విషయసూచిక

తెనుఁగు దేశంబు నాయది తెనుఁగుఁ గవిని
తేనె లూరింతుఁ గవనంపుఁ దీరులందు
శిష్ట వంశంబువాఁడ నృసింహు నాత్మ
సంభవుండ లక్ష్మీకాంత శాస్త్రి నేను

పరిచయము

నాకు పితృపాదులు శిష్టా నరసింహశాస్త్రిగారు. వారు షడ్దర్శనముల నామూలాగ్రముగా నభ్యసించిన మహా పండితులు. త్రిమతముల నభ్యసించిన మహా మేధావి. ఉభయ భాషలయందు కావ్యములు రచించిన సాహితీ చక్రవర్తి. తీవ్రమగు విమర్శనాదృష్టి కలవారు. వారు నాకు గురుదేవు లగుట నా యదృష్టము. నిరంతరము వారి పాద సన్నిధియందుండు నవకాశము కలిగినది. నాకు లభించిన యీ కొలది పాండిత్యము వారి ప్రసాదము. వారిదగ్గర మనుచరిత్ర విష్ణుచిత్తీయములు చదువుట నా సుకృత ఫల పరిపాకము. ఆ సంగతి యీనాటికి నేను గుర్తించ కలిగితిని. దాని పరిణామమే యీ విజయనగర ఆంధ్ర కవులు. నా కొలది విజ్ఞానమునకు దోహద మొనరించి పుష్పితము గావించినవారు కోరొ్కండభట్టరు కృష్ణమాచార్యులవారు. వారు నా మిత్రులు. సంస్కృతము తెలుగు. హిందీ అరవము పరిషియన్ భాషలలో వారు చదవని గ్రంథము లేదు. నాకు అవగతముకాని వైష్ణవ సంప్రదాయములను ఆళ్వారుల రచనలను ఆండాళ్లు పాటలను వాని యర్థములను విమర్శన పూర్వకముగా వినిపించి నన్ను ధన్యుని గావించిరి. వారి పరిచయ ఫలమే నా తంజావూరు తెనుగుకవులు, విజయనగరాంధ్ర కవు లందలి వైష్ణవమత ప్రదర్శనము. వారికి నా యభివందనములు.

నాకు మిగుల నభిమాన కావ్యములలో మనుచరిత్ర యొకటి. తరువాతిది విష్ణుచిత్తీయము. ఈ రెంటిని జోడించి మా తండ్రిగారు నాకు పాఠము చెప్పిరి. అందలి వేదాంత విషయములను కావ్య ప్రసంగములతోపాటు జతపరచి బోధించిరి. నాకు విద్యాభ్యాస కాలము నుండి పద్యములను గాని శ్లోకములను గాని వ్యాఖ్యానములతోపాటు సునిసితమగు విమర్శనతో చదువుట యలవాటు. ఆ దృష్టియే తిరుపతి కవుల సాహిత్య సమీక్షను నన్ను వ్రాయించినది.

తిరుపతి కవులనిన నాకు మిక్కిలి గౌరవము. వారి రచనలే నన్ను కవిగా చేసినవి. వారితోడి పరిచయము, వారి గ్రంథములలోని తియ్యదనము నన్ను గ్రంథ రూపమున వెలయింప నుద్రేక పరచినవి. నా కోరిక సఫలమయినది. కృత కృత్యుడ నయితిని. లోకము దానిని బహుముఖముల వినుతించినది. ప్రకటించిన యారు మాసము లలో ప్రతులయి పోయినవి. రెండవ ముద్రణ ప్రతులు దాదాపు కావచ్చినవి. తరువాత తంజావూరు తెనుగు కవులు రచించితిని. దానికి కారణము చేమకూర వేంకట రాజకవి, ముద్దు పళ్లని రచనల మీద నాకుఁగల ప్రీతి. రాధికా సాంత్వనము పచ్చి శృంగారమని పెద్ద పెద్దవారు త్రోసిపుచ్చిరి. పిన్నవారు 'ఔను' అనిరి. వారికి వీరికి ఆ కావ్యమర్మము కాలేదు. అది మధుర భక్తి. సత్యము పరిశోధించి లోకమునకు చూపితిని. అందు కృతార్థుడ నయితిని. లోకము అభినుతించినది. ప్రశంసించినది. కనకాభిషేకము చేసినది. ఈ రెండు గ్రంథములు చదివిన నా మిత్రులు, పరిచయులు విజయ నగరాంధ్ర కవులను గురించియు పోతనగారి భాగవతమును గురించియు వ్రాయమని బలవంతి పరిచిరి. విజయనగరాంధ్ర కవులు వ్రాయ గలిగితిని. ఇది రెండు సంవత్సరముల కృషి. పంట బంగార మని యనినవారు కలరు. ఇంక లోకముకూడ పరిశీలించి నిర్ణయింప వలసి యున్నది. ఇది యారు వందలఏబది పేజీలగ్రంథము.ఎవరు దీనిని ప్రకటింతురా యను తలంపు లేకుండ నిర్మలా ముద్రణాలయాధి కారులు నా యాప్తులు నగు పరిమి నారాయణమూర్తిగారు దీనిని ముద్రించి ప్రకటింతునని మొదటనే నాకు నుత్సాహము కల్పించిరి. నాకీ యభిప్రాయము కలిగించిన వారిలో వా రొకరు. సాహిత్య పిపాసి. పండిత కవి పక్షపాతి. అన్న మాట తప్పనివాడు. ఈ గ్రంథమును ముద్రించి వెలువరించెను. వారికి నా యభివాదములు.

మొగమోటము లేకుండ సత్యమును ప్రకటించుట విమర్శకుని పని. అట్టి సమయములందు ఒకొక్కప్పుడు కష్టపాటు వాటిల్లుచుండును. దానికి వెనుతీయుట నా తలంపు కాదు. శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారా యణగారు విఖ్యాత కవి సమ్రాట్టులు. పండితులు, విమర్శకులు.

వారికి తులయగువారు వారే. విశేషించి మా పితృపాదులకు శిష్యులు. నాకు మాన్యులు. చిరపరిచితులు. హితాభిలాషులు. వారు మను చరిత్రను గురించి విమర్శనను ప్రకటించిరి. దానిని సందర్భోచిత ముగా ప్రత్యాఖ్యానము చేయవలసి వచ్చినది. అది సాహసమయిన కావచ్చును. అది వారు తార్కిక వాదముగా పరిగణింపక సత్య మున్న పరిగ్రహింతురని నా నమ్మకము. తదితరుల విషయము నేను చెప్పవలసినది లేదు. అసూయాపరులయి తమ లోపములను పరిగ ణించు కొనలేక తెనుగు దేశమునందు మావంటి విమర్శకులు లేరను కొని అయినవి కానివి తప్పులని, పరాభవింప వచ్చి పరాభవము పొందిన అహంకార మతుల సంగతి పండితలోక మెరుంగును. చెడ పురుగునకు చెడ కొరుకుట స్వభావము. లోకము వారిని లక్ష్యము చేయదు. ఎంత జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చూచినను

కొన్ని జారు పాటులు

ఈ గ్రంథము నందును అక్కడక్కడ కనిపించినవి. ఇట్టి విమర్శ గ్రంథ ములు చదువువారు తప్పక శబ్ద విదులు, కావ్య, శాస్త్ర పరిజ్ఞానము కలవారయి యుందురు. కావున తెనుగునందు పొడమిన అచ్చు పొర పాటులు తమంతట తాము దిద్దుకొన గలరు. కొన్ని సాంస్కృతిక దోషములను మాత్రము తెలుపుచుంటిని.

380 పేజియందు 'శుశ్రూష స్వగురూన్' అను శ్లోకములోని చివరి రెండు పాదము లందలి చివరి పదములు 'భాగ్యేష్వనుత్సేకినీ' యనియు కులస్యాధయః అనియు చదువుకొనునది. కామాంధోపి నప స్యతి యనియు 511 పేజీ యందు విగతో ఈశః యస్యసః వీశః అనియు చదువు కొనునది. ఇతరములగు దోషములు సవరించుకొనగలరు.

ఈ గ్రంథము అచ్చుగుచున్న కాలమునందు నా దగ్గరనుండి విడి ఫారముల నెప్పటి కప్పుడు తీసికొనిపోయి మిగుల నుత్సాహ ముతో చదివిన సారస్వత ప్రియులు గలరు. ఇందు వెనుక ప్రకటించిన

రెండు విమర్శన గ్రంథముల కంటె గూడ నింతవరకు వెలువడని వినూతన విషయములు చాల గలవని బహు విధముల వారు ప్రసంగించుచు వచ్చిరి. నా ప్రయాస ఫలించినదని యానందించితిని. అవిలే వివిలే వని విలాపించు వారికంటె ఉన్నవానిలో వినూతనత్వము గ్రహించుకొన గలుగు వారి జీవితములు ధన్యములు. తప్పనుట చాల తేలిక. అందలి యొప్పును తెలిసి కొనుటలో ప్రతిభ యున్నది.

ఇట్లు,
గ్రంథకర్త.

శ్రీ

బాలాత్రిపురసుందర్యై

నమః

విజయనగరాంధ్ర కవులు

౧

ఏషా వికృతిః

(తెలుగు భాష వికృతి. సంస్కృత ప్రాకృతములనుండి పుట్టినది. సంస్కృత ప్రాకృతము లార్య భాషలు. ఆంధ్రు లార్యులు.) వారి భాష సంస్కృతము. శాతవాహనుల కాలమునందు ప్రాకృతమే దేశమం దెల్లెడలను వ్యవహరింప బడినది. గ్రంథములు ప్రాకృతము నందు వ్రాయబడినవి. హాలుని సప్తశతి నరయవచ్చును. అనార్యులైన ఆంధ్రుల సంపర్కమున ప్రాకృతమునకు వికృతత్వము వాటిల్లినది. ఆంధ్రము వికృతి యైనది. (ఇచట ఆంధ్ర మనగా ఆంధ్ర దేశమునందు

వ్యవహరించిన భాష యని నా యభిప్రాయము.) ఇది పురాణ కాల మందలి విషయము. (చరిత్ర కాలమునందు తమిళులు రాజులైరి. కొన్ని శతాబ్దములు ఆంధ్రదేశము వారి యేలుబడియం దున్నది. ఆ కాలము నందు ఆంధ్రభాష తమిళ సంప్రదాయములను పుణికి పుచ్చుకొనినది. తమిళ భాషా పదములను అలవరించుకొనినది. కన్నడుల సాంగత్యము చేత కన్నడ పదములను సేకరించుకొన్నది. తురుష్కుల కాలమున తురక పదములను చేర్చుకొన్నది. ఇది యాంధ్ర భాషా తత్వము.) (ఆంధ్ర దేశమునకు త్రిలింగ దేశమని పేరు. త్రిలింగ శబ్ద భవము తెలుంగు. అదియే తెనుగుగా మారినది.) తెనుగు ద్రవిడ భాషలలో నొకటని కాల్డ్వెల్ మొదలగు భాషా పరిశోధకుల అభిప్రాయము. అది పొరపాటు. తమిళ భాష చాలవరకు హలంతశబ్దములు కలది. (తెనుగు అజంత మగు భాష.) దాని కొక ప్రత్యేక స్వరూప మున్నది. సంప్రదాయ మున్నది. తమిళ భాషకు ద్రవిడ ప్రబంధములు ఆది గ్రంథములు. ఆంధ్రము సంస్కృత ప్రాకృత భవంబయిన వికృతి భాష. దీనికి మూల గ్రంథములు భారతాదులు. కావుననే ఆంధ్ర సాహిత్యము సంస్కృత గ్రంథములకు అనువాదములతో ప్రారంభించినది. మొదటి అనువాదము భారతము. దానికి ఆది కర్త నన్నయ. నన్నయ కాలము నుండి శ్రీనాథుని కాలము వరకు గల కవు లందరు సంస్కృత గ్రంథములనే తెనిగించుచు వచ్చిరి. అది ఆంధ్రీకరణ యుగము. ఇట్లనుటచేత స్వతంత్ర కావ్యములు వెలువడ లేదని నా యభిప్రాయము కాదు. వీర శైవ కవులగు పాల్కురికి సోమనాథాదులు బసవ పురాణము, పండితారాధ్య చరిత్ర, శివలింగ లీలలు, చెన్న బసవ పురాణము మొదలగు గ్రంథములను వ్రాసిరి. నన్నెచోడుడు శివ పురాణములోని పార్వతీ పరిణయము కథను తీసికొని స్వతంత్రము లగు కల్పనలను చేర్చి కుమారసంభవ మను మిశ్రమ కావ్యమును రచించెను.

పంచమ వేదము. వేదములు ఋక్కులనియు సంహితలనియు రెండు తీరులుగా నున్నవి. ఋక్కులు మంత్రములు. సంహితలు కథలు. వ్యాసుడు పాండవుల కథను ఇతివృత్తముగా గ్రహించి సంహితలలోని కథలను లోక హితార్థము భారతమునందు పొందుపరచెను. కావున భారతము సంహిత యైనది. భారత సంహితా రచన బంధురు డయ్యె జగద్ధితంబుగాన్ అని నన్నయ నుడివెను. తదనుగుణముగా తన కవితా శయ్యను అమరించి నన్నయ భారతమును తెనిగించుటకు నారంభించెను. అతడు సంహితాభ్యాసుడు నానా పురాణ విజ్ఞాత. వాని రచనయందు నాటక సంప్రదాయములు గోచరించు చుండును. అది వాని రచనకు ఒక ప్రత్యేకత నాపాదించినది. ఈ విషయమును తంజావూరు తెలుగు కవులను గ్రంథమునందు ముచ్చటించితిని. నన్నయ మితభాషి. కొలది పదములలో నమిత మగు భావములను స్ఫురింప చేయును. ఆ భావ ప్రదర్శనములో పాత్రల యాకార రేఖలను పాఠకుని మనసునకు తోపింప చేయును. దుష్యంతుడు కణ్వాశ్రమమును చేరెను.

(అతి రుచిరాగతుండయిన యాతనికిన్ హృదయ ప్రమోద మా
తతముగ నవ్వనంబున లతా లలనల్ మృదు లాని లాపచ
లిత కుసు మాక్ష తావళులు సేసలు వెట్టిన యట్టి రెరి సం
పత దళినీ నినాద మృదు భాషల దీవన లొప్ప నిచ్చుచున్.)

(నన్నయ ఆది పర్వములోని చతుర్థాశ్వాసమునందు శకుంతలా దుష్యంతుల కథను దృశ్య ప్రబంధముగా తొంబది యైదు పద్యములలో విరచించెను.) అందు మొదట నెనిమిది పద్యములు కణ్వాశ్రమ వర్ణనము. అది ప్రథమ రంగ స్థలము. పై పద్యము కథారంభమునకు నాంది వంటిది. అచ్చటి లతా లలనలు దుష్యంతుని మీద కుసు మాక్ష తావళులను చల్లిరి. అళినీ నినాదములతో దీవెన లిచ్చిరి. ఇందు రూపకాలంకారము కలదు. అర్థశక్తి మూలమున భావి కాలమునందలి

శకుంతలా దుష్యంతుల పరిణయమును వ్యంగ్యముగా స్ఫురింప చేసి నాడు ఆది మహాకవి. ఈ పద్యము వివాహములందు జరుగు యెదురు కోల యను లాంఛనమును మనస్సునకు తోపింప చేయును. శుభ ముహూర్తమునకు ముందు ఎదురు పోయి పెండ్లి కుమారుని తీసికొని వత్తురు. వేద మంత్రములతో అర్ఘ్య పాద్యాదికముల నొసంగుదురు. అక్షతలను చల్లి దీవింతురు. పెండ్లి వేదికకు కొని పోవుదురు. దీనిని మనస్సునం దుంచుకొని యీ పద్యమును నన్నయ రచించెను. దీని యందు ఒక విశేషాన్వయము కూడ ఇమిడి యున్నది. లతా లలనల్ అను చోట లతల వంటి వారయిన లలనలు అని ఉపమాన పూర్వపద కర్మధారయ సమాసముచేసి, అళినీ నినాద మృదు భాషలన్ అను నప్పుడు ఆడు తుమ్మెదల నినాదముల వంటి మృదు భాషణములతో నని అర్థము చెప్పుచో, నొక విచిత్ర మగు భావముప్పతిల్లును. అచటి లతల వంటి మనోజ్ఞ రూపము కల స్త్రీలు ఆడు తుమ్మెదల నినాద ముల వంటి మృదు భాషలతో కుసుమాక్షతావళులను చల్లి దీవించి రను అర్థాంతరము కలుగును. ఇది కూడ నన్నయ గారి యభిప్రాయమై యుండును. అట్లు కానిచో ఈ పద్య రచన యిట్లుండదు. లలనలు చల్లినవి కుసుమములు, అవి అనిలాపవర్జితములు. కోసినవి కావు. ఆశ్రమ వాసులకు అహింస పరమ ధర్మము. ఒకులకు హాని చేయుట వారిచ్ఛగింపరు. రాలిన పండ్లను ఆరగింతురు. నేల జారిన తృణ ధాన్యములను వండుకొందురు. శబరి నేల రాలిన జంబూ ఫలములను రామున కర్పించినది. తనకు మిగుల ప్రీతికరములైనను కుసుమ పల్లవ ములను చిదిమెడిది కాదు శకుంతల.

పాతుం న ప్రథమం వ్యవస్యతి జలం యుష్మాస్వపీతేషు యా
నాదత్తేపి యమండ నాపి భవతాం స్నేహేన యా పల్లవం
ఆద్యే వః కుసుమ ప్రసూతి సమయే యస్యా భవ త్యుత్సవః
సేయం యాతి శకున్తలా పతి గృహం స ర్వై రనుజ్ఞాయతాం.

ఇది ఆశ్రమ వాసుల ధర్మము. అనిలాపవర్జితము లైన కుసుమము లనుటచేత కణ్వాశ్రమ వాసులు హింసా కృత్యమునకు సహింప రని అందలి నిగూఢార్థము. ఇట్టి అన్వయముచేత నన్నయ తన నానా రుచి రార్థ సూక్తి నిధిత్వమును ప్రకటించెను. దుష్యంతుడు కణ్వాశ్రమమును చేసుకొనెను. అందు శకుంతలను గాంచెను. ఆమెయు ననంత విలాసం బున జయంతుని బోలె నున్న దుష్యంతుని గుర్తించెను. ఇది కథా వస్తువునకు బీజము. ఆస నార్ఘ్య పాద్యాది విధులం బూజించెను. అనంతరము దుష్యంతుడు

> క్రచ్చఱ వేట వచ్చి యిట కణ్వ మహామునిఁ జూచి పోవఁగా
> వచ్చితి మెందుఁ బోయి రొకొ వారు

అని ప్రశ్నించెను. దీనితో నాటక మారంభ మగుచున్నది. రాజులకు వేట యొక వినోదము. దేశము శాంతి యుతమై యున్నప్పుడు పర రాజుల యొత్తిడి లేని సమయములందు రాజులు వేటకు పోవుచుందురు. వేట వచ్చి అనుటచేత తాను మహారాజు ననియు పరావనీపతులవలని భయము లేనివాడ ననియు నిగూఢ మగు నొక యర్థము అందిమిడి యున్నది. ఇందు మూలమున దుష్యంతుని పరాక్రమము వైరి భయం కర మగు దోర్బలము స్ఫురించు చున్నవి. కణ్వ మహామునిఁ జూడగా వచ్చితిమి అనుట వలన దుష్యంతుని వినయాది సద్గుణ శీలములు ప్రకటితము లగుచున్నవి. వాక్యాంతమునందు బహువచన ప్రయోగము చేత దుష్యంతుని రాజసము వెల్లడి యగు చున్నది. ఎందుఁ బోయిరొకొ అనునది తరువాతి వాక్యము. ఒకొ అని వాడుటచేత దుష్యంతు డీ వాక్యమును శకుంతల నుండి ముఖము నావలి వైపునకు మరలించుకొని వైవంక చూచుచు ననియెనని తోపక తప్పదు.ఇందు మూలమున ఆశ్రమ వాసినులైన కన్యల యెడ వాని పరాఙ్ముఖత స్ఫుట మగు చున్నది. ఈ రెండు వాక్యములచేత నన్నయ దుష్యంతునియందు పరాక్రమము అవి

కత్థనత్వము రాజసము పరస్త్రీ పరాఙ్ముఖత్వము నిరూపించినాడు. అతని నొక ధీరోదాత్త నాయకునిగా రూపొందించినాడు. ఇది నన్నయలోని గొప్పతనము. దుష్యంతుని ప్రశ్నకు శకుంతల

వా

రిచ్చట నుండి యీ క్షణము మేఁగిరి కానకుఁ బండ్లు దేర మీ
వచ్చు టెఱింగి రేని జన వల్లభ వారును వత్తు రింతకున్.

అని సమాధానము చెప్పెను. ఆమె దుష్యంతుని చూచినది. వాని అంద చందములకు మనస్సునం దబ్బుర మోయినది. వానియం దను రాగ మంకురించినది. అందు మూలమున సంభ్రమంబు పొడసూపినది. కణ్వు డాశ్రమమునందు లేడు. దుష్యంతుడు వెడలిపోవు నేమో యని యామె భయము. వాని నెట్లయినను నిలువరింప వలయు నని మనస్సు తహతహ లాడినది. దాని కనుగుణముగ వా రిచ్చట నుండి యీ క్షణము యేగిరి అని సమాధానము చెప్పినది శకుంతల. ఇందలి యిచ్చట నుండి యీక్షణమయను రెండు పదములు రెండు సాన తీరిన జాతి రత్నములు. వానియందు శకుంతలహృదయములోని యావేగము ఉబలాటము విస్పష్టముగ గోచరించును. కణ్వమహాఋషులు ఇప్పటివరకు నిచ్చటనే యుండిరి. మీరు వచ్చెడు ఈ క్షణముననే ఆశ్రమమునుండి పండ్లు తేర కానకు నరిగిరి. మీరాకయు వారిపోకయు నేక కాలము ననే జరిగినది. కావున వారెంతో దూరము పోయి యుండరు. అందు మూలమున మీ రాక వారి కెట్లయినను తెలియగలదు. అట్లు తెలియ గానే మరలి రాక తప్పరు. అంతవరకు మీ రిచ్చటనే యుండవలసినది అని నిగూఢముగ నర్థించినది. కాని ఆమె మనస్సు సరిగా గు ర్తింప డేమో యను వెరపు పొడమినది. ఆ వెరపు ఆమెను ఊరకుండనీయ లేదు. వెంటనే వారు వచ్చునంత వరకు నొక్క ముహూర్తం బుండునది అని కోరినది. ఇందు శకుంతలా దుష్యంతులు ఆలంబన విభావములు

దుష్యంతుని అనంత విలాసము శకుంతల యెడ నుద్దీపన విభావమైనది. అది ఆమె యందు అనురాగంపు మొలకలను అంకురింప చేసినది. ఇందు వ్యంగ్య రూపమున స్ఫురించుచున్న భయము ఆవేగము వ్యభిచారీ భావములు. ఇట్లు నన్నయ కొలది శబ్దములలో నిగూఢ మగు భావము లను వ్యంగ్య రూపమున స్ఫురింప చేయుటయందు అతి నిపుణుడు. అట్టి నైపుణ్యము మరెవ్వరియందును కానరాదు. ఆ మహాకవి పద ముల పొందికలో లాస్యమును స్ఫురింప చేయును. అందు తాళ గతులు వీనుల విందుగ వినిపించును. కద్రూ వినతలు సముద్ర తీరమునకు వచ్చిరి. అచట వారు

విని ధ్వోత్తుంగ తరంగ ఘట్టన చల ద్వేలావ నైలావలీ
లవలీ లుంగ లవంగ సంగత లతా లాస్యంబు లీక్షించుచున్.

చని నారట. ఇందు లతా లాస్యంబులకు అనుగుణముగా లుంగ లవంగ సంగత అను శబ్దములలో తాళ గతులను చూనిపించినాడు నన్నయ. ఆ మహాకవి పదముల కూర్పులో చిరుగజ్జెగముల మొర యింపులు వినిపించును.

క్వణ దణు కింకిణీ కలిత కాంచన కాంచి కలాపమున్ రణ
న్మణి కల నూపురంబులు సము ధ్వని నొప్పగ భ క్తిఁ బాద చా
రిణి యయి

రైవత కాద్రికి వచ్చినదట సుభద్ర. ఈ సమాసంపు కూర్పులో ణ కారము వృత్త్యనుప్రాసగా ప్రస్తరించి పాఠకుల చెవి దోయికి కాంచన కాంచి కలాపములోని కింకిణీ రవమును మఱి నూపురముల రణనమును సమానముగ వినిపింప చేసినాడు నన్నయ. ఇది యా మహామహుని అక్షర రమ్యత. నన్నయ రచనలయందు పాత్రల రూప కల్పనలలో శిల్పము కాన్పించదు. అది తిక్కన పాలిటి సొమ్ము. తిక్కన నన్నయ వంటివాడు కాడు. అతడు మాటకారి. పలుకు చతురత కలవాడు. విపుల

భాషి: కోప మొదవె నేని మొగమోటము పోవు వాడుకాడు. అన తలంచిన నాల్గు మాటలు ముఖ మెదుటనే యనగల తెంపు వానికున్నది. తిక్కన రచనలయందు ఆయా గుణములు పరిస్ఫుటముగ గోచరించును. అతడు చెప్ప దలచుకొన్న విషయమును విపులముగ మనస్సున కెక్కు నట్లు చెప్పుట వాని స్వభావము. కావున వాని వర్ణనలందు శిల్పము అమరి యుండును. రూప కల్పనలు మనో నయనమునకు నిండార కనిపించును.

అల్లదనంబున నడవు మైకొనఁ జూచు
నడపు కాంతికి వింత తొడవు గాఁగ
వెడ వెడ నూఁగారి వింతయై యేర్పడు
దేరని వళులలో నారు నిగుడ
నిట్టలు ద్రోచుచు నెరవుల కల మేర
నెల్లను బిగి యెక్కి యేర్పడంగఁ
బెలుపును గప్పును వెలయంగ మెఱుఁ గెక్కు
తారకంబులఁ గల్కి తనము దొడరఁ

జరణములును నడుము జన్నులు గన్నులు
జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిల్లు
చునికిఁ బెలుపుచుండ నుత్తర సనుదెంచె
నలరు విలుతు పువ్వు టమ్ము వోలె.

ఇది నిండు ప్రాయంపు మేని యంగంబుల జిగి బిగువులం బొరయని నాటి యుత్తర రూప కల్పనము. అపుడామె ముగ్ధ. ఒక యేడాది గడచినది, నిండారు జవ్వనంపు మేని బెడంగులు కోటి కెక్కినవి. అట్టి యెడ తిక్కన

అడుగుల నునుఁ గాంతి నడ్డ్యాడ పద్మరా
గంబుల నెలకట్టు కరణి నొప్పఁ
జాలిండ్లు దను వెడ వ్రాలింపఁ జెన్నొందు
నసదుఁ గౌఁదీఁగె యల్లాడు చుండఁ
దఱి వేచి వెనువెంటఁ దగులు కామాంధకా
రము లీలఁ గ్రొవ్వెద గొవరు మిగులఁ
గణ్ఠ భూషణ మౌక్తిక ప్రభా డోలన
మీక్షణ దీప్తుల నినుమడింప

నందియల మొరపంబున కరుగు దెంచి
ప్రౌఢి రాయంచ రయమునఁ బోవు నవ్వి
ధంబు దగ నభ్యసించు చందములఁ దోన
చనఁగ నుత్తర నర్తన శాల కరిగె.

అని వర్ణించెను. ఇప్పు డామె ప్రౌఢ. ఆ ప్రౌఢ తనము ఆ రూప కల్పన యందు గోచరించును. రెండు పద్యములను ఒకటి వెంట నింకొకటి చదివి చూచినచో నా యా కాలములందలి యుత్తర రూప రేఖలు కన్నుల యెదుట వచ్చి నిలుచును. వాని యందలి తారతమ్యము పాఠకులకు కనిపించును. ఆ యా వర్ణనా విశేషములకు అబ్బురపడి వహావ్వా యని చిరు నవ్వులు పొలయ తిక్కన శిల్పమునందలి వైశద్యమును పాఠకుడు వినుతించును. తిక్కన గంటము మిగుల వాడి యైనది. ఎందెటువంటి వంపులు సొంపులు కలవో వానిని వీస మైనను వాసి పోనీయక చిత్రించి అంద చందములను తీర్చి దిద్ది పాఠకుని కనుల యెదుట రూపములను నిలుప గలదు. ఒక్కొక్కప్పు డా రూప కల్పనము అలంకార సహితమయి పాఠకుని యూహకు పని కల్పించుచుండును.

2)

ఎలదీఁగఁ గప్పిన లలిత పరాగంబు
 క్రియ మేన మేదినీ రేణు వొప్పఁ
చంపకంబున నవ సౌరభం బెసఁగెడు
 కరణి నాసిక వేడి గాడ్పు నిగుడఁ
దోయజ దళముల తుది నుంచు దొరఁగెడు
 గతిఁ గన్నుఁగవ నస్రు కణము లురుల
నిందు బింబము మీఁది కందు చందంబునఁ
 గురులు నెమ్మొగమున నెరసి యుండ

సర్వ జన వంద్యయైన పాంచాలి సింహ
బలునిచే నివ్విధంబున భంగపాటు
దనకు వచ్చిన నెంతయు దైన్య మొంది
యవ్విరాటుని సభఁ జేర నరిగి నిలిచి

నది. ఈ పద్యమునం దుపమాలంకారము కలదు. అందు మూలమున ద్రౌపది శరీరము ఎలదీగ వలె లలిత కోమల మయిన దనియు నాసిక చంపకము వలె మనోహర మయిన దనియు కనులు కమల దళముల వలె నాయతములయి చెవులను దాకుచున్న వనియు కురులు చంద్రునిలోని కందు వలె నల్లని వనియు సూచింప బడినవి. ఇది యామె సహజ స్వరూపము. ఆమె సింహబలునిచే తరుముకొని రాబడినది. ఆ కారణముచేత నామె శరీరమునందు పుప్పొడి వంటి దుమ్ము అలముకొన్నది. నాసికనుండి సువాసన గల వేడి నిట్టూర్పులు పొలయుచున్నవి. కంటి కొనల నుండి యశ్రువులు జారు చున్నవి. చంద్రునిబోలు ముఖము మీద పడి కురులు తూగాడు చున్నవి. అని యప్పటి రూపమును చిత్రించినాడు తిక్కన. ఇట్టి యలంకారము చూపించుటచేత పాత్రయొక్క సహజ స్వరూపము వర్ణింప బడుటయె గాక ప్రకరణమునుబట్టి యప్పటి యాకారము కూడ వర్ణిత మగుచుండును. రెండు రూప

ములు పాఠకుని చిత్త నయనములకు గోచరించును. వాని యందలి తారతమ్య మూహా కందించును. దానిని తలంచుకొని పాఠకుడు రసా విష్టు డగును. ఆ మహిమ యీ యలంకారమునం దున్నది. ఇట్టి వర్ణనలలో నుభయ శిల్పమే కాక కావ్యత్వ మున్నది. రస మున్నది. మనోహారత యున్నది. అంద చందము లున్నవి. జీవ మున్నది. శిల్పి వాడియగు తన శాణముతో వంపులు సొంపులు తీర్చి దిద్ది నగ్నమగు ప్రతిమను తయారు చేయును. దానికి సన్నని సున్నితంపుఁ దెలి పట్టు వలిపము కట్టి సర్వాలంకారములు పెట్టి నప్పుడు వినూతన మగు శోభ సజీవ మగు కళ వాటిల్లును. అట్టి రూపమును పరిశీలించు నపుడు శిల్పి తీర్చిదిద్దిన యసలు రూపము వస్త్రాద్యలంకారములలో నుండి దోబూచు లాడును. దర్శకుని చిత్తము నువ్విళు లూరించును. నిజ స్వరూపము నూహకు తెచ్చుకొనును. వైపద్య మటువంటిది. ఒక పాత్రను స్వభావ సిద్ధముగా నున్నది యన్నటుల వర్ణించుట కంటె ఒకొక్కప్పుడు అలంకార సహితమయిన యిట్టి శిల్ప ప్రదర్శనములో కవి చతురతయు వైదుష్యము గొప్పతనము కలదు. కవి హృదయము సగమును చేసికొని చదివి నప్పుడు పాఠకుని కానందము వెల్లివిరియును. ఇట్టి శిల్ప కళా ప్రసిద్ధములయిన పద్యములు తిక్కనగారి భారతమునందు పెక్కు గలవు. ఇవి ఆయన స్వయం సమూర్జితములు కావు. ఇట్టి రచనా చాతుర్యము నకు దారి చూపినవాడు నన్నెచోడుడు. ఆయన కుమారసంభవమునందు

అరుణాంఘ్రి తల దీప్తి నవనీ తలం బెల్లఁ
బద్మరాగ స్థల భాతి నొనర
వద నేందు కాంతి దిగ్వదన కైరవముల
కాల చంద్రాతప లీల నెఱయ

నథ శారుణ ద్యుతి నారణ్య తరు లతా
సమితి పల్లవిత విభ్రమముఁ బడయఁ
తను లత సుడియు నెత్తావి గైకొని సమీ
రుఁడు గంధవహుఁ డను రూఢిఁ దనర

పటులు నయన రుచులు వన మయూరములు వి
ద్యుల్ల తావలోక నోత్సవంబుఁ
బొరయఁ నరుగుదెంచెఁ దరు వన స్థలి సువి
రాజితముగ శైలరాజ తనయ.

అసి తోత్పలములపై నరగేందు దీధితు
తెలసెనాఁ గనుఁ గవ తెల్ల నయ్యెఁ
ద్రావలపైఁ బ్రాలేయ లవములు దనరెనా
మొగములఁ జెర్బిందు లెగయుఁదెంచెఁ
గలహంస పదువులు గాళ్ళందుఁ దొడరెనా
మట్టంపు నడపులు మందటిల్లెఁ
దరుణ వల్లరులపైఁ బురి నమ్మ్రు లూఁగెనా
వెన్నులఁ గ్రొవ్వెదల్ విరిసి ప్రేలెఁ

బర్వ తావలిఁ దోలు మొల్ల పండ్ల రసము
ద్రావె నన ముద్దుఁ బలుకులు దడుము నయ్యె
మధు మదాసక్తి నిజ రూప మహిమ లెడసి
యభిన వాంగ ప్రభాసిత లైరి సతులు.

యిట్టి పద్యములు చాల కలవు. వీనిని తిక్కనగారి పద్యములతో సరి పోల్చి చూచినచో రచనా విధానమునందె కాక భావములందును నన్నెచోడుని అనుకరించె నని తోచును. ఇంక రోషావేశము కలిగి నపుడు వెనక ముందర చూచుట యుండదు. తన యావేశమంతయు

వెడల నుడివిన గాని యూగడు. ఇది తిక్కనగారి స్వభావము. దీనినే ద్రౌపది పాత్రయందు ప్రకటించెను. ద్రౌపది విరటుని కొలువు చొచ్చినది. సింహబలుని యాగడము మహారాజుతో విన్నవించుకొనినది. ధర్మజుడు

> పలు పోకలఁ బోవుచు వి
> చ్చలవిడ నాట్యంబు సూపు చాడ్పున నిచటం
> గుల సతుల గలువ చందము
> దొలఁగఁగ నిట్లునికి దగునె తోయజ వదనా.

అనెను. ద్రౌపది యొడలు మండినది. కారము రాచుకొని నటు లయినది. ఆమె దెబ్బ తినిన భుజంగము. సురల దండ తాడిత యైనది. కోపము రెండింతలు పెరిగినది. ధర్మరాజునందు కల గౌరవ మైనను తలంప లేదు. భర్త యని పరిగణింప లేదు. బుసలు కొట్టుచు

> నాదు వల్లభుండు నటుఁ డింతె నిక్కంబు
> పెద్దవారి యట్ల పిన్న వారు
> గానఁ బతుల విధము కాక యే శైలూషి
> గా ననంగ రాదు కంకభట్ట.

> అట్లగుటం జేసి నాకు నాట్యంబును బరిచితంబ. మత్పతి శైలూషుండ కాఁడు కితవుండునుం గావున జూదరి యాలికి గరువతనం బెక్కడియది.

అని సమాధానము చెప్పినది. అందు నలువురి నొక్కసారి చుట్టు పెట్టినది. మనస్సులోని యక్కసు ఆవేశము కోపము పరితాపము ఒక్క సారిగా వెడల గ్రక్కినది. మాటలతో కసి తీర్చుకొనినది. అప్పటికి గాని ఆమె యావేగము చల్లార లేదు. శ్రీకృష్ణుండు రాయబారియై హస్తినా పురమునకు బయలుదేరెను. ద్రౌపది తాను పడిన భంగపాటులను వానితో చెప్పుకొనినది.

వరమునఁ బుట్టితిన్ భరత వంశముఁ జొచ్చితి నందు బాండు భూ
వరునకుఁ గోడ లైతి జన వంద్యులఁ బొందితి నీతి విక్రమ
స్థిరులగు పుత్త్రులం బడసితిన్ సహజన్ముల ప్రాపు గాంచితిన్
సరసిజ నాభ యన్నిటఁ బ్రశస్తికి నెక్కిన దాన నెంతయున్.

నీవు సుభద్ర కంటెఁ గడు నెయ్యము గారవముం దలిర్ప సం
భావన సేయు దిట్టి ననుఁ బంకజ నాభ యొకండు రాజసూ
యావభృతంబునందు శుచియై పెనుపొందిన వేణి పట్టి యీ
యేవురుఁ జూడఁగా సభకు నీడ్చెఁ గులాంగన నిట్లొనర్తు రే.

అని తన ఘనతను నిరూపించు కొనుటతో ప్రారంభించినది ద్రౌపది. అంతటితో నామె యూరకుండ లేదు. ఈ యేవురు చూడగా సభకు నీడ్చె నని యొక్క యెత్తిపొడుపు మాట విసరినది. ఇందు మూలమున తన భర్తలు అయిదుగు రుండియు శక్తి విహీనులయి యేమియు చేయలేక బొమ్మల వలె కన్ను లప్పగించి యూరకుండి రని భావమును వెళ్ళబుచ్చినది. అది నిగూఢముగా ఆ వాక్యమునందు నివురు గప్పిన నిప్పువలె నిమిడి యున్నది. దానిని తన భర్తలు శ్రీకృష్ణుడును గ్రహింప లేరని కాబోలు

ఆ సభ కేక వస్త్ర యగు నట్టి ననుం గొని వచ్చి నొంచు దు
శ్శాసనుఁ జూచుచుం బతు లసంభ్రములై తగు చేష్ట లేక నా
యాసలు మాని చిత్రముల యాకృతి

నుండి రని విపులీకరించినది. ఇది ఆమెకు భర్తల యెడ గల విద్వేషము కాదు. జరిగిన భంగపాటును జ్ఞప్తికి తెచ్చి యుద్ధ కార్యాచరణకు నుద్రేకితులను చేయుట. ద్రౌపదికి సంధి మాట గిట్ట లేదు. యుద్ధము కావలయును. ధర్మజుడు అయి దూళ్ళిచ్చిన చాలు ననెను. అన్న

మాట త్రోసివేయ లేక తమ్ములు సరే ననిరి. ద్రౌపది కది రొమ్ముడలు మండించినది. నిద్ర మత్తునం దున్న సింగమునకు కోల యేటు వలె తన భర్తలను ఉద్రేక పూరితులను చేయ వలె నని ఆమె ఆశయము. అంతటితో ఆమె కోపము ముగియ లేదు. ఇంకొక మెట్టు పైకి పోయినది.

> ద్రోవది బంధురం బయిన క్రొమ్ముడి గ్రమ్మున విడ్చి వెండ్రుకల్
> దా వల చేతఁ బూని యసిత చ్ఛవిఁ బొల్చు మహా భుజంగమో
> నా విలసిల్లి వేలఁగ మనంబునఁ బొంగు విషాద రోషముల్
> గావఁగ లేక బాష్పములు గ్రమ్మఁగ దిగ్గన లేచి యార్తయై

ఆమె రోషము ఇనుమడించినది. ఇంక కూర్చుండ లేక పోయినది. ఉద్రేకమున లేచినది. ఈ వెంట్రుకలను బట్టి యీడ్చిన దుశ్శాసనుని తనువు ఇంత లింతలు తునకలై చెదరి రూపరిన గాని నాయుడు కారదు. రాజ రాజు పీనుంగు ధర్మనందనుండు నేనును కన్నార చూడమేని భీమసేనుని బాహు బలంబును కట్టి విక్రమంబును కాల్పనా యన్నది. ఆమె భర్తలను లక్ష్య పెట్టలేదు. రాజరాజయిన దుర్యోధనుని చీరికిం గొనలేదు. మనస్సునందలి యావేశము తుట్టతుది బొట్టు వరకు విపులముగ వెల్లారించిన గాని సంతృప్తి నొందలేదు. వృద్ధుడును, మామగారును నగు ధృతరాష్ట్రునైనను మన్నింప లేదు.

> అరయమిం జేసి కోడలన కప్పుడు దాసిగఁ జేసె నమ్మహా
> పురుషుని పాలికిం బతులు వోవఁగ వీరలకోస మేను జె
> చ్చెరఁ జని కోటరంబు దగఁ జేయుదునో యటు గాక పాడినై
> వరవుడ మోపి చేయుదునో వారికి మాధవ నిశ్చయింపుమా.

అని యడిగినది ద్రౌపది శ్రీకృష్ణుని. దానికి సమాధానము లేదు. కృష్ణు నంత వాడు ఆమె మాటలకు నోరు మెదల్ప లేక పోయినాడు. ధృతరాష్ట్రుడు మహా పురుషుండట. అది నిందా గర్భితము. దెప్పిపొడపు. ఒక విధ ముగ పరిహాసము ఎద్దేవ దాని యందు దిమిడి యున్నవి. ఇది యంతయు తిక్కనగారి రచనా నైపుణ్యము. భావములు వ్యాసుని వైన కావచ్చును. వెన్నవలె మెత్తనైన తెలుగు భాషలో బల్లెముల కంటె వాడి యయిన తీవ్రత ఆవేగము ఆవేశము రోషము పరిహాసము పదములలో నెలకొల్పిన తిక్కనగారి నేర్పు వినుతింప దగినది. ఇది ఆయన స్వభావమునకు మనస్సునకు పాండిత్యమునకు ప్రతి బింబము. అంతటివాడు కావుననే ఒక మండలాధిపతికి మంత్రియయి యుండి గణపతి రుద్ర దేవుని వంటి మహారాజును లోబరచుకొని మనుమసిద్ధికి రాజ్య మిప్పించ గలిగినాడు. శ్రీకృష్ణుని రాయబారంపు కథా గోష్ఠిలో ద్రౌపది వాక్యములకు ఒక విశిష్టత యున్నది. పాండవుల వాక్యము లన్నియు నొక యెత్తు, ద్రౌపది మాటలు ఒక యెత్తు. అవి సానపెట్టి మొన తేర్చి పదును గావించిన బల్లెములు. వానితో తన యిచ్చ వచ్చినట్లు పాండవ కౌరవుల మర్మములు దుస్సిపోవు నట్లు ఇటు నటు పొడిచినది. ఆమె మాఱట నోటిది. ఆవేశ పూరితమైన చిత్తము నందు మాటలు నిల్పుకొన లేక పోయినది. నోటికి వచ్చినట్లెల్ల పలికి నది. ఆమె కోపము ఆమెను వెనుక ముందరలు చూడనీయ లేదు.

ఆఱడిఁ బోకయున్ ఫలము నందుటయుం గని పల్క నేరమిన్
మాఱట నోరిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్ప కేఁ
గాఱులు ప్రేలెదన్ వినుడు కజ్జము నెగ్గును గాన నల్కమై
వీఱిడి యైన మానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే.

అని తన వాచాలత్వమును 'అల్కన్మై పీఱిడి యైన మానినికి నెండి వివేకము గల్గనేర్చునే' యని సమర్థించుకొనినది. ఈ మాట వాడి తనము ద్రౌపదిది కాదు తిక్కనది. కవి స్వభావము కవితయందు గోచరించు నని పాశ్చాత్య విమర్శకుల యభిప్రాయము. అది సత్యము. ధర్మజుడు ద్రౌపదిని జూదమునం దోడిపోయెను. ఆమెను కొలువునకు కొని రమ్మని ప్రాతికామినిని పంపినాడు రాజరాజు. ప్రాతికామి ఆమెకు సకలము నివేదించినాడు. కొలువు కూటమునకు రమ్మని ద్రౌపది నర్థించినాడు. ఇది యామెకు కఠిన పరీక్ష సమయము. ఆమె

ఏ యుగంబునందు నెట్టి దుష్కీర్తిపుండు
భార్య నొడ్డి యోటు వడిన భర్త
గలఁడె యిది వినంగఁ గడు నపూర్వం బయ్యె
నిట్లు సేయు నొక్కఁ డిందు కులుఁడు.

మున్ను దన్నోఁటువడి మఱి నన్ను నోటు
వడియెనో నన్ను మున్నోటువడి విభుండు
గ్రన్నఁ దన్నోటువడియెనో యన్న నాకు
నెఱుఁగఁ జెప్పుము దీని నీ వెఱుఁగు దేని

ఎఱుంగ వేని యక్కితవు నడిగి వచ్చి మఱి నన్నుం దోడ్కొని పోవ నగు నేని తోడ్కొని పొమ్మనినది. ఇది నన్నయ గారి రచన. ద్రౌపది నోట ధర్మరాజును కితవు డనిపించుటకు మిగుల బాధపడె నని తోచును. తిక్కనగారి మాటలయందలి సూది మొన వాడి తనము నన్నయ పలుకులలో నంతగా కనిపించదు. దుశ్శాసనుడు ద్రౌపదిని డాయం బోయెను. ఆమె నేను రజస్వలను నన్ను ముట్టకుము. ఏక వస్త్రనై యున్నదానను గురు బంధు జనాధిష్ఠితం బయిన సభకు నే నెట్లు రానేర్తును అని ధర్మ ప్రశ్నముల నుపన్యసించినది. తన్ను సభ కీడ్చి తెచ్చి నపుడు సహితము ధర్మజుని మొదల నొక్క పరుషంపు

మాట నోట వెలువడనీయ లేదు. విద్యాదు మిక్కిలి ధర్మజుని వి
తించినది.

> అనుపమ దైవ యోగ హేతుఁడయ్యు నవశ్యము ధర్మ సంప
> దనరున కాక ధర్మజుఁడు ధన్యుఁడు ధర్మ పథంబు తప్పఁ ద్రో
> క్కునె కురు వృద్ధులార భృశ కోపనుఁ డీతఁడు నన్ను నేల
> ర్జనుఁ డిట యీడ్చి తెచ్చె నవిచార పరుండయి దుర్మదంబునన్

మొదటినుండి చివరి వరకు పలుకు సంయమనము ధర్మ నిర్దేశమునకై
నుగులాడుటయు నామె స్వభావ మైనది. అది ఆమెది కాదు. నన్నయ
గారిది. ఆ స్వభావమె ఆయన కావ్యమునం దెల్లెడలను గోచరించును
దుష్యంతుడు శకుంతలను తిరస్కరించెను. శకుంతల దాదాపు యి
వది పద్యములలో ధర్మము సత్యము నీతిని గురించి చెవులు గింగు
ర్వోవున ట్లుపన్యసించినది. అంతియ కాని దుష్యంతుని ఒక్క మా
టైనను తూలనాడ లేదు. నన్నయకు ధర్మ మన్నను నీతి యన్నను
అంత ప్రీతి. అవకాశము చిక్కినప్పు డెల్ల వానిని గురించి ప్రస్తావిం
చునే యుండును.

> ఆ వనజాననం గురుకులాపశదుండు గడంగి రాజ సూ
> యావభృథంబునందు వసుధామర మంత్ర పవిత్ర వారి ధా
> రావళిఁ జేసి పావనము లైన శిరోజములం దెమల్చి పా
> పావహుఁ డీడ్చి తెచ్చె సభ కందఱు సంభ్రమ మందిచూడఁగన్

నన్నయ సంహితాభ్యాసుడు. ధర్మములు మంత్రములు తంత్రము
ఆయన మనస్సునన్ నెప్పటి కప్పుడు పొడగట్టు చుండును. అవి వా
కాదరణీయములు. ఆ యాదరాభిమానములు ద్రౌపదియందు కూ
పొందు పరచినాడు. ఆమె నొక ధర్మ స్వరూపిణినిగా రూపొందిం
నాడు. ఆమె నోట నా భావములనే పలికించినాడు. పై పద్యము

'నీవు సుభద్రకంటెఁ గడు నెయ్యము గారవముం దలిర్ప సంభావన చేయుదువు' అనుపదముతో సరి పోల్చి చూచినచో నన్నయ తిక్కనల స్వభావములు హృదయ గతములు కాగలవు. నన్నయగారి పద్యములోని కురుకులాపశదుండు తిక్కనగారిపద్యమందు ఒకండు అయి నాడు. అది సంస్కృత శబ్దము. ఇది దేశీయ మైన తెలుగు శబ్దము. పై శబ్దముకంటె మిగుల వాడి యైనది. ఇందు నీచాతి నీచుడు అను భావము నిగూఢముగా నిమిడి యున్నది. రాజసూయావభృథంబు నందు అనునది యిద్దరకు నభిహితమే. కాని వసుధామర మంత్ర పవిత్ర వారి ధారావళీ నన్నయకు నాదరణీయమై నంత తిక్కనగారికి కాక పోయినది. కావున దానిని విడిచి పుచ్చెను. నన్నయగారి పావనత తిక్కనయందు శుచి యైనది. వసుధామర కులమునందలి అభిమానము వేద మంత్రములందలి గౌరవము నన్నయగారిని అట్టి సమాస సంఘ టనమునకు పురికొల్పినది. సమయము దొరికి నప్పుడెల్ల తన భారతము నందు ఇట్టి గౌర వాదరములు ప్రదర్శించుచునే వచ్చెను. నన్నయగారు తన పద్యమునందు శిరోజములు అని వాడెను. అదిచాల సమంజసము. తిక్కనగారు 'పెనుపొందిన వేణి'అని ఉపయోగించిరి. ఇది నాగరికము. ద్రౌపది రజస్వల. ఏక వస్త్ర. భారతీయ స్త్రీలు రజస్వల కాలమున కురులను వేణిగా నల్లరు. ముడిని వేయుదురు. దుశ్శాస నావకృష్ట యైన ద్రౌపది కొప్పు వీడినది. ఆమెను కురులు పట్టి సభ కీడ్చి తెచ్చి నాడు దుశ్శాసనుడు. కావున నన్నయగారి శిరోజ శబ్దము భారత జాతి స్త్రీకి సహజమైన సదాచారమును పాఠకుని తలంపునకు తెచ్చును. దానికి లోపము రానీయ డా మహాకవి నన్నయ. వేణి యనగా జడ. అది నవ నాగరి కాంగనల యంద చందములను వెలయించుశబ్దము. తిక్కన మిక్కిలి లౌక్యుడు. సౌంద ర్యోపాసకుడు. నాగరకత ఆయన స్వభావము. దీనికి లోటుకలుగ నీయ డీ మహాకవి. నన్నయ వైదికముగా ప్రారంభించిన భారత సంహిత తిక్కనయందు లౌకిక మయినది. నన్నయ రచనలోని సంస్కృత సంప్రదాయములు

తిక్కన భారతమందు దేశీయతను పునికి పుచ్చుకొనినని. నన్న
లోని విపులార్థ ప్రతిపాదకము లైన మిత భాషణములు తిక్కన
విరివియై మాట వాడితనమును సంతరించు కొన్నవి. ఆది కవిలో
అక్షర రమ్యత తిక్కనయందు అపరూపు వహించినది. నన్న
భారతమునందు చిక్కనైన రస మకరందము తిక్కన భారతము
పాల వలె జాలు వారినది. నన్నయ భారతము పండిత కవులకు
రసాయనము, తిక్కన భారతము రస పిపాసువులగు తెలుగు కవుల
విందు భోజనము. ఇదియే నన్నయ తిక్కన భారతములలోని త
తమ్యము. ఆ యా మహా కవుల స్వభావములు వారి వారి రచన
యందు కనిపించును. ఇది సత్యము. నన్నయ తిక్కనలు భార తాం
కరణమునందు తమ అభిరుచిని బట్టి ఒక్కొక్క చోట కథను పెంచి
ఒక్కొక్క చోట కుంచించిరి. ఇట్లే ఆంధ్రీకరణ యుగములోని క
లందరు తమ తెలివితేటల కనుగుణముగ ఉత్తర హరివంశము నృ
హ పురాణము, భాగవతము మొదలగు పెక్కు గ్రంథములను
చించిరి. సంస్కృత గ్రంథములను తెలిగించుటయందు కవికి స్వేచ్ఛా
స్వాతంత్ర్యము లుండవు. మూలములోని కథను తమ యభిరుచి న
సరించి మార్చుటకు వీలు లేదు. నూతన భావములను చొనిపించుట
అధికారము లేదు. తమ బుద్ధి నేర్పును వినియోగించి మూలమున
విఘాతము రాకుండ రచన సాగింప వలయును. ఎఱ్ఱన భాస్కరుడు
పోత నాదులు అట్లే కావించిరి. తమ పలుకుబడిలోని యంద చందమ
లను మెత్తందనమును ప్రకటించిరి. తమ గ్రంథములకు వన్నె వాసు
వెలయించిరి. కీర్తిని సంపాదించిరి. తరువాత

కావ్యయుగము

నకు దారి తీసినవాడు శ్రీనాథు డని సారస్వత చరిత్ర కారుల య
ప్రాయము. దానిని విమర్శకు లంగీకరించిరి. శ్రీనాథుడు మహాభా

అతి స్వతంత్రుడు. దైవము నైనను లక్ష్యపెట్టని స్వభావము కలవాడు. వాని చాటు పద్యములవలన విషయలోలుడని కూడ ఊహింప వలసి యున్నది.

> తొలకరి మించుఁ దీవ గతిఁ దోప దుకాణము మీఁద నున్నయా
> యలికుల వేణితోఁ దమలపాకుల బేరము లాడఁ బోయి నే
> వలచుట కేమి శంకరుని వంటి మహాత్ముఁడు లింగ రూపియై
> కులుకు మిటారి గబ్బి చను గుబ్బల సందునఁ దాండవింపఁగన్

ఆమె జంగ మాంగన. మెడయందు లింగకాయ యున్నది. అది స్తనముల నడుమ నూగు లాడుచున్నది. ఆ యూగులాట తాండవముగా నుత్ప్రేక్షింప బడినది. శంకరుడు జగత్పిత. సంసారి యయ్యును యోగ స్వరూపుడు. కావున ఆతడు మహాత్ముడు. మహాయోగి యగు శంకరుడే యామెను వరించెను. ఇందలి యర్థ శక్తి మూలమున శివుని పర స్త్రీ లోలత్వము జంగమాంగన సౌందర్యము వ్యంజితము లగుచున్నవి. శ్రీనాథుడు వీరశైవుడు. శివారాధన తత్పరుడు. తన యారాధ్య దైవమగు శివుడే యామెను వరించిచను గుట్టల సందున తాండవించు చుండంగాతాను మాత్ర మేల యామెనువరింపరాదు అని వాని భావము. అవును. అది సమంజసమే. యథా దేవ స్తథా భక్తః. ఇది కావ్య లింగము. ఇది యొక విధముగా పరిహాసము, వేళాకోళము. తన కార్యమును సమర్థించుకొనుట కుపాయము శివుడు బోళా శంకరుడు. వందించినను నిందించినను పాటించువాడు. కాదని సరిపెట్టు కొందుము గాక. కాళి మహా భయంకర స్వరూపురాలు. ఆమె తనయెడ నెట్టియప చారము సహింపదు. ఆమె నైనను మన్నింప లేదు శ్రీనాథుడు.

> గొఱియల మేక పోతులను గొమ్ము పోతేళ్ళను గావుకొందు వీ
> వరయఁగ సందెకాడఁ దగ వస్తు నటించు భవచ్ఛిరంబుపైఁ
> గర మిడి పోయినట్టి తిలఘాతుకురాలు తదీయ శష్పముల్
> పెరుకఁగ లేవు నీవు నొక భీకర మూర్తివె కాళి కేశ్వరీ !

అని మెత్తిపొడిచినాడు. ఇత్యాది పద్యములాతని చాటువులందు పెక్కు గలవు. వాని నాధారముగా చేసికొని శ్రీనాథుడు విషయ లోలుడని విమర్శకులు నిరూపించిరి. అయిన గావచ్చును. అది యొక తప్పు కాదు. అవకాశము లభింపవలయును గాని యీరొంపి పడనివారు లేరు. వ్యాస పరాశరుల వంటి వారికే పట్టు పగ్గములు లేక పోయినవి పరుల మాట చెప్ప వలసిన దేమున్నది. అందుకనే "ఇనుప కచ్చడా లట్టిన ముని ముచ్చులెల్ల దామరస నేత్ర లిండ్ల బందాలు కారె"అన్నాడు పెద్దన. కావున శ్రీనాథుని వనితా లోలుడని నిందించుట యవివేకము. వారు మాత్రము మడి కట్టుకొంటిరా ?

"తప్పు లెన్నువారు తమ తప్పు లెఱుగరు"

అన్నాడు వేమన. అతడు శతక కవులలో చాల యనుభవము కలవాడు. శ్రీనాథుడు చాల గడుగ్గాయి. అతని విషయ లాలసత్వ మాతనిని భోగ పరుని గావించినది. సుఖానుభవములకు మనస్సును పురికొల్పినది. వానికి కస్తురి కావలయును, దానిని మేననలందుకొని పరిమళము దిశల నలముకొన వీథుల వెంట తిరుగ వలయును, పైడి పళ్లెరములందు మహారాజులతో పాటు షడ్రసోపేతముగా ప్రతి దినము విందు భోజనములు కుడుచుచుండ వలయును, పచ్చకర్పురముతోడి పలు విధములగు సుగంధ ద్రవ్యములు నెనసిన తాంబూల చర్వణమునకే నాడును లోటు రాకూడదు. వీని కన్నిటికి ధనము కావలయును. ధన సంపాదనకు కవిత్వము సాధనగా నొనరించుకొనినాడా కవి సార్వభౌముడు. రాజుల కొలువు కూటములందు ప్రవేశించెను. అతడు పండితుడు, మహాకవి. వాని కత్తికి రెండు వైపులను పదు నున్నది. వాగ్వాదములలో పండితుల నెదిరించి జయించెను. ఇంక కవిత్వము సంగతి చెప్పవలసిన పనిలేదు. దీనార టంకాలతో కనకాభిషేకము చేయించుకొనినాడు. మహారాజు లాతని కవితా శక్తికి అబ్బుర పోయిరి. అధికముగా ధనము నొసంగిరి. బహు విధముల సన్మానించిరి. ఆ ధనములు

వాని కే మూలకు రాలేదు. మధ్య మధ్య కావ్య రచనకు పూను కొనెను. వానిని ధనికోత్తంసులకు మంత్రులకు కృతి నిచ్చెను. ధనార్జన కావించెను. అప్పటికి తెనుగు చేయతగిన పురాణములు నుద్గ్రంథములు పెక్కు గలవు. వానిని సంపూర్ణముగా నాంధ్రీకరించుటకు చాల కాలము పట్టును. అంతవర కాతడాగ లేడు. ఎప్పటి కప్పుడు ధనము సంపాదింప వలయును. అత డుపాయశాలి. వానియందలి భాగములను తెనిగించి ప్రత్యేకకావ్యములుగానిర్మించెనుకాశిఖండముభీమ ఖండము లిట్టువంటివి. అవి స్కాంధ పురాణములోనివి. కావ్యములలోని యందమగు కథా ఘట్టములను తెనిగించి హరవిలాస మను పేరు పెట్టెను. అది ఖండ కావ్యముల సంపుటి. ఇంక మిగిలి పోయినది శృంగార నైషధము. సంస్కృత గ్రంథమును తెనుగు చేయుటలో తేలిక మార్గము కనిపెట్టినవాడు శ్రీనాథుడు. సంస్కృత శ్లోక మున్నది యున్నటుల తెనుగునం దేవృత్తములో సరిపోవునో వానికి బాగుగా తెలియును.

సువర్ణ దండైక సితాతపత్రితో
జ్వల త్ప్రతాపావళి కీర్తి మండలః నైషధం

తపనీయ దండైక ధవళాతపత్రితో
ద్దండ తేజః కీర్తి మండలుండు. శృం. నై.

అంతగా నిడమక పోయినప్పుడు వచన ముండనే యున్నది.

స్థితాః క్షణం పక్ష్మసు తాడి తాధరాః
పయోధరోత్సేధ నిపాత చూర్ణితాః
వలీషు తస్యాః స్ఖలితాః ప్రపేదిరే
చిరేణ నాభిం ప్రథమోద బిందవః కు. సం.

పక్ష్మ పాలీక్షణ స్థితంబులును దాడి తాధరంబులును పయోధర గోత్రేధ నిపాత చూర్ణితంబులును త్రివళీ వలయ స్ఖలితంబులును నాభీ గహ్వరం ప్రవిష్టంబులును నగు జలధర జలబిందు ధారలం దోగియు హార.విలా

శ్రీనాథుడు రచించిన కావ్యములలో పలనాటి వీర చరిత్ర యొకటి. అది ద్విపది కావ్యము. చరిత్రాత్మక మగు స్వతంత్ర గ్రంథము. అట్టి రచనకు దారి చూపించినవాడు పాల్కురికి సోమనాథుడు. కావున శ్రీనాథుడు క్రొత్తగా కావ్యరచనకు దారి చూపిన దేదియు లేదు. వాని రచన లన్నియు సరిగా పరిశీలించి చూచినచో దాదా పన్నియు నాధ్రీకరణములే యని తోచక తప్పదు. మహా గ్రంథములలోని వస్వైశ్యతగల కథా భాగములను ప్రత్యేక గ్రంథములుగా తెలిగించుటలో వాని కావ్యత్వ స్థితి యున్నది. కావున పూర్వ కవుల రచనలకంటె నవి భిన్నముగా గోచరించును. అందు మూలమున సారస్వత చరిత్ర కారులు విమర్శకులు భ్రాంతి పడి యుందురు. నిజమునకుమిశ్రమ కావ్య రచనకు మార్గదర్శి నన్నెచోడుడు. అతని కుమార సంభవము పెద్ద నాది మహాకవులకు దారి చూపినది. శ్రీనాథుని పదములకూర్పు లోను శయ్యా విశేషమునందును ఒక విధమగు వినూతనత్వ మున్నది. పద్యంపు నడకలో జగియు బిగియు గలదు. వికృతి పదములతోడి సంస్కృతములు కలయ కలిపి పద్యమును నడపుటలో నాతడు సిద్ధహస్తుడు.

ముత్యాల మొలనూలు మురువు సూపెడు నట్టి
జఘనంబుపై పటాంజి సవదరించెం
గందుక క్రీడపై గారాబు పచరించు
హస్తాబ్జములం బూనె నక్ష మాల

కస్తూరి కాంగ రాగములతో విలసిల్లు
తను వల్లి హ త్తించె ధవళ భూతి
బొమ్మ పెండిలి పాటఁ బ్రొద్దు పుచ్చు నెలుంగు
నీలకంఠ స్తోత్ర నియతిఁ గూర్చెఁ

బసిడి కమ్ముల యందంపుఁ బట్టు చేల
కొంగు చాటున వడిల్లు కుచ భరమున
గంతగా వైచెఁ బులి తోలు కళవసంబుఁ
బరమ కళ్యాణి గిరి సార్వభౌమ తనయ.

ఇట్టి రచనకు శ్రీనాథుడు పెట్టినది పేరు. పదముల కొరకు పోకడల కొరకు తడుములాడుకొనుట యుండదు. రస జీవములతో పదములు తమంతట తాము వచ్చి వ్రాలుచుండును. వానికి స్థానాస్థానములు తెలియును. అంద చందములు తెలియును. ఆ కూర్పులో మనోహ రత వాటిల్లును. నూతనత్వము నెలకొని యుండును. ఇట్టి రచనకు నన్నెచోడు డాది కర్త. కుమార సంభవమునందు

పవడంపు లత మీఁదఁ బ్రాలేయ పటలంబు
పర్వెనా మెయి నిండ భస్మ మలది
లాలితం బగు కల్ప లత పల్లవించెనాఁ
గమనీయ ధాతు వస్త్రములు గట్టి
మాధవీ లత కళి మాలికల్ మునరెనా
రమణ రుద్రాక్ష హారములు మెట్టి
వర హేమ లతికపైఁ బురి నమ్మి యూఁగెనా
సన్నుతం బగు నెఱి జడలు పూని

హరుఁడు మాహేశ్వరీ రూప మైన చెలువ
మభినయించెనో యని మును లర్థిఁ జూడ

గురు తపశ్శక్తి మూర్తి సేకొనిన కరణిఁ
దగిలి యుమ దపో వేషంబు దాల్చి పొల్చె

అని వర్ణించెను. పై రెండు పద్యములను సరిపోల్చి చూచినచో పదముల కూర్పునందు శ్రీనాథునకు నన్నెచోడుని పద్య రచనా విధానము మేలుబంతి యని చెప్పక తప్పదు. కాని శ్రీనాథుని పద్యములందున్న యందము రస స్ఫూర్తి నన్నెచోడుని పద్యములందు కనిపించవు. అతని పదములలో మాధుర్య మున్నది. రచనలో ప్రసాద గుణ మున్నది. భావములలో సహజత్వ మున్నది. వ్యర్థ పదము గాలించి చూచినను గానరాదు. శ్రీనాథుని రచన లన్నిటిలో హార విలాసము ప్రశంసింప తగినది. అందు నిగ్గు తేరిన కవిత్వ మున్నది. నన్నెచోడుడు కన్నడ దేశీయుడు. ఆయన కవితయందు కన్నడ భాషా పదములు పెక్కు చొరబడినవి. అవి మహా ప్రవాహమునందు పెను పారు గండ శిలలవలె పద్యంపు నడక నరికట్టు చుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు కుంటుతనమును కలిగించు చుండును. శ్రీనాథుని పద్యము లందుకూడ నచ్చటచ్చట కన్నడ పదములు కలవు. కాని యవి తెనుగు పదములలో నంతర్విలీనములయి కవనంపు ధాటి కడ్డుపాటు కలిగింపవు. శ్రీనాథుడు కర్ణాట దేశీయుడు. ఆయన కవిత కర్ణాట భాషయని చెప్పుకొనెను.

ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృత భాష యండ్రు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్ర భాష యందు
రెవ్వ రేమన్న నండ్రు నా కేమి కొఱఁత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాట భాష

కడప కర్నూలు బళ్లారి అనంతపురము చిత్తూరు జిల్లాలు కర్ణాట దేశమని చరిత్రకారులు నుడివిరి. కర్ణాట దేశమునందు వ్యవహరింప బడు భాష కర్ణాట భాష. అది పలుకుబడిలో తెలుగుకంటె కొంచెము భిన్న

ముగా నుండును. కన్నడ దేశమును సమీపించు కొలంది పోను పోను కన్నడ భాషా పదము లెక్కువ చొరబడును. అందు మూలమున నది యొక ప్రత్యేక భాషగా గోచరించును. పై పద్యమును బట్టి శ్రీనాథుని కవిత్వమునందు సంస్కృతంపు పోకడలు గల చోటులందు ప్రౌఢత్వమును తెనుగు పదముల కూర్పు కల పట్టులందు మెత్తందనమును అచ్చటచ్చట కన్నడ పదముల పొందికయు కలిగి యుండు నని తేలుచున్నది. అది సత్యము. శ్రీనాథుని ప్రతి గ్రంథమునందాయా లక్షణములు పొడగట్టుచుండును. కర్నాట భాష కన్నడమని కొందర భిప్రాయ పడుచున్నారు. కన్నడము ద్రవిడ భాషా కుటుంబము లోనిది. తెనుగార్య భాష. తెనుగునకు కన్నడమునకు నెట్టి సంబంధము లేదు. కన్నడ పదముల సంయోగము కలిగినంత మాత్రమున తెలుగు ద్రవిడము కాజాలదు. కర్నాట భాష యనుటచేత కర్నాట దేశ వ్యవహార సిద్ధంబగు భాష యని శ్రీనాథుని యభిప్రాయము. అందు కొన్ని కన్నడ భాషా పదములు చేరి యుండుట భాషా లక్షణము. సహజముగా ప్రతి భాషయందిట్టి చేరిక లుండును. అట్లే నన్నెచోడుని కావ్యమునందు కన్నడపదములు పెక్కు దొరలినవి. అది దేశ వ్యవహార సిద్ధము. ఇది భాషా చరిత్రాంశము. దానినిందు ప్రసంగించుట ప్రస్తుత విషయము కాదు.

శ్రీనాథుడు నన్నెచోడుని కుమార సంభవమును ప్రత్యక్షర పరిశోధనము గావించెను. అందలి రచనా విధానమును హృదయగతము కావించుకొనెను. అది పూర్వ కవుల పోకడలకంటె వినూతనమయినది. సంస్కృతములను వికృతాచ్ఛిక దేశీయ పదములతో కలయ కలిపి పద్యములు రచించుట నన్నెచోడుని పద్ధతి. అందు మనోహారత యున్నది. కవి జనాకర్షణీయ మగు శయ్యా చమత్కారమున్నది. శ్రీనాథు డధిక మగు కవితా పరిశ్రమ కలవాడు. మహాపండితుడు, పండిత కవి. రాజన్యుల చిత్తము లెరింగినవాడు. వానికి

సమయ స్ఫూర్తి యున్నది. నన్నెచోడుని రచనలోని లోటుపాటులు గుర్తించెను. వానిని పరిహరించెను. వినూతనములగు సున్నితంపు నడక దారులు నెలకొల్పెను. శ్రుతి మనోహరంబు లగు విశృతి పదము చిరు గజ్జె యందియల రవళితో కవితా లతాంగిని నాట్య మాడిం చెను. నన్నెచోడుని కంటె శ్రీనాథుని యందొక విశేష మున్నది. ఎంత భావము కే వృత్తము సరిపడునో వానికి బాగుగా తెలియును.

> వికీర్ణ సప్తర్షి బలి ప్రహాసిభి
> స్తథా న గాంగై సలిలై ర్దివ శ్చ్యుతైః
> యథా త్వదీయై శ్చరితై రనావిలై
> ర్మహీంధరః పావితః ఏష సాన్వయః

ఇది కాళిదాసు కుమార సంభవములోని శ్లోకము. నన్నెచోడుడు

> పరము కపర్ద సంగమునఁ బావనమైన సురాప గాంబువుల్
> శిరమునఁ దాల్చి ముందఱ ప్రసిద్ధియు సిద్ధియుఁగన్న కంటె నీ
> పరమ తపః ప్రభావమునఁ బర్వత వల్లభుఁ డిప్డు డెంతయున్
> నిరుపమ కీర్తియైఁ దనరి నిర్మలుఁ డయ్యె జగంబులోపలన్.

అని యాభావమును చంపక మాలయందు వెలయించెను. దానినే శ్రీనాథుడు

> అభ్ర వీధీ పరిచ్యుతం బైన యట్టి
> యమర తటినీ జల ప్రవాహమ్ము కంటె
> ధరణీధర రాజు నీ చరిత్రంబు కతనఁ
> బరమ పావనుఁ డయ్యెనో పద్మనయన!

అని గీత పద్యమునం దిమిడ్చెను. అదియే వాని చాకచక్యము. ఎంతటి భావము నైనను బీరు పోనీయకుండ క్లుప్త పరచి చిన్న పద్యములో

నిమిడ్చుట శ్రీనాథుని యందున్న గొప్ప విశేషము. అట్టి నేర్పు మరే యితర కవులకు లేదు. ఇంక వర్ణ నాంశములు వచ్చి నప్పుడు శ్రీ నాథుని నేర్పరితనము మెచ్చుకొన తగినది. ఒక పద్యమును పోలిన యింకొక పద్యము మచ్చున కైనను కాన్పింపదు. నన్నెచోడుడు

పవడంపు లత మీఁదఁ బ్రాలేయ పటలంబు
పర్వెనా మెయి నిండ భస్మ మలది

అని పార్వతిని వర్ణించెను. ఇట్టి పోకడ గల పద్యములు కుమార సంభ వమునందు పండ్రెండు కంటె నెక్కువ కలవు. ఇవి యన్నియు పొందు పరచుటకు గ్రంథము చాలదు. ఇంక సంస్కృత సమాస సంఘటనములతో పద్యమును పరిగెత్తించుటయందు ఒకరి కొకరు తీసి పోవువారు కారు. కవితా మాధుర్యమునందు శ్రీనాథుడు నన్నెచో డుని మించినవా డయినను కావచ్చును.

మి శ్ర మ కా వ్య ము

లకు దారి చూసినవాడు నన్నెచోడు డనుటలో సందేహము లేదు. నన్నెచోడుడు ఒరయూరు కధిపతి. టెంకణాదిత్యు డను బిరుదు కలవాడు. ఒరయూరు పాకనాటిలోనిది. వాని తండ్రి పేరు చోడ బల్లి. అతడు సూర్య వంశములోనివాడు. నన్నెచోడుని తల్లి పేరు శ్రీసతి. ఆమె హైహయాన్వయమునందు పుట్టినది.

పాత్రుఁడ ననదృశ కాశ్యప
గోత్రుఁడ సచ్చరిత నుభయ కుల శుద్ధుండన్
మిత్రాన్వయ శేఖరుఁడఁ బ
విత్రీకృత దేహుఁడను వివిధ యజ్ఞములన్.

అని కుమార సంభవమునందు చెప్పుకొనెను. నన్నెచోడుడు పలు యజ్ఞయాగములను గావించెను. అవభృథ స్నాన మొనరించెను. దేహమును మనస్సును పవిత్రము కావించుకొనెను. ఇతడు వీర శైవ మతస్థుడు. జంగమ మల్లికార్జున దేవునకు శిష్యుడు. షష్ఠ్యంతములందు నుపయోగించిన విశేషణములను బట్టి జంగమ మల్లికార్జునుడు శ్రీకంఠ మూర్తి యని వాని యభిప్రాయము. ఆ బ్రహ్మ ఋషికి ననుజాకారగ మహేశునకు మల్లికార్జున మునికి తన కుమార సంభవమును అంకితము కావించెను. కృత్యాదియందు షష్ఠ్యంతములను వాడిన మొదటి కవి నన్నెచోడుడు.

కుమార సంభవము

పండ్రెండాశ్వాసముల గ్రంథము. ఇందు దాదాపు వచనములతో కలిపి రెండు వేల ఐదు పద్యము లున్నవి. ప్రథమ ద్వితీయాశ్వాసము లందు దాక్షాయణీ శివుల కథా కథనము గలదు. తృతీయాశ్వాసము నుండి నవమాశ్వాసము వరకు పార్వతీ పరమేశ్వరుల వృత్తాంత మితి వృత్తము. కుమారోత్పత్తియు సుర సేనాధిపత్యమునకు షణ్ముఖు నభి షేకించుటయు తారకాసురునకు రాయబార మంపుటయు దశమాశ్వా సమునందు కలదు. ఏకాదశ ద్వాదశాశ్వాసములందు దేవ దానవ యుద్ధము వర్ణింప బడినది. కుమార సంభవ మిట్లు మూడు ఖండము లుగా నున్నది. మొదటి తొమ్మిదాశ్వాసములందు ప్రధాన నాయ కుడు శివుడు. ప్రథమ ద్వితీయాశ్వాసములలో నాయకురాలు దాక్షా యణి. మూడవ యాశ్వాసము నుండి తొమ్మిదవ యాశ్వాసము వరకు నాయకురాలు పార్వతి. ఇందు ప్రధాన రసము శృంగారము. అది వియోగ సంయోగ భేదములచేత రెండు విధములుగా వర్ణింపబడినది. ఇందు నాయికలు వేరగుటవలన వస్త్వైక్యత లేదని కొందఱు విమర్శిం చిరి. అట్లనుకొన వలసిన పనిలేదు. ఆది శక్తి రూపాంతరములు సతీ పార్వతులు. ఆమెను నాయకు రాలుగా గ్రహించినచో వాదము

దమునకు తావుండదు. అదియే నన్నెచోడుని యభిప్రాయము. కుమార సంభవములోని ప్రథమాశ్వాసము నందలి డెబ్బదవ పద్యమువలన నది స్పష్ట మగును. కావున నిందు శివశక్తులు నాయక నాయికలు. అందు మొదటి రెండాశ్వాసము లందు ఆది శక్తి రూపాంతర మయిన దాక్షాయణి నాయకురాలు. దాక్షాయణీ శివులు కరిణీ కరులుగా రూపొంది రతి క్రీడా వినోదములం దని పొందిరి. వారికి గజాననుడు పుట్టెను. ఇది కవి కల్పితము. దీనికి కారణ మున్నది. విఘ్నేశ్వరుడు గజ ముఖుడు. దానికి వారి యేకాంత కేళీ వినోదము కారణ మని నిరూపించెను. నిజమునకు శివునివలన దాక్షాయణికి కుమారుడు జన్మించిన ట్లెందును లేదు. విఘ్నేశ్వరుడు పార్వతి కుమారు డని పురాణములు నుడువు చున్నవి. విఘ్నేశ్వరుడు దక్షుని పాశముతో గట్టి తెచ్చుట కవి కల్పించినది. ఇందు మూలమున వినాయకునకు కొంత ప్రాధాన్య మాపాదించుట కవి యభిప్రాయము. తరువాతి కథా భాగము కాళిదాస విరచిత మయిన కుమార సంభవములోనిది. అది కథానుసరణమే కాని అనువాదము కాదు. అందును రతీ మన్మథుల సంవాదము స్వయం కల్పితము. అది శైవ ప్రాబల్యమును నిరూపించుటకు వ్రాయ బడినది. సంస్కృత కుమార సంభవమునకును దీనికి నెట్టి సంబంధము లేక పోయినను అచ్చ టచ్చట అందలి భావములను గ్రహించుచు వచ్చినాడు నన్నెచోడుడు. మచ్చునకు

దివం యది ప్రార్థయసే వృథా శ్రమః
పితుః ప్రదేశా స్తవ దేవ భూమయః
అథోపయంతార మలం సమాధినా
నరత్న మన్విష్యతి మృగ్యతే హి తత్. కుమా.

స్వర్గార్థ యందమే స్వర్గంబు దమ హిమ
గిరి చరులం దొక కెలన నుండు

పురుషార్థియందమే పురుషులు తనుఁ గోరి
తప మర్థిఁ జేయంగఁ దగిన రూపు

రత్నములఁ గోరి విని జనుల్ రాక జనుల
రత్నములు గోరి పైపడి రాకఁ బోలు

స్వరూప వర్ణనమునందు చక్కని శిల్పమును తీర్చి దిద్దుటలో తిక్కనగారి గంటము మిగుల సునిసిత మయినది. పాత్రలను ప్రకృతి రంగములను యథారీతిగా పాఠకుని కనుల యెదుట తెచ్చి నిలుపును. అట్టి వైశద్యమునకు చాతుర్యమునకు ప్రౌఢతనమునకును గురుపెట్టినవాడు నన్నెచోడుడు. వాని వర్ణనలలో నన్నయాదులందు కానరాని చిత్ర రచన యున్నది. పార్వతి స్నాన మాడినది. కుసుమాదులను గోని వచ్చినది. వానిని శివున కర్పించినది. అంతలో మరు డామెపై కుసుమ బాణమును వేసెను. ఆమె చిత్తము చలించినది

ఎలరారు కనుఁగవ నొలయించుఁ గ్రేవల
నెఱిగొని మెఱుఁగులు దుఱఁగలింపఁ
గ్రొవ్విరి చిఱు నవ్వు నవ్వ వాతెఱ కాంతి
రంగిల్లి సిత రుచుల్ దొంగలింపఁ
గుదుటఁ గ్రక్కదరిన గదియించు నుదు విల్లు
సుడిసి ముత్తరగలుఁ గడలు కొనఁగ
సోలంబు నెఱ నూరు సొగియు నుంజెమటపై
వదలి మ్రొఁదీఁగ మవ్వంబు మిగుల.

నొత్తిలించుఁ దఱుమ నూకించుఁ దాలిమి
కగ్గలించు నెఱయ నప్పలించు
మదన శర విభిన్న హృద యాబ్జయై మహా
దేవుఁ జూచి గౌరి దేవి తివుట.

ఇట్టి శిల్పము గల పద్యములు కుమార సంభవమునందు చాల గలవు. అవి యొకొక్కప్పు డుత్ప్రేక్షా ద్యలంకారములతో కలిసి మరింత కావ్య శోభ నాపాదించు చున్నవి. కుమార సంభవమునందు నాయికా నాయకుల వర్ణన పుర వర్ణన ఋతు వర్ణన మొదలగు వర్ణన లన్నియు గలవు. తరువాతి కవుల కావ్యములకు బీజ ప్రాయములయిన యితర వర్ణనలు చాల కలవు. అవన్నియు ప్రదర్శించుట యిప్పటి పని కాదు. మచ్చునకు

కొపు విచ్చి విచ్చి కప్పంగ మఱచి చేఁ
బొడివి పట్టి కొనుచుఁ బొలఁతి వచ్చె
నెల్ల సమయములకు నీశుండు వేల్పని
ముడియఁ కట్టవచ్చు పడుపు వోలె.

ముడవ నెత్తిన పూవులు మఁడిచి కొనఁగ
మఱచి చేఁ బట్టుకొనుచుఁ దన్నెఱుఁగ కర్థిఁ
బోలి చనుదెంచెఁ దైలోక్య పూజ్యు నచల
భక్తిఁ బూజింపఁ జనుదెంచు భంగి వోలె.

శివుండు హిమవంతుని పురంబునందు పెండ్లి కుమారుడై ప్రవేశించెను. వీథుల వెంట నూరేగు చుండెను. పుర నారులు శివుని చూడ వచ్చిరి. అప్పటి వారి సందడి పై పద్యములందు వర్ణింప బడినది. ఇట్టి పద్యములు కుమార సంభవమునం దీ సందర్భమున నిరువది యైదు కలవు. అవన్నియు చక్కని భావములతో నిమిడి యున్నవి. వానిని చూచి తరువాతి కవు లిట్టి వర్ణనలను సాగించిరి. అవి యొకొక్కొక్క కావ్యము నందు విపరీతములయి చదువుట కేవగింపు పుట్టించును. కుమార సంభవము రెండవ యాశ్వాసమునందు దక్షాధ్వర విధ్వంసము వర్ణింప బడినది. పదునొకండు పండ్రెండాశ్వాసములందు తారకాసురునితోడి యుద్ధము ప్రదర్శింప బడినది. వానియందు వీర రసము వెల్లివిరియు

5]

చుండును. నన్నెచోడుడు రాజు. పెక్కు యుద్ధములు చేసియుండును. విజయములు సాధించి యుండును. ఆ క్రమ మంతయు తు చ తప్ప కుండ దేవ దానవ యుద్ధమునందు వర్ణించెను. మొత్తము మీద కుమార సంభవము శృంగార రసము ప్రధాన మైన కావ్యము. దానికి వీర మంగము. ఒక్క కుమార స్వామి జన్మ వృత్తాంతము కల దగుట చేత కుమార సంభవమున కా పేరు పెట్టబడ లేదు. వినాయకుని జన్మ వృత్తాంతము కూడ కలదు. కావున కుమార శబ్దము సామాన్య వాచకముగా గ్రహింప బడినది. కుమారుల సంభవ మని యర్థము. కుమార సంభవమునందు నన్నెచోడుడు నాటిన మహా కావ్య బీజ ములు శ్రీనాథునం దంకురించి అల్లసాని పెద్దన మను చరిత్రమునందు దుబ్బులు కట్టి ముక్కు తిమ్మన పారిజా తాపహరణమునందు ఫలో న్ముఖమునకు వచ్చినవి. తరువాత వెలసిన మిశ్రమ కావ్యములు దాదా పన్నియు నాప చేలు.

నన్నెచోడుడు కుమార సంభవమునందు దేశీయ మయిన తెనుగు కవితను గురించి ప్రసంగించుచు

మును మార్గ కవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశి కవిత పుట్టించి తెనుం
గు నిలిపి రంధ్ర విషయమున
జన సత్యాశ్రయుని దొట్టి చాళుక్య నృపుల్

అని నుడివెను. ఇందు నుడివిన చాళుక్య నృపుడు రాజరాజ నరేంద్రుడు. ఆ మహారాజు నాస్థాన కవి నన్నయ భట్టు. రాజరాజ నరేంద్రుని ప్రోత్సాహమున నన్నయ భట్టు భారతమును తెనిగించెను. ఆ మహాకవిని దృష్టియం దుంచుకొని నన్నెచోడు డీ పద్యమును వ్రాసెను. ఈ సందర్భమున చాళుక్య నృపులను ప్రసంగించుట రాజ కులాభిమానము. వారి కా గౌరవమును ప్రతిపాదింప వలయు నని నన్నెచోడుని యభి

ప్రాయము. అది సమంజసమే యగును. నిజమునకు రాజరాజు లేనిచో దేశి కవిత పుట్టుకకు నవకాశే ముండెడిది కాదు. కావున వారి కా గౌరవము తగి యున్నది. రాజ కులాభిమాన మెంత యున్నను నన్నె చోడుడు నన్నయ భారతమును చదువకుండ కుమార సంభవము వ్రాయ లేదు. భారతమును ప్రత్యక్షరపరిశోధనకావించెను. నన్నయరచనావిధాన మవగతము గావించు కొనెను. శయ్యను పరిశీలించెను. ఆ దారినే తా నవలంభించెను. నన్నయ పోకడలను బోలిన పోకడలు గల పద్యములు కుమార సంభవమునందు చాల కలవు. సంస్కృత సమాస సంఘటన మున కా మహాకవి పెట్టినదే యొరవడి. ఒకసమాస సంఘటనమునందే కాదు తిక్కనగారి దేశీయంపు తెలుగు కూర్పులకు దారి చూపిన వాడును నన్నయయే. శ్రీనాథునితో నాంధ్రీకరణ యుగ మంతరించిన దని తలంపరాదు. తరువాత కూడ సాగుచునే వచ్చినది.

విజయనగర రాజ్యము

విజయనగర సామ్రాజ్యమున కంకురార్పణము గావించినవారు హరిహర రాయలు బుక్కరాయలు. వీరు ఆనెగొంది సంస్థానాధిపతులు. హోయసాల రాజయిన మూడవ వీరభల్లాలునకు సామంతులయి యుండిరి. వాని యనంతరము స్వతంత్రులయి విద్యానగర నిర్మాణమునకు నుపక్రమించిరి. వారి యుద్యమమునకు దోహద మొసంగిన వాడు మాధవ విద్యారణ్యస్వాములవారు. ఆయన భువనేశ్వరి మంత్రోపాసకుడు. విరూపాక్షాలయమునకు ధర్మకర్త. ఉత్తర దేశమును ముంచెత్తి దక్షిణ భారతమును కబళింప పొంగులారుచు పరవడులు త్రొక్కుకొని వచ్చుచున్న తురుష్క సేనా సముద్రము నరికట్టి ఆర్య ధర్మమును సంస్కృతిని రక్షించుట వారి ప్రధానాశయము. దానికి నడుము కట్టుకొనినవారు హరిహర బుక్కరాయలులు. వీరు సంగమ నాయకుని కుమారులు. వీరి వంశము సంగమ వంశ మయినది. హరిహర రాయలు హైందవ వీరుల నందరిని కూడ కలుపు కొనెను. పరాక్రమించి తన యుద్యమము సాగించెను. తురక సేనలకు నిరోధమయి నిలిచెను. కృత కృత్యు డయ్యెను. అతడు విజయనగర రాజ్యమునకు మొదటి యధినేత. వాని జీవిత మంతయు తురకల నరికట్టి తన రాజ్యమును చక్క పెట్టు కొనుటంతోడనే సరిపోయినది. వాని తరువాత బుక్క రాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. హరిహర రాయల కాలమునందు కొండవీటి రాజ్యమును కోమరగిరి వసంత రాయలు పరిపాలించు చుండెను. అతడు లలిత కళా ప్రియుడు. నాట్య మాతని కభిమాన విద్య. వాని రాజ్య కాలమున శ్రీనాథుడు కొండవీటి యందుండెను. అప్పటి కాతడు మరుత్తరాట్చరిత్ర, శాలివాహన సప్తశతి, శృంగార నైషధము, హార విలాసము వ్రాసెను.

చిన్నారి పొన్నారి చిఱుత కూఁకటి నాఁడు
రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవనమున
శాలివాహన సప్తశతి నొడివితి
సంతరించితి నిండు జవ్వనంబున యందు
హర్ష నైషధ కావ్య మాంధ్రభాష

అని శ్రీనాథుడు వ్రాసికొనెను. ఆ యా గ్రంథము లంకితములను బట్టి శ్రీనాథుడు యౌవనము కొంత యంతరించునంత వరకు కొండవీటి యం దుండెనని తెలుచున్నది. కుమారగిరి వసంత నరపతి క్రీ. శ. 1382 మొదలు 1399 వరకు కొండవీటిని పరిపాలించెను. విజయనగరమును బుక్కరాయుల తరువాత రెండవ హరిహర రాయలు రాజయ్యెను. అతడు పరాక్రమశాలి. కన్నడ మైసూరు తిరుచునాపల్లి, కంచి చెగల్పట్టులను జయించెను. మహారాజ బిరుదము దాల్చెను. ఈతడు క్రీ. శ. 1379 మొదలు 1401 వరకు రాజ్య మేలెను. అప్పటికి కొండవీటి రాజ్య వైభవము అంతరించినది. శ్రీనాథుడు పాదు కదలిన తీగె వలె నిట్టటు సంచారము గావించెను. అనేక మంది రాజుల యాస్థానములందు ప్రవేశించెను. వారిని తన కవితచేత మెప్పించెను. గౌరవములను పొందెను. ఈ కాలమున నా మహాకవి వ్రాసిన గ్రంథము లంతగా కనిపించవు. పలనాటి వీర చరిత్ర యీ కాలమునందు రచించి యుండ వచ్చును. ఈ సంచారము పాతికేండ్లు సాగినది. క్రీ. శ. 1426 మొదలు 1450వ సంవత్సరము వరకు రాజమహేంద్రవరమున వేమారెడ్డి వీరభద్రారెడ్ల యాస్థా

నమునందు కవియై కుదురు కొనెను. ఆ కాలమునందు రెండవ దేవ
రాయలు విజయ నగరమును పరిపాలించు చుండెను. అప్పుడు శ్రీనా
థునకు అరువది యైదేండ్లుండ వచ్చును. ముదిమి తల చూపినది. అల
వాటు పడిన కాలూర కుండ లేదు. అంత వరకు శ్రీనాథుడు కాలు
మోపనిది విజయ నగరము. శ్రీనాథుడు రెండవ దేవరాయలను దర్శిం
చెను. వానికి ప్రౌఢ దేవ రాయలను నామాంతరము కలదు. వాని
యాస్థానమున గౌడ డిండిమ భట్టు అను పండిత కవి గలడు. వానిది
గౌడ దేశము. కంచు డిండిమము, ఢక్కా కల పండితుడు గావున
డిండిమ భట్టని పేరు వచ్చెను. భట్టు అనునది బిరుదము. వాని యసలు
పేరు అరుణగిరి నాథుడు. అతడు బౌద్ధుడగు తార్కిక పండితు డని
వదంతి. అతడు కవి సార్వభౌముడు. వానికవితసంస్కృతమునుసంబంధించి
నది. డిండిమ భట్టుతో శ్రీనాథుడు తార్కిక వాదమునకు పూను
కొనెను. ఓడించెను. వాని కంచు ఢక్కా పగుల గొట్టించెను. తన
కవితా శక్తిని ప్రదర్శించెను. తెనుగులోని తియ్యదనమును రుచిచూ
పించెను. ప్రౌఢ దేవరాయలను మెప్పించెను. ఆ మహారాజు పండిత
సమక్షమున దీనార టంకాలతో శ్రీనాథుని తీర్థమాడించెను. కర్నాట
కటక పద్మవన 'హేళి యని పించుకొనెను. కవి సార్వభౌమ బిరుద
మప్పించు కొనెను. ఈ సందర్భమున శ్రీనాథుడు తన సంస్కృత
కవితా పాటవమును గూడ కొంత ప్రదర్శించి యుండ వచ్చును. వాని
కాలచట నిలువ లేదు. తిరిగి రాజమహేంద్రవరమునకు బయలు
దేరెను. దారిలో రావు సింగ భూపాలుని కొలువు చొచ్చెను. క్రొత్త
మోజు

దీనార టంకాలఁ దీర్థ మాడించితి
　　దక్షిణాధీశు ముత్యాల శాలఁ
బగులఁ గొట్టించి తుద్భట వివాద ప్రౌఢి
　　గౌడ డిండిమ భట్టు కంచు ఢక్క

యని రాజు ముందు తన ప్రతిభను చాటుకొనెను. సంగమ వంశీయులు క్రీ. శ. 1486 వరకు విజయ నగరమును పరిపాలించిరి. వారిలో కడపటి రా జసమర్థుడు. ఇంత వరకు గల సంగమ వంశీయులగు రాజులు సంస్కృతము నాదరించిరి. పేరుగల తెనుగు కవులను చేరదీసి పోషించి నటుల గాని కావ్యముల వ్రాయించి నటుల గాని కృతుల నందుకొని నటుల గాని యగుపించదు. క్రీ. శ. 1486 ప్రాంతమున నుత్తరము నుండి బహామిని సుల్తానును ఒరిస్సా నుండి పురుషోత్తమ గజపతియు విజయ నగరము మీాదికి దండెత్తి వచ్చిరి. చంద్రగిరి రాజులు విజయ నగర రాజులకు సామంతులు. సర్వ సేనాధి పతులు. ఆ కాలమున చంద్రగిరికి నరసింహ నాయకు డేలికయై యుండెను. అతడు సాళువ వంశీయుడు. వీరాధి వీరుడు. వైరి లోక భీకర మూర్తి. బహామనీ సుల్తాను నెదిరించి సమర రంగమునందు పరాభూతుని గావించెను. పురుషోత్తమ గజపతి నోడించి పారదోలెను. రాజ్యము వీర భోజ్యము. నరసింహ నాయకుడు కడపటి సంగమ రాజును తొలగించెను. విజయ నగరమున కేలిక య య్యెను.

తిగుళ భూములు తెంకులుగఁ జరించిన ద్రోడ
 చెవుల పోతుల నెల్లఁ జెండి వైచి
ఘన మైన కండ క్రొవ్వునఁ బొటుతెంచిన
 రెడ్డీని పెను లావు లూడఁ దన్ని
పటుతెంచి చక్కగఁ బాల దుర్గము మెట్టి
 సుడివడ్డ చామలఁ జుట్టు ముట్టి
పెనుఁగొండ కడ ప్రాలి పిక్కిళ్లు మొదలైన
 ప్రతి పక్షులను హతాహతము చేసి

సత్కవుల తృప్తి సల్పు వసంత వేళ
రాయ మీసర గండ ధరా వరాహ
విజయ విఖ్యాత గుండ భూవిభు నృసింహ
సార్వ భౌముని బిరుదైన సాళువళంబు.

సాళువ నరసింహ నాయకుడు బహమనీ సుల్తాను గజపతిరాజు లా
మించు కొనిన రాజ్య భాగములను కలుపు కొనెను. విజయ న
రాజ్యమును నలు ముఖములను వి స్తరింప చేసెను. సార్వభౌమ బి
దమును వహించెను. తెనుగు కవుల నాదరించెను. వారిలో పిల్ల
మఱ్ఱి పిన వీరభద్రుడు పేరెన్నిక గన్నవాడు.

3

పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుఁడు

పిల్లలమఱ్ఱి యింటి పేరు కలవా రందఱు వైదికులు. కావున పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుడు వైదికబ్రాహ్మణుడు. గద్యయందు గాదయామాత్య పుత్ర యని చెప్పు కొనుట చేత తండ్రి మంత్రి పదవియందుండె నని యూహింప వలసి యున్నది. అది విపరీతము కాదు. ఇప్పటికిని కరిణీకము చేయుచున్న వైదికులు గలరు. అమాత్య శబ్దము వృత్తి వాచకము. అది తరువాత రాను రాను నియోగులందు రూఢమయినది. పిన వీరభద్రుడు నాగమాంబా గాదనలకు పుత్రుడు. పెద వీరభద్రుని తమ్ముడు. శివ భక్తుడు. వీరభద్ర పద పద్మ ధ్యాన శుద్ధాంతరంగుడు. కాశ్యప గోత్రమునందు జన్మించినవాడు. బిట్రగుంట ప్రాంతములోని సోమరాజు పల్లె వీని నివాసము.

> తాతయుఁ దండ్రియు నగ్ర
> భ్రాతయునుం దాను భువన భాసుర కృతి ని
> ర్మాతలు

అని చెప్పుకొనుటచేత సాహిత్య సరస్వతి వాని యింట ముత్తరముల నుండి పుట్టి పెరుగు చుండె నని తలంప వలసి యున్నది. ఈ కవి క్రీ. శ. 1486 ప్రాంతములోని వాడు. శ్రీనాథుడు క్రీ. శ. 1450 ప్రాంతమున మరణించెను. పిన వీరభద్రుడు విజయనగర సామ్రాజ్యమును క్రీ. శ. 1486 మొదలు 1495 వరకు పరిపాలించిన సాళువ గుండ నరసింహ రాయల కాలమునందు నివసించి యుండెను. కావున శ్రీనాథుని కీతడు కొందరు తలంచి నట్టుల సమకాలికుడు కాడు. శ్రీనాథుని పిన వీరభద్రు డెరుగడు. శ్రీనాథునిమరణ కాలమున నీతడు శైశవమునం దుండిన నుండ వచ్చును. పిన వీరభద్రుడు భారతీ తీర్థుల

శిష్యుడు. ఈ శిష్యత్వము శైవ మంత్రోపదేశము వలన ప్రాప్తించినది. పిన వీరభద్రుని మహిమలను గురించిన కథలు పెక్కు గలవు. అందు

జైమిని భారతము

ను గురించి మిగుల ప్రచారమునందున్న యొక కథ గలదు. సాళువ నరసింహ రాయలు కొంత గడు విచ్చి జైమిని భారతమును తెనిగింపుమని పిన వీరభద్రుని శాసించెనట. పిన వీరభద్రుడు సరే యని యంగీకరించెను. ఆ కవి మరల రాజు నానతిని తలంచలేదు. మొదటి నుండియు వీరభద్రున కిచ్చ వచ్చినటుల తిరుగుట యలవాటయినది. కలము పట్టలేదు. కాగితము విప్పలేదు. దినములు తరలి పోవుచుండెను. పెద వీరన పలు సారు లుద్బోధించెను. వాని మాట పాటించలేదు పిన వీరభద్రుడు. గడువు దాపునకు వచ్చినది. అన్నగారు కృతిని గురించి మరల ప్రసంగించెను. తమ్ముడు లక్ష్యము చేయలేదు. ఒక దినము గడువులోనికి వచ్చినది. ఆ రేయి పిన వీరభద్రుడు తన పడక గది నలికించెను. ముగ్గులు పెట్టించెను. అన్నము తిని తలుపులు మూసికొని పక్క మీద పడుకొనెను. గుఱ్ఱు పెట్టి నిద్రపోయెను. నడి జామయినది. పెద వీరనకు కోపము ముంచుకొని వచ్చినది. తమ్ముని పడక గది యొద్దకు వచ్చెను. గాఢ నిద్రలోని గురక, చేతి గాజుల ఘలంఘల ధ్వనులు వినిపించినవి. వానికి వింత తోచినది. తలుపు కంతలో నుండి గదిలోనికి చూచెను. ఒకయపూర్వ సురూపవతి యగు దివ్యాంగన చేతి రత్నమయ కంకణ ఘలంఘలారావము లుప్పతిల గంటముతో తాళ పత్రముల మీద వ్రాయుచుండెను. తల యెత్తిన దా యంగన. అంతరంగమున సకలము గ్రహించుకొనినది. చేత గంటము విసరి వేసినది. అది రంధ్రము గుండ పెద వీరన కంటిలో పొడిచికొనినది. కన్ను పోయినది. బాధకు భరింప లేక పెద వీరభద్రుడు గొంతెత్తి విలపించెను. ఆ రోదనమున కింటిలోనివారందరు లేచిరి. పిన వీరభద్రుడు కూడ మేలుకొనెను. తలుపు తెరచి

బైటికి వచ్చెను. అంతయు నెరింగెను. అన్నగారి యవివేకమునకు లోలోన చింతించెను. ఆమె సరస్వతి. నా రాణి. నీ మూలమున గ్రంథము పూర్తి చేయక యదృశ్యురా లయినది అని నుడివెను. అన్నగారి కన్ను మరల వచ్చు నటుల చేసెను. కొరత పడిన గ్రంథ మును బూరి గావించెను. సకాలమునకు రాజున కర్పించెను. ఈ సంగతి రాజునకు తెలిసెను. రాజు ప్రశ్నింపగా అవును వాణి నా రాణి యని సమాధానము చెప్పెనట. సాక్ష్య మేమి టని ప్రశ్నించినాడు రాజు. వాణి తెర మాటున నుండి కర కంకణ ఘలంఘ లారవము లొలయ సత్యము సత్య మని కర మెత్తి మృదు మనోహర వీణా కల కంఠ రవంబున వచించెను. రా జబ్బుర పోయి వానిని బహు ముఖం బుల నుతించె నట. పిన వీరభద్రుడు బ్రహ్మ యవతార మని లోకము నందు ప్రాకి పోయినది. కథ చక్కగా అల్లబడినది. కాని జైమిని భారతము చదివిన వారెవ్వరు దీనిని నమ్మరు. కొంత వివేకము కలవా రసలు నమ్మరు. పిల్లల మఱ్ఱి పిన వీరభద్రుడు

స్తుత్యముఁ గలి కల్మష రా
హిత్యము నాఖ్యాయికా విహిత బీజ చతు
స్సీత్యము శ్రీహరి కథలను
నిత్యంబును నైన జైమినిజ భారతమున్

జంబూ ద్వీపములోన నెంతయుఁ బ్రశస్తం బైన దీని స్ఫుట
ద్దంభూ కుండల జూట కోటర కుటీ ధృత్స్వర్ధునీ వీచికా
లంబి స్విన్న నవేందు కందళ సుధాలంకార వాగ్వైఖరిన్
జంబూ కావ్యము చేసెదన్ బుధ జన శ్లాఘా నిరాఘాటతన్

సాళువ నరసింగ మహీ
పాలుని నత్యంత ఘన కృపాలుని నసుహృ

త్పాలిత నగరీ పశ్య
త్ఫలుని నా చేయు కృతికిఁ బతిఁ గావింతున్

అని ప్రబంధంబుఁ జెప్ప నుద్యోగించెను. సాళువ గుండ నరసింగ జన విభుండును పురాణేతిహాస కథా ప్రసంగంబుల వినోదించుచు

నా మది నిరతము భారత
రామాయణ కథలఁ బ్రేమ రంజిలు నందున్
జైమిని భారత మనఁగా
భూమి నపూర్వము పురాణముల గణియింపన్

ఆ పురాణంబు గనఁ దెనుఁ గయ్యె నేనిఁ
జెప్ప నేర్చిన కవియుఁ బ్రసిద్ధుఁ డేనిఁ
దెనుఁగు నుడికారమున మించు గనియె నేనిఁ
గుందనము కమ్మ వలచిన చంద మగును

అని సభాసదుల మొగంబులు చూచెను. వారు పిన వీరభద్రుడు మిగుల సమర్థు డని నుడివిరి. రాజు పిన వీరభద్రు నవలోకించి మామక మనోరథం బెఱింగి నట్లు చెప్ప నుద్యోగించితివి. ఆంధ్ర భాషను జైమినీ భారతమునం దశ్వమేధ పర్వంబు రచియింపు మని యానతి చ్చెను. పిన వీరభద్రుడు వ్రాయ నారంభించెను. ఇందు గడువు సంగతి లేదు. రాజున కంకిత ముగా దానే మొదట వ్రాయ నుద్యోగించెను. రాజు కోరికయు కవి కోరికయు నొక్క టయ్యెను. పిన వీరన సమర్థు డని సభ్యులు చెప్పగా నెరింగినాడు రాజు. అదివరకు వాని సామర్థ్యము రాజునకు తెలియదు. తెలియు నంత విధముగా శ్రీనాథ పెద్దనాదుల వలె రాజ సమ్ముఖమున కవిత ప్రదర్శించి యుండడు. నా ధనంబు ఋణముగాఁ దినక యుపార్జించె యశో ధన మని రాజు తలంపున కెక్క సభాసదు లెరిగించిరి. దీనిని బట్టి కొంత కాలము నుండి యింత

వరకు తన ధనమును ఋణముగా పిన వీరన తినుచుండె నని రాజు తలంచిన మాట సత్యము. అసలే ముది మది తప్పిన మొదటి వేల్పును మగనిగా మెడ కట్టుకొని కవుల పరిహాసమునకు లోనయి కుములు చుండిన పలుకుఁ బూఁబోడి రాజు కొలువునందు చొరవ లేని పిన వీరభద్రుని వంటి కోడెగానిని వలచి నా మగడని చెప్పుకొనుట శభి మానము సిగ్గు లేనిది కాదు. పిన వీరనయు వాణి నా రాణి యని నుడువు నంతటి యవివేకియుఁగాడు.

ప్రణవ పీఠంబున మంత్ర పరంపరలు గొల్వ
నుండు నే దేవి పేరోలగంబు
భావజ్ఞులకుఁ బరాపశ్యంతి మధ్యమా
వైఖరు లే దేవి వర్ణ సరణి
జప హార కీర పుస్తక విపంచి సమంచి
తంబు లే దేవి హస్తాంబుజములు
కుందేందు మందార కందళీ బృందంబు
చంద మే దేవి యానంద మూర్తి

కాంచె నే దేవి కాంచన గర్భు చతుర
పూర్వ దంత కవాట విస్ఫుట మనోజ్ఞ
చంద్ర కాంత శిరో గృహ స్థల విహార
మమ్మహా దేవి వాగ్దేవి నభినుతింతు

నని చింతామణీ మంత్ర తత్త్వ రహస్యమును తదధిష్ఠాన దేవతా స్వరూపము నెఱింగిన సరస్వతీ మంత్రోపాసకుడు పిన వీరభద్ర సుకవి. మాతృ దేవతను భార్యగా చెప్పుకొను మూర్ఖుడు కాడు. పై పద్యము నకు పెద్దనగారు రచించిన

చేర్చుక్కగా నిడ్డ చిన్ని జాబిల్లి చే
　　　సింధూర తిలకంబు చెమ్మగిల్ల
నవతంస కుసుమంబునం దున్న యెలఁ దేటి
　　　రుతి కించి దంచిత శ్రుతుల నీన
ఘనమైన రారాపు చను దోయి రాయిడిఁ
　　　దుంబీ ఫలంబు తుందుడుకుఁ జెందఁ
దరుణాంగుళీ చ్ఛాయ దంతపు సరకట్లు
　　　లింగిలీకపు వింత రంగు లీన

నుపనిషత్తులు బోటులై యోలగింపఁ
బుండరీ కాసనమునఁ గూర్చుండి మదికి
నించు వేడుక వీణ వాయించు చెలువ
నలువ రాణి మదాత్మలో వెలయుఁ గాత

అను పద్యమునకును చాల తారతమ్య మున్నది. ఇందు మనస్సు రంజింపఁ జేయు కావ్య శిల్ప మున్నది. పై పద్యమునందు నిగూఢ మగు మంత్ర శాస్త్ర మున్నది. ఇందు మే నుప్పొంగఁ జేయు శృంగార మున్నది. అందు చిత్తము పరవశింప జేయు పరమ భక్తి రస మున్నది. ఈ పద్యము నందలి మూర్తి లౌకికము. ఆ పద్యము నందలి రూపము పారలౌకికము. పెద్దన ఆత్మలో వెలయు గాత అను టకును పిన వీరభద్రుడు అమ్మహాదేవి వాగ్దేవి నభినుతింతు నను మాటలలో కూడ భేద మున్నది. ఇది మాతృ భావన. అది కావ్య భావన. ఇట్లనుటచే పెద్దనకు భక్తి లేదని నా భావము కాదు. భావన లిరువురది యొక్కటే. ఇది మన స్సంకల్ప జన్యము. వీరనది శాస్త్ర నిర్దిష్ట రూపము. అదియు గాక వీరభద్ర కవి

మట్టి మాత్రంబె పిల్లల మట్టి పేరు
పేరు వలెఁ గాదు శారదా పీఠకంబు

అని నుడివెను. సరస్వతికి తన యన్వయము పీఠ మట. తాత తండ్రు లారాధించిన మూల దేవత వాణి. ఆమెను నా రాణి యని వచించె ననుట యవివేకము. కల్పించినను కోట కట్టినట్టు లుండ వలయును. సరస్వతి జైమిని భారతము రచించె ననుట యుట్టి యబద్ధము. 'అల వైకుంఠ పురంబులో' అను పద్యము రాముడు పూరించె ననుటలో గల సత్యము వంటిది. దేవతల కంత కంటె ఘన మయిన పనులు దివిజ లోకమున గలవు. పరతత్త్వ స్వరూపు లయిన దేవతలకు పోతన గారి కొరకు శ్రీనాథునకు విందు భోజనము లమర్చుటయును, పోతన గారికి భాగవతము వ్రాయుటయును కార్యములు గావు. గురువును జేయబోయి కోతిని చేసి నట్లు కవులందలి యభిమానము కొలంది యిట్టి కథలను మానవులు కల్పించి వారి ఘనతను కళంకితము గావించు చున్నారు. అందలి సత్యాసత్యముల నూహించుకొన లేక గ్రంథ స్థములు గావించి విమర్శకులు పాఠక లోకమును తబ్బిబ్బుల పాలొనరించు చున్నారు. పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుడు సుకవి మంత్ర శాస్త్ర వేత్త శారదోపాసకుడు. వీరభద్ర పాద భక్తుడు. విద్వాంసుడు. నవరస దర్పణము, నారదీయము, మాఘ మాహాత్మ్యము, మానసోల్లాస సారము మొదలగు గ్రంథములు రచించెను. పండితులకు వినిపించెను. జనులలో కీర్తి సంపాదించెను. సమర్థుడని పేరు వడసెను. ఆ సంగతి సభలోని వారు రాజున కెఱిగించిరి. రాజు పిన వీరభద్రుని యుద్యమమునకు దోహద మొసంగెను. సాళువ నరసింహ భూపతి కంకితముగా జైమిని భారతములోని యశ్వమేధ పర్వము తెనిగించెను.

వ్యాస భారతములోని యశ్వమేధ పర్వమునందలి కథకును జైమిని భారతాశ్వమేధ పర్వమునందలి కథకును వ్యత్యాస మున్నది. వ్యాస భారతాశ్వమేధ పర్వమును తిక్కన నాల్గాశ్వాసములలో తెనిగించెను. మొత్తము తొమ్మిది వందల అరువది నాల్గు పద్యములున్నవి. పిన వీరభద్రుని జైమిని భారతాశ్వమేధ పర్వము ఎనిమి

దాశ్వాసముల గ్రంథము. మొత్తము పదమూడు వందల తొంబది యేడు పద్యము లున్నవి. వ్యాస భారతములోని శ్రీకృష్ణు డర్జునునకు చేసిన తత్త్వోపదేశము ఉదంకుని కథ మృత జాతుండయిన పరీ క్షిత్తుని శ్రీకృష్ణుడు బ్రతికించుట మొదలగునవి జైమిని భారతమునందు లేవు. వీనిని తిక్కన ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయాశ్వాసములందు నాలుగు వందల యెనుబది పద్యములలో తెనిగించెను. జైమిని భారతమునందలి ద్వితీయాశ్వాసము లోని భీమాదులు మఖాశ్వముకొరకు యౌవనాశ్వ మహీపాలునితో పోరుట గాని ఆరవ యాశ్వాసములోని రామ కథ గాని తిక్కన భారతమునందు లేవు. ధర్మజుని కడకు వ్యాసుడు వచ్చుటతో జైమిని భారతమందలి కథ ప్రారంభ మయినది. వ్యాస విరచిత మయిన భారతము వైశంపాయనుడు జనమేజయునకు చెప్పిన ట్లున్నది. జైమిని భారతమును జైమిని జనమేజయనరపాలునకు చెప్పెను. ఇది వీర రసము ప్రధాన మయిన కావ్యము. హాస్య కరుణ భక్తి రౌద్ర బీభత్స రసము లంగములు

గాంగేయుడు మరణించెను. ధర్మజుడు శోకాకుల చిత్తుండయి యుండెను. వాని యొద్దకు వ్యాసుం డరుదెంచెను. ధర్మరాజు వ్యాసుని గాంచి

సత్యవతీతనూభవ! నృశంసత భీష్ముని గుంభజన్ము నా
దిత్యకుమారు నూరక వధించితి రాజ్య రమా విభూతి కా
ద్యత్యములోడతన్ సమర ధర్మము వీసర పుచ్చి వంచనా
కృత్యజ మైన యీ నిబిడ కిల్బిష మేమిటఁ జక్క నయ్యెడున్

అని ప్రశ్నించెను. అందులకు వ్యాసుఁడు

తురగ మేధంబుఁ జేసి కౌతుకముతోడఁ
గురు కులంబున సత్కీర్తిఁ గుదురు కొల్పు

మని నుడివెను. మఖమునకు గావలయు ధనము సమకూర్చుకొను నుపాయ మెఱిగించెను.

> పాటీర హీర వర్ణము
> హాటక పుచ్ఛమును నల్ల నగు చెవులు నిరా
> ఘాట జవంబును నధ్వర
> ఘోటక లక్షణము లివి

ఇట్టి యశ్వము యౌవనాశ్వ విశ్వంభ రాధిపు డేలు భద్రావతి పుర మున నున్నది. దానిని దశాక్షౌహిణీ సైన్యంబు లనిశము సంర క్షించు చుండును. అది దక్కినేని సమ్మఖము సాగు నని నుడి వెను. భీముడు దానిని తెత్తు నని ఘోర ప్రతిజ్ఞ గావించెను. తిక్కనగారి భారతమునందు

> తురగ పరీక్షా విదులగు
> పురుషులఁ బిలిపించి యశ్వ పుంగవుఁ గని తెం
> డరయుఁడు మన కొదమలలో
> నిరుపమ లక్షణముఁ గీర్తనీయంబునుగాన్

అని ధర్మజుండు నియోగించి నటుల గలదు. అట్టి తురగమును వారు తెచ్చి ధర్మజుని యెదుట నిలిపిరి. ఆ సమయమున శ్రీకృష్ణుడు కరి పురమునం దుండెను. జైమిని భారతమునందు వ్యాసుడు మఖ విధాన ముపదేశించి వెడలిపోయిన తరువాత శ్రీకృష్ణుడు వచ్చి నటు లున్నది. పాండు తనయాగ్రజుడు శ్రీకృష్ణు నర్చించెను. అర్ఘాసన మున గూర్చుండ నియమించెను. ద్రౌపది

> ఈవు మనంబునన్ మఱచితే సభలోఁ దన చీర యొల్చుకోఁ
> గా విడిపింప నందఱును గల్గియు నిర్దయులై కనుంగొనన్
> హా వసుదేవ పుత్ర యన నక్షయ వస్త్రము లిచ్చి నన్ను ల
> జ్జా వనరాశిలో మునిఁగి చావక యుండఁగ నుద్ధరించుటల్

అని శ్రీకృష్ణుని భక్త జన రక్షా పరతంత్ర మయిన బుద్ధిని దయా
మయత్వమును బొగడినది. ఇందు పాండవుల యసమర్థతయు శ్రీకృష్ణుని
భగవ దంశయు నిరూపించినది. తన కా దేవదేవుని పయి గల మరపు
రాని భక్తి విశ్వాసములను వ్యక్తపరచినది. కాని

> ఆ సభ కేక వస్త్ర యగు నట్టి ననుం గొని వచ్చి నొంచు దు
> శ్శాసనుఁ జూచుచుం బతు లసంభ్రములై తగు చేష్ట లేక నా
> యాసలు మాని చిత్రముల యాకృతి నున్న యెడన్ ముకుంద వి
> శ్వాసముతోడ నిన్ గొలువ వచ్చె మనం బదియుం దలంపవే

యని తిక్కనగారు రచించిన పద్యముల లోని యా గంభీరత పినవీర
భద్రుని పద్యమునందు లేదు. ద్రౌపది యభిమానవతి, పతివ్రత.
శ్రీకృష్ణు డెంత తన కాప్తు డయినను పరపురుషుడు. అట్టివాని
యెదుట సిగ్గు జార విడచి సభలోఁ దన చీర యొల్చుకోఁ గా నని
చెప్పుకొనుట కిచ్చగింపదు. అది యుత్తమ స్త్రీ స్వభావమునకు వ్యతి
రేకము. తిక్కన గూఢముగా నా భావమును 'ఆ సభ కేక వస్త్ర యగు
నట్టి ననుం గొని వచ్చి నొంచు నని యనిపించెను. పాత్ర పోషణ
కావ్యమునకు ప్రధానము. అందు భారతము సామాన్య మయిన
గ్రంథము కాదు. ఆమ్నాయ తుల్యము. ఆర్యుల ప్రమాణ
గ్రంథము. ధర్మోపబోధక మయిన కావ్యము. ప్రతి పాత్రయు
నతి నిపుణ తో నిర్వహింప వలయును. అట్లు కానిచో ధర్మ వ్యతి
రిక్తత వాటిల్లును. పాత్రల ఘనత నశించును. కావుననే తిక్కన
గారు సూచినట్లు 'నొంచు నని బహుళార్థ ద్యోతకముగా వాడెను.
ఆ పదములో ద్రౌపది యభిమానము స్త్రీ సహజమగు లజ్జ గంభీర
స్వభావము గోచరించును. తిక్కన సమయ స్ఫూర్తి కలవాడు. ఏ
పదము నెక్కడ ఎట్లు వాడవలయునో యెరిగిన మహాకవి.
నన్నయ తరువాత ఈ విషయమున నాతనినే వచింప వలయును.
అత డనుభవ శాలి. పాత్రల చిత్త వృత్తులు తొంగి చూడ గలవాడు.

కావుననే 'ఈ ద్యేవురు చూడగా సభకు నీడ్చె' నని వ్యాఖ్యాతృకముగా పతుల యసమర్థతను బయట పెట్టినది. అది వారి మనస్సులకు నొ వ్వొదవింపని మాట. అయినను అందొక విధముగా కోపము ముప్పిరి గొన్న పరిహాస మున్నది. దెప్పిపొడు పున్నది.

దు

శ్శాసనుఁ జూచుచుం బతు లసంభ్రముతై తగు చేష్ట లేక నా
యాసలు మాని చిత్రముల యాకృతి నున్న యెడన్

అన్నది. పిన వీరభద్రుడు వచించి నటుల పాండవులు ద్రౌపది యెడ నిర్ద యులు గారు. ఆమెయందు గౌర వాదరములు గలవారు. తిక్కన అసంభ్రముతై యని వాడుటలో ద్రౌపది పతుల ధర్మపరత సూచించినది. అసంభ్రములయి అనగా వేగిరపాటు లేని వారయి అని యర్థము. వేగిర పాటు లేక పోవుట ధర్మ బద్ధు లగుటచేతనే యని భావము. వారి పరాక్రమ మాయెయెఱుంగును. ధర్మజు డను ఆలానమునకు కట్టివేయ బడినవాడు భీముడు. అతఁడు విజృంభించిన కౌగపులే కాదు దేవత లైన నెదిరి నిలువ లేరు. ధర్మ బద్ధు లగుటచేతనే తగు చేష్ట లేక పోయిన వారయిరి. ఇందు తగు శబ్దము నిరర్థకము కాదు. నన్ను విడి పించుటకు తగిన పరాక్రమంపు చేష్ట యని యర్థము. నా యాసలు మాని యనుటలో నన్ను విడిపించు నాసలు మాని బొమ్మల వలె దుశ్శాసనుని చూచుచుండి రని భావము. ఇది లోక సహజము. ఒకడు చెడు కార్యమును చేయు చున్నపుడు ఉత్తము డగువాడు ఆ కార్యము వంక చూడడు. నిర్ఘాంత పోయి యా పనిని చేయువాని వంక కోపమున రాపడి చూచు చుండును. వాల్మీకి క్రౌంచము నేసిన కిరాతుని చూచి వాని ఘోర కార్యమునకు శపించెను. క్రౌంచము మరణావస్థ చూడలేక పోయెను. కావున రామాయణమున నిహత మయిన క్రౌంచము స్థితిని వర్ణింపలేదు. అట్లే వలువ లొలుచు దుశ్శాసను వంక పాండవులు చూచుచు కను లప్పగించి యూరకుండిరి. ఇట్టి ద్రౌపది నిర్వచన యందు నంతర్గత మయి దెప్పి పొడుపులేక పోలేదు. నన్ను విడిపించు

టకు ప్రయత్నము లేక నాయం దాసలు విడిచిపెట్టి బొమ్మల వలె కన్ను లప్పగించి దుశ్శాసను చూచుచుండిరి పాండుత్రియులని నిందించి నటుల నర్థము వచ్చును. తిక్కన రచనలోను భావ ప్రదర్శనములోను పాత్ర పోషణలోను సిద్ధహస్తుడు. తరువాత పాదమున విశ్వాసము అనునది ప్రాసకొరకు వాడినది కాదు. తప్పక పరమేశ్వరుడు తన్ను కష్టము నుండి గట్టెక్కించు నను విశ్వాస ముండి సేవించిన వానినే దైవము రక్షించును. గజేంద్రు డట్లు విశ్వాసముతో గొలిచెను. భగవంతుడు వానిని రక్షించెను. అట్లే ద్రౌపది కొలిచినది. ఆమె కక్షయ వస్త్రము లిచ్చినాడు శ్రీకృష్ణుడు. తిక్కనగారు కృష్ణుని ముకుంద యని సంబోధింప చేసినాడు. వీరభద్రుడు వసుదేవ పుత్ర యని సంబోధింపఁ జేసినాడు. ఈ సంబోధనలయందు సైతము భేద మున్నది. ముకుందుడు అనుటచేత కృష్ణుడు విష్ణువని నిశ్చితార్థము నిరూపింప బడినది. వసుదేవ పుత్ర యనుటలో ఆ యర్థము రాదు. తిక్కనగారి ప్రతి పదములో బహుళ మగు భావము ఇమిడి యున్నది. వీరనయం దా వైదుష్యత కానరాదు. అట్లనుటచేత నా కవి తక్కువ వాడని నా అభిప్రాయము కాదు. తిక్కన కవితకు పిన వీరభద్రుని కైతకు గల తారతమ్యము చూపుటయే నా అభిప్రాయము. తిక్కన రచనలో నర్థ గాంభీర్యము మెండు. దానిని దేశీయము లగు పదములలో చాల వరకు పొందు పరచుటకు ప్రయత్నించును. అందు పొసగ నప్పుడు తత్సమ పదము లుపయోగించును. అవి టంకము వలె దేశీయములతో పొందుకొని యుండును. కావున వాని కవితయందు దేశీయ అచ్చిక వైకృతముల నడుమ తత్సమ పదములు మిల మిల లాడుచుండును. పిన వీరన కవితలో తత్సమ వైకృతాదులు సమానముగా కలయ కలిసి యుండును. తిక్కన కవిత నిస్తరంగ మయిన పద్మాకరము. అందు పరికించి చూచినచో మానవ ప్రతిబింబము చిత్త స్వభావములతో పరిస్ఫుటముగా గోచరించును. అందులకు ద్రౌపది పాత్ర ప్రమాణము. అందు స్త్రీల సహజాభిమానము తెగువతనము గోచరించును.

పిన వీరన కవిత యతి వేగముగా ప్రవహించు కొనిపోవు సెలయేటి నీటి ధార. ఆ వేగము పాఠకుని సర్వము మరిపింప జేయును. అందు పదాలంకారము లందంను మనోహరముగా కనిపించును. ధర్మరాజు

వ్యాస ముని పుంగవు నానతి నశ్వమేధమున్
దలచితిఁ జేయ నిర్భయతఁ దత్ఫల కర్తవు నీవ కావునన్

అని శ్రీకృష్ణునితో ననెను. అంతట శ్రీకృష్ణుడు భీముని గాంచి నవ్వుచు

మంద మతియు బహ్వాశియుఁ
దుందిలిఁడును రాక్షసీ రతుఁడు నిష్ఠుర వా
క్సందర్భుఁడు నగు మారుత
నందను సచివతఁ బ్రయోజనములు ఫలించున్

అని సమాధానము చెప్పెను. అది ఛలోక్తి. శ్రీకృష్ణుని మాటలలో నసత్యములేదు. మిగిలిన సంగతు లెట్లున్నను భీముడు నిష్ఠుర వాక్సందర్భుడు. అది వాని స్వభావము. శ్రీకృష్ణుడు రాయబారమునకు బయలుదేరెను. ధర్మరాజు సంధి కైదూళ్ళిచ్చిన చాలు ననెను. భీము డన్న మాటకు సమ్మతించెను. కృష్ణునకు సంధి యిష్టము లేదు. అతడు నీతి విద్యా విశారదుడు. ఘటనాఘటన సమర్థుడు. విన్నాడు భీమ ధర్మరాజుల మాటలు. ఆలోచించినా డుపాయమును. భీముని స్వభావ మత డెరుంగును. వానిని రెచ్చకొట్ట వలయును. తన తలంపు నెరవేర్చుకొన వలయును.

వెఱ పెట్టిదియో యెన్నఁడు
నెఱుఁగని నీ యట్టివాని కెవ్వారొకో యీ
పిఱికితన మింత యలవడఁ
గఱపినవా రనుచు శౌరి కలకల నవ్వెన్

ఆ నవ్వులో కొంత పరిహాసము కొంత చనువు కొంత వెక్కిరింతయు నున్నది. అసలు భీముడు ముక్కోపి. వానికి నోడలు మండినది. ఉద్రేక మొదవినది.

ఏమిరా పార్థుఁడు నీవు దండి మగలై యీ వచ్చు కౌరవ్య సం
గ్రామ క్షోభము బాహు దర్పమున దీర్పన్ బెద్ద మిత్రోక్తి మి
మ్మే మెల్లన్ వెఱగంది చూచెదముగా కీ సారెకిం బోయిరా
భీముం డిత్తరి రిత్త మాటలకుఁ గోపింపండు సూ పెంపఱిన్)

అని సమాధానము చెప్పినాడు భీముడు. శ్రీ కృష్ణుని మాటలు మండు చున్న అగ్నిలో నాజ్యము పోసి నట్లయినది. భీముని మాటలలో కొంత అసూయ నిర్లక్ష్యము నిష్ఠురత గోచరించును.) ఇట్టి సంభాషణ శ్రీ కృష్ణ భీముల కొక పరిపాటి అయినది. భీముని వలన కార్యము సాధింప చేయ తలంచి నపు డెల్ల శ్రీ కృష్ణుని పలుకు తీరు లిట్లుం డును. అట్లే అశ్వమును గొని తేర నరుగు భీమునితో శ్రీకృష్ణుడు పై విధమున బల్కెను. అందులకు భీముడు.

అనఘ నీ వానతిచ్చి నట్లు మిగులఁ
దుందిలుండను బహ్వాశి దుష్టరాక్ష
సీ రతుండను నగుదుఁ జర్చించి చూడ
దేవరకు నట్టి గుణములు లేవు గాన

మొదల నత్యంత కాముకుఁడ వౌటకు గొల్ల
యిల్లాండ్ర గుబ్బ పాలిండ్లు సాక్షి
యతి నీచ రతి శీలి వగుటకుఁ బాటీన
కమఠ సూకర విగ్రహములు సాక్షి
బహ్వాశి వగుటకు బ్రహ్మాండ కోట్లును
బూరింప లేని నీ బొజ్జ సాక్షి
స్త్రీలోలుఁ డగుటకుఁ ద్రైలోక్యము లెఱుంగ
ధరకుఁ దెచ్చిన వేల్పు తరువు సాక్షి

జడ సముత్సాహి వగుటకు జలధి సాక్షి
వామనుఁడ వగుటకు బలీశ్వరుఁడు సాక్షి

మంద మతి వౌట నది మరపొందెఁ గాక
సరవి పేర్కొనఁ దరమె నీ నటలు కృష్ణ!

అని జవాబు చెప్పెను. ఎంత చక్కని సమాధానము. దానిలో సర సత్వము శ్రీకృష్ణుని పరతత్త్వ నిరూపణము భీముని పరిజ్ఞానము నిమిడి యున్నవి. జైమిని భారత మలభ్యము. అందే విధముగా నున్నదో తెలియదు. జైమిని భారత మంతయు రచించె నని వాడుక యున్నది. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని కాలమున కది అశ్వమేధ పర్వ మాత్రావ శేషమయినది. ఇప్ప డదియు కానిపించదు. తిక్కన సీసపద్య రచనకు పిన వీరభద్రుని సీసపద్య రచనకు భేద మున్నది. పినవీరన సీసము నాల్గు పాదములు తూకము తప్పక నొక్క రకముగా నడచును. ఇంకొక పద్యము

భేరుండములు ప్రక్కఁ బెట్టి చన్నుల పూరి
పాటించి శరభ డింభముల కిచ్చు
శరభముల్ శయనించి హరి కిశోరములను
బొదుగుల పాలిచ్చి నిమర పుచ్చు
నీనిన సింగంబు లేనిక లేఁజూళ్లు
గుడువ మై నాకుచుఁ గు స్తరించుఁ
లేడి పిల్లలకు బాలెంత చివ్వంగులు
పంకంబు లిచ్చుచుఁ బంచితిల్లు

ఒకుములు గప్పి పసిపాప పాములకును
మేపు లొసఁగి రక్షించు నెమిళ్లు పిల్లు
లెలుక బోదలఁ బ్రోలు' జన్నిచ్చి యచటి
జంతు నివహంబు జాతి వైషమ్య ముడిగి

ఇది సౌబరి యాశ్రమ వర్ణనము. ఇట్టి రచన శ్రీనాథుని సీస పద్య ములలో కనిపించును. సీస పద్యపు పోకడ చివరి గీతములోనికి కూడ నడిపించుట పిల్లల మఱ్ఱి పిన వీరనయందు కనిపించు చున్నది. శ్రీనాథుని గీతము లిట్లుండవు. తరువాతి కవులు పిన వీరన ననుక

రించిరి. భీముడు తన సమాధానమునందు శ్రీకృష్ణుడు సకల ప్రపంచ ములు తన బొజ్జయం దిమిడించుకొనిన పరబ్రహ్మ స్వరూపుం డనియు ప్రళయ కాలమున జలధియందు శయనించి యుండు నాది నారాయ ణుం డనియు మత్స్య కూర్మ వరాహ వామ నాద్యవతారము లెత్తిన మహానుభావు డనియు నొక విధముగా నుతించెను. ఒక విధముగా సరస వచన రచనా విధానముచేత పరిహాసము. ఇది స్తుతి గర్భిత మయిన వేళాకోళము. ఇందు భక్తి, చుట్టరికంపు చనవు గోచరించును. తిక్కనగారి పద్యములోని దుడుకు తనము నిష్ఠురతయు లేవు. ఇది భీమునియందు కలిగిన విచిత్ర మగు మార్పు అనవలయును. భారత ఘోర యుద్ధమునందు శ్రీ కృష్ణుని మహి మాదికములను గన్నార జూచినాడు భీముడు. కౌరవ సభయందు విశ్వ రూప ప్రదర్శ నాదికము లను గురించి వినినాడు. కృష్ణుని యెడ తొంటి తలంపు మారి పోయినది. దేవదేవుం డాపరమ పురుషుం డను నమ్మకము పొడమినది. పాండవులు కౌరవ సేనా సముద్రమును తరించి విజయము సాధించు టకు శ్రీకృష్ణుని సహాయ సంపద యను భావము దృఢముగా పాదు కొనినది. కావుననే

> బహు విచార పిపాసార్త పాండు పుత్ర
> చాతకముల కకాల వర్షంబ వైతి
> విమత జనులకు నంగార వృష్టి వైతి
> నీవు వేంచేసి నీరద నీల వర్ణ

యని సవినయముగా బలికెను. వేంచేసి యను శబ్దములో భీముని యనంత మగు భక్తి ద్యోతక మగుచున్నది. పై పద్యమునందు రూప కాలంకారము కలదు. చాతకము పిపాస తీర్చుటకు మేఘ మొక్కటియే సమర్థ మయినది. పాండవుల విచార మెడబాపుటకు నీరద నీల వర్ణుండగు శ్రీకృష్ణుం డొక్కడే సమర్థు డని భీమునకు తెలిసినది. అందు మూలమున

పంక నిర్మగ్న మగు గోవుఁ బరికరించి
సుకరముగ నుద్ధరించు గోపకుని మాడ్కి
ముదము దైవార నుద్ధరింపుదువు గాక
పంక నిర్మగ్ను నన్ను గోపాల తిలక

యని యర్థించెను. తాను పూనినది ఘోర మగు ప్రతిజ్ఞ. చేయబోవు నది అసాధ్య మగు కార్యము. భద్రావతీ విభుండగు యౌవనాశ్వుడు వీరాధివీరుడు. వానిని జయించుట సామాన్యము కాదు. తాను పంక నిర్మగ్న మగు గోవు వలె నుంటి నని భీముడు గ్రహించెను. గోవులను గోపాలు డిక్కటుల నుండి రక్షించును. శ్రీకృష్ణుడు గోపాల తిలకుడు. కావున నన్ను రక్షించుటకు నీవె కలవని భావము. ఇం దుపమాలం కారము కలదు. భీముడు మఖాశ్వమును తెచ్చుటకు కర్ణ నందన మేఘవర్ణులతో బయలు వెడలెను. అంతటితో ప్రథమాశ్వాసము ముగియును. భారత రామాయణములు ఆర్యుల

భారతీయ సంస్కృతి

సాంఘిక ప్రవృత్తులను ప్రతిబింబింప చేయు నద్దములు. రామా యణ మొక మహాకావ్యము. అందు సాంఘిక ప్రవృత్తి పాలలోని జలము వలె కవితా శిల్పము నందు సమ్మిళిత మయి యున్నది. కావున నందు సాంఘి కాచార వ్యవహారములు పాఠకులకు దృగ్గోచరములు గావు. ప్రత్యేకించి విమర్శన దృష్టితో చూచిన గాని హృదయ గత ములు గావు. భారత మట్లు గాదు. అందు భారతీయులగు నార్యుల సాంఘిక రాజకీయ నైతిక ఆర్థిక ప్రవృత్తులు స్పష్టముగా నగుపించును. జైమిని భారతము వ్యాస భారత మడుగు జాడలలో నడచినది. అందందు కొలది మార్పు లుండిన నుండ వచ్చును. కథలో తారతమ్యము లేదు. కవితాశిల్పముతో జతకూర్చి సాంఘిక వ్యాపారములు ప్రదర్శింపబడినవి.

భీముడు భద్రావతీ పురమునుండి అశ్వము తెత్తునని ప్రతిజ్ఞగావించి నాడు. అట్లు తేకున్నచో

వేద ఘోషణ లేని వీట నున్న యతండుఁ
దల్లి దండ్రులకు రెండు దలఁచు నతఁడు
నూరు వాడని నూత సీరు గ్రోలు నతండు
భూసు రావళితోడ బొంకు నతఁడు
నిటలాక్షు గుడి లేని కొటిక నున్న యతండు
నిల్లరి ధన మిచ్చాక యేచు నతఁడుఁ
దగిలి విశ్వాస పాతకముఁ జేసి నతండు
శివ చింతఁ జెవి చెంతఁ జేర్ప నతఁడుఁ
బోవు గతికి నవశ్యంబు పోదు ననుచు
శపథములు పల్కి

నాడు. దీనియం దార్యుల దేశ వ్యవహారములు తెలుపబడినవి. వేదము భారతీయుల కనాది యగు మత గ్రంథము. దానిని అధ్యయనము గావించువారు బ్రాహ్మణులు. వారు భారతీయ వాఙ్మయమును సంస్కృతిని రక్షించుచు వచ్చిన యగ్రజన్ములు. వారితో పాటు వేదములు ప్రవర్ధిల్లు చుండును. వేదము లనుటచేత వేదములు ఉపనిషత్తులు వేదాంగములు గూడ పరిగ్రహింప వలయును. వేద ఘోష లేని యనుటవలన బ్రాహ్మణులు కాపుర ముండని యని యర్థము. బ్రాహ్మణులు వేద కర్మాచరణులు. వేద కర్మలు దేవతా ప్రీతికొఱకు లోక హితమును గోరి చేయుదురు. అందుమూలమున వర్షాదికములు కలుగును. సస్య సమృద్ధియు దేశమునందు శాంతి భద్రతలు వాటిల్లును. కావున బ్రాహ్మణులు గ్రామమునందు తప్పక యుండవలయు నని ఆర్య మతము. బ్రాహ్మణులు లేని యూరు మాలవాడతో సమానము. అందుండ రాదు. ఉండుట మహాపాప మని ఆర్యుల నిర్దేశము. కావుననే భద్రావతీ నగరమును జైమిని భారతమునందు

పంబిన వేద ఘోషణల భాషణముల్ వినరాక హోమ ధూ
మంబులు గ్రమ్మి కార్కొన ఖమార్గము గానఁగనీక యూప సం
ఘంబుల సందడిన్ నడువఁ గాద్దెరు వైనను లేక సాధు ర
మ్యంబును శత్రు భీషణమునై పుర మెప్పుచు నుండు నెప్పుడున్

అని వర్ణించెను. అట్టి వేద ఘోషగల పట్టణములందు ధర్మము ప్రవర్తిల్లు చుండును. ప్రజలు దయా సత్య శౌచములు గలవా రగుదురు. అందు మూలమున సకల దేవతలు వారిని గాపాడు చుందురు. ధర్మో రక్షతి రక్షితః. కావున నట్టి నగరములు శత్రు భయంకరము లయి యుండునని పై పద్యములోని యభిప్రాయము. లంకా పురము దైత్యులకు నివాసము. అందు నిరంతరము వేద ఘోషలు ప్రవర్తిల్లు చుండెను.

శుశ్రావ జపతాం తత్ర మంత్రాన్ రక్షో గృహేషు వై
స్వాధ్యాయ నిరతాం శ్చైవ యాతుధానాన్ దదర్శ సః

అని రామాయణము. విన్నాడు రాముడు హనుమంతునివలన ఈ మాటలు. లంకను జయించుట కష్టసాధ్యమని తలంచెను. నిస్పృహ వహించెను. దీనిని పట్టి ఆర్యులనగరములు బ్రాహ్మణులకు నివాసమయి నిరంతరము వేద ఘోషలతోడను వేద కర్మలతోడను నిబిడములయి యుండెడి వని తెలియుచున్నది. అంగా దంగా త్సంభవసి. తండ్రి ప్రతి అవయవము నుండి కుమారుడు జన్మించును. తన జన్మమునకు కారణభూతు లయిన తల్లిదండ్రులు ప్రత్యక్ష దైవములు. మాతృదేవో భవ. పితృదేవోభవ. మాతాపితృ సేవవలన నిహ పర సౌఖ్యములు గలుగును. దివ్య దృష్టియు వాటిల్లును. అందులకు భారతములోని ధర్మవ్యాధుని కథ తార్కాణము

జన నుత వీరు నా జననియు జనకుండుఁ
జూవె వీరలకు శుశ్రూష సేసి
యిట్టి పరిజ్ఞాన మేను బ్రాపించితి
నమరులఁ బూజింతు రగ్ని నెల్ల
వారును నొండు దైవంబుల నెఱుఁగ నీ
వృద్ధులు నాపాలి వేల్పు లనుచుఁ
గమనీయ ఫల పుష్ప గంధ భూషణ వస్త్ర
ముల మనోహార భక్ష్య భోజ్యములను

వీరి కెపుడు నివేదింతు వేడ్కఁ బుత్ర
దార సహితుండనై నియతముగ సేవ
యాచరింతును వేదముల్ యజ్ఞములు వ్ర
తంబులును వీర నాకను తలఁపు దృఢము.

జనని జనకుఁడు సద్గురుఁ డనలుఁ డాత్మ
డనఁగ నియ్యేవురును నే గృహస్థుచేత
సుగతి వాంఛఁ బ్రసాదితు లగుదు రట్టి
వాఁడ చూవె ధర్మాత్ముండు వసుధ మీఁద

అని ధర్మవ్యాధుఁడు తన తలిదండ్రులను జూపి కౌశికునకు బోధించెను. 'నీ యధ్యయనమ్మును సుకృతాయాసము నిష్ఫలములై చను గురు సేవాయుక్తి లేక తక్కిన' నని నుడివెను. ఇది ఆర్య ధర్మము. ఆర్య సంప్ర దాయము. పితృ హితం బాచరించి భీష్ముడు స్వాచ్ఛంద మరణము పొంద గలిగెను. తల్లిదండ్రులకు ద్రోహము తలంచువారికి రౌరవము తప్పదు. పాడుపడిన నూతియందలి నీరు త్రాగుట పాపము. భూసు రావళితో బొంకుట నరక హేతువు. అసత్య మాడరాదు. 'వైవా హికములందుఁ జకిత గోకులాగ్ర జన్మ రక్షణమందు ప్రాణ విత్త మాన భంగమందు బొంక వచ్చు' నని శుక్ర నీతి. అది బ్రాహ్మణులతోఁడి

కాదు. కావుననే బలి వామనునితో బొంకనిచ్చగింపలేదు. 'నిరయంబైన నిబంధమైన ధరణీ నిర్మూలనంబైన దుర్మరణంబైనఁ గులాంతమైనఁ దిరుగ న్నేరదు నాదు జిహ్వ' యని శుక్రునకు బలి సమాధానము చెప్పెను. హరి వాని నేమియు చేయ లేక పోయెను. పాతాళ రాజ్యమున కధిపతిని గావించెను. ఆడి బొంక కుండుట ఆర్య ధర్మము. ధర్మరాజు 'అశ్వత్థామ హతః' అని బొంకెను. యమలోకము దర్శింప వలసి వచ్చెను. శివు నాలయము ప్రతి పల్లెయం దుండ వలయును. శివ చింత ప్రతి మానవు డొనరింప వలయును. అది మోక్ష సాధనము. 'శివస్య హృదయం విష్ణుః విష్ణోశ్చ హృదయగ్ం శివః' హరి హరుల కభేదము. హరు డనుటచేత హరినిగూడ పరిగ్రహింప వలయును. వారు పరతత్త్వ స్వరూపులు

శ్రీవిష్ణు పద భక్తి చిత్తంబులో లేని
వానికి శుభములు లేని పగిది

శంకరునిఁ బూజ సేయని పంక మతికి
గురుత రైశ్వర్య మొదవని సరణి

అని భీముడు వృషకేతునితో ననిన మాటలవలన నీ భావము పరిస్ఫుటమగు చున్నది. అదియే పోతనగారి యీ క్రింది పద్యమునందు గోచరించును.

చేతు లారంగ శివునిఁ బూజింపఁ డేని
నోరు నొవ్వంగ హరి కీర్తి నొడువఁ డేని

మహామతులకు శివ కేశవుల యెడ భేద బుద్ధి జనింపదు. శివ శబ్దముతోడి కేశవ నామమును కేశవ నామమువలన శివుని రూపము వారి యెడదకు స్ఫురించును. ఇది తత్త్వవేత్త లగు బ్రహ్మ విదుల భావము.

దయయు సత్యంబు లోనుగాఁ దలఁపఁ జేనిఁ
గలుగ నేటికిఁ దల్లుల కడుపుఁ జేటు

అని భాగవతము. ఇవి యార్య ధర్మములు. ఆర్య ధర్మములే కావు ప్రపంచ ధర్మములు. వీని నే పాశ్చాత్యుడు కూడ కాదన లేడు. మత భేదముల చేత దేవుని నామములు మార వచ్చును. బ్రాహ్మణుల బదులు మత ప్రోక్తలు రావచ్చును. దేవ గృహములు ప్రార్థనా మందిరములు గావచ్చును. ఇవి ప్రపంచ మంతయు నంగీకరించిన సత్యములు. పాశ్చాత్య దేశములలో పల్లె పల్లెయందు శైవ మందిరము లున్నవి. అందు మత బోధకులు గలరు. వారు తమ బైబులు గ్రంథమును చదివి బోధించు చుందురు. విలేజి ప్రీచరు చదివినవారి కది బోధ పడగలదు. దయా సత్య శౌచములు మాతా పితృ భక్తి ప్రతి వారికిని నవశ్య మనుష్ఠేయము లగు ధర్మములు. వానిని ప్రధానముగా దృష్టియం దుంచుకొని భారత రామాయణములు రచింప బడినవి. కావుననే యవి సర్వ మానవుల కాదర్శ గ్రంథము లయినవి. వాని ప్రతీతి ప్రపంచమునం దంతటను వ్యాపించినది. ఖండ ఖండాంతరము లందు ఆర్య సంస్కృతి వినుతి పాత్రమయినది. బహు భాషలలోని కవి తర్జుమా చేయబడినవి.

ఆర్యుల సాంఘిక ధర్మములు జైమిని భారతమునందు కలవు. అను సాళ్వుడు యాగాశ్వము నపహరించెను. 'అశ్వంబును నేన కొని తెత్తును. అట్లు కొని తేర నైతి నేని బ్రాహ్మణీ గమనము సేయ గోరిన జఘన్యజుడున్ ఋతు వేళలం గుల ప్రమదఁ బరిత్యజించెడు దురాత్ముడు వోయెడు త్రోవఁ బోవుదున్' అని వృషకేతుడు ప్రతిజ్ఞ గావించెను. ఋతుమతి యైన భార్యను విడుచుట మహాదోషము. హంస ధ్వజుడు యాగాశ్వమును బట్టెను. అతని కుమారుడు సుధన్వుడు. అతడు యుద్ధమునకు సంసిద్ధుడయి భార్య యగు ప్రభావతిని చూడ

బోయెను. ఆమె నాటికి ఋతుమతియై పదునారు దినము లయినవి. అది కడపటి దినము. సుధన్వుడు ధర్మము తప్పఁ ద్రొక్కనివాడు. ప్రభావతి భర్తతో

తలపఁగ నేటిదాఁక ఋతు ధర్మము దాఁటవు గాన నీకు నేఁ
డెలియఁగ విన్నవించితి మదీయ మనోరథ కల్పవల్లిక
న్ఫలితము చేసి పొమ్ము కదనంబున

కని నుడివెను.

రమణి తావక ఋతు వాసరములు పెక్కు
గలవు గాని విరోధి నెక్కటి జయించి
నిలువ మఱి లేదు దివసంబు నేఁడు దక్క
సమర మొనరించి వచ్చి నీ చనవుఁ దీర్తు

నన్నాడు సుధన్వుడు

అనవుడు నేఁటి తోడఁ బదియారు దినంబులు నిండె ముందటన్
దినములు లేవు పైతృక తిథిన్ ఋతు దానము సేయఁ జెల్లు యా
మిని కడజామునన్ విను సమీరాకము చేసెద నంచు నిట్లు పో
వ నుచిత మౌనె నీ వెఱుఁగవా నిగమార్థ రహస్య ధర్మముల్

కలనికి రాక తక్క నని కాఁగిన నూనియ తొట్టి లోపలన్
దొలఁగక పట్టి శంఖలిఖితుల్ పడఁద్రోయుదు రంచు నాత్మలో
నలికెదు భ్రూణ హత్యకుఁ గృతాంతుని దూతలు చేయు బాధ లీ
కొలఁదులె మీఁద నంచు గిఱికొన్న మనోజ వికార వేదనన్

బలికినది ప్రభావతి. నిజముగా నీ పద్యములందు ఋతు ధర్మము మాటు ట్లున్నను గిఱికొన్న మనోజ వికార వేదన పద పదమునందుఁ దొణికిస లాడు చున్నది. ఈ పద్యములు చదువు నప్పుడు పాఠకునకు ప్రభావతి

ధర్మ పరత్వ బుద్ధియు మనోజ వికారమువలని పడుచున్న పరితాపము చివరి మాట కవి చెప్పక పోయినను స్ఫురించును. అది ఆ పదముల మార్దవములో రచనా విధానములో నున్నది. అదియే కవి ప్రతిభ. పినవీరన వీర రసమునందు వలెనే శృంగార రస ప్రదర్శనమునందును నేర్పు కలవాడు. ప్రభావతి మనోజ వికార మామె నంతటితో నాగ నీయ లేదు

> ఇందు నిభాస్య నాథుఁ జననీయక మంగళ భూషణ ద్యుతుల్
> గ్రందుకొనంగ డగ్గఱి యురంబున బింకపు గుబ్బ చన్నులం
> టం దమకంబుఁ గాఁకయు ఘనంబుగ మక్కువఁ జేర్చిఁ గౌఁగిటన్
> గందపు మ్రాఁకుతావి గొనఁగాఁ బెనఁగొన్న భుజంగి కైవడిన్

చక్కని శృంగార రస ప్రదర్శనము. శైవాల వల్లరులచేత నా వృతంబ యిన సహస్ర దళ శోభితంబగు తెలిదమ్మి పూవు వలె నీ పద్యము వీర రస ప్రధానమయిన హంసధ్వజుని వీర గాథయందు నవకంపు వెలుగు సిరులను బరపించు చున్నది. ఇట్టి శృంగార రస పోషకము లగు పద్య ములు జైమిని భారతమునం దందందు గలవు. పై పద్యమందు పద పదంబు నను శృంగార రస పోషణము గావించినాడు కవి. ఆమె తాల్చినవి మంగళ భూషణములట. అవును ఇప్పటి వరకు నామె ముత్తైదువ. కావున నవి మంగళ భూషణములు. సుధన్వుడు రణమున మడియును. మంగళ శబ్ద ముచే భావి యమంగళము సూచించినాడు పినవీరన. లేనిచో ఆ మంగళ శబ్దమున కక్కడ స్థానము లేదు. నిరర్థకముగా పినవీరన పద ములను వాడువాడు కాడు. 'తమకంబుఁ గాఁకయు ఘనంబుగ కౌఁగిట చేర్చి' నదట ప్రభావతి భర్తను. ఇది సంసార స్త్రీల లక్షణము. కాఁక వారికి కామోద్రేకమువలన కలుగును. అది సాత్వికము

> ప్రాంచద్భూషణ బాహుమూల రుచితోఁ బాలిండ్లు పొంగారఁ బై
> యంచుల్ మోవఁగఁ గౌఁగ

లించిన వరూధిని యందీ వెచ్చతనమును విడిచిపుచ్చినాడు పెద్దన. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు మహా రసికుడు. మనోజ వికార వేదనమున పరితపించు యువతి కౌఁగిటిలోని నులి వెచ్చతనమును అనుభవించిన కళా విదుడు. పెద్దనగారికంటె రెండాకు లెక్కువ గ్రహించు కొనినాడు. ఆ కౌఁగిలింత వరూధిని కౌగిలింత వంటిది కాదు. అది సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము లేని పరపురుషుని యాలింగనము. ఆమె వేశ్య. ఆమెయందు ఉద్రేకమే కాని వెచ్చదనము శూన్యము. అందు ప్రవరుడు భిన్న ప్రవృత్తి కలవాడు. కావున దానిలో నదురు బెదురు నున్నది. ప్రభావతి సంగతి యట్లు కాదు. సుధన్వుడు భర్త. వానియందు తనకు సర్వ స్వాతంత్రము మాలిమి చనువు నున్నవి. తాను వచించినది ధర్మము. ఆమె వాదము శ్రుతి విహిత మయినది. ఋతుకాల మతిక్రమించినచో భ్రూణ హత్యా దోషము కలుగును. దాని ఫలితము నరకము. యమ దూతలు మిగుల బాధింతురు. ఇది వేదమునందు చెప్పబడిన సంగతి. అట్టి బాధ తన భర్తకు రారాదు. తన యభిమతము తీర వలయును. మాటలతో మనస్సు తీరదు. విడిచిన భర్త వెడలి పోవును. కావున 'గందపు ప్రాఁకు తావి గొనఁగాఁ బెనుగొన్న భుజంగి కైవడిన్' మేను మేనితో నిండార కదియఁగ కదలకుండ పెనవేసి కొనినది. ఇంకేమి చేయ గలఁడు. మనోరంజక మగు నుపమానము. అలంకారము నుపయోగించినను తగినటుల సరిపోవలయును. తెచ్చి పెట్టినటు లుండరాదు. తావి గొనఁగా ననుటలో నా యలంకార వికాస మిమిడి యున్నది. సర్పమునకు మంచి గంధపు వాసన వేయగానె మన స్సుద్రేకించి యొడ లంతయు వెట్ట యినుమడించును. ఆ యుద్రేకమున కాగ లేదు. సర్పము బలము కొలఁది యా ప్రాఁకునకు పెన వేసికొనును. ఇంక కదలదు, మెదలదు, పెరికినను రాదు. ఆ బిగువులో చెట్టు గంటు పడునేమో యనిపించును. ఆ స్థితిని పొందినది

ప్రభావతి. ఆమె బాహు బంధములలో పడి సుదర్శను డేమి చేయ లేక పోయెను. 'జాతాస్వాదో వివృత జఘనాం కో విహాతుం సమర్థః' అన్నాడు కాళిదాసు. అసాధ్యుడా మహాకవి. రసిక శేఖరుడు

జననాథ సుతుఁడు కామిని
చనవులు చెల్లించి కాని చన రా దనుచున్
దనిపె రతికేళి నపు డ
త్యనురాగముతోడ

కావున ఋతుకాలము నుల్లంఘించుటవలని భ్రూణ హత్యా మహా పాపము వాటిల్లు నని భారతీయుల నమ్మకము. అది శాస్త్ర విదితము. దానిని వృథగా విడిచిపుచ్చ రార్యులు. భారతీయుల కందరకు ననుల్లం ఘనీయము పైతృకర్మ. భారతీయులకే కాదు. ప్రపంచమునం దందరికీ నీ యాచార మున్నది. అది యుద్దాలక మహర్షి కథయందు నిరూపింప బడినది. పితృదిన ముత్కృష్ట మగు దినము. ఆ నాటికి గృహ మలికి మ్రుగ్గులు పెట్టి చక్కగా నలంకరింప వలయును. వెనుకటి రాత్రి యుత్తములు వేద విదులు జీవ పితృలగు బ్రాహ్మణులను భోక్తలుగా జెప్పుకొన వలయును.

విధవా నందనుల ఖలుల వృషలీ పతులన్
బధిరుల నవైష్ణవుల న
న్య ధనాపహారులను

భోక్తలుగా నియమింపరాదు.

ఉలవలు చాములు కోద్రవ
ములు కందులు రాజ మాషములు నిష్పావం
బులు చణకంబులు దవ్విం
దలు జొన్నలు

మొదలగు ధాన్యములు భోజనమున పెట్టరాదు.

ఉల్లి పుచ్చకాయ ముల్లంగి సొరకాయ
పిండికూర నేతి బీరకాయ
చిట్రి మేడికాయ చెంచలి వంకాయ

మొదలగు కూరలు నిషేధములు. శ్రాద్ధము శ్రద్ధగా సమంత్రకముగా భక్తితో పెట్టవలెను. భోక్తల నర్చించి తుష్టిగా భుజింప నిడవల యును. వారికి వస్త్ర దక్షిణ లీయవలయు. ఇది వేద విహిత మగు నాచారము. ఇవి కాక పెక్కులగు సూక్ష్మ ధర్మములు జైమిని భారతమునందు చెప్పబడినవి.

పాశ్చాత్యుల నాగరికత కంటె గ్రీకుల నాగరికత పురాతన మయి నది. వారు బహు దేవతలను బూజించిరి. దేవతలకు భూత బలు లొసంగిరి. వారి మత గ్రంథములు పురాణ కథలు పరిశీ లించినచో భారతీయ సంస్కృతి కొంత గోచరించును. ఆర్య ధర్మములు కొన్ని అగుపించును. అంతకంటె ననాది సిద్ధ మయినది భారతీయ సంస్కృతి. వీరి వైదిక కర్మలు గ్రీకుల బలి కర్మలను బోలి యుండును. కాని వీనియం దున్న మంత్రతంత్రాదులు వానికి లేవు. వేద విహిత కర్మలలో రాజ సూయాశ్వమేధములు మిగుల విఖ్యాతములు. అవి మహా పాపములను బోగొట్టి యజ్ఞ కర్తకు స్వర్గము ప్రసాదించు నని భారతీయుల నమ్మకము. బ్రహ్మ హత్య మహాపాపము. రాముడు రావణుని సంహరించెను. అతడు బ్రాహ్మణుడు. ఆ పాపమును తొల గించు కొనుటకు రాము డశ్వమేధ యాగ మొనరించెను. బంధు వధ, అందును గురు వధ మరింత పాపావహము. దానిని తొలగించు కొను టకు ధర్మరాజు అశ్వమేధ మొనరించెను. ఈ యాగములు వేద సమ్మతములు.

పాటీర హీర వర్ణము
హాటక పుచ్ఛంబు నల్ల నగు చెవులు నిరా
ఘాట జవంబును నధ్వర
ఘోటక లక్షణములు

అట్టి యశ్వము దొరకనిచో శ్యామము చిత్ర వర్ణములు గలిగి మనో జవమయిన యశ్వ ముండ వలయును. ఆగమోక్త ప్రకారంబున దాని నర్చింప వలయును. దేశ దేశంబులందు సంచరింప దానిని పోవిడువ వలయును. దాని వెంట చతురంగ బలములు సాగి నడువవలయును.

శూరులు గల్గినఁ బట్టుఁడు
ధీరత నని హయము నిటల దేశంబున బం
గారపుఁ బట్టముపైఁ బతి
వీరాంకము వ్రాసి కట్టి విడువఁగ వలయున్

మహావీరు లెవరైన నున్న దానిని పట్టుకొందురు. వారితో యుద్ధము చేసి జయింప వలయును. ఆ హయము

విణ్మూత్రములు సప్తి విడిచిన తావుల
 నెల్ల హోమంబు సేయించి యచట
గో సహస్రంబు ధాత్రీసుపర్వుల కాగ
 మోక్త దక్షిణలతో నొసఁగ వలయు
దీక్షితుండు హయంబు తిరిగి వచ్చెడుదాఁక
 నియత భోగంబు లన్నియును మాని
భార్యతోడుత నసిపత్ర వ్రతముఁ బూని
 బ్రహ్మచర్యంబు సల్పంగ వలయు

ను. ఇది హయమేధ యాగ విధానము. ఇట్టి యాగము సకల పాప హరం బని భారతీయుల నమ్మకము. దీనివలన బహుధన వ్యయము శరీర ప్రయాసము కలదు. కావున సామాన్యులు దానిని తలపెట్టరు. ఇట్టి యాగములు మరే యితర దేశములందు నే సార్వభౌములు చేసి నటు లగుపించదు. భారతీయ సంస్కృతియం దిట్టి యాగములకు ప్రత్యేకత కలదు. ఇది పురాణ కాలపు సంగతి. చరిత్ర కాలమునందు రాజులు దిగ్విజయములు గావించి తమ సార్వభౌమత్వము స్థిరపరచు

కొనుటకు అశ్వమేధ యాగము లొనరించిరి. మూడవ శాతకర్ణి రాజు అశ్వమేధ యాగ మొనరించెను. పుష్యమిత్రుడు విదర్భను జయించెను. యవనులను బారద్రోలెను. అతడు శృంగ వంశీయుడు. మగధ చక్రవర్తి. అతడు విజయ సూచకముగా నశ్వమేధము కావించెను. పురాణ కాలములందలి యాగములు పాప పరిహారము కొరకు చేయబడినవి. చరిత్ర కాలమునందు శత్రువిజయ సూచకముగా నొనరింప బడినవి.

భద్రావతీ పుర వర్ణనతో జైమిని భారతము ద్వితీయాశ్వాస మారంభ మగుచున్నది.

స్ఫాటిక మణి శిలా ప్రత్యగ్ర రచనాతి
　　　బంధుర ప్రాకార భాసురంబు
పాతాళ జల ఝరీ పర్యాప్త కల్లోల
　　　సుకుమార పరిఖోప శోభితంబు
కనక సౌధాంచల కలిత ముక్తాఫల
　　　రాజి లీలాగ్ర తారా గణంబు
శక్రనీల శిలా విశాల గోపుర రోచి
　　　రసమయ జనిత మిథ్యాతపంబు

భవన కాసార కల్హార పద్మ కుముద
పుండరీక నీలోత్పల షండ సురభి
విపుల మధుకర కల నాద విజిత పుష్ప
చాప నినదంబు భద్రావతీ పురంబు

కవు లలంకార ప్రియులు. వారి యూహాలు కొండల కెగబ్రాకి నక్షత్ర మండలము నంటుకొను చుండును. అందు అతిశయోక్తులు ఉత్ప్రేక్షలు నల్లిబిల్లిగా నల్లుకొని పాఠకుని మనస్సునకు భ్రమ కలగించును. ఆ యలంకారముల సందు గొందుల నుండి నిశిత మగు చూపును వెల

యించినచో సత్యము పరిస్ఫుటముగా నగుపించును. భద్రావతి యౌవ నాశ్వుని రాచనగరు. దాని చుట్టు నెత్తైన ప్రాకారము గలదు. ప్రాకారము నంటి వెలపల పరిఖ కలదు. అది మిగుల లోతైనది. అందు బంగారు వన్నె మెరుగులు దిద్దిన భవనములు గలవు. అవి చాల యెత్తైనవి. వాని చివరలందు నలుపు వన్నెగల విశాల గోపురములు గలవు. ఆ పురమునందు కాసారములు గలవు. వానిలో వికసించిన కమలములు కలువలు గలవు. వానియందు మరంద మాను తుమ్మెదలు ధ్వను లొనరించు చున్నవి. బ్రాహ్మణులు వేదములు చదువు చుండిరి. యజ్ఞములు చేయుచుండిరి. హోమ ధూమము లెల్లెడ వ్యాపించు చుండెను.

> నానా పక్వ ఫలాతి నమ్ర తరు సంతానంబులన్ విస్ఫుర
> న్నానా పుష్ప లతా ప్రతానముల నానా పక్షి రావంబులన్
> నానా వర్ణ మృగ ప్రచారముల నానా కేళి కుంజంబులన్
> నానా భంగి నుతింప నొప్పుఁ బురి నానా భోగ సంపన్నతన్.

రాజులు జనులు విరామ కాలములందు భోగము లనుభవింతురు. వానికి తగినట్లు పూఁదోటలు నికుంజములు పండ్ల తోటలు నా పురి యందు గలవు. ఏనుగుల క్రీడలకు కాసారములు, హయములు నీరు త్రాగుటకు వేరె చెఱువులు నున్నవి. రాజుల దుర్గ నిర్మాణ క్రమ మిది. ఇట్టి దుర్గములు పురాణ కాలమందే కాక చరిత్ర కాలమునందును భారత దేశమం దెల్లెడల కలవు. అవి శత్రువుల నుండి రాజ్యము రక్షించుకొనుట కేర్పడినవి. అందు చతురంగ బలములతో రాజులు మంత్రులు నివసించి యుందురు.

> నేమి నిర్గత ధారుణీ రేణు కల్పిత
> తిమిర బృంద స్యందనములతోడఁ
> గల్పాంత రుద్ర ఢక్కా రావ ధిక్కారి
> సముదగ్ర వాద ఘోషములతోడ

వ్యాలోల మృత్యు జిహ్వా పల్లవాభీల
సందీప్త బిరుద ధ్వజములతోడ
గ్రీష్మ ఘర్మ త్విష దృప్త దీప్తి చ్ఛటా
కలితాస్త్ర సుభట సంఘములతోడ

దుర్గములు సందడించుచుండును. జల పానార్థము వచ్చిపోవు చుండు నేనుగుల బృంహితారావములు హయముల హేషారవములు మెండుకొని యుండును. పిన వీరభద్రుని

శయ్య – రసము

ను బట్టియు వర్ణనలను బట్టియు భావమును బట్టియు మారు చుండును. అతడు జైమిని భారతమును పురాణ పద్ధతిని వ్రాయ లేదు. కావ్యము వలె రచన సాగించెను. అందు తన పాండిత్యమును ప్రదర్శించెను. కవితా పాటవమును వెలయించెను. అతని సంస్కృత సమాసములు చాల వరకు మృదులములగు పదముల కూర్పుతో నతి కర్కశములు కాక యుండును. అందులకు

స్ఫాటిక మణి శిలా ప్రత్యగ్ర రచనాతి
బంధుర ప్రాకార భాసురంబు

అను పద్యము దృష్టాంతముగా తీసికొన వచ్చును. మరొక మచ్చు తునుక

పద్మరాగోపల ప్రాకార భాసురం
బారసాతల పరిఖా వృతంబు
ప్రోత్తుంగ హేమ గోపుర పరిష్కారంబు
పటు రత్న సౌధ విభ్రాజితంబు
వినుత వర్ణాశ్రమ విశ్రమ స్థానంబు
చతురంగ వాహినీ సంకులంబు
వివిధ వస్తు వ్రాత విరచితాపణకంబు
బహు తటాకారామ పరిసరంబు

ప్రతి దినోత్సవ దేవతా భవన ఘటిత
లలిత మంగళ వాద్య కోలాహలంబు
బభ్రువాహన భుజ పరిపాలితంబు
మాని తైశ్వర్య ధుర్యంబు మణిపురంబు

సంస్కృత సమాస ఘటనమునందు సిద్ధహస్తుడు నన్నయ భట్టు. ఆయన పదములలో పూవుమాలికలలోని మృదుత్వ మున్నది. కూర్పు గణముల పూరింపు కొరకు గాక భావానుగుణమయిన పొందిక కొర కేర్పడును. కావున పదము లొక దానితో నొకటి యక్షర సారూప్య మును పొంది యుండును. గొలుసు వలె నొండొంటితో కలయ గలిసి యేక రూపమును వహించి సాగిపోవును. సహజ సుందర మగు పద విన్యాసమునం దొడుదుడుకులు నేరని గంభీరంపు టెల్లాలి నడక లోని విలాసంపు పోకడల నలవరించు కొనినది. నన్నయగారి భారత కవితా లతాంగి ఆ శయ్యా సౌందర్యములో శారదా దేవి వీణా తంతువుల యాలాపములు వినిపించును. కలుముల యిల్లాలి పసిడి యందెల శింజా రావంబుల నెనసి కాంచీ గుణ కింకిణీ గణ కర కంకణ మంజు కల కల స్వనములు శ్రవణ గోచరములగు చుండును. అందు అను ప్రాసలు సొంపు నొదవించు చుండును. మచ్చునకు

నర చాప ప్రవిముక్త బాగుణ బృహన్నారాచ ధారల్ భయం
కర దైతేయ నికాయ కాయముల పైఁ గప్పెన్ దిశల్ నిండ బం
ధుర ధాత్రీ ధర తుంగ శృంగ తట సందోహంబు పైఁ గప్పు దు
ర్ధర ధారాధర ముక్త సంతత పయోధారావళిం బోలుచున్

జలధి విలోల వీచి విల సత్కల కాంచి సమంచి తావనీ
తల వహన క్షమం బయిన దక్షిణ హస్తమునం దదున్నమ
ద్గళ దురు ఘర్మ వారి కణ కమ్ర కరాబ్జము పట్టి నూతిలో
వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విస్రుత కీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్

ఇంకను శారద రాత్రు లిత్యాది పద్యము లెన్నేనియు గలవు. నన్నయ నానా రుచిరార్థ సూక్తి నిధి. అర్థ సంపద కక్షర రమ్యత జోడించి మనోహర కవితా సీమంతిని భారత కథా నాట్య రంగమున కలగాన ఝరీ తరంగ నినాదములందు తాళ లయా సమన్వితంబు లయిన యనుప్రాసలు పొసంగ పద మంజీర మంజు ఘలంఘలారావములతో రస భావానుగుణంబుగ నాట్య మాడించినాడు. అతడు ప్రజ్ఞానిధి. అచేతనం బగు పద జాలమునందు రస పోషణము గావించి కవితకు జీవ కళ సిద్ధింప జేసినాడు. ఔచిత్యము నాపాదించినాడు. నన్నయను సమానుడయినవాడు పోతన. సరి పోలినవాడు పెద్దన. వీరి సంస్కృత సమాసంపు కూర్పులలో జిగియు బిగియును గలవు. జిగి యనగా పూర్వాపరములందలి పదముల పొందికవలని కలుగు వికాస మని నా తలంపు. శ్రీనాథుని సమాసములందు నన్నయ రచన లోని వికాసంపు జిగి యంతగా గనుపించదు. బిగువునకు లోప ముండదు. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని సంస్కృతంపు పోకడలు శ్రీనాథుని కవిత కందుబాటులో నుండును.

సంతానక ద్రుమ చ్ఛాయా సమాకీర్ణ
  రాజ వీథీ పవిత్రాజిరంబు
ధవళ చీనాంశుకోత్తమ సమాకల్పిత
  మహనీయ తర కేతు మండనంబు
సముదగ్ర స్తంభ కాంచన తోరణావళీ
  మణి సౌధ శ్రేణి మిహిర దీప్తి
ప్రతి గృహ ద్వార సంస్థిత సంఘాతాళి
  సుమ గుచ్ఛ [illegible]
గరుడ గంధర్వ కిన్నర [illegible]
సిద్ధ విద్యాధరాంగనా [illegible]
మఖిల లోక విలోకన [illegible]
రాజితం బయ్యె [illegible] పురము.

ఇది శ్రీనాథుని పద్యము. సంస్కృత పదములు పొందుపరచి సమాసమును బిగువుగా సంఘటించుటయందు పినవీరన శ్రీనాథునకేమిటను తీసిపోవువాడు కాడు.

> శరధి చర కమఠ కిటి నర
> హరి వామన భృగుజ రామ హలభృజ్జిన క
> ల్కి రుచిర రూపాయ జగ
> ద్భరణాయ నమో నమోస్తు భవతే యనుచున్

మయూరధ్వజుడు కృష్ణు నభినుతించెను. ఇందు దశావతారము లొక్క సమాసమునందు సమకూర్చి కంద పద్యములో నిమిడ్చినాడు పినవీరన. వాని ప్రతిభ వినుతింప దగినది. ఇట్లు కూర్చిన వారు తెలుగు కవులం దిందొకరు లేరు. ఇట్టి శక్తి సంస్కృత పదములలో నున్నది. పినవీరన తన రచనకు శ్రీనాథుని పోకడలు మేలుబంతులుగా నొదవించుకొనెను. ఒక్కొక్కప్పుడు శ్రీనాథుని వలెనె తత్సమ ఆచ్చిక పదములను కలయ కలిపి పద్యము నతి మనోహరముగా నడుపును.

మాయా విప్ర రూపములతో కృష్ణార్జునులు మణిపురమునందు ప్రవేశించిరి.

> కటిఁ బ్రాత ముతుక సిర్కావి దోవతి పంచె
> భ్రూ మధ్యమున నూర్ధ్వ పుండ్రకంబు
> వక్షః స్థలమునఁ బద్మాక్ష మాలిక కర్ణ
> బిలమున నులివాడు తొడసి యెన్ను
> నంస భాగంబున నాయవారపు సంచి
> దోర్మూలమున నిట్టి తోలు సజ్జ
> కుడి కరంబున నలుగుడు వేణు దండంబు
> గూని పీఁపునఁ జింపి గొడుగుఁ దడక

తనను వలచిన వృద్ధ విప్రుని విధంబుఁ
దాల్చియుండెను గూర్మి సఖుండు సుత్రామ సుతుండు
బ్రహ్మచారిత్వము తెలియ నెంచరా మురారి
పత్నినగరంబు వచ్చి పూర్వ త్రిధాము

ఇది పినవీరన పద్యము. హరవిలాసమునందు

ఫాల పట్టికయందు భస్మ త్రిపుండ్రంబు
  గన్నులకును రాగి కమ్మ దోయి
కరమునం దిడిన కంచంపుఁ గంటయు
  ఘన భుజంబుల మీఁదఁ గావి గంత
కటి మండలంబునఁ గరకంచుఁ బుట్టంబు
  వాడించి కట్టిన మేలి నడిమి కట్టు
కేలుఁ దామరయందుఁ గేదార వలయంబు
  గడ కుచ్చు మీఁదఁ బచ్చడపుఁ గండ

సంతరించి పదారు వర్షముల వయసుఁ
బచ్చి బాలెంతరాలు తాపస పురంధ్రి
నంబి భామినిఁ దిరువెంగనాంచిఁ జేరి
పాలు వోయింపుఁ దమ్మ పాపని కనిము

శ్రీనాథుని రచన యిది. పాఠకుని మనస్సు రస ప్లావితము గావించి యుప్పొంగ జేయు రచన. అచ్చిక దేశీయములను పదముల యందము నెట్టి వాని నయిన తన్మయులను గావించును. ఇనుము నయస్కాంతమును వలె మనసు నాకర్షించి యంటి పెట్టుకొనును. తలంపులకు పారి నగవు పుట్టించును. కవనంపు జోరుడు ఢిల్లీకే యగు బలే యని మురిపించును. రాగి కమ్మ దోయి యట, గావి గంత యట, కర కంచుఁ బుట్టంబట, అన్నిటి కంటె వాడించి కట్టిన మేలి నడిమి కట్టట. కడకుచ్చు మీఁదఁ బచ్చడపు గండ యట, ఇట్టి చక్కని పద

ములు కవితలో సంతరించుట యందు గల చతురత శ్రీనాథ కవి సార్వభౌమునికే చెల్లినది. ఇవి దేశీయంపు తెనుగు పదముల పోకడలు. వాని యందచందములు గ్రహించినవాడు వీరస. అతడు శ్రీనాథుని రచనలోని పలుకుబడుల యందమును బుణికి పుచ్చుకొనెను. ప్రాత ముతుక సీర్కావి దోవతి, నులివాడు తోడసి యెన్ను, ఆయవారపు సంచి, ఇత్తి తోలు సజ్జ, చింపి గొడుగు దడక ఇత్యాదికములు కవితలో చొనిపించెను. నన్నయ కవితలో దేశీయములు లేక పోలేదు. అవి వేఁగినాటి వ్యావహారికములు. అవి దేశవ్యాప్తముగా నందరకు నర్థమగునవి. మచ్చునకు

పఱవ నోపక యున్న మైమఱచి పెంటిఁ
బెనఁగి యున్నను బ్రసవింప మొనసి యున్నఁ
దెవులు గొని యున్న మృగముల దివిరి యేయ
రెఱచి యాహారముగ మును నెఱుకు లైన

తఱియగు నంతకు రిపుఁ దన
యఱకటఁ బెట్టికొని యుండునది దఱి యగుడుం
జెఱుచునది జాతి మీఁదను
వఱలఁగ వృశ్చికము నెత్తి వైచిన భంగిన్

ఇట్టి దేశీయంపు నుడికారముల తోడి నడచిన పద్యములు చాల గలవు. వానియందు పాఠకుని తబ్బిబ్బొనరించు పదము లుండవు. తిక్కనగారి పద్యములందలి దేశీయత నెల్లూరు ప్రాంత వ్యావహారికము, అందు మారుమూల తెనుగు పదము లిమిడి యుండును. అవి వేఁగి తెలుఁగు నాటివారికి వినూతనములుగా గోచరించును. అందు అన్య ప్రాంతీయములుకూడ కలవని నా నమ్మకము. నడి నన్న, యేత్తెర, ఎత్తునఁ గొందు, ఓలము, పరవుడులు, ఉడుగరలు ఇత్యాదులరయునది

తని కెదు నారటంబున నంత కంతకు
వెమ్ము్రచు నునికికి విడుమరయును
గోలు మసంగెడు కోర్కుల వెనువెంటఁ
బాఱుచు నునికికి నూఱటయును
వాఁపిరిఁ బొదివెడు వగల సందడిఁ బడి
యురియుచు నునికికి నుడుకువయును
నందంద కదిరెడు కొందల పాటుచేఁ
దలకుచు నునికికి నిలుకడయును

లేమిఁ దాల్మి గొనంగ లేక యలందురి
తనువు నింద్రియములు మనము ధృతియుఁ
దన వశంబు గాక తల్లడపడి సింహ
బలుఁడు విషమ బాణు బారిఁ బాఱె

ఇందలి వ్రెమ్ము్రచు, విడుమర, ఉరియుచు, అలందురి, ఇటువంటి పద ములు తిక్కనగారి భారతమునందు పెక్కులు గలవు. అవి నెల్లూరు మండలమునందు వాడుకలో నున్న పదములు కావచ్చును. అవి వేగి నాటి యాంధ్రులకు వినూతనములుగా నగుపించును. శ్రీనాథుడు కర్ణాటుడు. పాకనాటివాడు. ఆ ప్రాంతమునందలి తెనుగు దేశీయ ములు వాని కవితలో పొందుకొనినవి. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు కర్ణాట దేశవాసి. విశేషించి శ్రీనాథు నడుగు జాడల ననుసరించెను. అందుమూలమున వాని కావ్యమునందు శ్రీనాథుని పదములను బోలిన పదములు వెలసినవి. ఆ కాలమునం దాంధ్ర దేశము బహు వి స్తీర్ణమయి పలు నాడులుగా విభజింపబడెను. కర్ణాటము తెలుగు నాడులలో నొకటి కావచ్చును. కన్నడము దానికి ప్రాంతీయము. అందలి వారు కన్నడము వాడుక చేసికొనినను తెనుగు వారి స్వభావ. కావున కవితలో కన్నడ పదములు దొరల వచ్చును. కావుననే శ్రీనాథుడు 'నాదు కవనంబు నిజము కర్ణాట భాష' యని నుడివెను.

అనగా కర్నాట దేశ వ్యవహార సిద్ధంబగు భాష యని వాని యభి ప్రాయము. అదియు తెలుగే యగును. అందు ప్రాంతీయ కన్నడ భాషా పదముల సాంకర్యముచేత తెనుగు కంటె విభిన్నముగా నున్నటు లగుపించును. అందు మూలమున శ్రీనాథు డట్లనెను. ఒకప్పుడు కర్నాట దేశము కన్నడ దేశములో నొక భాగమై యుండ వచ్చును. దానిని కన్నడ దేశ మని వ్యవహరింపబడ వచ్చును. కావుననే శ్రీనాథుడు 'కన్నడ రాజ్య లక్ష్మి' యని సంబోధించెను. రాయలు కన్నడ నాయకుడ నని చెప్పుకొనెను. విజయనగర ప్రభువులు కర్నాట రాజ్యాధీశులు. వారిలో సాళువ నరసింహ నాయకుని యాస్థాన కవి పినవీరభద్రుడు. రాయల కాలమున తెనుగు రాజ్యము దక్షిణముగా వ్యాపించినది. కంచి, తంజావూరు, మధుర మండల ములు రాయల ఏలుబడిలోనికి వచ్చినవి. తెనుగు భాష కా యా మండలములందు ప్రచారము కలిగినది. అప్పటి కవు లా ప్రాంతీయపు అరవ పదములు కావ్యములందు చేర్చి వ్రాసిరి. దానికి వైష్ణవము తోడైనది. తిరుమణి తిరుచూర్ణము, తిరుమంత్రము, తిరుమల, సాపడు, సరిపెణలు ఇటువంటి పదము లెన్నో చేరినవి. వైజయంతీ విలాసాది కావ్యములం దిట్టివి పెక్కు గలవు. చివర కరవము తెలుగు మిశ్రమనుచేసి వ్రాసిన యక్షగానములు గూడ నున్నవి. విప్రనారా యణ చరిత్ర యక్షగాన మరయ వచ్చును. ప్రాంతీయ భాషా పదముల సంయోగముచేత తెలుగు కవిత కొంచెము విభిన్న రూపములు కల దైనది. అయ్యవి సంస్కృ వైకృ తాచ్ఛిక పద బాహుళ్యమునం దంతర్లీనములయి స్థూల దృష్టికి కానరావు. నిశితముగా బరిశీలించి చూచినచో నాయా రూప విభేదములు గోచరించును. ఆంగ్లేయ పదముల సంయోగముచేత నాధునిక కవుల కావ్యములందు తెనుగు కవిత మరింత మార్పును చెందినది. తిరుపతి కవుల జాతక చర్యా దులు పఠించినవారి కా వికృత స్వరూపము విశదముగా గోచరింప గలదు.

పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుని కవిత రస భావముల ననుసరించి మరింత మృదులమయి రమణీయత వహించుచు వచ్చినది. జానకి చారియందు దుశ్శకునము లగపడినది. మనస్సు నందు విషాదము చేకూరినది. తనలో నామె

దండకా వన జనస్థానమం దెవ్వఁడు
　　ఖర దూషణాది రాక్షసులఁ దునిమె
నెలయించుకొని పోవ నెవ్వఁడు పోనీక
　　తెగేసెను మారీచు మస్తకముఁ ద్రుంచె
నగములు పూరించి నడవఁగా జలరాశిఁ
　　గట్టించె నెవ్వఁడు కపుల చేతఁ
గలన రావణ కుంభకర్ణాదుల వధించి
　　కాచె నెవ్వఁడు లోక త్రయంబు

సర్వేశుఁ వైర నిర్యాతనుండు
రామ చంద్రుండు శరణాగత రక్షకుండు
ప్రజలు పొగడ నానంద లోకముగా న
సౌఖ్య సుఖ లీలఁ బాలించుచుండుఁ గాత

అని తలంచినది. ఈ పద్యమునందు కరుణా రసము ప్రదర్శింప బడి నది. సంస్కృ తాచ్ఛిక పదములు సమానముగా కలయఁ గలిపి రచింప బడిన పద్యమిది. అయినను సంస్కృత పదముల కూర్పునందు వాలెన ఇందు సమాస మగు గమన వేగ మంత మాత్రము మందగింప లేదు. కవిత కుంటుపడ లేదు. పదముల పొందికలో బిగువు సడల లేదు. కావ్యంపు జోకడలు ఇందు పడలేదు. పిన వీరన

అనుచుం జానకి కొంత దవ్వరిగి యాహ్లాదంబు ఘటింపఁగాఁ
గనియెన్ సప్త శత ప్రవాహము జాగ్రత్తీర భూజాత పు
ష్ప నవామోద సుగంధ శంబరధర ప్రాక్షీరధిన్ లోక పా
వన భాగీరథిఁ జక్ర పత్రిజ మరు ద్వ్యాపాల వీచీ రథిన్.

అని గంగను వర్ణించెను. ఇది దీర్ఘ సమాస సంకలితము. ఈ పద్యము నందు గల నడకలోని వేగము పై పద్యమునందును గలదు.

విపుల బాహా శక్తి విఱిచెఁ బురారి కో
దండంబు నా నిమిత్తంబ కాదె
చలపట్టి దైతేయ శాంబరీ మృగము మ
స్తముఁ ద్రుంచె నా నిమిత్తంబ కాదె
పాథోధి గిరులచే బంధించి కపి సేన
దాఁటించె నా నిమిత్తంబ కాదె
కదన రంగమున జగ ద్ద్రోహిఁ బంక్తి కం
ధరుఁ గూల్చె నా నిమిత్తంబ కాదె

యట్టి రాముఁడు తాన నన్నడవిలోన
డించి రమ్మని నిన్నుఁ బుత్తెంచె నట్ల
తీర్చితివి నీవు నన్న ప్రతిజ్ఞ నెఱయఁ
బొమ్ము తమ్ముఁడ సాకేత పురమునకును

'అట్ల తీర్చితివి నీవు నన్న ప్రతిజ్ఞ నెఱయ' అను వాక్యము పై పద్యమునకు జీవము. అందు జానకి చిత్తమునందు వెల్లుబికి వచ్చు శోకము, నిస్పృహ, లక్ష్మణునియందు గల సమయానుకూల వర్తనములోని పరిణామము నెడ నామె దెప్పిపొడుపు ముప్పిరులు గొని కరుణా రసమునకు సుధా రసము పోసినది. తరువాతి తమ్ముఁడా ! యను సంబోధన నిశిత శర పాతమయి లక్ష్మణుని హృదయ కుహరమును మొదలంట కదలించి వైచు పదము. ఇట్టి రస పోషకము లగు పద జాలములు పొసగించిన యీ పద్యంపు నడక ననుసరించి కంకంటి పాపరాజు తన యుత్తర రామ చరిత్రయందు

దర్పించి పరమేశు ధన్వంబు విఱుచుట
నీ నిమిత్తమె కదే నీలవేణి
యెలమితోఁ గపిరాజు చెలిమి పాటించుట
నీ కోసమే కదే నీరజాక్షి
విబుధేంద్ర సుతుఁ బొంచి వ్రేసి నిర్జించుట
నీకొఱకే కదే నిర్మలాంగి
క్రోధించి సాగర క్షోభంబు సేయుట
నీ పనికే కదే యో పురంధ్రి

బ్రహ్మ కులజునిఁ బౌలస్త్య పతి గెలుచుట
నిన్నుఁ గైకొంటకే కదే వన్నెలాడి
యకట యవి యెల్ల నెంచక యొకటి రెండు
తప్పులకు నన్ను నెడఁబాయఁ దగునె నీకు

అని రచించెను. కాని పినవీరభద్రుని రచనలో గల రసస్ఫూర్తి యీ పద్యమునందు లేదు. శయ్య కొక స్థాన మున్నది. పాత్రలను బట్టియు రసమును బట్టియు నది మారుచుండును. సీత నోట వెడలిన యీ శయ్యా సముచితంబగు భావప్రదర్శనము కంట నీరు కురిపించినది పినవీరన పద్యమునందు. ఇది రాముడు సీతా వియోగ శోకమున నను కొనిన మాటలు. వీనియందా హృదయము కరగించి కన్నీరు కాలువలు కట్టింప చేయు శక్తి లేదు. పినవీరన పద్యములోని యీ భావో ద్రేకము కనిపించదు. శయ్య రసానుగుణమయి భావోద్రేకమువలని సముచిత పదజాలములను కూడ కలుపుకొని పాత్రానుసారముగా వెడలి వచ్చును. అది పాఠకుని చిత్తము నాకర్షించును. అందు సహజ త్వము ముమ్మూర్తుల గోచరించును. ఆ సహజ స్థితి యనుకరణము లకు తావీయదు. అనుకరణమునందా మనోహరత యుండదు. కావున పాపరాజు పద్యమునందు నైసర్గిక కవితా శిల్పము నుద్రేక తయు లేకపోయినది. ఇట్లనుటచే పాపరాజు కవితను నేను డిందు

పరచితి ననుకొన రాదు. ఈ పద్యము విషయమయి మాత్రమే నేను నుడివినది. పినవీరభద్రుని కైతలో నైసర్గిక మగు జీవకళ యున్నది. ఆ పద సంఘటనలలో తీవ్రమగు గమన మున్నది. రస పోషణములో నిపుణత యున్నది. శయ్యా ప్రదర్శనములో స్థానాస్థాన పాత్రా పాత్రల గుర్తింపగల నిశిత దృష్టి యుండ వలయును. పాఠకుని చిత్తము రస ప్లావిత మొనరింప గల భావముండ వలయును. యే రకపు పదముల కూర్పునం దైనను ధారాపాతము వంటి వేగమగు నడకను కొనసాగింప గల శక్తి కలవాడు పినవీరన. కావుననే జైమిని భారతమునందు కవిత రమణీయతను పొందినది. అతడు స్వతంత్రుడు. వాని యూహలు స్వతంత్రములు. వాని పదములు తిక్కనాదుల కవితలోని పదములకంటె విభిన్నము లైనవి. పద్యంపు నడకల తీరులు క్రొత్త దారులు తొక్కినవి. ఇట్టి రచనకు దారి తీసినవాడు శ్రీనాథుడు. నన్నయ తిక్కన యెఱ్ఱ నాది కవులం దగు పించు పౌరాణిక కవితా లతాంగి కతడు నెర నీటుతనము పొసగించి వినూతన సౌందర్యమును కల్పించినాడు. నవ నాగరికపు కావ్య స్వరూపము నెలకొల్పినాడు. ఆలోచనా తంతువుల మేళవించినాడు. వినూతనంపు దారుల కవనంపు మిట్టులను ప్రదర్శించినాడు. కావ్య విపంచి అందంపు తీరుల నాలపించినది. శ్రుతి మనోహారంబులగు నుడికారంపు సొంపులు పరిమించినది. ప్రాత పోకడలు విడిచిపుచ్చినది. క్రొత్త నడకలు నవదరించుకొనినది. కవి లోకము పొగడ్తల నందినది. హర విలాస మన్నిటిలో నిగ్గు తేలిన కావ్యము. శ్రీనాథునకు తరువాతి వాడు పినవీరభద్రుడు. వాని దారి తెన్నులు పినవీరన పరికించినాడు. ఆ దారుల ననుకరించినాడు. ఒక వీరనయే కాదు అలసాని పెద్దనాదులు కూడ యీ కూటమిలోని వారు. వారి వారి కావ్యములందు శ్రీనాథుని యడుగు చాయ లగుపించును. నాగరికతా ప్రపంచము వలెనే కవితా ప్రపంచము కూడ యెప్పటి కప్పుడు మారు చుండును ప్రాత రొక రోత క్రొత్త రొక వింత దానిని

గురించి పరిపూర్ణముగా వ్రాయవలయు నని నన మరొక గ్రంథము పట్టును. స్థాలీపులాక న్యాయముగా నేను రచించిన తంజావూరు తెనుగు కవుల గ్రంథమునందు కొంత నుడివితిని. మిగిలిన విమర్శ గ్రంథములం దచ్చ టచ్చట సందర్భములను బట్టి ప్రస్తావించుచు వచ్చితిని.

జడల యల్లిక లూడ్చి సంపంగి నూనియఁ
    బిన్న కూఁకట్లఁ జొబ్బిలఁగ నంటి
గోప్య దేశంబు సంకుమద ద్రవంబున
    నయమార నుద్వర్తనంబు సలిపి
గిసి గొజ్జగినీరు పోసి నూరిన క్రొత్త
    చిరుబంతి పసుపు లోఁజెవపు నలఁది
కస్తూరిఁ బొరసిన గంధ సారంబుతో
    సీకాయ యెరవున జిడ్డు పఱపి

తేట నులివెచ్చ నీరునఁ దీర్థమాడి
వేణి యిటార్చి సురపొన్న విరుల ముడిచి
మడుఁగుఁ గట్టి కాటుక యిడి తొడివి పూసి
భసిత రేఖా త్రిపుండ్రంబు నొసటఁ దీర్చి

సిరియాళునిఁ గై సేసినారు తిరువెంగనాంచియు చిరుతొండనంబియు.

ఇది హార విలాసములోని శ్రీనాథుని పద్యము

కాడిన విష కంటకములు మెల్పునఁ బుచ్చి
    తనువెచ్చు పాద పద్మములు గాఁచి
కలదు లేదను పాటి గారనూనె యొకింత
    పంకించి తల చిక్కుఁ బాపి ముడిచి

తఱచుగాఁ జెక్కుటద్దముల నోడికలైన
        కన్నీరు తుడిచి మొగంబుఁ గడిగి
పొరలాడఁ బెంధూళి గ్రుంగిన వలు వూడ్చి
        పలుచని నూత్న వల్కలముఁ గట్టి

పూఁట పూఁటకు నుపచారములు ఘటింప
ముని వతంసంబు వాల్మీకి యనుదినంబుఁ
గథల కారణమునఁ బ్రొద్దు గడప సతికి
నెలలు తొమ్మిది పరిపాటి నిండుటయును

సీత ప్రసవించినది. ఇది జైమిని భారతములోని పినవీరన పద్యము.

ముడిచిన యొంటి కెంజడ మూయ మువ్వన్నె
        మొగము తోలు కిరీటముగ ధరించి
కకపాల కేదార కటక ముద్రిత పాణిఁ
        గుఱుచ లాతాముతోఁ గూర్చి పట్టి
మైణేయ మైన యొడ్డాణంపు లవణిచే
        నక్కళించిన పొట్ట మక్కళించి
యారకూట చ్ఛాయ నవఘళింపఁగఁ జాలు
        బడుగు దేహంబున భస్మ మలది

మిట్ట యురమున నిడు యోగ పట్టె మెఱయఁ
జెవుల రుద్రాక్ష పోఁగులు చవుకళింపఁ
గావి కుబుసంబు జలకుండికయును బూని
చేరి తద్గేహ మహానధ సిద్ధుఁ డొకఁడు

ఇది మనుచరిత్రలోని అల్లసాని పెద్దనగారి పద్యము. వీనియందలి తెలుగు పదజాలమునకును తిక్కన తెలుగు పదజాలమునకు గల భేదము చదువరులు పరిశీలింతురు గాక. సకల కావ్యములందును

సంస్కృత వైకృతము లొక్క తీరున నుండును. నాడు భేదములను బట్టియు ప్రాంతీయతను బట్టి ఆచ్ఛిక పదములు మారు చుండును. అందు మూలమున కవితాంగనలో రూప భేదము పొడుము చుండును. తిక్కనగారి తెలుగు దేశీయములు నెల్లూరు మండలమునందు వాడుకలో నున్నవి. వానియందు కొంత సనాతనత్వము తొంగిచూచు చుండును. శ్రీనాథ తిక్కనల మధ్య దాదాపు రెండు వందల సంవత్సరములు గడచినవి. శ్రీనాథుడు కర్ణాటుడు. వాని తరువాత పినవీరన పెద్దనాదులు కర్ణాటులు. విజయనగర ప్రాంతములోనివారు. వారి కావ్యములందు దేశీయంపు తెనుగు పదములలో కొంత నాజూకుతన మున్నది. నవీనత యున్నది. మార్దవ మున్నది. అవి యర్థమున కయి పాఠకుని తడుము లాడింపవు. వానియందు చూచు మాత్రంబుననే మనస్సు నుబికింపచేయు పరిచయ మున్నది.

హయము నీరు ద్రావ వచ్చినది. దాని చుట్టు చతురంగ బలములు కాచుకొని యున్నవి. చూచినారు భీమాదులు. మాయాబలముచేత సేనలను జికాకు పరచినాడు మేఘవర్ణుడు. హయము నరకడ నిడుకొని మింటి కెగసి పోయినాడు. ఆ సంగతి యౌవనాశ్వున కెరిగించినారు భటులు. ఆ విభుడు సేనలను పంపినాడు. వృషకేతనుడు వానిని చెల్లాచెదురు గావించెను. యౌవనాశ్వుడు స్వయముగా యుద్ధమునకు తరలి వచ్చెను. పోరు భయంకరముగ సాగినది.

దంతంబు లిడిసి మూర్ధంబులు వ్రక్కలై
కూలిన భద్ర శుండాలములును
గళములు మలంగి డొక్కలు వ్రీలి కెత్తుక
చాఁప కట్టుగఁ బడ్డ సైంధవములు
విటతాటనమ్ముగా విఱిగి చక్రములతోఁ
దల క్రిందులైన రథ వ్రజములుఁ
దొడుగులు సడలి కుత్తుక లెండి మిక్కిలి
వెడ రూపులై పడ్డ వీరభటులుఁ

గలనఁ బ్రోవులు గొనుచుండ గజ తురంగ
సుభట విగ్రహ సంజాత శోణితములు
వఱదలై పాఱె భీము దుర్వార జాను
తట సముద్భూత వాతూల తాడనమున

ఇది బీభత్స రసము. పురాణ కాలమునందలి భారత జాతి

యుద్ధ ధర్మములు

ప్రశంసింప దగినవి. సైన్యములకు నాగరిక జనములతో సంబంధము లేదు. వారిని నొంచుట గాని కలంచుట గాని రణ ధర్మములకు విరుద్ధము. ఆ కారణముచేత రణము లన్నియు వివిక్త ప్రదేశమున జరుగు చుండెడివి. భారత ఘోర యుద్ధము కురుక్షేత్రమునందు సాగినది. అది శ్రీకృష్ణుని నిర్ణయము. అట్లే జైమిని భారతమునందును భీమాదులు హయము జల పానార్థము వచ్చిన పుర బాహ్య ప్రదేశమునందు ధర్మోచితముగా రణము సాగించిరి. యౌవనాశ్వుడు దంతావళము నెక్కి వృషకేతునితో రణమునకు తలపడ వచ్చెను.

తపన పౌత్రు నిఁ జూచి
యాది విష్ణువుఁ బోలె నాత్మలోనఁ
దెలియ కున్నాఁడ నీ కుల గోత్ర నామంబు
లని సేయ రా దన్వయం బెఱుఁగ
కెవ్వని తనయుండ వెద్ది నామంబు
నీరాక కిపు డేది కారణంబు
నాకు నెఱిగింపుము

అని నాడు యౌవనాశ్వుడు. కుల గోత్ర నామంబులు తెలియని యుత్తమ క్షత్రియ వంశ సంజాతుం డగు రాజు వైరితో యుద్ధమునకు తల పడరాదు. ఇది క్షత్రియ ధర్మము. క్షత్రియుడు క్షత్రియ కులజునితో యుద్ధము చేయవలయును. సుధన్వుడు వృషకేతునితో

అనఘ ! నీ వంశాభి
జాత్యంబు లెఱిఁగింపు సరవి ననినఁ
గశ్యపము ని గోత్ర కర్త నీ వనిలోనఁ
దివిరి యెవ్వాని భేదింపఁ గోరె
దా మహాత్ముఁడు మత్పితా మహుఁ డాతని
తనయులం దధిక ప్రదాత శౌర్య
ధనుఁడు కర్ణుండు మా తండ్రి నా నామంబు
వృషకేతనుం డన విని యతండు

తగు మధుస్యందనుండు మద్వంశమునకు
గురుఁడు హంసధ్వజ క్షమావరుఁడు నాకు
జనకుఁడు సుధన్వుఁ డను పేరఁ దనరువాఁడ

నని యన్యోన్య కుల గోత్ర నామము లెరిగించుకొనిరి. తరువాత యుద్ధమునకుఁ దొడరిరి. క్షత్రియుడు క్షత్రియుడు కానివానితో యుద్ధము చేయరాదు. కుమారాస్త్ర విద్యా ప్రదర్శనము జరుగుచుండెను. అర్జునుడు తన విద్యాపాటవము చూపుచుండెను. ఆ సమయమున కర్ణుడు రంగ మధ్యమున కరుదెంచెను.

నీవ కడు నేర్పుకాఁడవు
గావలవదు నీనిఁ గొన్ని గఱచితి మేమున్
నీ విద్య లెల్లఁ జూపుదు
మే వీరులు సూచి మేలు మేలని పొగడన్

అనినాడు. కృపాచార్యుడు వారి నడుమ నిలిచి

కురు కులజుండు పాండునకుఁ గుంతికిఁ బుత్రుఁడు రాజ ధర్మ బం
ధుర చరితుండు నీ వితనితోడ రణం బొనరించె దేని వి
స్తరముగ నీదు వంశమును దల్లిని దండ్రిని జెప్పు చెప్పినన్
దొర యగు దేని నీ కెదిరి దోర్బల శక్తి యితండు సూపెడున్

అన్నాడు. యజ్ఞాశ్వమును బట్టినారు కుశలవులు. వారిని

వారలఁ జూచి పల్కె రఘు వర్యుఁడు మీ కిట జాతకర్మ సం
స్కారము లెవ్వ రుక్త విధిఁ జల్పి రొగిన్ ధనురాది శాస్త్ర వి
ద్యా రతులైతి రెవ్వరి కతంబున నే గతి యుద్ధ చాతురి
న్నేరుచుకొంటి రెవ్వ రవనిం దలిదండ్రులు

అని ప్రశ్నించినాడులక్ష్మణుడు వృషకేతుడు తన పుట్టు పుర్వోత్తరములను చెప్పెను. అంత యూవనాశ్వుడు వృషకేతునితో

నీవు పదాతివి నే దం
తావళ రాజంబు నెక్కి నాఁడఁ దగవు గా
దో వత్సా! యరద మెక్కుము

అన్నాడు. ఇది యుద్ధ ధర్మము. ఒకడు నేలమీద నింకొకడు వాహనము మీదనుండి యుద్ధము చేయరాదు. భారత యుద్ధమునందు కర్ణుని రథము నేల క్రుంగినది. కృష్ణార్జునులు రథమీద నుండిరి.

అరదంబు చక్రంబు ధరఁ జాలఁ గ్రుంగిన
నెత్తెద నంతకు నేయకుండు
మేను భూమిస్థుండ నీవు రథస్థుండ
వియ్యెడఁ దగ వగునే యకునికి
విరిదలవానిని విరథుని నాయుధం
బిడిన వానిని శూరు లేయ రెందు

అనినాడు కర్ణుడు. అవును అది సత్యము. రథికుడు విరథునితో రణము సేయడు. కావున యూవనాశ్వుడు రథము పై నెక్కు మని వృషకేతు నర్థించెను. అత డందుల కంగీకరింప లేదు. యూవనాశ్వుడు మద గజంబు నుండి దిగెను. రథము నెక్కి రణంబునను డీకొనెను. పోరతి భయంకర మయ్యెను. యూవనాశ్వుని బాణ పాతములకు వృష కేతుడు మూర్ఛిల్లెను. ఇంక యూవనాశ్వుడు వానిపై బాణము వేయ

లేదు. మడియింప తలంప లేదు. అట్లు చేయుట యధర్మము. మూర్ఛితు డగు వీరుని నిద్రించు వానిని చంపరాదు. ఉత్తరగోగ్రహణంబునందు కౌరవ సేనలపయి సమ్మోహనాస్త్రము ప్రయోగించినాడు అర్జునుడు. అందరు మూర్ఛ మునింగిరి. అర్జునుడు ధర్మపరుడు వారిని చంపుటకు యత్నింప లేదు. కౌరవుల తల కోకలను ఉత్తర బొమ్మ పొత్తికల కయి కత్తిరించుకొని పోయెను. దీనినే ప్రకృత కవి

ఊరక పోయెఁ గాని నరుఁ డుత్తర గోగ్రహణమ్ములోన చే
జారయి మోహ నాస్త్రమునఁ జచ్చు శవమ్ములు వోలె నున్న యి
వారలఁ జుట్టు ముట్టి తల వస్త్రములం దెగఁ గోసెఁ గాని యి
చ్చారతి గుత్తుకల్ తరుగఁ జాలిన యింతలు పుట్ట నేర్చునే

రక్త సంబంధ మేదొ వరలుటఁ జేసి
యంత పని చేయఁ బూనఁ డా యర్జునుండు
పాపమున కిచ్చగింప రా పాండు సుతులు
అదియ వాని హస్తమ్ముల నదిమి పట్టె

మూర్ఛయం దున్నవానిని చంపుట యధర్మము కావున వానికి చేతు లాడలే దని భావము. వృషకేతుడు తేరుకొనెను. మరల యౌవనాశ్వు నితో యుద్ధమునకు తలపడెను. ఈ సారి యౌవనాశ్వుడు మూర్ఛి ల్లెను. అరదంబుపై నొఱఁగి శరీరము మరచి యుండెను. అప్పుడు వృషకేతుడు

ముదుకని మస్తకంబునకు దాపున నూఱు
కాండముల్ దలగడగా నమర్చి
తనువునఁ దూఱఁ గాడిన గంట్లు పరికించి
యధిపతి యుత్తరీయమునఁ బొదిగి
మెఱుఁగు దట్టియుఁ గొంత కుఱుచగా నెఱివట్టి
సురటి లాగున గాలి సోక విసరి

రొయ్యనఁ బెడ కేల నూన్పులు పరికించి
　　పలుమారు డెందంబు పట్టి చూచి

అన్యథా నైవ బుద్ధిఁ బ్రత్యహము నేను
హరి పదారాధ నైక తత్పరుఁడ నేని
శూరతలముఁ జెందెద నిమ్మహా సుకృతి రాశి
బాణ జాత వ్యథలఁ బాసి బ్రదుకుఁ గాత

అని శరీరము నిమిరినాడు. యువనాశ్వుడు మూర్ఛ నుండి తేరు కొనెను. ఇది యా నాటి మహావీరుల యుదార స్వభావము. రణ ధర్మము. భీష్ముడు పార్థుని బాణ పాతములకు రథముపై బడి మూర్ఛ మునింగెను. కౌరవ పాండవ సైన్యంబులందు హాహా రావములు పిక్కటిల్లినవి. ఎవరికి వారస్త్ర శస్త్రములను జార విడిచి భీష్ముని చుట్టు ముట్టిరి. భీష్ముడు కురు పితామహుడు. మహావీరుడు. ధర్మపరుడు. ఎల్ల వారలు వాని స్థితికి కన్నీరు కార్చిరి. పాండవులు లోలోన నొచ్చు కొనిరి. వానికి సకలోపచారములు గావించిరి.

అది గడచిన విధమగు వీరపూజ. భరత దేశము వీరభూమి. ఉత్తములగు వీరుల నారాధించుట యుదారులగు మహావీరుల సంప్రదాయము. ప్రపంచ వ్యాప్తముగా నా యాచారము నెలకొని యున్నది. అలె గ్జాండరు మహా వీరాధి వీరుడు. హిందూ దేశముపై దండెత్తి వచ్చెను. పురుషోత్తముని రణమున నోడించెను. పురుషోత్తము డమిత పరాక్రమ శాలి, అభిమాన ధనుడు. వాని శౌర్యసాహసములు కన్నార చూచినా డలెగ్జాండరు. సైన్యము వ్యతిరేకింప నోటమి నొందెను. విరోధు లాయ నను బంధించిరి. అలెగ్జాండరు ముందునకు తెచ్చిరి. చూచినా డలె గ్జాండరు పురుషోత్తముని వాని భుజ పరాక్రమము లోకసార మదికి హరినవి. "నిన్నెట్టుల గౌరవింపమందు" వని ప్రశ్నించెను. పురు షోత్తముడు జంకు గొంకు లేక "మహారాజు నట్లు" అని సమాధానము

చెప్పెను. [illegible] యున్నది. [illegible]
రాత్రి [illegible] బడెను.
[illegible] గావించెను. [illegible] పొందెను. [illegible]
[illegible]
[illegible] కాదు. [illegible] యున్నది. [illegible]
[illegible] చెప్పెను.
[illegible] వారి [illegible] తెలిపెను.
[illegible]
[illegible]
వారిని [illegible] గావించెను. [illegible]
[illegible] యజ్ఞము [illegible]
వచ్చెను. అంతట [illegible]
వానిని [illegible]
రించెను. [illegible]
[illegible] శ్రీ [illegible]
[illegible]
[illegible] వానిని [illegible]
పోటు వానిని [illegible]
[illegible]
గ్రంథములు. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
యనుగమించు [illegible]

విష్ణు భక్తి

అంతర్వాహిని సరస్వతి వలె స్థూల దృష్టికి నగోచరమయి యుండును. నిశితముగా పరిశీలించిన వారి కది విపులముగా మనోగత మగును. చతుర్విధ పురుషార్థ సాధకములు భారతీయ కవి కావ్యములు. ఐహి కాముష్మిక సుఖ సంపాదనమున కవి మార్గ దర్శకములు. ధర్మరా జశ్వ మేధ యాగ మొనరింప తలంచెను.

దేవకీసూతి త్రిభువ నాధిపుఁడు తాన
మెఱఁగి సాధింప కున్న నీడేరు టెట్లు

అని వచించెను. శ్రీకృష్ణుడు పరతత్త్వము. అది ధర్మరాజునకు తెలి యును. కావున చేదోయి ముకుళించి

హా సరోజాక్ష గోత్ర దుఃఖార్ణవమున
మునిఁగి యున్నాఁడఁ జేయూఁతకొనఁగ లేక
నీ కృపా దృష్టి పేరోడ గాకయున్న
వెడలఁబడు టెట్లు సుఖము గాంచు టెట్లు

కౌరవ సభలో లజ్జా
వారిధి దిగ నుద్ధరింపవా ద్రౌపది న
న్నాకీతి నుద్ధరింపుము
నీరజ దళ నేత్ర కలుష నీరధివలసన్

అని ప్రార్థించెను. శ్రీకృష్ణుడు మాయా మానుష విగ్రహుడు. సకల వ్యాప్తుం డగు పరబ్రహ్మము. తన భక్తుల మనోభీష్టము లను నెరవేర్చు చుండును. వారిని కష్టముల నుండి యుద్ధరించు చుండును. ద్రౌపది వాని భక్తురాలు. ఆమెకు నక్షయ వస్త్రము లిచ్చెను. అది ధర్మజు నకు ననుభవమునం దున్నది. అది కృష్ణునందలి వాని భక్తిని

రెట్టింపు గావించినది. భక్తుని మొర వినినాడా హరి. ద్వారక నుండి హస్తినా పురమునకు తలంపులో నరుదెంచినాడు. శిష్ట రక్షణాయ యుగే యుగే సంభవామి అని గీత బోధించుచున్నది. యుగ యుగమునందు కాదు. ఏ రూపమున నెక్క డెక్క డెవ్వరు తలంతురో ఆ రూపమున నేను సాక్షాత్కరింతు నన్నాడు ఆ పరమాత్మ. అతడు గోవు వెంటఁ దగులు క్రేపు భంగి భక్తుల వెన్నంటి యుండును. శ్రీకృష్ణుని సర్వవ్యాపకత్వము ఆర్త సంరక్షణ దీక్షా పరత్వము ద్రౌపదీ ధర్మరాజుల భక్తి ఇందు గోచరించును. శ్రీకృష్ణుని మేనమరదులు పాండవులు. భీమునితో చతురులు సాగించినాడు శ్రీకృష్ణుడు. అందు వేళాకోళము కవ్వింపు కలవు. భీముడు దానికి సమాధాన మొక సీస పద్యమునందు చెప్పెను. ఆ పద్యమునందు పరిహాసములో భీముని భక్తియు శ్రీకృష్ణు డవతార పురుషుడను నుతియు నిశితముగా విమర్శించుకొని చదివినవారికి కానవచ్చును. ఈ సంగతి యదివరకు వ్రాసియుంటిని. వృషకేతుడు యౌవనాశ్వుని మూర్ఛనుండి తేల్చుటకు

> హరి పదారాధ నైక తత్పరుఁడ నేని
> శూరతముఁడైన యి మ్మహాసుకృత రాశి
> బాణ జాత వ్యథల బాసి బ్రతుకుఁ గాత

యని తన హరిభక్తిని చాటుకొనెను. అనుసాళ్వుడు హయమును దొంగిలించుకొని పోయెను. అతఁడు శ్రీకృష్ణుని గురించి తన భటులతో

> అవ్యాహతుఁ డచ్ఛేద్యుం
> డవ్యయుఁ డాద్యంత రహితుఁ డచ్ఛిద్రుఁడు లో
> క వ్యాపకుఁ డక్షరుఁ డశ
> రవ్యుఁడు వినుఁ డితని గెల్వరా దెవ్వరికిన్

అని నుడివెను. ఇవి యాద్యంత విరహితుడగు పరమపురుషుని లక్షణములు. శ్రీకృష్ణుడు పరమ పురుషు డని వారికి బోధించెను. అజయ్యు డని నిరూపించెను. అంతేకాదు

శుక దాల్భ్య విభీషణ శౌ
నక రుక్మాంగద వసిష్ఠ నారద బలి వా
యు కుమారకులకు వలె నతఁ
డొకరికి లోఁబడఁడు తెలిసి యుండుఁడు మదిలోన్

అనెను. శుకాదులగు పై పద్యమునందలి వారలు హరిభక్తులు. హరి భక్త పరాధీనుడు భక్తి వలన వా రాయనను లోబరచు కొనిరి. వారికి లోబడి నట్లితరులకు శ్రీకృష్ణుడు లోబడడని హెచ్చరించెను. భక్తి చేత తప్ప వేరొంట వానిని బంధింప లేరని భావము. ఆ భక్తి వలన అనుసాళ్వుడు కృష్ణు జయించి మూర్ఛ నొందింప గలిగెను.

చైత్ర శుద్ధ పౌర్ణమి దినము వచ్చినది. ఆ నాడు ధర్మజుడు సతీ సమేతుడయి యజ్ఞ దీక్ష వహించెను. మఖాశ్వమును బూజించెను. దేశమం దెల్లెడలం దిరుగ విడిచి పుచ్చెను. అశ్వ రక్షకు డర్జునుడు. చతురంగ బలముతో దాని వెనువెంటఁ దవిలి వచ్చుచుండెను. అశ్వము నర్మదా నదీ తీరంబునం గల మాహిష్మతీ పురమును బ్రవేశించెను. ఆ పురాధీశ్వరుడు నీలధ్వజుడు. వాని సుతుడు ప్రవీరుడు. వాని భార్య మదనమంజరి. వా రిరువురు నుద్యాన వనమున సంచరించు చుండిరి. మదనమంజరి యశ్వమును జూచెను. ఆమె విభునితో

ఈ హయ రత్నము గన మన
సాహిణమున నున్న నీదు సామ్రాజ్య శ్రీ
కూహించి తెలియఁ బ్రథమో
దాహరణము కాదె యన ముదమున నతండున్

మదనమంజరిని గృహంబున కనిచి యా తురంగమును బట్టుకొనెను. అర్జును డాతనితో తలపడెను. నిశితాస్త్రంబుల నాతనిని బొలియించెను. నీలధ్వజుడు రణంబునకు డీకొనెను. అతని యల్లు డగ్ని దేవుడు నీలధ్వజు డాగ్నేయాస్త్రము సంధించి యర్జునుని సేనల మీద విడిచెను. అది వాని సైన్యమును బూది గావించెను. అర్జునుడు నారాయణాస్త్రము ప్రయోగించెను. ఆ యస్త్రమున కగ్ని దేవుడు భయపడెను. బ్రాహ్మణ రూపతో నర్జునునకు కానిపించెను.

క్రతువుల్ నూరును వేయి దానములు లక్షల్ తీర్థ సంసేవనల్
వ్రతముల్ కోటులు సేయ నేమిటికి శ్రీవత్సాంక వక్షున్ రమా
పతిఁ గీర్తించిన జాలు నాతఁడు భవత్ప్రాణంబయై యుండఁగా
నితర వ్యాప్తిఁ బ్రయాస మొందఁ బనిలే దెబ్బంగి నూహించినన్

కావున నవ్వన జాక్షుని
సేవింపుదు నీకు నిష్టసిద్ధిగ హయమున్
రావించు టెంత పని యా
భూవరుఁ గొనివచ్చి నీకుఁ బొందొనరింతున్

అని నుడివెను. దీనివలన విష్ణుభక్తికి మించిన దింకొకటి లేదనియు, ఎల్ల దేవతలు విష్ణుభక్తుని కోరికల నెరవేర్చు చుందు రనియు బోధింప బడినది. అగ్ని మాటల వెంట నీలధ్వజు డశ్వమును గొనివచ్చి యర్జున కొసంగెను. నీలధ్వజుని భార్య జ్వాలాదేవి. ఆమె కది యిష్టము లేదు. భర్తపయి గోపించి కాశి కరిగెను. కాశిరాజు ఉల్ముఖుడు. జ్వాలాదేవి సోదరుడు. వానితో నంతయు చెప్పి కన్నీరు కార్చెను.

ఈ యాపదకు మూలం
బా యింద్ర తనూజుఁ డతని నాహవ భూమిం
జేయారఁ జంపి నామదిఁ
బాయని వగ పార్చు

మనినది. నా డామె మాటలు పెడచెవిని బెట్టెను. అలిగి జ్వాల యొక నావ నెక్కి గంగానదిని దాటి పోవుచుండెను. ఆమె పాదమును గంగా జలము సోకెను.

అంటిలి నమ శ్శివాయ పాపాత్మురాలి
నంచు నా ద్వీపవతిని దూషించుటయును
అద్దివ్య తటిని ప్రత్యక్షమై ముందఱ
నిలిచి యిట్లనియె నో నిర్మలాంగి
నాయం దెట్టి యన్యాయంబు పొడగంటి
వెఱఁగింపు మనిన నత్తెరవ నీవు
సుతుల నేడ్వురను మ్రింగితివి తొల్త నిల్చెఁ
గడపట నొకఁ డుప్పుఁగల్లు వోలె
నట్టి సత్యవ్రతు నర్జునుండు వధించె
ననిలో శిఖండి ప్రాపునఁ గడంగి

యతని కొలయును నెడప లేవైతి గానఁ
బుత్రహీనవు నిన్నంటఁ బోల దనిన
నలిగి పార్థుని శిర మాఱు నెలల కుర్విఁ
ద్రెళ్ల శపియించి దేవి యదృశ్య యయ్యె

జ్వాలయు నా దివిజ నదీ
కూలంబునఁ జితి యమర్చుకొని చిత్రముగాఁ
గాలి ధనంజయుఁ జంపఁగ
నాలో మృత్యు స్వరూప మగు శర మయ్యెన్

ఇది జైమిని భారతములోని కథ. తిక్కన తెనిగించిన వ్యాస భారతమునం దిట్లు లేదు. వసువులుగంగా తీరమునకు వచ్చిరి. భీష్ము డర్జునుని చేత నన్యాయముగా చంపబడె నని కోపించి శపింప బూనిరి. అందు

లకు గంగయు నంగీకరించెను. స్నానార్థము గంగ కరుదెంచిన యులూచి యీ మాటలు వినెను. ఆమె తండ్రి కెఱిగించెను. అతడు వచ్చి వసువులను ప్రార్థింపగా వారు దయ తలచి బభ్రువాహనుని చేత నాహవమున నర్జునుడు కూలె నేని భీష్ముని జంపిన పాపంబు పోవును. మా శాపంబు తీరు నని నుడివిరి. ఇది వ్యాస భారతములోని కథ.

యాగాశ్వము సౌబరి యాశ్రమము సమీపించెను. అచట నొక పెను రాయిని గదియఁ బోయెను. మేని కండూతి వాయ నా శిలను రాచుకొనెను. అశ్వము దాని కంటుకొని పోయెను. ఈ సందర్భమున పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు

భేరుండములు ప్రక్కఁ బెట్టి చన్నుల పూరి
పాటించి శరభ డింభముల కిచ్చు

అను పద్యముచే సౌబరి యాశ్రమమును చక్కగా వర్ణించెను. ఇట్టి వర్ణనకు భారతమునందలి నన్నయగారి కణ్వాశ్రమ వర్ణనము మేలుబంతి. పోతనయు నన్నయగారిని అనుకరించెను. సౌబరివలన నుద్దాలకుని కథ విని నా డర్జునుడు. ఆ మహర్షి ప్రబోధంబున నర్జునుడు రాతి నంటుకొనెను. చండికి శాప విమోచన మయినది. రాయి చండి యైనది. గుఱ్ఱము విడిపడినది. భరత భూమి సత్య ధర్మములకు నిలయము. అప్పటి రాజులు ధర్మమును నాల్గు పాదముల మీద నడిపించిరి. వారు ధర్మము ననుష్ఠించిరి. ధర్మార్థ కామ మోక్షములకు పరస్పర విరోధము రానీయకుండ ప్రవర్తించిరి. వర్ణాశ్రమ ధర్మములు కాపాడిరి. వారి శాసనములు కత్తి వాదరలు. సుతు లయినను సతులయినను పరు లయినను వారి కొకటే. శాసన ముల్లంఘించిన రాజ దండనకు తిరుగు లేదు. కావున ప్రజలు ధర్మ పరులయి ప్రవర్తిల్లిరి. మఖాశ్వము చని చని చంపకాపురము చేరెను. దాని నేలు రాజు హంసధ్వజుడు. అతడు విష్ణు

భక్తుడు. విష్ణువు భక్త పరాధీనుడు. వానిని దర్శించి కృతార్థు డగుటకు తలంచినాడా హంసధ్వజుడు. ఉపాయ మాలోచించినాడు.

> ఇట మఖ వాజి వెంట నమరేంద్ర తనూజుఁడు వచ్చుచున్నవాఁ
> డఁట చతురంగ సైన్య యుతుఁడై చని యేనును నత్తురంగమున్
> దటుకునఁ బట్టెదన్ ఘన రణం బొనరించెద నంత భక్త సం
> కట మెడలింప వచ్చు హరిఁ గాంచి కృతార్థుఁడనై సుఖించెదన్

అని నిశ్చయించుకొనినాడు. అవును. భక్తుల యాలోచనము లట్లే యుండును. భక్తుల కోరికలను విష్ణువు తప్పక మన్నించును. గోదాదేవిని తనలో విలీనము గావించుకొనినాడు రంగడు. విష్ణుచిత్తుడు వాని మోసమున కలిగి నిందించినాడు. రంగడు తన యింటికి వచ్చి యథారీతిగా గోదాదేవిని పరిణయము కావలె నని యా భక్తుని కోరిక. అట్లే వాని కోరిక తీర్చినాడు హరి. అర్జునుడు విష్ణుభక్తుడు. వాని మఖాశ్వమును పట్టుకొనినచో భక్త సంరక్షణార్థము శ్రీకృష్ణుడు తప్పక వచ్చును. అది యుపాయము. ప్రహ్లాదుని బాధించి హరిని సందర్శింప గలిగినాడు హిరణ్యకశిపుడు. కాని హిరణ్యకశిప హంసధ్వజుల ప్రకృతులు వేరు. మఖాశ్వము పట్టినాడు హంసధ్వజుడు. విజయ పటాహమును మ్రోయించినాడు. అందరు యుద్ధమునకు సన్నద్ధు లయిరి. పౌజులు తీరి బలములు నిలిచినవి. సుధన్వుడు రాలేదు. ఋతుమతి యగు భార్య కోరిక తీర్చి వచ్చెను. ఆలస్య మయ్యెను. రాజు చండశాసనుడు. సుధన్వుని ధర్మశాస్త్ర వేత్తలు తప్త తైల కటాహమునఁ బడవేయ నాజ్ఞాపించిరి. సుధన్వుడు మహాభక్తుడు. పితృవాక్య పరిపాలనా రతుడు.

> అలఘు భయంక రాహవ ముఖార్జిత రత్న విభూష ణావళుల్
> చెలఁగుచు నూడ్చి మాల్య తులసి ప్రస వాంబుజ బీజ మాలికా
> కలిత విశాల వక్షుఁడయి కంజ దళాక్షునిఁ బీత వాసు హృ
> జ్జలజ నివాసుఁగా నుపనిష ద్వచనంబులఁ బ్రస్తుతించుచున్

తడయక మందు తైల పరితప్త కటాహము కేలుఁ దామరం
దోడికిలి పట్టి రాహువు విధుం గబళించిన రీతిఁ జూపఁ గ్రొ
మ్మ్రుడుగున కేఁగు భద్రకరి మాడ్కి సుధన్వుఁడు చొచ్చి బిట్టుగా
నుడికెడి నూనె తొట్టి బలియుక్ హరి దాసులు సత్య సంపదన్

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని

రచనా వైశిష్ట్యము

ప్రశంసింప తగినది. జాతీయములగు తెనుగు పదములు సంస్కృతము లతో పొందు కలసి నిరంతరాయంబున వర్తిలు సహజ సౌందర్యము గల సతీ పతుల వలె వర్తిల్లు చుండును. 'మందు తైల పరితప్త కటాహము కేలుఁ దామరం దోడికిలి పట్టి' యను నెడ తెలుగు పదముల మధ్య సంస్కృత సమాసమును 'రాహువు విధుం గబళించిన రీతిఁ జూపఁ గ్రొమ్మ్రుడుగున కేగు భద్రకరి' యనుచోట సంస్కృతముల మధ్య తెనుగు రమణీయముగా బొదుగ బడినవి. ఇట్లు ఉభయ భాషా పదములను కల యఁ గలిపి పద్యము నడిపించుట పినవీరభద్రుని యలవాటు. పదునైదు పదునారవ శతాబ్దములందలి కవుల కావ్యములు పరిశీలించి చూచి నచో నిట్టి కలయ కలుపు పోకడలు కనిపించును. అట్టి పోకడలకు దారి చూపినవాడు ఎఱ్ఱాప్రగడ

కమనీయ కమలినీ కల్లోల వీథులఁ
గదలు రాయంచల గతుల యొప్పు
బహు పుష్ప పల్లవ ప్రకర చిత్రితములై
తనరారు తరు లతా తతుల సొంపు
మకరంద రస పాన మద విలోలంబులై
క్రాలెడి యెలదేఁటి గముల యులివుఁ
బరిపక్వ మంజుల ఫల రసోద్ధతములై
పలుకు రాచిలుకల పటు రవంబుఁ

ప్రియుఁడు వేఱువేఱఁ బ్రీతిమైఁ జూపుచుఁ
జెప్పుచును జనంగఁ జిగురుఁబోఁడి
గనుచు వినుచు నిర్వికార సల్లాపంబు
లార నతని తెలుఁగు నరయు చుండె

ఇందు నన్నయగారి సంస్కృత సమాసంబులలోని మార్దవంపు కూర్పును తిక్కనగారి తెనుగు పదముల పొందికలోని జాలువారు తనము నిమిడి యున్నవి. కాని తిక్కనగారి తెనుగు పదములకు నెఱ్ఱన తెనుగు పదములకు చాల వ్యత్యాసము కలదు. తిక్కనగారి పదములు జాతీయములయిన మాండలికములగు అచ్చికములు. ఎఱ్ఱాప్రగడ పదములు జన వ్యావహారికము లయిన దేశీయ అచ్చికములు. కావున తిక్కనగారి పదములలో సనాతనత్వమును ఎఱ్ఱనగారి పదములలో నాజూకుతనము గోచరించును. ఎఱ్ఱనగారి రచనకు మెరుగు నెక్కించినవాడు శ్రీనాథుడు. వాని తెనుగు పదములు మరింత జన వ్యావహారికములకు దాపులయి హృదయ రంజనముగా నుండును.

మాటుగా వైచిన మాజిష్ఠ తెర యెత్తి
    పంజు మంచము డిగ్గె మంజుఘోష
మొకరి మట్టెల మ్రోఁత ముద్దు చూపఁగ రంభ
    కనకంపు గొడుగు పాగాలు దొడిగె
నొకట వేనలి ముడ్చి యొక్క కేల ఘృతాచి
    గాజు ఱెక్కల తల్పు గడియ పుచ్చె
నలస భావముతోడ నలవోక ప్రమ్లోచ
    నిల్వు టద్దంబులో నీడ చూచె

హరిణి గీలిచె నలిన పట్టాంశుకంబు
మేనక ధరించెఁ బాలిండ్ల మీఁద అవిక
యప్సరస్త్రీని నికేత నాభ్యంతరములఁ
గొక్కురో క్కో యటంచును గోళ్లు గూసె

మాటుగా, తెర, మంచము, మట్టెలు, గొడుగు పాగాలు, గాజు తెక్కల తల్పు, గడియ విల్లు టద్దము, అవిక, కోళ్లు, కొక్కరో కో, ఇవి సర్వ జన వ్యావహారికములయిన తెనుగు దేశీయ పదములు. వానికి తోడు భావములు కూడ సర్వ సామాన్యములగు స్త్రీజన స్వభావములయి లోకానుభవ సిద్ధము లగుటచేత పై పద్యము పాఠకుల మనస్సు నాకర్షించి రంజింప చేయును. ఇట్టి రచనలకు శ్రీనాథుని కావ్యము లునికి పట్టులు. పద జాలములచేతను భావ ప్రదర్శనములచేతను కవితను మానవుల మనస్సుకు అనుభవమునకు మరింత దరిదాపులకు తెచ్చినవాడు శ్రీనాథుడు. దానిని గయ్యాళితనంబునఁ గరఁగఁ బోసి నిగ్గు తీసినవాడు ముక్కు తిమ్మన. వీరి కావ్యములలో సర్వజనాకర్షణీయ మగు తెనుగు తన మున్నది. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు చాలవరకు శ్రీనాథుని పద్ధతుల ననుసరించెను. కాని శ్రీనాథుని పద్యములందున్న తీపితనము వీరన పద్యములందు కనిపించదు. దానికి కారణము శ్రీనాథుని రచనలలోని మానవ జనాకర్షణీయములగు వ్యావహారికములైన పదములు గాని నిత్యానుభవములం దుండు భావములు గాని యుపమానములు గాని యంతగా లేవు. శ్రీనాథుడు స్కాంధ పురాణాంతర్గతములయిన కాశీఖండము భీమఖండములు తెలిగించెను. నైషధ మాంధ్రీకరించెను. హార విలాస మను పేరట కుమార సంభవ కిరాతార్జునీ యాదులందలి కథా భాగములు తెలుగు చేసెను. వానియందు సందర్భోచితముగా సామాన్యముగు మానవానుభవములను దృష్టియం దుంచుకొని సంస్కృత రచనకు మళ్లింపులు వెలయించెను. ఆ యా పట్టులందు పాఠకుని చిత్తము చూరగొను దేశీయ వ్యావహారికములను పొందుపరచెను. ఒడలుప్పొంగఁజేయు చక్కని భావములను నెలకొల్పెను. అది వాని లోకానుభవము జన పరిచయములవలన నలవరచుకొనిన ప్రజ్ఞ. అది వానియందు విశిష్టముగా కుదురు కొన్నది. ఆ ప్రజ్ఞ వీరనయందు కొంత డిందుపడి యున్నది. అయినను వాని యందు స్వయంసిద్ధమ

యిన కవితా పాటవ మున్నది. శయ్యయందు ప్రవాహ వేగ మున్నది. అది పాఠకుని మనస్సును తనతో బంధించుకొని పరుగు లెత్తించును. మచ్చునకు

అక్షయ పుణ్య శీలు నిగమార్థ రహస్య కథా ప్రవీణు రు
ద్రాక్ష విభూతి వల్కల మృగాజిన శోభిత గాత్రు శ్రీమద
ష్టాక్షర మంత్ర లబ్ధ మహిమాధికు సౌబరిఁ గాంచి యా సహ
స్రాక్ష తనూభవుండు వినయంబునఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి యిట్లనున్

పదములకొరకు తడుముకొని నట్లు గాని యతి ప్రాసలకొరకు ముందు వెనుక లాలోచించి నట్లు గాని రచనలో కనిపించదు. పద్యము నెత్తు కొని నంతనే వృత్తానుగతములగు గణముల ననుసరించి పదములు శర వేగమున వచ్చి హత్తుకొని పోవును. అది వాని పాండిత్యములో నున్నది. ఉట్టి పాండిత్యము సాహిత్యమున కుపకారి కానేరదు. అది అనుభవమునం దుండవలయును. దానికి రస సిద్ధి కలిగించి ప్రతిభా స్రోతస్సు మూలమున సాహిత్యములోనికి మళ్లింప వలయును. అప్పుడు కాని యిట్టి శయ్య యలవడదు. పాదాంతమునం దున్న శబ్దమును తరువాతి పాదములోనికి మలుపుటలో నేక ధారగా పద్యము చివరి వరకు నడచును. ఈ చాతుర్యము పైపద్యమునందు కనబడును. దుష్కర ప్రాస సుకర ప్రాస యను తలంపు గాని ప్రాస మార్చవలయునను నూహ గాని పినవీరభద్రునకు లేదు. వాని పాండిత్య ప్రకర్షలోను కవితా ధాటిలోను అవి తృణ ప్రాయములు. కావలసిన యతి ప్రాసలతో శబ్దములు రసనా గ్రము నుండి వెలువడును. మరొకటి

ప్రద్యుమ్నుని వృషకేతు స
మిద్యోధుల ననికిఁ బొందు మీ రనినఁ ద్రయీ
వేద్యుఁడగు కృష్ణు ముందటఁ
బ్రద్యోతన పౌత్రుఁ డపుడు ప్రతినలు పలికెన్

పదములకు కొరంత పొసగని భాషా పండితుడు పినవీరభద్రుడు. వానికి శబ్దశాస్త్రము రసనాగ్రమునం దున్నది. ఎటువంటి కఠిన ప్రాస మయినను వానికి భయము లేదు. నిరాఘాటముగా వాడుచుండును. ఆ శక్తి శ్రీనాథనియందు కూడ కలదు. ఇట్టి కఠిన ప్రాసము గల పద్యములు జైమిని భారతమునందు పెక్కు గలవు. పినవీరన కవితా వాహినిలో గంభీరార్థము గల పదములు రత్న శలాకల వలె దొరలి వచ్చు చుండును. వానిని జాణిగి పోనీయకుండ పట్టి పరికింప వలయును. అందు వినుతింపఁదగు సారస్యంపు వెలుగులు పొందుకొని యుండును. 'ఇందు విభాస్య నాథుఁ జననీయక' అను పద్యమునందు కొంత ప్రసంగించితిని. సుధన్వుడు మండుతైల పరితప్త కటాహమును రాహువు విధుం గబళించెడు రీతి కేలుఁ దామరల తోడ పట్టుకొనినాడు. ఇది యుపమాలంకారము. సుధన్వుడు రాహువు. మండు తైల తప్త కటాహము విధుడు, అనగా చంద్రుడు. కటాహమును చంద్రుని రాహువు వలె చేతులఁ బట్టుకొనెను. ఆ చేతులు కమలముల వలె మిగుల మృదులము లయినవి. అయినను అవి కమల లేదు. దానికి కారణము తప్త కటాహము చంద్రుని వలె చల్లనయి తోచినది కేలుఁ దామరలకు. తామరల నుపమానముగా చెప్పుటచేత కటాహమునందు చంద్రుని శీతలత్వము ద్యోతక మగుచున్నది. క్రొమ్మదముగున కేఁగు భద్రకరి మాడ్కి సుధన్వ ఁడా కటాహమునందు చొచ్చెను. కరులకు చెరువులు చూచినచో నానంద మినుమడించును. అందు క్రొత్త మదము గనిన చెప్ప నక్కర లేదు. ఆ సంతోషమున కంత ముండదు. భద్రకరి యని వాడుటచేత నదురు బెదురు లేని యుత్తమజాతి కరి యని విశేషార్థము స్ఫురించును. అందుమూలమున మదుగు క్రొత్తదయినను అమితమగు బలగర్వము కలది కావున లెక్క లేకుండ అపరిచితమైనను నిర్భయముగా నమితానందముతో నందు ప్రవేశించును. క్రొమ్మదముగు భద్రకరి యను శబ్దములలోని సారస్య మది. సుధన్వుడు భద్రకరికి పోల్చబడినాడు. కటాహము క్రొమ్మ

డుగు. సుధన్వుడు మహావిష్ణు భక్తుడు. అది వాని బలము. కావున నతడు ఉత్తమ మగు భద్రజాతి కరి వంటివాడు. వాని యుత్తమత్వము విష్ణుభక్తి వలన కలిగినది. అట్టి వానికి తైలతప్త కటాహ మయినను క్రొమ్మడుగు వలె నోడ లుబికింప చేయు చల్లతనము చేత పరమసంతోష కర మయినది. విష్ణుభక్తియను బలమువలని నదురు బెదురులు స్ఫురింప లేదు. అందు ప్రవేసించినాడు. పినవీరన యిట్టి సారస్య సహితము లయిన శబ్దములను వాడుచు నుపమా రూప కాలంకారములను వెల యించుటతో సంతృప్తిపడ లేదు. చివర అర్థాంతరన్యా సాలంకార మున్నది. 'బలియుక్ హరి దాసులు సత్య సంపదన్' అని పైని విశేష విషయమును సామాన్య విషయము చేత సమర్థించెను. ఇందు విష్ణువు నకు భక్తునకు గల సంబంధము హరి దాసులు అనుశబ్దమునందు నిరూ పింప బడినది. వైష్ణవ మత సారాంశములోని నికర మగు నిగ్గు వెల యింపఁ బడినది. అద్వైతము కంటె విశిష్టాద్వైతము భిన్నమయినది. అద్వైతమునందు జీవాత్మ పరమాత్మలకు భేదము లేదు. మోక్షార్థియై పర తత్త్వమును ఫలాపేక్ష లేక భజించువాని యాత్మ మరణానంతరము బ్రహ్మమునం దైక్యము నొందును. వానికి మరల జన్మ లేదు. ఇది అద్వైతము. విశిష్టాద్వైతమునందు జీవాత్మ పరమాత్మలకు గల సంబం ధము శేష శేషిత్వము. అనగా సేవ్య సేవక భావము. సేవ్యుడు హరి పరమాత్మ. వానికి రూపము కలదు. అద్వైతుల పర తత్త్వమునకు రూపము లేదు. సేవకుడు భక్తుడు. దాసుడు. హరి భక్తుడు విష్ణువు నకు నిరంతర దాస్య మొనరించి మరణానంతరము వైకుంఠము చేరును. అచట శంఖ చక్రాదులతో విష్ణు రూపము కలవాడయి యుండును. అచటను నిరంతరము భక్తుడు దాసుడయి హరిని సేవించు చుండును. అదే వైష్ణవుల మోక్షము. హరిభక్తుడు విష్ణువునందు సాయుజ్యము నొందడు. దాసత్వమున హరిని సేవించు చుండును. ఈ విశిష్టాద్వైత మత తత్త్వమును విష్ణువునకు భక్తునకు గల శేష శేషిత్వ సంబంధమును హరిదాసు లనుటలో నిరూపించినాడు పినవీరన. మహా ఘటికుడు.

[illegible] బలము [illegible]. [illegible] భక్తి నాటికి బలము. సత్యవాక్పరి
పాలనము దానికి తోడునై నిలచును. అందుకనే సత్యసంపదన్ అనినా
డను. [illegible] సత్య [illegible]. అట్టి సత్య సంగత పితృవాక్య పరిపాల
నము [illegible]. [illegible] దున్నది. పద్యాంతమునందలి
[illegible] సత్య [illegible] నిబిడీయున్నది.
ఇట్టి [illegible] నిబిడీకృతము లయిన పద్యములు
[illegible] భాగవతమునందు [illegible] కలవు. [illegible] నొకట
[illegible] గలిగితిని. అప్పుడు [illegible] గ్రంథము చాలది
నా [illegible]. ఇట్టి [illegible] గని యును [illegible] భాగవతమును
తన ప్రతిభ [illegible] కవిత్వమును శారదా దేవికి
నారోపించుట [illegible]. [illegible] నా [illegible] యున్నాడు
[illegible] నా [illegible] కంట [illegible].

> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> గోవింద [illegible].

అలంకారములు

సహజ సుందరముగ కావ్యాంగనకు వెలుగు [illegible] నావా
[illegible]. [illegible] నిండి యున్నను [illegible]
[illegible]. [illegible] దుష్టి
[illegible]. [illegible] ప్రజ్ఞ యుం
[illegible] సాహిత్య [illegible]. [illegible] భూషిత యగు
కావ్యసుందరి [illegible]. [illegible] చందముల వెల
యించి [illegible] చేయును. భావానుభవములను ప్రదర్శించి
[illegible] పులకింప చేయును. [illegible] పోలయించి

మరింత చాపునకు చేరదీసికొనును. పలుకుల మకరందరస మాన నోసం గును. రసానుభవము నొదవించి తనతో నైక్య మొనరించు కొనును. పాఠకుడు బాహ్య ప్రపంచమును మరచి బ్రహ్మానందమును బొందును. ఇది యుత్తను కావ్య పరిచయమువలన పాఠకుడు పొందు రససిద్ధి. ఆనందో రసః. అట్టి యానందానుభవము నొదవించు కావ్యములు తెనుగు సార స్వతమునందు పరిమితముగా నున్నవి. అట్టి కావ్యములు రచించినవారు మహాకవులు. నూరు కావ్యములు రచించి నంత మాత్రముచేత మహాకవి కాజాలడు. మహాకవులు వ్రేళ్ళమీద లెక్కింప గలిగియుందురు. పంచ షావా మహాకవయః గణ్యంతే. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు మహాకవి కాక పోయినను కాళిదాసు తరువాత భారవి వలె శ్రీనాథుని తరువాతి స్థానము నాక్రమింప దగినవాడు. అలంకారిక దృష్టిని విమర్శించి చూచినచో కాళిదాసు జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. ఉపమా కాళిదాసస్య. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు జైమిని భారతమునందు ప్రత్యేకముగా వాడినన్ని యుప మాలంకారము లింకెవరు కావ్య ప్రపంచమున వాడి యుండరు. పినవీర నకు నుపమాలంకార మనిన అతిప్రీతి యని తోచుచున్నది. దానికి కారణము కాళిదాస రచన యయియుండవచ్చును. కాళిదాసు మొదట వ్రాసినది రఘువంశము. అందు వాడినన్ని యుపమలు మరెందును వాడలేదు. అదు గడుగున విసుగు విరామము లేక వాడెను. అందుకనే యా ప్రతీతి వచ్చియుండును. తరువాతి రచనలలో నంత విరివిగా నగు పించవు. పినవీరభద్రుడు కాళిదాసు వలె నతి విరివిగా వాడక పోయినను సమయానుకూలముగా నా యలంకారము నలంకార ప్రాయముగా వాడెను. అది పద్యమునకు రస పోషకమయి యా యా తావులందు నందము నొదవించినది. వెనుక నుదాహరించిన పద్యము లరయ వచ్చును. క్వాచిత్కముగా నక్కడక్కడ అర్థాంతరన్యాసము శ్లేష వాడెను. నై పద్యమునందు తప్త తైలమును యమునకును ముఖమును కమలమునకును పోల్చబడెను. నూనె బాగుగా కాగి నప్పుడు నలుపు వన్నె తిరుగును. యమునా జలము నల్లగా నుండును. తైలమును

యమునతో పోల్చుట చేత సమాన ధర్మములయిన నీలత్వ శీతలత్వ ములు వ్యంజితములగు చున్నవి. అందు మూలమున తైలము బాగుగా కాగి పొగ లారుచు నల్లనయి యుండె ననియు సుధన్వుని పట్ల ప్రవాహ జలము వలె చల్లనయి యుండె ననియు ద్యోతక మగుచున్నది. కావుననే సుధన్వుని మోము కసులము వలె నున్న దని పోల్చి చెప్పెను. దారుణ యను విశేషణము తైలమునకు సార్థక మయినది. తరువాతి పద్యము

> ఆ హేమ కృత కటాహ
> స్నేహము దనుజారి దాసునికిఁ జారు శర
> న్నీహార కిరణ చంద్రిక
> యై హర్ష మొనర్చుచుండె నా సమయమునన్

ఇందు ఉపమా నోపమేయముల కభేదత్వము తెలుపుటవలన రూప కాలంకారము కలదు

> ఆగడంబున బ్రహ్మస్వ మపహరించి
> తెచ్చి పుణ్యంబు సేయుంగఁ దివురు టెల్లఁ
> గుడిచి కూర్చుండి శిలఁ దెప్పకొయ్యఁ జేసి
> జలధిలో నీదు లాడంగఁ దలచి నట్లు.

ఇది ధర్మరా జనిన మాట. మునుల ధనము తెచ్చి యశ్వమేధము చేయ మని వ్యాసునిబోధ. అట్లు బ్రహ్మస్వ మపహరించి తెచ్చి యాగము చేయుట శిలఁ దెప్పకొయ్యగాఁ జేసి జలధిలో నీదుట వంటి దని నుడివెను. శిలను దెప్పకొయ్యగా సముద్రము నీదుటవలన తెప్పకొయ్యతో పాటు తానును మునిగి మరణించును. ఇందు బ్రహ్మ స్వము రాతినావకు పోల్చబడినది. జలధి అశ్వమేధమునకు పోల్చబడినది. ఈదు లాడువాడు తెప్పమునిగి తానును మరణించు నట్లు ధన వ్యయము ఆత్మ వినాశము వాటిల్లు నని ఫలితాంశము. ఇట్టి మానవుల ఊహాల

కంచుబాటులో నున్న యుపమానములతో పినవీరన జైమిని భార తము రచించెను. సుధన్వుడు వైరి వీరుల నడంచెను. నరుని రణాంబునం దెదిరించి నిలచెను. వీరిరువురి యుద్ధము పినవీరభద్రు డతి మనోహర ముగా వర్ణించెను. అందు

వీర రసము

వెల్లిగొని పాఠకుని మనసు నోలలాడించు శయ్యా వైభవమును వచనా సామర్థ్యమును వెలయించెను.

ఆ యోధాగ్రణిపై నరుండు కినుకన్ హాలాహ లార్చిచ్ఛటా
దాయా దోత్కట కీలలం దిశలు నిర్దగ్ధంబు గావించు నా
గ్నేయాస్త్రం బడరింప వాడు విలుత న్నిర్ఘాంత కల్పాంబుద
చ్ఛాయా విభ్రమ గర్భితం బయిన పర్జన్యాస్త్ర మేసెన్ వడిన్

మెఱపులు దఱచుగఁ బెళపెళ
నుఱుముచు వడగండ్లతోఁ బయో ధారలు పె
న్వఱదలుగా నెల్లెడఁ జి
చ్చఱ పిడుగులతోడ వాన జడిగొని కురియన్

కందపు నడక లఘువులగు నక్షరముల పొందికతోడి పదముల కూర్పు నిజముగా నురుములు మెరుపులతో జడివాన కురియు చున్నట్టుల నున్నది. రచన యనగా నట్లుండ వలయును. ఈ వైదగ్ధ్యము పోతన గారిలో పరిపక్వ స్థితిని పొందినది. విష్ణువు గజేంద్రుని రక్షింప బయలు దేరెను. లక్ష్మి

అడిగెద నని కడు వడిఁ జను
నడిగినఁ దను మగుడ నుడుగఁడని నడ యుడుగున్
వెడ వెడ చిడిముడి తడబడ
నడుగిడు నడుగిడదు జడిమ నడుగిడు నెడలన్

మహానుభావుడు పోతన. వాని పద్యంపు నడక దారు లితరుల కలవడు నవి కావు. అలవరించు కొన దలంచినను వచ్చునవి కావు. కావుననే భాగవతము తెనుగు సారస్వమునం దగ్ర తాంబూల మందుకొనినది. ఇట్టి పద్యముల రచనలోని యందచందములు వెలయించుచు కవుల ప్రతిభను చిత్రించుట సారస్వత చరిత్ర లక్షణము. కవులు కాలములు జీవితములు గ్రంథములో చెదలు తిన్న పుటలు, గద్యములు వ్రాయుట వాఙ్మయ చరిత్ర కాదు. పోతనగారు పై పద్యమునందు మొదటి రెండు పాదములలో లక్ష్మీదేవి మనస్సులోని సందేహమువలని కలిగిన తడ బాటు సూచించెను. చివరి రెండు పాదములలో అడుగులలో పొడమిన తడబాటు చిత్రించెను. అందుకని కడు వడి జనును. అడుగవలయు నని కోరిక. అడిగిన సమాధానము చెప్ప డేమో యని సందేహము. అందు మూలమున పోవక మానును. ఆ పోవుటయు నీ మానుటయు నొక్క కాలమునందు జరిగినవి. ఎట్లందు రేని అడుగుటకు ముందునకు పోవ నెత్తిన పాదము సందేహము వలన వెంటనే వెనుకకు లాగినది. మరల యథా స్థానమునందు చేర్చినది. అదియే చను నడ యుడుగు ననుటలోని భావము. నుడుగు నుడువు 'క్వచిత్ప్రవృత్తిః క్వచిదప్రవృత్తిః' నుడవడని, నుడుగ డని రూపములు. అనుమానమువలన మనస్సులో చిడిముడి పాటు కలిగించినది. ఆ చిడిముడిపాటు అడుగులలో తడబా టొడ వించినది. కావున అడగిడు నడుగిడదు జడిమ నడుగిడు నెడలన్ అని పోతన వర్ణించినాడు. అడుగిడు నడుగిడదు అనునవి పరస్పర విరుద్ధార్థ ములు గల పదములు. ఒక్క కాలమునందు జరుగవు. అడుగిడుటకు కదలించిన పాదము ముందున కరుగక కదలించిన చోటుననే మరల నిలిచిన దని భావము. అనగా నిలిచినచోటనే చిందులు త్రొక్కినవి పాద ములని ఫలితార్థము. చివరి పాదమునందు డకారము వృత్త్యను ప్రాస గాగల లఘువులగు నక్షరముల కూర్పు వలన వినువానికి పదము లర్థము కాకపోయినను యడుగుల తడబాటు స్ఫురించును. అది యా పలుకుబడిలో నున్నది. దీనినే 'సౌండు ఎకోయింగ్ సెన్సు' అని

యాంగ్లేయు లందురు. ఈ పద్యము మనస్సునకు పాదాది అంగము లకు గల సంబంధమును తెలుపును. మన స్సన్నింటికి ప్రధానము. దానిని బట్టి మాన వావయవములు ప్రవర్తిల్లు నని సూచన. ఇంత యందము పినవీరన పద్యములో లేదు. పినవీరన రెండు భాషలయందును పద్య రచన బిగువుగా నడిపింప గలడు. అందులకు పై రెండు పద్యములు తార్కాణములుగా గైకొన వచ్చును. ఆ యోధాగ్రణి యను పద్యమునందు సంస్కృత పదముల జటిలత చూపిన ప్రౌఢ యగు వాని గంటము రెండవ పద్యమునందు నురుములు మెఱుములతో జడివాన ధారా పాతముగా కురిపించినది. అందు పడగండ్ల చల్లతనము చిచ్చఱ పిడుగుల యుగ్రత పదను సర్థము వలె నొండొంటితో నెడబాయని పొందు కలసి యున్నవి. ఆ రెండు పద్యములు వాని రచనా వైలక్షణ్యమును వెలయించు చున్నవి. మృదులము లగు తెనుగు పదములలో కాలాగ్ని జ్వాలలు పుట్టింప గలవాడు తిక్కన. వాని యుద్ధ పంచక మంతయు నట్లు నడచినది. మచ్చునకు

అర్జునుండును పర్జన్యు నస్త్ర వృష్టిఁ
బల్లమును మిట్టు నని యేఱుపఱుప రాక
యుండ నెత్తురు వెల్లున లొండొండ పెరిఁగె
నుబ్బి భూత వేతాళంబు లోలలాడ

జల్లెడలును బక్కెరలును
బల్లంబులు జోళ్లు నాతపత్రాదులు న
వ్వెల్లిఁ బడి కలిసి మిట్టును
బల్లము నొక్కటిగఁ బొరలి పాఱఁగఁ దొడఁగెన్

ఇది పినవీరన పద్యము. తెనుగున వీరరసము కురిపించుటలో సాహితీ రంగమునం దిరువురు సమరథులు. ఒకరి కొకరు తీసిపోవువారు కారు. సుధన్వార్జునులకు పోరతి ఘోరముగా సాగినది. సుధన్వుడు కొంకుకుడు

పడనివాఁడయినాఁ డర్జునునకు. అర్జున సారథిని చంపి రథమును రథ్యము లను స్వాధీనము తప్పు నట్లు చేసెను. వేరు దారి తోఁచలేదు నరునకు. పయోరుహ నేత్రు సమస్త వేద వేద్యుండగు కృష్ణుని తలంచినాఁ డర్జునుడు. ఆ హరి భక్త పరాధీనుడు. తలంపు మాత్రముచేతనే యెదుట సాక్షాత్కరించెను. ఇందు మూలమున విష్ణుని సర్వ వ్యాపకత్వము సూచింప బడినది. అర్జునుని ప్రార్థనంబున రథము నడప నంగీకరించి నాఁడు హరి. సుధన్వార్జునులు శబథంబులు పలికికొనిరి. సుధన్వుడు నూఱుబాణములు శ్రీకృష్ణుని వక్షంబు గాఢ నేసినాడు. ఆ బాణ పాత వాతాహతికి

> అమ్మాధ వార్జునులఁ బెను
> దుమ్ము పొదుగ రథము దిరుగఁ దొడఁగెఁ దడవుగా
> బొమ్మరము తిరుగు నురవడిఁ
> గుమ్మరి సారె గుడి తిరుగుకొనెడు విధమునన్

ఇక్కడ నుండి సుధన్వసురథుల యుద్ధ భాగ మతి మనోహరముగా చిత్రింపబడినది. అది చదువు నప్పుడు పాఠకుని మనస్సు కరిగి నీరయి పోవు ననుటలో సందేహము లేదు. కథ నా విధముగా నడిపించినాడు పినవీరన. కథ రసవంత మయినను దానిని నడిపించుటలో కూడ చాకచక్య ముండ వలయును. అట్టి నేర్పు పినవీరనయం దున్నది. ఆ భాగమునందలి పద్యములు చదువునప్పు డొక్కొక్క చోట వీరావేశము, ఆనందము కలుగును. ఆ విధమున పరిభ్రమించు రథంబును రయంబునం గుదియం బట్టి శ్రీకృష్ణుండు

> తీవ్ర శర ప్రకాండములఁ దేరు విఘాతముగా నొనర్చె వీఁ
> డవ్రణ శౌర్యశాలి యగు టారయ కాడితి వాడినం బ్రతి
> జ్ఞా వ్రత హాని కాని కొనసాఁగుట దుస్తర మ్మాతఁ డేక ప
> త్నీ వ్రతుఁ డౌటఁ జేసె నది నీకును నాకు నశక్య మెమ్మెయిన్

అన్నా డర్జునునితో. ఇందు మూలమున సుధన్వు డేకపత్నీ వ్రతుం డనియు నింద్రియ సంయమనము కలవా డనియు సూచించ బడినది. ఇంద్రియ నిగ్రహము యోగమునకు బలము కల్పించును. యోగము తపస్సునకు ప్రధానా ధారము. అట్టి తపశ్శక్తి చేత సుధన్వు డింత పని చేయ గలిగె నని కృష్ణుని బోధ. అది నీకును నాకు నశక్య మెమ్మెయిన్ అనుటలో కొంత పరిహాసము కొంత సత్యము నున్నది. అర్జునుడు మేనమరంది. దక్షిణ నాయకుడు. కావున పరిహాసము. తాను అష్టమహిషీ విభుడు. ఇరుపురియందు నేక పత్నీ వ్రతా భావము, అందుమూలమున మనస్సంయమనము లేదని యంతరార్థము. ఆ కారణమున సుధన్వుడు మనకంటె శక్తివంతు డని నిర్ణయము. మనో నిగ్రహమునకు గల మహత్తర మగు శక్తి యీ పద్యమునందు చూపబడినది. మను చరిత్రయం దిట్టి శక్తి చేతనే ప్రవరు డగ్ని సహాయమున నింటికి చేర గలిగెను. ఇంద్రియ సంయమనమును గురించి గీతలు మిగుల ప్రశంసించు చున్నవి. సుధన్వుని జయించుటకు కృష్ణార్జునుల శక్తి చాల లేదు. శ్రీకృష్ణుడు గోవర్ధన పర్వతము నెత్తి గోపాలుర సంరక్షించిన పుణ్య ఫలము అర్జునుని బాణమునం దునిచెను. అది వ్యర్థ మయ్యెను. రెండవ బాణమునందు తాను పరశురా మావతారమున సకల క్షత్రియ సంహార మొనరించి కశ్యపునకు నొసంగిన భూదాన పుణ్య ఫలము నారోపించెను

> గాండీవ జ్యా రావము
> లొండొండ చెలంగ నమ్మ హోగ్ర విశిఖ ము
> ప్పాండవ మధ్యముఁ జేసిన
> ఖండించె నతండు దివిజ గణము నుతింపన్

పరశురామావతారములోని పుణ్య ఫలము నిరర్థక మయినది. మూడవ బాణమున తన తేజో విశేషంబును రామావతార సంచితం బగు సమంచిత పుణ్య ఫలంబు ప్రతిష్ఠించెను. అంత సుధన్వుడు

అని [illegible] స్తుతిగా [illegible] శ్రీ
[illegible]

ఇంతటి [illegible] సన్నిధ్యని [illegible].
[illegible] విష్ణుభక్తుల [illegible]
[illegible]. విష్ణుభక్త [illegible].

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ఇది విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమునకు విరుద్ధము. విష్ణుభక్తుడు [illegible] విష్ణు సాయుజ్యము పొందును అని వారి సిద్ధాంతము. ఇచట [illegible] చెప్పబడినది. [illegible] శ్రీకృష్ణుడు శిశుపాలుని [illegible] [illegible].

[illegible] శిశుపాలుని [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

అని [illegible]. [illegible] గల [illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible].

శిశుపాలుని [illegible]. [illegible]. [illegible]

అపుడు శౌరి కేల నంటి సడవ
హస్తి లోక నాథుఁ డజ్ఞాన రహితుఁడై
విష్ణు రూపుఁ డగుచు వెలుఁగు చుండె

ఇందు విష్ణు రూప సిద్ధి గజేంద్రున కొదవినది. ఇది వైష్ణవాద్వైత సిద్ధాంతము. విశిష్టాద్వైత మీ రెండు విధములు నంగీకరించును. సత్యం జానాతి కృష్ణో హరిః. సుధన్వుని తమ్ముడు సురథుడు. అతడు అన్నను మించిన పరమ వైష్ణవ భక్తుడు. సత్త్వస్ఫూర్తి కలవాడు. కృష్ణార్జులను రణమున నెదిరించి నిలచెను.

కృష్ణ నీ పుణ్య మంతయుఁ గ్రీడి కొసఁగి
పిదప నిట్లు సుధన్వుఁ జంపింపఁ దగునె
పడుచు పని చేసితివి లేఁగుఁ బండ్ల కొఱకు
ముత్తియంబులు వెలపోయు ములుచ కలఁడె

యున్నాడు సురథుడు. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు లోకానుభవములు కల మహాకవి. వాని

యుపమానములు

లోకోక్తులు అర్థాంతరన్యాసములు వర్ణనలు పాఠకుల యనుభవమునం దుండును. అందువలన వాని కవిత మనస్సును రంజింప చేయుచుండును. ఇట్టి నిత్య పరిచయము గల యుపమానములు కాళిదాసు కావ్యములకు మెరుగు లాపాదించినవి. జన వినుతికి పాత్రము లయినవి. కవి కమిత యశము నార్జించినవి

ప్రాంశు లభ్యే ఫలే లోభా దుద్బాహు రివ వామనః
ఏకో హి దోషో గుణ సన్నిపాతే నిమజ్జ తీన్దోః కిరణే ష్వివాంకః
పృథివ్యా ఇవ మాన దండః
విదూర భూమి ర్నవమేఘ శబ్దా దుద్భిన్నయా రత్న శలాక యేవ

శరీ మాద్యం ఖలు ధర్మ సాధనం
యాచ్నా మోఘా వర మధిగుణే నాధమే లబ్ధ కామా

ఇత్యాదు లరయునది. కాళిదాసుని అర్థాంతరన్యాసములు లోకోక్తు లయి జనులచేత పరిపాటిగా వాడబడు చున్నవి. పాఠకు నూహాల కందుబాటులో గల యుపమానములు వర్ణనలు కవిత్వమునకు నెనలేని వెలుగుల నొదవించు నలంకారములు. పినవీరన తన జైమిని భారత మునందు చాలవరకు లోకానుభవమునం దున్న యుపమానములనే వాడుచు వచ్చెను. అవి రత్నశలాకల వలె పద్యమున కొక వింత వికాసత్వము నందము నొదవించినవి. వెనుక నుదాహరించిన పద్యము లరయ వచ్చును. సురథుని శిరము తెగినది. అమూర్ధము దారు యంత్ర శిల భాతిన్ బాహు మస్తంబు బిట్టుగలం దాకినదట

అపుడు సురథుని శిరము తదంఘ్రి యుగళిc
గదిసె నెత్తమ్మి మ్రోది షల్పదముc బోలె

ఆ శిరమును ప్రయాగ త్రివేణి సంగమునందు పడవేయు మని శ్రీకృష్ణుడు గరుత్మంతున కాన తిచ్చెను. వాడు కొనిపోవు చుండెను. శివుడు దానిని తెచ్చి తన కిమ్మని భృంగిరిటునితో ననెను

ఆతc డచటికిc జని త
ద్గరు దని లాహతి నుడివడి
సురగాలిం బడిన చొప్ప చొరుగును బోలెన్

పడినాడట. ఇట్టి చక్కని యుపమానము లనేకములు జైమిని భారత మునందు కలవు. మరొకటి రెండు

నర వృష కేతనుల తలల్
సిరివరుc డంగములc జేర్చి జీవద మణి చే
రురమున మోప నదికెc ద
చ్ఛిరము లయస్కాంత మినుముc జెందిన మాడ్కిన్

సురథునిభక్తి యపార మయినది. వాని శిరమును శివుడు తన కంఠ సూలికయందు నాయక రత్నముగా ధరించెను. తరువాత మఖాశ్వము స్త్రీమండలము చేరెను. ఆ మండలమునకు ప్రమీల రాణి. అర్జును డామెతో సమర మొనరించెను. ఆకాశవాణి పలుకుల ననుసరించి ప్రమీలను అర్జునుడు పరిణయ మాడెను. యజ్ఞ తురంగము వృక దేశమునందు ప్రవేశించెను. అచట భీషణునితో పోరి అర్జును డాతనిని మడియించెను. మణిపూర పురాధీశుడు బభ్రువాహనుడు. అతడు చిత్రాంగ దార్జునులకు జన్మించిన కుమారుడు. వాని సేనాపతి సుబుద్ధి. ఇంత వరకు గల కథా భాగము లేవియు వ్యాస భారతమునందు కాన రావు. తిక్కన బభ్రువాహ నార్జునుల కథ ముప్పది యారు పద్యము లలో ముగించెను. పినవీరభద్రుడు నూట యెనుబది యారు పద్యము లలో నతి రమణీయముగా చిత్రించెను. రెండు కథలకు చాల తారత మ్యము కలదు. బభ్రువాహనుడు తండ్రి చేత తిరస్కరింప బడెను. తిరిగి పురమునకు మరలు చుండెను. ఉలూచి దారిలో కనిపించినది. అర్జునుని పైకి బభ్రువాహనుని రణమునకు ప్రేరేపించినది. బభ్రువాహనుడు నరుని సమరమున నెదిరించెను. వాని తల ఖండించెను. ఉలూచి సంజీవ మణి వలన వానిని బ్రతికించినది. ఇది తిక్కన భారత కథా విధానము. జైమిని భారతమునందు బభ్రువాహనుని అర్జునుడు అవమానించెను. ఆ కోపమున నతడు తండ్రి మీదికి యుద్ధమున కరిగెను. అందు అర్జునుని సేనలను మారిమసంగి నటుల పీనుగు పెంట గావించెను. అట్టి తరి

నృకళేబరంబు మింటికి వైచి కందుక
క్రీడ వర్తించు ఢాకిని యొాద్ధు
దంతి దంత మ్ముసలాతముగఁ ద్రిప్పుచు నాడుఁ
జోపదంబులకుఁ బిశాచ మొకటి
యజినంబు చెఱఁగుగా నభినయించుచు దేశ
పాత్రమై యొక ప్రేత పాత్ర లాడు

భుజమునఁ గూబరంబు ధరించుకొని సోలు
దరిచేసి యగుచు బేతాళుఁ డొకఁడు

భూత గణములు కర తాళములు ఘటింపఁ
జిత్ర గతి నొర్తు చకచక ఝుంకృతులకుఁ
గొను దువాళుల నఖిల దిక్కులు చలింపఁ
దాండవం బాడు నట భైరవుండుఁ బోలి

ఇది భయానక రసము. కందుక క్రీడ, చౌపదము, దేశి ఇవి స్త్రీల నాట్య భేదములు. తాండవము పురుషు లొనరించునది. శివుని సాయం కాల చర్య. పినవీరన కొంత నాట్య కళా లక్షణము లెరిగిన దిట్ట యనుట కీ పద్యము ప్రమాణము. యుద్ధమునందు సకల సైన్యములు మడిసెను. బభ్రువాహనుడు విక్రమించి వృషకేతనుని శిరము త్రుంచెను. అర్జునుడు వాని శిరమును కరమున దాల్చి శోకించు చుండెను. చూచినాడు బభ్రువాహనుడు.

వైశ్యజుఁడఁ గాన సంగ్రామ వనధి లోని
వీర కోటీర మణులకు విలువఁ గంటిఁ
గర్ణ సూనుని శిర మనర్ఘంబు దీని
భవున కర్పించి పడయుదు పాశుపతము

అన్నాడు బభ్రువాహనుడు. ఇందు నుద్రేకము వీరావేశము రోషము అక్కస్సు వేళాకోళము తిరస్కారము పరిహాసము జాలు పట్టి పద పదమును రస ప్లావితము గావించినాడు పిన వీరభద్రుడు. వాని ప్రతిభకు నీ పద్య మొరిపిడి రాయి. దీనిని చదువు నప్పు డాయా భావములు మనమునందు చొరబారి రసికుల మనము నుప్పొంగించి నవ్వు తెరలాడించును. వీరన రచనాచాతుర్యమును తలపించి యౌరా యని పించును. పినవీరభద్రుడు కడు మాటకారి. అందు సారస్య జీవమును జొనిపించి పద్యమునకు చైతన్యమును కలిగించు శక్తి వానియం

దున్నది. పాత్రలచేత మాటకు మాట సమాధానము చెప్పింప గలడు. సమయ స్ఫూర్తి వానియందు గూడు కట్టుకొని పద జాలములను ముందునకు వెడల నడిపించు చుండును.

అప్పుడు మాకిరీటాంజలిఁ బ్రియంబునఁ జేయుచు దేవ నిన్ను నై
తప్పునఁ జేరె నీ హయము తండ్రికి నోర్వక పోదు బిడ్డఁ డే
యొప్పమిఁ జేసె నేనియు ననూన కృపామతి నన్నుఁ జూచి యీ
తప్పు సహింపు మంచు వసుధాస్థలిఁ జాఁగిలి మొక్కెఁ గ్రమ్మఱన్

ఇందు బభ్రువాహనుని వినయము చక్కఁగా ప్రదర్శింప బడినది. అర్జును డాగ్రహమున వాని శిరమును తన్నెను.

ముంగలఁ బాఱఁ దెంచు హయముం గని పట్టి పిఱుంద వచ్చు సే
నం గని ప్రాణ భీతిఁ గదనంబునకుం జొర వైతి వోరి మా
వంగడ మాట కల్ల మును వైశ్యునకుం గనెఁ బోలు నిన్ను చి
త్రాంగద

అన్నా డర్జునుడు. ఆ మాటకు రోషావేశము ముంచుకొని వచ్చినది బభ్రువాహనునకు. చతురంగ బలములను కూర్చుకొని యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడైనాడు. విజయము సాధించినాడు. వాని కసి తీరినది. తాను ఉత్తమ క్షత్రియ వంశ సంజాతుండ నగు వీరాధివీరుండ నని నిరూపించు కొనినాడు. మా వంగడ మాట కల్ల యనిన యర్జునుని మాటకు కార్యరూపమున సమాధానము చెప్పినాడు. వైశ్యునకుం గనెఁ బోలు నిన్ను చిత్రాంగద యన్న యవమానము మనస్సును వేధించు చున్నది. దానికి మాటలతో సమాధానము చెప్పినాడు బభ్రువాహనుడు. నీ వని నటుల వైశ్యునకు పుట్టినవాడను గావుననే యీ యుద్ధ సముద్రమునందలి ఉత్తమము లైన వీసులనెడు మహావీరుల కిరీటములలోని జాతి రత్నముల విలువ తెలిసికొన గలిగితిని అని చెప్పివాడిచినాడు

బభ్రువాహనుడు. ఇది రూపకాలంకారము. వీర కోటీర మణు లను చోట కోటీర మణుల వలె నుత్తమాలంకారులైన వీర వరులని రూపకము చెప్పవలెను. సముద్రము రత్నాకర మగుట లోక విదితము. సముద్రము వంటి నీ సేన లోని మహావీరుల శిర ములను ద్రుంచినాడను. అందువలని కలుగు నమోఘ మగు కీర్తిని సంపాదించినాడను. కావున నేను నీకంటె మహా వీరాధి వీరుడను. నీ వనినట్లు నేనం గని ప్రాణ భీతిఁ గదనంబునకుం జొరనట్టి పిరికివాడనగు వైశ్యుడను గాను అని అంతరార్థము. అనర్ఘము లగు వీర రత్నములను నా పరాక్రమముచేత నాచికొంటిని. నీవు వానిని కోల్పోయితివి. వీరక్షత్రియోచిత మగు భుజ బలమును వెలయించి కాచుకొన లేక పోయితివి. దైన్యమున వైశ్యుని వలె విలపించు చుంటివి. ఇరువురము తండ్రి కుమారుల మగుట వైశ్యుల మయితిమి. ఇంక పరాక్రమవంతుడ వయి నిన్ను నీవు రక్షించుకొనుటకు వృషకేతనుని శిరము నొసంగి పాశుపతమును శివునివలన కొనుము. అది అనర్ఘ మయినది. వెల పెట్టి కొనుట దానిని అధిక ధనమున కమ్ముట వైశ్యులకు స్వభావము అని మనస్సు నుచ్చిపోవ నాడెను. కర్ణసూనుని శిర మనర్ఘంబు. దీనిని భవున కర్పింపు మనుటచేత అతడు లోకోత్తర మగు విష్ణుభక్తి కల పరాక్రమవంతు డని ధ్వని. మహాశూరు లగు భక్తుల శిరములు కంఠహారమణులుగా నుపయోగించు కొనుట శివుని యలవాటు.

శూరులు ధర్మ చరిత్రులు
దారులు విజితేంద్రియులు కృతజ్ఞులు జగ దా
ధారు లని వారి శిరములు
హారమ్ములుగా ధరింతు ననవరతంబున్

ఇది శివుని నోట పలికిన మాట. ఇట్టి ధ్వని యుతములు సారస్య గర్భితము లగు పద్యములు జైమిని భారతమునందు పినవీరన యందందు వెదజల్లెను. అర్జునుని తల రణమున బభ్రువాహనుని శరపాతమున

తెగి పడినది. ఈ ఘట్టమున నులూచిని చిత్రాంగద నిందించి నట్లు వ్యాస భారతమునందు కలదు. జైమిని భారతమునం దట్లుగాక యిరువురు విలపించి నటు లున్నది. ఈ సందర్భమునందు పినవీరన

కరుణ రసము

ను చక్కగా పోషించెను. పదునైదు పద్యములు పాఠకుని చిత్తము కరిగి కన్నుల వెంట నంబు ధారలు జాల్వారు నటుల రచించెను. అందుండి రెండు మూడు పద్యములు

తరువున జనించి వైశ్వా
నరుఁడు తరువుఁ గాల్చు విధమునను బుత్త్రుఁడవై
నరున కుదయించి తండ్రిని
పొరిగొంటివి విధవ కేల భూషణ మింకన్

ఇందునుపమాలంకారము కలదు.

జనకునిఁ జంపిన మాడ్కిని
జనయిత్రుల మమ్ము నిపుడ చంపుము జననీ
జనక వధం బొనరించినఁ
గనియెదు భార్గవుని కన్న ఘనతర కీర్తుల్

భార్గవరాము డొక తల్లిని మాత్రమే వధించెను. ఇంక నీవు మాతా పితృ హంతకుడ వని ఇందు దృష్టాంతాలంకారము. ఒక విధముగా నిందు వ్యతిరేక లక్షణ వలన ఘనతర పాపకీర్తి బొందుదువు గాని యని వ్యంగ్యార్థము స్ఫురించును.

ప్రియుఁడు పరలోక గతుఁడైన పిదప సతుల
కనుగమన మెందు నర్హ కృత్యంబు తగిన
తెఱఁగు గావింపఁ బనుపుము తీర్చికొనెద
మగ్ని ముఖమునఁ బతి వియోగాగ్ని

అని ఉలూచీ చిత్రాంగదలు విలపించిరి. ఈ సందర్భమున తిక్కనగారి పద్యముల కంటె పినవీరన పద్యములు మిగుల రసవంతములై యున్నవి. ఇట్లనుటచేత తిక్కనగారికంటె పినవీరభద్రుడు ఘనుడని నా యభిప్రాయము కాదు. తిక్కనగారి యశ్వమేధ పర్వమునందలి ఈ యా ఘట్టములు సరితూచి చూచినచో కొంచెము నీరసించి నటుల తోచక మానదు. పురాణ మిత్యేవ న సాధు సర్వం. తిక్కనగారి విరాటో ద్యోగ పర్వములలోని బిగువు నంద చందములు రాను రాను తరుగుచు వచ్చినవి. యుద్ధ పంచకములోని యా ధాటి యశ్వమేధము నందు కానరాదు.

ఉలూచి సంజీవ మణిని తెమ్మని పుండరీకుని పంపెను. శేషుడు మణి నిచ్చుట కంగీకరింపలేదు. బభ్రువాహనుడు పరాక్రమించి దానిని తెచ్చెను. అంతలో నాగ కుమారు లర్జునుని తల నపహరించిరి. అంతలో కృష్ణు డరుదెంచెను. తన బ్రహ్మచర్య వ్రత ప్రభావమున అర్జునుని తల తెప్పించెను. సంజీవని మణివలన వృషకేతార్జునుల బ్రతికించెను. ఇది జైమిని భారతము కథ. ఉలూచి తలంచి నంతనె సంజీవని మణి వచ్చినది. దానిని బభ్రువాహనుని చేతి కిచ్చెను. అత డర్జునుని వక్షమున దాని నుంచెను. అర్జునుడు బ్రతికెను. ఇది తిక్కన భారతములోని కథ. జైమిని భారతమునం దారవ ఆశ్వాస మున నుత్తర రామ చరిత్ర కలదు. అందుండి యొక పద్యము

ప్రాచీన నీర సారణ్యంబు గాని యో
గ్య తపోవన శ్రేణి గానరాదు
వికటోగ్ర ఖర కంటక కుడుంగములు గాని
కర్మంది మఠవాటి గానరాదు
నెగయు దావాగ్ని క్రొంబొగ వెల్లి గాని యు
దత హోమ ధూమంబు గానరాదు
శరభ గండక సింహ శార్దూలములు గాని
మౌని రాట్సంతతి గానరాదు

కఠిన పాషాణ దుర్ధర్ష కాపథంబు
గాని నడయాడు మార్గంబు గానరాదు
దాశరథిఁ బాసినట్టి దుస్తరపుఁ బాప
కర్మురాలికి నవియేల గానవచ్చు

నని చింతించినది సీత. సీసపద్యము నాల్గు పాదములు సమానముగా నడిపించుట నన్నెచోడుని కుమారసంభవమునందు ప్రాచీన కవులలో కనిపించును. దానిని కొంతవరకు ననుసరించినవాడు తిక్కన. నడకకు క్రొత్త తీరులు కల్పించి మొదటి పాదమువలె మిగిలిన పాదములు సమతూకము తీర్చి దిద్దినవాడు శ్రీనాథుడు. సీసములోని తీరు దుసికిలకుండ గీతములోనికి చొనిపించి సీసమును గీతము నేక విధముగా పోసగించినవాడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు. ఈ విధపు నడకను తరువాత కవు లనుసరించిరి. పై పద్యము నితర ప్రాచీన కవుల సీస పద్యములతో సరిపోల్చి చూచుకొనునది. పినవీరన శ్రీనాథుని వలె కావ్య లోకమునకు చక్కని

పదములు సమాసములు

ప్రసాదించెను. వీరస పుచ్చి, ఆగడము, దొంతికోల, చెంగిరి, కొటికి, మది చుట్టను, చేయూర్చుకొను, దొడ్డ, ములుచ, మారి మసంగు, వారఁబట్టు, చీఁదఱలు గొలుపు, ఉమ్మ, తూకము, కూబరము, అప్పళించు, చొకళించు, పడుచు కొడుకవ్వు, ఆట పాటలు, జాలెలు, సొన్నాలు, బదరికము, తోటులు, కృతపడ్డ తప్పు, నడగడు, బోలెము, వీపు విఱిగి, ఎచ్చిలు, కండ తుండములు, తెగుఁదెంపు, జగడించు, పచ్చి బండగులు, కత్తిరికలియు, వీపు నెటుకురను, వెఱవేఁకి దాఁకు, మిదుకు ఇటువంటి వ్యావహారిక దేశీయ పదములు జైమిని భారతము నందు పినవీరన యందందు నుపయోగించెను. పినవీరన కవితలో

దోషములు

గలవను వారు కలరు. తెనుగు దేశభాష సజీవ మయినది. అందలి పద స్వరూపములు అర్థములు సంధి విధానములు కాలమును బట్టియు మండలములను బట్టియు మారుచుండును. ప్రవాహినీ దేశ్యా. దాని నాపగలవారు లేరు. పినవీరన పండితుడు, కవి. దేశమందలి ఆర్య వ్యవహార సిద్ధములగు పదములను వాడును. పూర్వ కవులం దిట్టి ప్రయోగములు లేవని తలంప రాదు. కవులు లోక వ్యవహారములను తమ కావ్యములందు చొనిపింతురు. వానికి సూత్రములు నిర్మించుట లాక్షణికుల పని. అవి దుష్టము లనుట సాహసము. తెలుగున వ్యాకరణము చాల చిన్నది. పూర్వ కవుల కావ్యములందు విడిచిపుచ్చిన ప్రయోగములు చాల కలవు. బాలవ్యాకరణ ప్రౌఢవ్యాకరణాదు లసంపూర్ణములు. ఒనరించెదు రేగుదెంచు, ఎఱిగిట్లు, ఇత్యాది క్త్వార్థక ఇకార సంధులు, వీరమాతట, దారని ఇత్యాది తత్సమ స్త్రీవాచక సంధులు, చుట్టుక, కట్టుక, పట్టుక, తోలుక ఇత్యాదులగు కొనుటకు, కవాడుట లోక వ్యవహారమునందు కలవు. అవి తప్పులు గావు.

ధర్మజుని క్రతు హయము రత్నపురము చేరెనది. దానికి రాజు మయూరధ్వజుడు. అత డశ్వమేధ యాగము చేయుచుండెను. అశ్వమును విడిచెను. దానిని సంరక్షించుచు వాని కుమారుడు తామ్రధ్వజుడు వెనువెంట వచ్చుచుండెను. రెండశ్వము లెదురు పడినవి. తామ్రధ్వజుడు కృష్ణార్జునుల రణమున నోడించెను. క్రతు తురంగమును గొని పురమున కరిగెను. ఆ సంగతి తండ్రికి నివేదించెను. తండ్రి మయూరధ్వజుడు

> క్రతు ఫల దాత యైన హరిఁ గయ్యములోనఁ బరిత్యజించి శూ
> రతఁ గొని వచ్చితీ మఖ తురంగము నెవ్వరిఁ గూర్చి చేయ నీ
> క్రతు విఁక నంచుఁ దానుఁ గులకాంతయు

వెలనొందిరి. ఈ పద్యము నందు శ్రీ కృష్ణుడు క్రతు ఫలదాతృ యని నిర్దేశింప బడినది. ఇందు మయూరధ్వజుని విష్ణుభక్తియు పరతత్త్వ జ్ఞానము ప్రతిబింబించు చున్నవి. ఆ పురమునందలి ప్రజలు సహితము విష్ణుభక్తి పరతంత్రులు. కృష్ణార్జునులు మాయా విప్రరూపములతో రత్నపురమును ప్రవేశించిరి. పురవీథుల నరుగుచుండిరి.

సురత సుఖంబులన్ మిగులఁ జొక్కుచు నొక్క విటుండు కాంత! నీ
కురులకుఁ గృష్ణ వర్ణమును గుంకుమ గుబ్బల కచ్యుతత్వమున్
దొరకె నన న్నిజేశు కర తోయరుహంబుఁ దెమల్చి నిన్ను నీ
కరముల శంఖ చక్రములుగాఁ బురుషోత్తముఁ జేసె

నన్నది ప్రియురాలు. విన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

సరసిజ లోచనుఁ డిట్లను
హరిహయ సుతుతోడఁ జూడు మాశ్చర్యం బీ
పుర జనము భక్తి సురతపు
సరసతలను మామక ప్రశంసలె యెపుడున్

తలఁపులు హరి చింతనములు
పలుకులు హరికీర్తనానుభవములు పని పా
టలు హరి కృత్యంబులు భూ
తల వైకుంఠంబు పొగడఁ దగు నిది

అని ప్రశంసించెను. జైమిని భారతమునందలి కథలు విష్ణుభక్తిని బోధించునవి కావున భక్తి ప్రధానాంగము. వీరము అంగి. మిగిలిన రసము లుపాంగములు. శ్రీకృష్ణుడు కావ్యమునందు నంతటను ప్రధాన పాత్రగా కనిపించును. కావున శ్రీకృష్ణుడు నాయకుడు. అర్జును డుపనాయకుడు. జైమిని భారతము అష్టమాశ్వాసమునందు చంద్రహాస చరిత్ర కలదు. అందుండి రెండు పద్యములు

అలసతఁ జూపు నొయ్యారంపు నడపులు
వన మయూరముల గర్వముఁ గుదింప
సఖుల వేమఱుఁ బిల్చు సరసంపు పలుఁగులు
మత్త కోకిలముల మనసుఁ గలఁప
నిటలంబుల నటించు కుటి లాలకంబులు
షట్పదంబుల విలాసములు గెలువఁ
దరళ లోచనముల ధాళధళ్యంబులు
హరిణిల సౌభాగ్య మవఘళింప

దండడించు మనోహ రోద్ధత విహార
సరణిఁ జంపక మాలినీ తరుణిఁ గూడి
మానినులు గోసి రవ్యాన మంజరులను
సరసి సరసిజములఁ బెక్కు చందముల

సచివ పుత్రి విషయ శారీర వాసన
వనము గంధసార వనముఁ జేసె
గళిత హార మణులఁ గమలాకరంబు ర
త్నాకరంబుఁ జేసె నలస గతుల

చంద్రహాసుడు సాలగ్రామ మొకటి మ్రింగెను. అందు మూలమున వాం డెవరిచేతను వధింపబడ డయ్యెను. ఈ సందర్భమున కవి

మొగిఁ జతుర్దశ లోకముల భరించు ఫలంబు
చేరు సాలగ్రామ ధారణమున
ధారుణీ చక్ర మంతయు నిచ్చిన ఫలంబు
దక్కు సాలగ్రామ దానమునను
సకల దేవతల నర్చన చేసిన ఫలంబు
పొందు సాలగ్రామ పూజనమునఁ
పరమ పావన వేద పారాయణ ఫలంబు
వచ్చు సాలగ్రామ వర్ణనమున

యతి యనంగ సాలగ్రామ మనఁగ భోగి
తల్పునకును జరాచర తనువు లనుచు
సంతతము బ్రహ్మ గొనియాడు నంతకంటెఁ
దుర్యమని చెప్పుచుండు శ్రీతులసి మహిమ

అని సాలగ్రామ మహిమ నభినుతించెను. చంద్రహాసుని కథ తరువాత బకదాల్భ్యుని కథ కలదు. చివరికి అశ్వమేధ హయము జయద్రథాత్మజుని రాజ్యంబునందు చొచ్చినది.

చారులచే గాండీవి మ
హారథికులతోడ వచ్చెనని విని గుండెల్
నీరై సైంధవ తనయుఁడు
పేరోలగ ముండి బిట్టు పిఱువడి చచ్చెన్

వాని కుమారుని వెంట నిడుకొని దుస్సల యర్జునుని కడకు విలపించుచు వచ్చినది. కుమారుని మరణ వృత్తాంతము చెప్పి మనుమని రక్షింపు మని వేడినది. శ్రీకృష్ణుడు సైంధవ సుతుని మేను నిమిరెను. వాడు బ్రతికెను. బభ్రువాహనుని కథ తరువాత సైంధవుని కథ వరకు గల మయూరధ్వజాదుల కథలు వ్యాస భారతము నందు లేవు. వ్యాస భారతమందలి కథలు జైమిని భారతమునందు లేవు. ఉన్న కథలు రెంటియందు మిగుల వ్యత్యాసము కనిపించుచున్నవి. మరణించిన సింధురాజు కొడుకును శ్రీకృష్ణుడు మరల బ్రతికించి నటుల వ్యాస భారతమునందు లేదు. ఈ తారతమ్యములను పరిశీలించి చూచినచో వ్యాసుని భారతములోని యశ్వమేధ పర్వమున కిది

అనుబంధము

గా జైమిని వ్రాసియుండు నేమో యని తోచుచున్నది. జైమిని వ్యాసుని శిష్యుడు. వ్యాసుడు భారతమును రచించెను. దానికి జయ యని పేరు పెట్టెను. దానిని ప్రపంచమున ప్రచారముచేయ శిష్యులను నియమించెను. వ్యాస భారతమును జనమేజయునకు వైశంపాయనుడు వినిపించెను. దానిని శౌనకాది మహామునులకు సూతుడు వచించెను. గురు విరచిత మయిన భారతము మరల జైమిని వ్రాసి యుండడు. అశ్వమేధ పర్వములో వ్యాసుడు విడిచి పుచ్చిన కథా భాగములను మాత్రము కావ్య సరణి వ్రాసి యుండును. అందు శ్రీకృష్ణుని పరతత్త్వముగా నిరూపించుచు విష్ణుభక్తి ప్రకటితముగా నీ గ్రంథమును రచించి యుండు నేమో నని నా యూహ. లేనిచో మిగిలిన జైమిని విరచిత భారత మెందును లేక యొక్క యశ్వమేధ పర్వము మాత్రమే మిగిలి యుండుట చేకూరదు. ఇది నా తలంపు. సత్యము కావచ్చును. కాకపో వచ్చును. ఏమయినను జైమిని భారతము పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుని చేత తెనిగింప బడుట యాంధ్రుల యదృష్టము. శ్రీనాథుని కాశీఖండ భీమఖండములతో పాటు సరి వచ్చు జైమిని భారతము తెనుగు సారస్వత సరస్వతికి నవ రసంబుల మెరుగు లీను రత్న ఖచిత మగు కంఠహార మగుటలో సందేహము లేదు. పినవీరన రచించిన రెండవ గ్రంథము

శృంగార శాకుంతలము

ఈ కవి పద్య రచనా విధానమునందే కాక గ్రంథముల నామమును నిర్ణయించుటయందును కథా పరిగ్రహణమునందును శ్రీనాథు నడుగు జాడలలో వర్తించెను. శ్రీనాథుడు నైషధమును దమయంతీ పరిణయమువరకు తెనిగించెను. దానికి శృంగార నైషధమని పేరు పెట్టెను. పినవీరన కాళిదాసు అభిజ్ఞాన శాకుంతలమును భారతమునందలి దుష్యం

తోపాఖ్యానమును పురస్కరించుకొని దుష్యంతు డాకాశవాణి పలుకుల నాదరించి శకుంతలను పరిగ్రహించుట వరకు కావ్యముగా రచించెను. శృంగార శాకుంతలమని పేరు పెట్టెను. మొదలు తుదలు భారత ములోని కథ యైనను మధ్య కొలది మార్పులతో కాళిదాసుని శాకుంతలమును అనుకరించెను. అది కృతికర్త కోరిక

భారత ప్రోక్త కథ మూల కారణముగఁ
గాళిదాసుని నాటక క్రమము కొంత
తావ కోక్తికి నభినవ శ్రీ వహింపఁ
గూర్మిఁ గృతి సేయు నాకు శాకుంతలంబు

అట్లే శృంగార శాకుంతలము రచించెను. చిల్లర వెన్నయ మంత్రి కంకిత మొసంగెను. నాటకము కావ్యముగా మార్చి మొదటవ్రాసిన వాడు మంచెన. అతడు విద్ధసాలభంజికను కేయూర బాహు చరిత్ర మను పేర ప్రబంధముగా రచించెను. ఆ పద్ధతి ననుసరించినవాడు పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు. కాని యితని రచనకు మూలము భారత ములోని శకుంతల కథ. దానికి అభిజ్ఞాన శాకుంతలములోని కథను జోడించినాడు పిన వీరభద్రుడు. శృంగార శాకుంతలము నాల్గా శ్వాసముల గ్రంథము. కథ హస్తినాపుర వర్ణనతో ప్రారంభ మయినది.

పద్మరాగోపల ప్రాకార రుచి జాల
గండూషిత వ్యోమ మండలంబు
పాతాళ జల ఝరీ పర్యాప్త కల్లోల
సుకుమార పరిఘోష శోభితంబు
శక్రనీల శిలా విశాల గోపుర రోచి
రసమయ జనిత మిథ్యాతపంబు
కనక గోపానసీ ఖచిత ముక్తాఫల
రాజీవ లగ్న తారా గణంబు

రాజ సదనాగ్ర దేశ విరాజమాన
తోరణాలీన మణి గణ ద్యుతి వితాన
విభవ లక్ష్మి విలంబిత విలస దింద్ర
చాప రుచి చాపలము హస్తినా పురంబు

ఇది కథా ప్రారంభ పద్యము. ఇందతిశయోక్తి యలంకారము కలదు

ఉపమేయ మింత దడవక
యుపమానమె నుడువ నతిశయోక్తి

అని కావ్యాలంకారము. అందు నిది యసంబంధ సంబధాతిశయోక్తి. వ్యోమ మండ లాదులకు ప్రాకారాదులతో సంబంధము లేకపోయి నను గండూషాదికములచేత సంబంధము కల్పింప బడినది. పై సీసము నందలి రెండు మూడు నాల్గు పాదములు జైమిని భారతములోని భద్రా వతీ పుర వర్ణన సీసమునందు గలవు.

ఆ పురి నున్నత స్ఫటిక హర్మ్య విభా పటలంబు నింగి ను
ద్దీపితమై చెలంగ నిది దివ్య తరంగిణి యెత్తి వచ్చెఁ దా
నీపయి త్రోవ నంచు బయ లీడుచుఁ గోయఁ దలంతు రగ్ర సం
స్థాపిత హేమ కుంభములు తామర లంచు వియచ్చ రాంగనల్

ఇది రెండవ పద్యము. వియచ్చ రాంగనలు హర్మ్య విభా పటలం బాకాశ గంగ యనియు హేమ కుంభములు బంగారు తామర లనియు భ్రమించి బయ లీదుచుఁ గోయ తలంచుటచేత నిందు భ్రాంతిమంత మలంకారము.

అల యుపమేయము ఘన్నత
నలరఁగ నారోప్యమాణ మగు నుపమానం
బిల నెఱుక పడఁగ భ్రాంతి మ
దలంకరణ మయ్యె

ఉపమేయములగు విభా పటలంబు హేమ కుంభములు ఛన్నములయి నవి. దివ్య తరంగిణి తామరలు ద్యోతకము లగుచున్నవి. మహాకావ్య మునం దష్టాదశ వర్ణన లుండవలయునని లక్షణ కర్తల తలంపు. అందు పురవర్ణన మొకటి. పినవీరన పదునేడు పద్యములలో హస్తినా పురము వర్ణించెను. తరువాత నాయకా వర్ణనము

> విశ్వ సన్నుత శాశ్వ తైశ్వర్య పర్యాయ
> కుటిల కుండలి రాజ కుండలుండు
> దిగిభ శుండా కాండ దీర్ఘ బాహా దండ
> మాని తాఖిల మహీ మండలుండు
> జన సన్ను తానన్య సామ్రాజ్య వైభవ
> శ్లాఘా కలిత పాకశాసనుండు
> కుల శిలోచ్చయ సాను కోణ స్థల న్యస్త
> శస్త్ర విక్రమ జయ శాసనుండు
>
> భాసమాన మనీషాంబుజాసనుండు
> సకల దేశావనీపాల మకుట నూత్న
> రత్న రారజ్య దంఘ్రి వీర జయగుండు
> శంబరారాతి నిభుఁడు దుష్యంత విభుఁడు

ఈ పద్యము శృంగార నైషధములోని

> తపనీయ దండైక ధవళాత పత్రితో
> ద్దండ తేజః కీర్తి మండలుండు

అను పద్యమున కనుకరణము. పై పినవీరన పద్యమునందు రూపకము కలదు. పినవీరన పండితు డనుటలో సందేహము లేదు. శ్రీనాథుని సకల విధముల ననుకరించుటకు విశ్వ ప్రయత్నము గావించెను. శ్రీనాథుడు కావ్య యుగ కర్త. సకల రాజ పూజితుడు. యశో ధని.

కవి సార్వభౌముడు. వానిని బోల చూచుట మంచి యాశయ మగును. కాని తాను వ్రాయు చున్నది తెనుగు కావ్య మనుట మరచిపోయి యిట్టి దీర్ఘ సమాస కలితములగు పద్యములను చొనిపించుట మృదు మనోహర రూప సంగత యగు తెనుగు కవితాంగనకు రూపము కానరానీయ కుండ దట్టంపు బంగారు సరిగె దుప్పటము ముసుంగు పరచి బీబీల నొనరించుట వంటిది. శ్రీనాథుడు కాశీఖండ భీమఖండ శృంగార నైషధము లందు గావించినదియును నదియే. కాని వానియందు నచ్చటచ్చట మనసు నుష్ణాంగ జేయు తెనుగు రచనలు గల భాగములు వానిని మరపింప చేసినవి. అవి మండు టెండలో గులకరాల మీద నడచి వచ్చిన తరువాత పూలపాన్పుపై పవళింపుల వలె పాఠకునకు మనస్సు చల్లతనము గూర్చును. ఇట్లనుటవలన సంస్కృత ముండ రాదని నా అభిప్రాయము కాదు. సంస్కృత మహాకవులు సైతము తెనుగు కవులు వాడినంత దీర్ఘ సమాసములు వాడలేదు. కాళిదాసు మహాకవి 'బాహ్యోద్యాన స్థిత హర శిర శ్చంద్రికా ధౌత హర్మ్యాః' అని యొక్క పాద మంతయు సమాసముగా నడుపుటను వెనుక ముందర లాడె ననిపించును. ఆది కవి నన్నయ దీర్ఘ సమాసములు వాడెను. పద్య మంతయు నేక సమాసము వాడిన పట్టులు లేవు. తిక్క నాదు లసలా దారి త్రొక్క లేదు. పోతనయు నంత సాహసమునకు తలపడ లేదు. ఒకటి రెండున్న నంత లెక్కలోనివి కావు. శ్రీ నాథు డా దారి తొక్కెనే గాని శ్రుతి మించి పోలేదు. ప్రౌఢ కవి ననిపించు కొనుటకు సంస్కృత సమాసముల నెక్కువ వాడెను. కాని వాని వెంబడి నమృత బిందువుల వంటి తెనుగు లందందు పొందు పఱచి వహవ్వా యనిపించెను. అత డతి సమర్థుడు. పినవీరన శ్రీనాథుని అనుకరించెనే కాని యందలి మెలకువలు నలవరించు కొన లేడు. సంస్కృతములతో తెనుగులు కలయ కలిపి వెలయబోసి నప్పుడే కవితలో వింత రుచి పాకములు పొదువుకొని యుండును. తిక్కన కవితలో రహస్య మది. పోతన పోకడ యది. పెద్దన తిమ్మనలలో తియ్యతన మది. వారియందు స్వతంత్రపు టూహా లున్నవి. అవి యనుభ

వము కలవారికి తెలియును. వీరభద్రుడు తక్కువ వాడని నా యభిప్రాయము కాదు. వారి యనుభవము వీనిలో లేదు. చణుకులకు కొరంత లేదు. తలంపులలో మెలకువలకు తక్కువ లేదు. కవితకు తెనుగుతనము జొనిపించుటలో కొంత డిందు పడినది. అట్లని అసలు సున్న పెట్ట లేదు.

నిచ్చెనఁ జేసె దోర్నిసి తాసి యే రాజు
దివి కేగు సమద పృథ్వీ భుజులకుఁ
గల్పవృక్షముఁ జేసెఁ గర కాండ మే రాజు
భూచక్రమునఁ గల యాచకులకు
గేహాబ్జములఁ జేసెఁ గ్రేఁగన్ను లే రాజు
చెలఁగి సంక్రీడింప సింధు సుతకుఁ
బూట కాపుగఁ జేసె భుజ శక్తి నే రాజు
ఫణిరాజు మోచు భూంభరమునకు

నతని వర్ణింపఁ దగదె శీతాంశు వంశ
రాజ హంసంబు దాన ధారా ప్రవాహ
జల పరిక్షాళి తాఖిల కలుష నికరు
నంచి తాక్రాంత కృపుని దుష్యంత నృపుని

ఇందలి సీసపాదములందు పరిణామాలంకారమును గీతమున రూపకమును గలవు.

ధరలో నుపమేయమునను
నరుడుగ నారోపమాణ మగు నుపమానం
బరయుఁ బ్రకృ తోపయోగా
కరముగఁ బరిణామ మయ్యె

దుష్యంతుని దోర్నిసితాసి యుపమేయము. నిచ్చెన యుపమానము. అది దివి కేగు పృథ్వీభుజు లెక్కిపోవుటకు నుపయోగకర మగు సాధన ముగా చెప్పుటచేత పరిణామ మయినది. ఇట్లే ఇతర పాదము లెరుంగు నది. కలుష నికరు డనుటచేత కలుష మనెడు పంక సముదాయము కలవా డని యర్థము. క్షాళన శబ్దముచేత నుపమాన మగు పంకము వ్యంజిత మగు చున్నది. దుష్యంతుఁడు నాయకుడు. పై పద్యములను బట్టి అతడు ధీరోదాత్తుడు, చంద్ర వంశీయుడు, క్షత్రియుడు, పరాక్రమ శాలి, దాన రతుడు, బల శాలి, అనఘుడు, కీర్తి యుతుడు, సుందరుడు.

ధీరాత్యుమ్నం డవికత్థనుండు గరుణోద్వేలుండు సత్వాఢ్యుఁ డా
ధీరోదాత్తుఁడు

దుష్యంతు డొక నాడు నిండు కొలు వుండెను. వానిని దర్శింప నాటవి కులు వచ్చిరి. కానుక లర్పించిరి.

దేవర వేఁటాడ వలచితే విచ్చేయం
గా వలయును యమునా తటి
నీ వర సీమంతి కావని వనమ్మునకున్

రోమము వెతికిన నెత్తురు
నామము లే దోడలు చమురునం జేసిన య
ట్లామును గవిసి యుండును నా
నా మృగ యూథంబు లవ్వనంబునఁ గలయన్

అని మనవి చేసికొనిరి.

బంగారు మొరవడి పల్లనంబులతోడఁ
గెంబట్టు కీలు పక్కెరలతోడ
ముఖ సమర్పిత హాటక ఖలీనములతోడఁ
గాంచన గ్రైవేయకములతోడ

సమకట్టి ముడిచిన చామరంబులతోడఁ
దాపఁ బెట్టిన యడిదములతోడఁ
గనక ఘంటల యురు గజ్జె పేరులతోడఁ
గర్ణ కీలిత దీర్ఘ కళలతోడఁ

చిత్రమున వ్రాయఁగా రాని చెలువుతోడ
నొప్పి యుచ్చైశ్రవముతోడి యుద్ధు లనఁగ
వాహకులు దేఱ వచ్చె దుర్వార లీల
వసుమతీ నాయకుని పూజ వారువములు

ఇది దుష్యంతుని రథమునకు బూన్పఁ దెచ్చిన గుఱ్ఱముల వర్ణన. మను చరిత్రయందు

పచ్చని హురుమంజి పని వాగె పక్కెర
పారసి పల్లంబు పట్టమయము
రాణ నొప్పారు పైతాణంబు సింగిణి
తళుకు లక్కోరుల తరకసంబు
మిహీ పసిండి పరుంజు మొహదా కెలంకుల
తాపు గుజ్జరి సేత కేవడంబు
డా కెలంకుల సిరాజీ కరాచుర కత్తి
కుఱుఁగటఁ గ్రొవ్వాడి గోరకల పొది

పీలి కుచ్చుల తలాటంబు బేరజంబు
మణుల మొగముట్టు వన్ని సాహిణి యొకండు
కర్త యెదుటికిఁ గొని వచ్చె గంధవాహ
బాంధవం బగు నొక మహాసైంధవంబు

అని పెద్దన స్వారోచి యెక్కుటకు తెచ్చిన గుఱ్ఱమును వర్ణించెను. పైది రథ తురంగముల వర్ణన. ఇది స్వారి గుఱ్ఱము. దీనికి యలంకారములతో పాటు ఆయుధ సామగ్రులు పెక్కమర్చ బడినవి. పినవీరన

పెద్దనలు ఒక శతాబ్దిలోనివారు. ఆ కాలమునందు రాజులకు తమ గుఱ్ఱములను చక్కగా నలంకరించుకొనుట యొక వినోదము. బంగారు మెరవడి పల్లనము దాని మీద కెంబట్టు కీలు పక్కెర, హాటక ఖలీనము, పచ్చని హురుమంజి ముత్యాల పనితనము గల వాగె, బంగారు కంఠ హారములు, చామరములు, గజ్జెల పేరులు, తలమీద పీలి కుచ్చుల తలాటము, మణుల మొగముట్టు మొదలగునవి. పైఠాణంబు, సింగిణి, లకోరులు, వానికి తరకసములు, వాడి కోరకలు, అడిదము, మొహాదా కరాచుర కత్తి, డాలు ఆనాటి యాయుధములు. బాణభట్టు కాదంబరి రచించెను. అందు చంద్రాపీడునికొరకు తేబడిన తురంగమును రమణీ యముగా వర్ణించెను. ఇట్టి కావ్యములు

భారతీయుల సంస్కృతి

కి సంప్రదాయములకు నిదర్శనములు. పురాణ కాలము నుండి రాయల వరకు తరువాతయును గూడ విలువిద్య కత్తి యుద్ధము గజారోహణము అశ్వారోహణము మొదలగు విద్యలందు నారితేరిన నిపుణు లగు వీరులు భారతీయులు. అందుల కేర్పడిన సాధనములు పెక్కులు గలవు. వాని నందముగా నలంకరించి యుంచుకొనుట వారి రాజ సము, ఠీవి, గర్వము, మురిపెము వేనోళ్ల చాటుచుండును. విరామ కాలములందు వేటకు పోవుట రాజుల యలవాటు. అట్లే దుష్యంతుడు వేటకు బయలుదేరెను. పినవీరన పై పద్యమునందు వాడిన శబ్దములు ఆచ్ఛికములు సాంస్కృతికములు. పెద్దన శబ్దములు దేశీయములు. అందు తరకసము, పరుంజు, మొహాదా, ఘూర్జర శబ్దభవము గుజ్జరి, సిరాజీ, మొదలగునవి పెద్దన కాలమునందు బాగుగా వాడుకలోనికి వచ్చిన పద ములని నా తలంపు. పెద్దనగారి కొన్ని కొన్ని భావములకు తల్లివేరు పినవీరన పద్యములం దున్నది. పినవీరన సీసములోని చిత్రమున వ్రాయ గా రాని చెలువుతోడ అనునది పెద్దనగారి ప్రవరునియందు అలేఖ్య తనూ విలాసముగా మారినది. పినవీరన

జననీ స్తన్యముఁ గ్రోలుచుం జరణ కంజాతంబునం గింకిణీ
స్వన మింపారఁగఁ దల్లి మేన మృదుల స్పర్శంబుగాఁ దొండ ము
ల్లన యాడించుచు

అను మూల కందమునుండి మొలకెత్తిన స్వాంతంత్ర భావ వల్లిక అల్లి బిల్లి గొని మనోహర కుసుమ వాసనలతో మనుచరిత్రయందు

అంకముఁ జేరి శైల తనయా స్తన దుగ్ధము లాను వేళ బా
ల్యాంక విచేష్టఁ దొండమున నవ్వలి చన్గబళింపఁ బోయి యా
వంకఁ గుచంబుఁ గాన కహి వల్లభ హారముఁ గాంచి వే మృణా
ళాంకుర శంక నంటెడు గజాస్యుని

గా చిత్రింప బడినది. రెంటియందు స్వభావోక్తి కలదు.

పెద్దన ప్రతిభాశాలి, నిపుణుడు. పరాయి సొమ్ములకు పనివాడి తనము కల్పించి స్వాంతములుగా నిరూపించుకొన గలడు. దుష్యంతుడు వేటకు బయలు దేరెను. వాని వెంట రవుతులు, అంగ రక్షకులు, బోయలు, మూల భృత్య బలంబులు, సామంత కుమార వర్గము సముచిత సాధనములతో నేగిరి.

ఉరులు జిగురు గండె తెరలు బోనులు
వారువారెనలు వసులు గసులు
మిళ్లు వలలు పేట్లు గోళ్లు దీమంబులు
నాదిగాఁగఁ దెచ్చి రాటవికులు

రాజుతో మాండవ్యం డను సచివుడు నరుదెంచెను. ఇది రాజులు వేటల కరుగు విధానము. రాజు పరివారముతో నడవియందు ప్రవేశించెను. ఆరేయి ఆభీరు లొసగు నాతిథ్య మంగీకరించెను. పట కుటీరమున నిద్రించెను. ఇంత వరకు పినవీరన భారతము ననుసరించి కథ కల్పనలతో పెంచి కావ్య గుణముల పొందికతో రచించెను.

ఆటవికుల రాక గొల్లల విందు స్వయం కల్పితములు. భారతమునందు గాని అభిజ్ఞాన శాకుంతలమునందు గాని లేవు. ఇది ప్రథమాశ్వాసము. ద్వితీయాశ్వాసము వేటతో ప్రారంభ మయినది.

ఛాయా మృగంబుల ప్రేయ గర్జిల్లఁ బ్ర
    చండమై పొడము భేరుండ రవము
భేరుండ నినద కంపితములై పాఱెడు
    శరభ సంతతి సాధ్వస స్వనంబు
శరభ నినాద విస్రస్తంబులై గను
    నించు కంఠీరవ నిక్వణనంబుఁ
గంఠీర వారవ స్ఖలితంబులై చను
    భీతి వన్య కరీంద్ర బృంహితంబు

మక్కడింపఁ దదీయ కల్మాష భీష
ణోగ్ర ఘోషణమున సత్వ యూథ వివిధ
సత్వర ధ్వానములు బహుజాత పక్షి
కలకలంబులు వినవచ్చెఁ గర్ణములకు

ఇందలి ముక్త పదగ్రస్తముచేత

కలయఁగ నార్పుల బొబ్బల
యులివుల నవ్విపిన మను మహోదధిఁ బెలుచం
గలఁచెను దుష్యంత మహా
బల మందర నగము సత్వ భయ జననంబై

యని నన్నయ రచించిన పద్యములోని కోలాహలము పినవీరన పాఠకులకు శ్రవణ గతము గావించెను. పెద్దన

చకితైణాహుతి దావ మావళిత పుచ్ఛ స్వల్ప గచ్ఛత్తర
క్షుక మద్రి గ్రహయాళు భల్లుకము వక్షోభాగ నిక్షిప్త డిం
భక వల్గత్ ప్లవగీ కదంబము హ్రదాంభః పోత్థిత క్రోడనా
యక మాభీల ముఖ ద్వీపి స్థపుటితం బయ్యె వనం బయ్యెడన్

నెల వెడలియు నిదుర సడలియుఁ
జల ముడిగియు నిదుర సెడియు జంట లెడసియున్
గలహము లడఁగియుఁ బఱచెన్
బులి, కిరి, కరి మన్ను దున్న మొదలగు మెకముల్

ఈ పైపద్యములందలి సరభసత్వము పినవీరన పద్యమునందు లేదు. పెద్దన యే పద్యము నెట్లు నడిపించ వలయునో బాగుగా నెరుగును. పై మత్తేభ వృత్తము సంస్కృత పద సంఘటనము, జంతు సముదాయముల యలజడి యర్థము తెలియరాక పోయినను చదువు నపుడు పాఠకునకు నా శబ్దముల పలుకుబడిలో భావము గోచరింప చేయును. అది నన్నయ పెద్దనల రచనలోని విశిష్ట గుణము. ఈ విశిష్టత నన్నయగారి పై పద్యమునందు గనిపించును. ఆ మృగములు పాఱు నెడ వాడమిన పదముల తడబాటు రెండవ పద్యమునందు లఘువు లగు నక్షరముల నెనసి పొందు గొనిన వృత్త్యనుప్రాసలతోడి నడకయందు పాఠకునకు విదిత మగును. ఈ యద్వితీయ మగు శక్తి కావ్యకవులలో నింకెవరికిని లేదన వచ్చును. మొదటి పద్యమునందు స్వభావోక్తి యలంకారము కలదు. పెద్దన రాయలవారికి ప్రాణము. ఆ మహారాజు వేట కరుగుచుండెడివాడు. పెద్దనగారు లేని దాయనకు కాలము గడవదు. ఆ కవితా పితామహుడు రాయలవారిని వెన్నంటి రావలయును. రాయులు వేటాడును. పెద్దన వినోదముగా నా యా జంతువుల స్వభావములు స్థితి గతులు నరయు చుండును. రాయలవారి మృగయా వినోద చాతుర్యమును కన్నార చూచుచుండును. ఆ యను

భవమునే మనుచరిత్రయందు మొత్తము నలుబది నాల్గు పద్యము లలో చిత్రించెను. అట్లు కానిచో

కందూతికై రాయుఁ గర్కశం బగు తుంటిఁ
బీఁట వెట్టిన మ్రానుఁ బెల్ల గిల్లఁ
జెవిఁ దార్చి విని చీమ చిటు కన్న నొకసారి
సెలవి వెంపరలాడు జిట్టలెల్లఁ
జప్పరించు వెదుళ్ళు సట లుబ్బ దంష్ట్రాగ్ని
చౌంగ పైఁబడి చుంయి చుంయి మనఁగఁ
జంద్ర సిప్పాలు వోలెఁ దీండ్రించు కను మించు
లెసఁగ నొండొంటిపై నెక్కుఁ బాటు

వెట్ట దినముల మడుఁగుల మట్టి గలఁప
బుడ బుడ ధ్వని వెడలు బుద్బుదములందుఁ
జిలుప చిలుపని నేతుల జిడ్డు డేఁటు
నేమి చెప్పుదుఁ గ్రొవ్విన యేకలములు

ఇటు వంటి పద్యము వ్రాయలేదు. ఇందు సేకలముల చర్యలు, వెంపర లాటలు, వెదుళ్లు చప్పరించుటలు, తీండ్రించి చూచుటలు నింత విపు లముగా వర్ణించెను. ఇట్టి జంతు స్వభావములను వర్ణించిన పద్యము వంటి పద్యము శృంగార శాకుంతలమునం దొక్కటియు లేదు. పెద్దనగారి పద్యములు అనుభవ జన్యములు. అందు శిల్పములు స్వభావోక్తులు మెండు. పినవీరన పద్యము లూహా కల్పితములు కావుననే పయిపయి పూత లయినవి. వానియందు శిల్పము కళా ప్రదర్శనము లేదు. పెద్దనగారి పద్యము లంత ఆకర్షణీయత వాని యందు కాన్పించదు. మచ్చున కింకొకటి

ఎగుచు కూఁతలు ముట్టె యెత్తి బిట్టాలించి
గమికిఁ గన్నాకయి గాలి యరయు
వడిఁ గుక్క లంటంగ వచ్చిన మెడఁ దిప్పి
ఘుర్ఘురించుచు బయల్ కొమ్ముఁ జిమ్ముఁ
దారసించిన చోట దారునఁ జొరఁబాఱి
యొకటి రెంటిని ద్రొబ్బ లురల నడుచుఁ
బాల చేరులు వట్టి తూలింపఁ బలిమి నీ
డ్చుకొని డొంకలఁ దూఱి చుట్టఁబెట్టు

నీఁటె పోటులఁ బడి ప్రేవు లీదులాడఁ
బోయి పోలేక దగ దొట్టి పొదలు సొచ్చి
బెండు వడియును జొరనీదు పీఁట వెట్టి
చూపులనె యేర్చుఁ బ్రజ నొక్క సూకరంబు

ఇట్టి స్వభావోక్తి వర్ణన చూచి యనుభవమునకు తెచ్చుకొని వ్రాసినవి కావన గల కవిత్వ తత్త్వ విదు డుండడు. పెద్దన కవితా శక్తికి సమాన మయినది పరిశీలనా శక్తి. చూచిన దానిని చూచి నట్లు వర్ణింప గలు గుటకు సముచిత పద జాల మున్నది. అది రాజుతోడి సన్నిహిత సంబంధము మృగయులతోడి రాజోద్యోగులతోడి నిరంతర పరిచయ మువలన లభించినది. తారసించు, బాలచేరులు, చుట్టఁబెట్టు, ఈదులాడు, పీఁటవెట్టు, తుంటి, చీమ చిటుకన్న, సెలవి, వెంపరలాడు, సటులు, చొంగ, చిలుప చిలుపని, ఇటువంటి పదములు వందల కొలంది కలవు. కవికి శాస్త్ర పరిజ్ఞానముతో పాటు

సకల కళా వేతృత్వము

నుండ వలయును. అది లోకములోని వివిధ తెగలు జాతులవారి తోడి సన్నిహిత పరిచయములవలన లభించును. అట్టి పరిచయము పెద్దన కున్నది. కావుననే వేట వర్ణన అంత రమణీయముగా వ్రాయగలిగెను

గవిలో బెబ్బులి డాఁగి గ్రుడ్లు మెఱమంగాఁ గాంచి రా జేసె నే
య వడిన్ బాణము వెంటనే నిగిడి పైకట్లేచిరా నేసె రెం
డవ కాండంబుఁ దదస్త్రముం గొనక డాయన్ వచ్చి కౌక్షేయక
ప్రవిభిన్నంబయి నేలఁ గూలెఁ బవి ధారా భిన్న శైలాకృతిన్

ఇది రాయలవారి చర్య యైయుండ వచ్చును. ఆయన మహావీరుడు. విలు విద్యా నిపుణుడు. కత్తి సామునందు నేర్పరి. వేటాడు నెడ నిట్టి సంఘటనము జరిగి యుండును. దానిని పెద్దన వర్ణించి యుండును. ఇట్టి సావకాశములు పినవీరనకు లేవు. కావున వేట వర్ణనమునందు కృతార్థుడు కాలేదు. పెద్దన పినవీరనను వేటను వర్ణించుటలో ననుకరించె నని కొందరందురు. అవి వర్ణనాంశములలోని సామాన్య విషయములు. కావున పోలిక లుండవచ్చును. అవి యనుకరణలు గావు. ఈ సందర్భము నందు పినవీరన పెద్దన కవితలు సరిపోల్చి చూచినచో పెద్దనగారిలో గల ప్రతిభ కళా వేతృత్వము లోక పరిచయము పినవీరనయం దగుపించవు. ఆ శిల్పము, పాఠకు నోడ లుబికింప చేయు రస స్ఫ్రుతి, పినవీరన కవితలో లేవు. స్వారోచి వేటాడు నెడ నా కోలాహలమునకు భయమున కారుచిచ్చునం బడిన లేళ్లు, తోకలు ముడుచుకొని పరుగెత్తు సివంగులు, కొండల కెగబ్రాకు నెలుంగులు, అన్నిటికంటె పిల్లలను పొట్టలక్రింద నుంచుకొని గంతులిడు కోతులు, బురదలలోనుండి వెడల బారు పందులు, నోరు తెరచుకొని నిటునటు తిరుగాడు పులులు కలిగి వన మల్లకల్లోల మయినది. దానికి తగినట్లా పదముల కూర్పున్నది. ఇట్టి రచనా సంవిధానము నన్నయగారి

సరభస పరిచలిత మహా
శరభ ద్విపరిపు వరాహ శార్దూల మద
ద్విర దాది ప్రకర భయం
కర వన మధ్యమున నృపతి కడు కడిమి మెయిన్

అను పద్యమున గోచరించును. ఈ విచిత్రపు పోకడ పినవీరన సీసములో వచ్చునని కయిన కనిపించదు. కాని సంపూర్ణముగా శూన్యమని చెప్పుటకు వీలులేదు. పెద్దన నన్నయల రచనలలోని పాఠకుని మనస్సు నరికట్టింప గల పోకడ పినవీరన పద్యమునందు గోచరించదు. ఈ సంగతి కవిత్వ రసానుభవము కలవారికి తెలియును.

దుష్యంతు డొక యిఱ్ఱిని చూచెను. దాని నేయుటకు శరమును వింట తొడిగెను. అది భయమున పరువెత్త నారంభించినది. యజ్ఞ మృగము వెంబడి నరుగు పినాకపాణి వలె

విలు గొని వెంట వెంటఁ బృథివీపతిరా శరపాత భీతిఁ దా
మలఁగి మలంగి కన్గొనుచు మార్గము క్రేవకు నడ్డగించుచు
న్నిలుచుచుఁ గొంత కొంత గమనించుచు నర్ధము మేసి మేసి ద
ర్భలు వివృతాస్య పార్శ్వముల రాలఁగ మింటికిఁ జౌకళించుచున్

చటుల గతి పరుగెత్తి నదట. ఇది కాళిదాసు రచించిన

గ్రీవా భంగాభిరామం ముహు రనుపతతి స్యన్దనే బద్ధ దృష్టిః
పశ్చార్ధేన ప్రవిష్ట శ్శర పతన భియా భూయసా పూర్వ కాయం
దర్భై రర్థావలీఢైః శ్రమ వివృత ముఖ భ్రంశిభిః కీర్ణ వర్త్మా
పశ్యోదగ్ర ప్లుతత్వా ద్వియతి బహుతరం స్తోక ముర్వ్యాం ప్రయాతి.

అను శ్లోకమునకు ననువాదము. అనువాదము కాకపోయినను దీనిని మనస్సునం దుంచుకొని వ్రాసినది. కాళిదాసు లోకోత్తరుడగు మహాకవి. సకల ప్రపంచమున కబ్బురపా టొదవించిన కవితావేశము కలవాడు. వాని పాండిత్య మనన్య సామాన్యము. శిల్ప మసాదృశ్యము. పదములు గంభీరార్థ గుంభితములు. అనుభవము మహత్తరము. వాని రచనలందు శాకుంతల సర్వ విధముల తీర్పులు తీరిన కావ్యము. దానిని తెలిగించినవారు కందుకూరి వీరేశలింగంగారు, కాంచనపల్లి

కనకమ్మగారు ఇత్యాదులు కలరు. ఎవరు తెనిగించినను కాళిదాసు రచనలోని యందము రాలేదు. ఏదో కొరత కలుగుచునే వచ్చినది. అసలు భాషాంతరీకరణము కష్టమగు పని. కాళిదా సతి ప్రౌఢుడు. వాని కల్పన విచిత్ర మయినది. ఈ శ్లోకమునందు ప్రౌఢమగు చిత్ర కల్పన యున్నది. కృతియంతయు తెలిగించుట యొక యెత్తు, ఈ శ్లోక మొక్కటి తెలిగించుట యొక యెత్తు. అందలి సారస్యము తెలిసిన వారు గ్రహించుకొన గలరు. అట్టి దానిని తెనిగింప యత్నించి శ్రమ వివృత ముఖులు నర్థావలీఢులు నయినారు చాల మంది కవులు. పినవీరన యర్థావలీఢ మటుండ స్వభావ విరుద్ధ మగు వికృత భావము గూడ కల్పించినాడు. మార్గము క్రేవకు నడ్డగించుచుఁ గొంత కొంత గమ నించుచు నేగినదట హరిణము. ఇది ప్రాణ భయముచేత పారిపోవు మృగములం దసంభవము. మిగిలిన సంగతి చెప్ప నక్కరలేదు. మేసి మేసి యను నామ్రేడితము మరింత వికృతము. పినవీరన ఈ పద్యము నిక్కడ వ్రాయ కున్నచో ఘట్టము బాగుండెడిది. కాళిదాసు నిపుణుడైన కవి. భావములను బట్టియు రసములను బట్టియు వృత్తములను నియమించు కొనును. ఆయన స్రగ్ధరయందా శ్లోకము రచించెను. అందలి భావము ఉత్పలమాల చంపకమాల శార్దూలములలో నిమిడించ వల యునని యత్నించుట మొదటి లోపము. స్రగ్ధర నడక వేరు. వీని నడకలు వేరు. సంస్కృత శబ్దములు గంభీరార్థ ప్రతిపాదకములు. తెనుగు పదములం దాశక్తి తక్కువ. ఆ కారణముచేతనే శ్రీనాథుడు నైషధాది కావ్యములలోని శ్లోకములు తెనిగించు నపుడు మూలములోని యా పదములనే వాడుచు 'గమి కర్మీకృత నైక నీవృతుఁడనై' యిత్యాది పద్యములు రచించెను. సంస్కృత భాషలోని గొప్పతనము తెనుగు భాష కున్న లోపము వానికి బాగుగా తెలియును. అత డెవరిని లెక్కపెట్టువాడు కాడు. డు ము వు లు గాడని వానిని వెక్కిరించిన వారిని గురించియే

ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృత భాష యందు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్ర భాషయందు
నెవ్వ రేమనుకొన్న నా కేమి కొదవ

యన్నాడు. సంస్కృత భాషా ప్రౌఢిమ తెనుగునకు లేదు. శ్రీనాథుని తెలివి పినవీరనకు లేదు. కావుననే యెంత యత్నించినను కాళిదాసు శ్లోకములోని గంభీరార్థము పినవీరన పద్యములో తేలేక పోయినాడు సరికదా కాళిదాసు కవిత్వము కొంత నా స్వైత్వము కొంత యన్నటు లయిన దా తెలిగింపు. దుష్యంతుడు గుఱ్ఱముల పగ్గములను విడువ పనిచినాడు సూతుని. రథ మతివేగముగాఁ బోవు చున్నది. ఆ గమనమును నిరూపించుచు

యదాలోకే సూక్ష్మం వ్రజతి సహసా తద్విపులతాం
య దర్థే విచ్ఛిన్నం భవతి కృత సంధాన మివ తత్
ప్రకృత్యా య ద్వక్రం త దపి సమ రేఖం నయనయో
ర్న మే దూరే కించి త్క్షణ మపి న పార్శ్వే రథ జవాత్

అను దుష్యంతుని పలుకులు

ముక్తేషు రశ్మిషు నిరాయత పూర్వ కాయాః
నిష్కంప చామర శిఖా నిభృ తోర్ధ్వ కర్ణాః
ఆత్మోద్ధతై రపి రజోభి రలంఘనీయాః
ధావం త్యమీ మృగ జవాక్షమ యేవ రథ్యాః

అను సూతుని మాటలు కలయ కలుపు చేసి పినవీరన సీసమునందు

కను దృష్టి నెయ్యది మిను మినక్కను చుండు
ఘనత వ్రేల్మిడి నది గానఁబడఁగ
నెడ ద్రెవ్వి యుండు నెయ్యది యేని నది కూడ
నడికిన చందాన నన్వయింప

నెయ్యేది విలు వంకయై యుండుఁ బరమున
నది సమరేకతో నంద మంద
దూరాన నెయ్యేది తోఁచు నాలోకింప
నది పార్శ్వమున లేక యవులఁ జనఁగ

శ్రవణములు నిక్క నిక్కింప చామరాగ్ర
ముగ నిగాయత పూర్వాంగములఁ దనర్చి
ఘన ఖురోద్ధూత రేణువు గడవఁ బాఱి
నిగిడె భువి తేరి హయములు మృగ జయములు

అని తెనిగించెను. మూలములోని భావములు దుసికిలి పోసీయ లేదు. చాల వరకు కూడ కలుపుకొని వచ్చెను. యదాలోకే సూక్ష్మం అను దానికి సీసపాదములు నాలుగు తెనిగింపు. ము క్తేషు రశ్మిషు అను దానికి తుది గీత మాంధ్రీకరణము. శ్రీనాథు డాంధ్రీకరణమునందు అందె వేసిన చేయి. ఏశ్లోకమును తెనింగించుటకే వృత్తము సరిపోవునో వానికి తెలిసిన ట్లితరులకు తెలియదు. పెద్దన గారు కూడ యీ విషయమున శ్రీనాథునకు తీసిపోవు ననుటలో సందేహము లేదు. ఈ సంగతి పెద్దనగారి మనుచరిత్రలోని చక్రవాకి వర్ణనమునందు తెలిపితిని. పినవీరన పెద్దనగారికి ముందువాడు. ఒక చిన్న శ్లోకమునకు అంత పెద్ద వృత్తము నుపయోగించెను. అది శిల్ప లక్షణము కాదు. రచనలో బిగువు నందము సడలి పోవును. నడకలో దిట్టతనము తరిగి పోవును. ఈ లోపములు పినవీరన సీస పాదములం దగుపించు చున్నవి. గణముల పూరణకు విలువంక, అంద మంద, అవులఁ జనఁగ ఇటువంటి పదములు వాడవలసి వచ్చినవి. గీతమునందు మృగ జయములు అనునది మృగ జవాక్షమ యేవ అను దాని కాంధ్రీకరణము. అది ముక్తేషు రశ్మిషు అను శ్లోకమునకు తలకట్టు. దానికి 'త్వరిత గమనే కారణ మాహ మృగ జవాక్షమ యేతి మృగస్య జవో వేగః తస్మి న్నక్షమా ఈర్ష్యా తయే వేతి

"హేతూత్ప్రేక్షా" అని వ్యాఖ్యానము. మృగ జయము లనుటచేత హేతువు లేని యుత్ప్రేక్ష యైనది. కావున మూలములోని భావము పూర్తిగా ప్రదర్శింప లేక పోయినాడు పినవీరన. దుష్యంతుడు

ఏ తెరువున నరిగె మృగం
బా తెరువున నదులు వనము లద్రు లనక ధా
త్రీతల పతి సైన్య సమా
న్వితుండై యరిగె మాలినీ నది దాఁకన్

మృగము మిగుల నలసినది. ముందునకు బోలేక నిలిచినది. ధరణీ పతికి హరిణము మీద కరుణ పొడమినది. అది యా స్థల మహాత్మ్యము. అంతలో నొక వృద్ధ తాపసుం డచటి కరుదెంచెను.

దీని నాశ్రమ మృగ మని తెలియ కీవు
వచ్చు టెఱుఁగుదు మవనీశ వలదు భయము

ఇది కణ్వ మహాముని తపోవనము

మునులు నిత్య స్నానములు దీర్చి యెడలక
కాసారముల కంచ గదియ వెఱచు
మౌని జనం బనుష్ఠానంబుఁ దీర్పక
మృగ శాబకము దర్భ మేయ వెఱచు
సంయమీంద్రులు శివార్చనలు చెల్లింపక
ప్రసవంబునకుఁ దేటి ముసర వెఱచుఁ
బారికాంక్షులు ఫలాహార తృప్తులుగాక
కీరంబు పంటికిఁ జేర వెఱచుఁ

దపసి జనములు నుతి మంత్ర జపము లుడిగి
వచ్చి యుండక పిక శిఖావళము లాది
గా వనంబునఁ గల విహంగ కులమ్ము
లుత్తరము నొంది నోరు వాయెత్త వెఱచు.

అని యా తపోవన మాహాత్మ్యమును వర్ణించి చెప్పెను. నన్నయ పోతనలు కణ్వాశ్రమమును వర్ణించిరి. వారి వర్ణనలో నిట్టి భావములు గల పద్యము లేదు. ఇందు విహంగముల నియమ వర్తనము. మునుల యెడఁ గల భయ భక్తులు సూచింప బడినవి. ఈ పద్య మీ ఘట్టమునకు జీవము పోయు సుధా ధార. వెలుగు లీను రత్న శలాకము.

నిచ్చెనఁ జేసె దోర్నిశితాసి యే రాజు
దివికేగు సమద పృథ్వీభుజులకు

అను పద్యము తరువాత పాఠకుని చిత్త మాకట్టి యానంద మొదవించెడు పద్య మిది. పినవీరన స్వతంత్ర కల్పనా శక్తికి నూహకు రచనా విధానమునకు పోకడలకు నీ పద్యములు వ్రేలిడి చూపఁ దగిన మచ్చు తునుకలు. తరువాతి

వృద్ధ సింహమునకు విహరింపఁ దొండంబు
కైదండగా నిచ్చు గంధగజము

ఇత్యాది సీసములలోని భావములు సామాన్యములు. చర్విత చర్వణములు. వాని నంతగాఁ జాటించు వారుండరు. కవి ప్రతిభ భావ కల్పనలో నున్నది. అది స్వతంత్రము కావలయును. అందు వినూతనత్వ ముండ వలయును. పాఠకుని భావనా శక్తికి మించి పోకూడదు. రచనలో లాలిత్య ముండ వలయును. పదముల కూర్పులో బిగువు సడలరాదు. ఇట్టి గుణములు పై రెండు పద్యములం దున్నవి. రాజు శర శరాసనంబులు సారథి కొసగెను. ఒంటరిగా ముందున కరిగెను.

శుక గర్భకోటర చ్యుతములై నివ్వరి
పాల్గ్రిందఁ జెదరిన పాదపములఁ
దలలకు గారకాయలు నూఱు సందులఁ
జము రంటి మెఱయు పాషాణ తతులు

నిబిడ వల్కల శిఖా నిష్యంద రేఖల
జాడలు గల జలాశయ పథములుఁ
దమ మేను లొరసి కొంచు మనుష్యు లరిగిన
భయమునఁ జంచలింపని మృగములుఁ

గలిగి యన్యోన్య మైత్రి నక్కడఁ జరించు
పులుల కూనలు జింక పిల్లలు మృగేంద్ర
పోతకమ్ములు నాల క్రేపులును గదుపుఁ
గట్టికొని కూడి మాడ నక్కజముఁ జెంది

నాడు దుష్యంతుఁడు. ఈ పద్యము

నీవారాః శుక గర్భకోటర ముఖ భ్రష్టా స్తరూణా మధః
ప్రస్నిగ్ధాః క్వచి దిఙ్గుదీ ఫలభిదః సూచ్యన్త ఏవోపలాః
విశ్వా సోపగమా దభిన్న గతయః శబ్దం సహంతే మృగాః
తోయాధార పథాశ్చ వల్కల శిఖా నిష్యంద రేఖాంకితాః

అను శ్లోకమున కాంధ్రీకరణము. పై సీసపద్యమునకు 'మునులు నిత్య స్నానము' అను సీసపద్యమునకు గల రచనలోని తారతమ్యము పాఠకులు గ్రహించుకొన గలరు. చివరి గీతపద్యము స్వకల్పితము. జైమిని భారత మాంధ్రీకరణము. అందలి కవితకు శృంగార శాకుంతలములోని కవితకు హస్తి మశకాంతర మున్నది. అందలి కవిత్వము నిగ్గుతేరి చవులూర పాఠకుని తనిపించు విరితేనె. ఒడ్డు నొరసికొని పరుగులు వారు సెలయేటి గమనము గమకము దానియం దున్నది. చదువు నప్పుడు చిత్తమును కవితా వాహినిలో నంతర్లీన మొనరించి దొరలించు కొని పోవు రసవంతములగు ఘట్టము లున్నవి. పదముల పొందికలో జిగియు బిగియు నెనసి మెఱుగులు వారు కావ్యంపు సరళి యున్నది. శృంగార

శాకుంతలమునం దా గుణము లంతగా గోచరింపవు. సంస్కృత సమాస సంఘటనము నందు జైమిని భారతములోని పద్యముల బిగు విందును గనిపించును. మచ్చునకు

చంచ త్పల్లవ కోమలాంగుళి కర స్సంపూర్ణ చంద్రాననన్
న్యంచ చ్చందన గంధి గంధ గజ యానం జక్రవాక స్తనిన్
గించిన్మధ్యఁ దటిల్లతా విలసి తాంగిన్ బద్మపత్రాక్షి వీ
క్షించెన్ రాజు శకుంతల న్మధుకర శ్రేణీ లస త్కుంతలన్

ఇది శకుంతల వర్ణన. ఇట్టి రచనకు తొలిదారి చూపినవాడు నన్నయ. ఈ పద్యము

వలయు నమాత్యులం దగిన వారల నుండఁగఁ బంచి ధారుణీ
తలవిభుఁ డొక్కరుండ చని తన్వి౯ బయోజ దళాయతాక్షి సం
కుల మిళితాళి నీల పరికుంచిత కోమల కుంతలన్ శకుం
తల యను కన్యకం గనియె నమ్ముని వల్లభు మందిరంబునన్

అను నన్నయగారి పద్యమున కనుకరణము. నన్నయగారి పద్యమునం దలి యా సమాసములోని లాలిత్యము పినవీరన పద్యమునందు లేదు. నన్నయను మొదట ననుకరించినవాడు శ్రీనాథుడు.

గమికర్మీకృత నైకనీవృతుఁడనై గంటి న్విదర్భంబునన్
రమణిన్ బల్లవపాణి నబ్జనయనన్ రాకేందు బింబాననన్

దీనికంటె మెఱుగు తీర్చినవాడు పెద్దన

అతఁ డా వాత పరంపరా పరిమళ వ్యాపార లీలన్ జనా
న్వితమిచ్చోటని చేరఁబోయి కనియెన్ విద్యుల్లతా విగ్రహన్
శతపత్రేక్షణ చంచరీక చికురం జంద్రాస్యఁ జక్రస్తనిన్
నతనాభి న్నవలా నొకానొక మరు న్నారీ శిరోరత్నమున్.

ఈ మూడు పద్యములను సరిపోల్చి చూచినచో నన్నయ పద్య రచన లోని యంద చందములును సంస్కృత పదముల పొందికలోని జిలుగు దనమును పెద్దనయం దధికముగా నగుపించును. సంస్కృత సమాస సంఘటనమునందు నన్నయ పెద్దనలు సమానులు. ఆ కారణముననే నన్నయ పెద్దనలో నిమిడిన కవిపుంగవు డని నుడివితిని. ఆ రచనా వైదగ్ధ్యము మఱెవ్వరి కలవడలేదు. దానికి ప్రధాన కారణ మిరువురు సంగీత కళా సమాహిత చిత్తులు. రాజాధిరాజుల యాస్థాన విద్వాంసులు. కవిత్వము కవి చిత్త ప్రవృత్తికి ప్రతిబింబము. నన్నయ పెద్దన లతి కోమల స్వభావులు. కావున వారి కవితలో పలుకు మెత్తందన మమరినది. తాళ గతులు వెలసినవి. ఆ నడక యొయ్యార మింకెవరి కలవడ లేదు. పినవీరనలో నది యమరలేదు. నన్నయ భారతము సంస్కృతమున కనువాద మయినను భావమును ప్రధానముగా గైకొని తెనిగించెను. కావున వాని పద్యములలో మాధుర్య మమరెనది. స్వతంత్ర రచనగా రూపొందినది. పోతన యీ రహస్యము గ్రహించినవాడు. తిక్కన కథ ప్రధానముగా తీసికొని భారతము ననువదించెను. విరాట పర్వమునం దది చక్కగా గోచరించును. ఆయన నిర్వచనోత్తర రామాయణము కూడ నా దారి ననుసరించినది. శ్రీనాథు డతిచతురుడు. అతీతములను విడిచి పుచ్చెను. సారస్యము గల చోటులందు మెరుగులు దిద్ది తన దారికి తెచ్చుకొనెను. శృంగార నైషధములోని హంస దూత్యము నల దౌత్యము నటువంటివి. వీని నన్నిటిని విప్పి చెప్పుటకు గ్రంథము చాలదు. ఇందలి సత్యాసత్యములు మూలములను తెనుగులతో సరిపోల్చి చూచుకొందురు గాక. పినవీరన శృంగార శాకుంతలములో మూల శ్లోకములను పదాను సరణముగా దెలిగింప దలంచి కృతార్థుడు కాలేక పోయెను. కావున సమవృత్తములగు శార్దూలాదులకు సీస మంతటి పద్యము వాడి గీతమునకు తడుములాడుకొన వలసి వచ్చినది. మూలమందలి యే వృత్తము తెనుగున నే వృత్తమునం దిమిడించ నగునో

పినవీరనకు తెలియ లేదు. ఆ విషయమున శ్రీనాథుడు మిగుల దిట్ట. ఆ సంగతి ప్రసంగించి యుంటిని. పదానుగతముగా తెనిగించి పినవీరన పద్యమును పేలవము గావించెను. తన రచనా శక్తికొక లోపము కలిగించుకొనెను. పురాణ మిత్యేవ న సాధు సర్వం. సత్యము పరిశీలించినవారి కా లోపము తప్పక గోచరించును. పద్య రచనా విధానమునందు కూడ జైమిని భారతమునకు శృంగార శాకుంతమునకు చాల భేద మున్నది. నిశితముగా పరిశీలించి చూచి నచో శృంగార శాకుంతలమును కవిత్వమునందు పరిపక్వ స్థితిని పొందక పూర్వము పినవీరన వ్రాసి యుండును. అప్పటి కాతడు సాళువ నరసింహ నాయకుని యాస్థానమునందు చేరి యుండడు. అప్పటికి కొన్ని రచనలు చేసి యుండును. కొంత పేరు సంపాదించి యుండును. తరువాత పరిచయములను బట్టి నరసింహ నాయకుని కొలువు సంపాదించి యుండును. జైమిని భారతము రచించు నాటికి పరిపూర్ణ కవితా పాటవమును పొంది యుండును. పండితులలో దిట్ట యనిపించుకొని యుండును. కొంత గౌరవాదరములు నార్జించి యుండును. రాజున కాతని ప్రతిభ తెలియలేదు. కావుననే సాళువ నరసింహ నాయకుడు

నా మది నిరతము భారత
రామాయణ కథలఁ బ్రేమ రంజిలు నందున్
జైమిని భారత మనఁగా
భూమి నపూర్వము పురాణముల గణింపన్.

ఆ పురాణంబు గన దెనుఁ గవ్యో నేనిఁ
జెప్ప నేర్చిన కవియుఁ బ్రసిద్ధుఁ డేనిఁ
దెనుఁగు నుడికారమున మించు గనియె నేని
గుందనము కమ్మ వలచిన చంద మగును.

అని సభాసదుల మొగంబులు చూడ వలసి వచ్చినది. తెలిసినచో కర్పూర తాంబూల జాంబూనద దాదు లర్పించి పినవీరనను తెనిగింప మని యడిగెడివాడు. కొలువులోని పండితులు

తాతయుఁ దండ్రియు నగ్ర
భ్రాతయునుం దాను భువన భాసుర కృతి ని
ర్మాతలు పిల్లలమఱ్ఱి వి
ఖ్యాతునిఁ బినవీరనఁ బోల గలరే సుకవుల్.

అని విన్నపంబు చేసిరి. నిజమునకు పినవీరనచేత బడి జైమిని భారతము కుందనమునకు కమ్మవలపు వలచి వచ్చి నట్లయినది. భారతముతో పాటు పేరు పెంపును గణించుకొనినది. ఆ తీరుగడ యా ప్రౌఢతనము శాకుంతలమువందు లేదు. పినవీరనలోని నిసర్గ కవితా ధాటి శాకుంతలములో అస లుండక పోలేదు.

చలదిందీవర చారు నేత్ర సముదంచ చ్చంచరీ కాలకన్
జలజాతాననఁ గంబు కంఠి బిస హస్తన్ జక్రవాక స్తనిన్
బులిన శ్రోణి మరాళ రాజ గమన న్మూ్భజాని గాంచె న్నట
జ్జల కల్లోల పరంపరా నినద వాచాశాలినిన్ మాలినిన్.

ఇటు వంటి పద్యము లందందు గలవు. దీనియందు మాలినీ నది నొక యువతిగా వర్ణించినాడు కవి. ఆ తెరుగు కల్లు కలువవల్లవంటి యంద మగు కన్నులు గలవు. తుమ్మెదల వంటి యలకలు గలవు. కమలము వంటి ముఖము కలదు. శంఖమువంటి కంఠము కలదు. తామర తూడుల వంటి బాహువులు గలవు. చక్రవాకములను బోలిన స్తనములు, నిసుక తిన్నెలవంటి పిరుదులు గలవు. మరాళ గమనమువంటి గమనము కలదు. జల తరంగ నినదముల వంటి పలుకులు కలవు. అట్టి మాలినిని గాంచినాడు దుష్యంతుఁడు. ఇది యర్థాంతరము.

ప్రతి సమాసము రూపకముగా నర్థము చెప్పినచో నిందీవరము లనెడు కనులు చంచరీకము లనెడు అలకలు కమల మనెడు ముఖము శంఖ మనెడు కంఠము చక్రవాకము లనెడు స్తనములు నిసుక తిన్నె లనెడు పిరుదులు రాయంచల గమనములు చంచత్తరంగ నినదము లనెడు మాటలు కలదైన మాలిని యని యర్థము వచ్చును. అప్పుడు రూపకా లంకార మగును. ఇది నది పరమయిన యర్థము. మాలినిన్ అనుటచే స్త్రీ పరముగా నర్థము చెప్పినచో సమాసము లన్నియు నుపమాన పూర్వపద కర్మధారయ సమాసము లగును. అందు మూలమున మాలిని యను పేరుగల స్త్రీ వర్ణన మగును. అప్పుడు రూపకాలం కారకృ శ్లోపమాలంకార ధ్వని వచ్చును. ఇట్టి సారస్యము 'మాలినీ నదిన్' అనకుండ కవి 'మాలినిన్' అనుటలో నున్నది. ఈ వర్ణన యందు వినూతనత్వ మేమియు లేదు. తెనుగు సంస్కృత సారస్వతములం దిట్టి పద్యములు చాల కలవు. వినూతన భావములు సారస్య గర్భితా లంకారములు ప్రదర్శించి నప్పుడే కవి ప్రతిభాదులు గోచరించును. కృతి వినుతి పాత్ర మగును. అట్టి రచనలు జైమిని భారతమునం దున్నవి. శకుంతలను చూచినాడు దుష్యంతుడు. ఆమె నాయకురాలు కృతికి. ఆమె యందమును నాలుగైదు పద్యములలో వర్ణించినాడు కవి. అందుండి మచ్చునకు

సురకన్య కాఁబోలు సురకన్య యయ్యెనే
    తీవిమై జెప్ప లాడించు టెట్లు
పుత్తడి కాఁబోలుఁ బుత్తడి యయ్యెనే
    హంసీ గతుల నడయాడు టెట్లు
వనలక్ష్మి కాఁబోలు వనలక్ష్మి యయ్యెనేఁ
    గటి వల్కలంబులు గట్టు టెట్లు
రతిదేవి కాఁబోలు రతిదేవి యయ్యెనే
    వలరాజుఁ బెడఁబాసి వచ్చు టెట్లు

అని సభాసదుల మొగంబులు చూడ వలసి వచ్చినది. తెలిసినచో కర్పూర తాంబూలాల జాంబూనద దాదు లర్పించి పినవీరనను తెనిగింప మని యడిగెడివాడు. కొలువులోని పండితులు

తాతయుఁ దండ్రియు నగ్ర
భ్రాతయునుం దాను భువన భాసుర కృతి ని
ర్మాతలు పిల్లలమఱ్ఱి వి
ఖ్యాతునిఁ బినవీరనఁ బోల గలరే సుకవుల్.

అని విన్నపంబు చేసిరి. నిజమునకు పినవీరనచేత బడి జైమిని భారతము కుందనమునకు కమ్మవలపు వలచి వచ్చి నట్లయినది. భారతముతో పాటు పేరు పెంపును గణించుకొనినది. ఆ తీరుగడ యా ప్రౌఢతనము శాకుంతలమువందు లేదు. పినవీరనలోని నిసర్గ కవితా ధాటి శాకుం తలములో అస లుండక పోలేదు.

చలదిందీవర చారు నేత్ర సముదంచ చ్చంచరీ కాలకన్
జలజా తాననఁ గంబు కంఠి బిస హస్తన్ జక్రవాక స్తనిన్
బులిన శ్రోణి మరాళ రాజ గమన న్భూజాని గాంచె న్నట
జ్జల కల్లోల పరంపరా నినద వాచాశాలినిన్ మాలినిన్.

ఇటు వంటి పద్యము లందందు గలవు. దీనియందు మాలినీ నది నొక యువతిగా వర్ణించినాడు కవి. ఆమెకు నల్లకలువవంటి యందమగు కన్నులు గలవు. తుమ్మెదల వంటి యలకలు గలవు. కమలము వంటి ముఖము కలదు. శంఖమువంటి కంఠము కలదు. తామర తూడుల వంటి బాహువులు గలవు. చక్రవాకములను బోలిన స్తనములు, నిసుక తిన్నెలవంటి పిరుదులు గలవు. మరాళ గమనమువంటి గమనము కలదు. జల తరంగ నినదముల వంటి పలుకులు కలవు. అట్టి మాలినిని గాంచినాడు దుష్యంతుఁడు. ఇది యర్థాంతరము.

అని తలంచెను.

> అసంశయం క్షత్ర పరిగ్రహా క్షమా
> యదార్య మస్యా మభిలాషి మే మనః
> సతాం హి సందేహ పదేషు వస్తుషు
> ప్రమాణ మంతఃకరణ ప్రవృత్తయః

ఈ శ్లోకమున కనువాదము పైపద్యము. 'యదార్య మస్యా మభిలాషి మే మనః' అని మూలము. నా డెందము మాని కన్యల బడిం జననేరదు నిక్కువంబ యను నది అనువాదము. మూలానువాదములకు సంబంధ మేమియు లేదు. రాజపుత్రి యనునది క్షత్ర పరిగ్రహ క్షమా యనుదానికి తెనుగు కాదు. కాళిదాసు శబ్దములను ప్రాస్రోచితముగా తూచి వాడుచుండును. అందు గంభీర మగు భావ మిమిడి యుండును. క్షత్ర పరిగ్రహ క్షమా యనుటలో 'క్షత్ర జాతీయ పరిగ్రహ క్షమా శాక్తా కళత్రత్వ యోగ్యే త్యర్థః అథవా పరిగ్రహణం పరిగ్రహః కళత్రత్వేన స్వీకార ఇత్యర్థః పరిగ్రహ క్షమత్వే హేతు మాహ ఆర్యం మే మనః అస్యా మభిలాషి యద్యస్మాత్ మే క్షత్రస్య మమేత్యర్థః ఆర్యం నిర్దోషం అత్ర ఆర్య శబ్దేన శాస్త్రార్థానుష్ఠాన నియతి ర్మనస ఉచ్యతే అత్ర మనసః ఆర్యత్వే విశేషేణ మనస్స్వారసికతయా న కదాప్యకార్యే ప్రవర్తత ఇతి ద్యోత్యతే అని వ్యాఖ్యానము. శ్లోకములోని ప్రతి పదమునం దొక విశేషార్థ మున్నది. వానిలో నేది మార్చినను భావము చెడిపోవును. పినవీరన పద్యమునందు మూలములోని సారస్యము గాని యర్థముగాని లేదు. మిక్కిలి విపరీతార్థము స్ఫురించు నేమో యని నా తలంపు. ఏ చందమునందు ప్రాసకొరకు వాడిన పదము సీమ నిరర్థకము. మూలమునందు వలెనె పద్యమునందు అర్థాంతర న్యాసాలంకార మున్నది. అంతమాత్రముచేత వీరన పద్యములో మూలములోని యందము రాలేదు. కాళిదాసు శ్లోకము

మిగుల చిన్నది. దానిని ఉత్పలమాలలోని కనువదించినాడు పీరన. అది పెద్ద వృత్తము. వృత్త నిర్ణయమునందు పినవీరన యధిక నిపుణుడు కాడు. యతి ప్రాసలకొరకు గణములకొఱకు ననవసర పదములు వాడ వలసి వచ్చినది.

నృప పరిగ్రహ యోగ్య యీ నెలఁత నిజము
కాక నా మది నిర్దోష మ్మికె నెట్లు
దవులు ? నెందు సందేహ వస్తువులందు
నాత్మ గతులె ప్రమాణంబు లార్యులకు

ఇది కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి యాంధ్రీకరణము. నృప శబ్దమునకు క్షత్ర శబ్దమునకు చాల సారస్యమునందు భేదము కలదు. నిజము కాక అనునది అసంశయం అనుదానికి తెనుగు కాదు. ఒకప్పుడు నాకు అభిజ్ఞాన శాకుంతలము పాఠము చెప్పుచు మా గురు దేవులగు శిష్టా నరసింహ శాస్త్రి గారు కొన్ని శ్లోకములను తెనిగించిరి. అందు

ఆర్య మగు నా మనం బీమె నభిలషించె
క్షత్రియ పరిగ్ర హార్హ యసంశయంబు
సందియము లైన వస్తువులందు మాన
స ప్రవృత్తి ప్రమాణంబు సజ్జనులకు

అని పైశ్లోకము ననువదించిరి. ఈ యాపద్యములలోని తారతమ్యము చదువరులు గ్రహింతురు గాక. శృంగార నైషధమును చూచి కవి శృంగార శాకుంతల మని పేరు పెట్ట గలిగెనే గాని శ్రీనాథుని ప్రతిభ యలవడ లేదు. అతడు జన్మతః కవి. శ్రీనాథుని కవిత్వమునం దిట్టి వెనుపోటు లుండవు. మచ్చునకు

కథయాఽపి కామిన్ సురతా పరాధా
త్పాదానతః కోపనయాఽవధూతః

తస్యాః కరిష్యామి దృఢానుతాపం
ప్రవాళ శయ్యా శరణం శరీరం

ఈ శ్లోకము కుమార సంభవములోనిది. దీనికి హర విలాసమునందు

ప్రాణము కోప ప్రశాంతికై పాద పతితు
నన్ను నే పుష్పబాణ మన్నింప దయ్యె
నా లతాంగిఁ బ్రవాళ శయ్యా శరణ్య
దేహఁ గావింతు నిదువు సందేహ మింద్ర

అని యనువాదము

మహార్హశయ్యా పరివర్తన చ్యుతైః
స్వకేశ పుష్పైరపి యా స్మదూయతే
అశేత సా బాహు లతోపధాయిని
నిషేదుషీ స్థండిల ఏవ కేవలే

అని మూలము

హంస తూలిక పాన్పుపై నలరు ముగ్గ
కొప్పు నను మును గల్గు నీలోత్పలాక్షి
బాహు వల్లి తలాడగాఁ బవ్వళించె
శైల సానూ పట్టికా స్థండిలమున

ఇది తెలిగింపు. ఈ రచనా చాతుర్యము పినవీరనకు శృంగార శాకుం తలము రచించు నాటి కలవడ లేదు. జైమిని భారతములోని కవితా ప్రాగల్భ్యమును పరిశీలించి శృంగార శాకుంతలము చదివిన పండితు లను వారు పినవీరన మీఁది యభిమానము కొలంది జైమిని భారతము సరస్వతి వ్రాసిన దని అతిశయముగా నుడివి యుందురు. దానిపై కథా కల్పనలు జరిగినవి. శృంగార శాకుంతలము శ్రమ పడి ప్రయత్న పూర్వకముగా వ్రాసిన కావ్యము. సామాన్యముగా ప్రతి పద్యమునందు

నా పరిశ్రమ గోచరించును. పలుకు తియ్యదనము గాని శయ్యా రమణీయత గాని వినుతింపఁ దగినంతగా నగుపించవు. స్వతంత్రము లగు భావములు కొన్ని ప్రశంసింప దగినవి కలవు. శకుంతల దుష్యం తునిఁ గాంచినది.

ఆ కాంతా తిలకంబు చన్నుఁ గవపై నందంద రోమాంచ మ
స్తోకంబై

పొడకట్టినది. ఇది రోమాంచ మను సాత్విక భావము.

భావభవ పుష్ప చాప
జ్యా వల్లీ రవము తన్మయత్వముఁగా దెలుపం
దేవేంద్ర తనయ సన్నిభు
నా విభుఁ గనుఁగొనుచు నుండె ననిమిష దృష్టిన్

ఇది స్తంభము అను సాత్విక భావము. శకుంతల శృంగార నాయిక. ఇందు చక్షుః ప్రీతి యను శృంగార చేష్ట యిమిడి యున్నది. శృంగార శాకుంతలము శృంగార రస ప్రధానమగు కావ్యము. శకుంతలా దుష్యంతులు ఆలంబన విభావములు. వారు కలిసినది యాశ్రమోద్యా నము నందు. అది యుద్దీపన విభావము.

కాముకుఁ డను వేఁటకాఁ డేయుచును రాఁగ
నువిద చేత మనెడు నోదమునను
వసుమతీశ చిత్త వన్య కరీంద్రంబు
పడియెఁ గాని మగుడి వెడల దయ్యె

ఇందు ఉపమా నోపమేయముల కభేదత్వము కల్పించుట వలన రూప కాలంకారము కలదు. శకుంతల

విరుల శరంబునుం జెఱకు విల్లును బూనఁడు గాని వీఁడుగో
మరుఁడు మరాళ యానలకు, మానవతీ వచనంబు పల్లవా
ధరలకుఁ జెల్ల దింక విదితంబుగ సీతనిఁ జూచి రేని నే
తరుణి కితండు గూర్చునది దర్పకు నేలదె యింటి బంటుగన్

ఈ చివరి పాదములోని భావమును 'ఏలని బంటుగా మరుం డక్కట కొ నంగ రాదె యకటా నను వీఁడు పరిగ్రహించినన్' అని మనుచరిత్రయం దలసాని పెద్దన వాడెను. భారతమునందు శకుంతల తన జన్మ వృత్తాంతమును చెప్పినటులున్నది. నన్నయ యామెను అతిప్రౌఢ యగు నాశ్రమ వాసినిగా చిత్రించెను. కాళిదాసు అనసూయచేత శకుంతల జన్మ వృత్తాంతమును చెప్పించెను. అందు మూలమున శకుంతలా దుష్యంతులకు సన్నిహితత్వము కల్పించినవా డయ్యెను. అన్యోన్యము మనస్సులను గ్రహించు కొనుటకు సావకాశము కలిగించెను. రస భావములను పెంపొందించెను. వారి సంభాషణ శృంగార రస పోషక మయినది. పినవీరన రెండు దారులను విడిచి పుచ్చెను. మూడవ దారిని త్రొక్కెను. రాజున కాతిథ్య మొనకూర్చుటకు శకుంతల సఖులతో నాశ్రమమున కరిగెను. ఒక ముని కుమారుని దుష్యంతుని గొనితేర పంపించెను. వానిని శకుంతల కణ్వుని కూతు రెట్లయ్యె నని దుష్యంతు డడిగెను. అతడు శకుంతల జన్మ వృత్తాంతమును చెప్పెను. ఈ మార్పు పానకములో పుల్లవలె పాఠకుని రసాను భవమునకు ఘాతము కల్గించినది. అట్లు కవి చెప్పించుటకు కారణము లేక పోలేదు. కవి శకుంతల జన్మ కథను సముచిత వర్ణనలతో ప్రౌఢ ముగా రచింప తలంచెను. అట్టి ప్రౌఢతనమును ప్రదర్శింప గలశక్తి యువతులయం దుండదు. అందును ఆశ్రమ వాసినుల కసలుండదు. కావున మునికుమారుని చేత చెప్పించెను. ఇందు మూలమున కవి పాత్రలనుగురించిన సముచిత పరిజ్ఞానము కలవాడని యొప్పుకొనక తప్పదు. కాళిదాసు అనసూయచేత రెండు మూడు వాక్యములలో

కథ చెప్పించినాడు. చివరికి మేనకా విశ్వామిత్రుల ప్రణయమును గురించి చెప్పుటకు సిగ్గిలినది అనసూయ. అది అభిమానవతి యగు స్త్రీకి సహజము. అందు మూలమున నాటకము రసవంతముగా నడచినది. శృంగార శాకుంతలములో శకుంతల జన్మకథ హిమవత్పర్వత వర్ణనతో ప్రారంభ మయినది. ఏడు పద్యములలో కవి హిమగిరిని వర్ణించెను.

ముని మనో మోహన ముక్తి నటీ నాట్య
రంగంబులగు హేమ శృంగములును
ఘనశాబ్జ కైరవ కల్హార సౌరభో
ద్గారంబు లగు జలాధారములును
క్రీడా రతి శ్రాంత కిన్నరీ పరిచిత
స్నేహంబులగు గుహా గేహములును
గుంజ న్మదాలినీ మంజుల మంజరీ
పుంజంబులగు లతా కుంజములును

నలరి పెంపొందుఁ బూర్వాప రాంబునిధుల
నడుమ ధరణికి మాన దండంబు వోలె
దేవతాత్మ ధరాధీశ దిగ్విభూష
పుణ్య నిలయంబు నీహార భూధరంబు

ఎంచి నుతింప శక్యమె మహేశ్వరు నంతటి వానికైన ర
త్నాంచిత రోచి రుద్గమ నిరస్త సమస్త రవీందు జాలముం
గాంచన కందరా యవనికాయిత వారిధ రాంతరాళ ని
ర్వంచిత దేవతా మిథున వాంఛిత మూలము శీత శైలమున్

పైరెండు పద్యములు కాళిదాసు కుమారసంభవములోని హిమశైల వర్ణన శ్లోకములు మనసునం దుంచుకొని వ్రాయబడినవి. ఇవే కావు. తరువాతి పద్యములును కాళిదాసు శ్లోకముల కనుసరణములే. పై సీసాంతమునందలి గీతము

అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా
హిమాలయో నామ నగాధిరాజః
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య
స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదండః

అనుదానికి అను సరణము.

భూధరము లెల్లఁ దను వత్సముగ నొనర్పఁ
బృథు నృపా లోపదిష్టయై ప్రియము మీఱ
నిఖిల రత్నౌషధులను జన్నవిసి పిదికె
సమర శైలంబు దోగ్ధగా నవని సురభి

యం సర్వ శైలాః పరికల్ప్య వత్సం
మేరౌ స్థితే దోగ్ధరి దోహదక్షే
భాస్వంతి రత్నాని మహౌషధీశ్చ
పృథూపదిష్టాం దుదుహుర్ధరిత్రీం

అను శ్లోకమునకు పై పద్య మాంధ్రీకరణము.

వారని మంచు పైఁ బాదివి వచ్చినఁ బోయిన చొప్పు మాసిన
న్నూరి నఖాగ్ర ముక్తమయి పొల్పగు ముత్తెపుఁ జాలు వెంటనా
చారుణు లేగి కొంతురు హత ద్విప కేసరి వాద వేళలం
దా రొక వాసికాండ్రు వలెఁ దక్కఁగ నూల్కొనఁ జేయు తానముల్

ఈ పద్యము

పదం తుషార స్రుతి ధౌత రక్తం
యస్మి న్నదృష్ట్వాపి హత ద్విపానాం
విందంతి మార్గం నఖ రంధ్ర ముక్తై
ర్ముక్తా ఫలైః కేసరిణాం కిరాతాః

అను శ్లోకమున కనువాదము. పై పద్యములందు నిరర్థకము లగు పదములు పెక్కు గలవు. కవిత మిగుల పేలవముగా నున్నది.

ధరణీధర సాను తటములు
పరిమళవంతములు సేయుఁ బాయక యెపుడున్
గరి కండూయన నిస్సృతి
సరళ క్షీర ప్రసూత సౌరభ సౌరభ లహరుల్

ఈ పద్యము

కపోల కండూః కరిభి ర్వినేతుం
విఘట్టితానాం సరళ ద్రుమాణాం
యత్ర స్రుత క్షీరతయా ప్రసూత
స్సానూని గంధ స్సురభీ కరోతి

అను శ్లోకమునకు నాంధ్రీకరణము

బింగపు ఱాలుగా హిమము పేరిన యగ్గిరి త్రోవ దుర్వ హూరో
త్తుంగ కటీ కుచాలసవతు లురగాస్యలు సంచరించు చోఁ
నంగుళి పార్శ్వ భాగముల కార్తి యొనర్చినఁ గాని యప్పొడ
జ్జంగలు చాఁచి మంద గమనంబున కొందఁగ నీరపాయముల్

ఉద్వేజయ త్యంగుళి పార్ష్ణి భాగాన్
మార్గే శిలీభూత హిమేఽపి యత్ర
న దుర్వహ శ్రోణి పయోధ రార్తాః
భిందంతి మందాం గతి మశ్వముఖ్యః

అను కుమార సంభవ శ్లోకమునకు పై పద్య మనువాదము. అల్లసాని పెద్దన హిమాలయమును మనుచరిత్రయందు వర్ణించెను. అతడు కుమార సంభవము చదువనివాడు కాడు. ఆ శ్లోకములలోని యర్థ గాంభీర్య మెరుగనివాడును కాడు. అత డా దారిని చాలవరకు పరిహరించి 'అటఁ జని కాంచె' నిత్యాది పద్యములతో నా పర్వతము నందలి ప్రకృతి సౌందర్యమును వర్ణించెను.

పసుపు నిగ్గులఁ దేరు పాఁప జన్నిద మొప్పఁ
బ్రమథాధిపతి యింటి పట్టెతెంగె
శచి కీఁత గఱపుచుఁ జదలేట సురరాజు
జలకేళి సవరించు చెలు వెఱింగె
నదనుతోఁ జేఁపి చన్నవిసి యోషధుల న
న్మోదవు కొండల కెల్లఁ బిదుక నెఱిఁగె
వేల్పు టింతులలోన విఱ్ఱవీఁగుచు మేన
నవరత్న రచనల రవణ మెఱిఁగెఁ

బరిపరి విధంపు జన్మంపుఁ బరికరంపు
సొంపు సంపద నిఖిల నిలింప సభయు
నప్ప టప్పటికిని జిహ్వా త్రుప్పు డుల్ల
నామెత లెఱింగె నీ తుషారాద్రి కతన

ఇది పెద్దనగారి వర్ణన. ఇందు ఉదాత్తాలంకారము గలదు

విశ్వోన్నతమై చెలఁగెడు
నైశ్వర్యము గలుగు వస్తు వభినుతి చేయన్
శాశ్వత మగుచు నుదాత్తము
విశ్వంభరలోనఁ బొల్చు

ఇట్టి యుదాత్తాలంకారముచేత లోకమాత యగు పార్వతి కూతు రయి శివుని పరిణయ మగుటయు, మందాకినిని శృంగములందు తాల్చుటయు, తాను వత్సమయి యోషధులను బితుకుటయు, రత్న ములకు జన్మ స్థాన మగుటయు, యజ్ఞ భూమి యగుటయు మొద లగు నుదాత్త గుణములు హిమవంతునియందు నిర్దేశింప బడినవి. పెద్దన స్వతంత్ర భావములు కలవాడు. అతని యూహా మిగుల ప్రశంసింప తగినది. అట్టి స్వతంత్రము లగు నూహాలు కల్పనలు పినవీరనయందు చాల తక్కువ. అతనిలో శిల్పము లేదు. ఇతరుల భావములు స్వంత రచనలుగా మార్చుకొని పాఠకునికి మూలము

మీాద దృష్టి పడకుండ చేసికొను ప్రతిభ లేదు. పై సీసము నందలి మూాడవ పాదములోని భావము కుమార సంభవములోని శ్లోకమును తలంపునకు తెచ్చును. కాని యది యనువాద మని కాని యను కరణ మని గాని యెవరు నన లేరు. పెద్దన రచన యట్టిది. కథ పురాణ ప్రసిద్ధము. ఒకరి సొమ్ము కాదు. అట్లు స్వంత మనిపించు కొను నట్లు మూార్చుకొను ప్రజ్ఞ వీరనయందు లేదు. మూాలము లోని భావమును పూర్తిగా ననువాదమునం దమరించు చతురతయు చాల తక్కువ. కాళిదాసు రచనలను సవ్యాఖ్యానముగా చదివి బాగా అర్థము చేసికొనిన కవిత్వానుభవము గలవారు వీరన పద్యములను ప్రశంసించరు. మూాలము నెరుగక పోయినను సారస్వత గుణముల నెరిగినవారు పై పద్యములను నిరసింతు రనుటలో సందేహము లేదు. ఒక విధముగా నాంధ్రీకరణములకంటె వీరన స్వతంత్రముగా వ్రాసిన పద్యముల పోకడలు బాగుండు నని చెప్ప వచ్చును. మచ్చునకు

ఏ దేవి నఖ రోచు లిందు రేఖల భంగిఁ
బ్రవహించు నోంకార పాద పీఠిఁ
గొమ రొందు నే దేవి కుడి వంక నర్థ ప
ల్లవిత శంకర రూప లలిత ముద్ర
యే దేవి బ్రహ్మాదు లీడఁబోవని నతా
వృత్తిఁ దాల్తురు కల్ప విరమ వేళ
జనియించు నే దేవి శాంభవీ విలసన
శ్రీ శతాంశమున వైరించ దృష్టి

కన్ను సన్నల నే దేవి కడఁ జరింతు
రఖిల దిక్పాల శుద్ధాంత హరిణ నయన
లా మహాదేవి పుత్త్రిక యయ్యెఁ గూర్మి
నెట్టి తప మాచరించెనో హిమ నగంబు

ఇందు ఆది మహాశక్తి యగు పార్వతీదేవి మహిమ వర్ణింప బడినది. ఆమెకు ప్రణవము పాద పీఠము. కుడివైపునందు శంకర రూప ముద్ర యుండును. కల్పాంతమునందు బ్రహ్మాదు లామెను నతావృత్తి దాల్తురు. ఆమె వైరించ దృష్టితో శాంభవీ విలసనమున జనించును. దిక్పాలుర యంతఃపుర స్త్రీ లామె కన్నుసన్నల మెలంగుదురు. దీనికి మంత్ర శాస్త్రము దేవీ భాగవ తాదులు ప్రమాణము. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు శ్రీ విద్యోపాసకుడు. కావుననే యిట్టి పద్యము వ్రాయ గలిగెను. ఇతరుల కిట్టి వర్ణన సాధ్యము కాదు. అతడు మంత్ర శాస్త్ర వేత్త. పాదు శాంత దీక్ష వహించినవాడయి యుండ వచ్చును. పినవీరన సీసమును చక్కగా నడప గలడు. వెనుకటి సీసము లరయునది. మచ్చునకు మరొకటి

పంచాక్షరీ మంత్ర పర మోపనిష దర్థ
  వాసనా సురభి యెవ్వాని బుద్ధి
శ్రుతి పాఠ పూత వాక్పతి ముఖ స్తుతులచే
  వదలె నెవ్వాఁడు నవ స్వర్గ సృష్టి
బాహుజుం డయ్యుఁ దప శ్శక్తి నెవ్వాఁడు
  బ్రహ్మర్షియై యెక్కె బ్రహ్మ రథముఁ
బందె మోడి దివంబు పంచి యిప్పించె ని
  శ్శంక నెవ్వాఁడు హరిశ్చంద్రునకును

నమ్మహాత్ముండు సకల లోకైక వనుతుఁ
డౌర్వసేయునితోడి మండ్రాటకాఁడు
నిష్ట తోడుత నాశ్చర్య నియమ వృత్తిఁ
దపమునకు నుండె నంబికా ధవునిగూర్చి

సీసపద్యమును రచించుటలో శ్రీనాథు డారితేరిన దిట్ట. అతని సీసములందు బిగువు కలదు. భావములు వింత గొలుపు చుండును.

పరమర్షి పావన పాణి పల్లవములు
ఫాల భాగంబునఁ బవ్వళింపఁ
పౌలోమి పెంచిన బాల కోక ద్వయం
బలఁతి యీరెండకు నట్టు సాప
గగన కల్లోలినీ కనక పద్మములపైఁ
దుమ్మెద లెగసి ఝుంఝుమ్మ రనఁగ
నాక విద్యాధరీ నాట్య శాలలయందుఁ
దూర్య త్రయంబులు దురఁగలింపఁ

బ్రమద దిక్కాంత కెంగేలఁ బట్టి యాడు
క్రొత్త గురివెంద పూసల గుత్తి వోలె
దివస కామిని ముఖ లక్ష్మి తెలివి నొందఁ
బూర్వ దిశయందుఁ గరకరఁ బొద్దు వొడిచె

ఇట్టి పదముల పొందిక రచనా పాండిత్యము నడకలోని యందము కూర్పులోని బిగువు పినవీరన సీసములందు కనబడదు. శ్రీనాథుని కల్పనలు భావములు నెవరి కలవడ లేదు. పై పద్యమునందు గల కల్పనలు లోక సామాన్యములే కావచ్చును. కాని వాని ప్రదర్శించు టలో పాఠకుని మన స్సాకర్షించు వినూతనత్వ మున్నది. ఋషులు చేతుల నెత్తి నుదుట చేర్చి నమస్కరించుట సామాన్య విషయము. ఫాల భాగంబునఁ బవ్వళించె నని నుడువుటలో విశేష మున్నది. ఋషుల ప్రగాఢ మగు భక్తి సహిత మయిన చిత్తముతో నుదయించు సూర్యుని వంక మోమెత్తి కర పుటంబులు ఫాలమునందు గీలించు టయు చిత్తైకాగ్రత కలిగి యుండుటయు సూచింప బడినది. రెండవ పాదమునందు పౌలోమి పెంచి కోక ద్వయ మనుటచేత తూర్పు దిక్కు సూచింప బడినది. పౌలోమి వల్లభు డింద్రుడు. ఇంద్రుడు తూర్పు దిశాధిపతి. సూర్యుడు తూర్పున నుదయించును. మొదట యెండ తూర్పున పొడమును కావున ఆ యలతి యెండలో నట్టు

లెత్తి చలి వాపుకొనినవి శ్లోకములు. ఇట్టి వింత కల్పనలు శ్రీనాథుని పద్యములం దుండును. అవి యనుభవమునకు తెచ్చుకొని నప్పుడు పాఠకుని చిత్తమానంద డోలికల నూగాడును. శ్రీనాథుడే విషయమును సూటిగా చెప్పడు. పై పద్యమున నమస్కరించిరి, తూర్పు, అనిన సరిపోవును. అత డట్లు నుడువడు. దానికేదో వింత కల్పన గావించును. వాని యాలోచనలు అసదృశములు. పాఠకుల నుత్ప్రాత లూగించు నూహాలు వానియం దుండును. వాని పద జాలము వేరు. కరకర, తురగలించు, జుంజుమ్మ్మ రనగ ఇటు వంటి పదము లరయునది. ఏ పదము నెట్లు ఎచ్చట వాడిన పాఠకుని మన స్సుబికింప చేయు రస స్ఫురితి కలుగునో శ్రీనాథునకు బాగుగా తెలియును. వానికి కవితానుభవము చాల యెక్కువ. మానవ హృదయమును చక్కగా గ్రహించు కొనగలడు. దానిని రంజింప చేయు రచన చేయ గలడు. ఇట్టి వింత పోకడలు పెద్దనయం దున్నవి. పినవీరనయందు లేవు. ఆ బిగువు అంత కంటె కనిపించదు. పై పద్యములు పోల్చి చూచుకొనునది. శృంగార శాకుంతలమునందు కంటె జైమిని భారమునందు పద్యములు బిగువు గలిగి యున్నవి. ఊహాలు వినూతనములు గాని వింతలు గాని కావు. పినవీరన కవితలో పాండిత్యము ప్రతిభకంటె మిక్కుటముగా కనిపించును. జైమిని భారతములోని పద్యముల నడకయందు సరళత వేగము కలవు. యారి తేరిన యీ కవనంపు దిట్టతనము శాకుంతములలోని పద్య రచనయందు లేదు. వ్యర్థ పదములు మిక్కుటముగా నగుపించును.

> మానసాంబుజ కర్ణికా మధ్యమునను
> గొన్ని దినములు శశిమాళిఁ గుదురుకొల్పి
> మిన్నాఁది గాడ్పుఁ గ్రిఁగాడ్పుతో మేళవించి
> భాను శశి మార్గములు గట్టువఱపి తగను

ఇత్యాది విశ్వామిత్రుని తప శ్చర్యను వర్ణించు పద్యములు పినవీరనకు యోగాభ్యాసముతోడి కొంత పరిచయము కల దని తోపించును. పరి

చయము లేకపోయినను పరిజ్ఞాన మయిన నుండి తీరవలయును. వీరన భారతీ తీర్థుల శిష్యుడు. భారతీ తీర్థులు శృంగేరీ పీఠాధిపతుల శిష్య కోటిలోనివాడు. ఆయన మహా విద్వాంసుడని ప్రతీతి. యోగవిద్య యలవరచు కొనిన వాడు. కావున పినవీరన కా విద్యతో పరిచయ ముండిన నుండవచ్చును. ఇంద్రుడు మేనకను విశ్వామిత్రుని తపో భంగము చేయుమని పంపెను. ఆమె వచ్చినది. ఆమెతో వసంత మన్మథాదులు వచ్చిరి. ఈ సందర్భమున వీరన పదునొకొండు పద్యములలో వసంత ఋతువును వర్ణించెను. అందుండి యొక పద్యము

సమవర్తి రాణివాసాల పాలిండ్లపై
మృగమదామోదంబు మేఁత వట్టి
దర్వీకర స్త్రీలు తన్ను వాచవి చూడ
గంధంపుఁ గొండ చెంగట సుఖించి
దర్దర శైల మధ్యమునఁ గర్పూరంపుఁ
దరు వాటికలలోనఁ దెరువు దప్పి
తామ్రపర్ణ ఖ్యాతిఁ దనరారు ముత్యాల
యేటి యంబువులలో నీఁదు లాడి

విరహి జనముల హృదయ కోటరములందు
రాఁజు మద నానలము మించ రవులు కొలిపి
గాధి పుత్త్రుండు దపమున్న కాననమున
నల్ల నల్లన వీతెంచె మందానిలుండు

ఈ పద్యము శ్రీనాథుని 'కాలాంతఃపుర కామినీ కుచ తటీ కస్తూరికా' యను శార్దూల పద్య భావమును తలంపులకు తెచ్చును. ఈ కథా భాగ మంతయు భారతము ననుసరించి వ్రాయబడినది. కాని నన్నయ గారి యుద్రేక పూరిత మయి కారణ కార్య సంగత మయిన భావముల వంటి భావము లిందు కానరావు.

అలసత నొప్పఁగాఁ దరుణి యమ్మునిఁ వల్లభు మ్రోల నున్న స
మ్మిళిత సుగంధ బంధుర సమీర వశంబునఁ దూలి చేల పై
వలు వెడలన్ బయల్పడియె వల్ద కుచంబులుఁ గక్ష యుగ్మమున్
లలిత కృశోదరంబుఁ దరళ త్రివళీ యుత రోమ రాజియున్

అందుఁ దన దృష్టి నాటుడుఁ
గందర్ప నిశాత సాయకంబులు పెలుచన్
డెందముఁ గాడిన ధృతి సెడి
కంది మునీంద్రుండు దాని గవయం దివిరెన్.

ఇవి నన్నయగారి పద్యములు. పద్యములు రెండయినను రసభావములు వీనియందు నిండార విచ్చిన పూవు నందకోశములోని మకరందమువలె గర్భితములయి రసజ్ఞులగు సారస్వత ప్రియుల చిత్త మిళిందమునకు నాస్వాదన యోగ్యములయి తొణికిసలాడు చున్నవి. మేనకయు మునియు నాయికా నాయకులు. ఆలంబన విభావములు, సమీరము సుగంధ బంధుర మనుటచేత కుసుమ వనము సమీపము ఉద్దీపన విభావములు. సమీరము వీచుటచేత పైవలువ తూలినది, ఆ కారణముచేత కామోద్రేక మొదవించు వలుద కుచములు, కక్ష యుగ్మము, కృశోదరము, వళి త్రయము, నూగారు బయల్పడినవి. వానిని చూచి నాడు ముని. వానియం దతని దృష్టి నాటినది. వెంట వచ్చిన మరుడు నిశాత సాయకములు ముని మీద నిగిడించినాడు. అవి డెందము నాటినవి. ముని ధైర్యము కోలుపోయినాడు. కందువారినాడు, మేనకను గలిసినాడు. ఇచట స్తనాదు లుద్దీపన విభావములు. శృంగార రసోల్బణ కారణములు. అవి మునియందు మానసి కోద్రేకమును పుట్టించినవి. అందు మూలమున రోమాంచ కంపన వైవర్ణ్యాది సాత్త్వికభావములు పొడమినవి. దైన్యము చాంచల్యము కలిగినవి. వీనిని ధృతి సెడి కంది అను శబ్దముల చేత నన్నయ సూచించెను. మేనకను విశ్వామిత్రుడు కదిసెను. మేనకను వెంబడించి వచ్చిన వసంత మంద మలయానిల మన్మథులు

గావించిన పని చక్కగా నిర్దేశింపబడినది. మేనక వచ్చిన పని తీరినది. ఇది నన్నయగారి ప్రతిభ. ఇట్లు కొలదిలో నధిక రస భావములు నిమి డించ గలడు. పినవీరన మేనక నీలాలకములు, కెంపు హాస్తములు, చన్నుదోయి, ముద్దు మోము, బింబాధరము, కక్ష వైభవము, పాద ములు చూచి ముని గిలి గింతలుగొనె నని యొక సీసము రచించెను. మిగిలిన సంగతుల కేమిగాని కక్షయు స్తనములు పై వలువ తొలక బయట పడ జాలవు. కావున నన్నయ 'సమీరార వశంబున' అని వాడెను. అట్లు వాడుటలో కామోద్రేక కారణము లయిన ప్రధానావ యవములు బయలు పడుటయు సమీరుని సహకారమును రెండును నొన కూడినవి. సీసములో నా చమత్కారము లేదు.

దుష్యంతుడు ముని కుమారునితో నరుగు చుండెను. దారిలో నొక పులి మాండవ్యుని పై బడ వచ్చినది. దుష్యంతు డా పులిని వేట గాండ్ర కప్పగించి మాండవ్యుని భయము తీర్చెను. దుష్యంతుడు శకుంతలను దలంచుచు నాడు గడపెను. ఆ సందర్భమున నొక పద్యము

కొనకొని తావి మూర్కొనని క్రొవ్విరి యెయ్యెడ వజ్ర సూచి రా
యని రతనంబు జిహ్వ చవి యూనని తేనియ గోదు మోపి గి
ల్లని చిగురాకు లాలిత విలాస కేతన మా లతాంగి చా
ననుభవ కర్తయే ఘనుఁడొ యా విధి యత్న మెఱుంగ నెయ్యెడున్.

అనాఘ్రాతం పుష్పం కిసలయ మలూనం కరరుహై
రనావిద్ధం రత్నం మధు నవ మనాస్వాదిత రసం
అఖండం పుణ్యానాం ఫల మివ చ తద్రూప మనఘం
న జానే భోక్తారం క మిహ సముపస్థాస్యతి విధిః

ద్వితీయాంకములోని యీ శ్లోకమునకు పైపద్యము తెనిగింపు. దీనిని కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు

వాసన చూడ నట్టి ప్రసవంబు నఖంబులఁ ద్రుంప నట్టి నూ
త్నాసవ పల్లవంబుఁ బరు లానని క్రొవ్విరి తేనె సూచి వి
న్యాసము లేని రత్నము మహాతత పుణ్య ఫలంబుఁ బోలు నా
భాసుర గాత్రి సోయగ మెవండు భుజింప విరించి వ్రాసెనో.

అని తెనిగించెను. నిష్పాక్షిక బుద్ధితో విమర్శించి చూచినచో పినవీరన యాంధ్రీకరణముకంటె కాళిదాసు సంస్కృత శ్లోకములకు కందుకూరు వీరేశలింగం పంతులుగారి యాంధ్రీకరణము సర్వ విధముల వేయి రెట్లు బాగున్న దని నుడువక తప్పదు. పినవీరన పద్యములలోని నిరర్థక పదములు నవకతవకలు కందుకూరివారి పద్యములం దంతగా కనిపించవు. పై రెండు తెనిగింపులు నరసిన వారికి నిజము తెలియక మానదు. ఇంతటితో ద్వితీయాశ్వాసము పూర్తి యగు చున్నది.

మరునాడు దుష్యంతుడు చతురంగ బలంబులను హస్తినాపురమునకు పంపించెను. కతిప యాప్త జనంబులను దనతో నుండ నియమించెను. ఇరువురు మునులు దుష్యంతుని జూడ వచ్చిరి. 'కణ్వాశ్రమ వాసులగు మునులు యజ్ఞము చేయ నెంచిరి. దానిని రక్కసులు భంగ మొనరింప యత్నించు చున్నవారు'

బాణ బాణాసన తను
త్రాణ కృపాణములతో రథస్థుఁడవై సీ
వేణాంక కులజ రాఁదగుఁ
గౌణప దుర్జనులు గలరు క్రతు విఘ్న కరుల్.

అని నుడివిరి. రాజు మునుల మాటలు శిరసా వహించెను. యజ్ఞ సంరక్షణ భారము వహించెను. రాజు శకుంతలను చూడ గోరెను. తొల్లింటి యుద్యానమునకు వచ్చెను. అచ్చట నొక పూపొద టీరమున దుష్యంతుడు దాగి యుండెను. శకుంతల దుష్యంతుని మీాది యను

రాగమున మనోజ తాపము నొందిన దయ్యెను. ఆమెకు ప్రియంవదా అనసూయ లచట శిశి రోపచారము లొనరించు చుండిరి.

అనసూయయును బ్రియంవద
యును గెందలిరాకు సురటి గొయ్యాన వ్రేళ్లం
బెనచిన చామరములు గొని
యనువారఁగ విసరఁ దాప మగ్గల మాయెన్.

ఇది వియోగ శృంగారము. శకుంతల మనస్సును దుష్యంతుడు పరిస్ఫుటముగా తెలిసికొనుటకు కాళిదాసు ఈరంగమును సృజించెను. అంతే కాదు శకుంతలా దుష్యంతుల సమాగమము ఈ రంగమునందు కలదు. ఇది అభిజ్ఞాన శాకుంతలములోని తృతీయాంకమునందలి కథ. ఇందు కాళిదా సవిచ్ఛిన్నముగా శృంగార రసమును స్థాయిభావము వరకు నీ యంకమునందు పోషించెను. ఆ మహాకవికి రసపోషణ విధానము తెలియును. కథ రమణీయముగా నడపినాడు. పిన వీరభద్రుడు కాళిదా సంత నేర్పరి కాడు. శకుంతలా దుష్యంతులకు గాంధర్వ విధిని పరిణయము గావించినారు ప్రియంవదా అనసూయలు. అంతలో సమర భేరీ ధ్వనులు వినిపించినవి. రాక్షసులతోడి దుష్యంతునకు యుద్ధము వాటిల్లినది. ఈ యుద్ధము నలుబది పద్యములలో నతి దీర్ఘముగా వర్ణింపబడెను. అందుండి రెండు పద్యములు

క్రవ్యాదుం బరిమార్చి యెంతయును నుగ్రంపస్స్వఁదై నిల్చి వా
యవ్యాస్త్రం బరివోసి యేయుటయు వాతావేగ విస్ఫూర్తి నా
రి వ్యాహారము లుప్పతిల్లి సుడుసీథిం గొండ్లి యూడించె దై
త్య వ్యాధు తెరబొమ్మ లట్ల నిగుడం దా నాట కాడుం బలెన్.

అక్షుద్ర శిత శరంబులఁ
బ్రక్షుభితుం డగుచు నేసి ప్రధన క్రీడ
న్వీక్షింపు మనుచు రాక్షసు
వక్షము జయ లక్ష్మికిని గవాక్షము సేసెన్.

పినవీరన శృంగార రసముకంటె వీర రసమును చక్కగా ప్రదర్శింప గలడు. దాని కిందటి యుద్ధ వర్ణనము దృష్టాంతము. జైమిని భారతము ఇందలి సత్యమును మరింత బాగుగా నిరూపింప గలదు. వాని సంస్కృత పద గుంఫనలో శయ్య నిరాఘాటమగు సెలయేటి నీటి ప్రవాహము వలె పారలి పోవును. పదములు తమంతముగాన నుండి శరవేగముతో నొండొంటి నొరసుకొని పుంఖాను పుంఖములుగా వచ్చి వ్రాలును. ఆ తీవ్రత పద్యము నడకలో చక్కగా గుర్తింప వచ్చును. అట్టి పోకడ పై రెండవ పద్యమునందు కనుపించును. జైమిని భారతమున కందము తెచ్చినది యీ ధారా శుద్ధియే యని వలయును. అచ్చిక తద్భవాదుల కూర్పులో నా యందము శృంగార శాకుంతలమునందు డిందుపడినది. దానికి కారణ మనువాదము. జైమిని భారతము సందర్భు కనిపించదు. ఈ సంగతి జైమిని భారత కవితా విమర్శనలో ప్రస్తావించితిని. ఇందలి వీర రసము శృంగార రసమున కంగముగా చేర్చ బడినది. అంగములగు రసములు అంగికి పోషకములుగా నుండ వలయును. వ్యాఘాతము కలిగింప రాదు. జైమిని భారతమునందు వీర రసము ప్రధానమైనను సుధన్వని కథయందు భార్యతోడి సమాగమ శృంగారము అంగమయి అంగి యగు వీరమున కుపస్కారముగా నందము కల్పించినది. శృంగార శాకుంతలమునందు ప్రధాన రస మగు శృంగారమున కీ యతి దీర్ఘమగు యుద్ధ వర్ణన మంతరాయమును కలిగించినది. అందు మూలమున రసభంగ మొదవినది. కావ్య శోభ తరిగినది. ఈ యుద్ధము మొదట రాక్షసుల యుద్ధమున కంతరాయము కలిగింప వచ్చి స్వప్నము వర్తించినదో భాసించినది. అంగము లగు రసముల కుదిరె స్థానము లున్నవి. వానిని పరిశీలించినచో ప్రధాన రస హానియగును. రసము పలుచన యగును. అసలు నీరసించి యున్న యీ కథా ఘట్టములోని యందమును యుద్ధ వర్ణన మరింత యడుగంటు చేసినది. అది వీరన యాలోచింప లేదు. ఈ యుద్ధ వర్ణన కథ

పెంచుటకును కావ్యము లావవుటకును వ్రాసిన ట్లగుపించు చున్నది. కాళిదాసు దూరదృష్టి కలవాడు. కావుననే శకుంతల జన్మవృత్తాం తము రాక్షసుల సంగతి సూచించి విడిచెను. అందు మూలమున కథకు గాని రసమునకు గాని భంగము కలుగలేదు. వానిని పెంచి అసలు కథను నీరసము గావించినాడు వీరన. కవికి స్థానాస్థాన వివేక ముండ వలయును. ఉచితా నుచిత దృష్టి యలవడ వలయును. శృంగార శాకుంతలము రచించు నాటికీ గుణములు పినవీరభద్రుని యందు కొంత తరుగు పడిన వనక తప్పదు. ఇట్లనుటచేత పినవీరన ప్రజ్ఞావంతుడు కాడని నా యభిప్రా యము కాదు. అనుభవము తక్కువ యని నా తలంపు. సాయంకాల మయినది. చీకటులు గవిసినవి

పాటిగ మింటు పల్లం బే
ర్పా టేమియు లేక కానఁబడి నీల శిలా
పేటిక నిండంగా నిడు
కాటుకయుం బోలె నై జగంబులఁ దమమున్

వ్యాపించినదట. ఇది పినవీరభద్రుని పద్యము. దీనికి మూలము

మెను మిట్టదిది పల్లం బిది
యన కుండఁగ నోలమును బయలు నొక్కటిగాఁ
గను విచ్చుటయును మోడ్చుట
యును సరిగాఁ దమము పర్వె నుర్విం దోడ్తోన్.

అని తిక్కనగారి పద్యమునం దున్నది. ఇందుండి మిట్టపల్లములు మొదలైన అంశము కొని నీల శిలా పేటిక నిండంగా నిడుకాటుక వంటి చీకటి ప్రాకు విస్తరించినది. చంద్రు డుదయించెను. వెన్నెలలు కాయించెను.

కలయం జంద్రిక సోఁకఁ గర్ణికలు బొంకం బెక్కు యంతంతకుం
గలి కాగ్రంబులు పట్టు వాసె నెరయంగా విచ్చి తోరంపు టు
గ్గులు పీడం బెడపీక వీడి వలిఁ జేకు ల్నాళము ల్డాయలో
దళము ల్బింకము చూపఁగాఁ గలువ యందం బొం దెఁ గ్రొత్తావులన్.

ఈ పద్యమునందు వెన్నెల పోఁకగాని కలువ పొందు నిట్టిన క్రమము మనోహరముగా వర్ణింపఁ బడినది. పినవీరనలో కల్పనాశక్తి యున్నది. ఊహానాయక నవనాశ్వాసత్వము నున్నది. (?) యందందు మిసుగు లాడు చుండును. పినవీర నీ వర్ణన లన్నియు పంచతంత్రము పద్యములలో చేయఁబడినవి. అందొకటి

> ఎండలు పిండి కండనము లెత్తి యాఁగిం జిరలాట మున్నగాఁ
> బండువు వేల వెన్నెలలు పారఁగ జేయుచు నిండి వంచుల
> న్నల్లడించి నోఁచి బువ్వు కిరణంపుఁ గొన లొని మోహముతో
> నల్లియుమాఁ జక్ర ప్రియసుల కిచ్చును నాఁడ నింపు జకోరములే.

ఇందు స్వభావోక్తి యలంకారము కలదు. పరోగముల యాటలు నానందానుభవములు చక్కగా సహజ రీతిని వర్ణింపఁ బడినవి. తెలుగు వారి శకుంతలా దుష్యంతుల వివాహము. అభిజ్ఞాన చంద్ర హాసము. దుష్యంత శకుంతలల దాంపత్యము. ఇది లౌకికుల యాను భోగములను తీసి పోయియుండ నట్లుగాని చెనుగు లాడినాడు. ఈ పద్యమునం దస్వాభావిక మాతఁ యుండ నలయును. ఇది లక్షణ వేత్తల మాతము. కాని వారిని సంబంధ్యాసంబంధము లని యుపయోగించుట కవి పని. అట్లు గాక వారికోరకు కథా వాహిని కట్టుపాటు కలిగించుట కవి యొనరించెను. అదియు గాక సీ వర్ణన లన్నియు కావ్యమునందు తప్పక పొందుగాని యుండ వలయునని తలంచుట యంతకంటె నవివేకము. శివుడు మన్మథుని దహించినాడు. కాలగిరి కంగినాడు. పార్వతి వివాహము కొనదినది. అంతకు శివునియందు ననురాగము కలదు. కాళిదాసు కుమార సంభవమునందుగాని, శ్రీనాథుని హరవిలాసమునందుగాని పార్వతి మన్మథ పాలయోని లోకుల నిందింప లేదు. రసవిచ్ఛేదము వారిని తోచినది. అభిజ్ఞాన శాకుంతలమునం దా పిచ్చి దాసులు లోకువ చేయ కాళిదాసు. సంస్కృత కవుల నుడికారము నుచిత పద్ధతి నున్నది. వారు లక్షణ ప్రదర్శకులు. లౌకికులను

దాసులు కారు. ఆ మాట యెఱుగరు తెలుగు కవులు. లక్షణములను పట్టుకొని పెనుగు లాడుచుందురు. మహాకవులు వానిని పరిగణింపరు. పరిగణించు నెడల రసమునకు కథకు భంగము కలుగ నీయరు. అలసాని పెద్దన కవితా పితామహుడు. ప్రవరుడు వెడలిపోయిన తరువాత సావకాశముగా వరూథిని చేత చలరాజును జాబిల్లిని ఇష్టము వచ్చినట్లు తిట్టించినాడు. ఆ సందర్భము కథను రసమునను శోభయు రమణీయతయు నాపాదించినది. తిక్కన కవి బ్రహ్మ. భారతమునందు

దివము కాని యింక భువనంబునం దిట
వట్టి రాత్రి లేని యట్టుగాఁగఁ
జేసె నొక్కొ విధి విశేషించి నాకకా
నేఁడ దివము సాఁగి నిలిచె నొక్కొ

యని కీచకుడు పలు బాధల విలపించెనే గాని చంద్రుని నిందింప లేదు. గాలిని శపింప లేదు. నన్నయ ఆదికవి. వాగనుశాసనుడు. కవి కుల గురు ముఖ్యుడు. బకాసురుని కొఱకు తెచ్చిన యాహారమును భుజించు చుండెను భీముడు. బకుడది కాంచి యలుక పేరిమిఁ బిడికిట వాని వీపు చదియఁ బొడిచినాడు. భీముడు బెదరలేదు. అసుర

వలను సూడ కొండు వగవక యెప్పటి
యట్ల కుడుచు చున్న నలిగి బకుఁడు
వీని బాగు సూడ వేఱంచు డాసిన
తరువుఁ బెఱికి కొనుచుఁ దాఁకుదెంచె.

అంతను ముందర భీమసేనుం డంత కూడునుం గుడిచి యనంత బల సమేతుండై యంతకాకారంబున మల్ల నఱచుకొని యార్చుచు, యుద్ధమున కరుదెంచినాడు. ఇందు హాస్య రసము చివరి వరకు పోషింప బడినది. పద్యము చదువుచు నవ్వకొననివా రుండరు భీముని

చెద్దిమునకు. నన్నయ లోకోత్తరుడు. వైపద్యమునందు పద పద మున హాస్యరస ముబుకులాడించెను. అంత కూడునుం గుడుచు నంత వరకు మాటాడలేదట. పని పూర్తి యైనది. తరువాత వీరరస ప్రదర్శ నమునకు పూనుకొనినాడు. యుద్ధానంతరము వచ్చి తిన వచ్చునని భీముడు యుద్ధమునకు పోలేదు. హాస్యరస భంగమునకు తలపడ లేదు నన్నయ. అది మహాకవుల రసపోషణ విధానము. రస భంగమునకు వారి చిత్తములు సహింపవు. పరాక్రమము ధీరోదాత్తుని గుణము. దానిని పురస్కరించుకొని వీరభద్రుడు దుష్యంతుని రక్కసులతో యుద్ధము చేయించెను. శకుంతలా దుష్యంతులకు గాంధర్వవిధిని వివాహమయినది. శకుంతలను అలరుల శయ్యకు గొని పోవుచుండి రనసూయా ప్రియంవదలు. సరిగా ఆ సమయమున రక్కసులు ముని పల్లెపైఁ బడిరి. దుష్యంతుడు యుద్ధమునకు నెడలెను. రాక్షసులను సంహారించెను. ఇట్టి సంఘటన రసభంగమునకు కారణ మయినది. కవి వీర రసమును పొందుకొలిపితి నని యానందించెను గాని విఘాతమును తలంప లేదు.తరునాత చంద్ర దూషణాదులు కల్పించుట కీపాటు పడెను. అందు మూలమున కథ కౌచిత్య భంగము కలిగినది. కాళిదాసు మూడవ యంకమునందు రసవంతముగా నడిపిన కథ కంతరాయము కల్పించి రసభంగము కావించినాడు పినవీరన. మరల వియోగము. పాడినదే పాట. శకుంతలా దుష్యంతుల సంభోగ శృంగారము యథాతథముగా వర్ణింప బడినది.

తరువాత హస్తినాపురమునుండి సేనలతో నమాత్యులు దుష్యంతునకు సహాయార్థము వచ్చిరి. దుష్యంతుని సేన రగడ చ్ఛం దమున నలుబదియారు పంక్తులలో వర్ణింప బడినది. దీని ప్రయోజన మనూహ్యము. దుష్యంతుడు శకుంతలను కలిసికొనెను. ఆమెతో తన ప్రయాణమునుగురించి చెప్పలేక పోయెను. తలిరు టాకున వాలిక నఖమున లిఖించి చూపినాడట. ఇది సమ్ముఖమున రాయబారము

వంటిది. శకుంతల మూర్ఛిల్లినది. తెప్పరిల్లినది. చెలుల బోధ చేత శాంతిల్లినది. ఇదంతయు స్వకల్పితము. కావ్యమునందు కథా కల్పన కొక ప్రయోజన ముండ వలయును. అట్టి ప్రయోజన మిందేమియు కనిపించదు. కాళిదాసు దుర్వాసుని శాపకథ కల్పించెను. అది దుష్యంతుడు శకుంతలను తిరస్కరించుటకు కారణ మయినది. మిళింద వృత్తాంతమును కల్పించెను. అందుమూలమున శకుంతల దానిని పారతోలుటలో దుష్యంతున కామె వివిధాంగ సౌందర్యములను గోచరింప చేసి మనస్సునకు రసోద్రేకము కలిగింప నెంచెను. ఆమె యంగముల యందము దుష్యంతున కుద్దీపన విభావములు కావలయునని కాళిదాసు తలంపు. అది సిద్ధించినది. కావుననే దుష్యంతుని చేత

సాధబాధన మపి రమణీయ మస్యాః

యతో యతః షట్చర ణోఽభివర్తతే
తత స్తతః ప్రేరిత లోలలోచనా
వివర్తిత భ్రూ రియ మద్య శిక్షతే
భయా దకామాపి హి దృష్టి విభ్రమం.

చలాపాఙ్గం దృష్టిః స్పృశసి బహుశో వేపథుమతీం
రహస్యాఖ్యా యీవ స్వనసి మృదు కర్ణాంతిక చరః
కరం వ్యాధూన్వత్యాః పిబసి రతి సర్వస్వ మధరం
వయం తత్త్వాన్వేషా న్మధుకర హతా స్త్వం ఖలు కృతీ.

అని అనిపించెను. గాళిదాసు రసికుడు. మిగుల కొంటెవాడు. ఆడదానిని నాడించి నాయకునకు మత్తెక్కించుటలో వానిని మొదట చెప్ప వలయును. మాళవికాగ్ని మిత్రమునందు మాళవికచేత కైశికీ వృత్తిని నాట్య మాడించిన ఆ రహస్యము గుర్తింప లేదు పినవీరభద్రుడు. చాలి కత్తియ చేత

విరవాదికి నీవు వోయఁగా
నీయెడ నుండి వచ్చు భవదానన గంధము నాస్వాదింపఁగాన్.

శ్రవణ కేందీవరముం భజించె నటియుం బ్రస్థానము కంబుగా
భవ దక్షిన్ వసియించె నక్షి ముకుళింపం జేటి నెమ్మోము ప్రెం
దనితెనన్ దానిఁ దొరంగఁ జేపుటకు హస్తం బెత్తి వారించె దా
నను సంభోగమహా సౌఖ్య దోసము వయస్యా లేదె నీచేతికిన్.

కనుల రుచి నీ ముఖాబ్జ మా నయనములు వాని
పద్మినీ భ్రాంతి నీ యళి పాసి పోవ

దని యనిపించెను. ఇందు మూలమున కాళిదా సభిప్రాయము సగము నిర్వ్యక్త మాయినది. దుష్యంతుడు

వనితం జంప దపాంగఁ జేసి తనుఁ గేవన్ ముట్టినఁ జేరి మం
తనముం జెప్పెడు భంగి నొయ్యఁ జవిచెంతన్ సోఁకుచున్ మల్లె మొ
ల్లల నెమ్మోవిన్ రతి సౌఖ్య సంపదలు గొల్లం గొంట ధన్యుండవీ
వనఘుండ వయ్యెద! నేను పల్లవితిఁ దక్కాశ్వాసముం జేయుచున్.

అని తలంచెను. ఈ యాంధ్రీకరణము మూలానుగతమయి రమణీయముగా నున్నది. పినవీరన కథా నగళిలో గొల్లల యాతిథ్యము జెబ్బులి వృత్తాంతము కూడ నిరర్థకము లనియే చెప్పవచ్చును. ఆయా భాగము లతడు పెట్టిన ట్లున్నవి. దుష్యంతుడు అంగుళీయకము శకుంతల వేలఁ దొడిగించెను. కణ్వునకు ప్రయాణ మాయెను. ఇంతటితో తృతీయాశ్వాసము పూర్తి యగును. కణ్వ మహాముని సోమ తీర్థము నుండి తిరిగి వచ్చుటతో చతుర్థాశ్వాస మారంభ మగుచున్నది. శృంగార శాకుంతలము రచించిన పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు [illegible] తానమర వీరభద్రుడు. కృతి నందుకొనిన చిల్లర వెన్నమంత్రి శైవ మంత్రోపాసకుడు శంభు పూజా తత్పరుడు. అయ్యనవున

శివ భక్తి

అనన్య సామాన్య మయినది. ఈ భక్తి [illegible] నందు నవనాగమునుబట్టి [illegible] ప్రసిద్ధమును [illegible]. [illegible] తటమున దామ్యంతునను

[illegible]
[illegible]

[illegible] యమునకు [illegible]. [illegible] శివుడు చితాభస్మ [illegible]. శివ భక్తులు భస్మము [illegible]. విశ్వామిత్రుడు

[illegible]
[illegible]

యట. అతడు [illegible] చుండెను. విశ్వామిత్రుడు [illegible] పురాణములు నుడువలేదు. [illegible] దేశమునందు ప్రబలముగా వ్యాపించి యుండెను. [illegible] లలో [illegible] [illegible] [illegible]. శ్రీనాథుడు పోతన [illegible]. [illegible] కావున గ్రంథము [illegible] [illegible]

హరిదశ్వద్విక [illegible]
స్వవ [illegible]
గరుణామూర్తులు [illegible]
బరము బ్రహ్మ శిఖా [illegible].

యజ్ఞ దీక్షితులయిన మునులను గూర్చినాడట. [illegible] విశేషణము లన్నియు శైవ చిహ్నములు. మరియు వారు

[illegible] [illegible] [illegible]
నిష్ఠల శివ నిర్మల ధ్యాన రతులు

[illegible]

[illegible]

[illegible]

కలికాల కల్మష కల్మాష భవ బంధ
మోచనుండు కృపానులోచనుండు
కఠిన హుంకార ఝూంకార నిర్గత ప్రాణ
సమవర్తి దేవతా చక్రవర్తి
యంబికా భర్త యఖిల లోకైక కర్త
శంకరుఁడు భక్తలోక వశంకరుండు

అని వినుతించెను. ఆ పరవశత్వ మంత్యప్రాసలతో కవితను పరవడింప చేసినది. పద్యమును రమణీయముగా దీర్చినది. కవికి రసావేశ ముండ వలయును. అది యంద చందములను పొందు కలుపుకొని వింత వింత రచనలతో శరవేగమున కవితను పరుగు లెత్తించును. పాఠకుని మనస్సును తనతో లాగుకొని పోవును. తృతీయాశ్వాసము వరకు నట్టటు నడచిన శృంగార శాకుంతలము చతుర్థాశ్వాసమున రసము పుంజుకొని సజీవమయి కవిత కళకళ లాడి లలిత కళల యనిపించుకొని నది. దానికి కారణ మాతని రసావేశము. శకుంతల న త్తవారింటికి పంపు ఘట్టము పాఠకుని మనస్సును కరిగించి కంటి వెంట ధారలయి కన్నీరు జాలువారు ననుట అతిశయోక్తి కాజాలదు. పినవీరన రసవంతమగు కవిత నా ఘట్టమునందు వెలయించెను. కణ్వ మహాముని శివుని పదు యెనిమిది పద్యములలో వినుతించెను. అవి యన్నియు పినవీరన వీరశైవ మతావేశ ప్రాగల్భ్యములను చాటుచున్నవి.

గిరిజా విభుండు ముంగిటి పెన్నిధానంబు
కృత్తి వాసుండు తంగేటి జున్ను
గోరాజ గమనుండు గుజ్జు మామిడి పండు
కుసుమాస్త్ర హరుఁడు ముంగొంగు పసిఁడి
శీతాంశు ధరుఁ డఱచేతి మాణిక్యంబు
రుద్రాజ కటకుండు గాదె కొలుచు

కరటి దానవ వైరి పెరటి కల్పద్రుమం
బసమ నేత్రుఁడు సిద్ధ రసము చెలమ

విష గళుఁడు గాఁడిఁ గట్టిన వేల్పు టావు
హాట కాచల ధ్వని సిద్ధాంజనంబు
పుర హరుఁడు పెట్టెలోనున్న పరసు వేది
ప్రమథ భక్త చింతామణి భక్త తతికి.

రసావేశ మొకటి యుండవలయును గాని పండితుడగు కవికి శబ్దముల కొరత యుండదు. పెన్నిధానమట, తంగేటి జున్నట, గుజ్జు మామిడి పండట, ముంగొంగు పసిఁడి యట, గాదె కొలుచట, సిద్ధ రసము చెలమ యట ఇంకెన్ని యైన పుట్టుకొని వచ్చును. తల్లి కుమారుని తొడమీఁద కూర్చుండ బెట్టుకొనును. నిండార కౌగలించు కొనును. ప్రేమ కొలంది ముద్దులాడును. అప్పు డామె హృదయము నుండి వెల్లిగొని లక్షలాదిగ ననురాగాలాపములు వెడలివచ్చును. వాని కంతు పొంతు లుండవు. ఆ వాత్సల్య మటువంటిది. పై పద్యము కూడ నా తెగకు చేరినది. అందలి పదములు శివునియందు గల భక్తి యుప్పొంగి పొరలిన యనుభవ శకలములు. ఆవేశ జనితములు. అందును జున్ను, గుజ్జు, చెలమ, కొలుచు ట ప్రశంసింప తగినవి. ఈ పద్యమును చూచి పెద్దన

కెలఁకుల నున్న తంగెటి జున్ను గృహమేధి
యజమానుఁ డంకస్థితార్థ పేటి

పండిన పెరటి కల్పకము వాస్తవ్యుండు
దొడ్డి పెట్టిన వేల్పు గిడ్డి కాఁపు

కడలేని యమృతంపు నడబావి సంసారి
సవిధ మేరు నగంబు భవన భర్త

మరుదేశ పథ మధ్యమ ప్రప కులపతి
యాకటి కొదవు సస్యము కుటుంబి

బధిర పంగ్వంధ భిక్షుక బ్రహ్మచారి
జటి పరివ్రాజ కాతిథి క్షపణ కావ
ధూత కాపాలి కాద్యనాథులకుఁ గాన
భూసురోత్తమ గార్హస్థ్యమునకు సరియె.

అను పద్యమును రచించెను. రెండు పద్యములందు రూపకోల్లేఖ నాలంకారము కలదు. కాని పినవీరన పద్యమునం దగుపించు నా యావేశము పెద్దన పద్యమునందు లేదు. పెద్దన పద్య మొక జాబితా వలె నున్నది. అని హృదయోద్గతము. ఇది రసనోద్గతము. ఆ భేదము రెంటిని దగ్గర నుంచుకొని చదివి నపుడు కనిపించును.

అహహా యభ్యాస వేళ బాల్యంబునందు
వ్రాసి చదివిన యాఅక్షరముల చేత
వశ్యునిగఁ జేయ వచ్చు భావజ విరోధి
నేల యెఱుఁగరో యీ మర్మ మితర జనులు.

అక్షరాభ్యాస సమయమున 'ఓం నమః శివాయ' అని వ్రాయింతురు. అది తరువాత ఓ. న. మః శి. వా. యః. అని దిద్దింతురు. పైపద్యము నందు అహహా అనునది వీరన పరవశత్వమును ద్యోతకము చేయును. ఇతర జను లనుటలో శైవేతరములగు వైష్ణవాది మతములు సూచింప బడినవి. వైష్ణములకు శివుని యెడ గల విరోధము తెలుప బడినది.

త్రిణయనుని గూర్ప వచ్చును
బ్రణవంబునఁ గూర్చినట్టి పంచాక్షరిచే
నణిమాది గుణస్థితిఁ దృణ
కణములుగా నొసఁగు మంత్ర గతి యెట్టిదియో.

అన్నాడు వీరభద్రుడు. నమః శివాయ అనునది అసలు పంచాక్షరి మంత్రము. దానికి మొదట ఓంకారము లేదు. అష్టాక్షరికి ఓంకార మున్నది. ఓం అనునది ప్రణవము. ప్రణవ రహిత మగు మంత్రము నిరర్థకము. ఓంకార చాపమును రాముడు విరిచినాడు. శివుడు ఓంకార రహితు డయినాడు. మంత్రము ప్రణవ రహిత మయినది. అది నిరుప యోగ మని వైష్ణవుల వాదము. ఓం అను ప్రణవముతో నమః శివాయ చేర్చి జపించినచో సకల సిద్ధు లొనకూడు నని పినవీరన పై పద్యమునందు నుడివెను. అత డనుభవము కలవాడు. పంచాక్షరి మంత్రమునం దా కవికి దృఢ మగు నమ్మకము కలదు.

ఆజ్ఞా సిద్ధి కరంబు ముక్తిదము చిత్తానంద సంధాయి శై
వ జ్ఞానాంకుర సిద్ధ బీజము ప్రభావ ప్రౌఢ సవిత్కళా
జిజ్ఞాసా విభవ ప్రదాయకము లక్ష్మీ కారణం బూర్జిత
ప్రజ్ఞా మూలము భక్తలోకమునకుం బంచాక్షరం బిమ్మహిన్.

అని భేరీ మ్రోయించినాడు పినవీరన. అతని యచంచల మగు శివ భక్తియు పంచాక్షరి మంత్రమునందలి యప్రతిహత మగు దృఢ విశ్వాసము నీ పద్యము చాటు చున్నది. ఇది యొక విధముగా శివ మంత్రోపాసనవలన ముక్తి లభించ దను వైష్ణవ వాదమునకు సమా ధానము. ముక్తిదము అని వీరన యనుటలో నా భావము పొందుపడి యున్నది. పంచాక్షరి చిత్తానంద మొదవించు ననియు, అచంచల మగు చిత్తానందమే పరబ్రహ్మ మనియు సూచించెను. ఆనందో బ్రహ్మ యని వేదము. లక్ష్మీకారణ మనుటచేత సకల సంప త్కారణ మని యర్థము. పాండిత్యాదికములకు ప్రధాన కారణ మయిన ప్రజ్ఞ పంచాక్షరి ప్రసాదించు నని ప్రజ్ఞా మూల మను సమా సము తెలుపు చున్నది. వీరన వీరభద్రోపాసకుడు. తత్ప్రసాదమున కావ్య రచనా ప్రాగల్భ్యాదికములు సంపాదింప గలుగుట యిందు మూలమున వ్యక్తమగు చున్నది. పినవీరన యచంచలమగు వీరశైవ

మంత్ర సముపాసనా దృఢ విశ్వాసావేశము ఈ పద్యమును మహోత్తుంగ హిమాచల శృంగాగ్రము నుండి పొంగి పరతెంచు గంగా తరంగిణి వలె ప్రబల భావ వీచీ ఘుమం ఘుమారావములతో వెల్లివిరియింప చేసినది. రసావేశము కవిత్వ శయ్యా వాహినికి తీవ్రత కల్పించును. అది ఝంఝా మారుతము వలె భావ వీచికలను మిన్నంట నుప్పొంగ చేయును. పాండిత్య ప్రకర్ష భావమునకు సముచిత స్వరూపమును కల్పించు పద జాలము లందిచ్చును. ఆ రెండును గలవాడు పినవీరన. కణ్వ మహాముని యాశ్రమ వాసుల కందరకు చంద్ర వంశపు రాజుల కథను దుష్యంతుని వరకు పదునేడు పద్యములలో వర్ణించి చెప్పును. ఈ కథా ఘట్టమునకు ప్రధాన కథతో సంబంధము లేదు. అతుకు పెట్టిన ట్లున్నది. కణ్వుడు స్నానార్థ మేటి కరిగెను.

> వాసుకి హారముం బెదరు వన్నెల కౌనును గమ్మవిల్తుని
> న్నేసిన కన్ను రెంటి కిరు మిక్కిలి కేల్గవయున్ హాలాహల
> గ్రాసక శంక కంఠమును గల్గిన యా కటికంఠు మూర్తి దు
> ర్వాసుఁడు వచ్చెఁ గణ్వ ముని వల్లభు పర్ణగృహాంతరంబునన్

కమ్మవిల్తుని న్నేసిన కన్నట చక్కని యచ్చ తెలుగు నుడికారము. పినవీరన శృంగార శాకుంతలమునందు సంస్కృత తత్సమ పదముల కంటె అచ్చిక దేశీయ తద్భవములు మెండుగా వాడెను. పద్యములు జైమిని భారతమునందు వలె సంస్కృత తత్సమములతో గాక తద్భ వాచ్ఛిక పదములతో నడచినది. అభిజ్ఞాన శాకుంతల మెఱుగని వారికి శృంగార శాకుంతలములోని పద్యములు మనోరంజకముగా నుండు ననుటలో సందేహము లేదు. విమర్శన దృష్టికల పండిత కవులను రచనలోని లోటు పాటులు వెంట వెంటనే యగుపించును. మొదటి మూడాశ్వాసములందలి కవిత కొంత నీరసించినది. వ్యర్థ పదములు వాడబడినవి. ఆ సంగతి యందందు చర్చించితిని. దానికి కారణ మనువాదములో ననుభవము కొరతబడి యుండుట. చతుర్థాశ్వాస

మంతయు స్వతంత్ర రచన. అందు మూలమున వెనుకటి లోపములు కనిపించవు. పద్యములు చక్కని సరళమగు శయ్య కలవయినవి. పోను పోను శకుంతల న త్తగారింటి కనుపుట నుండి చివరి వరకు మిక్కిలి రసవంతమయి కావ్యమున కందము తెచ్చినది. చాలమంది పండితకవు లా భాగమును ప్రశంసించు చుందురు. శకుంతల విభుని తలంచు కొనుచు పరధ్యానమునం దున్నది. దుర్వాసుని వంక చూడ లేదు. వానికి కోపము వచ్చినది. శపించినాడు. అనసూయా ప్రియంవదలు దుర్వాసుని శాపము విన్నారు. దుర్వాసుని డాసి

> కాస్యపుఁడు తండ్రిగాఁగ నిక్కన్నియకును
> బుత్రి యిది మీకు బుద్ధి చెప్పుదురు గాని
> యింత యలుక వహింపంగ నేమి కలదు
> అనఁటి పండొల్వ నేటికి నినుప గోరు

అర్థాంతరన్యాసము ఈ పద్యమునకు జీవము పోసినది. ముని కరుణించెను. శాప నివృత్తి నుడివెను. శకుంతలకు తెలియ దీ సంగతి. శకుంతల ప్రసవించినది. కుమారుని గన్నది. ఇచ్చటి నుండి శృంగార శాకుంతలమునందు భారతీయ స్త్రీ సంప్రదాయములు ఆచారములు ప్రదర్శింప బడినవి.

> తల యంటి రతిపుణ్య తాపసాంగనలు నెం
> తయు నింగుదీ ఫల తైలమునను
> నుట జాంగణమునఁ గాపునిచిరి తవుటితో
> వెల్లుల్లి పాగ యిచ్చి నీతిహరోత్రుఁ
> జాగించి రంచి తోత్సవము నుప్పారుటాలి
> వైభవంబు తృతీయ వాసరమున

నారవ దివసంబునం దాచరించిరి
బహు యోగినీ గణ ప్రార్థనములు
కొలను గుడి చేరి దినముల కొలఁది యెఱిఁగి
యఖిల ముని ధర్మ పత్నుల నామతించి
విన్నఁబోకుండఁ గ్రియ లెల్ల విస్తరిల్లఁ
దగ నొనర్చిరి పురుటాలి తగవు లెల్ల

ఇవి బాలెంతరాండ్ర కొదవించు సంప్రదాయ సిద్ధము లగు నాచారములు. నగర వాసములం దివి ఈ కాలమునం దంతగా కనిపించక పోయినను పల్లె పట్టులం దివి యథా క్రమముగా జరుగుచునే యున్నవి. ముద్దు పళ్లని రాధికా సాంత్వనమునందు రజస్వలల కొదవించు నాచారములు చక్కఁగా వర్ణించినది. కావ్యములం దిట్టి సాంఘి కాచారములు పలు చోటులం దగుపించును. కణ్వుడు శకుంతలతో

జీవితేశ్వరుఁ బాసి చిరకాల వసతిగాఁ
బుట్టి నింటనె యునికి బుద్ధి గాదు
పొరుగిండ్ల నిరుగిండ్లఁ బ్రొద్దు వోకల కైనఁ
బలుమారు నరుగుట పాటికాదు
దాసీ జనులతోడఁ దఱచుగాఁ గూడి త్రి
స్తర మాట లాడుట తగవు కాదు
తన కెంత యాప్తు లైనను నన్య పురుష సం
సర్గంబుఁ జేయుట జాడ గాదు

జనక గృహమున నైనను మనసు వఱపి
కూర నారకుఁ బంపుట గుణము కాదు
హాస్య కథలందు గీత వాద్యములయందుఁ
బ్రీతి నెఱపుట మగనాలి రీతిగాదు

అని యిట్లు కులస్త్రీ ధర్మముల నెనిమిది పద్యములలో కణ్వుడు శకుం
తలకు బోధించెను. అవి యన్నియు భారతీయ కులకాంతల ప్రవర్తనలను
సంప్రదాయములను బోధించునవి. ఆర్య జాతి యిట్టి యాచార
వ్యవహారముల చేత నాటి కాలము నుండియు ప్రసిద్ధి కెక్కినది. అందు
స్త్రీల శీల రక్షణము ప్రధాన సూత్రము. దానికై యార్యులు మిగుల
పాటు పడిరి. పాతివ్రత్యమునకు భారత జాతి యిట్టి నియమానుసర
ణముచేత పేరు పొందినది. పరదేశీయుల పరిపాలనమునందా కట్టు
బట్టములు సడలి పోయినను సమూలముగా వినాశము పొందలేదు.
అందలి మంచి పద్ధతులను గ్రహించుకొనజాలక కొందరు స్త్రీ స్వాతం
త్ర్యమును పేరిట స్వార్థపరులయి బలు పోకలు పోవుచున్నారు. అందు
మూలమున జాతికి ముప్పు వాటిల్లు నని యెఱుంగరు.

ఎంత మునీంద్రులందు జితేంద్రియుఁ డైన తపస్వి కూర్మిగా
పెంచి శకుంతలం బెనిచి విస్మృతి నొందిన మోహ పాశముల్
త్రెంచుకొనంగ లేక తియతీపులఁ జిత్తము గాసి నెట్టి శ్రీ
లించిన నవ్వఁ జింత పచరింపఁగ నోపను మోహ బంధముల్

ఇది యర్థాంతర న్యాసాలంకారము. ఇట్టి సహృదయ రంజకములగు
అర్థాంతర న్యాసములు వీరన తన కావ్యములు రెంటియందు సమ
యానుకూలముగా వాడెను. ఇతని తరువాత చేమకూర వెంకట కవి
యీ యలంకారమును విరివిగా వాడెను.

ప్రగద ధారాల దశగంధైన దర్భ్యల
ప్రాణ్వడి గొడసంటఁ గోయరాదు
కాలాయు నోనాహ కుద్దాలములఁ ద్రవ్వ
ప్రెల్ల బోయి పెరలించి వేయరాదు
సరి ధాన్యముల నగ్ని సమకొల్పి దారుణ
శిఖలఁ గాలిచి నీఱు సేయరాదు

ఘన ముష్టిఁ గబళించి కవట లుదధిఁ బట్టి
తెగఁ జేతితోడ రాఁదీయరాదు

హృదయ మను పాదులోపల నుదయమంది
తల్లి దండ్రుల మీఁద సోదరుల మీఁదఁ
దనయ బంధు కళత్ర మిత్రముల మీఁద
మూరి వోవంగఁ బ్రాకిన మోహ లతను.

ఆ మోహ లత గట్టితన మెటువంటిదో యెరుగని యెట్టి మానవు
కైన నీ పద్యము చదువగానే యనుభవమునకు రాక మా
అర్థము గ్రహించుకొనిన వారు పినవీరన పలుకులలోని సత్య
హృదయ గతమయి పలు తెరంగులఁ దలంపులు బయలఁ బ్రాకి క
తలపంకింపక పోరు. వాడిన యా యూతము లగు పదములను తె
విమర్శించు కొనగల వారికి పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన దిట్టంపు పోకడల గ
తనంపు టూహాలతో నెట్టయెదుట నిలువ 'పటిష్ఠతకల కవివయ్యా' య
యగ్గింపక పోరు. ఆ బిగువగు పదములు ఆ హృదయమును క
లించు భావములు నా రచనలోని పాటవ మటు లున్నవి. ఈ పద
నున్న పద్యము లన్నియు శృంగార శాకుంతల మను మందిర
కెత్తిన మణి దీపికలు. వీని వెలుగున మొదటి మూడాశ్వాసములు పరి
ధించి చూచినచో నింకను మరుగు పడియున్న లోపాలోపము
నయన గతము లగును. వానిని గ్రంథ పాఠకులు గ్రహించుకొన గల

అత్త మామలకు నీయపనేమి వెట్టుచుఁ
గనుసన్నఁ జేయుమీ పను లెఱింగి

పాణ మిత్రములుగా భావించి యే ప్రొద్దు
సవరింపుమీ ప్రేమ సవతులందు

భర్త యొక్కొక వేళ బహుమాన మొనరింపఁ
గడియ రానీకుమీ గర్వ రేఖ

పతి చిత్త మెఱింగి తత్పరిజనముల నీ్రోదఁ
జేయుమీ్ర మిగుల దాక్షిణ్య గరిమ

కలఁక నొందకుమీ్ర ధవుఁ డలిగి నపుడు
పలుకులను జేర నీకుమీ్ర పరుస దనము
వీని వెలిగాఁగఁ దిరుగు నే వెలఁది యైనఁ
గులమునకు నాధి యగుఁ జుమీ్ర కూఁతుఁ గుఱ్ఱి.

అని శకుంతల యత్తవారింట మెలఁగ వలసిన విధానమును కణ్వ మహాముని బోధించును. ఇది తల్లి దండ్రు లందరు తమ కుమార్తెలకు బోధించునది. భారతీయ సాంఘిక మానసిక ప్రవృత్తులు ప్రతిబింబించు పద్య మిది. ఒక భారతీయ యువతులకే కాదు ఈ ప్రవృత్తి ప్రపంచమునం దున్న ప్రతి యువతికిని ఆచరణీయము. ఇట్టి యువతి జన సామాన్యమునకు విజ్ఞానమును బోధించునది కావుననే శాకుంతలమునకు ప్రపంచమునందు మిగుల ప్రతీతి కలిగినది. ఈ పద్యము

శుశ్రూషస్వ గురూన్ కురు ప్రియ సఖీ వృత్తిం సపత్నీ జనే
భర్తృ ర్విప్ర కృతాపి రోషణతయా మాస్మ ప్రతీపం గమః
భూయిష్ఠం భవ దక్షిణా పరిజనే భాగ్యే ష్వను త్సేకినీ
యాన్త్యేవం గృహిణీ పదం యువతయో వామాః కుల స్యాధయః

అను శ్లోకమునకు అనువాదము. ఈ యనువాదమునకు తక్కిన యనువాదములకు భేద మున్నది. మూలములోని భావములను మాత్రము గ్రహించి స్వతంత్రముగా వ్రాయబడిన పద్యము ఈ సీసము. కావున రమణీయముగా నున్నది. ఇట్టి రచన శ్రీనాథుని నైషధాదులందు కనిపించును.

నాపయిఁ గూర్మి లేమ్గురు జనంబులపై నిడి మౌని కన్యకా
స్థాపిత వృత్తి బంధు వనితా తతియందు ఘటించి యిష్ట స
ల్లాపములందు నిచ్చటుఁ దలంపక నిచ్చలుఁ బ్రాణనాథ సే
వా పరతంత్రవై యెటుల వన్నియఁ దెచ్చెదో నాకుఁ బుత్రికా

ఎన్నఁడు నా మది న్మఱతు నే నిటఁ బుత్రిక పూఁట పూఁటు నా
సన్న సరోవరంబునను సంస్మరణం బొనరింప సంతత
స్విన్న మరంద సిక్త సరసీజముఁ జూచి మదంతికంబునం
గన్నులు నీటితోడఁ గుశలం బగుచున్న భవన్ముఖాబ్జమున్

కొంత సుఖంబునుం గలదు కోమలి వాకిటఁ బర్ణశాలికా
ప్రాంతమునందు నీవు పెనుపం బరువొందిన మాలతీ లతా
క్రాంత మనోజ్ఞమైన సహకారముఁ గన్గొని నవ్వు డెల్ల దు
ష్యంతుఁడు మా శకుంతలయు సంగడి నుండుటగాఁ దలంపఁగన్

అల పెటుంగక తావ కాలవాలములకు
నెమ్మితో నిరవొంద నీరు వోసి
క్రమ వృద్ధిఁ బొందు మార్గంబు లారసి వచ్చి
పూఁట పూఁటకుఁ జాల బ్రోది చేసి
ప్రేమాతిరేకత ప్రియ మండనమునకుఁ
జిగురాకుఁ గొనగోరఁ జిదుమ వెఱచి
పరిపాటి నల్లన ప్రసవోద్గమం బైన
సఖులు దానును మహోత్సవ మొనర్చి

తల్లియై పెంచె మిమ్ము దలిరుఁబోఁడి
యత్తవారింటి కరిగెడు నా లతాంగి
క్షితిరుహములార పుష్పిత లతికలార
యనుమతింతురుగాక కళ్యాణ యాత్ర.

ఇది నిజమునకు కళ్యాణ యాత్ర. ఈ పద్యములు చదివినవారి కనుల వెంట నీరు స్రవింపక పోదు. పురాణ కాలమునందలి యాశ్రమ వాసినుల జీవ యాత్రయు తరు లతా గుల్మముల మీఁద వారి యను రాగము అహింసా తత్త్వము పై పద్యమునందు ద్యోతక మగు చున్నది. ఆశ్రమాంగనలు ప్రకృతి సౌందర్యోపాసినులు. వారి కాశ్ర మోప్రాంతము నందలి తరు లతాదులకు నీరు పోయుట నిత్య కృత్యము. వానిని పెంచి పెద్ద చేయుట వారి కానందము. వాని చిగురాకు లయినను గోయ నిచ్ఛగింపరు. అవి మొగ్గ తొడిగి నప్పుడు వారికి మహోత్సవము. నోరు వాయి లేని యా తరు లతలకు వారు తల్లులు. అవి బిడ్డలు. వారికి వానియందు వాత్సల్య మనన్య సామాన్యము. ఇది వారి నిత్య జీవితము. ఇందు మూలమున నాశ్ర మాంగనల యనురాగ యుత మయిన కోమల మానసిక ప్రవృత్తియు నహింసా తత్త్వము ప్రకటితము లగుచున్నవి. మానవులకు వలెనె తరు లతలకు ప్రాణము కలదనియు చిగురాకు త్రుంచినను వానికి బాధ కలుగు ననియు మన యిప్పటి ప్రకృతి శాస్త్రజ్ఞులు కనిపెట్టిన సంగతి. పురాణ కాలము నుండియు భారతీయుల కా విషయము తెలియును. కావుననే మునులు పండ్లు కోయుట, పూలు చిదుముట, చిగురులు గిల్లుట మొదలగు తరు బాధా కరములగు పనులు చేసెడివారు కారు. రాలిన పండ్లు భుజించెడివారు. ఈ పద్యము

> పాతుం న ప్రథమం వ్యవస్యతి జలం యుష్మా స్వపీతేషు యా
> నా దత్తే ప్రియ మండనాపి భవతాం స్నేహేన యా పల్లవం
> ఆద్యే వః కుసుమ ప్రసూతి సమయే యస్యా భవ త్యుత్సవః
> సేయం యాతి శకుంతలా పతి గృహం సర్వై రనుజ్ఞాయతాం

అను శ్లోకమునకు తెనుగు. పూర్వ సీస పద్యము వలెనె యీ శ్లోకమునకు పినవీరన అనువాదము సీసమునం దొనరించెను. మూల శ్లోకము నెఱుంగనివారి కిది రమణీయముగా నుండు ననుటలో

సందేహము లేదు. శాకుంతలములోని శ్లోకము బాగుగా నర్థము చేసికొనినవారికి అనువాదము సరిగా లేదని తోచును. వెనుకటి శ్లోకమునకు నీ శ్లోకమునకు చాల భేద మున్నది. దీనియందు విశేషార్థములు వ్యంగ్యములు గలవు. వానిని పినవీరన సరిగా ననువదింపలేక పోయినాడు. కొన్ని విశేషములు వ్యాఖ్యాతలు విడిచి పుచ్చిరి. కణ్వుడు

"అహో సన్నిహిత దేవతా స్తపోవన తరవః" .

అని మొదట సంబోధించెను. ఇచట వ్యాఖ్యాత శ్రీనివాసాచార్యుల వారు సన్నిహిత దేవతాః మిళిత దేవతాః అని అర్థము వ్రాసిరి. పిమ్మట సన్నిహిత దేవతాత్వ కథనేన బహువచనేన చాశ్రమస్య సార్వకాలిక వసంతాది సర్వర్తు సాన్నిధ్యం గమ్యతే యని వ్యాఖ్యానించిరి. అది యట్లు కాదు. తపోవన తరవః అను దానికి సన్నిహిత దేవతాః విశేషణము. సన్నిహితాశ్చ తే దేవతాశ్చ సన్నిహిత దేవతాః. సన్నిహిత దేవతాస్తే తపోవన తరవః తపోవన తరవః సన్నిహిత దేవతాః తస్మాత్ తపోవన తరుషు దేవతాత్వ మారోపితం. తపోవన తరువులు సన్నిహిత దేవతలు. కావుననే శకుంతలకు వస్త్రాదు లొసంగినవి. తరువులందు దేవతాత్వ మారోపింప బడినది. అవి సమీపమందున్న దేవతలు. ఇది యీ సంబోధనయందలి భావము. అది కాళిదాసు అభిప్రాయము. వ్యాఖ్యాత సరిగా గ్రహించ లేదు. శకుంతలకు తరువులందు దేవతా భావము కలదు. కావున వానికి నీరు పోయనిది తాను నీరైన త్రాగెడిది కాదు. పల్లవము తన కలంకారము లయినను వానియందలి స్నేహముచేత చిదిమెడిది కాదని శ్లోకము మొదటి రెండు పాదముల భావము. ఇందు మూలమున శకుంతలకు తరువులం దున్న ప్రేమ భావము వెల్లడియగు చున్నది. ఈ యభిప్రాయము పినవీరన పద్యమునందు లేదు. మూడవ పాదమునందు కుసుమ ప్రసూతి సమయే అనుచోట రెండర్థము లున్నవి. ప్రసవోద్గమం బయిన అనుటయం దా రెండర్థములు రావు. వః యుష్మాకం

ఆద్యే ప్రాథమికే కుసుమ ప్రసూతి సమయే యస్యా ఉత్సవో భవతి. పుష్పోద్గమ సాఫల్య దర్శనాద్ధర్ష ప్రకాశ కాభ్యుదయిక కర్మ ప్రవృత్తం భవతీతి అని వ్యాఖ్యానము. ఈ వ్యాఖ్యాన మొక పక్షము. కాళిదాసు కుసుమ ప్రసూతి సమయే యనుటయం దంతరార్థ మింకొకటి యున్నది. కుసుమ సమయే చ ప్రసూతి సమయే చ అని. అనగా పుష్పించి నపుడు ప్రసవించి నపుడు. పుష్పించుట యనగా రజస్వల యగుట. లతాదులందు స్త్రీత్వారోపణము. మొదటి రజస్వల యయి నపుడు ప్రసవించి నపుడు నుత్సవ మగుట లోక విదితము. దీనిని దృష్టియం దుంచుకొని కాళిదాసు కుసుమ ప్రసూతి సమయే యని వాడినాడు. అది వ్యాఖ్యాత నుడువ లేదు. ఈ భావము పినవీరన పద్యము నందు రాదు

జనకుఁ డుండెడు ననుష్ఠాన వేదికఁ జూచుఁ
　　　జూచి క్రమ్మఱఁ బోయి చూడ వచ్చుఁ
స్నానార్థ నియమిత జలజాకరముఁ జూచుఁ
　　　జూచి క్రమ్మఱఁ బోయి జూడ వచ్చుఁ
నిజ హస్త పోషిత కుజ వల్లికలుఁ జూచుఁ
　　　జూచి క్రమ్మఱఁ జూడ వచ్చుఁ
గుంజ కోటర కుటీ క్రోడ వీథులుఁ జూచుఁ
　　　జూచి క్రమ్మఱఁ జూడ వచ్చుఁ

దండ్రిఁ బాయంగ లేని సంతాప జలము
నత్త వారింటి కేగెడు హర్ష జలము
గోరు వెచ్చన పాలిండ్ల కొనలు వడుప
నెడపఁ దడపనఁ బయ్యెదఁ దుడిచి కొనుచు

శకుంతల పడిన సంతాపము దైవ మెరుగును గాని ఈ పద్యము చదువు నపుడు పాఠకుని హృదయము దుఃఖమున భేదిల్లి కన్నుల నీరు తిరుగక మానదు.

కదలు నాలుగు మూఁడుఁ బదములు క్రమ్మఱి
తండ్రి పాదంబు లొాదల ఘటించుఁ
గొంత దవ్వోగు నేగుచు వచ్చి కణ్వుని
కడుపులో తల మోపి కౌఁగలించు
నరుగు కొండొక వేగఁ దిరిగి మానులకు మా
యయ్య సుడీ యని యప్పగించు
గమనించుఁ బెడ మర్లి కాశ్యపు దెసఁ జూచి
నేఁ బోదు నంచుఁ గన్నీరు నించు
జనకుఁ డుపలాలనము సేయ సంయమీంద్ర
భామ లదలింప ననసూయ పట్టి తిగువ
నిగిడి యడుగిడె నొక భంగి మగిడి మిగిడి
చూచుకొంచు శకుంతలా సూనగంధి

కవిత్వ మనిన నిట్లుండ వలయును. ఎట్టి కఠిన శిలా కర్కశ మయినను పాఠకుని మనసు కరిగించి స్రవింప చేయు పద్యము లివి. ఆంధ్ర సారస్వతమునందు నిట్టి కడుపు చుమ్మలు చుట్టించు పద్యములు రచించిన కవులు నభూతో నభవిష్యతి. పినవీరన తన కవితా శిల్పము నంతయు ననుభవ పాత్రయందు పొరలి పోవగా గొలిచి కొలుక పోసినాడు. శకుంతల పడిన పరితాపము నక్షర మక్షరమునందు చిత్రించి పాఠకుని కనుల యెదుట నిలిపినాడు. ఇంతకంటె మించి గాని సమానముగా గాని వ్రాయగల కవి యింకొక డుండడు. కరుణా రసంపు వెల్లిని కవితలో తుది వరకు ముంచెత్తినా డా రస సిద్ధుడు. కరుణ రసము వాని సొమ్ము. జైమిని భారతములోని యుత్తర రామ కథయందలి సీత వియోగ పరితాపమును కూడ మించి పోయిన దీ ఘట్టము. ఈ పద్యములందు స్వభావోక్తి యలంకారము కలదు. అలంకారమున కలంకారము లీ పద్యములు రెండును. వీరన వీర కరుణ రస పోషణమునందు సిద్ధ హస్తుడు. వినుతి పాత్రుడు. చిర సంస్మరణీయుడు.

> ముని భామలు నలు వంకలఁ
> జను దేరఁగ నిర్మలోర్మి సంగత యగు న
> య్యనిమిష నది రత్నాకర
> మున కేగెడు భంగిఁ గదలి

పోయినదట శకుంతల. ఉపమాలంకారము. అనిమిష నది రత్నాకర మున కేగెడు భంగి ననుట చేత శకుంతల దుఃఖము దిగనాడి ప్రమో దము పొంగు లార దుష్యంతుని గూడ నరిగె నని సూచింప బడినది. శకుంతల దుష్యంతుని దర్శించినది. దుష్యంతు డామె యెవరో యెరుంగ నని తిరస్కరించినాడు. అది దుర్వాసుని శాప ప్రభావము. శకుంతల కన్నీరు కార్చినది. వెంట నున్న యనసూయా ప్రియంవదలకు కోపము వచ్చినది. అనసూయ దేవతలను నిర్దేశించి సంబోధించినది. ఆకాశ వాణి నిజము వినిపించినది. ఇది నన్నయగారి కథా విధానము. ఆకాశవాణి పలుకు లాలించి శకుంతలను పరిగ్రహించినచో దుర్వాసుని శాపము శాప నిర్వృతి ప్రకారము నిరర్థకము లగును. దుర్వాసుని శాపము, కాళిదాసు కథా సరళి, రెంటిని కలయ కలిపి పంచకూళ్ల కషాయము చేసినాడు పిన వీరభద్రుడు. అనసూయ ముద్రాంగుళీయక మూడ్చి దుష్యంతుని మీదికి విసరి వైచినది. రాజు చూచినా డా యుంగరమును. వానికి సర్వము జ్ఞాపకము వచ్చినది. దుర్వాసుని శాపము విరిసి పోయినది. ఈ సందర్భమున ఆకాశవాణి పలుకులు నిరుపయోగములు. ఇచ్చట పినవీరన తబ్బిబ్బు పడినాడు. ముందు కథ నాలోచించ కుండ దుర్వాసుని శాప వృత్తాంతము వ్రాసినాడు. దానిని సమర్థించు కొనుటకు కథ నడ్డము త్రిప్పినాడు. నన్నయ భారత కథా విధానమును విడిచి పెట్టలేక పోయినాడు. రెంటిని జోడించి తన దారి త్రొక్కినాడు. ఇది మూడవ దారి. ఆకాశవాణి మాట తేకున్న కథ బాగుండెడిది. ఆకాశవాణి సంగతి తెచ్చి కథ పాడుచేసి నాడు పినవీరన. అంతటితో నయిన కథ ముగించిన బాగుండును. అట్లు చేయలేదు. త్రిమూర్తులను నారదుని పిలిపించి నాడు. వారిచేత

శాప వృత్తాంతము చెప్పించినాడు. ప్రత్యక్ష సాక్ష్యు లనసూయాదు లుండగా త్రిమూర్తుల రాక కథకు కవచము వేసి నట్లయినది. ఇది యనవసరము. దుష్యంతుడు కుమారునకు యౌవరాజ్యాభిషేకము చేసెను. కణ్వమునిచేత భరతునకు రాజనీతి చెప్పించెను. ఈ కథ కావ్యము పెంచుట కతుకు పెట్టినదిగా కనిపించును. వ్రాసినది శృంగార శాకుంతలము. ఈ కథ కింద ప్రమేయము లేదు. పినవీరనకు కథ యల్లుటలో ననుభవము చాల తక్కువ. శాకుంతల కావ్యమునకు సంబంధింపని గోపాలుర యాతిథ్యము, పులి వృత్తాంతము, రాక్షసుల తోడి పోరాటము, దుష్యంతుడు తన ప్రయాణము సంగతి వ్రాసి చూపుట, త్రిమూర్తుల రాక మొదలగునవి చేర్చి కవి కథను రసమును పాడుచేసినాడు. ఇందు విదూషకుని పాత్ర శకుంతల జన్మ కథ చెప్పిన ముని పాత్ర నిరర్థకములు. ఇవికాక యనవసర వర్ణనలు ప్రసంగములు గలవు. వానిని తొలగించినచో కావ్యము మొకింత బాగుండెడిది.

కవిత్వము

జైమిని భారతమునందలి కవిత వలె గాక వైకృతాచ్ఛిక పదముల మేళవింపు బహుళ మయి మృదు రీతి నడచినది. కాని యనుభవము తక్కువ కావున మొదటి మూడాశ్వాసములందు వ్యర్థ పదములు దొరలినవి. అందును ఆంధ్రీకరణము లయిన పద్యములందు గణ పూరణకొరకు యతి ప్రాసలకొరకు తడుము లాడిన చోటులు చాల కలవు. అందు మూలమున కవిత నీరసించి పేలవ మయినది. స్వతంత్ర రచనలందు పద్యములు బిగువు కలిగి రసవంతముగా నడచినవి. కావ్య మంతయు అభిజ్ఞాన శాకుంతలము మనసునం దుంచుకొని స్వంతముగా రచించినచో చాల బాగుండెడిది. సంస్కృత పద సంఘటితము లయిన పద్యములు శర వేగమున నడచినవి. కవి శృంగారముకంటె వీర కరుణ రసములు బాగుగా పోషింప గలడు.

౪

నంది తిమ్మన

శ్రీకృష్ణరాయల యాస్థానమునందలి తెలుగు కవులలో నంది తిమ్మన నొకడు. ఇతడు కౌశిక గోత్రుడు. ఆర్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుడు. సింగనామాత్య తిమ్మాంబల పుత్రుడు. మలయ మారుత కవీంద్రుడని విఖ్యాతి గాంచిన ఘంట సింగయకు మేనల్లుడు. ఉమా మహేశ్వర పాద పూజా నిరతుడు. అఘోర శివునకు శిష్యుడు. వీరశైవ మతావలంబి. శ్రీకృష్ణరాయల వారీ గీ మహాకవిని చతురంతయాన మహాగ్రహారముల నొసంగి గౌరవించెను. ఈ కవికి ముక్కు తిమ్మన యను నామాంతరము కలదు.

> నానా సూన వితాన వాసనల నానందించు సారంగ మే
> లా నన్నొల్ల దటంచు

అని ముక్కును వర్ణించి చెప్పిన పద్యమువలన నీ పేరు వచ్చినదని కొందరి తలంపు. ఈ పద్యము రామరాజ భూషణుని వసుచరిత్రలోనిది. తిమ్మన దానిని చెప్పలేదనుట స్పష్టము. తిమ్మనకు గల ముక్కుగొబ్బ ప్రత్యేకతవలన నీ పేరు వచ్చి యుండ వచ్చును. కారణమునం బట్టి పేరులు మారుపులు గొనుచుండుట సహజము. నంది తిమ్మన

పారిజాతాపహరణము

అను కావ్యమును రచించెను. రాయల వారికి తిరుమల దేవి యను భార్య కలదు. ఆమె ఏకాంతమునందు రాయలవారితో వినోదించుచుండగా పాదము శిరమునను తగిలెను. రాయలవారికి కోపము వచ్చినది. తిరుమల దేవియందు విముఖులై యుండెను. ఆ సంగతి

తిమ్మనకు తెలియ వచ్చినది. రాయలవారికి నీతి నేర్పి సతీ పతులకు నెయ్యము నొదవింప తలంచెను. పారిజాతాపహరణ కావ్యమును రచించె నని కొందరు వచింతురు. రాయలు మహారసికుడు. కావ్య కర్త. సతుల చిత్త ప్రవృత్తు లెరిగిన వివేకి. కేళీ వినోదములందు సాధారణము లయిన యిట్టి యలంతి ప్రమాదములకు సతిపైన కినుక వహించె ననుట నమ్మ తగినది కాదు. అంతఃపురమునం దేకాంతమున సహజముగా నతి గంభీర స్వభావు లగు మహారాజ దంపతుల మధ్య జరిగిన సంగతి యంత బట్టబయ లగుట యసంభవము. అయినను దానిని కావ్యమునందు స్ఫురించు నటుల వ్రాసి రాయలవారికి నిండు సభయందు వినిపించుట కవి మీాదను దేవేరి మీాదను మరింత కోప కారణ మగును గాని ఫలకారి కాజాలదు. తిమ్మన మూలమునందు కానరాని విషయములు రసాభివృద్ధికొరకు కల్పించెను. వానిలో సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని శిరమును నామ పాదమున తొలగం ద్రోచుట యొకటి. దాని నాధారముగా చేసికొని తరువాత కాలమునందలివారు పై కథను కల్పించి యుందురు. అది యానోట నానోట బడి వ్యాప్తికి వచ్చినది. కావ్య స్వరూపము తెలియనివారు దానిని నమ్ముచున్నారు. పారిజాతాపహరణములోని ప్రథమాశ్వాసమునందు ప్రణయ కలహము ప్రధానముగా గల శృంగారము వర్ణింప బడినది. ఇది క్రొత్త విషయము. పూర్వ కావ్యములందు కాన రానిది. పొలయలు కాని యున్న పువ్వు బోడులను నాయకు డనునయించుట కావ్యములందు సర్వ సాధారణ మగు విషయము. కోప భరంబు తీర్ప నేపాటున సాధ్యము కానపుడు నాయకుడు నాయకురాలి పదద్వయిఁ దల మోవ మ్రొక్కుట కావ్య క్రమానుగత మయిన మర్యాద. అట్లే శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామ పాదము లకు మ్రొక్కినాడు. ఆమెకు భర్తయం దమితానురాగము కలదు. భర్త తన పాదములకు మ్రొక్కుట యామె సహించలేక పోయినది. ఏ భార్య యట్టి చర్యమున కోర్వ గలదు. ఆమె మానవతి. కావున వామ పాదమున వాని శిరము తొలగ ద్రోచినది. ఆమె తన్నలేదు.

ఇదియు లాక్షణిక మయిన కావ్య మర్యాద. నాయికా నాయకుల
యేకాంత వినోదములలో నొకటి. ఇట్టి మర్యాదలు రాయ లెఱుంగ
నివి కావు. అతడు రసిక శేఖరుడు.

ప్రతి వర్ష వసంతోత్సవ
కుతు కాగత సుకవి నికర గుంభిత కావ్య
స్మృతి రోమాంచ విశంకిత
చతురాంతఃపుర వధూ ప్రసాదన రసికుం

డు. తిరుమల దేవీ హృదయేశుడు.

తిరుమల దేవీ చరణో
దర లాక్షా కల్ప కల్పిత స్థల కమల
స్ఫుర దిందీవర బంధుర
హరిహయ మణి వలయ కూట హర్మ్య విహారీ !

అని పొగడ్త గాంచినవాడు. తిరుమల దేవి మీద నలిగె ననుట జరు
గని సంగతి. ఈ పద్యము పై కథను దృఢపరచు చున్నదని సురభి
వ్యాఖ్యానమునందు వ్రాయ బడినది. పై పద్యము రాయల రసికతయు
దేవేరులయందు అనుకూలతయు బోధించు చున్నది. ప్రచారమునం
దున్న కథ యబద్ధ మని తేల్చి చెప్పు చున్నది. ప్రసాదన రసికత్వము
అనుకూలు డగు నాయకుని లక్షణము. అట్టివా డలుగుట కలుగదు.
పారిజాతాపహరణము నందలి శ్రీకృష్ణుని కథయే దానికి తార్కా
ణము. రాయలయం దట్టి కథ లంట కట్టుట యవివేకము. పారిజాతా
పహరణ కావ్య

రచనా కాలము

ను గురించి కొంత వివాదము కలదు. రాయలవారి దండయాత్రలు
మూడు విధములుగా నున్నవి. మొదటిది దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్ర. నర
పతుల మీదికి. రెండవది తూర్పు ఉత్తరముల దిగ్విజయ యాత్రలు.

గజపతులను సంబంధించినది. మూడవది పశ్చిమ దిగ్విజయ యాత్ర. అశ్వపతుల మీదికి. దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్రను గురించి పారిజాతాప హరణము నందు

శ్రీరంగేశ్వరు నాభి పంకజ రజ శ్రీసకంబుం జోళేంద్ర త
న్వీ రాజత్కుచ పాళి మంజరులకంబున్ సహ్య భూభృ త్తటీ
సీరంధ్రీ కృత గైరిక ద్రవముకంబున్ వన్నె గావించెఁ గా
వేరీ తోయముఁ గృష్ణరాయఁ డహి తోర్వీనాథ ర క్త ప్రభన్

అని వర్ణించెను. ఈ యాత్రయందు శ్రీరంగము శివసముద్రము చోళ మండలము జయించి రాయలు కావేరి వరకు తన రాజ్యమును విస్తరింపఁ జేసెను. ఈ దండయాత్ర విషయము పెద్దన యేమియు నుడువ లేదు. ఆ కాలమున పెద్దన రాయలవారి కొలువున కుదురుకొని యుండక పోవచ్చును. రెండవది తూర్పు దిగ్విజయ యాత్ర. దీనిని గురించి

ఉదయాద్రి వేగ నత్యుదధి సాధించె
    వినుకొండ మాట మాత్రనె హరించెఁ
గూటముల్ సెదరంగ కొండవీ డగలించె
    బెల్లముకొండ యచ్చెల్లఁ జెఱిచె
దేవరకొండ యుద్వృత్తి భంగము సేసె
    జల్లిపల్లి సమగ్ర శక్తి డులిచెఁ
గినుక మీఱ ననంతగిరి క్రిందుఁ బడఁ జేసెఁ
    గంబంబుమెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె

బల నికాయము కాలి మట్టులనె యడఁచుఁ
గటకమును నింక ననుచు నుత్కల మహీశుఁ
డనుదినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికి నతఁడు
రాజ మాత్రుండె శ్రీకృష్ణ రాయ విభుడు.

అని పారిజాతాపహరణమునందు నుడివెను. దీనిని పెద్దన

తొలుతొల్త నుదయాద్రి శిలఁ దాకి తీండ్రించు
నసి లోహమున వెచ్చనై జనించె
మఱి కొండవీ డెక్కి మాఱ్కొని నలి యైన
యల కసవా పాత్రు నంటి రాజె
నట సాగి జమ్మిలోయఁ బడి వేగ దహించెఁ
గోన బిట్టేర్చెఁ గొట్టానఁ దగిలెఁ
గనకగిరి స్ఫూర్తిఁ గరఁచె గౌతమిఁ గ్రాఁచె
నవల పొట్నూరు రవులు కొనియె

మాడెములు వ్రేల్చె నొడ్డాది మసి యొనర్చెఁ
గటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు కలఁగి పఱవఁ
దోఁక చిచ్చన నౌర! యుద్ధరతఁ గృష్ణ
రాయ బాహు ప్రతాప జాగ్ర న్మహాగ్ని

యని పెద్దన ప్రసంగించెను. పారిజాతాపహరణమునందు

బల నికాయము కాలి నట్టులనె యడంచు
కటకమును నింక

అని యుండుటచేత రాయలు కృతినొందు నాటికి కటకము జయింప లేదని తోచును కాని

భువన విజయాఖ్య సంస
న్నవ రత్న విభా ప్రభాత నలినాప్త! రమా
ధవ చరణ కమల సేవా
ప్రవణ మతీ! వీరరుద్ర పర్వత వజ్రీ!

అని పంచమాశ్వా సాంతమునందును

చండతర మూరు రాయర
గండ మహా బిరుద! ధాటికా రయ విచల
త్కొండపలి కొండవీటీ
మండల! కటకేశ సింధు మందర కుధరా!

అని చతుర్థాశ్వాసాంతమునందు నుడువుట వలన కటకాధిపతి యగు వీరరుద్ర గజపతిని జయించి బహమనీ సుల్తానులను గెలిచిన తరువాత పారిజాతాపహరణ కావ్యకృతి సమర్పణము జరిగి యుండవలయును. కటక రాజును జయించిన తరువాత భువన విజయ మను సభ నిర్మించె నని చరిత్ర కారులు నుడివిరి. అశ్వపతులను జయించిన తరువాత మూరు రాయర గండ బిరుదము రాయల కొదవినది. ఈ పై పద్య భావములను ప్రధానముగా మనుచరిత్ర కృత్యాదియందు పెద్దన

మూరు రాయర గండ పెండార మణి మ
రీచి రింఛోళి గలయ నావృతము లగుచు
నంక పాళి నట స్ఫుకూలాంచలములు
చిత్ర మాంజిష్ఠ విభ్రమ శ్రీ వహింప

భువన విజయాఖ్య సంస
ద్భవన స్థిత భద్ర పీఠి బ్రాజ్ఞుల గోష్ఠిన్
గవితా మధురిమ డెందము
దవులన్ గొలు వుండి

అని నుడివెను. ఇందు మూలమున మనుచరిత్రయును పారిజాతాప హరణమును దండయాత్ర లన్నియు ముగిసిన తరువాత రాయలు ప్రశాంతముగా నున్న సమయమునందు కృతి యొసంగ బడినవి. మను చరిత్రయందు ప్రళయ ఘనాఘున ఘోష జయానక భాంకృతి భీమ చపేట లుర త్కలబరిగీ కటక క్షితి రక్షక యని ద్వితీయాశ్వాసాంత పద్యమునందు కలదు. కలబరిగిని గురించి పారిజాతాపహారణమునందు

కానబడదు. రాయలవారు చిట్టచివర జయించిన దుర్గము కలబరిగి క్రీ. శ. 1525 ప్రాంత మని చరిత్రలు చెప్పు చున్నవి. కావున పారిజాతాపహరణమును క్రీ. శ. 1524 ప్రాంతమునందు కలబరిగి దుర్గ పతనమునకు పూర్వము రాయలవారికి వసంతోత్సవ సమయమున తిమ్మన కృతి యొసంగె ననుట నిశ్చయము. మనుచరిత్రమును కలబరిగి విజయానంతరము క్రీ. శ. 1525 ప్రాంతమున రాయల యభిమతము ననుసరించి పెద్దన రచించెను. తరువాత కృతి నొసంగెను. అదియు గాక యీ యీ కృత్యాదులందలి రాయలవారి విజయములను వర్ణించిన పద్యములను సరిచూచినచో దక్షిణ తూర్పు దిగ్విజయములు ప్రధానముగా గల పారిజాతాపహరణ కావ్యము ఉత్తర పశ్చిమ దిగ్విజయములు ప్రధానముగా వర్ణింప బడిన మనుచరిత్రకంటె ముందు కృతి యీయ బడినదని స్పష్టముగా తోచును. రాయలు కళింగ రాజగు వీరరుద్ర గజపతి మీాద క్రీ. శ. 1520 ప్రాంతమున దండయాత్రకు బయలుదేరెను. విజయవాటికయందు దండును విడియించి శ్రీకాకులమున కరిగెను. అచట నాంధ్ర విష్ణువును దర్శించెను. ఆంధ్ర విష్ణువు స్వప్నమునం దగుపించి ఆముక్త మాల్యదను రచింపు మని రాయల కానతిచ్చెను. రాయలు విష్ణుచిత్తీయము వీరరుద్ర గజపతిని జయించిన తరువాత వ్రాయఁ దలచుకొనెను. మనుచరిత్ర విష్ణుచిత్తీయములందలి వర్ణనల పోలికలను బట్టి మనుచరిత్ర కృతి నొందిన తరువాత రాయలు తన కృతి నారంభించెనన వలయును. రెండు మూడు సంవత్సరములలో దానిని పూర్తి చేసి యుండ వచ్చును. కావున పారిజాతాపహరణము క్రీ. శ. 1524 ప్రాంతమునను, మను చరిత్ర క్రీ. శ. 1525 ప్రాంతమునను రాయలవారు కృతుల నందుకొని యుందురు. విష్ణుచిత్తీయమును క్రీ. శ. 1528 ప్రాంతమున రాయలవారు పూర్తి చేసి యుందురు. తరువాత గృహ కల్లోలములకు లోనయి 1530 వ సంవత్సరమున మరణించెను. అప్పటికి రాయలకు నలుబది యేండ్లు పైబడి యుండ వచ్చును.

నంది తిమ్మన వీర శైవ మతావలంబి. రాయలు విశిష్టాద్వైత మతస్థుడు. తిరుపతి వేంకటేశ్వర పాద పయోరుహ సేవా ధురంధరుడు. పదునారవ శతాబ్దమునందు రాజాదరణమును పొంది వైష్ణవము మిగుల వ్యాప్తిలో నుండెను. రాయల పరిపాలనమున శైవ వైష్ణవ ములు పరస్పర విరోధము లేక పొత్తు కుదిరి యుండెను. రాజు ప్రజా రంజకుడు. రెండు మతములవారిని సమాన దృష్టితో నరసెను. రాజ్యము మత కల్లోలములు లేక పెను పొందెను. కవిరాజులు రాజుల తోడివారు. వారి హృదయములు మిగుల విశాలము లయినవి. తమ కిష్ట దైవ మెవ రైనను పెర దైవములను దూషింపరు. వారి యందును సమదృష్టి కలవారయి యుందురు. ఎఱ్ఱన శివపూజా ధురంధరుడు. ఉత్తర హరివంశము, నృసింహ పురాణము తెనిగించెను. పోతన శివారాధన తత్పరుడు. భాగవతము నాంధ్రీకరించెను. మహా కవుల స్వభావములు వేరు. వారి దృష్టి విశ్వ శ్రేయము కొరకు నరయు చుండును. వారి కృతులు విశ్వ శ్రేయములు. దేవతలు విశ్వ శ్రేయో దాయకులు. కావున కవులకే దేవతయైన నొక్కటియే. రాజులు కవులు దేవతలు నొక్క కోవలోనివారు. శివోపాసకుండగు నంది తిమ్మన విష్ణుభక్తుండగు (రాయలవారి చిత్త ప్రవృత్తి కనుగుణముగా వేదవ్యాస విరచిత మగు నుత్తర హరివంశములోని విష్ణు నవతార మగు శ్రీకృష్ణుని కథయందలి పారిజాతాపహరణ ఘట్టమును

ఇతివృత్తము

గా గ్రహించి కావ్యమును రచించెను. ఇట్లు పురాణాంతర్గత కథా భాగములను స్వంత కల్పనలు చేర్చియు మార్పు లొనరించియు మిశ్రమ ప్రబంధ రూపమున మొదట విరచించినవాడు నన్నెచోడుడు.) అతడు కుమార సంభవమును రచించెను. సంస్కృత కుమార సంభవము లోని కథను శివ పురాణాంతర్గత కథా భాగముతో మేళవించి తన కల్పనలు చేర్చి ప్రబంధముగా వ్రాసెను. వాని యడుగు జాడలలో

కథ నడిపించినవాడు పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుడు. వ్యాస భారతము లోని శకుంతలోపాఖ్యానమునకు కాళిదాసు నభిజ్ఞాన శాకుంతలము లోని కథ కొంత వరకు చేర్చి శృంగార శాకుంతలము వ్రాసెను. పుర వర్ణనతో కథను ప్రారంభించుట వాని ప్రబంధములోని క్రొత్త విశేషము. శ్రీనాథుడు స్కాంధ పురాణములోని కథా ఖండములను యథాతథముగా గాక స్వంత పోకడలు వర్ణనములు చేర్చి పురాణ ప్రబంధములుగా విరచించెను. ఆ దారిని త్రొక్కినవాడు ముక్కు తిమ్మన. వాని కథా సరళియందు వస్త్వైక్యత యున్నది. భీమ కాశీ ఖండములు కావ్య దృష్టికంటె పురాణ దృష్టితోడనే శ్రీనాథుడు రచించెను. ముక్కు తిమ్మన కావ్య దృష్టితో పారిజాతాపహరణము వ్రాసెను. తరువాత అల్లసాని పెద్దన శృంగార శాకుంతలమునందు వలె కథ పుర వర్ణనతో ప్రారంభించెను. అందు నాల్గు వర్ణములవారిని వర్ణించెను. మూడవ ఆశ్వాసాంతము వరకు వస్త్వైక్యత గల సలక్షణ మగు కావ్యముగా ప్రబంధించెను. ఈ విషయమున అలసాని పెద్దన శృంగార శాకుంతలమును మనసునం దుంచుకొని ప్రబంధమును నడిపించె ననుట నిర్వివాదాంశము. కాని పద్య రచనా విధానమునందు నన్నయ శ్రీనాథుల చణుకులను పుణికి పుచ్చుకొనెను. కథ చిన్న దయినది. కావున తరువాత కథలను కూడ దీసి కావ్యమును పూర్తి చేసెను. ఆ సంగతి చివరి యాశ్వాసముల రచనా విధానమునందు స్పష్టముగా నగుపించును. కావున వస్త్వైక్యత లేక పోయినది. కథలు వేరైనవి. ఇది మనుచరిత్రలోని లోపము. ఐనను ప్రబంధంపుఁ బోకడలకు లోపము రానీయ లేదు పెద్దన. ఇట్టి వస్త్వైక్యత లేని ప్రబంధములు రఘువంశాదులు సంస్కృతమునందు కలవు. వానిని ప్రబంధములుగా బరిగణించుచుండిరి. కావున మనుచరిత్ర ప్రబంధము యనుటలో సందేహము లేదు. పాశ్చాత్య మహాకవుల కావ్యములందు సైతము వస్తువునకు ప్రధాన స్థాన మున్నది. షేక్స్పియరు ప్రతి నాటకమును వస్త్వైక్యత గల వానినిగా నిర్మించెను. ఆ విధానము పాశ్చాత్య ప్రబంధములందు

కూడ నగుపించును. మిల్టన్ రచించిన పేరడైజు లాస్టు, పేరడైజ్ రిగైయిన్, ఎడ్విన్ ఆర్నాల్డు వ్రాసిన లైట్ ఆఫ్ ఏషియా, టెనిసన్ విరచించిన నైట్స్ ఆఫ్ ది రౌండ్ టేబిల్ మొదలగు ప్రబంధము లరయ వచ్చును. హోమరు గ్రీసు దేశీయుడు. ఆయన ఇలియడ్, ఒడిసి యను కావ్యములు రచించెను. వానియందు వస్త్వైక్యత పాటింప బడినది. వస్త్వైక్యత ప్రబంధమునకు ప్రధాన లక్షణముగా ప్రపంచ మందలి కవు లందరు నంగీకరించిన విషయము. అది లేకుండుట లోప మనక తప్పదు. రస నాయికా నాయ కేతివృత్త భేదములచేత ప్రబంధములు బహు రకములుగా నుండును. శకుంతలా పరిణయము నందు ప్రధాన రసము శృంగారము. అందు వియోగ సంభోగ శృంగారములు పోషింప బడినవి. మనుచరిత్ర యందు ప్రధాన రసము శృంగారము. అది ఆభాసాంత మయినది. కథా విధానమునందును మనుచరిత్ర శృంగార శాకుంతలముకంటె వేరయి ప్రబంధము విభిన్న రూపమున గోచరించును. పారిజాతాపహరణము నందును శృంగారము ప్రధాన రసము. అసూయా ఈర్ష్యాదులచే జనించిన ప్రణయ కోపము ఇందు వర్ణింప బడినది. ఇది ఒక విధముగా వియోగ శృంగార మని చెప్ప వచ్చును. శకుంతలా పరిణయమందు నాయకుడు ధీరోదాత్తుడు. నాయిక ముగ్ధ. మనుచరిత్ర యందు నాయకుడు ధీర శాంతుడు. నాయకురాలు సామాన్య. పారిజాతాపహరణమునందు నాయకుడు దక్షిణుడు. నాయిక ఖండిత. ధీరాధీర. కథా విధానము వేరు. కావున పారిజాతాపహరణము రసనాయికా నాయ కేతివృత్తముల చేత మిగిలిన ప్రబంధములకంటె విభిన్న రూపము కలదయి పాఠకులను మిగుల నాకర్షించును. దానికి వస్త్వైక్యత మెరుగు పెట్టినది. మనుచరిత్రకంటె స్వరూపము చేత నందము కలదయినది. దీనిని తిమ్మన రాయల కంకిత మొసంగెను. మొదటి పద్యమును రాయలవారి ఆరాధ్య దైవమగు ('వేంకట స్వామి గృతార్థుం జేయు నరస క్షితినాథుని కృష్ణరాయునిన్') అని

యాశీర్వాదము. ఆశీ ర్నమస్క్రియా వస్తు నిర్దేశో వాపి తన్ముఖం. కవులు ఋషులు. నానృషిః కురుతే కావ్యం. ఋషులగువారి కాశీర్వదించు నధికార మున్నది. కావున తిమ్మన రాయల నాశీర్వదించెను. తెనుగు కవు లందరు దాదాపు తమ కావ్యముల నెవరికో యొకరి కంకితము నొసంగుచు వచ్చిరి. ప్రబంధములను ఆశీర్వాదములతో ప్రారంభించిరి. పారిజాతాపహరణమునందు

ప్రధాన కథ

సు

హరి నరకాసురుం గెలిచి యద్దనుజేంద్రుని యింట నున్న య
చ్చరల కొలంబువారి నెఱ జవ్వనముం బొలివోని వారిఁ ద
న్వరునిఁగఁ గోరువారి లలనామణులం బదియారు వేవురం
బరిణయ మయ్యె నారదుని పంపున సౌఖ్య రసైక లోలుఁడై

అని వస్తు నిర్దేముతో నారంభించెను. ఇదిసంస్కృతకవుల సంప్రదాయము

అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవ తాత్మా
హిమాలయో నామ నగాధిరాజః

అని కాళిదాసు కుమార సంభవము నారంభించెను.

నిపీయ యస్య క్షితి రక్షిణః కథా
స్తథాద్రియంతేన బుధా స్సుధా మపి
నల స్సి భూజాని రభూత్ గ్గుణాద్భుతః

అని శ్రీహర్షుడు నైషధము నారంభించెను.

(నాయ కాభివర్ణనముతో తిమ్మన పారిజాతాపహరణము నారంభించెను.) ఇది సంస్కృత కావ్యముల యనుకరణము. తెలుగు కవులు చాల వరకు పురవర్ణనతో కథ నారంభించుచు వచ్చిరి. హరి శ్రీకృష్ణుడు. పారిజాతాపహరణ కావ్యమునందు నాయకుడు. నరకాసురునిం గెలిచినా డనుట పరాక్రమము సూచింప బడినది. నారదుని పంపునన్

అనుట చేత అవికత్థనత్వము ద్యోతక మగు చున్నది. తన్వరునిగఁ గోరు వారి ననుటవలన కరుణ వెలయింప బడినది. అందు ధీరత్వమును కలదు. ఇట్టి లక్షణములుగల నాయకుడు ధీరోదాత్తుడు.

ధీరాత్మ్నుం డవికత్థనుండు గరుణోద్వేలుండు సత్వాఢ్యుఁ డా
ధీరోదాత్తుఁడు

శ్రీకృష్ణుడు లలనా మణులం పదియారు వేవురం బరిణయ మయ్యెను. వీరికితోడు మహిషు లెనమం డ్రంతకు పూర్వము కలరు. వీరందరి తోడం గూడి

ఏ యే వేళల నే సరోజముఖి యే యే లీలలం గోరుఁ దా
నా యా వేళల నా సరోజముఖి నా యా లీలలం దేల్చి యే
చాయం జూచినఁ దానయై మెలఁగుచున్ సౌఖ్యాబ్ధి నోలాడు భో
గాయత్తుండయి పెక్కు రూపముల మాయా కల్పనా చాతురిన్

అని వర్ణించుట చేత శ్రీకృష్ణుడు దక్షిణుడను శృంగార నాయకు డగు చున్నాడు. (బహు ప్రియాసదృశ శీలుడు దక్షిణుడు). ఒక్కడింత మంది యిల్లాండ్రతో భోగాయత్తుండయి సౌఖ్యాబ్ధి నోలలాడుట సంభవ మగునా యను సందేహము కలుగ వచ్చును. తన్నివృత్తి కొరకు కవి ఏ చాయం జూచినఁ దానయై పెక్కు రూపముల మాయా కల్పనా చాతురిన్ మెలగు చుండు నని నుడివెను. అందు మూల మున శ్రీకృష్ణునియందు సర్వ వ్యాపకత్వము, బహు రూపకత్వము, మాయా మయత్వము నారోపింప బడినవి. ఆ కారణము చేత శ్రీకృష్ణుడు పరమాత్మ్నుం డనియు కావున నందరితో నట్లు నన్ని రూపముల భోగింప గలిగె ననియు నది యంతయు మాయా నాటక మనియు సూచింప బడినది. ఈసంగతి భాగవతము దశమస్కంధము పూర్వ భాగ మునందు గోపికలతోడ శ్రీకృష్ణుండు క్రీడించు సందర్భమున స్పష్ట ముగా చెప్పబడెను.

గోప జనములందు గోపిక లందును
సకల జంతులందు సంచరించు
నా మహాత్మునకుఁ బరాంగన లెవ్వరు
సర్వ మయుఁడు లీల సలిపెఁ గాక

అది లీల. మాయా కల్పితము. కావున తిమ్మన మాయా కల్పనా చాతురిన్ అని వాడెను.

హరి యిండ్లు సతుల నందఱ
సరిగాఁ జూచియును భోజ జనపాల సుతం
దరుణీమణి సాత్రాజితి
నిరువుర మన్నించి మిగుల నిచ్చుం జనవుల్

ఈ పద్యము పారిజాతాపహరణ కావ్యమునకు బీజము. నాటకము నందు వలెనె కావ్యమునందును బీజము బిందువు పతాకాదులు మహాకవుల రచనలలో గోచరించును. మనుచరిత్రయందు 'వాని చక్కఁదనము వైరాగ్యమునఁ జేసి' యను గీతమునందు బీజ ప్రాయముగా కథ సూచింప బడినది. పై పద్యమునందు భోజరాజాత్మజా సాత్రాజితులను శ్రీకృష్ణుఁడు మిగుల మన్నించి చనవుల నొసంగు ననుటలో భావి కథ బీజరూపమున ద్యోతక మగు చున్నది. రుక్మిణి భోజ జనపాల సుత. సత్యభామ సాత్రాజితి. ఇరువురు మహారాజ పుత్రికలు. కుల గౌరవము గలవారు. ఇది వారి గర్వమునకు కారణము. విశేషించి సత్యభామ తరుణీమణి యట. ఆమె తారుణ్య మామెను మరింత గర్వితనుగా చేసినది. తారుణ్య మనగా యౌవనము. యౌవనము చక్కఁదనమునకు కారణము. కావున తరుణి యనుట వలన అందము యౌవనము కలదని భావము. అట్టి వారియందు మణి శ్రేష్ఠురా లగుటచేత సత్యభామ లోకమునందు పేరు పొందెను.

అందు మూలమున నామెకు నిక్కు జెక్కువ. ఆ యౌవన సౌందర్యములను చూచుకొని యామె విఱ్ఱవీగు చుండును. కావుననే నారదుడు

చక్కని దాన నంచు నెల జవ్వని నంచు జగంబులోనఁ బే
రెక్కిన దాన నంచు

నిక్కుచు విఱ్ఱవీఁగుచు సత్యభామ కాంతల గణింప కుండె నని నుడివెను. ఈభావము మనస్సునం దుంచుకొని తరుణీమణి సాత్రాజితి యని తిమ్మన పై పద్యమునందు వాడెను. అందలి నిగూఢ భావమును నారదుని నోట చెప్పించెను. రుక్మిణీ సత్యభామలు మగని మన్ననయు చనవును గలవారు. ఒకరి కొకరు తీసిపోవు వారుకారు. అందును సపత్నులు. ఇంక రవరవల కేమి కొరత

కులమును రూపము న్మగని కూరిమియుం గలదాన నంచు నీ
వల నిల రుక్మిణీ రమణి వాసిఁ జెలంగఁగ సత్యభామయుం
గులమును రూపము న్మగని కూరిమియుం గలదాన నంచు నా
వలఁ బచరింపఁగా రవరవ ల్వొడమె న్మది వారి కెంతయున్

అని తిమ్మన పై కందపద్యములోని భావమునకు రవరవలకు కారణములుగా వ్యాఖ్యానించినాడు. కులమును రూపము న్మగని కూరిమియుం గలదాన నంచు నని రుక్మిణీ సత్యభామల కొక్కటే విధమగు పదములను విశేషణ గతములుగా వాడుటలో నొకరి కొకరు రవరవలయందు తగ్గిపోవువారు కారు. ఇరువురు సమాను లని తోఁపింప చేసినాడు కవి. వియ్యమున కైనను కయ్యమున కైనను సమాను లుండ వలయును. అప్పుడె యందముండును. లేనిచో నసమర్థులయి

అందఱిలోనఁ బెద్ద మహిమాన్విత రుక్మిణి గానఁ బూవు నో
విందుఁడు దాని కిచ్చెఁ దగవే యని లక్షణ యోర్చె నైఁచెఁ గా

లింది శమించె భద్ర యవు లెమ్మని యూరడిలెన్ సుదంత లోఁ
గుందుట మాని జాంబవతి కోప మడంచెను మిత్రవిందయున్

వలె నూరకుండురు. మహాకవులు పూర్వాపర సందర్భములను ముందుగా నాలోచించి పరస్పర విరుద్ధములు గాకుండ ఒండొంటిని భావములు కలుపుకొనుచు పద్య రచన గావింతురు. అది కథా సరణికి బిగువు నొదవించును. అందము నాపాదించును. వానిని సమన్వయము చేసి చూచుకొను నప్పుడు కవి ప్రతిభ యోచనా శక్తి కల్పనా సామర్థ్యము గోచరించును. ఒక్కొక్కప్పు డొక పద్య మింకొక పద్యమునకు వ్యాఖ్యాన రూపమున నుండును. అందు మూలమున రస స్ఫూర్తి కలుగును. (ఇట్టి రచనా విధానము కావ్య కవులలో నంది తిమ్మన యలసాని పెద్దనలయం దున్నది! పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన శృంగార శాకుంతలమునందు లేదు. కావున కథ పలపల యైనది. ఈ విషయము లా యా సందర్భములందు విమర్శింప బడినవి. మరల వానిని వివరించుట చర్విత చర్వణ మగును. ఒకనాడు

సరిగమ పదనిస సంజ్ఞ స్వరంబుల
మహతి నభో వాయు నిహతి మొరయ
భాగీరథీ పయః పరిపూర్ణ మణి కమం
డలువు హస్తంబునఁ జెలువు మిగులఁ
బ్రణవ మంత్రావృత్తి పావన స్ఫటి కాక్ష
వలయంబు కర్ణ శష్కులిక వ్రేల
సమర నృత్యోచిత చమర వాలంబును
గక్షపాలయు భుజాగ్రమున మెఱయ

దేహ కాంతు లకాల చంద్రికల నీన
జడలు మోక్షుద్రు పల్లవ శంక సేయ
గగనమున నుండి వచ్చె నాకస్మికముగ
నారివేరంపుఁ దపసి దైత్యారి కడకు.

ఈ పద్యము నంది తిమ్మ నార్యుని కవితలోని శిల్పకళా నిరూపణమునకు నిదర్శనము. నారదుని పెక్కుమంది కవులు తమ కావ్యములందు వర్ణించిరి. ఆ వర్ణనలు వారి వారి మతానుగతములయి విభూతి రుద్రాక్ష తులసి మాలాదులతో నొలసి శివ కేశవులయందలి ప్రత్యేక భక్తి చ్ఛాయలు సూచించు చుండును. తిమ్మన నారదుని సాత్త్విక భక్తి స్వరూపునిగా నిందు నిరూపించెను. కావుననే

ప్రణవ మంత్రావృత్తి పావన స్ఫటి కాక్ష
వలయంబు కర్ణ శష్కులిక వ్రేల

నని వర్ణించెను. అక్షమాల తులసి పూసల దండ కాదు. పద్మాక్ష మాలయు గాదు. స్ఫటి కాక్షవలయము. స్ఫటిక మాల మోక్షా ద్యుత్తమ ఫలముల నొసంగును. అది సత్త్వ గుణమునకు తార్కాణము. నారదుడు నారాయణ మంత్రము జపించువాడు గాడు. పంచాక్షరీ మంత్రము నుపాసింపడు. త్రిమూర్తులకు మూల తత్త్వమగు పరబ్రహ్మమును సేవించును. అది సత్త్వము. అందు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరు లిమిడి యుందురు. దానిని ప్రదర్శించు మంత్రము ప్రణవ మగు ఓంకారము. అది అ ఉ మ్ ల సంపుటీ కరణము. అకారము విష్ణువు. ఉకారము శివుడు. మకారము ఆది శక్తి ప్రకృతి. అ+ఉ+మ్= ఓం అగును. ఆ మంత్రమును పలు నావృత్తులుగా జపించుటచేత పావన మయిన దా స్ఫటి కాక్షవలయము. దానిని కరమందు ధరింప లేదు. పవిత్ర మగు దక్షిణ కర్ణమున తాల్చెను. దక్షిణ కర్ణము పూతమయిన దని శాస్త్రము. చేత దాల్చిన మణి కమండలువు భాగీరథీ పయః పరిపూర్ణము. భాగీరథి యను శబ్దము గంగకు పర్యాయ పదముగా వాడబడినది. ఒకప్పుడు గంగ విష్ణువు భార్య. శివపత్ని. హరి హరులందు సమాన ప్రతిపత్తి కలది. ఆ కారణముచేత గంగా జలమును కమండలువునందు

నింపుకొనె నని కవి వర్ణించెను. ఆ జలము స్ఫటికము వలెనె తెల్లని వర్ణము కలది. నారదుని శరీరము తెల్లనిదయి అకాల చంద్రికల నీను చున్నదట. సత్త్వ గుణము తెలుపు. నారదుడు ముముక్షువు. మోక్షార్థి. అతడు వైకుంఠము గాని కైలాసము గాని కోరువాడు కాడు. అవి వానికి నిత్య సంచారములు. అతడు కోరునది పునరావృత్తి జన్మ విరహిత మయిన కైవల్యము. అది యా మౌని యాశించు మోక్షము. పరబ్రహ్మతో నైక్యము. కావున కవి నారదుని మోక్ష ద్రుమముతో పోల్చెను. వాని జడ లెఱ్ఱనయి మోక్షద్రు పల్లవ ముల శంకను కలిగించు చున్న దని కవి వర్ణించెను. ఇందువలన నార దుడు సత్త్వ మయిన పరబ్రహ్మము నుపాసించి వానియందు కైవల్య మును బొంద నభిలషించు సాత్విక భక్తి యుతుడగు తపస్విగా తిమ్మన వర్ణించెను. అతడు ఆరివేరంపుఁ దపసియట. పుల్లింగాలు పెట్టి పోట్లా టల పెంచు ముని యతడు. అది వాని నిత్య కృత్యము. ఇందు రాబోవు సత్యా రుక్మిణుల పోరాటము సూచింప బడినది. సీస పాద ములందు స్వభావోక్తి గీతమునందు అతిశయోక్తి ఉత్ప్రేక్షలు గలవు.

నారదుడు

ప్రామినుకుల దొంగఁ బాతాళ కుహరంబుఁ
జొరఁ బాఱి చీఱిన చోఱి వీవ
తరిగొండ వెన్నుపైఁ దాల్చి వేల్పులఁ గూటి
చవిఁ దేల్చి నట్టి కచ్ఛపమ వీవ
నీటిలో మునిఁగిన నేల చేడియఁ గొమ్ము
కొన నుబ్బ నెత్తిన ఘోణి వీవ
మునిమాపు బలు గంబమునఁ బుట్టి బంటు న
క్కఱఁ గాచినట్టి సింగంబ వీవ

దితిజు మెట్టిన యా పొట్టి దిట్ట వీవ
పుడమి ఱేఁడుల నడఁచిన ప్రోడ వీవ

కడలిఁ గోలకుఁ దెచ్చిన గబ్బి వీవ!
యిపుడు ద్వారక వసించు నీవు నీవ

అని శ్రీకృష్ణుని యవతారములను వర్ణించి పొగడెను. పారిజాతాప హరణము తృతీయాశ్వాసమునందు అదితి శ్రీకృష్ణుని దశావతారముల వర్ణనతో నభినుతించినది. అందు

నటలిక మాను రోరి! హరి సర్వమయుండనెయంచుఁ బట్టితోఁ
జిటచిట లాడి యిందుఁ గనఁ జేయుము నీ వని దైత్యుఁ డాడినం
బటపట దాఁటి కంబ మిరు వాయలుగా నరసింహ మూర్తివై
కుటిల నఖాగ్ర కుంచికల గ్రువ్వవె వాని యురః కవాటమున్

ఇది నరసింహావతార వర్ణనము. ఈ పద్యమునందు రూపకాలంకారము కలదు. దేశీయ పద జాలములలో వీర రసమును పొంగి పొరలింప చేసినాడు తిమ్మన. ఈ రచనా విధానము తిక్కనలో నున్నది. ఆ మహాకవి యుద్ధ ఘట్టములందు క్రొన్ననలలోని మెత్తందన మిముడ్చుకొనిన తెనుగు దేశీయంపు పద జాలములలో ప్రచండ విల యానలము ప్రజ్వలింప చేయగల సమర్థుడు. సముద్రమతి శీతల జల సమాహితం బయ్యును నందు నౌర్వాగ్ని డాగి యున్నది. అది కాలానుగతముగా కీలాభీలమై ప్రలయ మొదవించును. అట్టిది తెనుగు భాష. సంస్కృత పద సంఘటితమగు సమాసముల వలన నిప్పులు కురిపించు వీర రసము ప్రదర్శింప వీలగు నని వాదించుపండితు లీపద్యము నరసినచో నింక నోరెత్తరు. రస ప్రసృతి రచనయం దున్నది గాని భాష యందును వృత్తమునందును లేదు. ఏవృత్త మయిన నొకటియే. శార్దూలము వీర రస ప్రదర్శనమునకు తగిన వృత్త మనుకొనుట యవివేకము. తిమ్మన వాడినది చంపకమాల. అందుండి నటలలో రగిలిన వీర రసానలమును చిటచిట లాడించి పటపట మండించినాడు. కుటిల నఖాగ్ర కుంచికలలో శిఖలు మిన్నంట రేపి దానవు నాహుతులు గావింపించినాడు.

ఆ పదముల పొందికలో వీర రసము కురిసి ప్రజ్వలించినది. పద్యము చదువు నప్పు డా యనుకరణ ధ్వనులలో నరసిం హావతారములోని సంరంభము హృదయమునకు పొడకట్టును. అది యా రచనలోని యందము. తిమ్మన కే తెనుగు పద మెచట నెట్లు వాడిన రాణించి రస స్ఫూర్తి కలిగించునో బాగుగా తెలియును. రసము ననుసరించి భావము, భావము ననుసరించి పదము, వాడుటలో నాతని కాతడే సమానుడు. తిక్కన రచనలో భావము ప్రధానము. తిమ్మన రచనలో భావమునకు పదమునకు ప్రాధాన్యము కలదు. అందుకు పై పద్యము వెనుకటి పద్యములు తార్కాణములు. ఏ రసమునం దైనను తిమ్మన తన సహజ శయ్యా మార్దవమును విడువ లేదు. అది యాతని సొత్తు

> నను నా కశ్యప కామినీ మణులలోన న్ధన్యఁగాఁ జేయ మ
> త్తనయ వ్యాజము దాల్చి వామనుని చందాన న్బలి న్మట్టవే
> ఘన మార్గోన్నమి తాంఘ్రి పద్మమునకుం గంజాప్తుఁ డంశు వ్రజం
> బను కింజల్క పరంపరల్ మెఱయ నుద్య త్కర్ణికం బోలఁగన్

ఈ పద్యమున రూపకాలంకారమును పొసగించి వామనుడు ఆకాశమున కెత్తిన పాద కమలమును వర్ణించినాడు తిమ్మన. ఇందలి సహజ స్వరూపము ప్రసంగింప తగినది. వామనుడు తన పాదము నాకాశమున కెత్తెను. అది కమలము వలె నున్నది. దానికి సూర్యుడు కర్ణిక. వాని కిరణములు కింజల్కములు. మానవ హృదయమున కందుబాటులో నున్న కల్పన. ఈ యందచందములు పెద్దన రాయల వారలయందు లేవు. పెద్దన మనుచరిత్రమునందును రాయలు విష్ణు చిత్తీయమునందును దశావతారములు వర్ణించిరి. వాని నీ పద్యము లతో సరిపోల్చి చూచినచో ఏ పద్యములలోని తియ్యందనము వానియందు కానరాదు. దానికి కారణము తిమ్మన తెనుగు నుడి

కారములోని మార్దవము, భావములలోని కల్పనా వైశద్యము. మనుచరిత్రయందు

కరుణించున్ మము నట్టి నీదు భుజ యుగ్మం బెద్ది పూనెన్ నభో
తర సీమన్ దితజాంత్ర సక్త నఖ సంతానంబుతో నో నృకే
సరి రాత్రించర భీతికై త్రిభువన స్థానీయ పీఠిన్ వికి
స్వర శోణ ప్రగలంకృత క్రకచ భాస్వ త్తోరణ స్తంభతన్

ఇది నృసింహావతార వర్ణనము

దనుజ కులేంద్ర దత్త కరతామరస స్థిత దాన ధారచే
ననిమిష దైన్య దుఃఖిత మహాముని మండల దృశ్య కశ్య పాం
గన నయ నాంబువుల్ కడిగి కంజభవాండము మోవ లీలమైఁ
బెనిచిన దంభ వామను నుపేంద్రుని నిన్ను సమాశ్రయించెదన్

ఇది వామనావతారము. పెద్దన సంస్కృత దీర్ఘ సమాసములు వాడినను పదములు తేలికగా నర్థ మగును. భావము నవగత మగును. రచనలో కొంత మార్దవము మాధుర్యము కలదు. విష్ణుచిత్తీయము నందు

అసురేం ద్రాశయ కుండి కాచ్ఛ రుధిర వ్యాప్త స్వకచ్ఛాయఁ గాం
చి సముద్వ త్ప్రతి సింహ మత్సర మిళ చ్ఛ్వేష్టన్ దదుద్దామ దీ
ర్ఘ సటా ఘూటముఁ బెల్లగించు గతి నాంత్ర శ్రేణిఁ గిన్కన్ వెరం
జు సిత క్రూర భవ న్నఖావళులు ప్రోచున్ మ త్త్య పంచాననా

ఇది నరసింహావతార వర్ణనము.

బలి దైతేయ భయాంధకార భరిత బ్రహ్మాండ గేహంబులో
పలఁ బై మండెడు త్ర్ప్రతాప మయ దీప జ్వాల డింద న్గదున్
దలమై మింటికి గ్రక్కున న్నెగయు నుద్య త్తన్మహా చ్ఛాయ నాఁ
గల నీలాంగము శింశుమార మొరయంగాఁ బెంచవే వామనా !

అని వామనావతారమును వర్ణించెను. ఈ రచన పెద్దనగారి రచన వలె గాక మిగుల కఠినమయినది. సమాసములు కఠినములు. పెద్దనగారి సమాసములలోని సరళత వీనియందు లేదు. పదములు గులక రాళ్లు. భావము ప్రౌఢము. రూపకాద్యలంకారములతో పొందుకొని యది మరింత ప్రౌఢ మయినది. ఇది తిమ్మన పెద్దన రాయల వారల రచనల లోని తారతమ్యము.

ముక్కు తిమ్మనార్యు ముద్దు పలుకు

అను ప్రథ నుడికారంపు సొంపు వలననే కలిగినది. ఆ ముద్దుతనము తెచ్చినది వ్యావహారికములు దేశీయములగు తెలుగు పదముల సంపుటీ కరణము. ఈ రచనా విధానము పూర్వ కవులలో తిక్కనయం దున్నది.

రక్కెస మాట లాడెదరు రాజును దమ్ములు వానిలోన నీ
వొక్కటి యైనఁ గాదనక యూఁకొను చుండుట యంతకంటె మే
లక్కట యిట్లు వేఁడికొన నైనను బోయెదువో సుయోధనుం
డెక్కడ భూమిలోన సగ మిచ్చుట యెక్కడ దానవాంతకా !

రక్కెస మాటలు, ఊఁకొనుచుండు ఇత్యాది వ్యావహారిక పదముల పొందిక తిక్కన పద్యముల కందము తెచ్చినవి. ఇట్టి రచన చదువరుల నోట లూరించును. నన్నయ సంస్కృత సమాస కలిత మయిన భారత భాగమును చదివిన తరువాత తిక్కన దేశీయంపు నుడికారముల సొంపు తెందనము గల విరాటోద్యోగ పర్వములను చదువు నపుడు పాఠకుని హృదయము మహాప్రవాహము నీది యైటపడి ప్రకృతి యందమును సందర్శించుచున్న ట్లుండును. ప్రాణమున కమిత మగు హాయిని కల్పించును. దానిని చూచియే లోకులు తిక్కనగారిని మురిసి పోవుదురు. తెనుగు సారస్వతమునం దంత కవి లేడని పొగడుదురు. వాని

రచనలోని రహస్య మది. కాని వాని పదములలో కొన్ని మాండలికము లుండును. అవి మారుమూల పదము లనిపించును. భావములలో దూరాన్వయములు, క్లిష్టములు కలవు. అవి వాని రచనకు ఒక్కొక్క ప్పుడు కరకుతనమును కల్పించును. శయ్యలో పోను పోను బిగువు సడలి చివరి పర్వములందలి పద్యములు పేలవము లనిపించును. తిక్క నను సర్వ విధముల ననుసరించి కృత కృత్యు డయినవాడు తిమ్మన. పైన చూపిన తిక్కనగారి రచనలోని లోపములు ముక్కు తిమ్మన యందు కానరావు. పదములు చాల వరకు జనుల వాడుకలోని వయి యుండును. వానియందు విరి తేనెల తీపి వెన్నలోని మార్దవ మమరి యుండును. అందు మూలమున పాఠకుని చిత్తము నాకర్షించును. చదువు నప్పు డూట లూరించును. సమ్మోద మొదవించును. అదియె తిమ్మన రచనలోని ముద్దు తనము. అన్వయముకొరకు తడుముకొన వలసిన పని లేదు. ఆ కారణముచేత పద్య మాహ్లాద కరముగా నుండును. రస పిపాసువుల మనస్సును నచ్చగొలుపు శయ్య తిమ్మన రచనలో నున్నది.

> చక్కనిదాన నంచు నెల జవ్వని నంచు జగంబులోనఁ జే
> రెక్కినదాన నంచుఁ బతి యెంతయు నా కనురక్తుఁ డంచుఁ దా
> నిక్కుచు విఱ్ఱవీఁగుచు గణింపదు కాంతల సత్య యింతకున్
> స్రుక్కక యున్నె నీ మహిమ సూచిన బోఁటులు విన్నవించినన్

నిక్కు, విఱ్ఱవీఁగు, ఇటువంటి పదములు నంది తిమ్మన పద్యములలో మెండుకొని యుండును. అవి యన్నియు లోక వ్యాప్తముగా జనులు వాడుకొను పదములు. ఇంక భావము లందుమా సామాన్య మానవ సంభాషణలయందు వినవచ్చు నవి. వానిలో తలచుట్టు నన్వయము లుండవు.

ఎంతకు లేఁడు నారద మునీంద్రుఁడు శౌరి వినంగ రుక్మిణీ
కాంత వినంగ నేను వినఁగాఁ బలికెం బతిఁ గూర్చుదాన నా
యంతటివారు లే రని యహంకృతి నెప్పుడు విఱ్ఱవీఁగుచున్
వంతుకు వచ్చు సత్య గరువం బిఁకఁ జెల్ల దటంచు మానినీ!

ఎంతకు లేఁడు, వంతుకు వచ్చు ఇత్యాది పదము లరయునది. అలంకార ములు వాడినను తిమ్మన మానవ పరిచయమునకు దూరముగా నరుగడు.

కలకాల మొక్క గతిఁ బూ
సలలో దారంబు మాడ్కి సతి మదిలోనన్
మెలఁగెడు పురుషుఁడు గలుగుట
తొలు జన్మము నోముల ఫలము తోయజనేత్రా

ఇందు నుపమాలంకారము కలదు. పూసలో దారము సంగతి లోకమునం దందరికి తెలిసినదే. పద్యము లన్నియు నీ విధముగా నుండును. ఇట్టి తెలుగు తనంపు సొంపు పూర్వ కవులలో తిక్కనయందు తప్ప మరేయితర కవులం దంతగా గనుపించదు. పెద్దన శ్రీనాథులందలి తెనుగు నుడికార మాచ్ఛికము వైకృతము. తిమ్మనయందు తెనుగు నుడికారంపు సొంపుఁదనమే కాక సంస్కృతసమాస సంఘటనమునందును నీయంద మున్నది. నన్నయ పెద్దనలు సంస్కృత పదముల యల్లికలకు పేరు మోసినవారు. తిక్కనలో నా యందము లేదు.

పాదప నూతనాంబుధర పంక్తి విముక్త మరంద వర్ష సం
పాదిత శక్రగోపముల భావము నందుచు నో యదృష్ట సిం
హోదర సన్నివేశ! కడు నొప్పెడు దాడిమ బీజము ల్మదో
న్మాదిత రాజకీర వదన త్రుటి తోరు ఫల చ్యుతంబులై

సమాసములోని పదము లన్నియు వాడుకలోనివి. అర్థముకొరకు కోశములందు తడుముకొన వలసిన పని లేదు. నన్నయ పెద్దనల రచనలలోని రహస్యమే యది. ఎంత దీర్ఘ సమాసము వాడినను పదము

లన్నియు తేలికగా నర్థమగు చుండును. వెంబడినే భావ మవగత మగు చుండును. కావున చదువుట కుత్సాహ మొదవించును. దానికి తోడు వానిలో లయాతాళ గతు లిమిడి యుండును. కావున శ్రవణ పుటములందు మరంద ధారల వలె చొరఁబారును. మనస్సు వాని రుచి మరిగి మరింత రుచులకు నాలుక లల్లార్చును. అది ద్రాక్షాపాకము. కోరనివా రెవ రుందురు. తిమ్మన అంత కందుకొన లేక పోయినను సమాసములలో సరళత మృదుత్వము నున్నవి. రాయల సంస్కృత రచనలో నివి యేమియు లేవు. అది నారికేళము పెచ్చు తీసి పగలఁగొట్టి పై టెంకె నూడతీసి లోని కొబ్బరి రుచి చూడ వలయును. అంత సహనము ఆధునికులకు లేదు. ఆ పాండిత్య ప్రకర్ష అతీత మయినది. కావున విష్ణుచిత్తీయము మరుగున పడినది. ఒక్క విష్ణుచిత్తీయమే కాదు అన్ని ప్రబంధము లడుగంటినవి. కొంత కాలమునకు సాహిత్యము పాండిత్యముతో పాటు అంతరించును. దానికి ప్రథమ రంగమాధునిక రచయితల వాదము. 'దేశ మంటే మట్టికాదోయి' అన్నా రిప్పుడు 'సాహిత్య మంటె వుట్టిదోయి' అంటారు తరువాత.

ఆరివేరంపుఁ దపసి

యుట నారదుడు. ఇది నారదుని పాత్ర పోషణకు మూలాంకురము. తిమ్మన ముందుగా పాత్రలందలి ప్రధాన గుణము నంకు రార్పణగా సూచించును. వాని కనుగుణముగా పాత్రల నాయా సముచిత సన్నివేశములచేతను సంభాషణలచేతను పోషించుచు ప్రబంధమును మనోహరముగా నడిపించును. పాత్ర పోషణయందు తిక్కన మహాఘటికుడని చాలమంది వ్యాసకర్తలు పత్రికలందు ప్రచురింపగా చదివి యుంటిని. అందలి సత్యాసత్యములు ప్రకటించుట కిది తావు కాదు. అయినను స్థాలీ పులాక న్యాయముగా నుడువుదును. కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు సుప్రసిద్ధ విమర్శకులలో నగ్ర గణ్యులు. తిక్కనగారి భారతము నక్షరాక్షరము గాలించి సారస్యములు వెలయించిన

వ్యక్తి. తిక్కనగారి కొన్ని పద్య భావములను తరువాత వారు శ్లోకములలోని కనువదించి వ్యాస భారతమునందు చేర్చిరని నిర్ణయించిరి. సుధేష్ణ పాత్ర తిక్కనగా రతిమనోహరముగాను నిపుణముగాను పోషించె నని మరొక వ్యాస కర్త విరచించెను. ద్రౌపది పాత్ర పోషణ మూలమునకు వన్నె పెట్టుచున్న దని మరొకరు విమర్శించిరి. తిక్కన మూలమునకు మెరుగు పెట్టినది లేదు. వాని భావములు వ్యాస భారతములో చొనిపించిన మాట యబద్ధము. సుధేష్ణను సిగ్గు లేని నీచ పాత్రగా తయారుచేసినాడు తిక్కన. అసలు మూలమే యట్లున్నది. ఆయన చేసినది లేదు. ద్రౌపది నతి గయ్యాళిగా నిరూపించినాడు. తిక్కనయం దభిమానము వారి నట్లు వ్రాయించినది. తిమ్మన ప్రబంధములోని యొక్కొక్క పాత్రను వాని గుణములను స్థానములను ముందు చక్కగా నాలోచించి మానసిక ప్రవృత్తి కనుగుణముగా రచన సాగించెను. నారదుని పాత్ర పారిజాతాపహరణమునందు విచిత్ర మయినది. దానికి కావ్యమునం దొక ప్రత్యేక మగు స్థానము గలదు. తిమ్మన శ్రీకృష్ణుని ధీరోదాత్తుం డగు లోక సామాన్య నాయకునిగా తీర్చి దిద్దెను. అందును దక్షిణ నాయకుడు. భార్యల కనుగుణ మగు వర్తన కలవాడు శ్రీకృష్ణుడు. వాని నవతార పురుషునిగా గాని అతీత మగు దేవతా శక్తులు గలవానినిగా గాని సృజింప లేదు. మూలమునం దున్న పౌరాణిక లక్షణము లన్నియు తొలగించి కథను సర్వ సామాన్య మగు లౌకిక ప్రవృత్తి కలదానినిగా మార్పు గావించెను. దానికి తగిన సన్నివేశములను కల్పించెను. మానవుల యూహాకు ననుభవములకు దరిదాపులలోని దానినిగా చేసెను. అందు మూలమున కావ్యము పౌరాణిక ప్రబంధముల వలె గాక వినూతన రూపమును దాల్చి పాఠకులను మిగుల నాకర్షించు చున్నది. నన్నెచోడుని కుమార సంభవము, శ్రీనాథుని కాశీఖండాదులందు దేవతా ప్రవృత్తి అడుగడుగున గోచరించును. అవి పౌరాణిక దృష్టితో వ్రాయబడినవి. (పారిజాతాపహరణము నందలి ప్రధాన కథ లౌకిక దృష్టితో వ్రాయబడినది.)

కావున కావ్య మతి రమణీయ మయినది. ఈ యందమును గుర్తించి అలసాని పెద్దన మనుచరిత్రయందలి పాత్రలను సన్నివేశములను లోక సంబంధ మయినవానినిగా తీర్చి యందచందములను వెలయించెను. కావుననే ఈ రెండు కావ్యముల కంత ప్రశస్తి కలిగినది. మూలముల ననుసరించి కావ్యములను సృజించినచో ఉత్తర హరివంశాదుల వలె పౌరాణికము లయి యింత గణనీయము లయ్యేడివి కావు. తిమ్మన పెద్దనలు తమ కావ్యములందు చొనిపించిన మానవ ప్రవృత్తి వానికి వినూతనత్వము ఘనతయు నాపాదించినవి. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణువు నవతారము. దైవత మూర్తి, పరతత్వము. అతడు పురాణ పురుషుడు. ఈ లక్షణములను తొలగించి కావ్యము విరచించినచో కథ పేలవ మగును. లోకమునందు కావ్యము ప్రచారములోనికి రాదు. కవి కృషి నిరర్థక మవును. శ్రీకృష్ణరాయ విజయాది కావ్యముల వలె చదువు వారుండరు. వెనుక పడిపోవును. ఆ కాలము ఇప్పటి కాలము వంటిది కాదు. దైవభక్తి పురాణములం దలి గౌరవము కల కాలము. నాస్తికత్వము ప్రబల లేదు. ఆస్తికత్వము మానవ హృదయములం దలముకొని యున్నది. కావున పౌరాణిక దృష్టి కావ్యమునందు పూర్తిగా తుడిచిపెట్ట రాదు. విశేషించి యది పాశ్చాత్య దేశములందు వలెగాక మన దేశమునందు ప్రబంధము నకు నధిక గౌరవము నాపాదించును. అది తిమ్మనకు బాగుగా తెలి యును. కావున శ్రీకృష్ణునియందు గల దేవతా ప్రవృత్తిని నారదుని మూలమున ప్రదర్శించెను. విశ్వ శ్రేయః కావ్యం. నారదునివలన సత్యభామకు కృష్ణునియందు సాత్త్విక భక్తి కలుగు నటుల చేసెను. రుక్మిణి లక్ష్మి యని లోకమునకు విదితము గావించెను, భక్త పరాధీనుడు శ్రీకృష్ణుం డని వెల్లడించెను. అందు మూలమున కవి మానవుల చిత్తములందు కృష్ణభక్తిని నెలకొల్ప గలిగెను. కావ్యమును విశ్వ శ్రేయముగా రూపొందింప గలిగెను. ఇట్టి పౌరాణిక ప్రవృత్తులను ప్రత్యేకముగా ప్రదర్శించుటకు నారద పాత్రను సృజించినాడు తిమ్మన.

కథా విధానమున కాతని నొక సాధనముగా గ్రహించెను. అందుకని నారదుని పాత్ర కావ్యమునందు ప్రముఖమయినది. నారదుడు శ్రీకృష్ణుని దశావతార పురుషునిగా తన వినుతియందు నిరూపించెను. అంతే కాదు

ద్వారక వైకుంఠ పురం
బీ రుక్మిణి లక్ష్మి మీరార లిచట నునికిన్
సారెకుఁ గొల్వఁగ వత్తును.

అని విస్పష్టముగా నుడివెను. ఇందు మూలమున రుక్మిణీ కృష్ణులు లక్ష్మి నారాయణు లని లోకమునకు వెల్లడించెను. ఇది రుక్మిణీ కృష్ణులయందలి దైవత ప్రవృత్తిని చాటుచున్నది. నారాయణుండగు శ్రీకృష్ణుని దర్శింప వచ్చెను. ఉట్టి చేతులతో రారాను. ఫలం పుష్పం తోయం అన్నారు పెద్దలు. తన వెంట పారిజాత పుష్పమును తెచ్చినాడు నారదుడు. తాను తెచ్చిన పారిజాతంపుఁ గ్రొన్నన మిన్నేటి పసిండి నెత్తమ్మి చిగురు టాకునం బొదివి సూడిద యిచ్చినాడు శ్రీకృష్ణునకు. ఈ నారదుని పాత్ర మనుచరిత్రలోని సిద్ధుని పాత్ర వంటిది. పారిజాతము పాద లేపము వలె తరువాతి కథా వ్యాప్తికి నాధార మగుచున్నది. దీని మీరాద సత్యభామ కోపము, శ్రీకృష్ణుడు పారిజాత వృక్షము కొని వచ్చుట, మొదలగు కథ యమరి యున్నది. మాధవుఁ డా క్రొన్ననను గైకొనినాడు. భీష్మక నందనను గనుఁగొనినాడు. సత్యభామ తలంపున నిలిచినదట

వినయంబు విస్మయంబును
మనమునఁ బెనఁగొనఁగ నపుడు మాధవుఁ డా క్రొ
న్ననఁ గయికొని భీష్మక నం
దనఁ గనుఁగొని సత్యభామ తలఁపున నిలువన్

ఎవరి కీయవలయు నను సందేహము కలిగినది. వినయ విస్మయములు శ్రీకృష్ణుని యందలి మానవ సహజములగు గుణములను వెలయించు పదములు. అతడు మాధవుడు. లక్ష్మికి భర్త. భీష్మక నందన లక్ష్మి. లక్ష్మీధవుడు గావున మొదట భీష్మక నందనను గాంచినాడు. దాని కను గుణముగా నామె యర్హురా లనియు నా కుసుమ మామె కొసంగు ననియు మాధవ శబ్దము చేత తిమ్మన సూచించినాడు. అట్లే జరిగినది. కనుఁగవఁ చిన్న నవ్వ దొలఁక మ్మునినాథుని కన్ను సన్న నిచ్చినా డా హరిని భోజ నందనకు. మునినాథుని కను సన్నలో నున్నది యా కొంటెతనము. శ్రీకృష్ణుడు మాయానాటక సూత్రధారి. ఏమియు నెఱుగ నట్లుండును. నారదు డారివేరంపు తపసి. గిల్లి జగడములు పెట్టువాడు. వాని మూలమున కడుపు నింపుకొనుట వాని గుణము. కావున కను సన్న చేసినాడు రుక్మిణి కిమ్మని. తా నేమియు నెరుగ నట్లు రుక్మిణి కిచ్చినాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఇద్దరు నిద్దరే తోడు దొంగలు. ఇప్పించిన వా డిప్పించిన ట్లూరకుండ లేదు. అవ్విరిని తా నొక పెద్ద చేసి ప్రభావములను వర్ణింప మొదలు పెట్టినాడు. ఇది యాంతయు సత్యభామ చెలికత్తెలు వినవలయును. వారు పోయి సత్యభామకు చెప్ప వలెను. అప్పుడు కాని రుక్మిణీ సత్యలకు పోట్లాట రగులదు. తన కోరిక నెరవేరదు.

> పరిమళము సెడదు వాడదు
> పరువము దప్పదు పరాగ భర భరితంబై
> నిరతము జగదేక మనో
> హర మగు నీ కుసుమ రాజ మంబుజ వదనా

అనెను. అంతటితో నూరకుండిన బాగుండును. ఇంక కయ్యపుటగ్గి రగులు కొనుట కొక్కొక్క సమిధ తగిలింప మొదలు పెట్టినాడు నారదుడు. నీ కిపు డిది యిచ్చెఁగాన హరి బహిః ప్రాణంబ వగుట నేఁ డెఱుగంగ వచ్చె ననుట మొదటిది.

వెలఁదులు పదియారు వేవురలో నెన్న
  సరి లేదు సౌభాగ్య గరిమ నీకు

ఇది రెండవది

కువలయ పత్త్రనేత్ర! నెఱి గొప్పున నీ కుసుమంబు దాల్చుటన్
సవతులు వచ్చి నీ చరణ సారస యుగ్మము నాశ్రయింపఁగా
ధవుఁ డటు లేని కూర్మి జవదాఁటక నీ పలు కాదరింపఁగా
నవిరళ భోగ భాగ్య మహిమాన్వితవై విహరింతు

వని యనెను. ఇది తసువాతికి. అభిమానము గల యే సపత్ని యివి విని సహింప గలదు? ఒకటి వెంట నొకటిగా నివన్నియు సత్యభామను మనస్సునం దుంచుకొని యనిన మాటలు. ఇంత వరకు పేరెత్తి యనలేదు. అంతటితో నారదుని మనస్సు తీరలేదు. నిగూఢముగా నంతర్గతమయి యున్న సత్యభామయందలి యక్కస్సు తీర్చుకొన తలంచెను. ఇంక నోటికి వచ్చిన ట్లెల్ల నాడిపోసికొన మొదలు పెట్టినాడు నారదుడు.

ఇన్ని దినంబులున్ సవతు లిందఱిలో నల సత్యభామ కన్
సన్నలఁ ద్రిమ్మరున్ హరి వశంవదుఁడై యన విందుఁ గాని యో
కన్నియ! నీ యెడం గలుగు గారవ మియ్యెడఁ జూచి కాన, లే
కున్న ననర్ఘ్య దివ్య కుసుమోత్తమ మేరికి నైన నిచ్చునే

అని సత్యభామ ఘనతను క్రిందు గావించెను. రుక్మిణి గౌరవము ననన్య సాధారణము చేసెను. అంతటితో పోసియ లేదు

చక్కనిదాన నంచు నెల జవ్వని నంచు జగంబులోనఁ జే
రెక్కినదాన నంచుఁ బతి యెంతయు నా కనురక్తుఁ డంచుఁ దా
నిక్కుచు విఱ్ఱవీఁగుచు గణింపదు కాంతల సత్య యింతయున్
స్రుక్కక యున్నె నీ మహిమ సూచిన బోటులు విన్నవించినన్

అని మరింత నిందించినాడు నారద మహాముని. ఈ మాట లన్నియు నచ్చట నున్న సత్యభామ చెలికత్తెలు వినవలయును. పోయి యామెకు చెప్ప వలయును. అది వాని తలంపు. కావుననే బోటులు విన్నవించినన్ అని యొక మాట విసరినాడు. అందు సత్యభామకు పోయి చెప్పుడను భావము నిగూఢముగా నిమిడి యున్నది. ఇది చెలికత్తెలకు పుత్రేపులు పెట్టుట. ఇది నారదుని యారివేరంపుతనము కాకేమగును. అస లొండొరులకు కయ్యములు పెట్టి యానందించుట స్త్రీల స్వభావము. అందు దాసీల సంగతి చెప్పవలసిన పని లేదు. అవకాశము లభింప వలయు నుగాని యధికారిణి ముఖ ప్రీతి కొరకున్నవి లేనివి కల్పించి చెప్పుదురు.

> పలు తెఱంగుల ముళ్ల మాటలు
> కలహమె కల్యాణ మని జగంబుల నెంటన్
> మెలఁగెడు మౌని

నారదుడు. ఈ ముళ్ల మాటలు విని యూరకుండురా

> అతుల మహానుభావ మని యవ్విరిఁ దా నొక పెద్ద సేసి య
> చ్యుతునకు నిచ్చెకం బొదవ నూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁ గాక తా
> నతఁడు ప్రియంబు గల్గు నెడ నర్పణ సేసినఁ జేసెఁ గాక యా
> మతకరి వేలుపుం దపసి

సత్య నేల తలంప వలయును. ఇవి ముళ్ల మాటలు కాక మరే మగును' అతనికి కలహమె కళ్యాణము. కావున సాత్రాజితి మాట నెత్తి పలు విధముల నాడిపోసి కొనినాడు నారదుడు. అభిమానము గల యే యాడుది తన్ను నిందించిన నూరకుండ గలదు. అందును సవతి యెదుట. కావున సత్యభామ ప్రేటు పడ్డ యురగాంగన యైనది. ఆమె కోపాగ్ని నేయి పోయ భగ్గని దరికొన్న భీషణ హుతాశన కీల యైనది. సత్యభామ యుద్యాన వనమున గూర్చుండెను. సత్యభామ నిట్లాడిపోసి కొనుటకు కారణము లేక

పోలేదు. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణు నవతారము. పరమ ముని మానస సాలాన బంధనమునఁ గుదురు పడని యాదవ కుంజరు డాతడు. నారదుడు మహా తపస్వి. వానికి కూడ నందనివాడు శౌరి. అట్టి వానిని తన ప్రేమ పాశము లచే బంధించినది సత్యభామ. అతడామెకు వశంవదు డయినాడు. ఆమె కను సన్నల మెలంగు చుండును. మెలంగుటయ కాదు. శౌరికి పతి తానై విహరించు చున్నది సత్యభామ. అది నారదున కసూయా జనక మయినది. నారదుడు సత్యభామతో

పతి నీవై విహరింపఁగా జనము సంభావింపఁగా బంధు సం
తతి నిన్నుం గొనియాడఁగా సవతి కాంత ల్సూచి లజ్జింపఁ గా
నతుల ప్రాభ వోన్నతుల ప్రోవై యిట్లు వర్తించు నీ
కితర స్త్రీజన బుద్ధి దీవనలు నే నే మిచ్చెద న్మానినీ

అని యనెను. ఆ మాటలో నొక విధమగు నసూయ దెప్పిపొడుపు, పొగడ్తయు నిమిడి యున్నవి. ఆ యసూయ నారదుని ప్రేరేపించినది సత్యభామ నాడిపోసి కొనుటకు. యాచకో యాచక శ్శత్రుః. నారద సత్యభామలు విష్ణు వగు శ్రీకృష్ణుని యనన్య సామాన్య మగు కటాక్షము నభిలషించిరి. నారదుడు శ్రీకృష్ణుని విష్ణువుగా నెరుంగును. వానిని భక్తితో భజించు చుండెను. అతడు ముముక్షువు. కోరునది మోక్షము. దానికొరకు తపము గావించెను. ఇంత గావించినను వాని నిజ తత్త్వ మెరుగలేక పోవుచుండెను. ఆ హరి తనకు వశంవ దుడు కాలేదు. సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని భర్తగా సేవించు చుండెను. ఆమె చూపునది యకలంక మగు ప్రణయము. భర్త తను నిరంతరము నెడబాయక యుండ వలయును. తన్ను తప్ప మరెవరిని ప్రేమింప కూడదు. తన చెప్పు చేతలలో మెలంగ వలయును. అది యామె కోరిక. ఇది కామము. దానికి కట్టుబడినాడు శ్రీకృష్ణుడు. ధర్మార్థ కామ మోక్షములు నాల్గు పురుషార్థములు. నారదుడు ధర్మ మాచ రించు మోక్షార్థి. సత్యభామ తన ధర్మము నాచరించుచు శౌరి యెడ

కామ బుద్ధికల ప్రణయిని. ఇద్దరు శౌరిని తమ యధీన మొనరించు కొన యత్నించు వ్యక్తులు. నారదునిది పరమార్థము. సత్యాది ఐహికము. నారదుడు తన కృత్యమునందు తీక్ష్ణుడు కాలేదు. సత్య తనకు దాసునిగా చేసికొన గలిగినది శ్రీహరిని.* అది నారదుని యెడ నసూయగా పరిణమించినది. కావుననే దీవనల నే నే మిచ్చెదన్ మానినీ అన్నాడు నారదుడు. ఈ యసూయా భావము సత్యభామయందు వైరమును ప్రేరేపించినది. దానికితో డామెకు నిక్కు డధికము. విఱ్ఱవీగుతనము మెండు. వానిని ఆధారము చేసికొని నాటక మాడ తలంచినాడు నారదుడు. నంది తిమ్మన మానవుల మనః ప్రవృత్తి బాగుగా నెఱిగినవాడు. దానికి తగినటుల సందర్భములకు సరిగా సరితగులు లోక వ్యావహారిక పదములను వాడును. అవి విరితేనెల వలె తియ్యదనము కలవయి పద్యమునకు రస జీవము పోసి వికాసము కల్పించును. పై పద్యము లలోని ముళ్ల మాటలు, కలహమె కళ్యాణము, పెద్దచేసి, ఇచ్చకము, సూడిద, మొదలగు పదములు ఆ యా సందర్భములకు తగి యున్నవి. ఇటువంటి పదములు వందల కొలంది పారిజాత కావ్యమునందు కలవు. ఆ పదముల పొందికయే పద్యములకు శోభ తెచ్చినది. అవియే ముక్కు తిమ్మన రచనలో ముద్దు లొలికించినవి. ఈ రచనా విధానము మరే యితర కవికి నలవడ లేదు. అది యాతని రచనా విశిష్టత. దానికితోడు తిమ్మన వివిధ పాత్రల మానస ప్రవృత్తి ప్రదర్శనము ప్రశంసింప తగినది. అతడు పారిజాతాపహరణములోని పాత్రలయందు వెలయించిన మానస ప్రకృతి మరే కవియు తన కావ్యమునందు ప్రదర్శింప లేదు. తిమ్మన రచన యంతయు సన్నివేశానుగత మగుచు పాత్రల మానసిక ప్రవృత్తిని బోధించును. ప్రతి పద్యములో నా ప్రవృత్తి గోచరించు చుండును. నారదుడు కలహాశనుడు. వాని కలహాశనత కను సన్నచేత పారిజాత ప్రసూనమును శౌరి చేత రుక్మిణి కిప్పించుటతో ప్రారంభించినది. ముద్ద వెంబడి ముద్ద మాటలతో మెసవినాడు. సత్యను నిందించుటతో కడుపు నిండినది. చెలికత్తె మాట

ఆజ్య ధార యయినది. ఆ ధారా పాతము 'ఎంతకు లేదు నారద మునీంద్రుఁ' డను నాశ్చర్య ద్యోతక మయిన వాక్యముతో నారంభించినది. 'శౌరి వినంగ, రుక్మిణీ కాంత వినంగ, నేను వినఁగా' నని అంతకంతకు రెట్టింపు రెండు రెట్లు మూడు రెట్లుగా నొదవి సత్యభామ హృదయ గత మగు కోపాగ్నిని మండింప చేసినది. ఆ వాక్యముల వరుసలో నొక దానిని మించి మరొక దానియందు నుత్కర్ష యున్నది. అది తిమ్మన రచనా చాతుర్యమును వెలయించు పద్యము

> అలి నీలాలక ! నీవు నీ పతి రహస్య క్రీడ వర్తించు వే
> ళ లతాంతాయుధ సంగరంబునకు నుల్లాసంబు కల్పించు ను
> జ్జ్వల దీపాంకురమై రతి శ్రమ తనూ సంజాత ధారాళ ఘ
> ర్మ లవంబు ల్దొలఁగింపఁగా సురటియై రంజిల్లు నిచ్ఛా గతిన్

అని నారదుడు పారిజాత కుసుమ ప్రభావమును లక్ష్మీ స్వరూపురాల యిన రుక్మిణితో నామె భర్త యెదుట నుడువుట అనుచిత మని చాల మంది యభిప్రాయము. అంతే కాదు. కువలయ పత్ర నేత్ర, జలజాక్షి, అలినీలాలక యిత్యాదు లగు రుక్మిణికి వాడిన సంబోధన లన్నియు సౌందర్య ద్యోతకములు. వానిని నారదు డుపయోగించుట అనుచిత మని కొందరి అభిప్రాయము. అవయు వాగ్మములను పరిశీలించినచో నవి నారదుడు వాడుట యనుచిత మనక తప్పదు. కాని వానిని సామాన్య స్త్రీ వాచక పదములుగా నంగీకరించినచో నా దోష ముం డదు. కవి యీ యభిప్రాయముతోడనే వాడెను. వానియందు విశేష భావము గాని సారస్యము గాని ప్రదర్శించుట వాని అభిప్రాయము కాదు. పై పద్యమునందు లతాంతాయుధ సంగరము, రతి ఇటువంటి పదములు భర్త సమక్షమున స్త్రీలతో ననుట నారదుని పాత్ర కనుచిత మనక తప్పదు. అందలి భావము జుగుప్సాకర మనుటయు నిర్వివాదాంశము. రుక్మిణీ కృష్ణుల కేవగింపు కలిగించు ననుటలో సందేహము లేదు.

నారదుని వంటి విష్ణు భక్తుడు విరాగియునగు ముని నోట రా తగిన మాటలు కావు. అయినను కవి ఈ పద్యము వ్రాయుటలో నొక యభిప్రాయ మున్నది. దంపతులకు పరస్పర ప్రణయానురాగములను పెంచునది రతి సుఖము. దానివలన భర్త భార్యకు వశంవదుడయి వర్తించును. భార్య భర్తకు వశంవదురాలయి యుండును. సత్యభామ పతి యెంతయు తన కనురక్తుడంచు విఱ్ఱవీగుచుండును. ఆ యనురక్తికి ప్రధాన కారణ మయినది లతాంతాయుధ సంగర క్రీడ. దానికుత్సాహము కల్పించి శ్రమను కలుగనీయక పారిజాత సుమము దీపము సురటియునయి యుపకారియు నానంద కారియునగు నని చెప్పక తప్పనిదయినది నారదునకు. మగని కూరిమి గలవారమని లోలోన రుక్మిణి సత్యలకు అన్యోన్యము రవ రవలు కలిగి యుండెను. పారిజాత కుసుమము తన ప్రభావముచేత మగని కూరిమిని పెంచి రతి సుఖమొసంగు ననియు, సత్యకీ సూనము లభింపక పోవుటవలన ఆమె కా వాసి కలుగ దనియు, భావము. ఈ పద్యమును సత్యభామకు మరింత యీసు పుట్టించుటకు కారణమయి వైరమును పెంచ కలదు. కావున పై పద్యమును కవి యిందు పొందు పరచె నని తెలిసికొన వలయును. ఇట్టి సంభాషణ వృద్ధులగు మానవులందు మనము వినుచుందుము. అది దోషము కాదు. నారదుడు కలహ ప్రియుడు. కలహము పెంచుటకీ పద్యము ప్రధాన దోహదము. నారదునికి కలహమె కళ్యాణమట. నిజము. వాని కలహ ప్రియత్వము లోక కళ్యాణముకొరకని వేరె చెప్ప నవసరము లేదు. మహాత్ముల పను లన్నియు నట్లే యుండును. మొదట విరుద్ధములుగా మానవులకు గోచరించినను శుభాంతములు సుఖాంతములుగా పరిణమించును. అవి విశ్వ కళ్యాణమును కలిగించును. మహాత్ముల కార్యములు కవుల కృతులు నొక్కటే ఫలము గలవి. పారిజాతము భూలోకమునకు తేబడినది. సత్యభామ యుద్యాన వనమున నాటబడినది. మరల నొక్కనాడు సత్యభామా కృష్ణులను సందర్శింప వచ్చినాడు నారదుడు.

పుణ్యక వ్రతము

ను గురించి సత్యభామకు బోధించినాడు. ఈ వ్రతము కావ్యమునందు ప్రయోజనము లేనిది. ఈ కథా భాగము కావ్యమును పెంచుటకు అంటించి నటు లున్నదని కొందరు మిత్రులు నాతో వాదించిరి. తిమ్మన వంటి మహాకవి యనాలోచితముగా కథను పెంచడు. విశ్వ శ్రేయః కావ్యం. ఆ శ్రేయస్సు లోకోపకారి కావలయును. అది కావ్యము నందలి పాత్రల మూలమున వెలయింపబడును. సత్యభామ గర్వాతి శయము గలది. అందు మూలమున నిక్కుచు విఱ్ఱవీఁగుచు కాంత లను గణింప కుండెను. ఆ గర్వము నణచ వలయును. అది నార దుని యభిలాష. కవి సత్యభామలో గల యీ లోపమును నారదుని ముఖమున మొదటనే వెలువరించెను. దానిని తొలగించ వలయును. భక్త పరాధీనుండగు శ్రీకృష్ణునియందు సాత్విక భక్తి యీమె యందు నెలకొల్ప వలయును. ఇంత వరకు సత్యభామ కృష్ణునియందు ప్రణయము కలది. వాని మహిమ మెరుగదు. అందు మూలమున శ్రీకృష్ణుని మహిమ నామె కెరుక పరచ వలయును. లోకమును నిష్ణపద భక్తులుగా చేయవలయును. అది పుణ్యక వ్రతమువలన నెరవేరినది.

తెల తెలవార మౌన నియతి న్నదికిం జని తీర్థమాడి ని
ర్మల వసనంబుఁ గట్టి నవ రత్న విభూషణము లధరించి మైఁ
గలప మలంది క్రొమ్ముడిని గమ్మ విరు ల్సవరించి యత్తమా
మలకును నాత్మ భర్తకు నమస్కృతి సేసి తదీయ సమ్మతిన్.

కువలయనేత్ర! తొంటి తన కోపము గర్వము మత్సరంబు మా
ని వినయమ్ముం బ్రమోదమును నిండి తొలంకెడు నెమ్మనంబున
న్నవతుల యిండ్ల కెల్లఁ దొలునాఁడు క్రమంబున నేగి తద్భవా
త్సనమున కాపతించి యతి సంభ్రమ లీలలఁ దోడితేఁ దగున్.

30)

అని నారదుడు బోధించినాడు. సత్యభామ యహంకారము గలది. అహంకార మమకారములు విడనాడిన కాని సాత్త్విక భక్తి కుదురదు. అహంకారమే సత్యభామను వామ పాదమున జలజాతాసన వాసవాది సుర పూజా భాజనంబయిన శ్రీకృష్ణుని శిరమును తొలగం ద్రోయ చేసినది. అది నిర్మూలము కావలయును. ఆ కారణముచేత అత్తమామలకును నాత్మ భర్తకు నమస్కార మనుదినము చేయ వలయునని నియమించెను. సత్యభామ మగని కూరిమి కలదాన నని విఱ్ఱవీఁగుచు కాంతల గణింప కుండెను. అందుకని తొంటి తన కోపము గర్వము మత్సరంబు మాని వినయమున సవతుల యిండ్ల కెల్ల నేగ వలయును. వారిని వ్రతోత్సవమున కాహ్వానింప వలయును. ఆమతించుటయు కాదు. వెంట నిడుకొని వారిని తోడితే వలయునని నియమించెను. ఇది ఒక విధముగా సత్యభామకు పూర్తి యగు శృంగ భంగము. ఇంకొక విధముగా శ్రీకృష్ణునియందు సాత్త్విక భక్తి నెలకొల్పుటకు పునాది. సత్యభామకు గర్వాదులు రజోగుణము వలన కలిగినవి. శ్రీకృష్ణునియందలి యామె ప్రణయము రజోగుణ సంగతము. ఇప్పుడు దానిని సాత్త్వికముగా మార్చ వలయును. సాత్త్విక భక్తి కహంకారాదు లుండరాదు. అందుల కని యా నియమములు. సత్యభామ యహంకారమును విడిచి నారదుని బోధన లక్షరము తప్పకుండ నెరవేర్చినది. ఆమె గర్వము నశించినది. ఇంక మమకార మున్నది. అది వ్రతమునందు భర్తను దానము చేయుటవలన వదల గలదు. నారదుడు

> వికచాబ్జనేత్ర ! యీ పు
> ణ్యక వ్రత విధానమునకు నాథుని భార్యో
> దక పూర్వ మ్మావలయు ని
> య్యకొలుపుమా యిపుడు యాదవాన్వయ తిలకున్

అనినాడు. యాదవాన్వయ తిలకు నియ్యకొలుప వలయునట. ఇందలి

రహస్య మిది. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణువు. పరతత్త్వము. అతడు ఒకరి సొమ్ము కాడు. భక్తుల పాలిటి సొమ్ము. ఆ సంగతి సత్యభామ కేమియు తెలియదు. ఆమెకు శ్రీకృష్ణునియందు ప్రేమ యొక్కటియే తెలియును. ఆతడు తన ప్రేమకు నిబద్ధుడు కావలయును. తన చెప్పు చేతల మెలంగ వలయును. పరులకు లోను కారాదు. తనకే యప శకునములు తోచినను విభు డొండొక చపలాక్షిఁ గూడి తన కిచ్చగింపని చెయ్దము లేమి చేసెనో యని తలంచును. ఇది యామె తత్త్వము. కవి ప్రతి పదమునందు నా యా పాత్రల మానసిక తత్త్వమును వెలయించుచునే వచ్చెను. సత్యభామ

హృదయంబున లజ్జయు సమ్మదంబునుం
బెనుఁగొనఁ బ్రాణ వల్లభునిఁ బ్రేమ రసాలస వీక్షణంబునం
గనుఁగొని

నదట. ఇట్లు భర్తను దాన మొసంగుట కని విని యెరుంగనిది. కావున సిగ్గు పొడమినది. అది మానవ సహజము. అది స్త్రీకి స్వభావము. ఇట్టి దానమువలన తానుం బతియున్ మనమున నలిగొలు లెఱుఁగక యనితర సులభైక సుఖము లంద గలనని సమ్మదము. దానికొరకు భర్తను దాన మొనరింప నిశ్చయించు కొనెను. శ్రీకృష్ణుని యనుమతి కొరకు ప్రేమ రసాలస వీక్షణముల నరసినది. ఆ ప్రేమయే ఆమె యెరిగినది. ప్రేమ భక్తియొక్క యపర రూపము. దానిని భజించునది సత్య. అది రజోగుణ సహిత మయినది. కావున సత్యభామ కృష్ణుని యందు రజోగుణ సంగత మయిన భక్తి కలది. కాని భక్తి తత్త్వ మామెకు తెలియదు. ఆ సంగతి నిరూపించుటకు కవి ప్రేమ రసాలస వీక్షణము లని వ్రాసెను. సత్య

మోము వాంచి మధుకైటభ మర్దన ! చిత్తగించితే
మునిపతి మాట

యనినది. కవి పాత్ర పోషణమునందె కాదు రస పోషణమునందును నారితేరిన దిట్ట. 'చిత్తగించితే మునిపతి మాట' యనుటలో సత్యభామ యాందోళితమయిన మానస తత్త్వము వ్యక్తమగుచున్నది. ఒక విధమగు పరితాపము, ప్రేమ, ఆవేదన, సిగ్గు, చనవు వాని మధ్య నలుగుడు పడుచున్న మానసిక ప్రవృత్తి ఆ వాక్యమునందు స్ఫురించును. కొంత ధైర్యమును కూడతీసికొని యనిన మాట యది. తానట్లు పలుకు నపుడు సత్యకు కన్నుల నీరు తిరిగి యుండును. అవును ఆమె సాధ్వి. పతిని మనసార ప్రేమించినది. వానిని పరులకు దానమిచ్చుట యొకపాటి పనికాదు. నలువురిలో తలపంపు లగుపని. అది భర్త సమ్మతి మీద జరుగ వలయును. అందుకని మోము వాంచి చిత్తగించితే మునిపతి మాట యన్నది సత్య. తల యెత్తలేక పోయినది తానొనరించు పనికి. శ్రీకృష్ణుడు మాయా నటుడు. మోవి పయిం జిఱునవ్వు గుల్కగ

> నవచంద్రాలిక! నీకు నేల యనుమానం బాగ మోక్తంబుగా
> న విచారింపక ధారవోయుము

అనినాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆ యిగిరించిన చిరునవ్వులోనె యున్నది మాయా నాటక మంతయు. కృష్ణుని మించిన పలుకు మాధుర్యము కలవాడు ముక్కు తిమ్మన. 'నవచంద్రాలిక' యని ముద్దు కొలంది సంబోధింప చేసినాడు కృష్ణునిచేత సత్యభామ యందమును తన యనురాగమును కనుపరచుచు. అనుమాన మెందులకు. వేదోక్తంబుగాన విచారింపక ధారపోయుము అనిపించినాడు తిమ్మన. తిమ్మన పదములలో విరితేలియల తియ్యందన మొక్కటే కాదు సారస్యంపుం గమ్మ తావులు పొంచుకొని యుండును. ఆ మహాకవి తన ముద్దు పదములను రసములో నాన్చి సారస్యంపు నుబుకుతనం బొదవ పద్యమునం దుపయోగించును. వానిలో నొక్క పదమయిన నిరర్థకమయిన దుండదు. పేలవ మంతకంటె నుండదు. వేదముయందు శ్రీకృష్ణ

భగవానుడు. వేదము లాతనిని నుతించును. వేదముల కధీనుడా పరమాత్మ. వ్రత ధానము వేదోక్తంబు గాన విచారింపక ధారవోయు మనినాడు. అందు మూలమున తన పరంధామతయు వేదాధీనతయు వేదమయత్వము సూచింప బడినది. ఇది యా పలుకుల సారస్యము. వేదోక్త కర్మ నాచరించుటకు విచారింప వలసిన పని లేదని గుంజాటన పడుచున్న సత్యభామకు ప్రోత్సాహ మొసంగెను. ఆమె చకిత ముగ్ధ మృగీ తరళాక్షియట. ఎవరేది చెప్పిన నమ్మును. అట్లు చేయును. ముని మాటలు నమ్మి వ్రతము సల్పినది. భర్త మాటలు నమ్మి వేద విహితమని యెరింగినది. ఆ యమాయకత్వము తిమ్మనగారి సమాసములోని ముగ్ధ యను పదమునం దున్నది. కనులలోని చకితత్వ తరళత్వము లెవ రేమను కొందురో యను సందేహమువలన కలిగినవి. తొల్లింటి గరువతన మిప్పుడు లేదు. నమ్రత నెలకొనినది. కావున కువలయ పత్ర నేత్రములలో చకిత మృగీ తరళత్వము నెలకొనినది. అది ఆ సమాసములో నిమిడి యున్న సారస్యము. మునిపతి యానతిం జకిత ముగ్ధ మృగీ తరలాక్షి ప్రాణ నాథునిఁ గనకాంబ రాంచలముతోఁ గ్రొవ్విరుల దండఁ దగులొ్కనఁ జుట్టినది కల్పనగమునకు. దుభ్యం మహం సంప్రదదే నమో నమః అనుచు సద్దేవి భర్తను ధారపోసినది నారద మహామునికి. ఇప్పుడు భర్త తనవాడు కాడు. మహాభక్తు డగు నారదుని దాసుడు. ఇంక నాటక మారంభించినాడు చివ్వల యోగిరంపుఁ దపసియగు నారద మునీంద్రుడు. అతడు చెట్టును గూడం బువ్వుల సరులం జుట్టిన యవ్విభుని చెఱంగు విడిపించినాడు. నవ్వుచు

సత్యముగ నిన్ను నిప్పుడు
సత్యాసతి మాకు నిచ్చె సకలామ్నాయ
స్తుత్య ! యింక మా యభీప్సిత
కృత్యంబులు సలుపు మనుచు కేళి పరుండై

నాడు నారద మహాముని. ఆ నగవు భావి నాటకమునకు ప్రస్తావన. పరతత్త్వ స్వరూపుడు శ్రీకృష్ణ భగవానుడు. పరమ ముని మానస సాలాన బంధనమున కుదురు పడకుండు యాదవ కుంజగ మా సకలామ్నాయ స్తుత్యుడు. అంతటి వాడు తనకు లభించెను. వాని చేత నభీప్సిత కృత్యములు సలిపించు కొనుట వానికి కేళి యైనది. కాకేమి అది వాని సుకృతము. అదియే వాని నవ్వునకు కారణము

మేళవించినవి సుమ్మీ దీని మెట్లని
మాంస లాంసంబున మహతి చేర్చి
మిన్నేటి జలము సుమ్మీ తొలంకెడు నని
డాచేత మణి కమండలు వొసంగి
యిది జపోచితము సుమ్మీ జతనం బని
వలచేతఁ బద్మాక్ష వలయ మిచ్చి
యీశానుఁ డిచ్చెఁ జుమ్మీ మాకు నిది యని
శార్దూల చర్మంబుఁ జంక పొదివి

పొమ్ము పొమ్మని యొక కొంత పోవఁ బోవ
రమ్ము రమ్మని మరలఁ జేరంగఁ బిలిచి
కపట నటనా పరుండైన కంసవైరిఁ
బరమ ముని నవ్వుటాలకుఁ బనులు గొనియె

నిగమాంత ప్రతిపాద్యుఁడు, అనాద్యుఁడు, అభవుడు, నిత్యుడు, గుణాతీతుడు, విశ్వగురుఁడు, చిన్మయుఁడు, అవ్యయుఁడు నగు నా యదు వంశ విభూషణుని పలు విధముల నాడించెను. భక్త పరాధీనుడు శ్రీకృష్ణుడు. నారదుడు మహాభక్తుడు. వాని చెప్పినటు లెల్ల చేసినాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఇందువలన సత్యభామకు శ్రీకృష్ణుని భక్త పరాధీనత కనిపింప చేసినాడు. సత్యభామకే కాదు సకల లోకముల కనవలయును. ఇదియే లోక కళ్యాణము. దానికొరకు నారదుడు

సత్యభామకు వ్రతమును బోధించెను. మనము నందలి ఈర్ష్యాదు లను సమూలముగా తొలగించెను. రాజసమును నశింప చేసెను. సాత్త్వికభక్తిని నెలకొల్పెను. శ్రీకృష్ణుడు భగవంతుడని చివరి వినుతులచేత నిరూపించెను. సత్యభామ గర్వ మడిగినది. సవతుల నందరిని గౌరవించినది. శ్రీకృష్ణునియందు సాత్విక భక్తి కలదయి నది. కావుననే మున్నెవరిని లక్ష్యపెట్టని సత్య

తనుతర మధ్య యాగము విధానము తప్పక యుండ వానిచే
ననుమతిఁ గాంచి మ్రొక్కి వినయంబున నందఱ నామతించి క
ల్ప నగము క్రొవ్విరు ల్కనక పాత్రమునం దగ నించి యిచ్చె వా
యనములు రుక్మిణీ ప్రభృతులౌ సవతు ల్పదియారు వేలకున్.

తొల్లింటి నారదుని నిందించిన మాటలు పోయినవి. వానికి మ్రొక్కి నది. అనుమతి గైకొనినది. కల్ప ప్రసూనములు సవతులు పదియారు వేలకు వాయనము వినయంబున నిచ్చినది. రుక్మిణీ ప్రభృతు లనుటచేత రుక్మిణియందలి కూడ యీసు నశించిన దని కవి భావము. నారదుని పాత్ర పారిజాతాపహరణమునందు శ్రీకృష్ణుని భగవంతునిగా నిరూ పించుటకు సాధన మయినది. వాని నాదివేరంపుతనము సత్యను సాత్విక భక్తురాలిని గావించుటకు నుపయోగింప బడినది. అందు మూలమున శ్రీకృష్ణుని భక్తపరాధీనత వ్యక్తమయినది

అదియే లోక కళ్యాణము. శ్రీకృష్ణుడు

మాయలాడు విట్టపేఁగునిక్కులాడి

సత్యభామ. వీరిరువురను నాయికా నాయకులుగా నొనరించి ప్రబంధము నకు వినూతన రూపమును శోభను కల్పించినవాడు తిమ్మన. విజయ నగ రాంధ్ర కవులు మిగుల ప్రతిభావంతులు. ఆ ప్రతిభ తనువాతి కవులం దెవరిలోను గనిపించదు. ఒకరు పోయిన దారి నింకొకరు పోలేదు. ఎవరికి వారు స్వతంత్రులు. ప్రబంధములకు వినూతన స్వరూ

పముల నెవరికి వారు కల్పించిరి. సారస్వత చరిత్రమునందు విశిష్టత సంపాదించిరి. తరువాతి వారందరు వారి యడుగు జాడల ననుసరించిరి. పెద్దనగారి మనుచరిత్రను రామరాజ భూషణు డనుసరించి వసుచరిత్ర రచించెను. ముక్కు తిమ్మన పారిజాతాప హరణము నందలి కథలోని పోకడతో ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము వ్రాసినాడు పింగళి సూరన. ఆయన కళాపూర్ణోదయము కథా కల్పనమునందు పేరు మోసినది. మిగిలిన వారి సంగతి చెప్ప నక్కరలేదు. తరువాతి కవుల కావ్యములలో క్రొత్తదారి త్రొక్కినది తారాశశాంక విజయ మొకటి. అందు నాయిక పరకీయ. రసము శృంగార మయినను నాయికా భేదముచేత నితివృత్తము విభిన్నాకృతి వహించినది. ఐనను ఒండొంటిలో పోలి కలు లేక పోలేదు. దానికి కారణము లక్షణ గ్రంథములు. లాక్షణికుల నియమావళిని త్రోసిపుచ్చ లేని కవులు ఋతు వర్ణన, చంద్రోదయ వర్ణన, మన్మథాది దూషణములు, వేట, జలక్రీడాదులు తమ కావ్యము లందు జొనిపించిరి. కావ్యములకు వికృతత్వమును కలిగించిరి. అట్టి వానికి తావీయనివారు శృంగార కావ్య కర్తలందు నన్నెచోడు శ్రీనాథుడు, నంది తిమ్మన, రాయలవారు. వీరి కవనంపుఁ బోకడలు వేరు. కథా విధానములు వేరు. ఊహాలు వేరు. పెద్దన వేట, మన్మథ దూషణాదికములు మనుచరిత్రయందు నెలకొల్పెను. రాయలవారు ఋతువర్ణనాదులు విష్ణుచిత్తీయమునందు పొందు పరచెను. ఐనను వానికి ప్రత్యేక స్థానము లా కావ్యములం దున్నవి. వీరందరియందు తిమ్మన యతి స్వతంత్రుడు. గడసరి. ప్రజ్ఞావంతుడు. స్త్రీల యంతరంగ మును చక్కగా నూహించుకొన గలిగినవాడు. సత్యభామ పౌరాణి కాంగన. కాని యామెయందు సీతాదుల వలె పౌరాణిక లక్ష ణములను నెలకొలుప లేదు. సహజమగు మానవ వ్యక్తిగా నిరూపించెను. ఆమెను సపత్నులయందు గోచరించు సహజ ములగు నసూయాది గుణములను గల నాయకురాలినిగా దీర్చి దిద్దెను. ఆమె రాజకుమారి. సౌందర్యవతి. మగని మన్నన కలది.

అది యామె గర్వమునకు కారణము. అందు మూలమున మిగిలిన సవతులను గణింప కుండెను. ఇది లోకమునందలి స్త్రీల కందరకు నుండు సహజ గుణము. సత్యభామ కెందును తీసిపోవునది కాదు రుక్మిణి. కావున వారిరువురకు రవరవలు పొడమినవి. ఐనను రుక్మిణి కయ్యమునకు కాలు దూగునది కాదు. సత్యయం దా గుణ మున్నది. అందు మూలమున నామె గయ్యాళి యనక తప్పదు. ఆమెకే దుశ్శకునములు తోచినను మగం డన్య కాంతలం గూడి తన చిత్తమున కొల్లగాని చెయ్దము లేమి యొనరించు చుండెనో యని శంకించును. ఈ సందేహ మామె గయ్యాళి తనమును మరింత రెచ్చ కొట్టును. అప్పు డామె సర్వమును మరచి పోవును. కొండెములు చెప్పు వారుండ వలయును గాని యీ గయ్యాళితనమున కంతు పొంతు లుండవు. ఆ పనికి చెలికత్తెలు గలరు. వా రామె ముఖ ప్రీతికొరకు గోరంతలు కొండంతలు చేసి కొండెములు చెప్పుదురు. అది దాసీ జనముల స్వభావము. ఆ యీ ప్రకృతులు తెలిసినవాడు తిమ్మన. వానిని బీరు వోసియ కుండ తన కావ్యమునందు చక్కగా ప్రదర్శించెను. రుక్మిణి యింటి నుండి చెలికత్తె వచ్చినది. పారిజాత కుసుమ వృత్తాంతము సత్యభామకు వినిపించినది. అంతటితో నూర కుండ లేదు. అసలే దక్షిణాంస చూచుక నయన ప్రకంప నాది యపశకునములవలన ప్రాణనాథు డొండొక చపలాక్షిం గూడి తను నొల్లని చెయ్దము లేమి చేసెనో యని తలంచుచున్న సత్యభామతో 'ఎంతకు లేదు నారద మునీంద్రుం' డని యొక్క మాట విసరినది మొట్ట మొదట. అందు నారదుని సంగతి యెట్లున్నను చెలికత్తె మనస్సునందు నిండుకొని యున్న కలహాంతరిత మగు నీర్ష్యా భావము నిముడ్చుకొన సాధ్యము కాక కట్టు త్రాళ్ళను త్రెంచుకొని బయటికి వెడల గ్రక్కున యుచ్చెపహా టెమిడి యున్నది. పరిపూర్ణ భావ గర్భిత మగు వాక్య మది. సత్యభామ తహతహకు కారణము. తరు వాత 'శౌరి వినంగ రుక్మిణీ కాంత వినంగ నేను వినగా' నన్నది.

ఇంత చెప్పినను అసలు సంగతి బైటికి రాలేదు. దీనినే సస్పెన్స్ని అని ఆంగ్లమునం దందురు. ఆ వాక్యములం దొక దానియందు కంటె నింకొక దానియం దుత్కంఠాతిశయమునకు కారణ భూతము లయిన భావము లిమిడి యున్నవి. పతి యెంతయుం దన కనురక్తుఁ డనియు, తన్ను గారవంబున సవతు లందరిలోఁ గన్నులఁ గప్పుకొనంగ నుంటి ననియు సత్యభామ యిన్ని దినంబులు గర్వించు చుండెను. అట్టి తనకు మిగుల ప్రియమైనవాఁ డగు భర్త శౌరి. అట్టి శౌరి విను చుండఁగా నని మొదటిది. లోకమునందు సవతుల కొండొరులకు అసలే పడదు. రుక్మిణీ సత్యభామలు కులమును రూపమును మగని కూరిమియుం గల వార మని మిగుల గర్వము కలవారు. కావున వారిలో వారికి రవరవలు పొడమినవి. అట్టి రుక్మిణి వినుచుండఁగా నని రెండవది. ఇది అభి మానవతి యగు సత్యభామకు సహింప రానిది. నారదుఁడు తన్ను గురించి యగౌరవముగా నేమి పలికెనో యని మరింత తహతహ కలిగించినది. చివరకు నేను వినఁగా నన్నది. ఆమె సత్యభామ చెలికత్తె. తాను పోయి సత్యభామకు చెప్పునను భయ మైనను లేకుండ నిర్భయముగా నని భావము. ఇది అన్నిటికంటె నగౌర వము. చెలికత్తెకు సత్యభామకు భేదము లేదు. ముఖ మెదుటనే పరాభ వించి నటు లయినది. ఇంకేమి కావలయును. సత్యభామకు ఆందో ళనము తల కెక్కినది. సెగలు రేగినవి. అసూయంపు పడగలు విప్పారినవి. అసలు సంగతి బైటపడలే దింత వరకు. రెచ్చకొట్టి రాజ పెట్టినది, చెలికత్తె. అసలే యగ్ని సత్యభామ. ఇప్పు డాజ్య ధార పోసి నట్లయినది. తిమ్మనకు వైరమును రగిలింపగల సమిధల వంటి మాటలే కాదు. మనిషిని రెచ్చకొట్టఁ గల యుపాయములు కూడ బాగుగ తెలి యును. లేనిచో నీ పద్యము నిట్లు వ్రాయలేడు. అసలు ఎత్తుగడలోనే యూ నేర్పు గోచరించును. రసోచిత మగు భావ పుష్టి గల వాక్యముతో పద్యము ప్రారంభించుటలో కవి నైపుణ్య మున్నది. అందు బీజ ప్రాయముగా సకలాభిప్రాయములు నిమిడి యుండ వలెను. పద్య మొక

విరి వంటిది. ఎత్తుగడ మొగ్గ. క్రమ క్రమముగా విచ్చి వికాసము నొందవలయును. భావంపు నెత్తావులు ప్రసరింపవలయును. పాఠకుని హృదయ మిళిందము రసానుభవము పొందవలయును. ఆ మహత్తర క్రమ వికాస వైభవ మీ పద్యమునందున్నది. ఎంతకు లేదు నారద మునీంద్రుడను వాక్యములోనే చెలికత్తె రగిలింపనున్న ఆ వైర బీజ మిమిడియున్నది. ఆ వాక్య మొక ముకుళము. ఆ మాటలోనే చెలికత్తె రేపెట్టనున్న వైరంపు మకరంద మంతర్గతమయి దాగియున్నది. దానిని 'శౌరి వినంగా రుక్మిణీకాంత వినంగ నేను వినగా' నను భావ గర్భితములయిన నెత్తావు లిమురుకొన్న విరి రేకు లావరించి యున్నవి. అవి క్రమ క్రమముగా నా వాక్యముల వెంట విప్పారి పద్యమునకు వికాసము కల్పించినవి. అది పలికెన్ అను పదముతో విరియ విచ్చినది.

పతిఁ గూర్చుదాన నా
యంతటివారు లేరని యహంకృతి నెప్పుడు విఱ్ఱవీఁగుచున్
వంతుకు వచ్చు సత్య గరువంబిఁకఁ జెల్ల దటంచు మానినీ

యని కొండెంపు విరితేనె నొలికించినది చెలికత్తె. అంతే కాదు మానినీ యని సంబోధించినది కూడ. సత్యభామ మానిని యట. అభిమానము కలదని భావము. అభిమానవతి వగు నీ విట్టి యగౌరవమగు మాట యెట్లు భరింపగలవని మరొక పుత్రేపు. ఇది అన్నిటికంటె గొప్పది. కయ్యానికో కోపానికో సత్యభామకు దోహదము. చెలికత్తె మహానిపుణురాలు. నారదు డెంత కలహాశను డయినను నాని మాటలలో కుట్ర లేదు గుట్టు లేదు. అతడు భోళా శంకరుడు. ఉన్నది ఉన్నట్టుల నుడివెను. చెలికత్తె అట్లు కాదు. తనలోని కొండెములమారితన మంతయు అక్షరాక్షరమునందు పిండి పోసి నాన్చి యుబుకు లెత్తించి యొకటి వెంట నొకటి జార విడిచినది. సంబోధనతో నది పూర్తియైనది. ఇట్లు పద్యమును రసపుష్టిగల వాక్యములతో నెత్తుకొని పోను

పోను భావాధిక్యత వలన వికాసాతిశయమును కల్పించుచు నున్నత స్థాయిని పొందించి క్రమ క్రమముగా భావ పరిణామ మొనరించుచు చివరకు మనోహరముగా నంత మొనరించుట తిమ్మన రచనలోని విశిష్టత. ఇట్టి రచన కాంగ్ల కవులు క్రమాధిరోహ ణావరోహణ లని యందురు. గ్రాడ్యుయల్ రైజ్ అండ్ ఫాల్. ఇట్టి రచనా వైశిష్ట్యము తరువాత పద్యమందును నరయ వచ్చును.

ఏమేమిగ్గా! కలహాశనుం డచటికై యేతెంచి యిట్లాడెనా
యా మాట ల్చెవి సొగ్గి తా వినియెనా యా గోపికా వల్లభుం
డే మే మాడెను రుక్మిణీ సతియు నీ వింకేటికిన్ దాచెదే
నీ మోమోటలు మాని నీరజముఖీ నిక్కెం బెఱింగింపవే

యన్నది సత్యభామ. అసలామె యురగాంగన. ఉరగాంగనకు కోప మెక్కువ. ఎట్టి పరాభవమును సహింపదు. సత్యభామ నురగాంగనతో పోల్చుట చేత కోప స్వభావము కలదని కవి యభిప్రాయము. చెలికత్తె మాటలు వ్రేటు లయినవి సత్యభామకు. ఆ యవమాన మామె సహించలేక పోయినది. ఆమె హుతాశన కీల. చెలికత్తె మాట లాజ్య ధార లయినవి. ఈ రెండు ఉపమానము లామె కోప స్వభావ మును తెలుపునవి. ఆజ్యము పడగానె అగ్ని కీల భగ్గున మండి నిలు వెత్తున లేచును. వేడి సెగలను వెలారించును. భుజగాంగన వ్రేటు పడగానే పడగ విప్పి నిట్టనిలువున లేచును. కోపాతిరేకమున భయంకరముగా బుసలు కొట్టును. అట్లే సత్యభామ కోపాతిశయ మున నిలువున లేచినది. ఏమి యేమిటి యను బుసలతో ప్రారంభించినది. ఆ యాశ్చర్యార్థకమునం దామె కోపము ఈర్ష్య అసూ యాదికము లన్నియు నొక్కసారి వెడల గ్రక్కినది. ఆ యెత్తుగడలోనే యా పద్యములోని రసస్ఫూర్తి యిమిడి యున్నది. సత్యభామ మనః ప్రవృత్తి ద్యోతక మగుచున్నది. రోషావేశ మామె యొడ లామెకు తెలియ నీయలేదు. ఆత్మాభిమాన మొక్కటే గోచరించినది. దానికి

భంగము కలిగినది. ఆ స్థితిలో నామెకు దేవముని యగు నారదు డని గాని, శ్రీకృష్ణుడు దైవ సదృశుడగు భర్తయని గాని యని పించ లేదు. ఆ రోషావేశ మెవరిని లక్ష్యము చేయ నీయ లేదు. నారదుని కలహాశనుడని నిందించినది. శ్రీకృష్ణుని గోపికా వల్లభుడని తూలనాడినది. గోపికలు పసుల కాపరులు. సరిగా చెప్పినచో గొడ్లను కాచుకొనువా రని భావము. వారు మూర్ఖులు. వారికి వల్లభుడు శ్రీకృష్ణుడు. కావున నాతడు నట్టివా డని అంతరార్థము. ఈ భావము తరువాత 'ఎఱుంగునే పసుల కాపరి భావజ మర్మ కర్మముల్' అని మొగమెదుటనే 'పసుల కాపరి' అన్నది సత్యభామ కృష్ణుని. గోపికా వల్లభు డనుట లెక్కకాదు. ఆమె కోప పరవశత్వము కన్ను మిన్ను కానసీయ లేదు. మొదట నార దుని తరువాత అంతకంటె శ్రీకృష్ణుని ఆ తరువాత రుక్మిణిని. ఇట్లు ఒకరి మీదకంటె నింకొకరిమీద నలుక క్రమ క్రమాభివృద్ధి నొంది నది. నోటికి వచ్చి నట్లు తెగనాడినది. ఇది అభిమానవతుల స్వభా వము. వారు అవమానము సహింప లేరు. వారి కోపావేశము ప్రపంచ మును దైవమును కూడ లక్ష్యపెట్ట నీయదు. ద్రౌపది కీచకునిచేత నవమానింప బడినది. ఆమె అభిమానవతి యగు రాచ కూతురు. విరటుని కొలువు చొచ్చినది. కీచకుని దుర్ణయమును గురించి విర టున కెరిగించినది. కంకుభట్టు ధర్మరాజు. అత డచటనే యుండెను. ఊరకుండ లేక హితముకొరకు పొరపాటున భార్యకదా యనియు, తన మాట పాటింప కుండునా యనియు తలంచినాడు కంకుభట్టు. ఆమె కోపావేశము వాని కర్థము కాలేదు. నోరు జారి

పలు పోకలఁ బోపుచు వి
చ్చలవిడి నాట్యంబు సూపు చాడ్పున నిచటం
గుల సతుల గఱువ చందము
దొలఁగఁగ నిట్లునికి తగునె తోయజ వదనా.

యని యేదో గద్దించినాడు. దాని కామె దండ తాడిత భుజంగంబు వలె లేచినది. అరికాలి మంట నెత్తి కెక్కినది. కోపమున మండి పడుచు

> నాడు వల్లభుండు నటుఁ డింత నిక్కంబు
> పెద్దవారి యట్ల పిన్నవారు
> గానఁ బతుల విధము కాక యే శైలూషి
> గా ననంగ రాదు కంక భట్ట

'అట్లగుటం జేసి నాకు నాట్యంబును బరిచితంబ. మత్పతి శైలూషుండ కాఁడు కితవుండునుం గావున జూదరి యాలికి గలువతనం బెక్కుడి యది' అని ముఖము మీఁద నాలుగు దులబరించినది ద్రౌపది. భారతమునం దీ భాగము చదువు నప్పుడు రసగ్రహణ పారీణుల చిత్తములకు లాడి నగవు పుట్టించును. వహావ్వా యనిపించును. ద్రౌపది మాటకారి తనమునకు సమయ స్ఫూర్తికి అభిమాన పరతకు కోపావేశమునకు నోడ లుప్పొంగించును. ఆమె బ్రాహ్మణి కాదు. 'ఏ కీడైన సరింపగాన్' రాచ బిడ్డ. ఆ రాజసము అభిమానమును దోహద మొనరించి తన యెడ నపరాధ మొనరించిన వారిని నిగ్రహ్యము చేయించును. వారెవ రైన నప్పుడు తృణముకంటె తేలికగా నామె దృష్టిలో నగుపింతురు. శ్రీకృష్ణునితో ద్రౌపది తన పడిన భంగపాటులను చెప్పికొనినది. ఆమె కడుపు మండినది. కోపము వెళ్ళుకొని వచ్చినది. ఆవేశము రోషము కట్టుత్రాళ్ళు పెటపెట త్రెంపు కొని హృదయ కుహరము నుండి వెడలి వచ్చినవి. ఆమె నిలువలేక పోయినది. భర్తల నెత్తి చూపి 'ఒకండు వేణిపట్టి యీ యేవురుఁ జూడగా సభకు నీడ్చె' 'అసంభ్రములై తగు చేష్టలేక నా యాసలు మాని చిత్రముల యాకృతినున్న వా'రని నోటికి వచ్చి నట్లెల్ల తెగ నాడినది. అవును. అభిమానవతి యగు కులాంగన యావేశమున

కంతుండదు. తిక్కన ఒక్కొక్క పదము నొక్కొక్క వజ్రపు తునక వలె జార విడిచినాడు. అంతే కాదు

అరయమిం(జేసి కోడలన కప్పుడు దాసిగ(జేసె నమ్మహా
పురుషుని పాలికిం బతులు వోవఁగ పీరలతోన యేను జె
చ్చెర(జని కోటరంబు దగ(జేయుదునో యటుగాక పాడిమై
వరవుడ మోపి చేయుదునొ వారికి మాధవ నిశ్చయింపుమా

యని ప్రశ్నించినది. వలవల యేడ్చినది. ఆమెకె కాదు ఎవరికి మాత్రము పై పద్యము చదువు నపుడు బాష్పములు గ్రమ్మవు? దిగ్గన లేచినది ద్రౌపది

ఈ వెండ్రుకలు పట్టి యీడ్చిన యీ చేయి
దొలుతగా(బోరిలో దుస్ససేను
తను వింత లింతలు తునియలై చెదరి యీ
పతి యున్న(గని యెడుకాటుఁ గాక

యని తన యెడు కంతయు వెడల(గ్రక్కినది.

యలుపాల(బోనుపడు నట్టి చిచ్చె యిది
పెను గద పట్టిన భీమసేను
బాహు బలంబును బాటించి గాండివ
మను నొక విల్లెప్పుడును వహించు

కత్తి విక్రమంబు కాల్పనే యిట్లు బ
న్నములు వడిన ధర్మనందనుండు
నేను రాజరాజు పీనుంగు(గన్నార(
గాన(బడయ మైతి మేని కృష్ణా !

యని సలువురను చుట్టు పెట్టినది. భర్తలని మామ యని మరదులని చీరికిఁ గొనలేదు ద్రౌపది. ఆ యభిమాన మటువంటిది. ద్రౌపది పాత్రను పరమ గయ్యాళి యైన బజారు పడతిగా చిత్రించినాడు అని

తిక్కనను నిందించినవారు గలరు. ద్రౌపది పాత్రను పోషించుటలో మూలమునకు మెరుగు పెట్టినాడు తిక్కన యనినవారును గలరు. అసలు భారతము తెనిగించుట తిక్కనకు చేతకాలే దనిన సంస్కృత పండితులు గలరు. వీరి ముగ్వురి వాదములు యదార్థములు గావు. ద్రౌపది పాత్రలోని వాచాలతను తిక్కన 'అల్కమై పీఱడి యైన మానిసికి వెండి వివేకము గల్గనేర్చునే' యని సమర్థించెను. ద్రౌపది పాత్ర పోషణ యంతయు నా యర్థాంతర న్యాసము మీఁద నాధారపడి యున్నది. కావు ననే 'మాఱట నోరి దాననయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకేఁ గాఱులు ప్రేలెదన్' అని ముందుగా నుడివిన దా యిల్లాలు. దీనిని విపులీక రించుట యిప్పటి పనికాదు. వ్యాసుడు తన భారతమునందు దిపద్రౌ పాత్ర నిట్లే చిత్రించెను. తిక్కన మెరుగు పెట్టిన దేమియు లేదు. వ్యాస భారతములోని యలౌకిక ప్రవృత్తిని తొలగించి లౌకిక ప్రవృత్తిని ప్రదర్శించినాడు తిక్కన. ఆ మహాకవి నన్నయభట్టు వలె వేద దృష్టితో తెలిగింప లేదు. శ్రీనాథుని వలె సంస్కృ తములకు డు, ము, వు, లు ప్రత్యయములు చేర్చి యాంధ్రీకరించ లేదు. సందర్భ శుద్ధి కల రస పోషకములగు నాచ్చిక పదములను సరిగా తూచి సంస్కృత భారతమును దేశీయంపు తెనుగు భారత ముగా వెలయించెను. అది తిక్కన తెచ్చిన మెరుగు. ఆ మెరుగు తనము తెనుగు తనములో నున్నది. ఆయన క్రొత్తలు ప్రదర్శించిన వేవియు లేవు. కీచక వధాదులం దేమేని కల వనినచో నవి యతి యనిపించు ననుటలో సందేహము లేదు. సంస్కృత భారతమును సరిగా తెలిగించ లేకపోయినాడు తిక్కన యనుటకు కారణము భారత రచనా విధానము తెలిసి కొనలేక పోవుట. నన్నయ ఆంధ్రీకరణ విధానమునె తిక్కన యెట్టన లనుసరించిరి. తిక్కనగారి

ద్రౌపది పాత్ర సత్యభామ పాత్ర

పోషణకు మేలుబంతి. పేరలుకం జెందిన యట్టి కాంత లుచిత

వ్యాపారముల్ నేర్తురే' అను తిమ్మనగారి యర్థాంతర న్యాసాలంకారములోని సమర్థింపు నుడులకు తిక్కనగారి 'అల్కమై పీఁటిడి యైన మానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే' యనునది మేలుబంతి. ఇవి యా యా పాత్రల పోషణలకు మూల సూత్రములు. దీనికి ద్రౌపది మాఁటలు నోరి దాననయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పకేఁ గాఁకులు ప్రేలెదన్ అని తన పీఁటిడి తనమునకు కారణము తెల్పినది. సత్యభామ పేరలుకకు నాథుల్ నేరముల్ సేయుట కారముగా నుడివి నాడు తిమ్మన. ఇద్దరు మహాపతివ్రతలు. అభిమానవతులు. రాచ బిడ్డలు. అభిమానము వారికి ప్రాణాధికము. దానికి భంగము వాటిల్లినది. కోపము మిన్ను ముట్టినది. ఆవేశము వివేకమును చెరిచినది.

పతి ప్రాణ సదృశ బంధువు
పతి దైవం బేడుగడయుఁ బతి సతులకు

అను భావము నశించినది. శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామ దృష్టియందు గోపికా వల్లభు డయినాడు. అల కాపర యైనాడు. నారదుడు దేవముని. ఆతడు కలహాశనుడు. మతకరి వేలుపుం దపసి, పలుతెఱఁగుల ముళ్ళ మాటలు కలహమె కళ్యాణ మని జగముల వెంటన్ మొలగెడు మాని యైనాడు. తన యెడ నపరాధ మొనరించిన వారందరు నామె దృష్టియందు తనకు విరోధు లా రోషమున్నంతవరకు.

అతుల మహానుభావ మని యిర్వురిఁ దానొక పెద్ద చేసి య
చ్యుతునకు నిచ్చకం బాడవ సూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁ గాక తా
నతఁడు ప్రియంబు గల్గు నెడ కర్పణ సేసినఁ జేసెఁ గాక యా
మతకరి వేలుపుం దపసి మమ్ముఁ దలంపఁగ నేల యచ్చటన్

అది యామె రోష కారణము. అందు సత్య మున్నది. నిజమునకు నారదుడు సత్యభామను తలంచుట యపరాధము. కావున సత్యభామ

నారదుని తన నోటి కసితీర నిందించుటలో తప్పులేదు. నోటి చేటు గాని నారదుని నామె యేమియు చేయ లేదు. కావున

> పలుదెఱఁగుల ముళ్ల మాటలు
> కలహమె కళ్యాణ మని జగంబుల వెంటన్
> మెలఁగెడు మౌనికి సహజము
> వల దని వారింప వలదె వల్లభుఁ డతనిన్

అని యామె మండిపడినది. సత్య చేతిలోని కీలుబొమ్మ శౌరి. కావున ఆమె కోప మంతయు నాతని పయి మళ్లినది. అందుకని

> ముని యేమి సేయు రుక్మిణిఁ
> గొనఁ గారణ మేమి ధూర్త గోపాలుఁడు సే
> సిన చెయ్ది మేమి చెప్పుదు
> మన మెరియదె ప్రాణ మైన మగఁ డిట్లయినన్

అని నుడివినది. ఇంత వరకు సవతు లందరిలోఁ గడు గారవంబున తన్ను వల్లభుండు కన్నులఁ గప్పికొనంగ సత్యభామ చక్కనిదాన నంచు నెఱ జవ్వనముం గలదాన నంచు జగంబులోన పేరెక్కినదాన నంచుఁ బతి యెంతయు తన కనురక్తుడంచు నిక్కుచు విఱ్ఱవీఁగుచు కాంతలను గణింప కుండెను. ఇప్పుడు వారందరిలో తనకు వన్నెయు వాసియు తరిగినది. ఇది యే మానవతి సహించ గలదు. కావున ఆమెకు కోప మినుమడించినది. మగని మీద కసి పుట్టినది. ఆ కసి తీర్చుకొన వలయును. అతడు తనకు వశంవదుడు. ఆమె కను సన్నల మెలంగు చుండును. ఇట్లు వర్తించు చుండినను మగని మీద ననుమానము మెండు. అది బహు సపత్నులు గల యాడుదానికి సహజము. అందు సత్యభామకు చెప్ప నక్కర లేదు. సురముని ఇచ్చిన పారిజాత కుసుమము శౌరి రుక్మిణి కిచ్చుట మహాపరాధ మయినది. దానికి తోడు తన్ను నిందించు నారదుని వారింప కుండుట రెండవ యపరా

ధము. ఈ రెండు నామెను వేధించినవి. తొల్లింటి శౌరి వర్తన లన్నియు నటనలు మాయలని తోచినవి.

కలలోన నైన నవ్వుల కైన నా మాట
జవదాటఁ డెఱిచు నో చంద్రవదన
యే పదార్థంబు నా యెదుటఁ బెట్టక మున్న
యెవ్వారి కొసఁగఁడో యిగురుఁ బోఁడి
చెలులు నాతో నేమి చెప్పుదురో యని
లంచంబు లిచ్చు నో చంచలాక్షి
తోడి చేడియలు నాతోడి వంతులకు రా
సయిరింపఁ జాలఁడో సన్నుతాంగి

యరమరలు లేని కూరిమి నసఁగి పెనఁగి
కొదలు దీఱని కోర్కెలఁ గూడి మాడి
కపట మెఱుఁగని మమతలఁ గలసి మెలసి
యున్న విభుఁ డిట్లు సేయునే యో లతాంగి

యని చెలికత్తెతో వాపోయినది సత్యభామ. ఆమె నుడులం దసత్య మేమియు లేదు. నారదుడు పారిజాత కుసుమమును శౌరి కొసం గెను. దానిని గైకొనినాడు శ్రీకృష్ణుడు. భీష్మక నందనం గను గొనినాడు. వెంటనే మొదట సత్యభామ తలంపున నిలిచినది. ఇది యే పదార్థంబు నా యెదుట పెట్టకమున్న యెవ్వారి కొసంగ డను టకు సాక్ష్యము. అది వాని యలవాటు.

ముని నా కిచ్చిన పూవు చందమును నే మున్నాడి యీ భోజనం
దన కర్పించిన జాడయుం దెలియఁ జెంతం బొంచి వీక్షించి పో
యిన సాత్రాజితి బోటి నావలన నే మేమి కల్పించెనో
యని

తహతహ పడినాడు శౌరి. ఇది చెలులు నాతో నేమి చెప్పుదురో

యని లంచంబు లిచ్చుటకు తార్కాణము. అట్టివా డగు భర్త నారదుని నిందాలాపములు చెవి యొగ్గి వినెను. పారిజాత కుసుమము తన కీయలేదు. రుక్మిణి కొసంగెను. అది యామె కోపమునకు అక్కసునకు కారణ మయినది.

నా మొగమోటకై వలని నాటకముల్ గటియించి రుక్మిణీ
కామిని మీఁదటం గలుగు గారవముం గృపయుం బ్రియంబుఁ దా
నేమియుఁ గాననీక యిటు లిన్ని దినంబులు నన్నుఁ దేల్చె

నని తలంచినది. అందలి నిజము తేల్చుకో వలయును. రుక్మిణి మీఁద తన కసి తీర్చుకో వలయును. తాను రుక్మిణికంటె నధికురాల నని యనిపించుకో వలయును. దాని కుపాయ మాలోచించినది

మాసిన చీర గట్టికొని మానముతోడ నిరస్త భూషయై
వాసెన కట్టు గట్టి నిడువాలిక కస్తురి పట్టు వెట్టి లో
గాసిలి చీక టింటి కడ కంకటిపై జలదాంత చంద్ర రే
ఖా సదృశాంగియై పొరలె గాఢ మనోజ విషాద వేదనన్

ఇది ప్రణయ కోపము. కావున సత్యభామ మనోజ విషాద వేదన కలదైనది. ద్రౌపదిది ప్రళయ కోపము. కావున రాజరాజు పీనుంగు కన్నారఁ గానంగబడ వలయు నన్నది. ఇరువురు భర్తృ కృతాపరాధలు. కోపనలు. ద్రౌపది కోపము రాజరాజు మీఁదకును దుశ్శాసనుని మీఁదికిని మళ్ళినది. సత్యభామ కోపము రుక్మిణి మీఁదికి మళ్ళినది. తమ కోరికలు తీర్చుకొనుటకు భర్తలను నోటి కసితీర నిందించిరి. అట్లయిన గాని కార్యము ఫలించదు. సత్యభామది విప్రలంభ శృంగారము. కావున కంపము స్వేదము వైవర్ణ్యము మొదలగు సాత్త్విక భావములు కల దయ్యెను. ఆమెకు రుక్మిణి యెడ మచ్చరము పొడమినది. మసకపు పాము కాటువలన విషము వలెనది యగ్గల మైనది. శ్రీకృష్ణుని యెడ మోహము కలది సత్యభామ.

కాపున మనోజు బాధలం బడుచుండెను. మద హస్తి హస్త గత పద్మిని వలె సొంపు పెంపులు గోల్పోయెను. శ్రీకృష్ణుడు రావల యును. తన్ను బ్రతిమాల వలయును. వానివలన తనకు రుక్మిణి యెడ గల వైరము తీర వలయును. అది యామె తలంపు. దాని కయి కోప గృహము చేరినది. కృష్ణు రాకకు తల్లడిల్ల మొదలు పెట్టినది. తలంపు వెంబడి శ్రీకృష్ణు డరుదెంచినాడు. అంతయు గ్రహించుకొనినాడు. అతడు మాయలాడు. అచటి చెలికత్తెల నందరి సవలి కంపించినాడు.

ఈ లలితాంగి చంద మెుక యించుక చూచెద నంచు ధూర్త గో
పాలుఁడు తాలవృంత మొక భామిని సత్య పిఱుంద నుండి మం
దాలస లీలమై విసర నాదటఁ గైకొని వీచెఁ దద్వపుః
కీలిత పంచసాయక శిఖిం దరికొల్పుచు నున్న కైవడిన్

అతడు ధూర్త గోపాలుడు. ధూర్తు డనగా మోసగా డని యర్థము. ఏ పదార్థంబు సత్య యెదుట పెట్టక మున్న యెవ్వారి కొసంగనివాడు నారదుని కను సన్నన పారిజాత కుసుమము రుక్మిణి కిచ్చెను. రిక్త హస్తములతో సత్యభామ యొద్దకు వచ్చెను. ఊరక రాలేదు. పారి జాత కుసుమ వాసనలు వింతలు సేయ వచ్చినాడు. అది యామెను మరింత కవ్వించుటకు. రుక్మిణి యెడ గల రవరవ మరింత రెచ్చ గొట్టుటకు. వచ్చినవాడు వచ్చినటు లూరకుండ లేదు. తాళవృంత మొక భామిని సత్య పిఱుందున నుండి వీచుచుండగా గైకొని వీవ నారంభించెను. ఈ చాటు పని యొక దొంగతనము. ఇది శ్రీకృష్ణుని ధూర్తత్వమును వెలయించు చున్నది. ధూర్త శబ్దమునం దింత యభి ప్రాయ మిముడి యున్నది. అది సార్థక విశేషణము. తిమ్మన ముద్దు మాటల పొందికతో పద్య మతి మనోహరముగాను హృదయంగమము గాను నడిపించుటయే కాదు వాడిన ప్రతి పదమునం దొక వింత సార స్యమును పొదిగించి యా ముద్దుం దనమునకు వికాసము కల్పించు

చుండును. ఒకొక్కప్పుడు పద్యములో సందర్భమున కుచిత మగు నలం కారమును కూర్చి యా వికాసములో పాఠకుని మనస్సున కమితాహ్లా దమును కలిగించు చుండును. వినుతి పాత్ర మొనరించును. శ్రీకృ ష్ణుడు ధూర్తుడు. కావున సత్యభామా వపుః కీలిత పంచసాయక శిఖం దరికొల్పుచు నున్న కైవడి తాల వృంతముతో మందాలస లీలమై వీవ నారంభించెను. ఇదంతయు ధూర్తత్వము. తాను చేసిన పనిని కప్పి పుచ్చి సత్యను రెచ్చకొట్టుటకు చేసిన చెయ్దము. కావున కవి ధూర్త గోపాలు డని వాడినాడు. కోప వేగమున నగ్గల మైన మనోజ బాధలం బడుచున్నది సత్యభామ. తద్వపుః కీలిత పంచసాయక వ్యధను దరి కొల్పు చున్నాడు తాళవృంతానిలముచేత శ్రీకృష్ణుడు. సత్యభామకు శౌరి యెడ మోహము కలదు. అది యిప్పుడు కోపముతో జతకూడి యున్నది. కృష్ణుడు పంచసాయక శిఖని మాత్రము దరికొల్పు చుండెను. ఇది స్త్రీస్వభావమును సంపూర్ణముగా గుర్తెరిగిన రసికులకు హృదయైక గోచరము. కోపము నొందిన ప్రణయినికి వల్లభుడు దరి చేరగానే మోహ మతిశయించును. అది యనుభవైక వేద్యము. ఊహ కందనిది. తిమ్మన మహారసికుడు. స్త్రీ స్వభావము చక్కగా గుర్తించి యీ పద్యమును రచించెను.

> అంతట పారిజాత కుసు మాగత నూతన దివ్య వాసనల్
> వింతలు సేయఁ దావి యిది విస్మయ మంచు ముసుంగుఁ ద్రోచి యే
> కాంత గృహంబు నల్గడల నారసి సంభృత తాళవృంతునిం
> గాంతునిఁ జూచి

నదట. పారిజాతము దివ్య కుసుమము. దాని వాసనలు వినూతనములు, దివ్యములు. అట్టి వాసనలు భూలోక పుష్పముల కుండవు. అట్టి సుగంధము శ్రీకృష్ణుని రాకవలన పొడమినది. అసలు నిజ మెట్లు న్నను కవి భావ కల్పనా చాతుర్యము, అందు మూలమున రసమును జాల్వారించు నేర్పు, మిక్కుటమయినది. ఇది సత్యభామ యసూయా

దులు రెచ్చకొట్టి పద్యమును రసవంత మొనరించి కథ చమత్కార ముగా నడుపుటకు నాధార మయినది. కావుననే సత్యభామ

నీ విట వచ్చుట పారిజాత వా
సనఁ బ్రకటించి నాకు నెకసక్కెము సేయన కాదె

యన్నది. నిజము చక్కగా గ్రహించినది సత్య. ఇన్నేండ్లు కాపురము చేసిన యిల్లాలు భర్త స్వభావము తెలిసికొన కుండునా. ఆ దివ్య వాసనను వెంటఁగొని వచ్చి సత్యభామ రోషమును మరింత రెచ్చకొట్ట వలయునని శ్రీకృష్ణుని యూహ. అతడు దిట్ట తనము గల మాయగాడు. మాయగాడె కాదు ధూర్తుడు. ఆ లక్షణము లన్నియు శ్రీకృష్ణుని ప్రవర్తనలో నంతర్లీన మయి యున్నవి. ఆ చమత్కార మంతయు పద్యములలో వెలయించిన తిమ్మనలో మరింత దిట్టతన మున్నది. పూర్వాపర సందర్భములకు విరుద్ధము రాసీయకుండ ఒండొంటిని భావములతో కలుపుకొని కథకు మరింత బిగువును కల్పించినాడు తిమ్మన. ఈ బిగువు కావ్యములందు మను చరిత్రయందు మాత్రము గోచరించును. ఈ రచనా విశిష్టత గుర్తెరుంగక కొందరు విమర్శకులు వ్రాసిన దానినే మరల మరల వ్రాసినాడు తిమ్మన యని నాతో వాదించిరి. ఆ యా పద్యములను సూచించుచు కారణములు తెల్పితిని. అవి యన్నియు కథను కూడ కలుపుకొని వచ్చుటకును పాత్రలకు పరస్పర సంబంధములను కూర్చి కారణ కార్య భావమువల్ల గుణ పోషణ కావించుటకు నేర్పడినవి. శ్రీకృష్ణుడు తన వెంట పారిజాత వాసనలు గొని తెచ్చుటకు కారణము సత్య ముఖమున నెకసక్క మొనర్చుట కని నిరూపించినాడు తిమ్మన. ఆ వాసనలు వింత చేసినవి. అందు మూలమున విస్మయము నొందినది సత్య. ఏమా యని మునుంగు తొలంగ ద్రోచినది. నలు వలంకులు చూచినది. శ్రీకృష్ణుని గాంచినది. అది యేకాంత గృహామట. రాబోవు సంఘటనకు పునాది రాయి

తిమ్మన 'ఏకాంత గృహము'నందు నెలకొల్పినాడు. శ్రీకృష్ణ దర్శిలి మ్రొక్కుటకును సత్యభామ వామ పాదమున శిరము తొలంగఁ ద్రోయుటకు తగిన తావని సూచింప బడినది. ఇట్లే వసు చరిత్రమునందు ఏకాంతమునందు నున్న జవరాండ్రను నెడ గత్యా దుల కే యాటంకము కలుగ దని పెద్దన భావ గర్భితముగా వ్రాసెను. శ్రీకృష్ణుని చూడగానే సత్యభామ కనుల నీరు తిరిగినది. చెక్కులఁ దిగజారినవి.

> తల వాంచి మగుడ మునుఁ గిడెఁ
> గొలుకుల డిగ జాఱి జాలుకొను బాష్పంబుల్
> పలుచని చెక్కుల లవలీ
> దళ పతిత మరంద బిందు తతిఁ బురుడింపన్

ఇందు ఉపమాలంకారము కలదు.

> ఓర్పొక యింత లేని వికచోత్పల లోచన చిత్త వీథిఁ జ
> ల్లార్పఁగ నీల నీరద శుభాంగుఁడు వేచను డెంచె నంచుఁ గం
> దర్ప హుతాశను న్వొలికిఁ దార్చు సఖుండును బోలె వేఁడి ని
> ట్టూర్పు దళంబుగా నిగిడె నున్నమి తావర నాంశు కాంతమై

ఇది యుత్ప్రేక్షాలంకారము. అలంకార కల్పనమునందును తిమ్మన స్వాభావికతను మరువ లేదు. నిట్టూర్పువలన ముసు గిడిన వస్త్రాం తము పై కెగురు చుండెనట. శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామను పలు విధ ముల ననునయించెను. కాని యామె కోపము చల్లారలేదు. వేరొం డుపాయ మేమియు వానికి తోచలేదు.

> పాటల గంధి చిత్తమునఁ బాటిలు కోప భరంబు దీర్ప నె
> ప్పాటను బాటు గామి మృదు పల్లవ కోమల తత్పద ద్వయీ
> పాటల కాంతి మాళి మణి పంక్తికి వన్నియ వెట్టెనా జగ
> న్నాటక సూత్రధారి యదు నందనుఁ డర్శిలి మ్రొక్కె మ్రొక్కినన్

నాయికకు కోపము వచ్చుటయు, నాయకుడు నాయకురాలిని అనున యించుటయు, నంతకును కోపము చల్లారకున్న పాదములకు నమస్కరించుటయు లౌకికము. ఏకాంత కేళీ వినోదములలో నిది యొకటి. అట్లే శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామ పాదములను వహ్ని మోవ మ్రొక్కినాడు. అతడు జగన్నాటక సూత్రధారుడు. అంతటివాడు సత్యభామకు మ్రొక్కుట యొక మాయా నాటకము. అంత సత్యభామ

జలజాతాసన వాస వాది సుర పూజా భాజనంబై తన
ర్చు లతాంతాయుధు కన్న తండ్రి శిర మచ్చో వామ పాదంబునం
దొలగం ద్రోచె లతాంగి యట్లయగు నాథు ల్నేరము ల్సేయఁ జే
రలుకం జెందిన కాంత లుచిత వ్యాపారముల్ నేర్తురే.

అన్నాడు కవి. అతడు లతాంతాయుధుని కన్న తండ్రి విష్ణువు. వాని శిరము జలజాతాసన వాసవాది సుర పూజా భాజనంబై తనర్చును. తిమ్మన తెనుగు పదముల కూర్పునందు వలెనె సంస్కృత పదముల కూర్పునందును సిద్ధహస్తుడు. పై సమాసము నల్లికయందు మార్దవము కలదు. అట్టి శిరమును వామ పాదమున తొలగం ద్రోచినది సత్యభామ. శ్రీకృష్ణుడు మహావిష్ణువు కావచ్చును. సుర పూజితుడు కావచ్చును. అత డెంతవా డయిన నేమి. సత్యభామకు భర్త. అందు అది యేకాంతము. ఏకాంతమునందలి సతీపతుల వినోదములు బహు విధములుగా నుండును. రసికు డగు భర్త యా వినోదములలోని తప్పులను పాటింపడు. అది కామదేవత ప్రభావము. శ్రీకృష్ణుని శిరమును సత్యభామ వామ పాదమున తొలగం ద్రోచినదట. తిమ్మన సందర్భమునకు తగిన సారస్యముగల పదములను వాడుట యందు చాల నిపుణుడు. తొలగం ద్రోచె నను పదమునందు మహత్తర మయిన భావ మిమిడి యున్నది. సత్యభామ మహాపతివ్రత. పతిని దైవముగాను ఏడుగడగాను ప్రాణ సదృశ బంధువుగాను భజించునది. అట్టి భర్త తన పాదములకు శిర మంటు నటుల మ్రొక్కెను. అది

యామె సహింపలేక పోయినది. ఆమెయే కాదు. ఏ యిల్లాలు సహింప గలదు. సత్యభామ కుడి వైపున కొత్తిగిలి పరుండెను. శ్రీకృష్ణు డామె పాదములకు మొక్కెను. అది యామెకు సహింప రాని దయినది. ఆమె కోపము చల్లారలేదు. వలదని వారించుటకు వేరొండు దారిలేదు. మాట్లాడుట కిష్టము లేదు. కావున పై వైపున నున్న వామ పాదముతో కృష్ణుని శిరమును తొలగ ద్రోచినది. కవి మిగుల దిట్టతనము కలవాడు. కావున నీ భావ మంతయు మనసునం దుంచుకొని భావగర్భితముగా నా పదమును వాడెను. తిమ్మన తూచి వాడిన పద మది. పారిజాత కుసుమమును రుక్మిణి కిచ్చుటతో ప్రారంభించిన విప్రలంభ శృంగారము కథానుగతికముగా క్రమ క్రమమున వృద్ధిగాంచి యీ పద్యముతో నున్నత స్థాయిని చేరుకొన్నది. కథయు నంత కంతకు క్రమముగా నధిరోహణమును బొంది శృంగమును చేరినది. దీనినే యాంగ్లమునందు హైయ్యెస్టు పిచ్ అందురు. ఇచట నుండి యవరోహణ మారంభించును. 'అట్ల యగు' అన్నాడు తిమ్మన. అట్లు తొలగ త్రోయుట స్త్రీ సహజ మగును అని భావము. కాని యదియు ననుచితమే యనుటలో సందేహములేదు. నాథులు నేరములు చేసి నప్పుడు కోపము చెందిన కాంతల కుచితానుచిత వివేకముండ దని తిమ్మన యర్థాంతరముచేత సత్య యకార్యమును సమర్థించెను. అలసాని పెద్దన మనుచరిత్రమునందు చూచి ఝుణం ఝుణ త్కటక నూచిత వేగ పదారవిందయై యను పద్యముతో ప్రారంభించిన శృంగారమును రస భావాదుల పొందికచేత కథను క్రమ క్రమముగా వృద్ధి గావించి.

ప్రాంచ ద్భూషణ బాహుమూల రుచితోఁ బాలిండ్లు పొంగారఁ బై
యంచుల్ మోవఁగఁ గౌఁగలించి యధరం బాసింప హా శ్రీహరీ
యంచున్ బ్రాహ్మణుఁ డోర మోమిడి తదీయాంస ద్వయం బంటి పొ
మ్మంచున్

క్రోయుటతో నాభాస మున్నత స్థాయిని చెందినది. అట్లు త్రోయుటను పెద్దన కలంచునే సతుల మూయల్ ధీర చిత్తంబులన్ అను నర్థాంత ముతో సమర్థించెను. అచ్చట నుండి కథ యవరోహణ స్థితి నొందినది ప్రవరుని విషయమున. కథా విధానమునందు అధిరోహ ణావరోహణల క్రమము పారిజాతాపహరణ మనుచరిత్రలందు చక్కగా కనిపించును. విప్రలంభ శృంగారము ప్రధానముగా నడిపిన కావ్యములలో పారిజాతా పహరణము మొదటిది. తరువాత చెప్పతగినది విష్ణుచిత్తీయములోని గోదాదేవి కథ. అది భక్తి సమ్మిళితము. పౌరాణికము. పారిజాతాపహర ణము ప్రణయ సమ్మిళితము. లౌకికము. సత్యభామ నొక లోక సామాన్య యగు నాయికగా చిత్రించినాడు తిమ్మన. వాని పోకడలు వేరు. రాయల పోకడలు వేరు. తిమ్మన మానసిక ప్రవృత్తి బాగుగా గుర్తించినవాడు. వాని రచనయందు హృద యాకర్షణీయ మగు నంద మున్నది. సత్య భామను మానవతిగా రూపొందించినాడు. అందు రుక్మిణియం దసూయ కృష్ణునియం దమితానురాగము చనువు నిమిడి యున్నవి. అవి యామెను మిగుల గయ్యాళిగా చేసినవి. కావున ఆమె ప్రణయ కోపము భర్తను సయితము లక్ష్యపెట్ట నీయలేదు. కని కొలంది కృష్ణుడు చేసిన యపరాధమునకు నోరార నిందించినది. ఇది లోక ప్రవృత్తి. భాగవతమునందు సైతము సత్యభామ నొక గడసరి గయ్యా ళిగా చిత్రించినాడు పోతన. ఆమెయందు మిగిలిన సవతులకంటె నొక విశిష్ట గుణ మున్నది. అదియే రాజసము. అది యామెను ప్రతి విష యమునందు సపత్నులను మించిన వ్యక్తిగా చేసినది. శ్రీకృష్ణుని దాసునిగా నొనరించినది. నారదుడు

అనిశైసం బతి నిన్నుఁ బాసి చనెనో ప్రాణంబు ప్రాణంబుగా
నిను మన్నింపఁడొ నీ మనోరథముల న్నెయ్యంబుతోఁ జేయఁడో
చనవు ల్నీవలె నెవ్వ రేఁ గనిరొ నీ సౌభాగ్య మింతింతయే
నిను బోలం గల రబ్జగంధులు లన వింతే యెందు సాత్రాజితీ!

అని పారిజాతాపహరణమునందు సత్యభామతో ననెను. ఇది భాగ వతములోని నరకాసుర వధ వృత్తాంతమును స్ఫురింప జేయు చున్నది. అది యొక విధముగా తన కథా క్రమమునకు నూతగా తిమ్మన గ్రహించెను. శ్రీకృష్ణుడు సత్య గీచిన గీటు తప్పరాదు. ఆమె కోరిక లన్నియు నెరవేర్ప వలయును శ్రీకృష్ణుం డట్లే సలుపు చుండెను. అయిన నామె కనుమానము. అతని ప్రేమకొరకామె విశ్వ ప్రయత్నములు గావించు చుండును. ఒకసారి ద్రౌపదిని

నగు మొగంబులఁ గాని నాతి నీ దెస నెప్డుఁ
బతులకుఁ గింకిరి పాటు లేదు

వ్రతము పెంపో మంత్రౌషధ వైభవంబో
సరస నైపథ్య కర్మ కౌశలమొ చతుర
విభ్రమోల్లాస రేఖయో వెలఁది నీ వి
శేష సౌభాగ్య హేతువు సెపుము నాకు

అని అడిగినది. చివాట్లు తిన్నది సత్యభామ. ఆ యనురాగము కొఱకు పుణ్యక వ్రతము చేసినది. సత్యభామ స్వభావము శ్రీకృష్ణు డెరుగును. ఆమె ప్రేమకు తగినంత చన వొసంగెను. ఆ చనవు తీసికొని యామె కృష్ణుని శిరమును వామ పాదమున తొలంగఁ ద్రోచినది. శ్రీకృష్ణుడు అదియు మన్ననగానే గ్రహించెను.

నను భవదీయ దాసుని మనంబున నెయ్యపుఁ గిన్కఁ బూని తా
చిన యది నాకు మన్ననయ చెల్వగు నీ పద పల్లవంబు మ
త్తను పుల కాగ్ర కంటక వితానము దాఁకిన నొచ్చు నంచు నే
ననియెద నల్క మానవుగదా యిఁక నైన నరాళ కుంతలా!

అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. రసికాగ్రేసర చక్రవర్తి. ఆ రసికత సర సత్వము పై పద్యమునందు వెన్నెల వెలుంగు లీను చున్నది. తాను సత్యభామకు దాసుడట. ఆ మాట నిజము. సత్యభామా విధేయుడు

శ్రీకృష్ణు డని ప్రతీతి. నారదుడు దానికి సాక్ష్య మిచ్చినాడు. 'పతి నీవై విహరింపగా' నని. దానిని శ్రీకృష్ణు డంగీకరించినాడు. సత్యభామ యధిపతి. శ్రీకృష్ణుడు దాసుడు. దాసుడు తప్పొనరించి నపుడు అధికారి దండించుట మన్నన చేయుట యగును. శిక్షవలన తన తప్పు నెరింగి మంచి దారి నవలంబించును. కావున ఉత్తము డగు వాడు దానిని మన్ననగా గ్రహించును. కావున నీవు తాచి నది నాకు మన్నన యని యంగీకరించినాడు కృష్ణుడు. సత్యభామ శిరము తొలంగఁ ద్రోచినది కాని తన్న లేదు. తాచిన యది యనుట చలోక్తి. సత్యభామ పాదము పల్లవము వలె మిగుల మృదుల మయి నదట. ఆమె తన్ను తనకు మన్ననగా గ్రహించటమే కాదు. తరువాత కూడ ఆమె పదము పల్లవము వంటి దని వర్ణించుటలో శ్రీకృష్ణుని రసికత సత్యభామయందలి ప్రేమ కొంటెతనము వెల్లడి యగుచున్నది. అది మత్తను పులకాగ్ర కంటక వితాన మనుటలో నున్నది. మేను పులకించుట గగుర్పాటను సాత్విక భావము. ప్రేమ వలన కలుగునది. అందు నవి కంటకముల వంటి యగ్రములు కలవిగా నిక్కపొడుచు కొనిన వనుటలో శ్రీకృష్ణుని కామోద్రేకము సూచింప బడినది. అది యమిత ప్రేమవలన కలుగును. అట్టి యధిక మగు ప్రేమ నీయందు కలవాడ నను భావమూ సమాసమునం దున్నది. అట్టి ముళ్ళ వంటి యగ్రములు గల నాతనువునందలి రోమములు నీ పల్లవముల వంటి పాదములను తగిలిన చాల నొచ్చెడిది. అని నొచ్చున్ అను తద్ధర్మార్థక క్రియవలన తెలుప బడినది. దైవ వశమున నట్లు జరుగలేదు. శిరమును తన్నితివి. అపద నుండి తప్పించు కొంటివి అని యొక వింత పరిహాసము. తిమ్మన యీ పద్యముచేత సత్యభామ యందు శ్రీకృష్ణుని విధేయత, అనురాగము, మాలిమి, సరసత, చలోక్తి వెలయించెను. ఈ పద్యము

> దాసే కృతాగసి భవ త్యుచితః ప్రభూణాం
> పాద ప్రహార ఇతి సుందరి నాస్మి దూయే

ఉద్వృత్తోర పులకాంకుర కంటకాగ్రై
ర్యద్భిద్యతే మృదు పదం నను సావ్యథామే

అను సాహిత్య దర్పణమునందలి శ్లోకమున కనువాదము. తిమ్మన లక్షణగ్రంథముల ననుసరించి శ్రీకృష్ణుడు సత్య పాదములను మొక్కుటయు నామె వామ పాదమున శిరము తొలగ ద్రోయుటయు శ్రీకృష్ణుడు పై విధముగా బ్రతిమాలుటయు గల ఘట్టమును మూలమునందు లేని దానిని కల్పించెను. అంతె కాని జనశ్రుతిగా వచ్చుచున్న తిరుమలదేవి రాయల కథ అబద్ధము.

అన విని మానినీ తిలక మప్పుడు మే యెఱ దోప నిక్కి వీ
డిన కచ పంక్తిc బల్మఱు ముడి న్వడ దోపుచుc బై చెఱంగు గ్ర
క్కునc జనుదోయిc జేర్చుచు మొగంబున లేcజెమ రంకురింప జం
కెన నెఱి చూపు చూచి పలికెం జలితాధర పల్లవాగ్రయై

సత్యభామ యభిమానవతులం దగ్రగణ్యురాలు. మేను సగము కనిపించు నటుల పైకి లేచినది. మొదట సంభృత తాలవృంతునిం గాంతుని జూచినది సత్య. తలవాంచి మగుడ ముసుcగిడినది మేను కానరాకుండ. అప్పు డామె కోపము పట్టరానిదై యుండెను. కృష్ణుడు నిల్వోపమిం బైచెఱం గొడిసినాడు. దాని కామె సహింప లేదు. చేవిరిదమ్మి వ్రేయుటకునై యుంకించి జంకించినది. ఇవి యన్నియు నామె ప్రణయకోపమును సూచించు చున్నవి. కాలి తాపుతో నా యుద్రేకము సగము తగ్గినది. కావున 'మే యెఱ దోప' అన్నాడు తిమ్మన. అఱ భాగము కోపము తగ్గిన దని వాని సూచన. తనంతట తాను పైకి లేచిన దనుట 'మే యెఱ దోప' లోని యభిప్రాయము బలపఱచు చున్నది. ప్రతి పదమును బాగుగా నాలోచించి చక్కని భావము నిమిడ్చి పూర్వ భావములతో సరిగా పొందు కలిపి వాడు చుండుట తిమ్మన రచనలోని యాధిక్యత. నిరర్థకముగా నే పదము వాడడు. పారిజాతాపహరణములోని ప్రతి పద్యము వెనుకటి సందర్భములతో సంబం

ధము కలిగి యుండును. అది కథకు బిగువును కలిగించును. ఇట్టి రచన మనుచరిత్రయందు చూడ వచ్చును. దీనిని బట్టి చూడగా తిమ్మనార్యుని కథా కల్పన విధానము పూర్వాపర సందర్భ శుద్ధి పెద్దన హృదయము నాకర్షించి యుండును. దానిని అనుభవమునకు తెచ్చుకొని మనుచరిత్ర కథను నడిపియుండు నేమో నని నా తలంపు. ఈ తలంపు సత్య మనుట కింకను చాల యాధారములు గలవు. వాని నా యా తావులందు ప్రసంగించితిని. సత్యభామ వీడిన కచ పంక్తిఁ బల్మఱు ముడి న్వెడ దోపుచు, పైచెఱంగు గ్రక్కునఁ జను దోయిఁ జేర్చుచు జంకెన నెఱి చూపు చూచి పలికినదట. ఇందు కుపితు రాండ్రయిన స్త్రీల స్వభావ సిద్ధము లగు చర్యలు జరిగినవి జరిగినట్లు వర్ణించినాడు కవి. రవి గానినవి కవి గాంచునట. ఇట్టి చెయ్దములు ఊహా జన్యములు కావు. అనుభ వైక వేద్యములు. కవికి తాను వర్ణించు ప్రతి విషయమునందు ననుభవ ముండ వలయును. అప్పుడు కాని వర్ణనలందు నైసర్గిక ప్రవృత్తి యలవడదు. అది పాఠకుని మనస్సు నాకర్షించును. పురుషు నెదుట మాటి మాటికి తల సవరించు కొనుట పయ్యెద దిద్దికొనుట స్త్రీల స్వభావము. మోహావేశమున నిటు నటు పొరలినది సత్య. అందు మూలమున చెదరిన కుంతలములు పయ్యెద మాటి మాటికి సరిచేసి కొనుచు పలికినదట. తిమ్మనకు స్త్రీల స్వభావము బహు బాగుగా తెలి యును. అందును కాముకురాండ్ర కిట్టి చెయ్దములు పలు మరు గావించుట స్వభావము. కావున పల్మఱు అని వాడినాడు కవి. అట్లు పల్మఱొనరించుటకు కారణము వెడ దోపుకొనుట. వెడ యనగా నించుక యని యర్థము. కోపావేశము ఆమెను గట్టిగా ముడియందు మరల రాకుండ చెదరిన కచములను దోపుకొన నీయలేదు. కావున మరల మరల దిగజారినవి. మరల మరల దోపుకొనుచు వచ్చినది పలు మారు లని కవి యభిప్రాయము. ఆ రెండు పదములు పద్యమునకు

జీవములు. దోపుచు చేర్చుచు నను శత్రఘ్నకము లాపె విరామము లేని చెయ్దములను దెల్పుచున్నవి.

ధూర్జటి

వడికొల్పి యొక కేల ముడిచిన క్రొమ్ముడి
గొబ్బునఁ గటిఁ జుట్టుకొన్న చేల

ముత్తోడ యాదవ రాజు ముందర వేశ్య నిలిచె నని వర్ణించెను. స్త్రీలు వేగిర పాటున నొనరించు కృత్యము లిట్లే యుండును. విజయ విలాస కర్త యిట్టివి పెక్కులు వర్ణించెను.

మేలి పసిండి గాజుల సమేలపు పచ్చల కీల్కడెంపు డా
కేలు మెఱుంగు గుబ్బ చనుఁ గ్రేవకు దార్చుచు సోగ కన్నులం
దేలఁగఁ జూచి

నదట యులూచి యర్జునుని. ఇట్టివి విజయ విలాసమునందును సారంగ ధర చరిత్రమునందును చేమకూర వెంకట కవి స్త్రీలోక స్వాభావికము లయిన చెయ్దముల నందందు సందర్భముల ననుసరించి వర్ణించెను. తరువాత సత్యభామ మగని మీఁద గల కోపము అక్కస్సు నోటి కసి తీర మాటలతో వెడల గ్రక్కినది.

ఈ నయగారపుం బ్రియము లీ పస లీ మొగ మిచ్చు మాట లే
లా నిను నమ్మి యుండిన ఫలం బిదె తోడన కల్గె నాకు నీ
యాన సుమీ ననుం జెనకి యాఁడి పెట్టిన నవ్వు వారలం
గాన మెఱుంగునే పసుల కాపరి భావజ మర్మ కర్మముల్

అని యారంభించినది. ఎక్కడ నుండి యూరుకొని వచ్చినవో యీ నయగారపుం బ్రియము లీ పస లీ మొగమిచ్చు మాట లారంభము లోనే వరుస తెగకుండ వెడలినవి. అవి వల్లన వేసినవి కావు.

పరుల నుండి యంది పుచ్చుకొనినవి కావు. ప్రణయ కోపము కొలంది హృదయంపు గని నుండి నేను నేనని ముందునకు తడుముకొన నీయ కుండ బయల్పడినవి సత్య నోటినుండి. ఆ మాటలలోనే యంద మున్నది. విన్నవారి మనస్సు నూట లూరించి యుప్పొంగించు పదములవి. సత్య కొంత నాట్య సరణిని చేతులు త్రిప్పుచు నీ మాట లభినయ పూర్వకముగా ననినదేమో యనిపించును. కయ్య ములందు గయ్యాళి తనము గల యాడువారి కది స్వభావము. తెనుగు భాషలో విన నింపగు నంద చందములు గల దేశీయంపు నుడికారములకు మూల భాండాగారము తిమ్మన. అతడు పరులకు బీరు పోసీయ కుండ ముద్దులు మూటగట్టు పదముల నన్నిటిని గుత్త కొనిన మహాకవి. అవసరమును బట్టి యా పద జాలము లొకటి వెంట నొకటి తలంపులను కూడ తీసికొని వెడలి వచ్చును. నీ యాన నువిద్దా ననుం జెనకి యాడిడి పెట్టిన నన్నది సత్య. ఆమె గయ్యా ళితనము మగని మీద యానలు పెట్టు నంత వరకు వచ్చినది. తరువాతిది నవ్వు వారలం గానవు. నన్ను పరిహాసించువారిని నీవు చూచుట లేదు. అనగా నెఱుంగవని భావము. ఇది రుక్మిణి మన స్సునం దుంచుకొని యనిన మాట. రుక్మిణికి పారిజాత కుసుమము నిచ్చితివి. అందు మూలమున నన్నవమానించితివి. ఆమె నాయందు రవరవలు కలది. నన్నామె పరిహాసించును. అది నీవు చూడలేదని యభిప్రాయము. అపుడు నీ వెట్లు చూడగలవు. నీవు పసుల కాపరివి. నీకు భావజ మర్మ కర్మ లేమి తెలియును అని నిందించినది. శ్రీకృ ష్ణుడు పసుల కాపరియట. పసుల కాపరులు గ్రామీణులు. వారికి రసి కత శూన్యము. సరసత్వ మంతకంటె సున్న. పర హృదయము గుర్తింప లేరు. నీవు నట్టివాడవని నింద. తాను రాజ కుమారి. నాగరి కత కలది. అని పొగడ్త దానియందే యిమిడి యున్నది.

ఇంకిటు నిన్ను నమ్మ నను నేమిటికిం గెరలించె దెంతయుం
బొంకము కాని నీవలని బొంకులు మా చవి కావు రుక్మిణీ
పంకజ పత్ర నేత్రకును బ్రాణ పదంబులు గాని వల్లవీ
కింకర చాలుఁ జాలు నుడికింపకు నింపకు లేని కూరుముల్

అని ఎత్తి పోసింది సత్య. పై పద్యమునందు గూఢాగూఢముగా పేరు పెట్టక నవ్వ వారలం గానవు అనుటలో నున్న రుక్మిణిని ఈ పద్యము నందు బైట పెట్టినది. వల్లవీ కింకర యని నిందించినది. వల్లవులు గోపికలు. వారు పసుల కాపరులు. వారు నీ వలె నరసికలు. వారికి నీవు దాసుడవు. వారికి నీకు తగినది అని నింద. రుక్మిణీ పంకజ పత్ర నేత్రకును బ్రాణపదంబులు అన్నది. రుక్మిణియు గోపికల వలెనే యరసికురాలు. కావున ఆమెకుఁ గూడ నీ బొంకులు చవి యగును. పంకజ పత్ర నేత్రకును అను సముచ్చయముచేత రుక్మిణిని గూడ అరసిక లగు వల్లవుల పట్టికలో చేర్చినది సత్య. మా చవి యను టలోని బహువచనము సత్య రాజసమును ప్రకటించును. ఇందు మూలమున తన ఘనతయు రుక్మిణి యరసికతయు వెల్లడించినది. తిట్టుటలో కూడ నేర్పున్నది. తెలివి యున్నది. అంద మున్నది. దానిని బాగుగా నేర్చుకొనినాడు తిమ్మన. అంతటితో పోనీయ లేదు. ఆమె కసి యింకను తీరలేదు.

గట్టిన చేతలుం బసలు గల్ల దనంబులు నీవు పుట్టఁగాఁ
బుట్టిన వెందు లేని పలు పోకల మాయలు నీకు వెన్నతోఁ
బెట్టిన వో కుటుంగియును బేలతనంబున నిన్ను నమ్మి నా
గుట్టును దేజము న్మిగులఁ గొల్పడి పోయితి నేమి సేయుదున్

దీనికి పారిజాతాపహరణ వ్యాఖ్యాతలు పై మూడు పద్యములందు భగవానుని త్రిగుణాత్మని బాగడి తద్భక్త వాత్స ల్యాతిశయమును నిపుణముగాఁ బ్రకటించి కవి వైష్ణవ మతాశ్రయుండగు కృతిపతి కింపు

పుట్టించి తన యభేద భావమును వెల్లడించె నని సరస హృదయులు తలంతు రని నుడివిరి. అందలి సత్యాసత్యములు కొంత విద్వల్లోక మాలోచింప వలసి యున్నది. అది సత్య మగుచో సత్యభామ పాత్ర మూలముట్టుగా చెడిన దగును. రాయల కింపు పుట్టించుట కింత వరకు సత్యపాత్ర ననన్య సామాన్యముగా పోషించుకొని వచ్చిన తిమ్మన పాడుచేయడు. సత్య మానవతి ప్రణయ స్వరూపిణి. అహంకార మమకారములు కలది. ఆమె యభిమానము రాజసముతో కూడుకొనినది. అందుమూలమున నహంకారము కలదైనది. కృష్ణుని యందు మమకారము కలది. అది ప్రణయము. దానికొర కామె పెనుగులాడినది. అది భక్తి కాదు. కామము. అందులకే యామె పుణ్యక వ్రత మొనరించినది. ఏరీతి నయినను శ్రీకృష్ణుని తనవానిగా చేసికొన వలయు నని యామె తలంపు. అది నెరవేరని నాడామె జీవితము నిరర్థక మని యామె యూహ.

మానంబె తోడవు సతులకు
మానమె ప్రాణాధికంబు మాన మఖిల స
న్మానములకు మూలం బగు
మాన రహిత మయిన బ్రదుకు మానిని కేలా

యని యామె జీవితమునకు మూల సూత్రము. అది భంగ మయినది. ఆవేశము నొందినది. భర్తను పసుల కాపరి యనియు వల్లవీ కింకరుడని తూలనాడినది. అది వానియందు ప్రేమ లేక కాదు. చనవుచేత. ఆ చనవు అనురాగ సహితము.

పతి ప్రాణ సదృశ బంధువు
పతి దైవం బేడుగడయుఁ బతి సతులకు

నని యామె యెరుంగును. అట్లే యామె శ్రీకృష్ణుని యెడ నమ్మకము కలిగి వర్తించినది. ఈ రెండు సత్యభామ పాత్ర పోషణకు నాధారము

లుగాఁ గొని కవి కావ్యమును రచించెను. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణువనియామె యెరుగును. సత్యభామది కృష్ణుని యెడ భర్తృప్రేమ కాని దైవ భక్తి కాదు. భక్తిని ప్రధానముగాఁ గొని ప్రదర్శించినచో తిమ్మన కావ్య మింత రమణీయముగా నుండెడిది కాదు. అది పౌరాణిక మయి జనాహ్లాదము కలిగించెడిది కాదు. శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణికి కుసుమము నిచ్చినాడు. అది సత్య దృష్టిలో పతి మేర తప్పుట. అందుకని

> పతియ కడు మేర దప్పిన
> గతి కుల కాంతలకు వేఱు గలదే చెపుమా

యన్నది. ఆ తప్పిన మేర దక్కించు కొనుటకు అపరాధి యగు భర్తను నిందించినది. మరల మేరలోనికి తెచ్చుకొనినది. పారిజాతా వృక్షమును తెప్పించుకొని మానము గాపాడు కొన్నది. ఇది యా పాత్ర తత్త్వము.

గట్టి + వాయి = గట్టివాయుగును అనగా గట్టి నోరు కలవాడు గయ్యాళి యని భావము. గట్టివ చేత లనగా గయ్యాళివాని పను లని యర్థము. ఇచట ధూర్త కృత్యము లని వ్యాఖ్యానించుట చెల్లదు. ధూర్త కృత్యము లనగా మోసపు పను లని యర్థము. కుసుమము రుక్మిణి కిచ్చుట గయ్యాళి తనము పోట్లాటలమారి పని. ఇది సమంజస మగు నర్థము. కథకు సముచిత మయినది. అట్టి పనివలన పోట్లాట పొడమినది. కావున నది గట్టివచేత యని కవి యభిప్రాయము. పసలు అనగా చాతుర్యము. పోట్లాటపని చేసి సత్యను బ్రతిమాలుట కృష్ణుని చాతుర్యమును దెల్పును. ఇవి పసలని సత్య భావము. కల్లతనంబు లనగా చెడ్డచేతలని వ్యాఖ్యానించుట తగదు. కల్లతనంబు లనగా నబద్ధములని యర్థము. ప్రేమ కొలంది కుసుమము రుక్మిణి కిచ్చి సత్య యందు ప్రేమ నటించి బ్రతిమాలుట కల్లతనము. కావుననే 'నింపదు లేని కూరుములు' అన్నది సత్య. ఇవి శ్రీకృష్ణుడు పుట్టగాఁ బుట్టిన వట.

చక్కని వ్యావహారిక దేశీయము. ఎందు లేని పలు పోకలు కృష్ణునకు వెన్నతో పెట్టినవట. ఇట్టి చక్కని వ్యావహారికములు చొనిపించి పద్యమునం దమృత జీవము పోసినాడు తిమ్మన. తెనుగు సాహిత్యమునం దిట్టివి పొందు పరచి తెనుగుతనము పోషించినవాడు తిమ్మన. స్వస్థాన వేష భాషాభిమతా స్సంతో రస ప్రలుబ్ధ ధియః. తిమ్మన దేశ భాషాభిమాన మాతని తెనుగుతనములో నున్నది. శ్రీకృష్ణుని యిట్టి గుణంబు లెఱింగియును బేలతనంబున నమ్మినదట సత్య. అట్లు నమ్ముటకు బేలతనము కారణము. అందు మూల మున తన గుట్టును తేజమును గోల్పడి పోయినదట. గుట్టు అనగా మర్మము. ఇది స్త్రీసహజ మగు మనస్సునందలి రహస్యము. మాన మనుట చెల్లదు. తేజ మనగా ప్రభావ మని యర్థము వ్రాసిరి. కాంతి యని యర్థము. నా రహస్యము కాంతి కోల్పడితిని అన్నది సత్య. ఇవి భార్యాభర్తల యనురాగ సంబంధ మయినవి. భార్య భర్తకు తన యంతరంగమునందలి రహస్యము లన్నియు ప్రేమ కొలంది విప్పి చెప్పును. ఒక్కటియు దాచదు. తేజము అనగా కాంతి. అది యౌవనమువలన కలుగునది. తేజము గోల్పడితి ననగా యౌవనము వ్యయించితి నని భావము. మనస్సునందు గుప్త మొనరించుకొనిన రహస్యములు వయస్సు నీకు సమర్పించుటచేత కోల్పడినదాన నయి తిని. ఇప్పు డేమి చేయుదును అన్నది.

మునిపతి వచ్చి పూ వొసఁగి మోదముతోడ భవ త్ప్రియాంగన
స్వనుతి రొనర్పఁగా వినిన వీనుల మా చవి గాని మాటల
న్విన నలసెం గదా యిప్పుడు నీ విట వచ్చుట పారిజాత వా
సన ప్రకటించి నాకు నెకసక్కెము సేయన కాదె చెప్పుమా

అని కొంత దీనత ప్రకటించినది సత్యభామ. 'సేయన కాదె చెప్పుమా' అనుటలో నా దైన్యకము ద్యోతక మగుచున్నది. ఇచ్చట నుండి కోపము దీనతగా మారినది. తరువాత విషాదయయి కన్నీరు కార్చి

నది. ఇది కావ్య కథకు అవరోహ ణారంభము. సత్య గయ్యాళి తనము ఒక్క భర్త విషయుననే కాదు. సర్వత్ర ప్రకటించుట యామె స్వభావ మయినది. నంద నోద్యాన పాలకులతో

విను డు సు రేశ్వరు వన పాలకులు! వార్థిఁ
బొడమిన యీ దివ్య భూరుహమున
కింద్రాణి యెవ్వతె యింద్రుండు నెవ్వండు
తోడి యిందిరయును గౌస్తుభము నెవ్వఁ
డధిపుఁడై ధరియించె నతఁడె చేకొనుఁగాక
తెకతేర యిది యేమి యొకరి సొమ్మె
యిదె నాదు విభునిచే నీ వదాన్య నగంబు
నొడియించుకొని యేగు చున్నదానఁ

బలుకు లేటికిఁ దాన వీర పత్ని యేని
మ్రా శచీదేవి తనదు ప్రాణేశుఁ డైన
మఘవు నిటఁ బంపి సత్యభామా విధేయు
వలన మరలంగఁ గొనుటెపో వాసితనము

ఇంత గయ్యాళితనము మరే యితర కాంతలయందు కనిపించదు. తోడి కోడలు శచీదేవి. ఇంద్రుడు బావగారు. పెద్దవాడు. త్రిలోకాధి పతి. ఆమె గయ్యాళితనము వారినైనఁ జేరికిఁ గొననీయలేదు. ఇంద్రాణి యెవ్వతె యింద్రుఁ డెవ్వఁడట. తాన వీర పత్నియేని శచీదేవి తనదు ప్రాణేశుఁడైన మఘువు నిటఁ బంపి సత్యభామా విధేయువలన మరలంగ గొనుట వాసి యని సవాలు చేసినది. శ్రీకృష్ణుని గట్టివ యని నిందించినది సత్య. కాని యింత కంటె గట్టివాయి ప్రపంచమునం దింకొకతె యుండదు. సత్యభామా విధేయుఁడట శ్రీకృష్ణుడు. అది యామె గర్వము. గర్వము కాకేమి. తోడి యిందిరయును గౌస్తుభమును నెవ్వఁ డధిపుఁడై ధరియించె నాతఁడే శ్రీకృష్ణుడు.

అతడు మహావిష్ణువు. అవతార పురుషుడు. పరతత్వము, జగదేక వీరుడు, మహామునులకు సయితము పట్టుపడనివాడు. అంతటివాడు తన భర్త. భర్తయే కాదు పరమ విధేయుడు. ఇంక నామె గర్వము నకు పట్ట పగ్గము లెక్కడివి. ఆ గర్వ మామెను గయ్యాళిగా చేసి నది. ఆ గయ్యాళితన మామెను భర్తనే కాదు. నారదునే కాదు. ఇంద్రాదులను సైతము లక్ష్యపెట్ట నీయలేదు. అందరి నొక్కవరుస నిందింప చేసినది. తన యెడ నేర మొనరించినవారి నాడిపోసికొన పురికొల్పినది. భారతమునందు ద్రౌపది పాత్రయు నిటువంటిదే. ద్రౌపది సత్య పాత్రలు కావ్య ముఖమున చక్కగా పోషించి కృత కృత్యు లయినారు తిక్కన తిమ్మనలు. ఆవేశము పొందిన యాడ దానిచేత మాటలాడింప వలయుననిన తిక్కనయే మాటలాడింప వలయును. అలిగిన యాడదానిచేత పలికింప వలయు ననిన తిమ్మన యే పలికింప వలయును. ద్రౌపదీ సత్య లభిమానవతులు, పతి వ్రతలు, వీరపత్నులు, గర్వితమతులు. వారిని తీర్చి దిద్దిన తిక్కన తిమ్మ నలు తెనుగుతనము గల మహాకవులు. ఆ తెనుగుతనము వారిని సార స్వతమునందు విశిష్ట స్థానము కల్పించినది. ఆ రచనా మాధుర్యము ఇంకొకరియందు లేదు. తిక్కనయందు కంటె తిమ్మన పలుకులలో ముద్దుతన మున్నది. దానికి కారణము విప్రలంభ శృంగారము. తిక్క నయు తిమ్మనయు వారి వారి ప్రధాన సూత్రముల నాదర్శముగాగొని యా యా పాత్రలను చిత్రించిరి. సిద్ధ సంకల్పు లయిరి. ద్రౌపదీ సత్య లిరువురు భర్తృ కృతాపరాధలు. ద్రౌపది మాఅట నోటిది. సత్య పేరలుకం జెందిన ప్రణయిని. ఈ విషయ మది వరకే నుడివితిని. వలపు గల ప్రౌఢచేత పలికించుటలో పెద్దన పెద్దరికము గల మహాకవి. తిమ్మన పెద్దనలు స్వతంత్ర భావములు గల ప్రబంధ కవులు.

నిందాలాపములతో సత్య కోప మంతయు చల్లారినది. ఎకస క్కెము చేయన కాదె చెప్పుమా యని పద్యము నంతము చేయుటలో

కోపము డిందుపడి దైన్యము శోచుచున్నది. ఆమె యధీరు రాలయి నది. కాని యభిమానము వీడలేదు

> నన్ను నాతోడి సవతులు నగక మున్న
> పంత మలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁగాక

యని బెదిరించినది. ఇట్టి బెదరింపులు స్త్రీలకు సహాజము. ఆ దైన్యము

> ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోక దవానలంబుచే
> గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణ విభు కట్టెదుటన్ లతాంగి పంకజ
> శ్రీ సఖమైన మోము పయిఁ జేల చెఱం గిడి బాల పల్లవ
> గ్రాస కషాయ కంఠ కలకంఠ వధూ కల కాకలీ ధ్వనిన్

తిమ్మన లోకోత్తర కవితా మాధుర్యము కలవాడు. స్త్రీజనుల ప్రవృత్తి చేష్టలు ననుభవమునం దున్నవాడు. చేష్టలే కాదు మాటలు కూడ పుణికి హృదయ గతము గావించు కొనినవాడు. రుక్మిణి యందలి యీసునఁ బుట్టిన కోపము ఆధిక్యతవలన శోకముగా పరిణ మించినది. ఆమె ఆడది. యేమిచేయ గలదు. కన్నీరు కార్చినది. స్త్రీల కార్య సాధనకు తిరుగు లేని సాధనము కన్నీరు. దానిచేత నెట్టి కార్య మయిన సాధింతురు. అది వజ్ర హృదయములను మూల ముట్టుగా కరిగించును. కావున పంకజ శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేల చెఱంగిడి యేడ్చినది. ఆ యేడ్పులోని సంకులత చివరి పాదమునందలి సమాసములోని వృత్త్యనుప్రాసవలన కవి రమ్యముగా ప్రదర్శించినాడు. అందు చెవి కింపగు కల కలత కలదు. గుండెను కరిగించి జాలి కొలిపించు రసత్వము కలదు. పదముల పొందికలో నిమిడి యేడ్పులోని కంఠ ధ్వని వినిపింప చేయు రచనలో ముద్దు కలదు. కావుననే ముక్కు తిమ్మన ముద్దు ముద్దుగా నేడ్చినా డన్నాడు తెనాలి రామకృష్ణుడు. ఆ ముద్దుతనము పదముల కూర్పులో నున్నది. దానిని చదువు నపుడు

తిమ్మన రచన కొక విధమగు నవ్వు వచ్చును. సత్య యేడ్పు విన వచ్చును. అలసాని పెద్దన యీ స్థితియందే

పాటున కింతు లోర్తురె కృపా రహితాత్మక నీవు త్రోయ ని
చ్చోటుట భవ న్నఖాంకురము సోకెఁ గనుంగొను మంచు న
ప్పాటల గంధి వేదన నెపం బిడి యేడ్చెఁ గల స్వనంబుతో
మీటిన విచ్చు గుబ్బ చను మిట్టల నశ్రులు చిందు వారఁగన్

అని వర్ణించినాడు. ఇది కుములం బారి తన యత్నము నిష్ఫల మగుట చేత నేడ్చిన యేడ్పు. ఇందు కన్నీటికి ప్రాధాన్యము. తిమ్మన రచ నలో నేడ్పు ధ్వనికి ప్రాధాన్యము. ఈ తారతమ్య మెరుగక తెనాలి రామకృష్ణుడు అల్లసాని పెద్దన ఆవురు మని యేడ్చె నన్నాడు. అకారము యతికొరకన్నమాట. వరూథిని ఆవురు మని యేడ్వ లేదు. కావుననే కన్నీటి ధారలు చను మిట్టలందు జాలువార నేడ్చిన దని నాడు పెద్దన. అతడు రసికుడు. ఈ పద్యములను చూచి భట్టుమూర్తి

తరువాత చాలమంది కవు లేడ్పులు సాగించినవారు కలరు. సత్య విలాపమునకు శ్రీకృష్ణుని హృదయము కరిగినది. జాలి పొడమినది.

ఆ రమణీ లలామ మది నంటిన కోప భరంబు నిల్పఁగా
నేరక నెవ్వగం బొగుల నీరజ నాభుఁడు నిండుఁ గౌఁగిటం
జేరిచి బుజ్జగించి నునుఁ జెక్కు-లఁ జాలుకొనంగ జాఱు క
న్నీరు కరంబునం దుడిచి నెయ్యముఁ దియ్యముఁ దోప

నీకు దేవతా కేలి వనంబు సొచ్చి తెచ్చెద నిచ్చెదఁ బారిజాతమున్ అనినాడు. సత్యకు కావలసినదే యది. తిట్లతో నేడ్పుతో తన పని సాధించు కొన్నది. రుక్మిణి యాదిలక్ష్మి. అది సత్యభామకు తెలియును. ఆమెకంటె ఘనత సంపాదింప వలయునని సత్యభామ తలంపు. అది నెరవేరినది. కృష్ణుడు తనకు విధేయు డని లోకమున

కొరుక పరచినది. శ్రీకృష్ణుడు మాయగాడు. ఎవరొ ట్లాడించిన నట్లా డును. అది నటన

ఏ యే వేళల నే సరోజముఖి యే యే లీలలం గోరుఁ దా
నా యా వేళల నా సరోజముఖి నా యా లీలలం దే

ల్చుచుండును. అంతటితో ప్రథమ రంగము ముగిసినది. తిమ్మన సత్యభామ పాత్రను పురాణాంగనగా చిత్రింప లేదు. మానవ సామాన్య లక్షణములు గల యువతిగా రూపొందించెను. ఆ కార ణముచేత కావ్యమునకు శోభ కలిగినది. అసలు సత్య పాత్ర పోత నయు నట్లే తీర్చి దిద్దెను. భాగవతములోని భ్రమర గీతములు తిమ్మన నాకర్షించి యుండును. తిమ్మనను మించినవాడు పోతన. వాని భ్రమర గీతములలోని భావముల పోలికలు సూక్ష్మ ప్రాయముగా నందందు సత్య పలుకులలో కనిపించును. కాని గోపిలకు సత్య పాత్రకు చాల భేద మున్నది. ఆ భేదము వారి రచనలోను నగు పించును.

నంది తిమ్మన మూలమునందలి కథను చాల మార్పులు చేసెను. తనకు ననుచితము లని తోచినవి విడిచి పుచ్చెను. కావ్య లక్షణముల కుచితము లని తోచినవి పరిగ్రహించెను. కొన్నిటిని కథా విధానమునకు తగి నటుల మార్చెను. తిమ్మన దృష్టి సంప్ర దాయ సిద్ధములైన కావ్య లక్షణములపైన ప్రసరించినది. పాత్ర పోషణ వాని ప్రధాన కర్తవ్యము. శ్రీకృష్ణుడు పారిజాత తరువునకై పరమేశ్వరుని గురించి తపము గావించె నని మూలమునందు కలదు. దానిని మార్చెను. అది పౌరాణికము. శ్రీకృష్ణుడు ధీరోదాత్తుడు. ధీరోదాత్తుడు శౌర్యము ప్రదర్శించుట లాక్షణికము. అందు మూల మున సత్యభామతో స్వర్గమున కరిగి యింద్రునితో రణ మొనరించెను. పారిజాత మపహరించి తెచ్చెను. ఇట్లు తిమ్మన మూలమును కొంత సవరించి తన కావ్య కథను నడిపించెను. మార్గ మధ్యమున మేరువు,

కైలాసము మొదలగువాని నెల్ల శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామకు వివరించి చెప్పుచు మార్గ శ్రమంబు కలుగ నీయకుండ పయనము తూగించెను. వర్ణనలు పాఠకునకు విసుగు పుట్టింప కుండుటకయి నాటక పద్ధతి నవలంబించి నాడు కవి. ఇది కావ్యమునందు వినూతన విధానము. దీనిని హృదయమునం దుంచుకొని పింగళి సూరన ద్వారకా పుర వర్ణన మాతలి యింద్రుల సంభాషణలో నిమిడించెను. దానిని గమ నింపక విమర్శకులు కొందరు పింగళి సూరనను గగనమున కెత్తి ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము వంటి కావ్యము తెనుగున లేదనియు శుచి ముఖి పాత్ర లోకోత్తరమైన దనియు వ్రాసిరి. వారి యనుయాయులు నాశ్రయులు ఆ విమర్శ వంటిది ప్రపంచమున నింకొకటి లేదని కైవా రము చేసిరి. సరిగా తెనుగు సారస్వత పరిశీలన చేసినవారు శుచి ముఖి పాత్రకు మూలము నైషధ రాధామాధవ కావ్యములందు కలదని యూహించు కొనక లేక పోరు. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమున సూరన చూపిన గొప్పతన మేమియు లేదు. కళాపూర్ణోదయ కథా కల్పనయందు మాత్ర మాతని ప్రతిభ చెప్పుకొన తగినది. అది పద్య రూపమున నున్న నవల. కవితలో ఘనత లేదు. శ్రీకృష్ణుడు సత్య భామకు వర్ణించి చెప్పిన పద్యముల నుండి మచ్చుకు

కిన్నరకంఠి ! చూచితివె కిన్నరులం గలధౌత భూధరా
భ్యున్నత శృంగ భాగముల నుత్పల గంధులుఁ దాముఁ గల్పకో
త్పన్న మధు ప్రసంగతులఁ బాడెదర రింద్రుని మ్రోఁది గీతముల్
కిన్నర లొయ్య నొయ్యఁ బలికించుచుఁ దారతర[illegible]స్వనంబులన్

పారిజాత వర్ణనము నుండి

తరుణీ ! యీతరు శాఖాం
తర లోల దుకూల మారుతము లింద్రాణీ
పరివార వార సతులకుఁ
బరువపు విరికోఁత బాడలము బడలిక నడంచున్

వారణరాజయూన ! సురవల్లభుఁ డాశచి నంక పీఠముం
జేరిచి సోగ వెండ్రుకలఁ జిక్కులు వాపి వియన్నదీ నవాం
భోరుహ నాళ సూత్రములఁ బొందుగ దీని లతాంతము ల్సరు
ల్గా రచియించి నించుఁ గుతుకంబున వీఁగు మెఱుంగు క్రొవ్వేదన్

నంది తిమ్మన సర్వ స్వాతంత్ర్యుఁ డయిన తెనుగు కవి. అతని తెనుగు తన ములో మృదుత్వ మున్నది. మాధుర్య మున్నది. రచనలో పాఠకుని మనము నాకర్షించు లాలిత్య మున్నది. తిమ్మన వ్యావహారికములగు తెనుగు పదముల పొందికలో అంద చందము లున్నవి. ఈ అంద చందములు అల్లసాని పెద్దనయందును కనిపించవు.

౫

అల్లసాని పెద్దన

తెలుగు సారస్వత చరిత్రమునందు కావ్య యుగము రెండవది. దాని కాది కవి యలసాని పెద్దన. ఆయన నందవరీక బ్రాహ్మణుడు. నియోగి. బళ్లారి ప్రాంతమునందలి దోపాడు పరగణాలోని దోరాల వాని నివాసము. మనుచరిత్ర పెద్దనగారి గుణ శీలములను స్వభావ పాండిత్యములను ప్రతిబింబించు నిగ్గుటద్దము. అందలి యితివృత్తమును బట్టి ఆయన హరి హరులందు భేద భావము లేని విశిష్టాద్వైతి యని తోచును. నాయకు డగు ప్రవరునకు వాడిన వివిధాధ్వర నిర్మల ధర్మ కర్మ దీక్షా పరతంత్రుడు ఇత్యాది విశేషణములను బట్టియు పాత్రను దిద్దిన తీరులను బట్టియు పెద్దనకు పూర్వమీమాంస యనిన మిగుల నభిమాన మని యూహింప వలసి యున్నది. అతడు వేద విదుడు. ఉపనిషద్వేది. శఠకోప యతికి శిష్యుడయి వైష్ణవమును స్వీకరించెను.

> కొలుతున్ మద్గురు విద్యా
> నిలయున్ గరుణా కటాక్ష నిబిడ జ్యోత్స్నా
> దళి తాశ్రిత జన దురిత
> చ్ఛల గాఢ ధ్వాంత సమితి శఠకోప యతిన్

శఠకోప యతి విద్యా నిలయుడు, మఠాధిపతి. పెక్కు వైష్ణవ మత సిద్ధాంత గ్రంథములను సంస్కృతమునందు రచించిన మహాపండితుడు. వానియొద్ద రామానుజ భాష్యాది వైష్ణవ మత గ్రంథములు పెద్దనగారు చదివి యుందురు. అంత మాత్రముచేత వైష్ణవము గురుత్వమున కంగీకరింపదు. వానివలన శంఖ చక్రాంకితుడు కావలయును. అది వైష్ణవ గురు శిష్య సంప్రదాయము. పెద్దన శఠకోప యతివలన విద్య నభ్యసించుటయే కాక చక్ర ధారణము కూడ నొందెను. దురిత ధ్వాంతము నుండి బైట పడెను. ఆ కారణముచేతనే పై పద్యమునందు విద్యా

నిలయు డని కరుణా కటాక్ష జ్యోత్స్నా దళితా శ్రిత జన దురిత ధ్వాంతుడని శఠకోపయతికి రెండుసార్థకము లగు విశేషణములు వాడెను. దానికి ప్రతిఫలముగా రాయలవారు తన కిచ్చిన కోకటాగ్రహారమునకు శఠకోపపుర మను పేరు పెట్టి గురువునందుగల కృతజ్ఞతను వెల్లడించెను. పెద్దనార్యుని వైష్ణవ మత స్వీకారము రాయలవారి కొలువునందు చేరక మునుపు జరిగి యుండును. వాని విద్వత్కవితా వైదగ్ధ్యమునకు తోడీ వైష్ణవము రాయలవారి యభిమానమును మరింత పెంచినది. పెద్దన యెంత వైష్ణవాభిమానము కలవా డైనను తరువాతి వైష్ణవ కవుల వంటివాడు కాడు. తరువాతి వైష్ణవ కవులు విష్ణు సంబంధ మగు నితివృత్త ములను మాత్రమే సేకరించిరి. కృత్యాదియందు విష్ణువును, విష్ణు నాయుధములను, గరుడుని, విష్వక్సేనుని, పన్నిద్ద రాళ్వారులను విను తించిరి. వారందరు వీర వైష్ణవులు. పెద్దన యట్లు కాదు. తొల్లింటి కవుల వలె త్రిమూర్తులను వినుతించి యూర కుండెను దానికి కారణ మాయన సర్వ మత సామరస్యము. అదియే మను చరిత్రయందు కానిపించును. రాయలవారు పెద్దన కవితా పాటవమునకు మెచ్చు కొని కోకటా ద్యనేకాగ్రహారము లొసంగెను. మడి మాన్యము లిచ్చెను. అవి పెక్కు చందాలం బందు చుండును. వాని యింటియందు పాడి పంటలకు తరుగు లేదు. ఆ మహాకవి ప్రత్యూష పవనాంకురములు పైకొను వేళ వామన స్తుతి పరత్వమున లేచును. అది వైష్ణవ సంప్రదాయము. తుంగభద్రా నదియందు నఘమర్షణ స్నాన మాచరించును. సంధ్యావంద నాది క్రియా కలా పములు నిర్వర్తించుకొనును. ఇంటి కరుదెంచి యగ్ని కార్యములు ముగించుకొనును. ఇది వాని దిన చర్య. ఇంక నతిథి అభ్యాగతుల పూజను గురించి చెప్ప వలసిన పని లేదు. అది యా రోజులలో నిత్య కృత్యము. దీనినే ప్రవరుని పాత్రయం దారోపించి ద్వాపర యుగము నందలి పురాణ పురుషుని కలియుగమందలి యొక విశిష్ట పురుషునిగా రూపించినాడు మహాకవి పెద్దన. ఇట్టి నవీన సంప్రదాయములను

పురాణ సంప్రదాయములతో పొందు పరచి మనుచరిత్ర కథా రచన సాగించెను. ఇది క్రొత్త పద్ధతి. పూర్వ కవు లెవరు చేసినది కాదు. మనుచరిత్ర రాయలవారి మెప్పు పొందుట కిది యొక కారణము. పెద్దన కావ్య కర్తయే కాదు. ఆశు కవిత్వమునందు గడితేరిన మహా కవి. రాయలవారు సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముడు. కత్తి పట్టి రణంబునం దరాతి వీరుల కుత్తుక లుత్తరించిన యా చేతితోడనే పసిడి గంటము పట్టి నవరసములు వెల్లి విరియ విష్ణుచిత్తీయమును ప్రబంధించెను. విరామ కాలమునందు కవితా గోష్ఠి ఆయన వినోదము. యుద్ధ మా మహారాజున కొక యాట. దండెత్తి పోవు నప్పుడు సైతము వెంట కవులను గొనిపోవు చుండును. యుద్ధ క్రీడ ముగియ గానే కవితా గోష్ఠి యారంభ మగును. తన మెప్పు వడసినవారికి బహుమానము లొదవించు చుండును. కవిత్వమునం దాయనకు ప్రత్యేకాభిమానము కలదు. ఆ నాడు రాయలవారు సింహాస నాధిష్ఠితులయి యుండిరి. మంత్రులు సామంతులు దండ నాథులు రాయబారులు గాయకులు పండితులతో సభ క్రిక్కిరిసి యుండెను. సభా లాంఛనము లన్నియు ముగిసి పోయినవి. వందిమాగధులు కైవార మొనర్చిరి. కవులు కీర్తించిరి. రాజ నర్తకి నాట్య మాడినది. కొలువు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. రాజ భటు డొకడు కొలువు కూటమునందు ప్రవేశించెను. వాని చేతిలో నొక బంగారు పళ్లెర మున్నది. దాని మీద పసిండి జీనిపనితనము గల బుకమల్ రుమాలు కప్పబడి యుండెను. రాజ భటుడు సరాసరి సభాసదుల మధ్యయం దుండి పోయి మహారాజును సమీపించెను. పళ్లెరమును రాయల యెదుట నుంచెను. అందరి దృష్టులు దాని మీద పడినవి. మహారాజు కను సన్నన రాజ భటుడు రుమాలును తొల గించెను. కొలువులోని వారల కనులు మిరుమిట్లు కొలుపుచు మెను పారు జాతి రత్నముల కాంతులు నలు దెసల వ్యాపించినవి. అది యొక గండపెండేరము. అందు నవ రత్నము లతి మనోహరముగా పొదగ

బడినవి. రాయలు మంద హాసము గావించెను. ఒకసారి గండపెండె రము వంక చూచెను. కను మలపి కవుల వంక పరికించెను. నేడు మహాకవుల పంట పండిన దని యందరు తలంచిరి. ఇట్టి మనసు లూరించు బహుమాన ప్రదానము రాయలవారికి నిత్య వినోదములలో నొకటి. సంస్కృ తాంధ్రములందు సమానముగా కవిత్వము చెప్పగలవారి కీ గండపెండెరము అని రాయలవారు నుడివి యూరకుండిరి. తెనుగు కవుల మనస్సు లూట లూరినవి. ఊహలు కొండలు ప్రాకినవి. ఆశలు మిన్నంటినవి. ఎవరికి వారు స్వప్న లోకమునందు విహరింప నారం భించిరి. రాయలవారి యభిప్రాయమును గుర్తించినవా రెవరు లేరు. క్షణ మయినది. రెండు క్షణములు గడచినవి. ఎవ్వరు నోరు మెద లింప లేదు. నా కొసంగు డని ధైర్యము చేసి యడుగ లేదు. తమ ప్రతిభను వెల్లడించుటకు చొరవ చేయ లేదు. రాయలు ముఖము ముఖము తెనుగు కవులను పరిశీలించెను. నిస్పృహ చెందెను. శ్రీవారికి తెను గనిన మహాప్రీతి. తెనుగు వాణిని నవరత్న ఖచిత మంజీరముతో స్వయముగా నలంకరింప వలయు నని యువ్విళ్ళూరుచుండెను. దేశ భాషలందు తెలుగు లెస్స యని యకలంక మగు చిత్త వృత్తితో నుడివిన మహారాజకవి శ్రీకృష్ణరాయలు. తన యుబలాటము నిరర్థకము కారాదు. అనర్హులను సత్కరింపరాదు. తన కార్యము సర్వ జన సన్నుతమై యుండ వలయును. అది యా మహారాజు పట్టుదల. సభా మధ్యమునం దుభయ భాషా వాణి మంజీర కాంచన కాంచీ గుణ కింకిణీ కంకణ ఘులం ఘులారావములతో నాట్యమాడ వలయును. అది సభికులకు తనకు శ్రవణ రసాయనము కావలయును. హృదయా హ్లాద మొనరింప వలయును. వహ్వా యనిపించ వలయును. ఆ కవి పాదమునకు గండపెండేరము తొడగ వలయును. తన కోర్కె తీర వలయును. అది యా మహారాజకవి తలంపు.

ముద్దుగ గండపెండియరముం గొనుఁ డంచు బహూకరింపఁగా
నొద్దిక నా కొసంగు మని యొక్కరుఁ గోరఁగలేరు లేరొకో

అని మరొక సారి హెచ్చరించినాడు శ్రీరాయలవారు. మొదట మాటలతో. ఈ తడవ కవనముతో. రాయలు సాహితీ సార్వభౌముడు. ఆశు కవనమున కాయన రసన రంగస్థలము. తన యభిప్రాయ ముత్యాల మాలికలో పొదివి వెలయించినాడు. అందు ఒక రకముగా నాశ్చర్యము సంప్రశ్నము నిమిడి యున్నవి. అది పరీక్ష. దానికి నిలువగలవారసమాన ప్రతిభావంతులైన యాశు ప్రబంధ రచనా ధురంధరులు కావలయును. ధైర్య సాహసము లుండ వలయును. పాండిత్య ప్రకర్షయు సమయ స్ఫూర్తియు నుండ వలయును. పదములు పద్య రూపములో నొకటి వెంట నొకటి శర వేగముతో వచ్చి వాల వలయును. అవి రసవంతములు కావలయును. వీనియం దేది లోపించినను పరాభవము తప్పదు. తిమ్మన తికమక లయ్యెను. ధూర్జటి నిర్జీవి యయ్యెను. వీరు ప్రబంధ కవులు. మిగిలిన వారు మేను ముడుచుకొని కూర్చుండిరి. రాయల సంప్రశ్నము ముల్లుకట్టె పోటయినది పెద్దనగారికి. నిద్ర నుండి లేచిన కొదమ సింగము వలె సభా మధ్యమున నిల్చెను. ముఖము కొంచెము యెఱ్ఱబడిన దేమొ కూడ.

> పెద్దనఁ బోలు పండితులు పృథ్విని లేరని నీ వెఱుంగవే
> పెద్దన కీఁ దలంచినను బేరిమి నా కిడు కృష్ణరా ణ్ణృపా !

అని సగర్వముగా గర్జించినాడు. రాయలవారి ప్రాసను చక్కగా వినియోగించు కొనినాడు పెద్దన. అందును పాదాది పద యమకముతో. సమయస్ఫూర్తియు పాండిత్యము నట్లుండ వలయును. అందుకనే పెద్దనఁ బోలు పండితులు పృథ్విని లేరని సంపూర్ణ విశ్వాసముతో చెప్పుకొన గలిగెను. ఆ మాటయం దబద్ధము లేదు. సంస్కృత ప్రాకృ తాంధ్ర భాషలందు మహాపండితుడు పెద్దన. కన్నడ మాయనకు మాతృభాష వంటిది. అందలి సాహిత్య గ్రంథములు పుక్కిలి పట్టియుండెను. అతడు వైష్ణవుడు. వైష్ణవులకు ద్రవిడ ప్రబంధములు వేదముల వలె పవిత్రములు. వానిని దేవతార్చ నావసరమున నిత్యము

పఠించు చుందురు. దేవాలయములందు పాశురములు చదువు చుందురు. అవి యన్నియు నరవభాషయం దున్నవి. వానిని చదివి యర్థము చేసికొనుటకు వైష్ణవులు తమిళము నభ్యసింతురు. అదియు గాక తమిళము వైష్ణవుల భాష. అది రానిచో వైష్ణవులు గౌరవింపబడరు. కావున పెద్దన తమిళము నభ్యసించి యుండును. అందు పాండిత్యము సంపాదించి యుండును. శాస్త్ర పాండిత్యమును గురించి యిదివరకే ముచ్చటించితిని. ఇన్ని భాషలయం దిట్టి పాండిత్యము కలవాడు కావు ననే యంత గర్వముగా చెప్పుకొన గలిగెను. చెప్పుకొనుటయే కాదు రాజును ముఖ మెదుట 'నెఱుంగవా?' యని ప్రశ్నించెను. అది యొక విధముగా గద్దింపు. రాయల ప్రశ్నకు తగిన సమాధానము. పెద్దన మిగుల గడసరి. గౌరవమునకు విఘాతము కలిగి నప్పుడు అధికార మును పరిగణింపడు. అది పండితుల లక్షణము. అంతటితో నూర కుండ లేదు పెద్దనగారు. తన పెద్దరికము లోకమునకు ప్రదర్శింప వల యును. సభ్యుల నానంద పరచ వలయును. రాజును మెప్పించ వలయును.

> పూత మెఱుంగులుం బసరు పూప బెడంగులు చూపు నట్టివా
> కైతలు

అని కుకవితా నిరసనముతో తన యాశు కవితా ప్రబంధ కల్పనమును ప్రారంభించినాడు. పైఁ బై మెఱుంగులును పసరు పూప కాయల యందమును ప్రదర్శించు నట్టివి కవిత్వము లనిపించు కొనవు. వానిని నోట పట్టి చవి చూచినచో వగరుగా నుండును. తియ్యనగు రస మే మూలను కనిపించదు. అట్టి కైతలు వాచవి కానేరవు. వానిని లోకము ప్రశంసింపదు. అని దాని యభిప్రాయము. అది యొక వేళ తన తోడి కవులను గురించిన విమర్శన మైన గావచ్చును. అందు నంది తిమ్మ నాదులు గూడ నిమిడి యుండ వచ్చును.

ఏ

గతి రచియింపఁ గొన్న సమకాలపు వారలు మెచ్చరే కదా!

అన్నాడు చేమకూరి వేంకట కవిరాజు. అట్లు కానిచో పెద్దన తన యాశు కవిత నా విధముగా ప్రారంభించి యుండడు. తరువాత కవిత యన నెట్లుండ వలయునో యిరువది తొమ్మిది పాదములలో వర్ణించెను. అందు పదునైదు పంక్తు లచ్చ తెనుగు. మిగిలినవి సంస్కృతము.

జగ్గు నిగ్గు నెనగా వలె గమ్మున గమ్మన న్వలెన్
రాతిరియున్ బవల్ మఱపు రాని హుళాయల్ చెలి యారజంపు ని
ద్దా తరితీపులం బలెను దారసిల న్వలె లోఁ దలంచినన్
బాఁతిగఁ గైకొన న్వలెను బైదలి కుత్తుకలోని పల్లటీ
కూఁత లన న్వలెన్ సొగసు కోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతి కొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చిన కన్నియ చిన్ని పొన్ని మే
ల్మోఁతల చన్ను దోయి వలె ముచ్చటగా వలెఁ బట్టి చూచినన్
డాతొడ నున్న మిన్నుల మిటారపు ముద్దుల గుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱ దొండపండు వలె వా చవి గావలెఁ బంట నూదినన్
గాతల తమ్మిచూలి దొర కైవసపుం జవరాలి సిబ్బెపు
న్మే తెలి యుబ్బరంపు జిగి నిబ్బర పుబ్బగు గబ్బి గుబ్బ పొం
బూఁతల నున్న కాయ సరి పోడిమి కిన్నెర మెట్ల బంతి సం
గాతపు సన్న బంతి బయకారపుఁ గన్నడ గౌళ పంతు కా
సా తత తాన తానల పసం దివు టాడెడు గోట మీటు బల్
మ్రోఁతలునుం బలెన్ హరువు మొల్లము గావలె నచ్చ తెన్గు లీ
రీతిగ

అని యచ్చ తెనుగు కవనంపు పోకడల యంద చందములు నిరూపించుచు మొదటి భాగమును ప్రకటించెను. నన్నయ మొదలు పెద్దన వరకు పెక్కుమంది కవులు జన్మించిరి. వారి వారి శక్తి సామ

ర్థ్యములను బట్టియు ప్రతిభలను బట్టియు కవితలను వెలయించిరి. ఈ విధముగా నొక్క బిగువున నచ్చ తెలుగు పదముల పొందికతో నాశువుగా కవిత నల్లినవారు లేరు. రాయల వలె ఇట్టి కఠిన పరీక్ష కావించిన రాజులును లేరు. దానికి దిట్టలై యెదురు నిలిచిన కవు లును లేరు. ఒక్క యలసాని పెద్దన మాత్రమే తెనుగు సారస్వత చరిత్రమునందు వీరాధివీరుడై కనిపించు చున్నాడు. ఆశు కవితా రచనకు వేములవాడ భీమకవి మొదటివాడు. రెండవవాడు శ్రీనా థుడు. భీమకవి కంటె శ్రీనాథుడు ఘటికుడు. ఆ మహాకవియు నేక ధాటిగా నొక్క వృత్తమునం దిన్ని పంక్తు లాశువుగా నచ్చ తెలుంగు పదముల కూర్పుతో కవనము చెప్పినటుల కనిపించదు. సర్వజ్ఞ సింగ భూపతి కొలువు కూటమునందు

దీనార టంకాలఁ దీర్థ మాడించితి
దక్షిణా ధీశు ముత్యాల శాల

ఈ మాదిరి పద్యములు ఒకటి రెండు చెప్పి యుండ వచ్చును. చాటు పద్యము లనేకములు నుడివి యుండ వచ్చును. అ వన్నియు నాశువు లనుటకు వీలులేదు. సావకాశమును బట్టి యాలోచించి చెప్పిన పద్య ములు కావచ్చును. వానియందైన నీ జిగియు బిగియు కానిపించదు. ఇట్టి కైత ప్రదర్శించుటకు హృదయ పూరిత మయిన కవితావేశ ముండ వలయును. భాషా పాండిత్య మలవడ వలయును. సమయ స్ఫూర్తి దానికి తోడు కావలయును. పలుకు చాతుర్య ముండ వల యును. వినూతన భావాంకురములు మొలక లెత్తి రావలయును. వ్యంగ్య స్ఫూర్తి దాగుడు మూత లాడుచుండ వలయును. అట్టి ప్రతిభా విశేషములు అల్లసాని పెద్దనగారియం దున్నవి. అందుకనే రాయలవా రా మహాకవిని

ఎదురైనచోఁ దన మద కరీంద్రము నిల్పి
కేలూత యొసఁగి యెక్కించు కొనియె

ను. ఇంత యాదరాభిమానము లే రాజున కే కవియందు కలుగ లేదు. శ్రీనాథు నకు పైడి పళ్లెరములందు పంక్తి భోజనములు లభించినవి. టిన వెచ్చములు చేకూరినవి. కస్తూరి లోటు లేకుండ చేపడినది. ఆ గౌరవములు దీనికి తుల కావు. అంతె కాదు. రాయలు పెద్దనగారికి

కోకట గ్రామా ద్యనే కాగ్రహారంబు
లడిగిన సీమలయందు నిచ్చె

నట. ఇది యింక నుదాత్త మయిన సంగతి. రాజు లగ్రహారము లిచ్చుట ఇచ్చిన చోట పరిగ్రహీత పుచ్చుకొనుట లోకములోని సంగతి. నోరు మెదలించుటకు వీలు లేదు. పెద్దనగారికి రాయలవా రడిగిన చోట నగ్రహారము లొసంగినాడట. ఎంత స్వాతంత్ర్యము, ఎంత అభిమానము! విద్యా నేవ విజానాతి విద్వజ్జన పరిశ్రమం. రాజు కవి. కవితా ప్రియుడు. పెద్దన కవితా పితామహుడు. వా రిరువురకే యీ మర్యాదలు తగిపోయినవి.

కవిత్వ మొక యంగన. నిండు ప్రాయంపు బిగువునం దన రారు నంగంబుల పొంకంబు గలది. అది జగ్గు నిగ్గు నెనగా వలెనట. జగ్గు నిగ్గు అనునవి మంచి యూత పదములు. ఉచ్చారణ మాత్రము చేతనే వాని యర్థములోని గట్టితనము వెల్లడి యగుచున్నది. పెద్దన భావానుగుణము లయిన పదముల నేర్చి కూర్చుటలో నతి సమర్థుడు. జగ్గు నిగ్గు అను నది ద్వంద్వ సమాసము కాదు. సమాహార ద్వంద్వ మును గాదు. రెండును రెండు వ్యస్త పదములు. జగ్గున్ నిగ్గున్ అని జిగి బిగి వంటివి. వానిని వ్యస్త పదములుగా నంగీకరించి నపుడే యుదాత్తత యున్నది. జగ్గు అనగా తళతళ యని యర్థము. ఆ తళతళ పుష్టివలన లభించును. కవిత్వమునందలి పదము లర్థ పుష్టి కలనయి యుండ వలయును. అందు మూలమున కావ్యాంగన ప్రాయంపు జవరాలి వలె తళ తళలు కలదయి మెరయు చుండును. అర్థ పుష్టి కల శబ్దములు పెక్కు లుండ వచ్చును. వానియందు

సందర్భమునకు తగిన వగు నిగ్గు గల పదముల నేర్చి కవనమునందు వాడుచుండ వలయును. నిగ్గు అనగా సార మని యర్థము. అర్థ పుష్టికితోడు శబ్దములు సారవంతములయి యుండ వలయు నని భావము. అనగా శబ్దము లర్థ పుష్టియు సారస్యము గలవయి యుండ వలయు నని ఫలి తార్థము. అప్పుడు కవిత జగ్గు నిగ్గు నెన సిన దగును. జగ్గు అనునది పదముల కూర్పునకు కూడ సమన్వ యించుకొన వలయును. అర్థ పుష్టికల పదము లొండొంటితో నెనసి కూర్పునందు బిగువు కలిగి యుండవలయును. అప్పుడు కవిత వికాసము కలిగి నిగ్గులు తేరు చుండును. దీనికి దృష్టాంతముగా మను చరిత్రయందలి

ఆ మందిడి యతఁ డరిగిన
భూమీసురుఁ డరిగెఁ దుహిన భూధర శృంగ
శ్యామల కోమల కానన
హేమాఢ్య దరీ ఝరీ నిరీ క్షాపేక్షన్

అను పద్యమును గ్రహింప వచ్చును. ఇందలి పదము లన్నియు నర్థ పుష్టి గలవి. వానియందు చక్కని సారస్య మిమిడి యున్నది. వాని కూర్పులో బిగువు పొందుకొని యున్నది. ఇట్టి పద్యములు జగ్గు నిగ్గు కల వగును. ఇది కావ్యాంగన బాహ్య స్వరూప మగు శయ్యను గురించిన సంగతి. అది యామె శరీరము. దాని నుండి మనస్సున కబ్బురపాటొదవించు భావములు గుప్పున బయ ల్వెడలు చుండ వల యును. గమ్మున గమ్మనన్ వలయునట. పద్మిని జాతి యువతుల మొదలి నుండియు నూర్పులయం దుండియు పద్మ గంధము వెడలు చుండు నని కామ శాస్త్రము. కావున నంగనకు పద్మగంధి యని పుష్పగంధి యని కవులు వాడుచుందురు. అట్టి సువాసనలు కవనంపు విరిబోడి శరీర మగు శబ్దార్థముల నుండి వెలువడు చుండవలయును. భావములకు సువాసనలకు నుపమే యోపమానములు. ఉపమేయము

ధ్వనితము. గమ్మ అనునది సుగంధము ప్రసరించుట యందలి యనుకరణము. ఇందు మూలమున సుగంధమును దాని బట్టి భావమును వ్యంజనా వృత్తివలన ధ్వనితములు. భావంపు సువాసనలు గమ్మన పొడము వలయునట. గమ్మనన్ అనునది అన్వయ క్రమమునందలి వేగిరపాటు తెలుపు పదము. గమ్మన పీతెంచు నెత్తావుల వలె భావములు పాఠకుని హృదయమునకు క్లిష్టత లేకుండ వెంబడినే పొడకట్ట వలయును. అవి హృదయాహ్లాద కరముగా నుండ వలయు నని పెద్దనగారి యభిప్రాయము. అట్టి కవిత ద్రాక్షాపాకమునందుండును.

ఇంతలు కన్ను లుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించు లా
గింతియ గాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చిన త్రోవ చొప్పు నీ
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లిద మైతిమి మాట లేటికిన్

ఇందలి శబ్దార్థముల నుండి చక్కని సారస్యము గల భావములు గమ్యమానములయి కావ్యాంగన నెమ్మేనఁ బొడము నెత్తావులనఁ బాఠకుని చిత్తమును రంజింప చేయును. కావ్యమునందు వర్ణింపబడు నాయిక హావ భావ కటాక్ష లీలా విలాసాదు లయిన శృంగార చేష్టలు కావ్యాంగన హొయలు. అవి యెంత మనోహరముగా వర్ణింపబడిన పాఠకుని మనస్సంత యాకర్షించు చుండును. అవి ప్రియురాలి మనోహరము లగు నిద్దంపు తరితీపులం బలె రేయిం బవళ్ళు మరపునకు రానీయక పాఠకుని తలంపునకు వారు చుండును. ఆనందము నొదవించు చుండును.

చూచి ఝళం ఝళ త్కటక సూచిత వేగ పదారవిందయై
లేచి కుచంబులుం దురుము లేనడు మల్లల నాడ నచ్చటం
బూచిన యొక్క పోక నును బోదియఁ జేరి విలోకన ప్రభా
వీచికలం దదీయ పదవీ కలశాంబుధి వెల్లి గొల్పుచున్

మనుచరిత్ర చదివిన వారెవ్వరు మానవు డిందలి వరూథిని శృంగారంపు చెయ్దమును మరచి పోగలడు. పద మంజీరంబులు ఝుళం ఝుళ లీన లేచి కుచంబులుం దురుము లేనడు మల్లల నాడ పోక నును బోదియం జేర నరిగి విలోకన ప్రభా వీచికలు వెల్లిగొన ప్రవరు నరయు వరూథిని కనుల యెదుట నిరంతరము కనిపించును. ఇట్టి మనోహర సంఘటనము మరచి పోవుద మన్నను మరపునకు రాదు. రేయిం బవళ్ళు కనుల యెదుట తారసిల్లు చుండును. కవి కావ్యమునందు వర్ణించు నిట్టి శృంగార భావములను తలంచు నపుడు నిజముగా నా సంఘటనము జరుగు చున్నటుల భ్రాంతిని కలిగింప వలయును. అదియే కవితా శిల్పము. అట్టి శిల్పము పై పద్యమునం దున్నది. ఆ పద్యమును చక్కగా విమర్శించుకొని చదివిన వానికి వరూథిని చరణ నూపుర ఝుళం ఝుళ ధ్వనులతో నరుగు చున్నటుల కనిపించును. ఝుళం ఝుళారవములు పైదలి కుత్తుకలోని పల్లటీ కూతల వలె చెవులకు పండువుగా వినిపించును. వాని నాలకించు నపుడు పాఠకుని చిత్తమునందు వింత వింత లగు కోరిక లుప్పతిల్లును. ఈ సంగతి శృంగార రసానుభవముగల రసికులకు తెలియును. చెలి యను శబ్దమునకు ప్రియురా లని యర్థము. చెలి యారజంపు నిద్దా తెరితీపులం బలె రాతిరియుం బవల్ మరపు రాని హాయియలు తారసిల న్వలె ననుటచేత పెద్దన యీ యాగు కవితా ప్రబంధమునందు కావ్యాంగనను నాయకురాలిగాను పాఠకుని నాయకునిగాను చేసి నుడివె నని యెరుంగ వలయును. కావ్యాంగనను పాఠకుడు పట్టి చూచినచోఁ జేతి కొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చిన కన్నియ చిన్ని పొన్ని మేలు మ్రాఁతల చన్నుదోయి వలె ముచ్చటగా నుండ వలయునట.... ఎంత చక్కని యభిప్రాయము? అలంకార శాస్త్ర మంతయు నిందిమిడి యున్నది. నాయకుడు నాయకురాలిని నిండు కౌగిట చేర్చి స్తనములను పట్టి చూచును. అట్లే కావ్యాంగనను పాఠకుడు హృదయ గతము గావించుకొని పట్టి చూచును. కావ్య

పరమునందు పట్టి చూచుట యనగా గట్టిగా విమర్శించి చూచుట అని అర్థము. అప్పుడు కవిత కన్నియ చిన్ని పొన్ని మేల్మూతల చన్నుదోయి వలె ముచ్చటగా నుండ వలయునట. వయసు మీరిన యువతి చనులు దిగజారి పలపలనై బిగువు లేక చూడ ముచ్చటగా నుండవు. కావున కన్నియ చిన్ని పొన్ని చన్నుదోయి అని వాడినాడు కవి. అవి నాతి కఠినములయి బిగువు కలిగి నిక్కి యుండును. అట్లే వర్ణితము లయిన విషయములు నీరసములు గాక సారస్యంపు బిగువు కలిగి మిగుల రసవంతములై యుండవలయు నని కవి భావము. ఇందొక వింత విశేష మున్నది. కన్నియల చనుదోయి చేపట్టి పుణికినచో కామోద్రేకము వలని మరింత యుబికి బిగు వెక్కు చుండును. ఈ సంగతి రసికుల యనుభవమునం దుండును. అట్లే పాఠకుడు విమర్శించి చూచిన కొలంది రస పుష్టి కలదియై వినూతన భావములు పొడము చుండ వలయును. అవి యూత్తరాహి స్తనముల వలె నిగూఢముగా నుండ రాదు. ద్రావిడీ స్తన యుగము వలె నిగూఢముగా నుండకూడదు. ఆంధ్ర యురోజముల వలె గూఢాగూఢముగా నుండ వలయును. కావునే పెద్దన మేల్మూతల చన్నుదోయి అన్నాడు. ఇటు వంటి రసవంతమును భావ గర్భితము నగు కవిత్వము ఆశువుగా చెప్పుట చాల కష్ట సాధ్యము. లోకోత్తరమగు ననుభవ ముండ వలయును. సన్నని పైట చెరంగు మేల్మూతలలో నుండి స్తనములు పైడి మిసమిసలు వెలువరించు చుండును. ఉబుకులను ప్రదర్శించు చుండును. చూచువారి కువ్విళులూరించు చుండును. తళుకు బెళుకులం బట్టి యా చందోయి యంద చందము లూహించుకొన వచ్చును. అట్లే శబ్దార్థముల మూలమున లక్షణ వ్యంజనా వృత్తుల నాశ్రయించి మరుగు పడి గమ్యాగమ్యములు లయి యుండు వ్యంగ్య భావములు మేల్మూతల చన్నుదోయి వలె నవగతము లగుచుండ వలయును. మనుచరిత్ర యందలి ఇంతలు కన్ను లుండ, భూసుర కైతవ కుసుమశరాసన, కుందనము వంటి మేను ఇత్యాది పద్యములు అట్టి వ్యంగ్య రస భావములకు

తాత్పర్యాణములు. వానిని పంట నూదినచో ననగా నోరార పఠించు నప్పుడు డాతోడ నున్న మిన్నుల మిటారపు ముద్దుల గుమ్మ కమ్మనౌ వాతెర దొండపండు వలె తియ్యని రస మాధుర్యము కలవయి పాఠ కున కానందము కలిగించును. అట్టి వ్యంగ్య రస భావములు గల పద్యము లాలకించు నపుడు శారదా దేవి కొన గోటి మీటుల విపంచి నాలపించు కన్నడ గౌళ రాగముల వలె చెవుల కింపయి యుండ వలయునట. కవితలో మాధుర్య గుణ ముండ వలయు నని పెద్దన యిందు సూాలమున నిరూపించెను. మాధుర్య గుణము పద లాలి త్యమువలన గలుగును. ఇట్టి యుత్తమ గుణములు గల కవిత్వము వలన కావ్యము మిగుల శోభించును. దానిని చదివి పాఠకుడు తన్మయము నొందును. అదియే రసానుభవము. ఆనందము దానికి పరిణామము. అదియే రసము. ఆనందో రసః. అట్టి యానందము వలన పాఠకుడు ముగ్ధ డగును. అదియే కావ్య ప్రయోజనము. మను చరిత్ర యటువంటిది. కావుననే అది కావ్య ప్రపంచమునందు అగ్ర స్థానము నందు కొనినది. ఈ కాలమునందు మాధుర్య గుణము గలిగి మనోజ్ఞము లగు రస భావములతో వ్యంగ్యార్థ ప్రతిపాదకము లయిన పద్యములను ద్రాక్షా పాకమున రచించినవారు తిరుపతి కవులు. సారస్వత చరిత్రమునందు వారు యుగ పురుషులు. వారి రచనలలో పాండవ విజయము అన్ని విధముల నుత్తమ కావ్యము. అందలి

ఆటని లోతు నీటి కొల నక్కట పూచిన తమ్మికిన్ విధి
ప్రేరణ రాలి పోయినవి రేకులు తొంబది తొమ్మి దిప్డు డా
నీరజమందుఁ దా మిగులునే యొక తే కటు లుండెఁబో యలం
కారము తానె యా కొలను గాని సరోజము గాని భూమికిన్

అను పద్యమునందు అప్రస్తుత మగు తొంబది తొమ్మిది రేకులు రాలి పోయి యొక్క రేకు మిగిలి యున్న తమ్మిని ప్రశంసించుటచేత ప్రస్తుత విషయ మగు భారత ఘోర రణంబునందు తొంబది తొమ్మిది మంది యనుజులను గోల్పోయి తా నొక్కడు మిగిలి యున్న రాజరాజు

సంగతి గమ్యమాన మగు చున్నది. ఇట్టి మనోహరము లగు పద్యములు పాండవ విజయమునందు చాల కలవు. అది ప్రథమ శ్రేణికి చెందిన కావ్యము. ప్రస్తుత గ్రంథ కర్త తన వీర విహార మను కావ్యమునందు

గ్రీష్మ కాలాని లాహతి వృంత మెడల
రాలి వాడు వారిన సుమ రాజ మెలమిఁ
దేనె లానంగ నిచ్చునో తేటి గమికిఁ
దావి నించునో మాళి కందమ్ము గాఁగ

అను పద్యముచేత అప్రస్తుత మగు వృంత మెడల రాలి వాడువారిన సుమ రాజము ను వర్ణించెను. ప్రకరణమును బట్టి యనవేమా రెడ్డితోడి యుద్ధమునందు భర్తను పుత్రుని గోల్పోయి కడ ప్రాణముతో నున్న బాలదేవి దీన స్థితి వ్యంగ్య రూపమున ధ్వనింప చేసినాడు కవి. ఇవి యలంకార కృత వస్తు ధ్వనులు. ఇట్టి పద్యములు మహాకవుల కావ్యములందు జాతి రత్నము లయి మనోహరము లగు భావంపు వెలుగులను ప్రదర్శించు చున్నవి.

అలసాని పెద్దన మృదులము లగు పదముల పొందికతో సమాసములను సాగదీసి పెంపొందించుటలో చాల నేర్పరి. యాదోనాథ సుతా కళత్రుడు, చతురాస్య వంశ కలశోదధి పూర్ణ శశాంకుడు. ఇత్యాదు లరయ వచ్చును. ఆశు ప్రబంధమునందు మొదటి భాగము చివరి నాలుగు పంక్తు లొకటే యచ్చ తెనుగు సమాసమును వాడెను. అది పెద్దన ప్రతిభ యను కమ్మచ్చునం దుండి సాగ తీసిన బంగారు తీగ. అందు కనులను మిఱుమిట్లు గొలుపు నబ్బురంపుఁ గ్రొమ్మెరుగులు బొడము చుండును. ఇట్టి రచనా వైదగ్ధ్యము ఒక యలసాని పెద్దన యందు మాత్రమే కనిపించును. ఆ సమాసము కూర్పునందు జిగియు బిగియు గలవు. తెనుంగు వాణి వాలారు కొన గోటి మీటుల నాలపించు విపంచి మీటాది కన్నడ గౌడ రాగములు వినినతరువాత ఎడ తెగని మృదంగ నినాదములు వోలె సంస్కృత కవిత్వ తత్వ నిరూపణమును గావించినాడు పెద్దన. సంస్కృతం బుపచరించు పట్టున

భారతీ వధూ
టీ తపనీయ గర్భ నికటీ భవ దానన పర్య సాహితీ
భౌతిక నాటక ప్రకర భారత భారత సమ్మత ప్రభా
శీత నగాత్మజా గిరిశ శేఖర శీత మయూఖ రేఖికా
పాత సుధా ప్రపూర బహు భంగ ఘుమం ఘుమ ఘుంఘు మార్భటీ
జాతక తాళ యుగ్మ లయ సంగతి చుంచు విపంచికా మృదం
గాతత తేహి తత్తహి తహాధిత దందణు ధాణు దిం ధిమి
వ్రాత నయానుకూల పద వార కుహూ ద్వహా హారి కింకిణీ
నూతన ఘల్లు లా చరణ నూపుర ఝూళ ఝళీ మరంద సం
ఘాత వియద్ధునీ చక చక ద్విక చోత్పల సార సంగ్రహా
యాత కుమార గంధవహ హారి సుగంధ విలాస యుక్తమై
చేతము చల్ల చేయ వలె జిల్లునఁ జల్ల వలె న్మనోహర
ద్యోతక గోస్తనీ ఫల మధు ద్రవ గోఘృత పాయస ప్రసా
రాతి రస ప్రసార రుచిర ప్రసరంబుగ సారె సారెకున్

అని వచించినాడు పెద్దన మహాకవి. సంస్కృతము దేవ భాష. అందు పెద్దన యుపయోగించిన యుపమానములు అన్నియు దైవతములు. అందు వినిపించినవి పార్వతీ పరమేశ్వరుల శిరోలంకార మగు చంద్ర రేఖ నుండి జారి పడు సుధా పూర తరంగముల ఘుమం ఘుమార్భటులు మృదంగముల ధిమిం ధిమి రావములు తాళ లయానుసంగతములు. ఇందులకు మనుచరిత్రలోని

అటఁ జని కాంచె భూమిసురుఁ డంబర చుంబి శిర స్సర జ్ఝరీ
పటల ముహు ర్ముహు ర్లుఠ దభంగ తరంగ మృదంగ నిస్వన
స్ఫుట నట నానుకూల పరిపుల్ల కలాప కలాపి జాలముం
గటక చర త్కరేణు కర కంపిత సాలము శీత శైలమున్

అను పద్యమునందలి అభంగ తరంగ మృదంగ నిస్వనములు లక్ష్యములు. చరణ నూపుర ఝూళ ఝళులు 'చూచి ఝుళం ఝుళ త్కటక సూచిత వేగ పదారవిందయై' అను పద్యమును తలంపు నకు

తెచ్చును. వియ ద్ధునీ వికచోత్పల సార సంగ్ర హాయాత కుమార గంధవహ హారి సుగంధి విలాసము

ఉల్లళ దలకా జల కణ
పల్లవిత కదంబ ముకుళ పరిమళ లహరీ
హాల్లోహాల మద బంభర
మల్ల ధ్వాను లెసఁగ విసరె మరు దంకురముల్

అను పద్యమునందు కలవు. ఆశు కవితయందు సూచించిన లక్షణముల కన్నిటికి మనుచరిత్రలోని పద్యములు లక్ష్యములుగా నున్నవి. కావున నీ యాశు కవిక అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రను దృష్టియం దుంచుకొని చెప్పెను. దీనిని బట్టి ఈ యాశు కవితా పరీక్ష మనుచరిత్ర రచనానంతరము జరిగిన దని యూహించుకొన వచ్చును. మనుచరిత్రయందు అతి దీర్ఘము లగు సంస్కృత సమాసములు వాడి నను పదములు గోఘృత పాయసము వలె మృదు మధురములయి గోస్తనీ ఫల పాకమున పద్యము లుండును. సంస్కృత మతి గంభీర మగు భాష. తెను గతి సున్నిత మగు భాష. కల్పనలు భావములు నూహాలయందు కూడ చాల తారతమ్య ముండును. రెండు భాషల తత్త్వ రహస్యము లెరిగినవాడు పెద్దన. ఆ యా సంగతులను విశేష ములను పెద్దన ఆశు కవితయందు శబ్దముల మూలమునను భావముల మూలమునను ఉపమానముల మూలమునను నిరూపించెను. వాని నన్నిటిని తెల్పుటకు చాల గ్రంథము పట్టును.

నేను కనకాభిషేక సమయమందు నన్నయ పోతనల దీర్ఘములగు సంస్కృత సమాసంపు బోకడలను గురించి చెప్పుచు వానియందు బంగారు చిరు గజ్జెల కల రవంబులకును మువ్వ గజ్జెల ఘలం ఘలారవ ములకు గల తారతమ్య ముండునని యంటిని. ఇది యా భాష తత్త్వము. పెద్దనయు నంగీకరించిన విషయము. శ్రీనాథుడు 'ప్రౌఢిఁబరికింప సంస్కృత భాష యండ్రు' అని సమ్మతించిన సత్యము. ఊటుకూరి లక్ష్మీకాం

తమ్మగారొక విదుషి మణియట. వేదిక మీదికి వచ్చి యుపన్య సించుచు పోతన్నగారిని గురించి యట్లు ప్రస్తుత గ్రంథ కర్తలు విమర్శిం చినందులకు నాకు చాల కష్టముగా నున్నదని మిక్కిలి యావేశముతో నుడివిరి. 'మందార మకరంద' యను సీస పద్యము నా యావేశాతి శయముననో మరేకారణముననో మధ్య మధ్య మరచిపోయి సభ లోనివా రందియగా నట్టు నట్టులతో రెండు పాదములు చదివి పద్య మెంత కోమలముగా నున్నదో చూడండి అని ముగించిరి. ఆ పాద ములలో దీర్ఘ సమాసములు లేవని అందరికి తెలిసిన విషయము. శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు విఖ్యాత కవులు, విమర్శకులు. పోతన గారి యంత్య ప్రాసలలో మృదంగ గారావముల ముగ్ధాయింపులు వినిపించు నని వ్రాసిరి. దానికి శ్రీమతిగారే మందురో కదా. విమర్శనకు సారస్వతానుభవము పాండిత్యము నుండవలయును. కవి చిత్త మును గుర్తింప గలిగిన శక్తి యలవడ వలయును.

'కమ్మని జాళువా నోరయు గల్గిన చెక్కుల టెక్కువాఁడు

అని చేమకూర వెంకటకవి యర్జునుని వర్ణించినాడు. నాటి సభ యందు బొడ్డు బాపిరాజుగారు "విజయ విలాసమునందలి పద్య ములు కొన్నిటికి భావములు ఇంకను కుదరనివి చాల కలవు. వానిని వ్యాఖ్యాతలు సరిగా గ్రహించుకొన లేక తప్పులు వ్రాసిరి. చూడండి. అర్జునుడు నల్లనివాడు. వాని చెక్కులు నల్లగా నుండి తీర వలయును. వ్యాఖ్యాతలు బంగారముతో సమానముగా నోరి పిడి పెట్ట తగిన వని వ్రాసిరి. వాని కెక్కడి నుండి పసిమి చెక్కులు వచ్చును. అదికాదు. బంగారము వన్నె చూచు టకు గీటు పెట్టు రాళ్లు నల్లగ నున్నగా నిగనిగ లాడు చుండును. అటువంటి బుగ్గలు కలవా డని కవి భావము. అది వ్యాఖ్యాతలకు తెలియ లేదు" అన్నారు. శ్రీమతి ఊటుకూరు లక్ష్మీకాంతమ్మగారు మా అన్నగారి అభిప్రాయముతో నేను ఏకీభవించు చున్నాను అన్నారు. శ్రీ బాపిరాజుగారి యాన్వయ మా పాదమునందు కుద

రదు. అర్జున శబ్దమునకు తెల్ల బంగారము, బంగారము అని యర్థములు. అర్జునుడు అను శబ్దమునకు తెల్ల బంగారము వంటి ముఖ తేజస్సు కలవాడని వ్యుత్పత్త్యర్థము. అది వారు మరచి పోయి నారు. ఆ సంగతి గ్రహించిన వారు జలసూత్రం రుక్మిణీనాథ శాస్త్రిగారు. వారా సంగతి సూచించి యుపన్యాసాంతమునందు నా వంక చూచి 'శాస్త్రిగారూ! మీరు విజయ విలాసానికి వ్యాఖ్యానము తప్పక వ్రాయాలి' అని నన్ను హెచ్చరించారు. రుక్మిణీనాథ శాస్త్రిగారు విద్వాంసులు. ఉభయ భాషాకవులు. వైయ్యాకరణులు. మంచి నిగ్గుదేరిన విమర్శకులు.

అలసాని పెద్దనగారి యాశు కవితా ప్రబంధములోని ప్రధాన సారాంశము నింత వరకు కొంత నుడివితిని. ఇంకను తరిచి చెప్పవలయు నన్నచో గ్రంథము చాల పెరుగును. మిగిలిన విషయములు పాఠకులు గ్రహించుకొన గలరు. నాటను నేటను ఆశు కవిత చెప్పినవారు పెక్కుమంది కలరు. గంటకు నూరు పద్యములు నాల్గు వందల పద్యములు చెప్పినవారును కలరు. ఆశువునందు యిట్టి మృదు మధురమై భావ గర్భితమయిన కయిత చెప్పినవా రొక్కరును లేరు. పెద్దన గారి పద జాలమే వేరు. ఈ యాశు ప్రబంధము నాశువుగా విరచించి చదివె నని వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు పొరపాటు పడి నారు. వ్రాయుట చదువుట యీ పరిషత్సమయమునందు పొసగ నేరదు. అంత సావకాశము లేదు. అందును వ్రాయుట పెద్దనగారికి గిట్టని పని. ఆయన మహామేధావి. ధారణ పట్టి చెప్పియుండ వచ్చునేమొ. అదియు సందేహమే. ఈ మాలిక ఆశువుగా నప్పు డప్పుడు కల్పించి చెప్పె ననుటలో సందేహము లేదు. పద జాల మట్లున్నది. శృంగార రస కల్పిత మయిన యీ యాసు ప్రబంధమును విన్నారు కొలువులోని వారలు. అబ్బుర పోయి రొడ లెరుంగని వారయినారు. మహా రాజు చెవులయందు కిన్నెర తీవె మ్రోతలు వినిపించినవి. తరంగముల ఘుమంఘుమలు మృదంగముల ధిమింధిమి రావములు శ్రవ

ణముకు విందొనరించినవి. మనస్సుబ్బి పోయినది. మేను పులకించి నది. పరవశత్వమును పొంది తన్ను తాను మరచిపోయినాడు రాయల వారు. సంస్కృ తాంధ్ర వాణుల నాట్య మా రాజకవి కన్నుల యెదుట కనిపించినది. తటాలున సింహాసనము మీాద నుండి లేచినాడు.

బిరుదైన కవి గండపెండేరమున కీవె
తగు దని తానె పాదమునఁ దొడిగె

ను. రాయలు సామంత నరపాల శిరః కిరీట మణి మరీచి సంలగ్న పద పంకజ యుగళుండు. కర యుగంబున పాదము లంటి గండ పెండేరమును తొడిగినాడు. ఇంతకంటె ఘనత మహాకవుల కింకేమి కావలయును. ఇట్టి మహత్తర గౌర మే కవి కింత వరకు జరుగ లేదు. ఉత్తమ మగు రసవ త్కవితా ప్రభావ మటువంటిది. పరులకు తల యొగ్గని సామ్రాజ్య సార్వభౌములను సైతము పద దాసులను గావించు కొనును. వారివలన పనులను చేయించు కొనును. సుక వితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం.

రుచి మరిగిన ప్రాణి శ్రీకృష్ణరాయలవారు పెద్దనగారి కవనంపు పాయసములోని తియ్యందనమును చవి చూచినాడు. దానితో ఆయన తృప్తిపడ లేదు. ఇంకను ప్రాశింప వలయు నని బుద్ధి పుట్టినది. మరొక్క కావ్యమును రచించి తనకు కృతి యిమ్మని యర్థించెను. పెద్దన గడసరి. ఈయ నన లేదు. అడిగినదే చాలు కదా యని యంగీకరింప లేదు.

✓నిరుపహతి స్థలంబు రమణీ ప్రియ దూతిక తెచ్చి యిచ్చు క
ప్పూర విడె మాత్మ కింపయిన భోజన ముయ్యెల మంచ మొప్పు త
ప్పరయు రసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖక పాఠ కోత్తముల్
దొరకినఁ గాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే

యని సమాధానము చెప్పెను. ఈ పద్యము అలసాని పెద్దనగారి జీవితము నందలి సుఖ లాల సత్వమును వెల్లడించు చున్నది. కవితా

Sulochana — Rangaiah

రచనకు కావలసిన పరికరములను బోధించు చున్నది. నిరుపద్రవమైన స్థల ముండ వలయును. అనగా అలజడులు లేని ప్రశాంత మగు ప్రదేశ మని భావము. రమణీ యనుటచేత తన మనస్సునందు రమించు చుండు నట్టి యందకత్తె యగు యువతి యని యభిప్రాయము. ఆమె యిల్లాలు కావచ్చును. మరెవ్వరైన ప్రియురాలు కావచ్చును. రమణి యను శబ్దములో నా యర్థ మున్నది. ఆమెకు ప్రియురాలగు దూతిక తెచ్చి యిచ్చు కర్పూరపు తాంబూలము చర్వణము చేయుచుండ వలయును. తాంబూలము సంగతి చెప్పిన తరువాత భోజనమును ప్రసంగించినాడు కవి. ఇందు మూలమున పెద్దనగారికి భోజనమునకు పూర్వమునందు కూడ తాంబూలము వేసికొను నలవాటు కలదని యూహింప వలసి యున్నది. ద్రావిడుల కది యలవాటు. కర్నాటు డలసాని పెద్దనగారు. ద్రావిడ సంపర్కమువలన ఆ యలవా టలవడి యుండ వచ్చును. వారికి తాంబూలము ప్రధానము. బోజనము తరు వాతి విషయము. తాంబూల కరండము చంకన మోసికొని పోవు చుందురు. రమణీ ప్రియ దూతిక తెచ్చి యిచ్చు కప్పురపు వీడె మనుటలో నొక విశేష భావము నిగూఢమై యున్నది. పెద్దనగా రమిత రసికులు. కావుననే వరూథినీ ప్రవరుల సంభాషణ అంత రసవంతముగా లోక సహజ మగు వినూతన మార్గమున నడిపింప గలిగినాడు. సౌందర్యవతి యగు యువతి శృంగార రసాధి దేవత. ఆమె దగ్గర నున్న ప్పుడు పాడము శృంగార భావములు మిగుల మనోరంజకముగా నుండును. మనసు రసోల్బణము కల దగుము. జయదేవుడు సంస్కృత కవి. కృష్ణ భక్తుడు. అష్టపదులు గీత గోవిందము అను పేరుతో రచించెను. అవి శృంగార రస కల్పితములు. అందలి భావము లతి మనోహరములు. కవిత్వము కుసుమ పేశలము. లీలాశు కాదు లగు కృష్ణ భక్తు లనేకులు గలరు. వారి కవితలో ఆ మార్దవము లేదు. ఆ భావోద్రేకము లేను. జయదేవుడు పద్మావతీ చరణ చారణ చక్రవర్తి. పద్మావతి జయదేవుని భార్య. ఆమెను దగ్గర

నుంచుకొని యష్టపదులను వ్రాసెను. కావుననే అంతటి చక్కని కవిత వెలయింప గలిగె నని రసజ్ఞు లయిన విద్వత్కవులు పెక్కుమంది నుడువు చుందురు. అందు సత్య మున్నది. మాడభూషి వేంకటాచార్యులవారు మహాకవి. ఆయన విద్వత్తును గురించియు ప్రతిభను గూర్చియు నేను రచించిన తిరుపతి కవుల సాహిత్య సమీక్ష, తంజావూరు తెలుగు కవు లను గ్రంథములందు ముచ్చటించితిని. ఆయన కొక యుంపుడుకత్తె వేశ్య కలదు. ఆమెను తన దగ్గర నుంచుకొని భరతాభ్యుదయ మను కావ్యము నాశువుగా చెప్పె ననియు ఆ కారణముచేత చక్కని కవితయు రసవంతము లయిన భావములు నందు వెల్లిగొనిన వనియు మా తండ్రిగారు నుడువు చుండెడివారు. రెండు మూడు పద్యము లా కావ్యమునుండి అప్పు డప్పుడు చదివి వినిపించు చుండెడివారు. ఇట్టి కథలు పెక్కులు గలవు. వినూతనము లగు శృంగార రస భావములను పుట్టింప చేయగల శక్తి సౌందర్యవతి యగు స్త్రీ సాన్నిధ్యమునం దున్నది. మృదులము లగు పద జాలములు తదనుగుణముగా పొడసూపు చుండును. ఆ సంగతి పెద్దనగారి కనుభవమున నున్నది. కావుననే రమణీ ప్రియ దూతిక తెచ్చి యిచ్చు కప్పుర విడెము అన్నాడా కవి తల్లజుడు. అంతే కాదు ఉయ్యెల మంచము. ఒప్పు తప్పరయు రసజ్ఞు లుండ వలయునట. ఊహ తెలియంగల లేఖకులు పాఠకు లుండవలయును. పెద్దనగారు సుఖ భోగి. వ్రాత పని విసుగు కలిగించును. అది ఆయనకు గిట్టదు. పద్యముల నాలోచించి మనసులో సరిచూచు కొనును. వానిని ధారణ పట్టి మరునాడు చెప్పు చుండును. లేఖకుడు వ్రాయు చుండును. అంతటితో వాని పని ముగియును. సావకాశముగా కూర్చుండి వ్రాసిన పద్యములను చదివి వినిపించు కొనును. సందర్భమును పట్టి దిద్దుపాటు లున్నచో కావించును. లేఖకుడు దానిని సాఫు వ్రాయును. ఇది ఆయన యలవాటు. ఆయనకే కాదు పూర్వ కవు లందరకు నా యలవాటు కలదు. తిక్కనగారికి గురునాథు డను లేఖకు డుండె ననియు నాతడు

భారతమును తిక్కనగారు చెప్పుచుండగా వ్రాయు చుండెడివా డనియు వదంతి. రాజ కవు లందరు నిట్టి యలవాటునకు మరిగిన వారే. ఇన్ని సౌకర్యము లున్న గాని కావ్య రచన సాధ్యము కాదని అలసాని పెద్దన సమాధానము చెప్పెను. ఆ సమాధానములో రాజసము చతురత, నిర్భయము, కొంటెతనము తొణికిస లాడు చున్నవి. మహా రాజని మొగమోటము పోలేదు. వెనుక ముందాలోచించ లేదు. అట్టి పరిచయము మహారాజుతో సంపాదించుకొన గలిగినాడు పెద్దన. దానికి కారణము ఆయన యసమాన రసవ త్కవితా వైదుష్యము. శ్రీకృష్ణరాయలవారి కవితా లాలసత్వము. రెండు నేక మయినవి. రాయలవారు పెద్దనగారి నొక ప్రాణ మిత్రుని వలె పరిగణించు కొనెను. కావుననే

హితుఁడవు చతుర వచో నిధి
వతుల పురాణాగ మేతిహాస కథార్థ
స్మృతి యుతుఁడ వాంధ్ర కవితా
పితామహుఁడ వెవ్వ రీడు పేర్కొన నీకున్

అని మనుచరిత్ర కృతి నర్థించు కాలమునందు నుడివెను. అప్పటికే పెద్దనగారి కాంధ్ర కవితా పితామహు డను బిరుదు లభించినది. ఆ కాలముననే రాయలవారి యాదరాభిమానములు చూరకొనినాడు పెద్దనగారు.

శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. శ. 1509వ సంవత్సరమున పట్టాభి షిక్తు డయ్యెను. ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము నేకచ్ఛత్రాధిపతిగా పరిపాలించెను. తురుష్క రాజులకు ప్రక్కలోని బల్లెమయి ప్రవర్తించెను. తెనుగు దేశ మేలిన రాజులం దంతవాడు లేడనిపించుకొనెను. వీరాధివీరుడయి రాజులను శాసించెను. కవి సార్వభౌముడయి కావ్యములను రచించెను. కవితా ప్రియు డయి సంస్కృ తాంధ్ర తమిళ కన్నడ కవులను

పోషించెను. విశేషించి యలసాని పెద్దనగారియందు మిగుల గౌరవాద రాభిమానములు కలవా డయ్యెను. క్రీ. శ. 1530వ సంవత్సరమున దివంగతు డయ్యెను. పెద్దనగారి సగము ప్రాణము లెగసి పోయినవి.

ఆంధ్ర కవితా పితామహా! యల్లసాని
పెద్దన కవీంద్ర! యని నన్నుఁ బిలుచు నట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగ లేక
బ్రతికి యున్నాడ జీవచ్ఛవంబ నగుచు

అని శోకించినా డా మహాకవి. అందబద్ధ మేమియు లేదు. వారిరువురకు గల ప్రేమ బంధ మంత ప్రగాఢ మయినది. పెద్దనగారు జీవచ్ఛవ మైనను గావచ్చు. ఆయన కవితలో పుష్టి మాత్రము తగ్గలేదు. అది సజీవమయి పర రాజులకు బుద్ధి గరపు నంతటి తీవ్రత కలదయి యుండెను. రాయలు మరణించినాడు. ఆ యదను చూచుకొని గజపతిరాజు విజయనగర రాజ్యము మీదికి దండెత్తి వచ్చెను. ఆ మాట చెవుల పడినది పెద్దనగారికి. రాయలవారి మీది యభిమాన మొక్క సారి పొంగుకొని వచ్చినది. క్రోధము పెల్లుబికినది. విద్వే షంపు మంటలు రేగినవి. నెత్తు రుడుకెత్తినది. రోషము కట్టుత్రాళ్ళ తెంచుకొని వచ్చినది. తాళ పత్రము చేత నందుకొనినాడు. గంటము పట్టినాడు. గడచిన సంగతులు జ్ఞాపకమునకు తెచ్చుకొనినాడు. మనస్సునకంటు భావములు ముందు నడచినవి. వానితో పాటు కవితా వాణి ఘలంఘుల ఘులారావము లుప్పతిల్ల పరుగులెత్తినది

రాయరావుతు గండ రాచ యేనుఁగు వచ్చి
యారట్ల కోట గోరాడునాడు
సంపెట నరపాల సార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాడు
సెలగోలు సింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులు కరుల డీకొల్పు నాఁడు

ఘనతర నిర్భర గండ పెండెర మిచ్చి
కూఁతు రాయల కొసఁగూర్చు నాఁడు

నోడ తెలుఁగవా చచ్చితో యుర్వి లేవా
చేరఁ జాలక తల చెడి జీర్ణమైతో
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజప తీంద్ర
తెలిచి నిలు కుక్క సొచ్చిన తెలుఁగు దోఁప

అని యొక పద్యమును వ్రాసి పంపెను. అందలి ప్రత్యక్షరము పెద్దన గారి యావేశమును వేయి ముఖముల బహిర్గతము గావించు చున్నది. రాయల వారికి వాడిన ప్రతి విశేషణము ఆ మహారాజు నందు తనకు గల గౌరవమును చాటు చున్నది. రాయరాహుతు గండ రాచ యేనుఁగట, సంపెట నరపాల సార్వభౌముడట, రాయల యింటి పేరు సంపెటవారు. సెలగోలు సింహాంబట. ఎంత చక్కటి పదముల కూర్పు. ఆ పద సముదాయములు రాయలవారి యసమాన బాహు పరాక్రమమును కనుల యెదుట నిలిపి చూపించు చున్నవి. వానిని చదువు నప్పుడు పాఠకుని మనస్సు పొంగులారి కన్నీటి తరగలు కురియు ననుటలో సందేహము లేదు. పెద్దనగా రీ పద్యమును వ్రాయుచు రాయలవారిని తలంచుకొని ధారాపాతముగా నశ్రువులను దిగ జార్చుచు నెంతని విలపించి యుందురో తెలియదు. సీసములోని నాల్గవ పాదము గజపతిరాజు న్యూనతను వెల్లడించు చున్నది. కూఁతు రాయల కొసఁగూర్చు నాఁడట. గజపతిరాజు నింతకంటె నవమానముగా పలుక గల మాట మరేదియు నుండదు. కూర్చు శబ్దమునం దొక విధ మగు నీచ భావ మిమిడి యున్నది. తరువాత గీత పద్యమును గూర్చి చెప్ప వలసిన పని లేదు. తల చెడిన వాడుట. గజపతిరాజును కుక్కను పోల్చినాడు. ఎంత సాహసము. ఎంత ధైర్యము. ఎంత ఈసడింపు. ఆ నిందలకు గజపతిరాజు పెద్దనను తెప్పించి యే మయినను చేయ వచ్చును. ఆయన యట్లు చేయ లేదు. అతడు భారతీయుడు తన

యవివేకమునకు అవినీతికి లోలోన సిగ్గిలెను. సేనల మరలించుకొని తిరుగు దారి పట్టెను. కవితా లతాంగి యెంత కోమల స్వభావము కలదో యంత కర్కశ హృదయము కలది. అమృతము జాలువారు నామె సుపేశలములగు మాటల నుండి యొక్కొక్కప్పుడు ప్రళయాగ్ని జ్వాలలు రేగు చుండును. వెన్నెలలు వెదజల్లు నామె కడకంటి చూపుల నుండి హాలాహల విషానల కీలలు వెలువడు చుండును. అవి చతురంగ బలముల కంటె నతి భయంకరములయినది. పరాక్రమ వంతము లయినవి. వజ్రపాతము కంటె దృఢతరము లయినవి. మహారాజులనే కాదు. దేవతల నైన నామూలాగ్రముగా వినాశము చేయగల శక్తి వానియం దున్నది. కావుననే కవులకు వీరాధి వీరులగు సార్వభౌములు సైతము భయపడు చుందురు. గజపతిరాజున కా సంగతి తెలియును. వేములవాడ భీమకవి కోప మూని క్షణములో మహారాజును భిక్షుకుని గావించినాడు. దయ తలంచి మరల భిక్షుకుని మహారాజును చేసినాడు. కవితా శక్తి యటువంటిది.

> పెద్దాపురపు కోట పెద్దమ్మ కిల్లాట
> కవి వరేణ్యుల కోప కలనఁ గాదె

అన్నారు తిరుపతి వేంకట కవులు. కవులు శ్రేయోభిలాషులు. తా మాశ్రయించిన రాజుల కపకారము వాటిల్లినచో చూచుచు నూరకుండ లేరు. తమ కవితా శక్తిని బరపించి వారి నపాయము నుండి తప్పింతురు. తిక్కన సోమయాజి మనుమ సిద్ధికి మంత్రి, ఆస్థాన కవి. మనుమ సిద్ధి నెల్లూరు మండ లాధిపతి. అక్కన బయ్యనలు మనుమ సిద్ధి దాయాదులు. వారు సిద్ధిరాజుపై దండెత్తి వచ్చిరి. యుద్ధమునం దోడించి పద చ్యుతుని గావించిరి. నెల్లూరు మండలము నాక్రమించిరి. ఆ కాలమున నోరుగంటి రాజ్యమును గణపతిదేవ చక్రవర్తి పరిపాలించు చుండెను. తిక్కన గణపతి దేవుని దర్శించెను. సంస్కృత భారతము పురాణముగా వినిపించెను. చక్రవర్తి మన్నన

లను పొందెను. మనుమసిద్ధి దురవస్థను గణపతి చక్రవర్తికి నివేదించెను. వాని సహాయమును బొంది అక్కన బయ్యనల నోడించెను. మరల మనుమసిద్ధిని నెల్లూరు మండలాధిపతిగా ప్రతిష్ఠించెను. మనుమసిద్ధి రాజు ప్రతాపరుద్రునకుఁ దన రాజ్యము నోడిపోఁగాఁ దిక్కనామాత్యుఁడు తన కవితచేఁ బ్రతాపరుద్రుని మెప్పించి మరల నా రాజ్య మాతని కిప్పించెనట. అని మనుచరిత్ర పీఠికయందు వేటూరు ప్రభాకర శాస్త్రిగారు వ్రాసిరి. అది పొరపాటు. మనుమసిద్ధి తిక్కభూపాలుని కుమారుడు. అతడు క్రీ. శ. 1220 ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్రీ. శ. 1265 ప్రాంతమున మరణించెను. ఆ కాలమున ఓరుగల్లును గణపతిదేవ చక్రవర్తి పరిపాలించు చుండెను. ఆతడు క్రీ. శ. 1260లో మరణించెను. ఆయన యనంతరము రుద్రమ దేవి రాజ్యమునకు వచ్చినది. ముప్పది యేండ్లు పరిపాలనము గావించినది. అప్పటి నుండి క్రీ. శ. 1323 వరకు ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి యోరుగంటిని పరిపాలించెను. అప్పటికి తిక్కన గాని మనుమసిద్ధి గాని లేడు. కావున వారు వ్రాసినది సమంజసముగా లేదు. కాటమ రాజు మనుమసిద్ధి నోడించెనను కొందరి విమర్శకుల మాట సత్య దూరము.

తిక్కనయే కాదు. శ్రీనాథుడును నిట్టి మహత్తర కార్యము గావించెను. వెలుగోటిరాజు మాదయ లింగమనీడు. అల్లయ వేముని మీఁద వైరము వహించి దండెత్తి పోయెను. ఆతనితో యుద్ధ మొనరించి వాని తల నరికెను. అల్లయ వేముని పక్షమువారు సంధి కర్థించిరి. పోతరాజను పేరుగల వేముని కత్తిని లింగమనీడు కోరెను. దానిని గైకొని సేనలను మరలించుకొని పోయెను. శ్రీనాథుడు అల్లయ వేముని యాశ్రితుడు. ఈ వృత్తాంతము నాలించెను. కత్తిని గైకొనుట రాజ్యమును గొనుట కంటె నవమాన కర మయిన సంగతి. అల్లయ వేముని తనయులు దానిని సహింప లేకుండిరి. శ్రీనాథుడు లింగమనీని దర్శించెను. వానిని తన కవితచే మెప్పించెను. కరవా

లమును తెచ్చి అల్లయ వేముని కుమారునకొసంగెను. కవులు తమ జీవితమును విశ్వ శాంతికొరకంకిత మొనరింతురు. తమ కవితను విశ్వ శ్రేయము కొరకు వినియోగింతురు. విశ్వశ్రేయః కావ్యం. పెద్దన

హరికథా సారము

అను కావ్యమును మొదట రచించెను. గ్రంథ నామమును బట్టియు— ఛందో గ్రంథములందు కానంబడు

అంబరము పగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహము వెలయఁ గదిసిన వే
శం బలరాముఁడు చే ముస
లంబున వాని తలఁ ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్

ఆ దేవోత్తముఁడు సుధాం
భోధి నవైకాగ్రిమ దళమున బాలుండై
చేదోయిచేత దక్షిణ
పాదము గొని నోటఁ బెట్టఁ బకపక నగుచున్

ఇట్టి పద్యములను బట్టియు విష్ణువు దశావతార కథ యందలి యితి వృత్తమై యుండ వచ్చునని తోచు చున్నది. సంపూర్ణ మగు గ్రంథ మింత వరకు దొరక లేదు.

శఠకోప యతికి ఘన తరు
కుఠార కోపమ మతికిని గురుతమ హృత్కు
ర్మఠ నిరతికిఁ జతు రాగమ
పఠ నాయత నియతికి నజపా సంభృతికిన్

అను పద్యము పై పద్యములతో పాటు రంగరాట్ ఛందమునం దుండుటచేత పెద్దన హరికథా సారమును తన గురు వగు శఠకోప యతి కంకిత మొనర్చి యుండును. కావున హరికథా సారము శఠకోప

కప్పుడు నన్నయ పద్యములందు కొంచెము కటుకు తనము నాలుకకు పొడమునేమో కాని పెద్దనగారి పద్యములందు ఆ మాత్ర మైనను పొడమదు. అవి సాన తీర్చి నునుపు తేర్చి మెరుగు పెట్టిన జాతి రత్నములు. వాని నుండి గూఢార్థ ప్రతిపాదకములైన భావ మరీచులు పరిశీలించిన కొలంది వింత వింత వర్ణములతో వెలువడు చుండును. పయి పద్యము నందు శీతల గంధవాహములు కుసుమ మంజరీ సౌరభములు ఇందింది రములు గల కాంతార సంతానములు చూపినది. అవి శృంగార రసోద్దీపకములు. అచంచల మగు ప్రవరుని హృదయము వానిని చూపుటవలన శృంగార రస సంకలిత మగు నని యామె భావము. తరువాత భూసుర కైతవ కుసుమ శరాసన అని సంబోధించినది. బ్రాహ్మణుని మిషతో నున్న మన్మథుడట ప్రవరుడు. అట్టి సంబోధన చేత వరూథిని మనస్సునందలి యనురాగమును ప్రవరునకు సూచించినది. మా యింటి విందవయితివి. ఆతిథ్యము ను గైకొమ్ము.

కుందనము వంటి మేను మధ్యంది నాత
పోష్మ హతిఁ గందె వడ దాఁకె నొప్పు లొలుకు
వదన మస్మద్గృహంబు పావనము సేసి
బడలికలు వాసి చను

మనినది. ప్రవరుని మేను కుందనము వంటిదట. ఇది సౌంద ర్యాభి వర్ణనము. బంగారము నిప్పు సెగ తగులుటచేత కాంతిని బాసి కందు వారును. అట్లే మధ్యంది నాత పోష్మ హతి ప్రవరుని మేను కందినదట. వాని యందము లొలికించు ముఖము వడ తాకినదట. అందు మూలమున నామె మనస్సు బాధ పడినది. ఆ బాధకు నామె మనస్సులోని యకలంక మగు ననురాగము కారణము. దానిని ముఖ శరీర వర్ణనలచేత సువ్యక్తము గావించినది వరూథిని. ముఖము వడ దాకినది. శరీరము కందిన దనుటవలన ప్రవరుని వైవర్ణ్యతకు తాను పడుచున్న బాధ విదితము గావించినది.

ప్రియుని సుఖ దుఃఖములు తనవి గా భావించుట లీల యను శృంగార చేష్ట యగును. ఇంత వరకు మాటలలో వ్యక్తావ్యక్తముగా వెల్లడించిన ప్రేమను ఈ పద్యమునం దించుక వ్యక్తము చేసినది. ఇది యామె ప్రయత్నమునందు రెండవ మెట్టు. విన్నాడు వరూథిని పలుకులు ప్రవరుడు. ఆమె భావ మాతనికి విశద మయినది. ఎత్తిన తల వంచి నాడు. ఆ మాట లాతనికి రుచింప లేదు. అతని హృదయము శాంత రస పరిప్లుతము. అన్య కాంతల యందలి శృంగార రసమునకు తావు లేదు. శీలంబున్ శమమున్ దమంబు వాని సహజ గుణములు. కావున కాంక్ష చేయు జార కామినుల కాతడు భోగ బాహ్యుడు. వానికి దర్భలు సమిధలు స్రుక్స్రువస్సులు అగ్నులు అరణులు ఇష్టము లయినట్లు మరేవియు గాజాలవు. అవి వాని కుద్దీపన విభావములు. వానిని చూడగానె యొడ లుప్పొంగును. మేను గగుర్పొడుచును. హర్ష ముదయించును. వేలిమియున్ సురార్చనయు విప్ర సపర్యయు వాని నిత్య కృత్యములు. వరూథిని చక్కదనము గాని యామె చూపిన కాంతార సంతానములు గాని ప్రవరుని మన స్సాకర్షింప లేక పోయి నవి. అవి తనూ సుఖము నొదవించునవి. అవి వానికి తుచ్ఛములు. మ్రాసాలపై ఁ దేనియల వంటి వని యాత డెరుగును. కావుననే

నా

కరణుల్ దర్భలు నగ్నులున్ బ్రియములైన ట్లన్యముల్ గావొడల్
తిరమే చెప్పకు మిట్టి తుచ్ఛ సుఖముల్ మ్రాసాలపైఁ దేనియల్

అన్నాడు వరూథినితో. ప్రవరుడు భాషాపర శేషభోగి. కావున మనసు నొవ్వని చక్కని మాటలతో తన కార్యము నిర్వర్తించుకొన దలంచి నాడు. అండజయాన యని సంబోధించినాడు. ఇది నిరర్థక మగు సంబోధన కాదు. వరూథిని మాటలవలన ఆమె దేవతా స్త్రీ యని గ్రహించినాడు ప్రవరుడు. దేవతలు ఘటనాఘటన సమర్థులు. వరూథిని తలంచు కొనినచో తన్ను తేలికగా నిల్లు చేర్ప గల దని యూహ

పొడమినది. కావున ఆమెను వినుతిగా నా సంబోధన చేసినాడు ప్రవరుడు. అండజయాన యని యామె యానము నుతించుటలో నొక విశేష మున్నది. అతడు పరస్త్రీ పరాఙ్ముఖుడు. స్త్రీలను తేరి చూచుట ప్రవరుని వంటివా డొనరించునది కాదు. ఆమె మాటలు తల వంచి వినినాడు. కావున వానికి యాన మొకటే కన వచ్చినది. ఆ కారణముచేత నట్లు సంబోధించెను. రామునకు సుగ్రీవాదులు సీత నగలు చూపించిరి. చూచినాడు రాముడు. వానికి కన్నుల నీరు తిరిగినది. వానిని సరిగా గుర్తించ లేక పోయినాడు. లక్ష్మణుని యడిగినాడు రాముడు ఇవి సీత నగలేనా యని. లక్ష్మణుడు

నాహం జానామి కేయూరే
నాహం జానామి కుండలే
నూపురే త్వేవ జానామి
నిత్యం పాదాభి వందనాత్

అని నుడివినాడు. అట్లనుటచేత సీతయందు లక్ష్మణునకు మాతృ భావము కల దనియు నాత డామె నెన్నడు కన్నెత్తి చూడలే దనియు వాని దృష్టి యామె పాదములందే యుండెడి దనియు ఆ కారణము చేత అందెను మాత్రము గుర్తించె ననియు నీ శ్లోకమ్మునందు లక్ష్మణుని శీలము ధ్వనించు చున్న దనియు వ్యాఖ్యాతలు నుడివిరి. అట్లే వరూథిని యానమును మాత్రము కను చుండుటచేత ప్రవరుని శీలము వ్యంజిత మగు చున్నది. తరువాత నీ వొసంగు నట్టి సపర్యలు మాకు వచ్చినవి. ఇందుండఁగ రాదు అన్నాడు ప్రవరుడు. వరూథిని యేకాంతమునందు నున్న జవరాల నని తెల్పినది. ప్రవరుడు తరుణు డగు నగ్నిహోత్రి. ఆమెతో నచ్చట నుండుట తగ దని ఆంతరంగికము. పోవలయు నూరికి అని బైటికి కారణము వెలిబుచ్చి నాడు ప్రవరుడు. భక్తియు చాలు అన్నాడు. ప్రవరుడు భక్తి సంయుక్తి నెదురేగి ప్రణతు డగుచు నింటికిఁ గొని వచ్చి యాతిథ్య

మొసంగుట వాని యలవాటు. అట్టిదే యామె యాతిథ్య మని తలంచినాడు ప్రవరుడు. అత డుత్తముడు. పరుల భావము లుత్తమములు గానే పరిగణించుట యుత్తముల స్వభావము. అందు మూలమున నీ భక్తియే చాలు. నేను మీయింటికి వచ్చి యొక్కటి యును రాకుండ నొకటియునా? రాకుండినను వచ్చినట్లే. సత్క్రియా కాండము దీర్ప వేగ చనఁగా వలయును.

> ఏనిఁక యిల్లు సేరుటకు నెద్ది యుపాయము మీ మహత్త్వముల్
> మానిని దివ్యముల్ మదిఁ దలంచిన నెందును మీ కసాధ్యముల్
> గానము గాన తల్లి ! ప్రజలన్ ననుఁ గూర్పుము

అని యర్థించినాడు ప్రవరుడు. వాని మాటలకు నవ్వు వచ్చినది వరూథినికి. తల్లీ ! యను పిలుచుటచేత ప్రవరుడు వరూథినియందు తన మాతృ భావము కనపరచినాడు. ఆమె కున్న ఆలోచన పోవలయు నని వాని తలంపు. తన నిగూఢాభిప్రాయము ప్రవరుడు గ్రహింప లేదని వరూథిని తలంపు. ఆ సంబోధన పరస్పర విరుద్ధ భావములను మొలకెత్తించినది. కావున తెగబడి వరూథిని

> ఎక్కడి యూరు కాల్నిలువ కింటికిఁ బోయెద నంచుఁ బల్కె దీ
> వక్కట మీ కుటీర నిలయంబులకున్ సరి రాక పోయెనే
> యిక్కడి రత్న కందరము లిక్కడి నందన చంద నోత్కరం
> బిక్కడి గాంగ సైకతము లిక్కడి యీ లవలీ నికుంజముల్

అని యాక్షేపించినది. మనుచరిత్ర ప్రథమాశ్వాసములోని పద్యము లకును ద్వితీయాశ్వాసములోని వరూథినీ ప్రవరుల సంభాషణ సందర్భ మున విరచించిన పద్యములకును తారతమ్యము కలదు. ఇందు చిన్న చిన్న వాక్యములను పొందు పరచి పద్యములను నడుపుటయే కాక యింతలు కన్నులు, కాల్నిలువక, ఎక్కడి యూరు, రాకుండ

నొకండు వచ్చి, మఱి రెయొండనె, ఇటు వంటి దేశీయములగు వ్యావహారిక పదములు చొనిపించి పద్యములను మిగుల నాకర్షణీయములు గావించెను. సిద్ధుడు ప్రవరునితోడి సంభాషణయందు నిట్టి దేశీయములు రచనకు శోభ కలిగించినవి. ఎఱకలు కట్టుకొన్న, ఏండ్లును బూండ్లు, చెప్పక చెప్పెడు, ఇత్యాదు లరయునది. నన్నయగారి కవిత్వము మందాకినీ వాహిని. విబుధ జనావగాహన యోగ్యము. సామాన్య మానవ లోకమున కందుబాటులో నుండదు. దాదా పన్ని పద్యములు మొదటి నుండి చివరి వరకు నొక్కటే వాక్యముగా నుండును. అందందు

ఉత్తరపు గాలి విసరె వి
యత్తలమునఁ దుహినకిరణుఁ డహితుం డయ్యెన్
ఎత్తెనసల్ సేమంతులు
నెత్తమ్ములు తరిగె హిమము నెలకొనియె నృపా

వాఁడిమయూఖముల్ గలుగువాఁ డపరాంబుధిఁ గ్రుంకె ధేనువుల్
నేఁడిట వచ్చె నేఁతమ నిష్ఠ మెయిన్ భవ దగ్నిహోత్రముల్
పోఁడిగ వేల్వఁగాఁ బడియెఁ బ్రొద్దును బోయెఁ గచుండు నేనియున్
రాఁడు వనంబులోన మృగ రాక్షస పన్నగ బాధ నొందెనో

ఇట్టి పద్యములు గూడ కలవు. చిన్న చిన్న వాక్యములను జొనిపించి వృత్తములను నడిపించుట యొక పద్ధతి. అందు ప్రసాద మాధుర్య గుణములు తొణికిస లాడు చుండును. అట్టి రచన సామాన్య మానవుల చిత్తమున కందుబాటులో నుండును. పాఠకుని మనస్సునకు పదములతో పాటు భావ మవగత మగు చుండును. రసావిష్కృతి కట్టి రచన చక్కని దారి కల్పించును. కావ్యమునకు శోభ నాపాదించును. దేశీయత నెలకొని యుండును. నన్నయ తన భారతము పండితులకే కాక పామర జనాకర్షణీయముగా కూడ నుండ వలయు

నని యిట్టి రచన గావించెను. అందు లోక వ్యావహారికము లగు దేశీయములను జొనిపించెను. ప్రొద్దును బోయె, నన లెత్తె, యిటువంటి వరయునది. ఇట్టి రచనలో హృద యాకర్షణీయ మగు నంద మున్నది. ఇట్టి రచనను సర్వ సామాన్యముగా నన్నయ సంభాషణలందు వాడుచు వచ్చెను. అందు దేశీయము లగు తెనుగు పదములతో తత్సమ పదములు కలయ కలిపి పద్యము నడిపించుట వాని యలవాటు. అల్లే యల్లసాని పెద్దన వరూథినీ ప్రవరుల సంభాషలో

అండజయాన! నీ వొసఁగు నట్టి సపర్యలు మాకు వచ్చె నిం
దుండఁగ రాదు పోవలయు నూరికి నింటికి నిప్పు డేను రా
కుండ నొకండు వచ్చి మఱి యొండునె భక్తియ చాలు సత్క్రియా
కాండము దీర్ప వేగ చనఁగా వలయుం గరుణింపు నాపయిన్

ఇట్లు చిరుత వాక్యములు గల పద్యములను రచించెను. సంభాషణాంశము లందిట్టి కూర్పులో పెద్దన నన్నయగారి ననుసరించెను. తిక్కన పదముల కూర్పునకు పెద్దన పదముల కూర్పునకు తారతమ్యము కలదు. తిక్కన అచ్చిక వైకృత దేశీయ పదముల బాహుళ్యముతో పద్యము నడుపును.

వచ్చినవాఁడె ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు రా
లచ్చికినైన పెనంగిన బలంబులు రెండును గెల్వ వచ్చునే
హెచ్చగుఁ గుందగున్ దొడరు టెల్ల విధంబుల గోర్చు టట్లు గా
కిచ్చఁ దలంచి యొక్క మెయి నిత్తఱిఁ బొందగు చేతయుం దగున్

ఇది తిక్కనగారి పోకడ. తెనుగునకు సరియైన తెనుగు తనము కూర్చిన వాడు తిక్కన. తెనుగు సజీవ మగు భాష. అది యెప్పటి కప్పుడు మార్పు చుండును. తిక్కనకు పెద్దనకు మధ్య దాదాపు మూడు వందల సంవత్సరములు గడచినవి. వారి రచనలు సరి పోల్చి యిప్పుడు చూచినచో తిక్కనగారి రచన ప్రాతపడి నట్లు తోచును. ఒక్కొక్కప్పు

డది పౌరాణికము కూడ అనిపించును. ఆ కాలపు తెలుగట్టిది. విశేషించి నెల్లూరు వాసుల తెలుగులో నొక విశిష్టత గోచరించును. అదియే యీ ప్రాత తనము సమకూర్చినది. నన్నయ అంతకు ముందు మూడు వందల సంవత్సరముల క్రింద నివసించి యుండెను. అందా పౌరాణికత గోచరింపదు. దానికి కారణము అతని తెనుగు వేగినాటి తెనుగు. సంస్కృత తత్సమ పదముల బాహుళ్యము కలది. ఆ పదముల సంపుటీకరణములో అందము పొడ సూపును. పెద్దన మనుచరిత్రలో నా యందమే జీవము పోయు చుండును. ఎప్పటి కప్పుడు పాఠకుని మనస్సులో వినూతన చైతన్యము కలిగించు చుండును.

యువతీ జన సహాజ మగు సిగ్గు ప్రవరుని యెడ గల యనురాగమును వరూథినిని వివరింపనీయ లేదు. గూఢముగాను గూఢా గూఢముగాను ఇంచు కించుక అగూఢముగాను వ్యక్త పరచినది. అతడు గ్రహించుకొను నని యామె యభిప్రాయము. కాని యామె ప్రదర్శనములు నాహ్వాన ములు ప్రవరునకు భక్తి యుతములుగా తోచినవి. కావుననే భక్తియ చాలు అన్నాడు ప్రవరుడు. అతడు ఆహితాగ్ని. ఆ నాడిలు చేర కుండిన సమస్త ధర్మములు తూలి పోవును. వాని మనస్సు సత్క్రియా కాండముల మీద నెలకొని యున్నది. ఆమె భక్తియు వాని మనస్సును మరల్ప లేక పోయినది. ఆ సంగతి గ్రహించినది వరూథిని. ఆమె నెఱజాణ. వివరించి చెప్పిన గాని గ్రహించుకొన లే దని యూహించిన్నది.

నిక్కము దాప నేల ధరణీసుర నందన యింక నీ పయిన్
జిక్కె మనంబు నాకు నను జిత్తజు బారికి నప్పగించెదో
చొక్కి మరంద మద్యముల చూఱలఁ బాటలు పాడు తేంట్ల సోం
పెక్కిన యట్టి పూవుఁ బొదరిండ్లను గౌఁగిట గారవించెదో

అని సిగ్గు జార విడిచి మన స్సంతయు విప్పి చెప్పినది వరూథిని ప్రవరునకు. పరస్పర విరుద్ధ భావములు కల ఇద్దరు మహా పురుషులు

వాదించు నపుడు వారి సంభాషణలో శాస్త్రీయములైన విషయములు వెలువడు చుండును. వానిని దాపునకు చేర్చి చూచినచో నా యా శాస్త్రముల సారము విశద మగును. వరూథిని కామ శాస్త్రోపాధ్యాయిని. కామ శాస్త్రము యింద్రియ సుఖానుభవమును బోధించును. అది ఐహికము. కాముకులు దానిని అనుసరింతురు. ప్రవరుడు నిరంతరాధ్యయన అధ్యాపన తత్పరుడు. వానికి వేదములు ప్రమాణములు. వేదాచారములు ఆచరణీయములు. అవి పారమార్థిక దృష్టిని పరపించును. స్వర్గ సుఖానుభవమునకు దారి తీయును. ఇట్టి పరస్పర విరుద్ధ శాస్త్రములను మేలు బంతులుగ కొని తమ జీవితమును గడుపుచున్న పాత్రలు వరూథినీ ప్రవరులు. అందును వరూథిని గంధర్వాంగన. ఆమెకు స్వర్గ సుఖములు స్వానుభవములు. సవన తంత్రముల రహస్యమును గుర్తెరింగిన ప్రోఢ. ప్రవరుడు శాస్త్ర పరిజ్ఞానము కలవాడు. మానవుడు. వీరిరువురను మనుచరిత్ర యందు ప్రధాన పాత్రలుగా సృష్టించినవాడు పెద్దన. వారి సంభాషణ మూలమున అయిహిక సుఖములను ఖండించు నట్టి ఒక విధమగు

వేదాంత గ్రంథము

గా మనుచరిత్రను రూపొందించెను. ఈ విషయమును దృష్టియందుంచుకొని పెద్దన ప్రవరుని వివిధాధ్వర నిర్మల ధర్మ కర్మ దీక్షా పరతంత్రుడును శమ దమాది సద్గుణ గరిష్ఠుండును నగు వేదాచార పరాయణునిగా సృష్టించెను. అతడు అగ్నిహోత్రి. నిత్య నైమిత్తిక కర్మలను విధి విధానములు తప్పకుండ నాచరించువాడు. సురార్చనయు విప్ర సపర్యయు వాని నిత్య నియమములు. అతడు మకరాంక శశాంక మూర్తి యగుటచేత వరూథిని మనస్సును ఆకర్షించెను. అతడు విరాగి యని యామె యెరుంగదు. కావున తన మనస్సులోని తగులమును వానికి విప్పి చెప్పినది. అందు మూలమున వాదోపవాదములు ఆరంభమయినవి. ప్రవరుడు

వనజేక్షణ యిట్లు వలుక వరసనియమ వ్రతులై
దినములు గడపెదు విప్రులఁ
జనునే కామింప మది విచారము వలదే ?

వ్రతి యనగా యమ నియమములు గలవాడని యర్థము. యమ మనగా నింద్రియ నిగ్రహము. అది శమ దమాదులవలన కలుగును. అట్టి యమ నియమములు గలవాడ నయి దినములు గడుపు చుంటిని అన్నాడు ప్రవరుడు. దేహ మస్థిర మయినది. దానికి వినాశము తప్పదు. అది యింద్రియావశ గతి వర్తించును. ఇంద్రియములు కామేచ్ఛ గలవి. వానిని బుద్ధిచేత నుంచించుచు మోక్ష సాధన కొరకు పరమేశ్వ రార్పణముగా కర్మ నాచరించుచు దేహము మొదలగు ఆస్థ విడిచి యున్నవాడను. ముక్తి బడయ నెదురు చూచుచు దినములను బుచ్చు చున్నవాడను. అట్టి నన్ను కామింప తగదు. అని గద్దించినాడు వరూథినిని ప్రవరుడు. వనజేక్షణ యని సంబోధించినాడు. అట్టి తన గద్దింపువలన వరూథిని తన్ను అన్య విధమున భావింప కూడదు. తన కామె యిలు సేరు నుపాయము చెప్ప వలయును. ఆమె శృంగారవతి. ఆమె యందమును పొగడుచు కొంత వినుతి గావించినాడు సంబోధన మూలమున ప్రవరుడు. అతడు భాషా పరశేష భోగికదా! 'ఇంతలు కన్నులుండ' యను పద్యములోని భూసురేంద్ర యను సంబోధన వంటిదే యిది. తరువాత

వేలిమియున్ సురార్చనయు విప్ర సపర్యయుఁ జిక్కె భుక్తికిన్
వేళ యతిక్రమించె జననీ జనకుల్ కడు వృద్ధు లాకటన్
సోలుచుఁ జింతతో నెదురు సూచుచు నుందురు రాహితాగ్ని నే
దూలు సమస్త ధర్మములుఁ దొయ్యలి నేఁ డిలు సేర కుండనన్

అని తన స్థితిని వివరించినాడు వరూథినికి ప్రవరుడు. నిత్య నైమిత్తిక కర్మ లయిన స్నానము సంధ్యావందనము జపము మొదలగునవి

ముగిసినవి. దైవత కర్మలగు అగ్నిహోత్రములు దేవతార్చన అతిథి పూజ మిగిలి పోయినవి. ఆతిథ్యము దైవత కార్యము. అభ్యాగతః స్వయం విష్ణుః అని శాస్త్రములు. అతిథి పూజకు భరత దేశము నందు మిగుల ప్రాధాన్యము కలదు. ఆహితాగ్నులు ప్రొద్దు పడమర తిరిగినచో భుజింపరు. అహింసా పరమో ధర్మః. పరులకు బాధ కలిగించుటయు హింస యగును. అందును దలిదండ్రులు మిగుల వృద్ధులు. వా రాకట సోలు నట్లు చేయుట హింస యగును. మాతృ దేవో భవ. పితృ దేవో భవ. మాతాపితలు దేవతలు. వారి యెడ హింస గావించుట పాప కారణము. మాతాపితృ భక్తి యిందు మూలమున వ్యంజిత మగుచున్నది. ఇట్టి సమస్త ధర్మములు దూలును. నేను ఆహితాగ్నిని. ఆహితాగ్నులు కాల నియమము తప్పకుండ ఆ యా కర్మ లాచరింప వలెను. నియత కర్మ మాచరింప కుండుట మహాపాప మని ప్రవరుని వాదము. విన్నది వరూథిని. తన గుట్టు బైట పెట్టినను లాభము లేక పోయినది. ముఖము చిన్నపుచ్చుకొనినది.

ఓ

భావజ రూప యిట్టి యెల ప్రాయము వైదిక కర్మ నిష్ఠలన్
బోవఁగ నింక భోగములఁ బొందుట యెన్నఁడు యజ్ఞ కోటులం
బావను లౌటకున్ ఫలము మా కవుఁగిళ్ళ సుఖించుటే గదా.

అని వరూథిని లౌకిక వాదమునకు శాస్త్రమును జత పరచి నుడివినది. యజ్ఞ మొనరించినవారు అవభృత స్నానముచేత పవిత్రు లగుదురు. మరణించి స్వర్గమును చేరుదురు. స్వర్గమునందు రంభా సంభోగాది సుఖము లనుభవింతురు అని వేదములు చెప్పుచున్నవి. కావున యజ్ఞ యాగాదుల ఫలము రంభా సమాగమము. రంభ అప్సరసలలో నొకతె.

పేరు వరూథిని విప్ర కు
మార! ఘృతాచీ తిలోత్తమా హారిణీ హే

మా రంభా శశిరేఖ లు
దార గుణాఢ్యులు మదీయ లగు ప్రాణ సఖుల్.

అని చెప్పుకొన్నది వరూథిని. ఆ కారణముచేత వరూథినియు అప్స రసల కూటములలో నొకతె. కావున

హయమేధ రాజసూయము లనఁ బేర్వడ్డ
సవన తంత్రంబు లుంకువలు మాకు

అని ప్రవరునితో ముందుగా నెరిగించినది. ప్రవరుడు ఆహితాగ్ని. దేహాంతరమునందు అప్సరః సమాగమము వాని యజ్ఞములకు ఫలి తము. భౌతిక దేహమును విడిచి సూక్ష్మ దేహముతో స్వర్గము నందు అనుభవించు సుఖము ఈ దేహముతోడనే నీకు లభించు చున్నది. అందుకొరకే కదా నీవు వివి ధాధ్వరములు పొనరించినది. అని వరూథిని వాదము. కావున

సద్యో వినిర్భిన్న సారంగ నాభికా
హృతమై పిసాళించు మృగమదంబు
కసటువో బీటెండఁ గరఁగి కట్టిల నంటి
గమగమ వలచు చొక్కపు జవాజి
పొర లెత్తి ఘనసార తరువులఁ దనుఁ దాన
తొరఁగిన పచ్చకప్పురపు సిరము
గొజ్జంగి పూఁబొదల్ గురియంగఁ బటికంపు
దొనల నిండిన యట్టి తుహిన జలము

వివిధ కుసుమ కదంబంబు దివిజ తరు జ
మృదుల వసన ఫలాస వామేయ రత్న
భూషణంబులు గల విందు భోగ పరుఁడ
వయి రమింపుము ననుఁ గూడి యనుదినంబు.

అని కోరినది. ఆమె వాదము శ్రుతి హితము. కోరిక సమంజసము. కాని అది కామ ప్రేరిత మగుటచేత ఆచరణీయము కాదని వరూథిని మరచి పోయినది.

> ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే
> ఏతై ర్విమోహయ త్యేష జ్ఞాన మావృత్య దేహినం.

కామమునకు ఇంద్రియములు మనస్సు బుద్ధి ఆశ్రయములు. అది జ్ఞానమును కప్పి పురుషుని మోహ పెట్టును. ఆ మోహము పాపములకు కారణము అని గీతలు నుడువు చున్నవి. యజ్ఞ ఫలము పుణ్యమువలన పొడమినది. వరూథిని వలపు కామమువలన కలిగినది. ఇది యింద్రియములను మభ్యపరచి బుద్ధిని మోహ పరచును.

శ్రీకృష్ణరాయలు రాజాధిరాజు. వాని యేలుబడియందు మహాటవులు పెక్కు కలవు. వనేచర నాయకులు రాయలవారికి పడికాపులు. మహారాజును దర్శింప వచ్చు చుందురు. వచ్చునప్పు డెల్ల సద్యో వినిర్భిన్న సారంగ నాభము, కరగి కత్తుల నంటి గమగమ వలచు జవాజి తెచ్చి యిచ్చు చుందురు. వానిలో భాగస్వామి యల్లసాని పెద్దన్నగారు. పచ్చి కస్తూరి జవాజులలోని ఘుమాయింపు ఆ మహా కవికి నిత్యానుభవము. పచ్చకప్పురము సిరములు గొజ్జంగి నీరు మహారాజు పూదోటలలో తయారగు చుండును. వాని ననుభవించుటకు పెద్దనగారికి సర్వ స్వతంత్ర మున్నది. కావున నీ పద్యము స్వానుభవము మీద రచించిన దగుటచేత నింత రమణీయముగా కుదిరినది. దీనిని చూచి వ్రాసిన యితర కవులు గలరు. అనుకరణ మనుకరణమే. మొదటిదాని యందు మెంత ప్రయత్నించినను రాజాలదు. తరువాత వరూథిని

> ఎన్ని భవంబులం గలుగు నిక్షుశరాసన సాయక వ్యథా
> ఖిన్నత వాడి వత్తలయి కేలఁ గపోలము లూఁది చూపులన్

విన్నఁ దనంబు దోఁపఁ గను వేదురునం బయిగాలి సోఁకినన్
వెన్న వలెం గరంగు నలివేణులఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు భాగ్యముల్

అని యూరించినది. ఈ పద్యము తన్ను వరించిన గంధర్వుని మనస్సునం దుంచుకొని పల్కినది వరూథిని. పంచ భూతాత్మక మగు నీ శరీరముతోడనే స్వర్గమునం దాసించు సుఖము నావలని నీ వనుభవింప గలవు. అనశన వ్రతములతో శరీరమును శుష్కింపచేయ నేల యని అన్నది వరూథిని. విన్నాడు ప్రవరుడు. దానిని పూర్వపక్షము చేసినాడు. నీ వన్న విషయము లన్నియు కామికి గాని మోక్ష గామికి గాదు. బ్రాహ్మణుడు ఇంద్రియములకు లోబడి మరుని బాణముల పాలయి బ్రహ్మానం దాదిరాజ్య పదవి నుండి తొలంగి పోవును అని సమాధానము చెప్పెను. అవును ఆ మాట సత్యము. కర్మాచరణము రెండు విధములు. కామ కర్మ యని నిష్కామ కర్మ యని. కామాసక్తుడగు వాడు కోరికను మనస్సునం దుంచుకొని నిత్య నైమిత్తిక వేద కర్మలను ఆచరించును. అట్టి వారికి స్వర్గ సుఖము లభించును. అప్సరః సమాగమము చేకూరును. అట్టి వాడు పుణ్య ఫలానుభవమును పొందిన తరువాత మరల భూలోకమునందు జన్మించును. అందు మూలమున స్వర్గ రాజ్య పదవి నుండి పరిచ్యుతుడగు చున్నాడు. రెండవది నిష్కామ కర్మ. జ్ఞానవృడు చేయు నిత్య నైమిత్తిక నైతిక కర్మ లన్నియు ఫలము నపేక్షింపక లోక హితమును గోరి పరమేశ్వ రార్పణముగా నాచరింప వలయును. అందు మూలమున జన్మ విరహిత మగు శాశ్వత బ్రహ్మ పదవి లభించును. అదియే మోక్షము. ఈ సిద్ధాంతమునే కర్మ సిద్ధాంత మందురు. ఇది పూర్వ మీమాంస సారము. దీనికి భాట్ట మత మని పేరు. కుమారిల భట్టు మహాపండితుడు. ఆరవ శతాబ్దములోనివాడు. చార్వాకాది మతములను ఖండించి కర్మ సిద్ధాంతము స్థాపించెను. జైమిని సూత్రములకు మహాభాష్యమును రచించెను. దానికే పూర్వ మీమాంస యందురు. ఇందలి సారాంశమునే

> తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర
> అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పర మాప్నోతి పూరుషః

అని గీత లుపదేశించు చున్నవి. పరం అనగా మోక్ష మని శంకరులు నుడివిరి. సత్త్వ శుద్ధి ద్వారమున కర్మయోగి మోక్షమును పొందు నని శంకర గురుపాదుల మతము. కర్మ యోగమే ఆత్మ దర్శన వ్యాపారమున శ్రేయస్కర మని రామానుజ మతము. అట్టి యాదర్శ ప్రాయు డయిన కర్మయోగిగా ప్రవరుని పాత్ర మలచినాడు పెద్దన. వేద మతము నందలి బ్రహ్మ పదార్థమును తన మతమున కనుగుణముగా వరూథిని

> ఎందే డెందము కందళించు రహిచే నేకాగ్రతన్ నిర్వృతిన్
> జెందున్ గుంభ గత ప్రదీపకళికా శ్రీ దోఁప నెందెందుఁ బో
> కెందే నింద్రియముల్ సుఖంబుఁ గను నాయింపే పరబ్రహ్మ మా
> నందో బ్రహ్మ యటన్న ప్రాఁజదువు నంత ర్బుద్ధి నూహింపుమా

అని నిర్వచనము చేసినది. ఇది సాంఖ్య మతము. ప్రకృతి సత్త్వ రజ స్తమో గుణముల సామ్యావస్థ. అది సకలమునకు కారణము. ప్రకృతి నుండి బుద్ధి జనించును. బుద్ధివలన అహంకారము, అహంకారమువలన శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధ తన్మాత్రలు కలుగును. పంచ తన్మాత్రల నుండి పంచ భూతములు, పంచ కర్మేంద్రియములు, పంచ జ్ఞానేంద్రియములు మనస్సు కలుగును. దేహము పంచ భూతాత్మక మయినది. ఆత్మ దేహముతో సంసర్గమువలన సుఖ దుఃఖాదు లనుభవించు చున్నటు లుండును. తామరాకునకు నీ రంట నట్లు ఆత్మకు కర్మ లేప ముంటదు. ప్రకృతి జగత్తును సృష్టించును. ఆత్మకు సంబంధము లేదు. జడ మగు ప్రకృతి ఆత్మ సంయోగముచేత సృష్ట్యాది వ్యాపారములు జరుపు చున్నది. ఆ ప్రకృతియే ఆత్మకు భోగ మోక్షముల నిచ్చును. కావున ఇంద్రియానుభవమువలన కలుగు ఆనందమే బ్రహ్మ. అందువలన నింద్రియ

ములను దేహమును పరిపుష్టము కావించుకొని యింద్రియ సుఖము ననుభవింప వలయును. దానివలన కలుగు సుఖమే యానంద మని వరూథిని వాదము. శుక రంభా సంవాదమునందు రంభ శుకునితో నిట్లే వాదించినది. పెద్దన యా గ్రంథమును చదివి దీనిని రచించి యుండును. వరూథిని ఘటికురాలు. వాదనమునం దాతని మెప్పించి యా నని పించుకొన వలయును. వానిని లోబరచుకొన వలయును. తన కార్యము నిర్వర్తించుకొన వలయును. ప్రవరుడు పరబ్రహ్మో పాసకుడు. ఆనందో బ్రహ్మ. ఆనంద ఏవ బ్రహ్మ అని వేదాంత శాస్త్రము. ఆనందమే బ్రహ్మ యని దాని భావము. బ్రహ్మ యనగా పరతత్త్వము. దేనివలన ఆనందము కలుగునో అదియే పరతత్త్వ సాధన మనియు దానివలన కలుగు ఆనందమే పరతత్త్వ మనియు వరూథిని వాదన. దేనియందు మనస్సు సంప్రీతి చెందునో ఏకాగ్రత కలిగి కుంభ గత దీప కళిక వలె నిశ్చలత వహించి యుండునో ఎందును చలింపక ఇంద్రియము లెందు సుఖించునో ఆ యింపే పరబ్రహ్మ. ఆన దో బ్రహ్మ యని వేదములు నుడువు చున్నవి. ఆ యానందము రతివలన లభించును. అదియే బ్రహ్మ మని వాదించినది వరూథిని. ఆమె వాదము కాముకులకు నచ్చునది. కామమునకు పరమావధి ఆనంద మనుటలో సందేహము లేదు. అది ఇంద్రియ జన్యము. ఆ యానం దానుభవములో మనస్సు సంప్రీతి నొందు ననుట నిజము. ఇంద్రియములు ఏకాగ్రత కలిగి నిశ్చలత వహించును. కాని అది క్షణికము. విషయికము. రత్యంతమునం దా యానంద ముండదు. ఇది ఐహికము. బ్రహ్మ పర మయిన ఆనందము సుస్థిరము. అవిషయికము. ఆత్మను సంబంధించినది. ఆనందము అను శబ్ద మొకటి యైనను లక్షణముచేత సాధనముచేత విభిన్నములగు చున్నది. ఆ సంగతి ప్రవరునికి తెలియును. అలసాని పెద్దనగారు తన ప్రతిభ నంతయు వినియోగించిచి శిల్ప కళా నైపుణ్యము నంతయు ప్రదర్శించి తీర్చి దిద్ది మెరుగు పెట్టిన పాత్ర ప్రవరుడు. వానిని లోకమున కాదర్శ ప్రాయుడు

కర్మయోగియు నగు సంసారియుగా చికిలి చేసి కావ్యమునందు ప్రతిష్ఠించినాడు. ప్రవరుడు తత్వ విదుడు. ఫలాపేక్ష లేక పరమేశ్వ రార్పణముగ కర్మ కలాపములను నిర్వర్తించువాడు. బ్రహ్మానందానుభవము కలవాడు. వరూథిని విపరీత భాషణములను ఆలించినాడు. ఈ పాండిత్యము నకుఁ దక్క మఱి యెందేఁ గంటిమే అని పరిహసించినాడు. రేపును మాపును హవ్యములచేత తృప్తు డగు వహ్నియొసగు సౌఖ్యము నీ కెరుగ రాదు. అరణులు దర్భలు అగ్నులు నాకు ప్రియ మైనట్లు ఇతరములు కాజాలవు. ఒడలు శాశ్వతము కాదు. ఇంద్రియ సుఖములు మ్రానుల మీది తేనియల వంటివి. ఆత్మానందానుభవము స్థిరమైనది. అదియే బ్రహ్మానందము. పరతత్వము. అని సిద్ధాంతీకరించెను. ఆ మాటలకు వరూథిని హృదయము జల్లు మన్నది. ముఖము చిన్నపోయినది. కన్నుల నీరు క్రమ్మినది. ప్రవరుని పుల్కపుల్కన చూచినది. డగ్గుత్తికతో తల యూచినది. "వనిత తనంతఁ దా వలచి వచ్చిన చుల్కన కాదె యేరికిన్" అన్నది. ఇందు అశ్రువు గద్గదిక అను సాత్విక భావములు వర్ణింపబడినవి. ఒక విధముగా వరూథినీ ప్రవరుల సంభాషణము

దేహాత్మల వివాదము

దేహము పంచ భూతాత్మక మయినది. పంచ జ్ఞానేంద్రియములు పంచ కర్మేంద్రియములు నందిమిడి యున్నవి. శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాదులగు తత్త్వములు ఇంద్రియ లక్షణములు. కావున ఇంద్రియము లా యా తత్త్వానుభవముల నపేక్షించును. అందువలన కలుగు సుఖానందమునందు రమింప నభిలషించును. ఆత్మ పరమేశ్వరుని రూపము. అది ఈశ్వరానుసంధానము కోరును. దానికి సాధనము నిత్య నైమిత్తిక వేద కర్మాదులు. మనుచరిత్రమునందు వరూథిని దేహము. ప్రవరు డాత్మ. వారి వారి వాదములు పెద్దన కథా రూపమున ప్రదర్శించెను. వరూథిని తన ప్రయత్నమును మాన

లేదు. బలవంతము మీఁద తన కార్యము సాధించుకొనవలె నని ప్రయత్నించినది.

వెతలన్ బెట్టకు మింక న న్ననుచు నీవీ బంధ మూడన్ రయో
ద్ధతి నూర్పుల్ నిగుడన్ వడిన్ విరులు చిందన్ గొప్పు వీడన్ దనూ
లత తోడ్తోఁ బులకింపఁగా నసున యాలాపాతి దీనాస్యయై
రతి సంరంభము మీఁఱ నిర్జర వధూ రత్నంబు పైపాటునన్.

ప్రాంచ ద్భూషణ బాహు మూల రుచితోఁ బాలిండ్లు పొంగారఁ బై
యంచుల్ మోవఁగఁ గౌఁగలించి యధరం బాసిం

చినదట. ఇది భావ శబలత. ఇందు కొంత రతి శృంగార మిమిడి యున్నది. మోహావేశమున వరూథినికి నొడలు తెలియ లేదు. ఆమె పరవశత్వమును పొందినది. జారుపాటులను గ్రహించుకొన లేదు.

స్రస్తా నీవీ నఖలు సహసా సా స్వయం ముక్త బంధా
గాఢాలింగన తత్పరే విగళితా నీవీ దృఢాపి స్వయం

అని కావ్యములు నుడువు చున్నవి. కామావేశమున దృఢముగా ముడిచిన నీవియే తనంతట తాను సడలునట. మిగిలిన జారు పాటుల సంగతి వేరె చెప్ప వలసిన పని లేదు. అల్లసాని పెద్దన మిగుల సునిశిత మగు పరిశీలనా దృష్టి కలవాఁడు. ఏ సందర్భమున వెలందుల యే యవయవ మెంత వరకు నల్లల నాడునో ఏ యవయవ మెంత వరకు నుబికి దుబ్బిస లాడునో బాగుగా పరిశీలింప గలడు. దానిని యథా రీతిగా పద్యములో కావ్యమునం దిమిడ్చ గలడు. చూచి ఝుళం ఝుళ త్కటక, మట్టెల్ మ్రోయగ ఇత్యాది పద్యములు దానికి ప్రబల తార్కాణములు. అంత కంటె విశేషము వరూథిని యిరు చేతుల నెత్తి ప్రవరుని కౌగలించుకొని యధరం బాసించినదట. పెద్దన చూ పెక్కడ గ్రహించినదో గాని పాలిండ్లు పొంగాదినవట. పై యంచులు పొటకరించినవట. ఎంత రసికత! అంచు లనగా చూచుకములు. చక్కని

పద మేరుకొనినాడు. పద లాలిత్య మన యట్లుండ వలయును. మహాకవులకు పిలిచిన పదములు పలుకును. ఆ కౌగలించుటయు అంచుల్ మోవగఁ గౌఁగలించినదట. ఎంత చక్కని భావము. స్త్రీల కౌగలింపులో మృదుత్వ మున్నది. పొటకరించిన చనుల తుదలు పురుషుని యురమున మోపుట వారి స్వభావము. అదియే వారి కౌగిలింత. తెలుగు కవులలో ఆ నాజూకు తనము సరిగా గ్రహించిన వాడు ఒక్క పెద్దన మాత్రమే. యువతులకు కామోద్రేకమున చను లుబికి బిగువు వారుటయు మొనలు పులకించి పొటకరించుటయు శాస్త్ర సమ్మతము. పెద్దనగారి కది యనుభవమునం దున్నది. ఆయన రసికుడు. ఆ వింత కనిపెట్టి యుండును. అది వరూధినియం దారోపించెను. కవుల యనుభవములే కవితలు, కావ్యములు.

హా శ్రీహరీ!

యంచున్ బ్రాహ్మణుఁ డోర మోమిడి తదీ యాంస ద్వయం బంటి పొ
మ్మంచున్ ద్రోచె

పెద్దన ప్రవరుని పాత్ర పోషణమునందు పద పదంబున మిగుల జాగ రూకతతో వర్తించెను. వరూధిని ప్రవరుని కౌగలించినది. ప్రవరుడు ఆమె యిరు భుజముల నంటి పొమ్మని త్రోచినాడట. అట్టి తొందర పాటునందును ప్రవరుడు తన శీలమునకు భంగము పొరపాటున నైన రానిచ్చుకొన లేదు. అది పెద్దనగారి ప్రతిభ. కలంచునే సతుల మాయల్ ధీర చిత్తంబులన్, అను అర్థాంతర న్యాసముతో పద్య మును ముగించినాడు పెద్దనగారు. ప్రవరుడు ధీర చిత్తము కలవాడు. వరూధిని మాయలు వానిని కలంచ లేక పోయినవి. ఇట్టి ప్రవరుని మనో దార్ఢ్యమును ముందుగాఁ

"అచట పుట్టిన చిగురు కొమ్మయిన చేవ"

అను గీత పాదమునందు సూచించెను. ప్రవరుడు హరిని తలంచుట చేత విష్ణు భక్తుడని యూహింప వలసి యున్నది. తరువాత ప్రవరు

దగ్ని దేవుని ప్రార్థించెను. అగ్ని దేవుడు వానికి ప్రత్యక్ష మయ్యెను. ప్రవరునియందు విలీన మయి యింటికి చేర్చెను. అంతటితో ద్వితీయాశ్వాసము పూర్తి యగును. వరూథిని వియోగ శృంగారముతో తృతీయాశ్వాసము ప్రారంభ మగు చున్నది. వరూథిని ప్రవరుని యంద చందములను తలంచుకొని విషాదము నొందినది. అంతలో సూర్యాస్తమయ మయినది. సాంధ్యా రాగము పొడమినది. కటిక చీకటు లావరించినవి. చంద్రోదయ మైనది. వెన్నెలలు వ్యాపించినవి. వీని నన్నిటిని పెద్దనగా రిరువది యయిదు పద్యములలో వర్ణించెను. ఆయన వర్ణనలలోని భావములు మిగుల మనోహరము లైనవి. పాఠకుల వూహా కందుబాటులో నుండును.

అంతటఁ బ్రాచి నిశాపతి
యంతిక గతుఁ డౌట విని ముఖాలంబి తమః
కుంతలములు దీర్పఁగఁ గొను
దంతపు దువ్వెన యనంగ ధవళిమ దోఁచెన్

అని చంద్రోదయమునకు పూర్వము తూర్పు దెస పొడమిన తెల్లని కాంతులను ఉత్ప్రేక్షించినాడు పెద్దన. దంతపు దువ్వెనను చూడని వారుండరు. అట్టి జన సామాన్య మగు వస్తువుతో పోల్చుటచేత పాఠకుని మనస్సు పద్యమునందలి భావమును చక్కగ అవగతము చేసికొన గలదు. అందు మూలమున పాఠకుడు రసానుభవము పొందును. కాళిదాసు కవితలో నున్న రహస్య మిదియే.

క్వ సూర్య ప్రభవో వంశః
క్వ చాల్ప విషయా మతిః
తితీర్షు ర్దుస్తరం మోహా
దుడుపే నాస్మి సాగరం

అని నుడివినాడు కాళిదాసు. ఇందలి ఉపమానము సర్వ జనులకు

విదిత మైనది. అందు మూలమున పదార్థములతో పాటు భావార్థము హృదయ గోచరమై పాఠకుడు రసావిష్టు డగును. ఇట్టి రచన రసము నకు ఉపస్కారక మగును. కావ్యాంగనకు శోభ నాపాదించు నలంకార మగును. పై శ్లోకమునందు విషమాలంకారము, దృష్టాంతాలంకారము కలవు. ఆ రెండలంకారములు రెండు విధములుగ రసావేశమును కలిగించి పాఠకుని చిత్తమునకు మిగుల ఆనందము నొదవించు చున్నవి. "ఆనందో రసః" అదియే రసము. పెద్దనగారు పద్యమునందు "ముఖాంబుజ తమః కుంతలము"లందు రూపకమును పొదివి "దంతపు దువ్వెన యనంగ" యనుటలో ఉత్ప్రేక్షను పొందు పరచెను. వానియం దుపయోగించిన యుపమానములు సకల మానవులకు తెలిసినవి. కావుననే ఆ పద్యమును చదువు నపుడు మన స్సుప్పొంగును. ఆంగ్లేయ కవుల రచనయందు కనిపించు విశేషము కూడ నిదియె. వానిని చదివి యాంధ్రులు చిత్తమునందు మురిసిపోవు చుందురు. అది సర్వ జనావగతము లగు ఉపమానములలో నున్నది. ఇంకొక పద్యము

> కలయ జగమునఁ గల యట్టి నలుపు లెల్లఁ
> దెలుపులుగఁ జేసి నీడలు దెలుపు సేయఁ
> గా వశము గామిఁ బాడము దుఃఖమునఁ బోలె
> సాంద్ర చంద్రిక తుహిన బాష్పములు గురిసె.

ఇట్టి రచనయె పెద్దనగారిని కవి లోకమునందు పెద్దవానిని చేసినది. ఆ రేయి యంతయు మదన పరితాపముచేత వేగినది వరూథిని. మరుడు విరహిణీ జనములను బాధించు కఠిన హృదయుడు. చంద్రుడు మలయ మారుతము వానికి సహాయ కారులు. వీరు మువ్వురు కలసి కాముకులను వేసట పెట్టు చుందురు. వారివలన తిప్పలు తిను చుందురు. ఇది కావ్య లోకము. కావ్య ప్రపంచమునందు తెనుగు భాషలో

మన్మథ దూషణాదులు తెచ్చి పెట్టినవాడు అల్లసాని పెద్దన. తరువాతి కవు లందరు వాని ననుసరించిరి. పెద్దన లక్షణము ననుసరించి చంద్ర దూషణము, మన్మథ దూషణము, మలయ మారుత దూషణము, యథా విధిగ నడిపించెను. అందుండి యొక పద్యము.

గో వధము సేయు తురకల
దైవంబవు నీవు మొదలఁ దక్కఁక పాంథ
స్త్రీ వధము సేయ రోయుదె
నీ వర్తన యేమి చెప్ప నీరజ వైరి

రాయలవారి కాలమునందు తురకలు చెలరేగి తెనుగు దేశమును ఆక్రమింప యత్నించిరి. రాయలు వీరాధి వీరుడు. రణ రంగమున బీజపూరు, గోలుకొండ, అహమ్మదు నగరు నవాబులను ఓడించి వారి గర్వ మడంచెను. రాయలు తురకల హృదయ శల్యమై మెలంగెను. రాయలకు నవాబులయందు వారి చర్యలయందు ఆచార వ్యవహారము లందు విద్వేషము కలదు. రాయల బహిః ప్రాణము అల్లసాని పెద్దన. తురకలు హిందూ మతముపై కల ద్వేషము కొలంది గోవులను వధింతురు. గోవులు భారతీయులకు దేవతలు. అట్టి దేవతలను పట్టి వధించు తురకలపై హైందవులకు ద్వేష ముండుట సహజము. రాజ కీయముగాను మత విషయకముగాను భారతీయులను ద్వేషించు నట్టి తురకల దుశ్చరితమును ఈ పద్యమునందు పెద్దన ప్రకటించెను. తనకు వారి యెడ గల వైషమ్యమును వెలిబుచ్చెను. అట్లు కానిచో "గోవధము సేయు తురకల దైవంబవు" అని పద్యమును ప్రారంభింపడు. అట్టి వాడవు "స్త్రీ వధము సేయ రోయుదె" అని చంద్రుని ఉపాలంభించినది వరూథిని. ఇందు సూచ్యాలమున తురకలు హైందవ స్త్రీలను పెట్టిన బాధ స్ఫురించును. దైవమును బోలి భక్తుల యాచార ముండును. ఇట్లు చంద్ర మన్మథ మలయమారుతోపాలంభ ములు సాగినవి. ఈ విధమును పరిశీలించి కావ్య కర్తలు ఉచితా

నుచితములను పరిశీలింపక యేదో యొక పట్టున యిట్టి యుపాలంభములను చొనిపించుచు వచ్చిరి. ఆ కారణముచేత మనుచరిత్ర తరువాత విరచించిన శృంగార కావ్యములు దాదాపన్నియు నొక్కటే రకముగా తేలినవి. ఆంగ్లేయ భాషా కోవిదుల పరిహాసములకు గురి యైనవి. వీనితో పాటు కేళీవన విహారము, జలక్రీడ, పాడిన పాట లైనవి. తెల్లవారినది.

ఘనసార పంక మొక్క లతాంగి దెచ్చిన
  ముట్టి వ్రేలనె చుక్క బొట్టు పెట్టి
యింతి యొక్కతె పూవు టెత్తు లెత్తిన జూచి
  విసువుతో నొక కొన్ని విరులు దుఱిమి
పడఁతి యొక్కతె రత్న పాదుక లిడ నిల్చి
  తొడుగ కవ్వాలికిఁ బో నడుగు వెట్టి
బాగాలు వెస నొక్క పద్మాక్షి యొసఁగిన
  వెగ్గలం బని కొన్ని వెడల నుమిసి

సగము గొఱికిన యాకును సఖులు పిలువ
సగ మొసఁగు నుత్తరముఁ దెల్పి సగము మఱపు
సగము నయి చింతచే సగ మగుచు నరిగె
నవ్వరూథిని యంతి కోద్యానమునకు.

అచట మాయా ప్రవరుని గాంచినది. దానిని పెద్దన

అర్ధ చంద్రుని తేట నవ్వఘళించు లలాట
  పట్టిఁ దీర్చిన గంగ మట్టితోడఁ
జెక్కుటద్దములందు జిగి వెల్లువలు చిందు
  రమణీయ మణి కుండలములతోడఁ
బసిఁడి వ్రాఁత చెఱంగు మిసిమి దోఁపఁ జెలంగు
  నరుణాంశు కోత్తరీయంబుతోడ

సరి లేని రాకట్టు జాళువా మొలకట్టు
బెడఁ గారు సీర్కావి పింజెతోడ

ధవళ ధవళము లగు జన్నిదములతోడఁ
గాశికా ముద్ర యిడిన యుంగరముతోడఁ
శాంత రస మొల్కు బ్రహ్మ తేజంబుతోడఁ
బ్రవరుఁ డయ్యె వియచ్చర ప్రవరుఁ డపుడు.

అని వర్ణించెను. ప్రవరుని వేషమును పెద్దన యింతకు ముందు ఎచ్చటను విపులముగా వర్ణించ లేదు. కావ్యాదియందు మకరాంక శశాంక మనోజ్ఞ మూర్తి అని మాత్రమే నుడివి యూరకుండెను. వాని గుణ శీలములను బీరు వోసీయ కుండ వర్ణించెను. వరూథిని వదన ప్రభూత అను పద్యముచేత వాని యవయవ లావణ్యము నుగ్గడించినది. అది ఆలంకారికము. కావ్య ప్రసంగము. పెద్దన పై పద్యనముందు చక్కని శిల్పమును పొందు పరచి మాయా ప్రవరునియందు ప్రవరుని సహజ సౌందర్యమును వేషధారణమును వర్ణించినాడు. ఇట్టి పద్యము ఇచ్చట కావ్యమునకు శోభ కల్గించు నని ముందుగా యోచించి చేసిన పని. పెద్దన ఆలోచనా పరుడు. ఏ సందర్భమునందు ఏ పద్యము కథకు రస పోషక మగునో బాగుగా ఆలోచించి ఆ యా పద్యములను ఆ యా చోటులందు వెలయింప నిర్ణయించుకొని కావ్య రచనకు పూను కొనెను. మాయా ప్రవరుని చూచినది వరూథిని. కాంచి కణ క్వణ త్కనక కాంచియై యెదు రేగినది. మొదట ప్రవరుని చూచి ఝుళం ఝుళ త్కటక సూచిత వేగపదార విందయై లేచి కుచంబులు స్దురుము లేనదును అల్లల నాడ పరుగిడి పోయిన ఆయుత్సాహ మిప్పుడు లేదు. దానికి కారణము ముందు పడిన తిరస్కారము. అందువలన దైన్యము పొడమినది. ఆమె నికుంజాచల వీథిఁ దారుచు ఘనాంత చల చ్ఛప లాకృతిని కలదియై మాయా ప్రవరుని సమీపించినది.

తోలుదో ల్త వానిఁ గన్నులఁ గాంచి నప్పుడ
పల్లవా ధర గుండె జల్లు మనియె.

ఇది కంపము.

నట రెండు మూాఁ డంజ లరుగు నప్పుడు కాళ్లఁ
బంకజాక్షికిఁ దొట్రు పాటు గదిరె.

ఇది తొట్రుపాటు.

డాయంగఁ జను నప్పుడు ముఖాంబుజంబునఁ
గంబు కంధరకు దైన్యంబు దోఁచెఁ

ఇది దైన్యము.

గదిసి నిల్చిన యప్డ కనుదోయి ఱెప్పల
లలనకు మిగులఁ జంచలత బెరసెఁ

గటకటా యను నపుడు గద్గదిక పొడమెఁ

ఇది వైస్వర్యము.

జెఱఁగు పట్టిన యపుడ లేఁజెమట గ్రమ్మె.

ఇది స్వేదము.

సొలసి మాటాడ నుంకింపఁ దలచి మోముఁ
దేరకొని చూచు నపుడ కన్నీరు వొడమె.

ఇది అస్రువు. ఇట్లు సాత్విక భావము లన్నియు క్రమ క్రమముగా వరూధినికి ముంచుకొని వచ్చినవి. పెద్దనగారు వరూధిని చర్యలను లక్షణములను ఈ సందర్భమున చూచి వచ్చి నట్లే వర్ణించెను. అదియే యాయనలో నున్న గొప్పతనము. దేనిని వర్ణించినను మిగుల సహజముగ వర్ణించును. అది జరిగి నట్లే యుండును. ఇట్టి సందర్భ శుద్ధి కావ్య కవులందు చాల అరుదు. వరూధిని మాయా ప్రవరునితో

రా వైరాగ్యముఁ బూని నీవు కడు నిర్దాక్షిణ్య చిత్తంబునన్
రావై తేఁ జవి గాని యిందులకు హా హా రా హా రిగాఁ బోరి యే
లా వాలాయము సేయఁగా బ్రతుకు నీ వాచారవంతుండవై
చావో యెక్కడిదో నీ యెడం బోడము వాంఛన్ భూసుర గ్రామణీ

అని అతి దీనముగా బలికినది. ఇది దైన్యమను సంచారీ భావము. బల మరి యునికిన్ దయరాఁ బలుకుట దైన్యంబు అని కావ్యాలంకారము. అత డందులకే వచ్చినవాడు గావున

ఐనన్ గానిమ్ము భవ
దీనతకై వ్రతము విడిచితిన్ బరులకు మే
లైనన్ జాలు శరీరం
బైన నుపేక్షింప వలయు నది యట్లుండెన్

తివురక యింకొక్కటి విను
కవయు నెడన్ వలయుఁ గన్నుఁ గవయును మూయన్
భువి నిది యస్మద్దేశ
వ్యవహారము కన్నుఁ దెఱవ నఘ మగుఁ దెఱవా

అని నుడివెను. అందుల కామె యొడంబడెను. కామాంధోపి న పశ్యతాం. యుక్తా యుక్త వివేక శూన్యాః కామాంధాః. వరూథిని దేవాంగన. మాయా ప్రవరుని మాటలయందలి సత్యాసత్యము లెరుంగదా! యను సందేహము కలుగ వచ్చును. గంధర్వుని గుర్తింప లేక పోవుటయు మాటలు నమ్ముటయు కామాంధత్వము కారణము. వరూథినీ మాయా ప్రవరులకు సమాగమ మయినది. వరూథిని గర్భము తాల్చినది. సందర్భము నెరింగి రస భావములను కథాను గుణముగా పాత్రయందు పొందు పరచి వర్ణించుటలో పెద్దనకు సాటి యగు కవి లేడు. అట్టి స్థితియందు పాత్రల శృంగార చేష్టలతి సహజముగా వర్ణించి పాఠకుని కనుల యెదుట నిలుపును. ఆ సంద

ర్భమునందు పాత్రయందు చందములు గోచరింప చేయును. అది పెద్దనగారి వర్ణనలోని విశిష్టత. వరూథినిని వర్ణించిన పద్యము లన్నియు నట్టివి. మాయీ ప్రవరుడు నీవు వదలఁ జెల్ల దేను నిను సమ్మతిలఁ జేసి యేఁగు దనుక అన్నాడు.

అని యాస గలుగఁ బలికిన
విని వేలుపు వెలఁది మోము వికసిల్లంగాఁ
దన చేతి చెఱఁగు బిగియన్
బెనఁచుచుఁ దల వాంచి నగవు బెరయఁగఁ బలికెన్

ఇందు వరూథినియందు హసిత మను శృంగార చేష్టయు జాడ్య మను సంచారీ భావముతో పొందు పరచి వర్ణింప బడినది. మదిఁ గల కోరిక చేకూరిన నల వెరుగక యునికి జాడ్య మని కావ్యాలంకారము.

రస పోషణము

నందును రసానుగుణముగా పాత్రలను మలచుటయందును పెద్దన సిద్ధ హస్తుడు. గుణముల చేత ప్రవరుని నాదర్శ ప్రాయు డయిన ధీరశాంతుని గావించినాడు. అతనిని మకరాంక శశాంక మనోజ్ఞ మూర్తిగా మలచినాడు. అందు మూలమున వరూథిని వంటి శృంగార నాయిక, అందును గంధర్వాంగన యగు వేశ్య, వాని చక్కదనమునకు కను వేమరు నొంద వలయునని పెద్దనగారి యభిప్రాయము. వానికి కూళ టులు కొలిచి చేసిన కూరిమి సోమిదమ్మను భార్యగా చేసినాడు. అంతటితో నూరకుండ లేదు. తల్లియు దండ్రియు దేవియుం దేవర వోలె నుండి యిలు తీర్పగ కాపురము సాగు చుండు నని ప్రవరుని జీవ పితృనిగా సృష్టించినాడు. వాని సంసారము లోకమునకు మేలు బంతి యైనది. అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజాత్ అని తైత్తిరీ యోపనిషత్తు. కావున ప్రవరుని పేద సంసారిని చేయ లేదు. శరీర మాద్యంఖలు

ధర్మ సాధనం. ధర్మసాధన మయిన శరీరము ననన్యాపేక్షముగా పోషించు కొనుటకు మాన్య క్షేత్రములు కల్పించినాడు పెద్దన. అవి పెక్కు చందాలను బండునట. ఒకప్పుడును ఇంట పాడియు బంటయు దరుగదు. ప్రవరుని సిరి సంపదలు గల ఆహితాగ్ని సంసారిగా రూపొందించెను. ఆ పాత్ర నిర్మాణములోనే పెద్దనగారి ప్రజ్ఞ భాసిల్లు చున్నది. మిగిలిన గుణముల మాట టుండ నిండు

తీర్థ సంవాసు లేతెంచినా రని విన్న
నెదురుగా నేగు దవ్వైంత యైన

అను పద్యమునందు ప్రవరుని త్రైర్థిక సేవయు తీర్థయా త్రాస క్తియు సూచింప బడినవి. ఈ గుణములు ప్రవరునియందలి శాంత రసమున కుప స్కారకము లయినవి. అవియే వానిని హిమాచలమునకు తెచ్చినవి. వరూథిని నాయకురాలు. ఆమె గంధర్వాంగన. సామాన్య గంధర్వాంగన కాదు

చిన్ని వెన్నెల కందు వెన్నుఁ దన్ని సుధాబ్ధిఁ
బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు

అను పద్యముచేత నామె జాత్యౌన్నత్యము గాన నాట్య కళా వైదుష్య మనన్య సామాన్య మని నిరూపింప బడినది. నాయికా నాయకు లిరువురు శృంగార శాంత రసములచేత నిబిడీకృతు లయిన పాత్రలు. వారికి వారె సాటి. శృంగార రసమునకు గానము ప్రాబల్యము కూర్చు నంగము. ఒక విధముగా రస పోషక మని చెప్ప వచ్చును. ఆ రెంటికి పరస్పర సన్నిహిత సంబంధ మున్నది. కావున పెద్దనగారు వరూథినిని వైణికురాలను చేసి శశికాంత మణి పీఠిపై కూర్చుండ పెట్టినాడు ప్రవరుడు వచ్చు వేళకు. పెద్దనగారు గాన

ప్రియుడు. అందును వీణా వాదన మనిన ఆయనకు మిగుల ప్రీతి. ఆ కారణము చేత

> కమ్ర కర పంకరుహ రత్న కటక ఝుణ ఝు
> ణ ధ్వని స్ఫూర్తి తాళ మానములు గొలుప
> నింపు దళుకొత్త వీణ వాయింపు చుండి

నది వరూధిని యని వర్ణించెను. వరూధిని యందాల రాశి. తత నితంబాభోగము చేతనే యామె యౌవన ప్రాదుర్భావమును నిరూపించినాడు పెద్దన. ప్రవరుని గాంచినది మొదలు ఆమెయం దొక్కొక్క రస భావములో నొక్కొక్క వింత యగు శృంగార చేష్ట నిమిడించి పలు పోకల యంద చందములు చివరి వరకు రూపించుచు వచ్చెను. ఆమె శృంగార రసాధి దేవత కావలయు నని పాఠకులకు తోపించెను. ఆయన వర్ణనలలో నంత మనోహారత యున్నది. వానిని చదివి నపుడు పాఠకుడా యా దృశ్యములను చూచు చున్నటుల భావించును. ఇట్టి వివిక్త దృశ్యాభివర్ణనము యే యితర కావ్యములందును లేదు. పెద్దనగారు

ప్రకృతి ప్రియుడు.

మనుచరిత్రయందు వర్ణింప బడినంత ప్రకృతి సౌందర్యము తెనుగు కావ్యములందు మరెచ్చటను గానరాదు. ఆ కథ యటువంటిది. కథయందు కంటె పెద్దనగారిలో నా ప్రకృతి పిపాస నిబిడీకృతమయి యున్న దని చెప్ప వలయును. ఊహా శక్తి నాధారము చేసికొని యాకాశ మార్గమున నెగసినాడు కథా ప్రారంభమునందు పెద్దనగారు. సహాజ సుందర మయిన వరుణా ద్వీపవతి నొక్క చూపులో నరసినాడు. దాని తటాంచలమునం దున్న యరుణాస్పదము మహి కంఠ హారములోని తరళమై యగుపించినది. అచ్చట నుండి సావకాశము

లభించి నప్పు డెల్ల ప్రకృతిని వర్ణించుచునే వచ్చెను. సిద్ధుని నోట పటీరాచల పశ్చిమాచల హిమాచల పూర్వ దిశాచలములలోని ప్రకృతి దృశ్యములను హృదయ నయనమునకు గోచరించు నటుల విశదముగా వర్ణింప జేసెను. ఆ వర్ణనము ప్రవరుని వివశుని గావించి నది. హిమాచలమును చూడ నువ్విళు లూరించినది. ఆ ప్రకృతి వర్ణనలలో నంత యాకర్షణ శక్తిని పొందు పరచినాడు పెద్దనగారు. చదివి యర్థము చేసికొనినవారి కందలి యందము తెలియును. ద్వితీయాశ్వాసమునందు అట చని కాంచె అను పద్యము మొదలుకొని చిట్టచివరి వరకు హిమవత్పర్వతములలో నడు గడుగునను గోచరించు వింత వింత లగు దృశ్యముల నన్నిటిని మృదు మధురములగు పద జాలములతో కన్నుల కగుపించు నట్లు అభివర్ణించెను. వరూథిని అప్పర్వతమునందలి ఆ యా దృశ్యములను ప్రవరునకు వివరముగా చూపినది. ఆ యా ప్రకృతి వర్ణన లన్నియు కథతో మేళవించి చెప్పుటచేత స్థూల దృష్టికి ప్రకృతి వర్ణనలుగ గోచరింపవు. సూక్ష్మ దృష్టితో విడిగా ప్రతి పద్యమును పరిశీలించి చూచిన పక్షమున అందు ప్రకృతియే గోచరించును. హిమవత్పర్వతములోని నదులు, వనములు, పూఁబొదరిండ్లు, లోయలు, తల క్రిందులై క్రిందికి దిగి వచ్చు సెలయేటి కాలువలు, వాని తటములందలి మల్లె తీవెలు, కేదార క్షేత్ర ములు, ద్రాక్ష తీగెల పందిళ్లులు, రసాల తరువులు ఒక టేమిటి ప్రకృతి యంతయు కనుల కగుపించును. అందు సహజముగ గోచరించు ప్రకృతి సౌభాగ్యము చాలక పెద్దనగా రందందు నాటిన పోక మ్రాకులు లవలీ లతలు హృదయ గతము లగును. పూఁబొదరిండ్ల సువాసనలను సేకరించు కొని సెలయేండ్ల మీఁదుగా వీచు శీత లానిలముల వైభ వము వేరె చెప్ప వలసిన పని లేదు. ఇట్టి ప్రకృతి సౌభాగ్యము నంతయు కథాంశములతో కలిపి పెద్దన మనుచరిత్రమునకు వికాస మును కల్పించెను. వరూథిని మందిరమునకు చుట్టు పట్టులందు నిర్మించిన ప్రకృతి వైభవము పెద్దనగారి శిల్ప కళా ప్రతిభ వేనోళ్ళ

చాటు చున్నది. అది నాయికా నాయకుల సమావేశమునకు సృష్టిం చిన యుత్తమ శృంగార రంగము. రసోద్దీపకము లైన వస్తు జాలము లన్నియు నందమగ్చినాడు పెద్దనగారు. సంస్కృతమునందు కాళిదాసు ప్రకృతి నారాధించు మహాకవి. అతని మేఘ సందేశము ఋతు సంహారము మొదలగున వన్నియు ప్రకృతిని వర్ణించు కావ్యములు. వాని శృంగార శాకుంతలము కూడ అట్టి దనియే చెప్ప వలెను. కాళి దాసు ప్రతిభ యంతయు ప్రకృతి వర్ణనమునం దిమిడి యున్నది. తెనుగు సారస్వతమునందు అల్లసాని పెద్దన కాళిదాసునకు సర్వ విధముల సమాన మైనవాడు. అతడు రంగ నిర్మాణమునందే కాక పాత్రలను ప్రవేశ పెట్టుటలో చూపిన నేర్పు ప్రశంసింప తగినది. ప్రవరుడు వెళ్ళి పోవుటలో శృంగార రసము ఆభాస మైనది. మాయా ప్రవరుని ప్రవేశముచేత మరల శృంగార రసము పోషింప బడినది. సాత్విక సంచారి భావములచేత పుష్టిని వహించినది. వరూథినీ మాయా ప్రవరుల సమాగమముతో రసము స్థాయీభావమును చేరు కొనినది. తరువాత సంభోగ శృంగారము వర్ణింప బడినది. మాయా ప్రవరుడు వెడలి పోవుటతో తృతీయాశ్వాసము పూర్తియగు చున్నది.

మొదటి మూడాశ్వాసములందు శృంగారమును శాంత రస ముతో మేళవించి వరూథినీ ప్రవరుల కథ నతి మనోహరముగా నడి పించినాడు పెద్దనగారు. అందు ప్రతి పద్యమునందును రసము తొణికిస లాడినది. నిండార విరిసిన జాజి పూసరులలోని నెత్తావుల వలె భావములు గుబాళించినవి. వర్ణనలలో నభో వాహినీ లహరీ శీతల గంధవాహములు పచారించినవి. పదముల కూర్పులో రత్న కటక ఝణ ఝణ ధ్వని తాళ మానములతో చెవులకు విందొనరించినది. కవితలో జిగి బిగువులు నెలకొన్నవి. పాఠకుల చిత్తము నాకర్షించు నందలి కథా సరణియు, నానంద మొదవించు మాటల చతురతయు, కావ్యాంగన కంద చందముల నొదవించు నలంకారములును, పెద్దన

గారిని లోకోత్తర ప్రతిభావంతుని చేసినవి. అందలి పద్యము లన్నియు సాన పట్టి మెరుగు తీర్చిన జాతి రత్నములు. ఒక్క పద్యము నైన నవలకు త్రోసి పుచ్చుటకు వీలు లేదు. తరువాతి మూడాశ్వాసములలోని కథకును మొదటి మూడాశ్వాసములలోని కథకును చాల భేద మున్నది. దానిని బట్టియే కవితలో కూడ తారతమ్యము గోచరించు చున్నది. నాల్గవ యాశ్వాసము మొదలుకొని దాదాపు చివరి వరకు స్వరోచి కథ యున్నది. దాని ననుసరించి మనోరమ, ఇందీవరాక్షుడు, విభావసి, కళావతి మొదలగువారి వృత్తాంతములు గలవు. ఇవి యన్నియు చిన్న చిన్న కథలు. వానియందు దొరక చక్కని సన్నివేశమునకు గాని రచనా చాతుర్యమునకు గాని సావకాశము లేదు. తదనుగుణముగా కవితయు లేంబాకమున పడినది. పదముల పొందికలో రమణీయత తగ్గినది. రచనలో చమత్కార మంతరించినది. పద్యముల యల్లికలో జిగి బిగువులు సడలినవి. భావములు లోక సామాన్యము లయినవి. ఇందు వీర శృంగారములకు సమ ప్రాధాన్య మొసంగ బడినది. కరుణ రస మంగము. మనుచరిత్రయందలి మొదటి మూడా శ్వాసములలోని పద్యములను చక్కగా తీర్చి దిద్ది రస పోషణ గావించుచు మెరుగు లమరించి పూర్తి చేయుటకు పెద్దనగారికి కొంత కాలము పట్టి యుండును. సావకాశము లభించి నప్పుడెల్ల ఎప్పటి కప్పుడు తాను రచించిన పద్యములను రాయల వారికి చదివి వినిపించి యుండ వచ్చును. కాల హరణమునకు మహారాజు మన స్సాగక కావ్యము పూర్తి యైనదా యని పెద్దన గారి నడిగి యుండ వచ్చును. పెద్దన మహారాజునందు గల చనవు చేత 'నిరుపహతి స్థలంబు' అను పద్యమును చెప్పి యుండ వచ్చును. ఇది యంతయు నేకాంత మందలి సంగతి. తరువాత పెద్దన కావ్య రచనయందు కొంత శ్రద్ధ వహించి తరువాతి మూడాశ్వాసములు కథకు ప్రాధాన్య మొసంగుచు త్వరగా పూర్తిచేసి యుండును. ఆ కారణముచేత కవితలో సారస్యాదులు తరిగినవి. పటుత్వము తగ్గినది. ఒక్కొక్క

చోట కొంచెము పేలవ మనికూడ అనిపించినది. ఇట్టి లోపము తెనుగు కావ్యములందు పెక్కింట గనిపించును. తిక్కన విరాట పర్వమునందు చూపిన కవితా పాటవము శిల్ప కళా వైశద్యము రచనా మాధుర్యము తరువాతి పర్వములందు చూపలేక పోయెను. చివరి చివరికి పోను పోను ఆశు కవిత వలె పేలవ మయినది. విరాట పర్వ మునందు సైత మారంభమునందు చూపిన యత్నము తుది వరకు నిలువ లేదు. పారిజాతాపహరణము వసుచరిత్ర విజయవిలాసము మొదలగు పెక్కు కావ్యములు ఇట్లే యున్నవి. కొన్నిట రసము కారణము. కొన్నిట కథ కారణము. ఆ లోపమే మనుచరిత్రయందు కనిపించు చున్నది. తరువాతి కథ చాల పెద్దది. అందు నీరసము లగు చిన్న కథలు కలవు. మంచి సన్నివేశములకు సావకాశములు లేవు. కవిత చప్ప బడినది. 'బహు రత్న ద్యుతి' వంటి పద్య మొక్కటి కాన రాదు. కథ లోక సహజముగా సాగి పోయినది. కాని పెద్దనగారి లోని సహజ మగు ప్రతిభ అందందు పొడగాన వచ్చు చుండును. పాత్రను రంగస్థలము మీదికి ప్రవేశ పెట్టుటలో పెద్దనగారి నేర్పు సంస్కృతంపు నాటక కవులను మించి పోయినది. స్వరోచి యడవి యందు వేటాడెను. మేని బడలికలు వాయ నొకచో కూర్చుండెను. అట్టి యెడ

మట్టెల్ మ్రోయఁగ గబ్బి చన్నుఁగవ కంపం బంద వేణీ భరం
బట్టిట్టై కటిఁ జిమ్మ చీకటులుగా నశ్రు వ్రజం బోడికల్
గట్టన్ జూపులు చిమ్మి రేఁగి దివి రోలంబాళిఁ గల్పింపఁ గా
మిట్టాడంగ నరుండు లేని యడవిన్ మీనాక్షి దీనాకృతిన్

పరుగెత్తుకొని వచ్చి ధరణీశు నెదుట నిలిచినది. ఆమె పేరు మనోరమ. ఆమె సరభసంపు పరుగు మాటెట్లున్నను పద్యము పద్యములోని భావ ములు పదానుగతముగా నొకటి వెంట నొకటి యతి వేగముగా

పరుగులు వారినవి. ఈ పద్యము ప్రత్యేకముగా చదివి వినిపించినను ఇది పరుగెత్తుచున్న యువతి వర్ణన మని చదువు రాని వాడైన గ్రహించుకొన గలడు. ఆ యావేగము పాత్ర వర్ణనలోను పద్యము నడకలోను జతకూడి యున్నది. వేణీ భరం బట్టెట్టయినదట. ఎంత మనోహర మగు వ్యావహారిక పదము. ఆ పద మొక్కటి చాలు నా యువతి పరుగులోని యంద చందములు పాఠకుని మనస్సును తలపింప చేయుటకు. ప్రాయంపు కన్నె పడుచుల పరుగున కది యొక యనిర్వచనీయ మగు నందము. మనస్సు నాకర్షించు చిహ్నము. ఆ రెండు నాపదముల భావము నందున్నవి. వేణి యడు గడుగునకు నిట్టెట్టు నిరుపిరుందులను గొట్టు కొనుచు నెగి రెగిరి పడును. క్రిందు మీఁదగు చుండును. దానిని చూచువారి మనస్సంతయు నది యపహరించును. చూపంతయు నాకర్షించును. అవి పెరుగు కొలందియు నొండొంటికి నందము నొదవించు సంబంధము సృష్టియందే కలదు. ముందు పోవు కన్నె పడచును వెనుక నుండి యువకుడు వీక్షించును. వాని చూపు వేణి నాశ్రయించి గంతులిడు చుండును. ఈ యనుభవము లేని వారుండరు. పెద్దనగారి యా యనుభవమే యంత చక్కటి పదము లచ్చట నేర్చి కూర్చినది. అట్టెట్టు కొరకే పెద్దన మట్టెలతో వర్ణన ప్రారంభించినాడు. వేణివలన కటి చిమ్మ చీకటు లయినదట. తద్గుణాలంకారము. అంత నల్లని దా వేణి యని ధ్వనితము. పెండ్లి కాని కన్నెలకు మట్టె లుండునా యని యొక విమర్శన. రాజ స్త్రీల యలంకార లక్షణములు పెద్దనగారికి బాగుగా తెలియును. రాజ కన్యలు సెల్లా మట్టెలు ధరింతురు. ఆ యువతి

విసమానములు గాఁగ నసతోడఁ బెన వెట్టి
నెట్టెంబుగాఁ బ్రేవుఁ జుట్టినాఁడు
బండి కందెన చాయ బైసి నూలిన నేన
మెదడు గందపు రొంపి మెత్తినాఁడు

కునఖంపు డాచేతి పునుక కప్పెర నిండఁ
　　బ్రాణి కోటుల నల్లఁ బట్టినాఁడు
కొకిబికి వేసంపు గూని మూఁపుల మీఁద
　　మూఁడు పంగల యీఁటె మోపినాఁడు

నిట్రతాడనఁ బొడవుచే నిక్కినాఁడు
నిడుద కోఱల మిడి గ్రుడ్ల నెగడినాఁడు
నరవ రోత్తమ నేఁడు మూన్నాళ్ల నుండి
యుసుఱు గొన వెంటఁ దిరిగెడు నసుర యొకఁడు

అని వచించినది. ఇది వర్ణనాత్మక మగు సంభాషణ పద్యము. నుడువునది మనోరమ. ఆమె మనస్సునందలి భయము పరివేదనము అసూయ వైరము పరిహాసము వర్ణనాంశములందు పొందు పరచి పద్యము నడిపింప బడినది. ప్రతిపాదము చివర వాడిన తచ్ఛబ్దము మనోరమ జుగుప్సాత్మక మగు భావమును వెలయించుచున్నది. ఈసందర్భమున కిట్టి పద్య రచన సముచిత మయి చదువరుల మనము నలరించు చున్నది. రసానుగుణముగా వాడిన పదములు వాని పొందిక మెచ్చ తగినది. పెద్దన యెట్టి పదములతోడ నైన పద్యమును హృదయాకర్షణీయముగా రచింప గలడు. అతడు పదముల కూర్పులో నారి తేరిన నిపుణుడు. పై పద్యమునందు దేశీయ వ్యావహారిక పదముల మేళవింపుతో పద్యమును చక్కగా నడపెను. ఏ సందర్భమున కెట్టి పద్యంపు పోకడ యనువయి యుండునో పెద్దనకు బాగుగా తెలియును. సీస పద్య రచనయందు శ్రీనాథుడు అందె వేసిన చేయి. ఒక సారి పోయిన పోకడ యింకొక సారి పోడు. ఒక తడవ నడిపిన నడక మరొక తడవ నడిపింపడు. కాని యొకొక్కప్పుడు చివరి గీత పద్యము పై సీస పాదముల ననుసరించి యుండదు. అది ప్రత్యేక పద్యము వలె నుండును. పెద్దనగా రన్నిట నెఱజాణ. మనుచరిత్రయందు దాదాపు వంద సీస పద్యము లున్నవి. ఒక దాని నడక యింకొక దానికి లేదు.

పోకడలలోను పదములలోను కూడ మార్పు కలదు. ఏ పద్యమున కా పద్యము ప్రత్యేకత కలదయి నాల్గు పాదములు సరితూచి నట్లు నమరి యుండును. సీసపు నడకలోని విధానము గీతములోనికి కూడ నందుకొని సీసములో నది యొక భాగముగా నుండును. పై పద్యమును అంతకు పూర్వము నుదహరించిన పద్యములను నరయునది. శ్రీకృష్ణ రాయలవారు విష్ణుచిత్తీయమునందు

మృత మర్త్య రెంటాన నిడ్డఁ జాలక నెత్రు
　　రంజిల్లు పెను పొట్ట ముంజివానిఁ
బల్ల చీమల వక్ర భల్లాతకియుఁ బోలె
　　నెత్తి దుప్పటి నొప్పు కత్తివాని
వ్యత్యస్త హస్తి మస్తాభఁ బాయగు గడ్డ
　　మును దంష్ట్రికలుఁ బొల్చు మొగమువానిఁ
గడుఁ దుర్ల నిడు త్రుట్టె గతిఁ జోఁగలోఁ బాండు
　　రత మించు కపిల కూర్చంబువాని

నెఱకుఁ దెరువరిఁ గన శాఖ లెక్క జాఱు
ప్రేవు జందెంబుఁ గసరి పైఁ బెట్టువాని
ప్రేలు డగు బొజ్జ గల బూరగాలివానిఁ
జెంబు తలవాని సవటు కచంబువాని

కండ కన్నులవాని నాఁకటను బండు
తిట్లు బేతాళికల సారెఁ దిట్టువాని
నగ గరిమవాని నన్వర్థనాముఁ గుంభ
జాను వను నొక్క ద్విజ నిశాచరునిఁ గనియె

అని యొక బ్రహ్మరాక్షసుని వర్ణించెను. పెద్దనగారు రాక్షసుని వర్ణించిన పద్యములోని పదము లన్నియు నాచ్ఛికములు దేశీయములు

వైకృతములు. వాని సమ్మేళనముచేత పద్యమునం దొక రకమగు మార్దవము చేకూరినది. శయ్యలో రమణీయత వాటిల్లినది. పదముల కూర్పులో బిగియు కలదు. పెద్దనగారి వర్ణనాంశములు గల సీస పద్యము లన్నియు నట్లే యుండును. ఆ నడకలో నాజూకుతన మున్నది. రాయలవారు వాడిన పదములు తత్సమములు దేశీయములు ఆచ్ఛికముల సమ్మేళనము. వానియందు కొన్ని మారు మూల పద ములు గలవు. రెంటాన, పల్లచీమలు, భల్లాతకి, కడుఁదుర్లు ఇత్యాదు లరయునది. పదముల కూర్పులో కరకుతనము నడకలో నెగిడి దిగి డియు కలదు. అంతయు నొక్క తీరున నడవ లేదు. పాయ+అగు= పాయగు, ప్రేలుడగు బొజ్జగల, ఇట్టి కూర్పువలన నడకలో కుదింపు కలిగినది. పెద్దనగారి పద్యము చదువు నప్పుడు అర్థముతో పాటు భావము, భావముతో పాటు రూపము స్ఫురించును. రాయలవారి పద్యమునం దట్లుకాదు. పాఠకుని దర్థముచేసికొనుటకు కొంత సావకా శము కావలయును. రెండు మూడు నాలు పాదము లటువంటివి. రాయల వారి సీసాంతమున గల గీత మందలి భావ మతి సహజమును నగవు పుట్టించునదై రక్కసుని స్వభావము తలపించును. తరువాత గీతము నట్టిదే. ఇంక శిల్పమును పరిశీలించినచో పెద్దనగారి పద్యములో రౌతి పుట్టించు భయంక రాకారము గోచరించును. రాయలవారి పద్యమునందు గుండె దడ కొల్పు నతిలోకభీకరం బగు నుగ్ర రూపము కనుల కగుపించును. అది స్వభావోక్తి. ఇది ఆలంకారికము. పెద్దన గారి పదములు, పదముల పొందిక, సమాసముల కూర్పు వేరు. రాయలవారి పదములు, పదముల కూర్పు, సమాసముల యల్లిక వేరు. రాయలవారి శయ్యలో కరకుతన మున్నది. పెద్దనగారి పద్యపు నడకలో మార్దవ మున్నది. అన్వయ క్రమములో తారతమ్య మున్నది. ఇన్ని విధముల భేద మగుపించు చుండగా పెద్దన విష్ణుచిత్తీయము రచించె ననుట సాహసము, ననాలోచితము.

మనోరమ తన కథను స్వరోచికి చెప్పినది. ఆమె ఇందీవరాక్షుం డను గంధర్వరాజు కూతురు. ఆమెకు కళావతి విభావసి యను నిరువురు చెలికత్తెలు గలరు. వారితో గలిసి మనోరమ

నెత్తమ్ము లే కొండ నెత్తమ్ములం దాడు
విద్యాధర కోటి విటులతోడ
నెచటి గాడ్పులఁ బుట్టు విచికి లామోదంబు
శబర కాంతల గుట్టు సళ్ళఁ బెట్టు
నెన్నగేంద్రపుఁ జఱుల్ మిన్నంది పెన్నంది
కోరాడుఁ దన గుబ్బ కొమ్ము లొడ్డి
యెందుండి గురివెంద పందిళ్ళఁ బూఁదేనె
జడి యిందు శిలలందు జాలువాఱు

నట్టి కలధౌత శిఖరిఁ బుష్పాపచయము
సేయు వేడుకఁ బొదరిండ్ల ఛాయలందుఁ
దిరుగు చుండి యొకానొక చెసఁ దృణంబు
దళముగా పాత మొలచిన బిలమునందు

ఒక జీర్ణ మునిని గాంచెను. ఈ పద్యములోని మొదటి యర్థ పాదము నందు నెత్తమ్ము లే కొండ నెత్తమ్ములం దాడు నను చోట పెద్దన గారు పాదము మధ్య గత యమకమును వాడిరి.

పలాశి డాసి రాజుఁ జూచి పల్కె నోరి నోరి కీ
పొలానఁ బెన్పొలాన లేక పోవ నీవు దోఁచి తౌ
బల బలాలితోడ బాలఁ బట్టి బిట్టు చుట్టి నిన్
హాళాహళిన్ హలాహ లాభయా బుభుక్షఁ దీర్చెదన్

అని రక్కసుడు స్వరోచితో ననెను. ఈ పద్యమునందు మొదటి పాదములో నోరి నోరికి యను చోట చేకానుప్రాసయును పొలానఁ

బెన్నొప్పిలాన, హాళాహాళిన్ హలాహా లాభ యను చోటులందు పద యమకమును, బలా బలాలి యను నెడ మరల ఛేకానుప్రాసయును వాడెను. వీనికి పంచచామరము తగిన దయి అందము నొదవించి నది. కవి తన భావమునకు నలంకారమునకు నను వగు వృత్తము నుపయోగించుటవలన కవిత రస స్ఫూర్తి కల దగును. అను వగు వృత్తముల నెన్నుకొనుటలో కవి కొక విశిష్ట మగు ప్రతిభయుండ వలయును. అట్టి ప్రతిభ సంస్కృత కావ్య రచయితలలో కాళిదాసు నందు కలదు. వాని వృత్తము లన్నియు కథకు రసమునకు భావము నకు ననుగుణముగా నుండును. మందాక్రాంత వృత్తము నడకకు ఆషాఢస్య ప్రథమ దివసములం దగుపించు తొలకరి మేఘముల నడకకు సన్నిహిత సంబంధము కలదు. కావున మేఘ సందేశమునందు మందాక్రాంత వృత్తమును వాడెను. వినోదిని వృత్తము కరుణ రసము నకు సహకారి. కావున కుమార సంభవమునందు రతీ విలాప సందర్భమున వినోదిని వృత్తము నుపయోగించెను. ఇట్లు రస భావా లంకారముల కనువగు వృత్తముల నుపయోగించుట మహాకవుల లక్షణము. నన్నయ తెనుగు కవులలో నట్టి ప్రతిభ కలవాడు.

రాక్షసులందు సరభస ప్రవృత్తి సహజము. వారి మాట లందును ఆ విధానమే గోచరించును. పంచచామర వృత్తము నందలి గణముల కూర్పులో సరభస మగు నడక కలదు. రాక్షస ప్రవృత్తి కా నడక తగి యున్నది. కావున పెద్దన పంచచామరమును వాడెను. రక్కసు మాటల హాళాహాళికి తగినట్లు యమకము నుప యోగించెను. పద్యమునకు యమకము, యమకమునకు పద్యము నొండొంటి పొందికవలన రాక్షసుని సరభసత్వము ఆడంబరము పద్యము చదువు నప్పుడు స్ఫురించు చున్నది.

స్వారోచికిని రాక్షసునకు యుద్ధ మారంభ మైనది. చెంచులు రక్కసుని చుట్టు ముట్టిరి. శరావళుల గుప్పించిరి.

ఆ శరావళి నమ్మను జాశనుండు
లీల మృగ దంశకము మశకాళి నొడిసి
చప్పరించు విధంబున శాత దీర్ఘ
దంష్ట్రికలఁ జప్పరించి రౌద్రమునఁ గెరలి.

గళిత శృంఖల మైన గంధ నాగము వోలెఁ
బ్రజలపైఁ బేరెముల్ వాఱి పాఱి
కలశాబ్ధి మథియించు కైటభాంతకు లీల
జవ మొప్పఁ జేతులు సాఁచి చాఁచి
కన లూను కీనాశ కాసరమ్మును బోలెఁ
గమిచి త్రొక్కుచు గుంపుఁ జమరి చమరి
యమృతాపహరణార్థ మరుగు పక్షిస్వామి
గతిఁ బుళింద శ్రేణి గమిచి గమిచి

నెలవుల బిగించి నేత్ర దంష్ట్రికలు మెఱయ
నిడుద మొగ మెత్తి మ్రిాసల నెత్తు రొలుకఁ
బట బటఁ గపాల పంక్తులఁ బగులఁ గొఱికి
బలము నెల్లను గడియలోపలన మ్రింగె

ఈ రెండు పద్యములందు రాక్షసుడు శబర సైన్యములను మడియించిన విధము వర్ణింప బడినది. ఆ వర్ణన రాక్షస స్వభావమునకు బలమునకు నుచితమయి వాని చర్యలు కన్నులకు బొడకట్టి నట్లు తోచును. మొదటి పద్యమునందును సీసము నాలు పాదములందు నుపమాలంకారము కలదు. సీస గీతమునందు స్వభావోక్తి. నిడుద మొగ మెత్తి మ్రిాసల నెత్తు రొలుక బట బటఁ గపాల పంక్తులఁ బగులఁ గొఱికినాడట రక్కసుడు. ఆ పాదములు చదువు నప్పుడు రక్కసుడు కపాల పంక్తులను బగులఁ గొఱుకు బట బట ధ్వనులు వినిపించును. మొగ మెత్తి మ్రిాసల నెత్తు రొలుక తినుచున్న తీరు

కనిపించును. వర్ణ నాంశములను ప్రదర్శించుటలో పెద్దన ఘటికుడు. మూడవ ఆశ్వాసము వరకు శృంగార ఘట్టములను వర్ణించి మెప్పు పొందిన పెద్దనగారి గంటము నాల్గవ ఆశ్వాసమున వేటలో వీరా వేశము నొంది పరవడులు త్రొక్కినది. యుద్ధ ఘట్టమునందు రౌద్ర బీభత్స రసముల సమ్మేళనమున నుద్రేకమును బొంది యుత్థాతి లూగించినది. రాక్షసుని యుద్ధ చర్యలను వర్ణించిన పై రెండు పద్యములందు రస సిద్ధి యలవడి కావ్య లోకమందు విశిష్టత కలదయి నది. చివరి గీత పద్యము దానికి తార్కాణము. పెద్దన కవి తావేశము రసావేశము గల సాహితీ వేత్త. వర్ణింప దలచిన విషయ మును పాఠకుని యెదుట నిలుప గలడు. భావ ప్రదర్శనమునందు నైశిత్యముతో పాటు వైశద్య ముండును. పదముల పొందిక సంగతి చెప్పవలసిన పనిలేదు. 'కలశాబ్ధి మథియించు కైటభాంతకు లీల' యను చోట కలశాబ్ధిని రాక్షసులు దేవతలు మథించిరి. కైటభారాతి మథించె ననుట పురాణము లందు కానరా దని వ్యాఖ్యాత నుడివెను. భాగవతము నందు పాలసముద్రమును విష్ణువు మథించి నటుల గలదు. స్వరోచి ప్రయోగించిన పావక బాణంబున రక్కసుడు తన రూపంబు నెడబాసెను. గంధర్వు డయి పొడచూపెను. అప్పటి వాని యాకా రము లయవిభాతి వృత్తమునందు వర్ణించెను. ముడిచిన నెమ్మొంటి కెంజడ యిత్యాది పద్యములం దున్న శిల్పము దానియందు లేదు. ఆ జగియు బిగియు లయవిభాతియం దగుపించదు. లయవిభాతి యందే కాదు తరువాతి ఐదాశాశ్వాసములలోని కయితయం దెందును మొదటి మూడాశ్వాసములలోని బిగువు గోచరించదు. మొదటి యాశ్వాసములందలి పదములం దున్న రసవత్తత చివరి యాశ్వా సములందలి పద్యములలో నగుపించదు. వరూథినీ ప్రవరుల వృత్తాంత మంతయు రస పుష్టి నొదవించి పద పదమునందు వింత వింత భావములను పొందు పరచి పెద్దనగారు తన ప్రతిభను కవితా వైదుష్య

మును రసికతయు వెలయించిరి. చివరి యాశ్వాసములందు కథకు ప్రాధాన్య మొసగి కావ్యమును బూర్తి కావించుటకు పాటు పడిరి. ఇందీవరాక్షుడు తన వృత్తాంతము చెప్పుటతో పంచమాశ్వాస మారంభ మగును. బ్రహ్మమిత్రుడు శిష్యుల కాయుర్వేద ముపదేశించు చుండెను. ఇందీవరాక్షుడు బ్రహ్మమిత్రునితో

మౌనివరుఁ జేరి భక్తి నమస్కరించి
చెప్పవే నాకు నీ విద్య శిష్యకోటి
తోడఁ గూడంగ నేఁ గృతార్థుండ నగుదు
ననుచుఁ బ్రార్థింప నన్నుఁ జూచి యపహసించి

అనెను. ఇట్టి సందర్భము పురస్కరించుకొని ప్రవరుడు ఔషధసిద్ధునితో

అనినన్ విప్ర వరుండు కౌతుక భర వ్యగ్రాంతరంగుండు భ
క్తి నిబద్ధాంజలి బంధురుండు నయి మీ దివ్య ప్రభావం బెఱుం
గని నా ప్రల్లదముల్ సహించి ముని లోక గ్రామణీ సత్కృపన్
నను మీ శిష్యుని దీర్ఘ యాత్ర వలనన్ ధన్యాత్ముఁగాఁ జేయరే

అని ప్రార్థించెను. ఈ పద్యమునందు ప్రవరుడు చూపిన వినయము విధేయత అణకువ మాట నేర్పు పై పద్యమునందు కనిపించదు. శయ్యాయందును రెండు పద్యములలో తారతమ్య మున్నది. క్రింది పద్యములో నడకయందును భావ ప్రకటనమునందు నున్న బిగువు తగవులు పై పద్యమునందు లేవు. క్రింద మత్తేభములో విపులముగా వెలయించిన భావమును కుంచించి పైన గీత పద్యములో సరిపెట్టెను. ఇందీవరాక్షుని వృత్తాంత మిరువది పద్యములలో వ్రాయ బడినది. అందు పదునాల్గు పద్యములు గీతములు కందములు గలవు. రెండు వచనము లున్నవి. మనోరమ వృత్తాంతము పదునేడు పద్యములలో వ్రాయబడినది. అందు పదమూడు పద్యములు కందములు గీతము లున్నవి. అది వరకు సమవృత్తముల బాహుళ్యముతో చక్కని వర్ణ

నల నిమిడ్చి కథను నడిపిన పెద్దనగారు మనోరమా ఇందీవ రాక్షుల వృత్తాంతములందు గీత కందము లధికముగా వాడి కథను ముందునకు పరుగె త్తించిరి. దీనికి కారణము కథాంశము లంతె రసవంతములు గాక వర్ణనా శిల్పములకు తావు లేక పోవుటవలన నేమో యనిపించు చున్నది. అందు మూలమున నైరాస్యము జనించి కళా ప్రదర్శ నముతో పాటు కవితా ప్రదర్శనము కూడ వెనుక పడినది. కవి మనస్సున కుల్లా సోద్రేకము లొదవించు కథాంశములు లేనప్పుడు నిరసనము జనించును. దానితో పాటు కవిత కూడ నీరసించును. అందుకనే మనోరమా ఇందీవరాక్షుల కథకు నీరస స్థితి పట్టినది. అట్లని మంచి పద్యము లందందు లేక పోలేదు.

అభ్ర మండలి మోచు నందాఁక నూరక
పెరిగినట్లౌ మేను నరవ రేణ్య
యవధి భూధర సాను వందాఁక నూరక
పఱచినట్లౌ మేను పార్థివేంద్ర
యబ్జ భూ భువనంబు నందాఁక నూరక
యెగసినట్లౌ మేను జగ దధీశ
యహిలోక తల మంటు నందాక యూరక
పడిన యట్లౌ మేను ప్రభు వతంస

యఖిల జగములు మ్రింగునం తాఁకలియును
నబ్ధి లేడును జెడఁ గ్రోలు నంత తృషయు
నచల చాలన చణ మైన యదటు గలిగె
నసుర భావంబు ననుఁ జెందు నవసరమున

అని నుడివినా డిందీవరాక్షుడు స్వగోచితో. ఈ పద్యము పోకడ శ్రీనాథుని నలిన సంభవు సాహిణము అను పద్యమును బోలి యున్నది. కాని దానియం దున్న యా బిగువు దీనియందు లేదు. పెద్దన మొదటి యాశ్వాసములందు పెక్కు సీస పద్యములను

వ్రాసెను. వానియందు కల యంద చందము లిందు కానరావు. అంద చందములే కాదు బిగువు కూడ కానరాదు. ప్రత్యేకముగా నీ పద్యము చదువు నప్పుడు చెవుల కింపుగా నుండు ననుటలో సందేహము లేదు. పెద్దనగారి మిగిలిన సీసములతో సరిపోల్చి చూచి నప్పుడు నీరసముగా నున్న దనక తప్పదు. దీనికి కారణము వాని యందలి సాంస్కృతిక పద సమ్మేళన మని నా మిత్రులు కొందరు వాదింతురు. అది నేను కాదనను. పెద్దన ఉభయ విధ కవితా ప్రదర్శనమునందు మిగుల సమర్థుడు. ఆశువుగా చెప్పిన యుత్పల మాలిక దానికి ప్రబల నిదర్శనము

చిన్ని వెన్నెల కందు వెన్ను దన్ని సుధాబ్ధిఁ
బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు

ఇత్యాది ప్రబంధ గత పద్యములు దానిని బలపరచు చున్నవి. అవి యన్నియు నాచ్ఛిక వైకృత దేశీ యాది తెలుగు పదముల కూర్పుతో చెప్ప బడినవి. వానియందలి జిగి బిగువులు నంద చందములు పై పద్యమునందు లేవు. పై పద్యము కేవలము వ్యావహారిక మనియు చిన్ని వెన్నెలకం దిత్యాదు లాచ్ఛికములు కావున వానియం దంద మున్నదని నామిత్రుల వాదన.

విసమానములుగాఁగ వసతోడఁ బెనవెట్టి
నెట్టమ్ముగాఁ బ్రేవుఁ జుట్టినాడు

ఇందు వ్యావహారికములు గలవు. ఈ మనోజ్ఞత దానియందు లేదు. అదే కాదు

అనఁగ నే నట్టివాఁడఁగా ననఘ చరిత
యించు కించుక విద్యా వంటి యొఱుక గలుగు
పెద్ద వారల శిశులఁ బెరిగినాఁడ
నవధరింపుము శిష్యుఁగా ననిన నతఁడు

ఈ వరుస వ్రాసిన పద్యము లన్నియు నీరస స్థితియం దున్నవి. ఇట్టి పద్యము లాశువుల కన్నదమ్ము లన వచ్చును. అవి మెచ్చికములుగావు, నాల్క తుదలం బుట్టి పొటకరించి వెడలినవి. కవిత్వ మావేశమువలన పొడమును. అందుకనే నన్నయను కవితావేశుం డని తిక్కన పొగడెను. ఆ యావేశము రస స్థితిని బట్టి యుండును. రస స్థితి కథా సందర్భముల ననుసరించి పొడమును. పండితు డగు కవి కథా ఘట్టములందు రసావేశమును పొందును. దానికి కవితావేశము తోడయి రసానుగుణము లగు సాంస్కృతి కాచ్ఛిక వైకృత దేశీ యాది పదములు శర పరంపరలుగా హృదయము నుండి యుబు కెత్తి స్థానాస్థాన ఉచితానుచిత ముల గుర్తించి రస నాగ్రమునకు దొరలి వచ్చును. అవి రసార్ద్రములయి కవితా పాటవము గల్గి నొండొంటఁ గలయ కూడుకొని ప్రవాహ రూపమున పద్య స్ఫూర్తి వహించును. అది లేని నాడు నీరస స్థితి వహించును. స్వరోచి పెండ్లి కొడుకయి యూరేగు చుండెను. పురము వెలందుకలు వానిని చూడ వచ్చిరి. ఇది చక్కని కథా ఘట్టము. రసావిష్కృతికి చిత్తము నుబుకు లాడించు పట్టు. పెద్దన హృదయ ముప్పొంగినది. రసావేశము కవితావేశము కలయ కూడుకొనినవి. భావము లుద్రేకించినవి. కల్పనలు వెల్లి విరిసినవి. మనోహర పద-జాలము లొండొంటిని బంధించుకొనినవి. పద్య రూపమున నొకటి వెంట నొకటి బయలు వెడలినవి. వానియం దుండి రెండు మూడు పద్యములు

> చిలుకలకొల్కి కల్కి యొక చేడియ నాటక సాల మేడపై
> నిలువున నాడు చుండి ధరణీపతిఁ జూడఁ దలంచి యంచునన్
> నిలిచి రహిన్ గనుంగొనుచు నెయ్యమునం దను వల్లి యుబ్బి కం
> చెల తెగి పడ్డఁ గేతనము చీర చెఱంగున మూసె చన్నులన్

ఈ వరుస పద్యము లన్నియు చక్కని జాను తెనుగు పదముల పొందికతో వివిధ శృంగార రస భావము లుప్పతిల్ల పెద్దనగారు.

విరచించిరి. ఒకొక్క పద్య మొకొక్క విధముగా స్వరోచి సౌంద ర్యాతిశయమును ధ్వనింప చేయు చున్నది. పెద్దనగారి కల్పనా శక్తికి కాము శాస్త్ర వేతృత్వమునకు వహావ్వా యనిపించును. ఆమె నాట్య కర్త్రి. నాటక సాల పైనిలువున నాట్య మాడు చున్నది. అంతలో స్వరోచి యూరేగుచు వచ్చెను. వానిని చూడ దలంచినది. మేడ చివరి యంచునకు వచ్చి నిలిచినదట. రాజును మిగుల నాసక్తితో చూచినది. ఆసక్తితో చూచుటకు కారణ మాతని సౌందర్యము. ఆ సౌందర్య మామె కింపొదవించినది. స్త్రీలు సౌంద ర్యోపాసకులు. సుందరములగు పదార్థములు చూచిన యెడ లుప్పొం గును. వానిని తమవిగా నొనరించుకొన తలంతురు. స్వరోచి యందము నమితాసక్తితో చూచినది. అది యామె కింపొదవించి నది. అందు మూలమున నొడ లుప్పొంగినది. చనులు విరివి వహించినవి. బిగియ కట్టిన చనుకట్టు చాలక పగిలి తెగి పోయి క్రింద పడినది. చనులు బయ ల్పడినవి. ఆమెకు పైవలువ లేదు. సిగ్గిలి దాపునందు మేడకు సింగారించిన జెండా గుడ్డతో తటాలున చన్నులను మూసికొనినది. క్రిందకు వంగి తెగి పడిన చనుకట్టు తీసి మరల కట్టుకొనుట కామె యిచ్చగింప లేదు. దానికి కారణము తన చూపున కంతరాయము వాటిల్లు నని భయము. ఈ పద్యములోని ప్రతి పదమునందు మనోహరతయు భావ పుష్టి రస సృష్టియు పాఠకుని మన స్సుబికించు కల్పనయు గలదు. శృంగార మనిన పైకి పెడ మొగము పెట్టువారి మాట నేను చెప్ప లేను గాని కావ్య రస పిపాసువుల చిత్తము లుఱ్ఱూత లూగించు పద్య మిది. ఈ పద్యమునందు నాయకురాలు న రక్త. ఆమె స్వరోచిని రహిన్ కనుం గొనుచు ననుటచే చక్షు ప్రీతి యను నవస్థ వర్ణింప బడినది. భావము హావము హేల విలాసములను శృంగార చేష్టలు రహిన్ గనుం గొనుచు నెయ్యమునం దను వల్లి యుబ్బి కంచెల తెగి పడె ననుట యందు చెప్ప బడినవి. భావంబు వెలయు చుండు రస జ్ఞాన

యోగ్యతా మాత్ర మగుచు నని కావ్యాలంకారము. కావున రహిం గనుట భావము. భావ విశేష వ్యక్త మయి హావ మగును. నెయ్యము నన్ అనుటలో హావ మున్నది. భావము సువ్యక్తం బయినచో హేల యగును. తను వల్లి యుబ్బుట కంచెల తెగిపడుటవలని నాయకు రాలి శృంగార భావము సువ్యక్త మయినది. కావున నది హేల. పతిఁ గనఁ దాత్కాలిక మగు వికారము విలాసము. నాయకురాలి యందు పొడమిన తాత్కాలిక కామోద్రేకమువలని స్వరోచిని తదేక దృష్టితో చూచుట విలాస మను శృంగార చేష్ట యగును.

ఈ పద్యమును వ్యాఖ్యానించుచు వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రిగారు నాటకసాలన్ మేడ పైనిలువునన్ అని విడతీసిరి. నాటకసాల మేడ పై నిలువునన్ అని అది యంతయు నేక సమాసము. నాటక శాల సంబంధియైన మేడ పై నిలువు నని అర్థము. సంబంధార్థే షష్ఠి. నాటక సాల యొక్క మేడ పై నిలువని విగ్రహము. అట్లు చెప్పి నప్పుడే యీ సమాసమున కందము బిగువు నుండును. పెద్దనగా రేక సమాసముగా వాడిరి. ఆంధ్ర మష్ట వర్ణ పర్యంతం సంస్కృతేన సమస్యతే అని. అట్లు సమాసించుట దోషము కాదు. నిలువు అనగా అంతస్తు అని యర్థము. ఇల్లు కాదు. రహిన్ = కోరికతో నని వ్యాఖ్యాతలు నుడివిరి. ఆసక్తితో నని యర్థము. నెయ్యమునన్ = స్నేహముచేత అని అర్థము వ్రాసిరి. ఆ యర్థము రస భావమునకు కుదురదు. అందు స్నేహము లేదు. ఇంపున నని యర్థము. స్వరోచి సౌందర్యము నాయకురాలి కింపొదవించినది. అందు మూలము తను వల్లి యుప్పొంగినది. కంచెల తెగి పడ్డన్ అను దానికి కంచెల = కంచుకము. తెగి = బిగువుచే ముడి వీడి పోయి పడ్డన్ = పడిపోగా నని యర్థము వ్రాసి తాత్పర్యమునందు రవిక ముడి తెగి యూడి యని వ్రాసినారు శ్రీ రామస్వామి శాస్త్రిగారు. ఆ వాక్యములోని యందము గాని పదముల యర్థ సౌష్టవము గాని

వస్త్ర ధారణ విధానము గాని పెద్దనగారి యూహ గాని వారికి తెలియు లేదు. పెద్దన యతి రసికుడు. ఏ శబ్దమునే యర్థముతో నెనటు వాడ వలయునో యాయనకు బాగుగా తెలియును. ఆయన కావ్య శాస్త్రోపాధ్యాయుడు. కావున ఈ పాండిత్యము నీకుం దక్క మరి యొండెం గంటిమే కావ్య శాస్త్రోపాధ్యాయివి నా వచించెదవు [illegible] యని ప్రవరుని నోట నన విప్ర శాస్త్రంపు మినుకు లావర్తించు పని నెన్నంగోం బెట్టినది మా కని సగర్వముగా బలికిన వరూథినిని గేలికొట్టిన ప్రౌఢ. పాలిండ్లు పొంగి పొటకరించుటలో గల ప్రాబల్య మెరిగినవాడు. కావుననే ప్రాంచ ద్భూషణ బాహు మూల రుచితో పాలిండ్లు పొంగార పై యంచుల్ మోవగ ప్రవరుని కౌగిలింప చేసి నాడు వరూథిని చేత. అప్పుడు డామె తాల్చినది మన స్త్రీలు కుట్టి తొడిగి కొను రవిక కాదు. చనుకట్టు. ఒక సన్నని గుడ్డ పీలికను చనుల నంట చుట్టి వెనుక వంక ముడి వేయుదురు. దానికి చనుకట్టని పేరు. శకుంతల ప్రియంవదా! దయమాలి అనసూయ నన వల్కలమును బిగించి ముడివేచినది, ఇంచుక సడలింపుమన్నది. ఆమెను నీ యవస్థయే పట్టిన దప్పుడు. చనుకట్టు కలది కావుననే వరూథిని బాహు మూల రుచులు గోచరించినవి. రవిక యయినచో గోచరింపవు. పెద్దన స్త్రీలయందు పాలిండ్ల ప్రాముఖ్యత బాగుగా నెఱింగినవాడు. మనోరమ స్వారోచి తల పైన తలబ్రాలు పోయుటకు దోసిలి పట్టి బాహువులు పైకెత్తినది.

ముడివడు కంకణ ప్రభల ముత్తెపు సేసలు దోయిలించి యా
యెడను తలిం బాహు మూల రుచి దీప్తుల పైం బతి దృష్టి పర్వనన్
బాహుమున లజ్జం బాణి యుగమున్ వెస వంచియు మౌళి నిల్పి దికిన్
[illegible] లేనగవు పొల్పుగ తెప్పల నప్పళించుచున్

పెద్దనగారు నడు కొంటె. స్త్రీలయందు శృంగార భావములను చేతి రగా సుదీక్షింప చేయుటకు తగిన చక్కని యుపాయము తెలిసింగిన వారు. ప్రియురాలి యందు మొదట ప్రియుని చూపు ప్రసరించునని

కుచములవిూద. ఆ చూపు స్త్రీలయందు లజ్జాదిక శృంగార భావము లుద్రేకింప చేయును. దానిలోని రహస్య మనుభవము కలవారికి తెలియును. ఆ యనుభవము పెద్దనగారికి బాగుగా నున్నది. ఆ యనుభవమే పై పద్యమునందు వెలయించినాడు పెద్దన. అప్పుడు మనోరమ తాల్చినది కూడ చనుకట్టే. కావున బాహు మూల కుచ దీప్తులు చూడ గలిగినాడు స్వరోచి. అది భారతీయ వస్త్ర ధారణ విధానము. పురాణ యువతు లందరు ధరించిన స్తన కంచుకములు చను కట్టులు. ఇప్పటి అవికలు కావు. కంచుకము, కంచెల చను కట్టులను శబ్ద రత్నాకర కారుడు అవిక యని సర్వ సామాన్యముగా యర్థము వ్రాసెను. అది కొంచె మాలోచింప వలసిన విషయము. అవిక వేరు చనుకట్టు వేరు. పూర్వ కాలమందు అవికలు లేవు. కటిని లంగాలు కట్టి వలిపెము చుట్టు నిండుగా సమర్చి చనుకట్టులు కట్టి వేరుగా నుత్తరీయము వంటి దువ్వలువ పైన కప్పు కొనుట భారతీయ స్త్రీ సంప్రదాయము. అప్పుడు పైట లుండెడివి కావు. ఇట్టి వస్త్ర ధారణము ఉత్తర దేశమునం దచ్చటచ్చట నిప్పటికిని కనిపించును. ద్రౌపది నేను ఏక వస్త్రను. కురు వృద్ధ జనాధిష్ఠితం బైన సభ కెట్లు రా నేర్తు నన్నది. ఆమె రజస్వల. రజస్వలలకు పై వలువ యుండదు. కావున ఏక వస్త్రలు వారు. వారికి కటి వలువ యొక్కటియే యుండును. కంచుక శబ్ద భవము కంచెల. కంచుకము స్తనాచ్ఛాదనము. అదియే చనుకట్టు. కంచెల యనిన నదే యర్థము. నర్తకి తను వల్లి పొంగి చను లుబికినవి. ఆ యుబుకునకు చనుకట్టు చాలక తెగి పడిపోయినది. క్రింద తెగి యనగా పగులువారి, పడన్ = క్రింద పడినది కాగా యని యర్థము. తెగి పడ్డన్ అనుటయందు పుటుక్కున తెగి చటుక్కున పడిన దని స్ఫురింప చేయు చున్నది. అందు మూలమున చను లొక్కసారి యమితముగా పొంగారియుండ వలయును. ఆ పొంగులోని అతిశయము తెగి పడ్డన్ అను పదము స్ఫురింప చేయును. అవిక అయినచో మేని

కంటుకొని వ్రేలాడు చుండును. చనుకట్టు కావున తెగి పడినది. తెగి యనుటకు వ్యాఖ్యాత వ్రాసి నట్లు ముడి వీడిపోయి అని కాదు. ముడి తెగి యని కావచ్చును. స్తనముల పొంగు కామోద్రేకము వలన కలుగును. ఆ కామోద్రేకము సుందరుడగు ప్రియుని సందర్శనము వలన యువతికి వాటిల్లును. కావున నర్తకి మోహోద్రేకము, అందు మూలమున స్వరోచి యందము, ఈ పద్యమునందు వ్యంజితము లగు చున్నవి. ఇంకొకటి.

జిలుఁగులఁ బెట్టుచున్ దొడలఁ జెంద్రిక పావడ యంట మై తడిన్
బెళ పెళ లేని చీరఁ గటి బింకపుఁ జన్నులఁ జేర్చికొంచు వే
జలకము లాడి యాడి యొక చాన కరస్థిత కేశయై నృపున్
వెలువడి చూచె లోఁబడితి నీ కని బాసకు నిల్చెనో యనన్

ఒక యువతి బాగా స్నానము చేసినది. అంతలో స్వరోచి యూరేగుచు వచ్చెను. వానిని చూడ వలయు నను సంభ్రమముచేత అలస్య మగు నని ఒడలు తుడుచుకొన కుండ బట్టలు కట్టుకొనుచు చెందిర వన్నె పావడ తొడల నంటుకొనగా మేని తడిచేత తడిసి పెళపెళ లాడని వలిపమును కటియందు బింకపు చన్నులయందు చేర్చి కొనుచు నింటి బైటికి వచ్చి చూచినది. అప్పటి కింకను చనుకట్టు తాల్చ లేదు. పావడ మీద చీర నమర్చు కొనలేదు. ఆ తడి యొడలితో డను తడిసిన బట్టలతోను వచ్చి నిలిచిన విధము చూడగా ఓ స్వరోచి నీకు నేను లోబడినదాన నయితి నని తడిబట్టలతో స్నాన మొనరించి ఎదుట ప్రమాణము చేయుటకొఱకు వచ్చి నిలిచి నట్లున్నదట. ఘోరముగా ప్రమాణము చేయు నప్పుడు స్నానము చేసి తడి బట్టలతో ప్రమాణము చేయుదురు. అది లోక ప్రసిద్ధము. ఇందు ఔత్సుక మను శృంగార చేష్ట వర్ణింప బడినది సమయాక్షమత్వము ఔత్సుకము. ఆలస్యము సహింప కుండుట. దీనిని వ్యాఖ్యానించుచు రామస్వామి శాస్త్రిగారు జిలుగులన్ = పలుచని చిన్న పంచెలను,

పెట్టుచున్ = తడి యొత్తుటకు మేనిపై నొత్తుచు అని అర్థము వ్రాసిరి. మరల వారికే . సందేహము తోచినది కాబోలు తాత్పర్యమునందు వేగముగా తడి గుడ్డను విడిచి వైచి యని వ్రాసిరి. వారి యర్థము వారికే యనుమాన మయినది. కాని ఆ రెండు అర్థములు తప్పే. జిలుగులన్ = సన్నని దువ్వలువలను, పెట్టుచున్ = ధరించుచు అని యర్థము. శత్రర్థక ప్రయోగముచేత సంపూర్ణముగా వస్త్రములను ధరించుటవలని యగు నాలస్యము సహింపనిదయి జిలుగులను కట్టు కొనుచు వచ్చిన దని భావము. అందువలన నాయిక యొక్క యౌత్సు క్యము సూచింప బడినది. ఒక్క గాగర మాత్రము ధరించినది. అది మేని తడిచేత తొడల కంటుకొని పోయినది. అది సహజము. ఆమె చనుకట్టు కట్టుకొన లేదు. కావున చనులు కటియు గానరా కుండ యొక మడుగు చీరతో కప్పుకొనుచు వచ్చినది. మడుగు వలువ ఎండి బిరుసెక్కి పెళపెళ లాడును. కాని నాయకురాలి మేని తడిచేత మడుగు చీర పెళపెళ లాడక తడిసి మెత్త పడినది. కావున పెళపెళ లేని చీర అని వాడినాడు పెద్దన. కటియందలి పెళపెళ లేని చీర యని కటిన్ అను శబ్దమును ముందున కన్వయించినారు శాస్త్రిగారు. అట్టి డొంక తిరుగుడు నన్వయము పెద్దనగారికి అంట కట్టుట కంటె పెళపెళలేని చీరతో కటిని చన్నులను మూయ కప్పుకొనుచు వచ్చె ననుట చాల యుచితము. మఱొక పద్యము.

> ఒక నేత్రాంబుజ మొక్క గల్ల మొక చన్నొయ్యారపున్ లీల వీ
> థికిఁ దోఁపన్ దలుపోరగా నొక పురంధ్రి రత్న మీక్షించె రా
> జకిశోరంబుఁ దదీయరూప వెలయు భాషా లక్ష్ములన్ జూచి త్ర్యం
> బక భాగంబు మొఱంగి మైత్రికి శివా భాగంబ యేతెంచెనాన్

పెద్దనగారి లేఖని యెంత కొంటెయో యంత పెద్దమనిషి కూడను. అది కవుల లక్షణము. ఆ లక్షణము వర్ణనలలో నగుపించు చుండును. శృంగార కావ్య రచయితల కవి ముఖ్యముగా కావలసినవే. పై

పద్యములందు చిలిపి తనమును వెలయించిన పెద్దనగారి లేఖిని ఈ పద్యమునందు చాల పెద్దమనిషి తన మవలంబించినది. ఆమె పురంధ్రి. వెలి కగుపించు నామె శరీరార్ధ భాగము అర్ధ నారీశ్వరు డయిన శంకరుని శివా భాగముగా వర్ణించినాడు పెద్దన. ఆమె మహా పతివ్రత. రాజ కిశోర మనుటచేతను నామె పురంధ్రి యనుటచేతను స్వారోచిని పుత్ర వాత్సల్యముతో చూచిన దని సూచింపబడినది. పార్వతి లోక మాత కావున ఆ సూచన సమంజసము. స్వారోచిని లక్ష్మి సరస్వతు లాశ్రయించి యున్నవి. లక్ష్మి సరస్వతులు పార్వతికి ఒక వరుసయందు కూతురు మనుమరాలు నగుదురు. వారాశ్రయించిన స్వారోచి యల్లుడు మనుమడు నగును. పార్వతికి పోల్చబడిన పురంధ్రి పుత్ర భావముతో రాజ కిశోరమును చూచుట తగియున్నది.

పెద్దనగారి శయ్య

యును భావములును సందర్భములను బట్టి మారు చుండును. అవి చక్కగా పాఠకుని మనస్సున కతుకుకొని యాహ్లాద మొదవించును.

తనుమధ్య త్రివళుల్ నటింప నిల మీఁదన్ మట్టియల్ మోవఁగాఁ
గను పాపల్ పయి ఱెప్పలన్ గదియ నుత్కంఠాగ్రయై నిక్కి నా
థుని ఫాలిన్ దలఁబ్రాలు వోసె నవలా దోర్మూల కూలంకష
స్తన విస్ఫూర్తికి సంది దండల ధళల్ సాహో నినాదం బిడన్

ఇట్లు తత్సమ శబ్దములు అలంతి సంస్కృత సమాసములతో కలిసి ఆచ్చిక దేశీయ పద సమ్మేళనముతో పద్యము సామాన్య స్థితులందు సాగి పోవు చుండును. ఇది పెద్దనగారి యసలు పద్య రచనా విధానము. ఈ పద్యము మనోరమా స్వారోచి వివాహ సందర్భము లోనిది. మనోరమ విభుని తలపై తలబ్రాలు పోసిన విధానము వర్ణింప బడినది. పెద్దనగారి చూపు మిగుల వాడి యైనది. ఏ సమయమునం దే పాత్రయొక్క యవయవ విన్యాసమునం దెట్టి సంచలనము

కలుగునో యతి తీవ్రముగా పరిశీలించ గలదు. పరిశీలించిన దానిని పరిశీలించి నటుల మనస్సున కందిచ్చును. మనసు దానిని రస ప్లావితము గావించి సముచిత పద సమ్మేళనముతో కవితా రీతులను సరి తూచి లేఖిని కందిచ్చును. అది ఘలం ఘలారావములతో నటించును. మనోరమ దోయిలించిన బాహువు లెత్తి తలబ్రాలు పోయు చున్నది. అందు మూలమున త్రివళులు కాన్పించినవి. అవి చేతుల నెత్తి దింపుటలో కదలబారు చున్నవి. విభుడు తనకంటె పొడగరి. కావున మనోరము కొంచెము ముందునకు జరిగి నిక్క వలసి యున్నది తలబ్రాలు స్వరోచి మౌళియందు పోయుటకు. ఆ కార ణముచేత పాదాగ్రములను నేల మీద మోపి నిగిడినది. అప్పుడు మట్టెలు మాత్రము నేల మీద మోప బడినవి. మిగిలిన పాద మంతయు పీట మీద నున్నది. ఇల మీదన్ మట్టియల్ మోవఁగా ననుటలో భావ మది. తాను పోయు తలబ్రాలు మౌళియందు పడుచున్నవో లేవో చూడ వలయును. సిగ్గు తల యెత్తి చూడ నీయదు. కను లెత్తి కనుపాపలు పయి రెప్పలను గదియ తల వంచి పైవంకకు చూచినది. ప్రతి వ్యక్తురా లయిన పెండ్లికుమార్తెయు తలబ్రాలు పోయు విధ మిది. మన మందరము పెండ్లిండ్లయందు చూచు చుందుము. కాని యీ వివిధాంగ సంచలనములు కనిపెట్ట లేము. కవి సౌంద ర్యోపాసకుడు. ఏ యంగంపు కదలికలో నెట్టి యంద మున్నదో వాని చూపు తేలికగా గ్రహింప గలదు. చూపున కందనిచో నూహ కందని సత్య ముండదు. కావుననే రవి కాననిచో కవి గాంచు నందురు. మనోరమ బాహు లెత్తి తలబ్రాలు పోయు చుండ సంది దండల ధళ ధళ కాంతులు దోర్మూల స్తన విస్ఫూర్తికి సాహో నినాదములు చేయు చున్నవట. అనగా హెచ్చరించు చున్న వని యర్థము. రాజులు బయలు వెడలు నప్పుడు ఇటు నటు నిలుచుండి ముందుగా సాహో ధ్వనులతో పరాకు అని హెచ్చరింతురు. మనోరమ స్తనములు కూలంకషములు అనుటచే చుట్టు పట్టుల నొరసి

యుబికి యున్న వని భావము. కావున మిన్న లయినవి. అట్లే దోర్మూలములు ఆ యున్నతివలన ఆధిక్యత కలవయినవి. అందు మూలమున సంది దండల ధళ ధళలు పరాకని హెచ్చరించు చున్నవి. ఆ హెచ్చరిక ఏమని యందురా ? దోర్మూల స్తనము లారా ! జాగరూకులై యుండుడు. స్వరోచి కొంటె. వాని చూపు మీపై బడును అని హెచ్చరిక. ఆ హెచ్చరిక నవి లక్ష్య పెట్టలేదు. అవి యట్లే బయట పడినవి. స్వరోచి చూడనే చూచినాడు. మనో రమ గ్రహించిన దా చూపు. సిగ్గు పడినది. అదే

> ముడివడు కంకణ ప్రభల ముత్తెపు సేనలు దోయిలించి యె
> త్తెడు తతి బాహు మూల కుచ దీప్తులపైఁ బతి దృష్టి పర్వినన్

అను పద్యమునందు నుడివినాడు పెద్దన. పైపద్యమునందు నటింప,నాధుని మహాళిన్, ధళల్, నినాదంబు తత్సను పదములు వానికి తనుమధ్య త్రివళుల్, దోర్మూల కూలంకష స్తన విస్ఫూర్తికి అను సమాసముల పొందికచే పద్యపు టల్లిక బిగువు కల దయినది. వానితో సంది దండలు, మట్టియలు, కను పాప లిత్యాది జాను తెనుగులైన దేశీయ పదముల కలయు కలుపువలన శయ్య మెఱు గెక్కి మృదుత్వము కల దయినది. శృంగార రసమునకు దేశీయములు వన్నె పెట్టు చుండును. వర్ణనల యాధిక్యతను బట్టి వృత్త్యనుప్రాసలు కూడ కలుపుకొని సమా సము లతిదీర్ఘములయి సాగిపోవు చుండును. మచ్చునకు

> అరవిందాక్షులుఁ దాను నిట్లభిమత వ్యాపారముల్ సల్పుచున్
> ధరణీశుం డొక చోటఁ గాంచె లఘు శీత స్వచ్ఛ వాః పూరమున్
> వర కీర వ్రజ చంచు పాటిత తట వ్యాకీర్ణ మందార కే
> సర మాకంద వినిస్సర త్ఫల రసాసారంబుఁ గాసారమున్

ఇది స్వరోచి సతీ యుతుండయి పోయి చూచిన కాసార వర్ణనము. 'బహు రత్న ద్యుతి మేచకోదర దరీ' ఆ మందిడి యత దరిగిన

ఇత్యాది పద్యము లరయునది. ఒకొక్కప్పు డా సమాసములు భావానుగుణముగా తాళ లయా సమన్వితములయి యుండును. 'అటంజని కాంచె భూమిసురుఁడు' 'ఉల్లల దలకా జల' ఇత్యాదులు దృష్టాంతములు. శిల్ప రచనలందు ఆచ్ఛిక వైకృత దేశీయ పదములు బహుళములుగా వాడును. వానితో తత్సమములు రెండు మూడు పదముల కూర్పుగల చిరుత సమాసములు చేర్చి పద్యపు నడకకు నందములు దిద్దును. అందు మూలమున శయ్యా కుసుమ కోమలత వహించును. రూప ప్రదర్శనమునకు ఆచ్ఛిక వైకృత దేశీయములు నైసర్గిక స్థితి కల్పించును. 'ముడిచిన యొంటి కెంజడ' 'చేర్చుకగ్గానిడ్డ' 'విసుమానములుగాగ వసతోడ పెనవైచి, యిత్యాది సీస పద్యము లందలి శిల్పమునకు ఆచ్ఛికాది పదము లందము తెచ్చినవి. వానితోపాటిం కొకటి

> నీల మేఘము డాలు డీలు సేయఁగఁ జాలు
> మెఱుఁగుఁ జామన చాయ మేనితోడ
> నరవిందముల కచ్చు లడగించు జిగి హెచ్చు
> నాయతం బగు కన్ను దోయితోడఁ
> బులుఁగు రాయని చట్టుపల వన్నె నొర పెట్టు
> హొంబట్టు జిలుఁగు గెంటెంబుతోడ
> నుదయార్క బింబంబు నొఱపు విడంబంబు
> దొరలంగ నాడు కౌస్తుభముతోడ

హరి స్వారోచిషునకు సాక్షాత్కరించెను. ఇందలి శిల్ప మంత ప్రసంగింప తగినది కాదు. పదాడంబరము శిల్పమును మ్రింగి వేసినది. పైన సూచించిన పద్యములలో నిండు రూప శిల్పము కలదు. పెద్దన ఆరవ యాశ్వాసమునందు కథ త్వరగా నడిపించెను. రస పోషణకంటె శబ్ద పోషణ మించి పోయినది. అందుకు కారణము శబ్ద చిత్రము లందు మనస్సు కలిగి యుండుట కావచ్చును. మొదటి యాశ్వాస

ములలో వాని జోలికి పోలేదు. ఇంక పాత్రల సంభాషణలందు సందర్భమును బట్టి జాతీయములు వ్యావహారికములు చేర్చి వినువారి చెవులకు విందొనరించెను. 'ఇంతలు కన్నులుండ' కుందనము వంటి మేను, ఇత్యాదు లరయునది. మరొక మచ్చు తునక

మెలఁతకుఁ బతిపై నైనను
మెలఁతుకపైఁ బతికి నైన మేలగు టెందున్
గలయది మెలఁతకుఁ బతికిన్
వలపు సమం బగుట జన్మ వాసన చెలియా

అన్నది హంసాంగ చక్రవాకాంగనతో కథా సరళిలో

దట్టంబు నీ కట్టినట్టి చెంగావికి
బాగు గా దని కేలఁ బయఁట నిమిరె
గోరంటా గోళ్ల నిక్కఁపుఁ గెంపో యని
చెయి పట్టి నయమున సెజ్జఁ జేర్చె
నగరు ధూపము చేత నయ్యో తనూ వల్లి
సెక సోఁకె నని మెదఁ జెయ్యి వెట్టె
మృగనాభికా మకరికలఁ గప్రము మించె
నని మూరుకొనుచుఁ జుంబన మొనర్చె

హార మణు లిటు సూపు నా యఱుత నున్న
హార మణులకుఁ గాంతి నీడో నో కావా
యనుచు నక్కునఁ గదియించు నా నెపమునఁ
గంపమును బొందు సతి మేను గౌఁగలించె.

ఇట్లు జాను తెనుగులగు జాతీయములను వ్యావహారికముల పొందికచే పద్యము రాణింప చేయుట పెద్దనగారి కలవాటు. అందును సీస పద్యముల రచనలో మరింత యంద మొదవించును. ఇట్టి సందర్భ

చితము లయిన మృదుల శయ్యా విశేషముల నొదవించుచు పరిమితము లు హృదయంగమము లయిన

నలంకారములు

శోభిల మనుచరిత్ర కావ్యమును నవ నాజూకు తనంబు గల నిండు జవ్వనంపు నంగంబుల పొంకంబులు వెలయించు పలుకు నెఱ జాణ తనంపు నాగరి కాంగనగా తయారు చేసినాడు పెద్దన. పదములు కుసుమ పేశలములు. వానియందు పెళుసు తనము మచ్చునకయిన నగుపించదు. అర్థముకొరకు తడుముకొన వలసిన పని యుండదు. మారుమూల పదములు వాడుట పెద్దన కలవాటు లేదు. అక్షరాస్యు లకు తేలికగా నర్థ మవగత మగుచుండును. అందు మూలమున నాజూకు తనము కలదయి పలుకుబడి యందు పాఠకుల మన స్సాక ర్షించు చుండును. పోకడలో వక్రత గాని కౌటిల్యము గాని కనిపించదు. సరళ మగు నొయ్యారంపు నడక పదముల పొందిక కంద మొదవించు చుండును. అన్వయముకొరకు వెనుక ముందు తడుము లాట యుండదు. పద్యము చదివినంత మాత్రముచేతనే భావ మవగత మగు చుండును. పదముల పొందికకు నలంకార ప్రాయములయి యలంకారములు పద్యమునకు శోభ నొదవించు చుండును. అవి రసానుగుణముగా సందర్భముల ననుసరించి తమంతట తాము వచ్చి వాలు చుండును. ప్రయత్న పూర్వకముగా తెచ్చి పెట్టినవి కావు. కావున సహజ సౌందర్యము కలవయి కావ్యమున కందము నాపా దించినవి. అవియు పరిమితము లగుటచేత ఆకారంపు నాజూకు తనమునకు నాగరికత కల్పించినవి. విష్ణుచిత్తీ యాదులు పలుకు కరకు దనమునకు తోడు అలంకారములు మితి మీఱ తెచ్చి పెట్టిన వగుట చేత పల్లె పడుచు వలె మోటు తనము కలవయినవి. పెద్దన

మౌనినాథ ! కుటుంబ జంబాల పటల
మగ్న మాదృశ గృహమేధి మండలంబు
నుద్ధరింపంగ నౌషధ మొండు గలదె
యుష్మదంఘ్రి రజో లేశ మొకటి తక్క

ఇట్లు కావ్య వాణికి స్వరూప యోగ్యములగు రూపకాలంకారములు వాడెను. కావ్యము కాంతా సమ్మితము. ఉచితానుచితముల ననుసరించి వ్యక్తావ్యక్త రూపమున భావములు వెలయించును. ఆమె మర్యాద నెఱింగిన సిగ్గరి. కళా గోపన మామె స్వభావము. అందు అంద మున్నది. పాఠకు నూరించు మానసిక తత్త్వ మున్నది. అట్టి కళా రహస్యములు రసికులగు విద్వత్కవుల మనస్సులకు గోచర మగు చుండును. వానిని వ్యంగ్య రూపమున ప్రదర్శించు చుండును. పైపద్యమునందు జంబాల మనగా బురద యని యర్థము. పటల మనగా సముదాయము. కుటుంబ జంబాల పటములనకు కుటుంబ మనెడు జంబాల పటల మని విగ్రహ వాక్యము. ఇది రూపకము. జంబాలమునందు దిగ బడినవాడు తనంతట తాను బైటికి రాలేడు. ఎవరైన వచ్చి యుద్ధరింప వలయును. జంబాల మున్న చోట ఇసుక పోసిన గట్టి పడి నడకకు యోగ్య మగును. లోపల దిగ బడినవారు బైటికి రా గలుగుదురు. అట్టి రజస్సు తెచ్చి పోయువా డుండవలయును. అట్లే కుటుంబ జంబాలమందు మగ్నులై యున్న మా వంటి వారిని ఉద్ధరించుటకు మీ పాద ధూళి యొకటే యుపాయము. అది మందు వంటిది. మందు లేశ మాత్ర మయినను గొప్ప రోగములను మాయించి మానవుని కాపాడును. అట్లే మీ యంఘ్రి రజస్సు లేశ మయినను జంబాల పటలము మాయించి మావంటి గృహస్థుల నుద్ధరింప గల దని భావము. మేము జంబాల మగ్నుల మగుటచే మీ యొద్దకు రాలేము. మీరే వచ్చి మమ్ముద్ధ రింప వలయును మీ పాద ధూళిచేత అని ఫలితార్థము. ఆ మాట

సిద్ధునితో ననుట యపరాధము. కావున వ్యంగ్యముగా సూచింపఁ బడినది. ఇది రూపకాలంకార కృత వస్తుధ్వని. ఇదే కళా గోపనము. ఇంతలు కన్ను లుండ, కుందనము వంటి మేను ఇత్యాది పద్యములందు వరూథిని తన వలపు వ్యంగ్యముగా సూచించినది. అది కావ్య కళా రహస్యము. ఇట్టి వ్యంగ్యాదులచేత పెద్దనగారు కావ్య లతాతన్విని సహజ గుణ స్వభావములు కలదానిని గావించెను. కావ్య లోకమున మనుచరిత్రను ప్రథమ గణ్యాగా నొనరించెను.

కవి యనృత వాది. అబద్ధములను చెప్పి మానవులను నమ్మించి మోసగించు నని యొక పాశ్చాత్య మహాపండితుడు నుడివెను. ఆ మాట నిజము. ప్రకృతమును మాయ బుచ్చి యప్రకృతములకు చిలువలు పలువలు కల్పించి పాఠకుని చక్కగా నమ్మించి యూఁ ననిపించును. అట్టి రచనలలో పెద్దన చాల ఘటికుడు.

తలచూపె నప్పు డఖిలా
శల దట్టంపు టిరులు చిలువ జవరాలు నభ
స్థల మండప కోపరి సీ
మల నిడిన సితాండ పటలి మాడ్కిన్ జుక్కల్

సాంధ్య నటన చండ చండీశ పద హతిఁ
దరణి చక్ర మొరగి శరధిఁ గ్రుంగ
దోరగల్లు వడియె భూ రథేతర భాగ
చక్ర మనఁగ నపుడు శశియుఁ దోఁచె

వీని రెంటియందు నుత్ప్రేక్షలు గలవు. వానిని రూపకములతో జత పరచెను. పెద్దనగా రీ రెండలంకారములు నడప తడప వాడుట చేత కావ్య కన్యక కొక విశిష్ట మగు నున్నతిని సమకూర్చెను. అంత మాత్రముచేత పెద్దన యనృత వాది యని యనుకొన రాదు. వాని రచనలో స్వభావోక్తులు తక్కువ లేవు. అవి పాత్రల స్వరూప

చిత్రములను కనుల యెదుట నున్నవి యున్నటుల తెచ్చి పెట్టును. 'ముడిచిన' రెంటి కెంజడ, 'చేర్చుక్కగా నిడ్డ', 'తత నితం బాభోగ' ఇటువంటి పద్యము లందలి శిల్ప రచనలను దర్శించి పాఠకు డానందించును. చివరి రెంటియందు కల్పిత రూపములకు మెఱుగులు దిద్ది తద్గుణాదులు స్వభావమునకు మరింత అంద మొదవించినవి. మరొక చక్కని మచ్చు తునక

చెంగల్వ పూదండ సేర్చి పెందుఱుముపై
ఘనసారమున సూసకము ఘటించి
పన్నీటితోఁ గదంబము సేసి మృగనాభిఁ
బూసి కుంకుమ సేస బొట్టు దీర్చి
విశద ముక్తా దామ రశనఁ జందుర కావి
వలిపపు వలువ పై నలవరించి
యఱుత వెన్నెలఁ గాయు హార మొక్కటి వెట్టి
మణుల సొమ్ములు మేన మట్టు పఱచి

కన్నుఁ గవ గెల్చి డాకాలఁ గట్టె ననఁగ
ఘల్లు ఘల్లునఁ బెండెంబు గండు మీలు
గదల నల్లన నడిపించి పొదివి తెచ్చె
నెచ్చెలులు పిండు యువతి నా నృపతి కడకు

ఇందు యువతి మనోరమ. నృపతి స్వరోచి. అఱుత వెన్నెల గాయు హార మొక్కటి పెట్టినారట ఆమెకు. కంఠ హారములు దిగవేయలేదు. పెద్దన నవనాగరికుడు. ఒడలికి బరు వొదవింప మితి మీరిన అలంకారముతోఁ గ్రైసేయుట వాని కిష్ట ముండదు. వెన్నెల వెలుగు లీను నొక్క సొమ్ము చాలును మెడయందు. మిగిలినవి యడ్డు పాటులు. పోవునది భర్త యొద్దకు. అగునది ప్రథమ సమాగమము. మేను మేను కలయిక కడ్డంకు లుండరాదు. మహారసికుడు పెద్దన. అది నాజూకు తనము కూడను. ఆ గుణమునే తన కావ్య పుత్రిక

కలవరచినాడు. తండ్రిని బోలిన కూతు రయినది మనుచరిత్ర. ఆమెకు వెన్నెల వెలుగు లీను పరిమి తాలంకారములను సమకూర్చినాడు పెద్దన. కవి స్వభావము కావ్యమునందు ప్రతిబింబించు నన్నారు లాక్షణికులు. అది సత్య మయినది పెద్దన యందు. అట్టి నాగరిక ముద్రగల బాగరిగా కవితను సృష్టించుటచేతనే కవి లోకమును గెల్చి డాకాల ఘల్లు ఘల్లనఁ బెండెంబు రాయలచేత తొడిగించు కొనఁ గలిగినాడు. పెద్దనగారి ప్రతిభను ప్రకటించు పాద మిది. స్వభావోక్తియందును ఉత్ప్రేక్ష మరచి పోలేదు. అది ఆయనకు జన్మతః సిద్ధించినది. పుట్టు కవి ఆంధ్ర కవితా పితామహుడు. పెద్దన గారు వాడిన యలంకారములలో నర్థాంతర న్యాసము తరువాతిది. 'అకలంకౌషధ సత్త్వమున్' దెలియ మొదలగు పద్యము లరయునది. మరొకటి.

తండ్రీ నాకు ననుగ్రహింపఁ గదె వైద్యం బంచుఁ బ్రార్థించినన్
గండ్రాల్ గా నటు లాడి ధిక్కృతులఁ బో కాల్మంటి వోహో మదిన్
దీండ్రల్ గల్గిన వారి కే కరణి నేనిన్ విద్య రాకుండునే
గుండ్రా డాఁచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కుం గష్ట ముష్టింపచా

అన్నాడు స్వరోచి బ్రహ్మమిత్రునితో. ఇందు లోకోక్తి కలదు. అబ్బుర పాటుతోడ నయనాంబుజముల్, నూచి ఝుళం ఝుళ త్కటక సూచిత మొదలుగా గల పద్యములందు పరిణామాలంకారము వాడ బడెను. ఇవి కాక అక్కడ క్వాచిత్కముగా నుపమ, ఉల్లేఖనము, పరికరము నాడబడినవి. ఈ యర్థాలంకారములకు తోడు కావ్యాంగన పాద మంజీర శింజా రవంబులై నాలకింప చెవులకు విందొదవించుచు వృత్త్యనుప్రాసలు యడు గడుగున శబ్దగతము లయి వినిపించును. అయిదా రాశ్వాసములలో లాటానుప్రాస ఛేకానుప్రాస పాదాది యమ కము ముక్త పదగ్రస్తము చాల యరుదుగా గలవు. ఇట్లు నాజూకు

తనముతోడ పెనుపొందిన నవ నాగరికత కల దయ్యును కృతి వెలంది యాంతరంగిక ప్రవృత్తి యందు విష్ణు భక్తియు

విశిష్టాద్వైతము

ను జనకునివలన నుండి పుణికి పుచ్చుకొనినది. అవును. కన్నవారి గుణములు సంతానమున కలవడుటలో నాశ్చర్యము లేదు. పెద్దన సర్వతో ముఖాంక పంకజాక్షు పాదాంబు జాధీన మానసుఁడు. విశిష్టాద్వైతి. ఈ రెండు మనుచరిత్రయం దెల్లెడలను గోచరించును. వైష్ణవము రెండు రకములు. ఆళ్వారుల పరంపరా సమాగత మయిన సంప్రదాయము. ఈ మతము నిరంతర మగు విష్ణు సేవయు విష్ణు భక్తియు బోధించును. అది మోక్ష ప్రాప్తికి సాధన మని వారి వాదన. వారికి భాగవతము విష్ణు వరాహాది పురాణములు భగద్గీత ప్రమాణములు. ఇది పౌరాణిక సంప్రదాయము. ఈ మత సంప్రదాయులు శాస్త్రీయ వాగ్వాదనలకు నిలువ లేవు. రెండవది విశిష్టాద్వైతము. ఇది రామానుజులవారు స్థాపించినది. రామానుజులు మహాపండితులు మేధావి. ప్రతిభ కలవాడు. పై నుడివిన యాళ్వారుల సంప్రదాయములకు వేదములు శాస్త్రములు బ్రహ్మసూత్రములు జోడించి పండిత సాంప్రాయ సిద్ధముగా విశిష్టాద్వైత మతము స్థాపించెను. ఈ మతమునకు వేదములు బ్రహ్మ సూత్రములు ప్రమాణములు. ఒక విధముగా పూర్వోత్తర మీమాంస లంగీకరించెను. పూర్వ మీమాంస వేద కర్మావబోధక మయిన శాస్త్రము. ఉత్తర మీమాంస జ్ఞానావబోధక మయిన గ్రంథము. ఉత్తర మీమాంస బ్రహ్మ రూప గుణ రహిత మని చెప్పును. విశిష్టాద్వైతము బ్రహ్మకు రూపము ప్రతిపాదించును. అదియే విష్ణువు. ఉత్తర మీమాంస పరతత్త్వముతో జీవాత్మ ఐక్య మగుట మోక్ష మని బోధించును. విశిష్టాద్వైతము జీవాత్మ పుణ్య విశేషమున వైకుంఠమునందు విష్ణు సాలోక్య సామీప్య సారూప్య ములను పొందును. అదియే మోక్ష మని

తెలుపును. శంకరుని అద్వైతము కంటె విశిష్ట మైనది కావున విశిష్టాద్వైత మయినది. ఇది శాస్త్ర వాదమునకు నిలుచునది. పండితులు దీని నంగీకరింతురు. పెద్దన పండితుడు. విశిష్టాద్వైతము నంగీకరించెను. మనుచరిత్రయందు విష్ణు భక్తియు విశిష్టాద్వైతమును అంతర్వాహిని వోలె రస జీవముతో నైక్య పరచి ప్రవహింప చేసెను. ఈ తత్త్వము గ్రహించిన గాని మనుచరిత్ర పూర్తిగా నర్థము కాదు. ప్రకృతియైన దేహము సృష్టికి కారణ మనియు నది జీవాత్మకు మోక్షము కల్పించు నను సాంఖ్య మతము నొక విధముగా ఖండించును. ప్రకృతివలన పంచ భూతములు పుట్టు చున్నవి. పంచ భూతాత్మకము దేహము. పంచ కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియములు కలది. తన్మూలమున దేహమున కొదవు నానందము జీవునకు మోక్షమొసంగు నని సాంఖ్యము. ఆ మతమును ప్రతిపాదించినది మనుచరిత్ర యందు వరూథిని. దానిని ఖండించినాడు ప్రవరుడు. ప్రవరుని పాత్రయందు విశిష్టాద్వైత ప్రథమ సోపానము లగు విష్ణు భక్తియు కర్మల ప్రాముఖ్యతయు జ్ఞాన సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించినాడు పెద్దన. స్వారోచిషునియందు 'సర్వ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేవ శరణం వ్రజ' అను తుది సిద్ధాంతమును పోషించి మోక్ష స్వరూపమును వెలయించినాడు. విష్ణువునందలి భక్తితో నిష్కామముగా కర్మ లాచరించి దేహ శుద్ధి కలవాడు కావలయును. జీవాత్మ పరమాత్మల తత్త్వ విచార మొనరించి రెంటి సంబంధములను గూర్చిన జ్ఞానము సంపాదింప వలయును. పిమ్మట సర్వ ధర్మములు పరిత్యజించి విష్ణువును నిరంతరము ధ్యాన మొనరింప వలయును. తత్ప్రసాదమున విష్ణు సారూప్యము నొంద వలయును. అదియే మోక్ష మని విశిష్టాద్వైత సారము.

ప్రవరుడు విష్ణు భక్తుడు. ప్రత్యూష పవనాంకురములు పైకొను వేళ వామన స్తుతి పరత్వమున లేచును. వరుణా తరంగిణియందు నఘమర్షణ స్నాన మాచరించును. సావిత్రి జపియించును. కర్మ

సాక్షి కెంగును. ఇది నిత్యకర్మ. అతడు వివిధాధ్వర నిర్మల ధర్మ కర్మ దీక్షా పరతంత్రుడు. యజ్ఞ యాగము లొనరించిన తరు ణాగ్ని హోత్రి. అధ్వ రాగ్ని కర్మలు వేద విహిత కర్మలు. ఇవి యన్నియు ఫలాపేక్ష లేక ఈశ్వ రార్పణముగా నొనరించును. ఈశ్వరు డనగా బ్రహ్మము. విష్ణు వని భావము. కర్మాచరణకు శరీర పోషణ ముఖ్యము. శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మ సాధనం. ప్రవరునకు మాన్య క్షేత్రములు పెక్కు కలవు. అవి పెక్కు చందాల పండును. పాడి పంటలకు తరుగు లేదు. తల్లి దండ్రులు పార్వతీ పరమేశ్వరుల వలె నుండి యింటి పనులు చక్క పెట్టు చుందురు. భార్య అనుగుణము కలది. వానికి చీకు చింతయు లేదు. నిరంతరము అధ్యాపన తత్పరుడయి యుండును. ప్రవరుడు శీలము కులము శమ దమములు గలవాడు. వైదిక కర్మాచరణ కవి ముఖ్యాంగములు. పౌరాణిక వైష్ణవమునందు శీలమునకు సంయమనమునకు ప్రాధాన్య మంతగా లేదు. నిరంతర మగు విష్ణు సేవ విష్ణు భక్తియు చాలును. తొండరడిప్పొడి యాళ్వారులు విప్రనారాయణుడు దేవదేవి యను వేశ్యయందు లోలు డయ్యెను. వానికి రంగడు తో డయ్యెను. వీని కథ లోక విదితము. అట్టిది విశిష్టాద్వైత మంగీకరింపదు. కావుననే శీలము శమ దమములు గలవాడు ప్రవరు డని సూచించినాడు పెద్దన. దీని ఫలితమే వరూథినిని ప్రవరు డంగీకరింప కుండుట. కుల విచక్షణ లేదు పౌరాణిక మతమునందు. దానిని విశిష్టాద్వైతు లంగీకరింపరు. ఆ కారముణచేత కుల శబ్దము చేర్చినాడు పెద్దన. ప్రవరుని గుణములలో వేలిమియు సురార్చనయు విప్ర సపర్యయు వాని దైనందిన కార్య కలాపములు. ఇట్టి కర్మిష్ఠిగా చిత్రించినాడు ప్రవరుని పెద్దన. ఇది పూర్వ మీమాంస మతానుయాయుని జీవితము. పెద్దన ప్రవరు నిట్లు చిత్రించుటచేత పూర్వ మీమాంస మత మంగీకరించిన విశిష్టాద్వైతి యగుట సత్యము. కాని కర్మాచరణమువలని మోక్షము రాదు. దానివలన దేవతా ప్రీతి కలుగ వచ్చును. దేవతలు స్వాధీనులు

కావచ్చును. స్వర్గ మొసంగ వచ్చును. స్వర్గము ఫలాంత పరిమితి కలది. మోక్ష ప్రాప్తికి జ్ఞానము సాధనము. జ్ఞాన మనగా జీవాత్మ పరమాత్మల సంబంధము నెఱింగి పరతత్త్వ పరిజ్ఞానము సంపాదించుట. అది నిరంతర మగు బ్రహ్మ జిజ్ఞాసవలన గాని గలుగదు. బ్రహ్మ జిజ్ఞాస వేదములందు నుపనిషత్తులందు బ్రహ్మ సూత్రములందు కలదు. ఉత్తర మీమాంస మతము నంగీకరించినవాడు పెద్దన. కావున ప్రవరుడు కర్మ పరతంత్రు డగుటయే గాక అనార తాధ్యాపన తత్పరుండని నుడివినాడు. అందు మూలమున ప్రవరుడు వేదాదులను నేర్చి బ్రహ్మ విద్య కలవాడయి శిష్యులకు బోధ చేయు చుండుటచేత నిరంతరము బ్రహ్మ జిజ్ఞాస చేయు చుండువా డని మొదటనే సూచించినాడు. కావుననే ప్రవరుడు కుంభ గత దీప కళిక వలె నింద్రియములు దేనియందు నేకాగ్రత కలిగి నిశ్చలత పొందుటవలని ఆనందము కలుగునో అదియే బ్రహ్మము. ఆనందో బ్రహ్మ యని వేదములు నుడువు చున్నవి. అట్టి యానందము మా కౌగిళ్ళ సుఖంచుటవలన కలుగును. యజ్ఞాది కర్మల ఫలిత మదే కదా. ఇంద్రియ సుఖానందము బ్రహ్మ మని వాదించిన వరూథినికి ఈ పాండిత్యము నీకు దక్క మరి యెందేని గంటిమే. మోక్ష లక్ష్మీ పద్యాగమ సూత్ర పంక్తికివెపో మీ సంప్రదాయముల్ అని వెక్కిరించినాడు ప్రవరుడు. అతడు బ్రహ్మజ్ఞాని కావున

నీవన్న యర్థమెల్ల

నిజము కాముకుఁ డయిన వానికి నకాముఁ
డిది గణించునె జలజాక్షి

బ్రాహ్మణుఁ డింద్రియ వశ గతి
జిహ్మాచరణైక నిపుణ చిత్తజ నిశితా
జిహ్మగముల పాలై చెడు
బ్రహ్మానం దాధిరాజ్య పదవీ చ్యుతుఁడై

యని సమాధానము చెప్పెను. ఇందువలన ప్రవరుడు ఈశ్వరార్పణముగా నిష్కాముడై కర్మల నాచరించు బ్రహ్మజ్ఞాని యని తేలు చున్నది. ఈ పద్యములు 'ఈ పాండిత్యము నీకు తక్క' అను పద్యము సాంఖ్య మతమును పూర్వ మీమాంస మతమును ఖండించు చున్నవి. అంతే కాదు, మత జాతి వివక్షతయు సంయమనము లేని పౌరాణిక వైష్ణవ మతమును పూర్వ పక్షము చేయు చున్నవి. ఉట్టి భక్తియ కాదు. బ్రహ్మానందాధిరాజ్య పదవికి బ్రాహ్మణత్వము నింద్రియ నిగ్రహము ప్రధానములని బోధించు చున్నవి. బ్రాహ్మణు డనుటలో నిదియే భావము. బ్రాహ్మణు డనగా బ్రహ్మ జ్ఞాని యని యర్థము. బ్రహ్మ జ్ఞానము, ఇంద్రియ నిగ్రహము. బ్రహ్మానందాధిరాజ్య పదవికి సాధనములు మాత్రమే నని సూచన. బ్రహ్మత్వము పొందుటకు కాదు. బ్రహ్మత్వము మోక్షము. దానిని పొందుటకు జ్ఞాని యయి బ్రహ్మను గూర్చి ధ్యాన మొనరింప వలయును. అది విశిష్టాద్వైత ములో తరువాతి మెట్టు. ఇందు మూలమున జ్ఞానము మోక్షోపాది యను ఉత్తర మీమాంస మతము ఖండింప బడినది. జీవాత్మ పరమాత్మల సంబంధము పరమాత్మ స్వరూప తత్త్వములు తెలిసి కొనుట జ్ఞానము. అదే బ్రహ్మ విద్య. పరమాత్మ తత్త్వమును తెలిసికొని నంత మాత్రమున మోక్షము రాదు. తత్ప్రసాద సిద్ధికి ధ్యానము భక్తితో చేయ వలయును. అన్ని ధర్మములు విడిచి ఆ పరమాత్మయందు నిశ్చల మగు భక్తి వహించి యేకాగ్రత కలవాడయి స్వారోచిషుని వలె తప మాచరింప వలయును.

విశిష్టాద్వైతమునందు పరతత్త్వము విష్ణువు. అతడు లక్ష్మీ సమేతుడయి వైకుంఠమునం దుండును. విష్ణు వనాద్యుడు. అనంతుడు. అచ్యుతుడు. సర్వ వ్యాపి. ప్రకృతికంటె ముందున్నవాడు. వాని రూపము 'నీల మేఘము డాలు డీలు సేయఁగఁ జాలు' నను పద్యమునందు వర్ణింపఁ బడినది. అతడు మొదట ఏకాకి. నేను బహు రూపములను తాల్చెద నని తలంచెను. పంచ భూతములు,

దేవతలు మానస వాదులుగా నయ్యెను. కావున తనకు సాక్షాత్కరించిన విష్ణువును స్వారోచిషుడు

అవ్యయానంద విశ్వాత్మక విశ్వేశ
బ్రహ్మవు నీవ కపర్ది వీవ
యింద్రుండ వీవ వహ్నివి యనిలుఁడ వీవ
వరుణుండ వీవ భాస్కరుఁడ వీవ
యముఁడ వీవ వసూత్కరము నీవే రుద్రులు
నీవ యాదిత్యులు నీవ విశ్వు
లీవ మరుత్తులు నీవ మంత్రములు నోం
కృతి వషట్కృతి శ్రుతి స్మృతులు నీవ

వేద్య మీవ యీ వచ్చిన విబుధ గణము
సర్వమును నీవ యెట్లన్న సర్వ గతుఁడ
వగుట మఱి నీవు గాని వాఁ డనఁగ నెవ్వఁ
డరయఁగను శేష భూత సమస్త శేషి

యని నుతించెను. అతఁడు దశావతార పురుషుడు. వాని యవతారములన్నియు పెద్దన స్వారోచిచేత నుడివించెను. అట్టి పరమాత్మ యగు విష్ణువును జ్ఞానముచే నెరింగి సర్వ ధర్మ పరిత్యాగ మాచరించి భక్తితో మనన ధ్యాన తపములచేత సాక్షాత్కరింప చేసికొనవలయును. వాని ప్రసాదమును పొంద వలెను. అట్టి జీవి దేహాంతమున వైకుంఠము చేరి విష్ణు సారూప్య పదము పొందును. అది అవ్యయానంద పదము. అదియే మోక్షము. వాని కింక జనన మరణాదులు లేవు. తనకు సాక్షాత్కరించిన హరిని స్వారోచిషుడు

దేవ భవ ద్దాస్య సుఖం
బే వేఁడెద దయకుఁ దగుదునే సాలోక్యం
బీవే యితరము లొల్లన్

అని యర్థించెను. అదియే విశిష్టాద్వైతమునకు తుది మెట్టు. ఇట్టుత్తమోత్తమ మయిన విశిష్టాద్వైతమును శృంగార రసోపేత మగు జీవముగా ప్రతిపాదించి మనుచరిత్రను తన ప్రతిభా విశేషముచేత నుపజ్ఞతచేతను మహాకావ్యముగా నొనరించెను. పెద్దన ఆది యగు వైష్ణవ కవి. అతడు వైష్ణవ వాఙ్మయమునకు తెనుగునం దాది కావ్య కర్త. లోకోత్తర కవితా చాతుర్యము కలవాడు. రసికుడు. మాట చతురత కలవాడు. పండితుడు. సకలవేదాంత వేత్త. విశిష్టాద్వైతి. వానికి నా యభివాదములు.

శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలు

విజయనగర సామ్రాజ్యమును పరిపాలించిన వారిలో శ్రీకృష్ణ దేవరాయల వంటి మహారాజింకొకడు లేడు. ఆయన క్రీ. శ. 1509 మొదలుకొని 1530 వ సంవత్సరము వరకు రాజ్య పరిపాలనము గావించెను. ఆయన కాలమునందు తెలుగు దేశము సర్వ విధముల మహోన్నత స్థితి ననుభవించినది. రాయ లప్రతిమాన పరాక్రమ ధురంధరుడు. అభిమాన ఘనుడు. దేశ మన్నను దేశ భాష యన్నను వానికి ప్రాణ తుల్యములు. రణావని విజృంభించి నరపతుల నోడించెను. గజపతుల జయించెను. అశ్వపతుల గెలిచెను. మూరు రాయర గండ పెండేరమును కాల దొడిగించు కొనెను. రాయలు బహు భాషా పండితుడు. సంస్కృతము తెలుగు కన్నడము భాషలు వానికి కరత లామలకములు. అందు సంస్కృ తాంధ్రములు వాని కభిమాన భాషలు. సంస్కృతమునందు మదాలస చరిత్ర, సత్యా వధూ ప్రీణనము, సకల కథా సార సంగ్రహము, జ్ఞాన చింతామణి, రస మంజరి మొదలగు పెక్కు కావ్యములు రచించెను. విశేషించి తెలుగు భాష యనినను తెలుగు కవిత్వ మనినను వానికి మహో త్సవము. మనస్సునందు మురిసి మురిసి ముప్పందు మగు చుండును. కవులను పిలిపించి కవితలు వినుచుండును. వారిని బహు విధముల సత్కరించి సంతోషించు చుండును. అది వాని కొక వినోదము. ఆనందము. ఆయన కాలమునందు ధనార్థియై పేద పడిన కవి గాని కోవి దుడు గాని గాయకుడు గాని లేడు. దేశ దేశముల నుండి వచ్చి విద్యానగరమున సుఖముగా కాలము గడుపు చుండిరి. రాయలు చేయని దానములు పండితు లందుకొనని పారితోషికములు లేవు. సాహితీ సరస్వతి రవ్వలు పొదిగిన పైడి గజ్జెల గిలుకు టందియలు

ధరించి ఘుణం ఘు గౌరవములతో కావ్య నాటక ప్రబంధములను తాళ మాన గతుల నాట్యమాడినది రాయల సభా భవనమునందు. గాన కళా దేవత రహి పుట్ట జంత్ర గాత్రముల గాంధర్వంబు నెరపి రాగరగించినది. పండితుల శాస్త్ర వాదములకు పరిమితి లేదు. దేవేంద్రుని సభా వైభవమును మరపించినది రాయల సభ యని చరిత్రలు నుడువు చున్నవి.

ఇందీవరంబుల నీను క్రాలన్నుల
 శరదిందు ముఖులు చామరము లిడఁగఁ
బణిన సూను కణాద బాదరాయణ సూత్ర
 ఫక్కి విద్వాంసు లుపన్యసింపఁ
బార్శ్వ భూమి నభీరు భట కదంబ కరాళ
 హేతి చ్ఛటా చ్ఛాయ నిరులు కొనఁగ
సామంత మండ నోద్దామ మాణి క్యాంశు
 మండలం బొలసి యీరెండ గాయ

మూరు రాయర గండ పెండార మణి మ
రీచి రింఛోళిఁ గలయ నావృతము లగుచు
నంక పాళి నట ద్దుకూ లాంచలములు
చిత్ర మాంజిష్ఠ విభ్రమ శ్రీ వహింప

రాయలు భద్రాసనముపై నిండు కొలు వుండును. మొదట రాచ కార్యములు. తరువాత కవితా గోష్ఠి. ఆయన కొలువునందు ఎనిమిది మంది మహాకవులు గలరు. వారు దిగ్దంతుల వంటివారు. శాస్త్ర వేత్తలు. సాహితీ సామ్రాజ్య చక్రవర్తులు. రస సిద్ధులు. వారిలో ముగ్గురు తెలుగు కవులు. అల్లసాని పెద్దన, ముక్కు తిమ్మన, ధూర్జటి. మిగిలిన వారు సంస్కృత కన్నడ భాషా కవులు. వారిలో అనుష్టుప్పు కవి గొప్పకడు. ఎంతటి భావము నయిన నొక్క యనుష్టుప్పు శ్లోకములో నమర్చ గల శక్తి వానికి గలదు. వానికి అనుష్టుప్పు కవి యని రాయలు

బిరుద మొసంగెను. వీరితో రాయ లనుదినము కొంత కాలము వినోదముగా గడుపు చుండును. వారిలో పెద్దనగా రనిన రాయులవారి కధిక ప్రీతి, గౌరవము. వీరు కాక భట్టుమూర్తి, పింగళి సూరన, తెనాలి రామ కృష్ణుడు మొదలగువారు కలరని

కట్టు కథలు

పెక్కు ప్రచారమునం దున్నవి. భట్టు మూర్తి వసు చరిత్రమును రచియించెను. దానిని 'శ్రీ భూ పుత్రి వివాహ వేళ' అను పద్యముతో మొదలు పెట్టెను. శ్రీ తరువాత నున్న భూ వాయు బీజము. వసు చరిత్రమును రాయల సభయందు వినిపించుట కారంభించెను. అపుడు తెనాలి రామ కృష్ణుడు రాయల సభయం దుండెనట. ఇసుకను అరచేతిలో పోసికొని శ్రీ యను అక్షరము వ్రాసెనట. దానిని భూ యని యెగర నూదెనట. మహారాజా! ఈ కృతిని అంకితము తీసికొనినచో మీ సంపద లన్నియు నిట్లే ఎగిరి పోవు నని నుడివెనట. రాయలు భయపడి వసుచరిత్రమును కృతి గైకొనుటకు అంగీకరింప లేదట. రాయలు సాహితీ వేత్త. కృత్యాదియందలి శ్రీ కారము సకల దోషములను హరించు నని ఆయన యెరుంగక పోలేదు. రాయలు ఒక నాడు సభయం దుండి స్తుత మతి యైన యాంధ్ర కవి ధూర్జటి పల్కుల కేల గల్గె నీ యతులిత మాధురీ మహిమ అను సమస్యను ఒసంగినాడట. పెద్ద నాదులు మిన్న కుండిరి. రామ కృష్ణ కవి దానిని పూర్తి చేయుటకు మహారాజును గడు వడిగెను. రెండవ రోజున రాయలు మరల నా సమస్య నొసంగెనట. రామకృష్ణ కవి దానిని పూర్తి చేసెనట. మరొక కథ. ఒక సారి రాయలవారు మనుచరిత్ర వసుచరిత్ర పారిజాతాపహరణములం దే కావ్య మెట్లు న్నది అని ప్రశ్నించిరట రామ కృష్ణ కవిని. రామ కృష్ణకవి అల్లసాని పెద్దన అవురు మని యేడ్చినాడు. ముక్కు తిమ్మన ముద్దు ముద్దుగా నేడ్చినాడు. భట్టు మూర్తి బావురు మని యేడ్చినా డని సమా

ఖ్యానము చెప్పినాడట. మూడు కావ్యములందు నాయికా విలాపములు కలవు. ఆ సాకు తీసికొని కావ్య కవితను రామకృష్ణుడు పరిహసించి నాడు. రాయలు రసజ్ఞుడు. కవితా మాధుర్యము గ్రహింప గలవాడు. ఉభయ భాషా పండితుడు. తెనాలి రామకృష్ణుని అడుగ వలసి నంత పని రాయలకు పట్టదు. అడిగిన పండితు లన్యోన్య మత్సరులు. నిజము తేల దని యా మహారా జెరుంగును. కావున రామకృష్ణు నడిగె నను మాట యబద్ధము. ఇట్టి కథల కంతు లేదు. ఇవి యన్నియు కల్పితములు. అష్ట దిగ్గజములను పేరుతో నా యా కవులకు సంబంధములు కుదుర్చుటకే యిట్టి కథలు పుట్టినవి. వీనిని నమ్మి సారస్వత చరిత్ర వ్రాసినచో నంతయు దలక్రిం దగును. ఈ కవుల కొకరితో నొకరికి సంబంధము లేదు. ప్రజలకు కవుల మీద గల యభిమానాసూయ లిట్టి కథలకు కారణములు. ప్రథలు నట్టివే. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీర భద్రుడు వాణి నా రాణి యని చాటించు కొనినాడట. తాను చే యెత్తి నమస్కరించు తల్లి యగు వాగ్దేవత నిల్లాలని ప్రచారము చాటించుకొను మూర్ఖు డుండడు. పుట్టించినవారు పుట్టించినను పినవీర భద్రుడు బ్రహ్మ మూర్త్యంతర మనిన నమ్మువా రుండరు. వాణీ జైమిని భారతమును స్వయముగా నొక్క రాత్రిలో విరచించినదట. ఆ మాటయే నిజ మయిన పెద్దనాదుల కవిత నింకెవరు వ్రాసి రన వలయును. పినవీరనలో పెద్దనలో నున్న కవితా మాధుర్యము లేదు. గ్రంథమును విమర్శించు నపుడు సత్యమును పరిశీలింప వలయును. పక్షపాతము అసూయ విద్వేషములు పనికిరావు. నన్నయ రాజ పురోహితుడు. ఆయన కవిత వ్రాయుట యేమిటి. నారాయణ భట్టు భారతము వ్రాసెను. ధనార్థియై రాజాదరముకొరకు నన్నయ పేరు పెట్టెను. నన్నయ రాజుచేత నగ్రహార మిప్పించెను అని వాదించినవా రున్నారు. నన్నయ వంటి నిస్వార్థ పరుని మీద యీ యపవాదు. ఆయనకొరకు రాజు నొక్క యగ్రహార మడగ లేదు. ఆయన యీయ లేదు. అంతకంటె నింకొక మెట్టధిరోహించి నియోగులే కవిత నింత వరకు

వ్రాయుచు వచ్చిరి. పౌరోహిత్యము చేసికొను వైదికి కావ్యము వ్రాయుట యేమిటి. అందు నాది కావ్యమా! నన్నయ నియోగియై యుండ వలయు ననినవా రున్నారు. కవిత దేవతా ప్రసాదము. ఆమె యనుగ్రహ మెవరి మీద నున్నదో వారి కది లభించును. కుమ్మరి మొల్ల రామాయణము వ్రాసినది. ముద్దు పళ్లని రాధికా సాంత్వనము వ్రాసినది. వారి కవిత మృదు మధురమయి రసవంతముగా నుండును. ఇవన్నియు నోటి వాడి తనముచేత పలుకు మాటలు. విమర్శకులకు తగవు. ఇంక క్రొత్తలు నిర్మింప బోయి కాగితము చెరుచు ప్రతిభావంతుల మాట ముచ్చటింప వలసిన పని లేదు.

రాయ లాంధ్ర భోజుడు. భోజ మహారాజు ధారా నగరాధి నేత. పరాక్రమవంతుడు. సంస్కృత పండితుడు. కవి. రామాయణ చంపువును రచించెను. రాయలు సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముడు. ఉభయ భాషా కావ్య రచనా సమర్థుడు. ఐదారు గ్రంథములను రెండు భాషలయందు వ్రాసెను. భోజుని యాస్థానమునం దెనిమిది మంది మహాకవులు గలరు. వారందరు సంస్కృత భాషా కోవిదులు. రాయల సభయం దష్ట దిగ్గజములను పండిత కవులు గలరు. వారిలో ముగ్గురు తెనుగు కవులు. మిగిలినవారు సంస్కృత కన్నడ భాషా కవులు. భోజుడు కాళిదాసును మిగుల మన్నించెను. రాయలు పెద్దనను అధికముగా గౌరవించెను. కావున రాయల కాంధ్ర భోజుడను పేరు సమంజసము. రాయలు ధైర్య స్థైర్యములు గల భూనేత. తనతో పాటు వేటలకు యుద్ధములకు కవులను వెంబడి కొనిపోవు చుండును. వినోదముగా వారితో గోష్ఠి సలుపు చుండును. యుద్ధ మనిన రాయల కొక బాల్య క్రీడ. వాని కత్తి నిరంతరము విజయ సాధక మయిన సాధనము. రాయలకు తెను గనిన మహా ప్రీతి. దానిలో నమృతము నందలి తీపి యున్నది. వెన్న యందలి మృదుత్వ మున్నది. పూల

యందలి కోమలత్వ మున్నది. పైడిలోని మెఱుంగులు వెలయించు నవక మున్నది. దక్షిణ దేశభాషలను పరిశోధించి దేశ భాషలందుఁ దెలుగు లెస్స యని నిర్ణయించిన మహారాజకవి కృష్ణరాయలు. ఆంగ్లేయులు తరువాత తెలుగును లాటిన్ ఆఫ్ ది యీస్ట్ అని తెలిసి కొనిరి. లాటిన్ పాశ్చాత్య భాషలలో నతి మనోహర మగు భాష. అజంత మయినది. తెనుగు ప్రాచ్య దేశములలో హృద్య యాహ్లాద కర మయినది. అజంతము. నన్నయ తీర్పులు దిద్ది తెనుగున కుత్త మాకారము కల్పించెను. ప్రస్తుత నవనాగరికులు కురూపిని గావించుచున్నారు. బాగుచేయువా డొకడు. పాడుచేయువాడొకడు. రాయలవారుకత్తి పట్టి కదనరంగమునం దరాతి వీరుల కుత్తుక లుత్తరించిన కరముతో పైడి గంటము నందుకొని

ఆముక్త మాల్యద

యను మహాకావ్యము రచించెను. అది నవ రస భావాలంకార శోభితము. అందు అలసాని పెద్దన పద్యములు కొన్ని పీఠికయందు కలవు. మనుచరిత్రలోని పద్యముల వంటి పద్యములును గలవు. అందు మూలమున విష్ణుచిత్తీయము పెద్దన కృతి మని విమర్శకుల వాదము. సందర్భము పరిశీలించి చక్కగా నాలోచించినచో రాయలవారు పీఠికయం దా పద్యములను ఎందుకు వాడిరో తెలియును. ఆంధ్ర విష్ణువు స్వప్నమునందు సాక్షాత్కరించినాడు రాయల వారికి. విష్ణు చిత్తీయము వ్రాయు మని యాన తిచ్చినాడు. మరునా డా సంగతి పండిత మండలి కెఱిగించినాడు రాయలవారు. ఆపండితులలో పెద్దనాదు లుండిరి. పెద్దన యనని రాయల కెక్కడ లేని గౌరవము గలదు. గౌరవమే కాదు రాయల యొక ప్రాణము పెద్దన. అతడు విశిష్టాద్వైతి. అందరికంటె గొప్ప కవి యని రాయల యెన్నిక. అది నిజము. అప్పటికే పెద్దన మనుచరిత్ర వ్రాసెను. పెద్దనయు మిగిలిన పండితులతో పాటు తన యంగీకారము సూచించెను. అది అందరికంటె

రాయలకు శిరోధార్యము. పండితులు రాయల వంశ వర్ణన గావించిరి. అందు పెద్దనయు గలడు. ఆయనయం దున్న యభిమానము కొలంది మనుచరిత్రలోని పద్యములను పెద్దనగారి యంగీకారము తాను పొంది గ్రంథ రచన గావించితి నని లోకమునకు సూచించుటకు గ్రహించెను. పెద్దనగారియందలి గురుత్వ మటు వంటిది. లేనిచో రాయల వంటి సార్వభౌముడు పుర మేగ పెద్దనగారి పల్లకి తన కేలఁ బట్టి యెత్తునా? పెద్దనను కవితా గురువుగా రాయలు పాటించెను. వాని పద్యములు తన గ్రంథమునం దుండుట ప్రసాద మనుకొనెను. ఆయన యనుమతిని బొంది పీఠికయందు నెక్కించు కొనెను. అది ఆయన కానంద కర మయినది. ఇంక మనుచరిత్రలోని పద్యములను బోలిన పద్యములు విష్ణుచిత్తీయమం దున్న వందురు. పూర్వ కవుల పోకడలు భావములు తరువాతి కవులయం దుండుట లోకమున సామాన్య మగు విషయము. తిక్కన నన్నెచోడు ననుకరించెను. పెద్దన నన్నయ శ్రీనాథుల ననుకరించెను. మనుచరిత్ర ముందు వ్రాయబడినది. అది సర్వోత్తమ మైన కావ్యము. ఆ కావ్య మనిన మిగుల యిష్టము రాయలకు. అందలి పద్యములను బోలిన పద్యములు విష్ణుచిత్తీయమందు వ్రాసెను. అంత మాత్రముచేత విష్ణుచిత్తీయము పెద్దన వ్రాసి రాయల పేరు పెట్టె ననుట పొరపాటు. రాయలు పండితుడు, కవి, యాలంకారికుడు. క్షాత్ర తేజము కలవాడు. ఆత్మాభిమాని. పరుల కావ్యములకు తన పేరు పెట్టించుకొను నంతటి నైచ్యమునకు లోబడు స్వభావము కలవాడు కాడు.

రాయలు విష్ణు భక్తుడు. వైష్ణవ మతావలంబకుడు. తిరుపతి వేంక టేశ్వర చరణారాధన తత్పరుడు. అట్లయ్యును ఇతర వీర వైష్ణవుల వలె శివుని గాని శివ భక్తులను గాని ద్వేషించ లేదు. పట్టాభిషేక సమయమున విరూపాక్షునకు ధనాగ్రహార దానములు గావించెను. తన యాస్థానమునందు వీర శైవుడైన ధూర్జటికి తావు నొసంగెను. మిగుల గౌరవించెను. వాని కవిత ప్రశంసించెను. రాయలవారు సర్వ

మత సహనము గలవాడు. బౌద్ధులను తురకలను సమానముగా నితర మతస్థులతో పాటు గౌరవించెను. అది రాజ లక్షణము. కావుననే రాయలంతటి మహారాజు లేడని ప్రశంసల నొందెను. అల్లసాని పెద్దన పురాణము నందలి కథను గ్రహించి కావ్యముగా రచించెను. పూర్వ కవు లందరు చేసిన పని యదే. అందు నూతనత్వము లేదు. కథా కావ్య సరణులందు నూతన పద్ధతుల ననుసరించినవారు వీర శైవ కవులు. వారికి మతాభిమానము మెండు. ఆవేశ మధికము. వారి చూపు నూతన మార్గములకొరకు వెదకు చుండును. తెనుగు సారస్వతమునందు క్రొత్త దారులుతీసినవారు వీర శైవ కవులు. దేశీయ చ్ఛందమగు ద్విపదలో కావ్యములు మొదట వ్రాసినవారు వీర శైవ కవులు. తరువాత కవులు వారి ననుసరించిరి. పాల్కురికి సోమనాథుడు మహామేధావి, ప్రతిభావంతుడు. తెనుగు కావ్య రచనకు మలుపు త్రిప్పిన వ్యుత్పన్న మతి. పండితుడు. పండితారాధ్య చరిత్ర బసవ పురాణము రచించెను. అవి పురాణ కథలు కావు. మత ప్రవక్త లగు మహాపురుషుల కథలు. అట్టి కథలు ప్రబంధించినవా రంతవరకు నెవరు లేరు. అవి ద్విపదయందు వ్రాయబడినవి. ద్విపదలకు కావ్య స్వరూప మాపాదించినవాడు సోమనాథుడు. శ్రీనాథుడు చరిత్రాంశ మితి వృత్తముగా తీసికొని పలనాటి వీర చరిత్ర ద్విపదగా వ్రాసెను. అది వినూతనము. మత ప్రచారముకొఱకు మొదట ప్రబంధింప బడిన పండితారాధ్య చరిత్ర బసవపురాణాది సోమనాథాదుల ద్విపద కావ్యములు తెనుగు సారస్వతమునందు వివిధ విధ రచనలకు దారి తీసినవి. ప్రతి దేశమునందును మతముతో వాఙ్మయ మారంభించును. క్రమ క్రమముగా దృక్పథము కాలమును బట్టి మారును. వివిధ మార్గ ముల ననుసరించును. సంస్కృత వాఙ్మయము వేదములతో నారంభించి నది. పురాణములు గాను కావ్యములు గాను నాటకములు గాను పరిణా మించినది. సమయానుగతముగా శృంగార వీర రసాకరము లయిన సాంఘిక చారిత్రక ప్రబంధములు రూపొందినవి. ప్రతి వాఙ్మయమునకు

నతము పునాది రాయి. దాని పయిన వివిధ ప్రబంధ సౌధములు నిర్మింప బడును. ద్రవిడ వాఙ్మయమునకు ఆళ్వారుల పాశురములు మూలములు. వానిని ద్రవిడ ప్రబంధము లనియు ద్రవిడ వేదము లనియు నందురు. అవి విష్ణు స్తవములు, గాథలు. వానిని రచించిన వారు వైష్ణవ మత ప్రవక్తలు. వారి పాశురముల నాధారమున ద్రవిడ సారస్వత మభివృద్ధి నొందినది. పాశురమనగా పాట యని యర్థము. మాలదాసరి పాడిన దా పాశురము. ఆళ్వారులలో పెరియాళ్వారు ఆండాళ్లు సుప్రసిద్ధులు. పెరియాళ్వారు అనగా పెద్ద భక్తు డని యర్థము. అతడే విష్ణుచిత్తుడు. ఆయన కూతు రాండాళ్లు గోదాదేవి. ఆండాళ్లు ముప్పది రెండు పాశురములు విష్ణువుపై చెప్పినది. గోపికలు శ్రీకృష్ణుని వలె శ్రీరంగములోని విష్ణువును భక్తితో సేవించినది. వరించి వివాహ మాడినది. ఆమె నాచ్చ్యార్మొడి యను ప్రబంధమును కూడ వ్రాసెను. అందు రంగభర్త తనకు స్వప్నమునం దగుపించి పరిణయ మాడిన కథ వర్ణించినది. ఆమె పూర్వ జన్మయందు సత్య భామ. భూదేవి యవతారము. వీరిరువురి కథలు విష్ణుచిత్తీయమునందు కలవు. వానికి యామునాచార్యుని కథ తోడుచేయ బడినది. రాయలు ఖాండిక్య కేశిధ్వజోపాఖ్యానము చండాల బ్రహ్మరక్షస్సంవా దాది పౌరాణిక కథలు మత కర్తల కథలతో పొందు పరచి ప్రబంధము నకు క్రొత్త రూపము కల్పించెను. మత కర్తల కథలను ప్రబంధములుగా వ్రాయుటకు దారి చూపినవారు వీర శైవ కవులు. దానిని చూచి రాయ లీ విష్ణుచిత్తీయమును వ్రాసెను. తెనుగు సారస్వత చరిత్రము నందు వైష్ణవ వాఙ్మయమున కాది కర్త అల్లసాని పెద్దన. ఆది కర్తయే కాదు ఆది కవియు పెద్దన యనియే చెప్పవలయును. స్వారోచిషుడు విష్ణువును గురించి తపము అకామతః జిరతరం బాచరించెను. హరి ప్రత్యక్ష మయ్యెను. వరము వేడు మనెను. స్వారోచిషుడు

దేవ భవద్దాస్య సుఖం
బే వేఁడెద దయకుఁ దగుదునే సాలోక్యం
బీవే యితరము లొల్లన్

అన్నాడు. ఇది వైష్ణవ సంప్రదాయము. సాలోక్య సామీప్య సారూప్యములు పుణ్య విశేషములను బట్టి భక్తులకు లభించు నని విశిష్టాద్వైత మతము. సాయుజ్యము అద్వైతము. విష్ణు భక్తుడు మరణానంతరము వైకుంఠము చేరి విష్ణువునకు సపర్యలు చేయుచు విష్ణు సన్నిధానమున నుండునని వైష్ణవము బోధించు చున్నది. స్వారోచిషుని నోట పై విధముగా బలికించుటచేత పెద్దనగారి వైష్ణవ మత తత్త్వము వెల్లడి యగు చున్నది. వైష్ణవము భక్తిని, బోధించును. జ్ఞానాదులతో సంబంధము లేదు. దానికి కుల విచక్షణ లేదు. భక్తి వినా శాస్త్రాదిక జ్ఞానము నిత్య నైమిత్తిక వైదిక కర్మలు నిరుపయోగములు. భక్తి యున్నచో నేదియు నక్కర లేదు. అదియే గీతా చరమ శ్లోకము బోధించు చున్నది అని వారి వాదము.

సర్వ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః

ఇది భక్తి లక్షణము.

తను హృ ద్భాషల సఖ్యమున్ శ్రవణ దాసత్వమున్ వందనా
ర్చనముల్ సేవయు నాత్మలో నెఱుకయున్ సంకీర్తనల్ చింతనం

బను నవి భక్తి మార్గములు. భక్తి రెండు విధములు. దాస భక్తి, మధుర భక్తి. దాసత్వము నర్థించినవాడు స్వారోచిషుడు. ఇది వైష్ణవ సంప్రదాయము. కావున పెద్దన వైష్ణవుడు. ఎవరు కాదన లేదు. అతడు హరి భక్తుడు. తన విష్ణు భక్తి ప్రవరుని ముఖమున ప్రదర్శించెను. 'వామనస్తుతి పరత్వమున లేచి, హా శ్రీహరీ యంచున్ బ్రాహ్మణు డోర మోమిడి' యిత్యాదు లరయునది. పెద్దనగారి

వైష్ణవము వంశ పరంపరాగతముకాదు. అంగీకృత వైష్ణవము. అదియు పౌరాణికము కాదు. పౌరాణిక వైష్ణవమునకు వైదిక కర్మలతో పని లేదు. భక్తి ప్రధానము. పెద్దన మహాపండితుడు. మొదట అద్వైతి. పూర్వోత్తర మీమాంసలను సంపూర్ణముగా పఠించి యనుభవమునకు తెచ్చుకొనినవాడు. నిష్కామ కర్మవలన ఆత్మ శుద్ధి లభించి పరతత్వమును గుర్తించిన జ్ఞానోదయము కలుగు నని ఆయన మతము. ఇది భాట్ట శాంకర మతముల సమ్మేళనము. నిష్కామ కర్మవలని ఆత్మ శుద్ధి లభించి మోక్షము పొందునని కుమారిల భట్టు. కర్మ స్వర్గ సుఖదాయి. మోక్ష మొసంగదు. బ్రహ్మజిజ్ఞాసవలన జ్ఞానముకలుగును. దానివలనమోక్షము లభించునని శంకర గురు పాదులు. అందుకనే అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాస యను సూత్రముతో నుత్తర మీమాంస నారంభించెను. ఇద్దరి సమ్మేళనము పెద్దన మతము. మూడవది రామానుజము. మోక్ష మనగా శంకరమతమున జనన మరణ విరహిత మయిన బ్రహ్మ సాయుజ్యము. రామానుజాచార్యులవారి మతమున మోక్ష మనగా జనన విరహిత మయిన విష్ణు సాయుజ్యము. కావున పరబ్రహ్మకు రూపము కల్పించినారు రామానుజుల వారు. పరబ్రహ్మకు రూపము లేదు శంకర మతమునందు. ఇదే శంకర రామానుజుల మత తారతమ్యము. అందు మూలమున అది అద్వైత మయినది. ఇది విశిష్టాద్వైత మయినది. దీనికిని వేదము ప్రమాణము. పౌరాణిక వైష్ణవమునకు పురాణములు ప్రమాణములు. వేదము లంగీకరించిన విశిష్టాద్వైతము వేద కర్మలంగీకరించినది. కావున పెద్దన గారు ప్రవరుని నిష్కామ పరుడగు సాహితాగ్నిగా సృష్టించినాడు. స్వారోచిషుడు అకామత చిరతర తపం బాచరించె నని నుడివెను. పెద్దన నిష్కామ కర్మ నంగీకరించె ననుట నిర్వివాదాంశము. త్రయీ ధర్మములందు ఆయనకు ప్రామాణ్యత యున్నది. ఆనందో బ్రహ్మ యటన్న ప్రాచదు వంతర్బుద్ధి నూహింపుమా యన్నది వరూథిని. దాని కామె కూర్చిన విపరీతార్థము ఖండించినాడు ప్రవరుడు.

ఆ ఖండన పెద్దనగారి యభిప్రాయము. నిష్కామ కర్మాచరణచేత ఆత్మ పరిశుద్ధి నొంది బ్రహ్మ జ్ఞానము బడయు ననియు నందు మూల మున విష్ణు సాలోక్యమును పొంది వైకుంఠమున పరతత్త్వ మగు నా హరికి శాశ్వతముగా సేవ లొనరించు చుండునని పెద్దనగారి మతము. అదియే మనుచరిత్రలో నిరూపించెను. ఇది యుగ్గము చేసికొనిన గాని మనుచరిత్ర పూర్తిగా అర్థము కాదు. పెద్దన ఉపనిషద్విదుడు. మత త్రయముల నవగాహన చేసికొనినవాడు. ఒక ప్రత్యేకాభి ప్రాయము కలవాడు. అతడు విశిష్టాద్వైతి. మనుచరిత్ర వేదాంత గ్రంథము. సంస్కృతములోని శుక రంభా సంవాద కావ్యమును దృష్టియందుంచుకొని వరూథినీ ప్రవరుల సంభాషణ పెద్దనగారు రచించిరి. శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు వీర వైష్ణవుడు. వైష్ణవ మత ప్రచా రముకొరకు విష్ణుచిత్తీయము రచించెను. వైష్ణవులు దానిని మత గ్రంథముగా భావింతురు. అందు పౌరాణిక వైష్ణవ తత్త్వ మభివర్ణింప బడినది. విష్ణుచిత్తుని కథ, మాలదాసుని కథ, గోదా దేవి వృత్తాంతము పౌరాణిక భక్తి సంప్రదాయములకు తార్కాణములు. అందలి విశేషము లా యా తావులందు చర్చింప బడును. విష్ణుచిత్తీయము ఆరాశ్వాసముల మహాకావ్యము. మొత్తము 873 పద్యముల గ్రంథము. ఇందు శ్రీరంగేశుడు నాయకుడు. గోదాదేవి నాయిక. రసము శృంగారము. శాంత వీరములు అంగము. ఇందలి శృంగారమునకు మిగిలిన కావ్యములందలి శృంగారమునకు భేదమున్నది. ఇందలి శృంగా రము రంగశాయియందలి భక్తి సమ్మిళిత మయినది. దీనిని వైష్ణవము నందు మధుర భక్తి యందురు. విష్ణుచిత్తునిది దాస భక్తి. మనుచరిత్ర మందు శృంగార శాంతములు నాయికా నాయకులందు విభిన్న రూప ముల ప్రదర్శింప బడినది. విష్ణుచిత్తీయమునందు శృంగార శాంతములు (మధురభక్తి) నాయికయగు నొక్క గోదాదేవియందు పొందు కూర్చి నిరూపింప బడినది. ఇది భాగవత తత్త్వము. దశమ స్కంధము నందు గోపికలలో గోచరించినది.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు తిరుమల వేంకటేశ్వర పాద జలజ సేవాసక్త మానసుడు. విష్ణుచిత్తీయమును వేంకటేశ్వర స్వామికి నమస్కారముతో నారంభించెను. ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖం అనుటచే నమస్కారముతో కృతి నారంభించుట సమ్మతము.

తరువాత వైష్ణవ సంప్రదాయమును పురస్కరించుకొని విష్ణు పాదసేవకులయిన ఆదిశేషువు గరుత్మంతుడు విష్వక్సేనుడు మొదలగు వారిని గ్రంథారంభమున వినుతించెను. హరి యాయుధము లగు సుదర్శన పాంచజన్య కౌమోదకీ శార్ఙ్గములను నందకమును తలంచెను. పిమ్మట సన్నిద్ధ రాళ్వారులను ప్రస్తుతించెను. వీరందరు వైష్ణవులకు పూజనీయులు. వీరిని గ్రంథాది యందు వినుతించి భావి వైష్ణవ కవుల కావ్యారంభమునకు దారి చూపినవాడు రాయలవారు. ఇట్లు కావ్యము నారంభించినవారు పూర్వ కవులలో నెవరు లేరు. నన్నయ మొదలుకొని రాయలవారి వరకుగల కవులందరు మూర్తి త్రయమును వారి యిల్లాండ్రను వినుతించిరి. పెద్దన వైష్ణవు డయిన నట్లే కావించెను. శ్రీకృష్ణరాయలు శివాదులను తన కృతియందు తలంప లేదు. రాయల విధానము ననుసరించి వైజయంతీ విలాస కర్త యగు సారంగు తమ్మయ ఇష్టదేవతా స్తవము గావించి యాది శేషువు మొదలగు వారిని యథారీతిగా వినుతించెను. తమ్మయ వైష్ణవుడు. వైజయంతీ విలాసము తొండరప్పొడి యాళ్వారుల కథ. దానినే విప్రనారాయణ చరిత్ర యందురు. రాయలు విష్ణుచిత్తీయము వ్రాసి వైష్ణవ వాఙ్మయమునకు పునాది వేసెను. వైష్ణవ సంప్రదాయము, మతము, కావ్యలోకమున నెలకొల్పెను. రఘునాథరా యాదులగు వైష్ణవ కవులు దాని ననుసరించిరి. రాయలు కళింగదేశ విజిగీషా మనీషన్ దండెత్తిపోయెను. మధ్య విజయవాటికయందు గొన్ని దినము లుండెను. శ్రీకా

కుళ నికేతనుం డగు నాంధ్ర మధుమథనుని సేవింప నరిగెను. ఆ నాడు హరివాసరము. ఆ నాడుపవసించెను. ఆ రేయి చతుర్థ యామంబున ఆంధ్ర విష్ణువు రాయలకు కలయం దగుపించెను. గోదా దేవి కథను వ్రాయ మని యాన తిచ్చెను. దానిని తిరుమల విభున కంకిత మిమ్మని నుడివెను. దీనిని బట్టి యీ కావ్యము కళింగ విజయము తరువాత వ్రాయ నారంభించి పూర్తి చేసి యుండును. మనుచరిత్రయందు కళింగ విజయము పేర్కొన బడినది. కావున మనుచరిత్రయు కళింగ విజయానంతరము రాయలు కృతి నొందెను. దాని తరువాత విష్ణు చిత్తీయము రాయలు రచించెను. అందుకనే మనుచరిత్రయం దలి పద్యముల పోకడలు విష్ణుచిత్తీయమం దున్నవి. రాయలు విష్ణు చిత్తీయము కథను విలుబుత్తూరు వర్ణనతో నారంభించెను. రాయలు సార్వభౌముడు. సర్వ స్వతంత్రుడు. రాజ్య పరిపాలనమునందు వలెనే కావ్య రచనయందును నిరంకుశత్వము నెరపెను. ఆయన స్వతంత్ర భావములు కలవాడు. పరుల దారుల ననుసరించుట రాయలకు నచ్చని పని. పరులకు నతి నొనరించుట తన రాజసమునకు వెలియగు పని. అతడు సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముడు. కవుల యాచారము ననుసరించి కావ్యాదియందు సంస్కృతాంధ్ర కవులలో నెవరిని తలంప లేదు. కుకవి నింద చేయ లేదు. పర నింద మహాపాప మని యీ మహారా జెరుంగును. కావ్యాదియందు పాప మొనరించుట తగని పని. ఆత్మ స్తుతి పర నింద తగనివి. కావుననే రాయలు పండిత మండలిచేత తన వంశ కథను చెప్పించెను. అందు తన పరాక్ర మాభినుతియు కలదు. దీనిని చూచి రఘునాథ నాయకుడు మొదలగు తంజావూరు రాజ కవులు ముద్దు పళని తమ స్వప్న వృత్తాంతములను పండిత మండలి కెరింగించి వారివలన తమ వంశ కథలను చెప్పించు కొనినారు. ప్రబంధ కవు లందరు పుర వర్ణ నానంతరము నాల్గు జాతుల వారిని వర్ణించుట యలవాటు. అట్టిది విష్ణుచిత్తీయమునందు గాన

రాదు. విలుబుత్తూరునందలి తోటలు వీధులు మేడలు వేశ్యలు ద్రావిడాంగనలు మొదలగువానిని ఇరువది యారు పద్యములలో వర్ణించెను. రాయలు లోకానుభవము కలవాడు. దక్షిణముగా దిగ్విజయ యాత్ర సాగించెను. ద్రవిడ దేశమునందలి ప్రకృతి సౌందర్యమును మనసార ననుభవించెను. ఇంటింట ముంగిళులందు పెరుగు నారికేళ తరువుల సింగారమును

కోరకిత నారికేళ
క్ష్మారుహములు రత్న కుట్టిమంబులఁ దోచున్
ద్వారముల యత్న కృత శృం
గారంబుగ నలికి ముగ్గు ఘటియించి రనన్

రాయలవారి యూహలు చాల చక్కనివి. భావములు స్వాభావ సిద్ధములు. కాని యతిశయోక్తులు ఉత్ప్రేక్షలు వానికి కావ్య స్వరూపమును కల్పించుచుండును. అలంకారము లేని పద్యము వర్ణనాంశములందు ఒక్కటియు నుండదు. వానిని అర్థము చేసికొనుటకు కొంచెము పరిశ్రమ కలిగించి నను అలంకారముల నవల నుంచి యసలు భావములు గ్రహించినచో నందు సహజత్వ ముండును. రాయల లోకానుభవమున కానందము కలుగు. మహారాజులు నిరంత రాంతః పుర నివాసులు. వారికీ యనుభవ ముండునా యనిపించును. రఘు నాథ నాయకుని రామాయణమునందు నిట్టి వింతయే గోచరించును. పండితుల సంవాదములు రెడ్ల కొలువులు భోజన పంక్తులందు వడ్డ నలు నరయునది. వానియందు నింతటి యలంకార సామగ్రి తక్కువ. నన్నెచోడుడు రాజు. ఆయన కుమార సంభవములో ప్రబంధ లక్షణ ములే గాని సహజ లక్షణములు కానిపించవు. పై పద్యమునంలు ముంగిళులందు పడిన కోరకిత నారికేళ తరువుల నీడలు అలికి ముగ్గుదు పెట్టిన ట్లున్నవట. నీడలు నల్లగా నుండును. కావున వాకిళు లలికి నట్లున్న వనుట సమంజసము. ముగ్గులు తెల్లగా నుండును. ఆ తెలు

పెక్కుడ దనినచో పూత పట్టిన నారికేళములని సమాధానము. పూతలు తెల్లని నీడల నిచ్చునా యని సందేహింప వచ్చును. ఆ కారణము చేత అవి రత్న కుట్టిమము లని సమర్థింప బడినవి. రత్నములందు కోరకములు తెల్లగాను ఆకులు నల్లగాను ప్రతిబింబించును. అందు కని యీ కల్పన. ఉత్ప్రేక్ష చక్కగా కుదిరినది. మహాకవులు మట్టి వాకిళులను మాణిక్యపు వాకిళులు చేయ గలరు. అవన్నియు నతి శయోక్తులు. వానిని తొలిగించినచో కొబ్బరి చెట్ల నీడలతో వాకి ళులు చల్లగా నుండు నని తేలును. ద్రవిడ దేశములో ప్రతి యింటి ముందు చల్లని నీడల నిచ్చుచు కొబ్బరి చెట్లుండును. రాయలవారు వానిని చూచి యిట్లు వర్ణించిరి. ఇది స్వానుభవము రాయలవారికి. విలుబుత్తూరు ద్రవిడ దేశములోనిది. ఇంతకంటె

తల పక్షచ్ఛటఁ గుక్కి బాతువులు కేదారంపు గుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచి యారెకులుపస్నాత ప్రయాత ద్విజా
వలి పిండీకృత శాటులన్నవిఁ దదావాసంబు జేర్పంగ రే
వుల డిగ్గన్వోసఁ బాఱు వానిఁ గని నవ్వున్ శాలి గోప్యోఘముల్

రాయలు రాజ్య పరిపాలనా విధానమునం దతి జాగరూకత కల వాడు. తన సేవకుల ప్రవర్తనము నరయుటకు మారు వేషములతో తిరుగు చుండెడివాడు. అట్టి సంచారములం దిట్టి సంఘటనము వాటిల్లి యుండును. దానిని కావ్య గతము గావించెను. రాయలు దేని నయినను నిశితముగా పరిశీలించును. బాతులు తలను పక్షము లందు గ్రుక్కుకొని నిద్రించుట స్వభావము. ఇది స్వభావోక్తి. అప్పు డవి తెల్లగా నుతికి నీటిని పిండి పెట్టిన వస్త్రముల వలె నుండును. ఆరె కెలు వానిని చూచి యుపస్నాత ప్రయాతు లయిన ద్విజావళి శాటువు లని భ్రాంతి పడుటయు సహజము. ఇది భ్రాంతిమ దలంకారము. ఆరెకుల యవివేకమునకు శాలి పాలికాంగనలు నవ్వుట ప్రసిద్ధముగా జరుగు సంగతి. ఇందు హాస్య రస మున్నది. ఆరెకుల యుచిత

వర్తనము రాయలకు వారి యెడ గల విశ్వాస మిందు ప్రదర్శిత మయినది. రాయల దృష్టి తరువాత వేశ్యల పయి బడినది. వారిని నాలుగు పద్యములో సహజముగా వర్ణించెను. అన్నిటికంటె ద్రవి డాంగనల వర్ణన చెప్పుకొన తగినది. వారి యాచార వ్యవహార సంప్రదాయము లా పద్యములు చదవగానె మనోగతము లగును.

శయ పూజాంబుజముల్ ఘటిం దడఁబడన్ జన్నోయి లేఁగౌనుపై
దయఁ దప్పన్ బస పాడి పాగడపుఁ బాదం బొప్పఁ జెంగల్వ డి
గ్గియ నీర చ్యుత మజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్య ప్రబం
ధ యుగాస్యల్ ద్రవిడాంగనల్ నడుతు రుద్యానంపులో త్రోవలన్

ద్రవిడ దేశము వైష్ణవమునకు పుట్టిల్లు. ఆళ్వారు లందరు ద్రవిడ దేశము లోనివారు. వారి ప్రబంధము లన్నియు ద్రవిడ భాషయం దున్నవి. అవి వైష్ణవులకు వేదముల వంటివి. వాని నింటింట పఠిం తురు. ఆలయములందు పాడుదురు. వైష్ణవుల కందరి కవి కంఠస్థములయి యుండును. ద్రవిడ స్త్రీలు పసపుతో జలకమాడి చెంగల్వ డిగ్గియలందలి కమలములు హరి పూజార్థము కోసికొని నీటి బిందెలు నడుమునం దాల్చి ద్రవిడ ప్రబంధములు చదువుచు పూదోటలలో నుండి నడిచి పోవు చుందురట. అవును వైష్ణవ యువతులు గోదాదేవి రచించిన ప్రబంధములలోని పాశరములు మడి కట్టుకొని పాడుకొను చుందురు. శ్రీరంగము మొదలగు వైష్ణవ క్షేత్రములం దెవరి నోట నుండి వినినను దివ్య ప్రబంధ ముల గానము వినిపించును. రాయలవా రా గాన మాధురి కబ్బుర పోయి యుందురు. వారి యాచార సంప్రదాయము లా మహారాజు నాకర్షించినవి. ఆ భక్తియు నంతటి దని యొప్పుకొనక తప్పదు. మన దేశములం దా భక్తి కనిపించదు. రాయలవా రందుకనే వారి యలవాటు కావ్యగతము గావించెను. ద్రవిడాంగనలు పసపు రాచు కొని స్నానము చేయుదురు. ఎంత ధనికు లయినను ముత్తైదువలకు

నాటను నేటను పసు పనిన యంత ప్రీతి గౌరవము. అది లేనిది స్నానము చేయరు. పసుపు కుంకుమలు వారికి -లక్ష్మీ ప్రదములని భావన. అది చూచినాడు రాయలవారు. పద్యములోనికిపట్టించినాడు ద్రవిడ దేశంపు పైదువుల పసుపు స్నానము.

ద్రవిడ కుటుంబిను ల్పసపు రాచిన రత్నపుఁ దాప క్రింద నం
బువు దెరవాలుఁగా నిదుర వోయి గరుత్తతి పచ్చఁ బాఱినన్
భవన సరో మరాళములు భర్మమయ చ్ఛద గుచ్ఛ విస్ఫుర
ద్దివిజ ధునీ మరాళ వితతి భ్రమఁ బూన్చుఁ బురి భ్రమించుచున్

రాయంచల ఱెక్కలు సైతము పచ్చ బడు నంత పసపు స్నానమున కుపయోగింతురు ద్రవిడ కుటుంబినులు. పసిమి ఱెక్కలతో మందాకినిలోని మరాళము లని అవి భ్రాంతి కలిగించుచు విలుబుత్తూరునందు తిరుగుచుండునట. భ్రాంతి మదాలంకారము. 'కుటుంబినులు' ఎంత గౌరవ పదము. రాయలవారి శీలమును ప్రకటించును. సంసార స్త్రీలపై రాయలకు గల గౌరవ మర్యాదలు ప్రదర్శితము లగు చున్నవి. 'ద్రోణునితో శిఖం బడక ద్రోణ కుటుంబిని యున్న దింట' అనిపించినాడు పోతన్నగారు ద్రౌపదిచేత. కుటుంబిని శబ్దమునందు గౌరవ మర్యాదలుపొందుపడినవి. ద్రౌపదికి ద్రోణ కుటుంబినియందు గల గౌరవ మర్యాలు లెట్టివో రాయలయవి ద్రవిడ కుటుంబినిలో నున్నవి. అవును. రాయలను పెంచినది తిమ్మరుసు. రాజుల కుండ వలసిన లక్షణము లన్నియు తీర్చి దిద్దినాడు రాయలందు. ఆదర్శ ప్రభువుగా మలచినాడు. కావుననే ఉత్తమశీలము గల పురుషు డయి నాడు రాయలవారు.

కన్ను దోయికి నన్య కాంత లడ్డం బైన
మాతృ భావము చేసి మరలు వాఁడు

అన్నాడు పోతనగారు. రాయలవా రట్టివాడు. ఆ విష్ణు భక్తి ఆ పరాక్రమము ఆ నిగ్రహము వినయము వాని నొక విశిష్ట వ్యక్తిగా

నొనరించినవి. రాయలు విష్ణుచిత్తీయమునందు వెలయించిన సాంఘిక ప్రవృత్తి మరే యితర కావ్యములందు నగుపించదు. వాని వర్ణన లన్నియు నా కాలమునందలి సంఘ మర్యాదలను ఆచారములను మనో వృత్తులను పాఠకులకు దలంపునకు తెచ్చుచుండును. పెద్దన పూర్వోత్తర మీమాంసలయందు పండితుడు. శఠకోప యతికి శిష్యుడయి విశిష్టాద్వైత సారమును గ్రోలెను. కావున వాని దృష్టి వేద విదులయిన ఆహితాగ్ని కుటుంబముల వైపు మరలినది. తన మనుచరిత్రయం దా సంఘములోని ఆహితాగ్ని కుటుంబముల ఆచార వ్యవహారములను మనోవృత్తులను చిత్రించినాడు. రాయలవారు మహారాజు. జనరంజన మాయన వృత్తి. కావున ఆయన భావము లన్నియు సంఘములోని సామాన్య జన సముదాయము మీద మరలినవి. వాని వర్ణన లన్నియు వాని ననుసరించి యుండును. వాని వైష్ణవ తత్త్వము దాని కనుగుణముగా పౌరాణిక మయినది. మనుచరిత్ర విష్ణుచిత్తీయములు తెనుగు సారస్వతమునందు రెండమూల్య రత్నములు. పదునారవ శతాబ్దమునందలి విజయనగర సామ్రాజ్యములోని సాంఘిక ప్రవృత్తులను వైష్ణవ మత తత్త్వములను ప్రకటించు చుండును. పండితారాధ్య చరిత్ర బసవ పురాణము సాంఘిక కావ్యములనుటలో సందేహము లేదు. వానియందు సంఘము వీర శైవ సాంప్రదాయములు వర్ణింపబడినవి. విష్ణుచిత్తీయములో నిరూపింప బడి నంత విరివిగా సాంఘిక ప్రవృత్తి వానియందు కానబడదు. రాయలు ప్రతి విషయము విపులముగా వర్ణించెను. విలుబుత్తూరునందు భగవద్భక్తులు గలరు.

> ఎదు రేఁగి సాష్టాంగ మెరఁగి పాద్యం బిచ్చి
> నారికేళ కటాసనముల నునిచి
> నునుఁ బోఁక పొత్తిఁ గుట్టిన దొప్ప గమితోడ
> రంభా విశాల పర్ణములు పఱచి

శాల్యన్న సూపాజ్య కుల్యా బహు వ్యంజ
న క్షీర దధు లర్పణంబుఁ జేసి
వార్చిన పిదప సంవాహన మంఘ్రుల
కొనరిచి తాంబూల మొసఁగి కుశల

మడిగి పోయెద మన్న దవ్వనిచి సిరికిఁ
దగిన సత్కృతిఁ జేసి ఖేదమున మగిడి
యర్చఁ గావింతు రెపుడు నిట్లతిథు లైన
భాగవతులకు నప్పురి భాగవతులు

మనుచరిత్రయం దల్లసాని పెద్దన రచించిన
తీర్థ సంవాసు లేతెంచినా రని విన్న
నెదురుగా నేగు దవ్వొంత యైన

అను పద్యమును మనస్సునం దుంచుకొని రాయలవారు పై పద్య మును రచించిరి. ఇరువురు రెండు పద్యముల నొకటే విధముగా నారంభించిరి. ఐనను చాల తారతమ్య మున్నది. పెద్దన ఆతిథ్యము లోని యారంభ దశ వర్ణించెను. పిమ్మట ఇష్టాన్న సంతృప్తులుగా జేయు నని యొక్క మాటలో ముగించెను. రాయలవారు భోజ నాదికము నుండి చివరి దాక వర్ణించెను. పెద్దన యాతిథ్యము అద్వైత సంప్రదాయము. రాయల యాతిథ్యము ద్రవిడ వైష్ణవ సంప్రదాయము. వైష్ణవో వైష్ణవం దృష్ట్వా దండ వత్ప్రణామే ద్భువి. సాష్టాంగ దండప్రణామ మాచరించుట సంవాహన మంఘ్రుల కొనరించుట వారి యాచారములు. రాయలవారి సీసములోని గీతము నందు వాడిన క్త్వార్థక క్రియల క్రమములో తారుమారు లున్నవి.

అందుండుం ద్వయ సద్మ పద్మ వదనుం డద్వంద్వుఁ డశ్రాంత యో
గాంధూ బద్ధ మధుద్విష ద్ద్విరదుఁ డన్వర్థాభిధానుం డురు
ఛందో బృంద తదంత వాగపరనా సంజాత తజ్జన్య ని
ష్పంద ద్వైత సుసంవి దాలయుఁడు నిష్ఠన్విష్ణుచిత్తుం డిలన్

ఇది విష్ణుచిత్తుని వర్ణన. విష్ణువును చిత్తమునందు కలవాడు విష్ణుచిత్తుడు. అత డన్వర్థాభిధానుఁడు. ఈ పద్యము మనుచరిత్రలోని ఆ పురిఁ బాయకుండు నను పద్యమును బోలినది. ఇందలి సమాసము లన్నియు విష్ణుచిత్తునకు విశేషణములు. మనుచరిత్రలోని పద్యమునందు వాడిన సమాసములు ప్రవరునికి విశేషణములు. మనుచరిత్ర లోని పదముల కూర్పులో నున్న మార్దవము దీనియందు లేదు. పదములలో పారుష్యము లేక పోయినను శయ్య నున్నని గులక రాళ్ళ మీాద నడక వలె నున్నది. పెద్దన్నగారి పద్యములోని సమాసము లన్నియు తూకము తూచి నట్లు సమానముగా నున్నవి. రాయల పద్యములోని సమాసములం దెగిడి దిగిడి తనము కలదు. కావున పద్య మంతయు నొక్క విధముగా నడవలేదు. పెద్దనగారి పద్యంపు నెత్తుగడయు దింపుగడయు బిగువు సడలక మనోహరముగా నుండును. రాయలవారి నిష్ఠ న్విష్ణుచిత్తుం డిలన్ అను నపుడు పేలవ మయి దింపుగడ తేలి పోయినది. ఇట్లు శయ్యయందే కాక పద జాలమునందును చాల తారతమ్య మున్నది. వానిని బాగుగా పరిశీలించినవా రెవరు విష్ణుచిత్తీయము పెద్దన వ్రాసిన దనరు. విష్ణుచిత్తుడు న్యాయార్జిత విత్తంబున నిరంతరముగా వైష్ణ వావలి కెల్ల నన్నంబు పెట్టు చుండును.

> ఆ నిష్ఠానిధి గేహ సీమ నడు రే యాలించినన్ మ్రోయు నెం
> తే నాగేంద్ర శయాను పుణ్య కథలుం దివ్య ప్రబంధానుసం
> ధాన ధ్వానము నాస్తి శాక బహుతా నాస్త్యుష్ణతా నాస్త్యపూ
> పో నాస్త్యోదన సౌష్టవం చ కృపయా భోక్తవ్య మన్మాటలున్

ఈ పద్యము వండ నలయదు వేవురు వచ్చిరేని యను మనుచరిత్ర లోని పద్యమును జ్ఞాపకము తెచ్చుచున్నది. ఇది ఒక విధముగా దానికి వివరణము. పెద్దన దేనిని వర్ణించినను క్లుప్తముగా నుడివి విడిచి పెట్టును. రాయలవారు దేనిని విపులముగా తుది వరకు వివర్ణింపక

విడువడు. భావము లెన్ని తోచిన నన్నియు పద్య గతములు గావించును. ఋతువున కొక్క పద్యము చొప్పున విష్ణుచిత్తుని భాగవత పూజ వర్ణించెను. ఆ పద్యములు చదువు నపుడు రాయలవారి లోక పరిజ్ఞానమున కాశ్చర్య మొదవును. ఏ ఋతువునం దే భోజన పదార్థము లుచితములో వానికి తెలిసిన ట్లితరులకు తెలియవు. కావ్య కవులలో నిట్లు వర్ణించినవా రింకొకరు కానరారు. రఘునాథ నాయకాభ్యుదయమునందు రాజుల యింటి భోజన మొకటి విపులముగా వర్ణింప బడినది. అది తలంపునకు బారి నపుడు మహారాజుల వైభవము కన్నులకు కట్టి నటుల కనిపించును. అట్టి వైశద్యము రాయల వర్ణనలలో నున్నది. దానికి కారణము స్వానుభవము. రాయల వర్ణన లన్నియు చూచి యనుభవించి వ్రాసినవి. ఇంతటితో ప్రథమాశ్వాసము ముగియును. మధురా పుర వర్ణనతో ద్వితీయాశ్వాస మారంభమగును. దానిని ముప్పది యెనిమిది పద్యములలో రాయలవారు వర్ణించిరి. అందు కోట పరిఘ కరులు హరులు పుష్పలావికలు చాతుర్వర్ణ్యములవారు పణ్యాంగనలు వర్ణింప బడిరి. రాయలవారు తంజావూరు మధుర మండలములను జయించి స్వాధీనము గావించుకొనిరి. ఆ మహారాజు నిగూఢ సంచారములందు పుష్పలావికలు విటుల తోడి సంభాషణలను విని యుండును. వారి ప్రశ్నోత్తర సంభాష ణాదులు నాలుగు పద్యములలో వర్ణించెను. మచ్చునకు

> వెలది యీ నీ దండ వెల యెంత నా దండ
> కును వెలఁ బెట్ట నెవ్వని తరంబు
> కలువ తావులు గాన మలి కదంబక వేణి
> కలువ తావులు వాడకయ కలుగునె
> కడివోదు నా కిమ్ము పడఁతి యీ గేదంగి
> నన కడివోవు ముందరికిఁ జూడు
> జాతు లేవంబు జేసెదు పద్మినులు సైత
> మును సున్న యెడ జాతు లునికి యరుదె

యనుచుఁ దోలి నుడి నభిలాష లెనయ మూఁగి
పలుకుతోడనె నర్మ గర్భంబుగాఁగ
నుత్తరము పల్లవ శ్రేణి కొసఁగు చలరు
లమ్ముదురు పుష్పలావిక లప్పురమున

పుష్పలావికల సరస సల్లాపములు మనుచరిత్ర యందు లేవు. రాయలవారు సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌము డని ప్రతీతి. పుష్పలావికలను గురించి వ్రాసిన నాల్గు పద్యములు చదివి చక్కగా అర్థము చేసికొనిన వారికి రాయలు రసిక సార్వభౌము డనియు మాట చతురత కలవా డని కూడ తోచును. అచ్చ తెనుగు పదములకు వాడుక పదములకు శ్లేష కల్పించిన నేర్పరి. దండ, తావులు, వాడకయ మొదలగునవి అరయునది. అట్టి వైదుష్యత తరువాతి కవులలో భట్టుమూర్తికి కలదు. 'అని వెన్క ముందర లగయుని కుమారులు, మొదలగు పద్యము లరయ వచ్చును. తంజావూరు కవులలో ముద్దు పళని కా నిపుణత యున్నది. పై పద్యమునందు వ్యాజోక్తి యలంకారము

సరసుల నర్మ మింపుల నొసంగఁ గదంబపు దండఁ గట్టుచోఁ
గరఁగుటఁ జెల్వు దృక్తరళ కాంతులు నుత్తర మిచ్చు నంత రాం
తరముల నవ్వులు న్గలువ తండము మొల్లలు నంచు మిన్న గ్రు
చ్చి రహిని రిత్త నూ లొసఁగి సిగ్గు వహింతురు పుష్పలావికల్

ఎంత రమణీయ మగు భావము. పుష్పలావికల చూపులు కలువల వలె విశాలము లయిన వనియు నవ్వు మొల్ల పూల వలె తెల్లగా నుండు ననియు వర్ణితములు. రాయలవారి పరిశీలన శక్తి చాల తీవ్ర మయినది. పుష్పలావికలు విటుల మాటలకు

మోవిఁ జెఱంగిడి యాఁగ నవ్వ
కంట నిగుడ విరుల్నాన్చు కరణిఁ జల్లు
పరసపు జలంబె జాణల మరులు కొల్పు

నట. ఈ భావము చెయ్యిము నూహా కందునది కాదు. పూల యంగడి యందు చూచి వ్రాసినది. రాయలు చాల ఘటికుడు. ఇట్టి వెన్ని యో మూరు వేషములతో పోయి పరిశీలించి వచ్చుచుండును. వానికి కావ్యరూప మొసంగును. మోవిని చెఱంగిడి నవ్వు కాన రాకుండ నాపుకొనుట స్త్రీలకు సహజము. అప్పుడా నగవు కనుల నుండి తెలి నిగ్గులతో కనిపించును. ఇది స్వభావోక్తి. తమ యానందమ్మును విరుల నాన్చు మిషను విటులపై జలము చల్లి వెలి బుచ్చిరట పుష్పలావికలు. ఇది కైతాపహ్నుతి. విలుబుత్తూరులో ద్రవిడ కుటుంబినుల పైన ప్రసరించిన రాయల చూపు తెల్లవారి పూల జడల విప్పుకొను చున్న వేశ్యల మీదుగా పయనించి మధురలోని పుష్పలావికల మీద వ్రాలినది. ఆ యా యువతుల చేష్టలు స్వభావములు సహజముగా వర్ణించినాడు. రాయలవా రలంకార ప్రియుడు. ప్రతి వర్ణనకు నలంకారములు సంతరించి కావ్యరూపము నొసగించినాడు. రాయలు విష్ణుచిత్తీయమునందు వాడి నన్ని యలంకారములు మరే యితర కావ్యములం దెవరు వాడి యుండలేదు. మధురా పురమున కథినాయకుడు మత్స్యధ్వజుడు. అత డిందు కులావతంసుడు.

పాటీర గిరి వనీ వాటిఁ గ్రీడించియు
నహీ భయం బెఱుఁగఁ డావంత యైన
నత్యంత మిత భాష నవికత్థనుం డయ్యుఁ
బరులఁ గేరడమున భంగ పఱచుఁ
బ్రీతిఁ దాఁ దాను ప్రర్ణికి నాథుఁ డయ్యును
సద్గోష్ఠిచే ననంజనత మెలఁగు
మహనీయ మహిమఁ దా మధు రాస్పదుం డయ్యు
లావణ్య కలన నుల్లాస మొందు

నిషధి లహరి భిదోత్పత త్పృషత జటిల
వల దుగు క్రమ తిమి వర వాల పతన
తులిత పర బల కరి శిర స్థల సముత్థ
బహుళ ముక్తా విము క్తాసి పాతుఁ డతఁడు.

ఈ పద్యమునందు రాయలువారు తన ఘనతను మత్స్యధ్వజాని వర్ణన మూలనమున వెలయించు కొనెను. రాయలు ధీరోదాత్తుడు. ధీరోదాత్తునకు అవికత్థనత్వము సహజ గుణము. అతడు మితభాషి. అయినను ఇతరులను పరిహాసములచేత భంగ పరచును. దీనికి పుష్ప లావికల వర్ణనము, యామునాచార్యుని కథలో మధురాధిపతి వర్ణనము, గోదాదేవి చెలులతోడి సంభాషణము తార్కాణములు. అతడు మధుర మండలము జయించెను. లావణ్యము కలవాడు. మహోల్లాసి. మధుర శబ్దమునకు తీపి మధురా నగరము అని అర్థములు. లావణ్య శబ్దమునకు కాంతి, యుప్పు అని అర్థములు. అతడు మహా పరాక్రమశాలి. పర బలము లందలి ఏనుగుల కుంభ స్థలములను పగుల గొట్టినవాడు. అతడు అహి భయము లేనివాడు. రాయలవారు గారుడ మంత్రోపాసన కలవాడయి యుండ వలయును. సీసములోని మొదటి పాదము వలనను, వేట కొరకు వన వాటికలందు క్రీడించు చుండును గావునను అహి భయము లే కుండుటకు ఆ మంత్రము నుపదేశము పొంది యుండ వచ్చును. దుష్ట భుజంగా హితుండితండు అని అలసాని పెద్దన రాయలను వర్ణించెను. అందీభావము అంత గత మయిన దేమో యని నా యూహ. తామ్రపర్ణి యొక నది. అందుండి ముత్యాలు జన్మించు నని ప్రతీతి. అది దక్షిణమున నున్నది. గోకర్ణ క్షేత్రము దాని తీరమందు కలదు. దక్షిణ దిగ్విజయము సాధించిన రాయలవారి కది యేలుబడిలోనిది. కావున దాని కధినాథుడు రాయలు. ఆయన పండిత కవుల గోష్ఠియందు నిరంతరము

నుండువాడు. ఇట్టి రాయల గుణములు విష్ణుచిత్తీయమునందును వాని జీవిత కథాంశములందును గోచరించు చున్నవి.

రాయలవారి పాండిత్య ప్రకర్షకీ పద్య మొక నిదర్శనము. విరోధా భాసాలంకారము. కవి పాండిత్య ప్రదర్శనమునకు ఒరిపిడి రాయి. దానిని కావ్యములందు సామాన్యులగు కవులు వాడరు. రాయలు నిరాఘాటముగా నీ పద్యమునం దుపయోగించెను. అందును సందర్భోచితము లగు భావములతో పద్యమును రమణీయముగా కూర్చెను. పెద్దనగారి సమాసముల కూర్పునకు రాయలవారి సమాసముల కూర్పునకు హస్తిమశకాంతర మున్నది. ఆ రచనలోని మార్దవము లయాభిహిత మగు పదముల సంపుటీకరణ మిందు గానరాదు. సమాసంపు నడకలో కుదిలింపులు మెండుగా నుండును. పై గీత పద్యమును పరిశీలించునది. గ్రీష్మ ఋతు వేతెంచినది. అష్టాదశ వర్ణనలో ఋతు వర్ణన మొకటి కావ్యములం దుండ వలయు నని లక్షణ వేత్తల మతము. రాయలవారు గ్రీష్మ ఋతువును కరువు తీర నిరువది యెనిమిది పద్యములలో వర్ణించెను. అందుండి ఒక పద్యము

అట్టి వేసవి బెడిదంపు వెట్ట కతన
హాస్తము సెమర్ప సారెకు లస్తకంబు
దిసికిలంగఁ గాదె సవరింప వసము గాక
పుష్పబాణుని చెఱకువి ల్పుడమిఁ బడియె

నట. భూమి మీఁద చెఱకు పండె నని యుత్ప్రేక్షించినాడు. ఇట్టి వింత భావములు గల పద్యములు గ్రీష్మ ఋతు వర్ణనమునందు కలవు. పద్యమున కొక వింత భావము. భావమున కొక యలంకారము. ఋతు వర్ణన మంతయు నట్లు నడచినది. రాయలకు ఊహాలు మెండు. పుట్టిన యూహా లన్నియు పట్టించ వలయు నని తలంచుట కావ్యాంగనకు తల కంటకింపనక తప్పదు. పాఠకులకు

విసుగు పాటు. రస ప్రస్రుతికి కథా వాహిని కది యడ్డు పాటు. సంస్కృత కావ్యములం దున్న లోప మిదియే. అందును వచన కావ్యముల సంగతి చెప్ప నక్కర లేదు. వర్ణనలు కథను మ్రింగి వేయ రాదు. విష్ణుచిత్తీయమునందు కథారంభము నుండి నూట యేబది పద్యములు నడచినవి. అన్నియు వర్ణనలే. కథ సున్న. ఒక్క కావ్యమునందు తన పాండిత్య మంతయు రాశీభూతము చేసి లోకము నకు ప్రదర్శింప వలయు నని కవి తలంప రాదు. పలు విధముల పలు కావ్యములందు పలు రకములుగా మలచి లోకమునకు వెలయించు టలో ఘనత యున్నది. కాళిదాసు కథ కొరకు కుమార సంభవము రచించెను. వర్ణన కొరకు మేఘ సందేశమును వ్రాసెను. ప్రకృతి ప్రదర్శనము కొరకు ఋతు సంహారము రచించెను. విభిన్న కావ్యము లందు తన ప్రతిభను విభిన్న రూపముల వెలయించెను. ఆ కారణము ననే వాని కావ్యములందు కవిత విభిన్న మూర్తులతో నాకర్షించును. విష్ణుచిత్తీయము సకల సుగంధ ద్రవ్యములు కలయ కూర్చి చక్కని పాకమున ఘృత శర్క రాదికములు మెదిపి వినూతన విధానమున తయారు చేసిన చక్ర పొంగలి. దూర దూరముల వరకు పచ్చకర్పూ రము కుంకుమ పువ్వు ఏలకీ లవంగాదుల సువాసనలు పరిమళించు చుండును. ఆస పడి చే చాచి యందుకొని యొక కబళము తిను నప్పటికి ఘాటు భరింప లేక వెగటు తోచును. మొగమోట పడి మరి కొంత నోటి కందిచ్చినచో బైటికి వెళ్లుకొని వచ్చును. జీర్ణించు కొన జాలక సామాన్యుడు మొగము ముత్తి విడిచి పెట్టి పోవును. అది సాహితీ సార్వభౌముల గడసరి పోకడలలోని పాకము. దానిని భుజించి జీర్ణించు కొన గల వారు సాహితీ సార్వభౌములు కావల యును. పండితులు శాస్త్ర విదులు వేదాంతులు కావలయును. కావు ననే మధ్య రకములవారు విష్ణుచిత్తీయము జోలికి పోరు. వసు చరిత్ర నైన వశము చేసికొన వచ్చును గాని విష్ణుచిత్తీయము చిత్త గతము కావించుకొనుట చాల కష్టము. అది సకలాలంకార శోభిత మయిన

వైష్ణవ మత వేదాంత గ్రంథము

కథ గురు పరంప్వరా ప్రభావము లోనిది. తెనుగునందు విష్ణు చిత్తీయము వైష్ణవులకు పూజనీయము. కాని తమిళములో గురు పరంపరా ప్రభావమునం దున్న మనోహరత మార్దవము రస వత్తత విష్ణుచిత్తీయమునందు లేదని నా వైష్ణవ మిత్రులు చెప్పగా విను చుందును. వా రప్పు డప్పుడు నాకు కొన్ని పద్యములు వినిపింతురు. అర్థ తాత్పర్యముల నుడువుదురు. రస మయులయి ఆనందాశ్రువుల విడుతురు. అందు మనస్సును కరిగించు భక్తి భావములు కలవు. గురు పరంపరా ప్రభావము భక్తిని పురస్కరించు కొని కథాంశములు ప్రధానముగా వ్రాయబడిన గ్రంథము. కావున నది హృద యాహ్లాద కరములుగా నుండును. విష్ణుచిత్తీయము మహాకావ్యము. కావ్య లక్షణముల ననుసరించి వర్ణనలతో వ్రాయ బడినది. ఆ వర్ణనలు అలంకార శోభితములు. కావున కొంచెము చదువు నపుడు పాఠకు నకు సహనము నుత్సాహము నుండ వలయును.

మధురా నగరమునకు సమీపమున వృషగిరి కలదు. అందు సుందరబాహు స్వామి ఆలయము కలదు. ఆ స్వామికి వేసవి కాలమునందు తెప్ప తిరునాళ్ళు జరుగును. ఆ యుత్సవము దర్శించు టకు వాడ వాడల నుండి జనులు వచ్చుచుందురు. ఒక విదేశి బ్రాహ్మణుడు ఆ యుత్సవమును దర్శించెను. మగిడి తన పురమున కరుగుచు మధురా నగరమును చూడ నేతెంచెను. అది వెన్నెల రేయి. రాజ పురోహితు నింట

పరిపక్వ సురభి రంభా ఫలంబులతోడ
దల మెక్కు పనస పెండొనలతోడ
ఘృత పిండ నిభ కర్కరీ ఖండములతోడఁ
బలు తెఱంగుల మావి పండ్లతోడ

గోస్తనీ మృదు గుళుచ్ఛ స్తోమములతోడఁ
గప్పు లేరిన వడ ప్రప్పుతోడ
సుమధుర స్థూల దాడిమ బీజములతోడఁ
దనుపారు రసదాడి గనెలతోడఁ

బానకంబ్బతిథుల కిడ్డఁ దానుఁ గ్రోలి
యర్చనా దత్త చందన చర్చఁ దేలి
విరులు సిగఁ దాల్చి కర్పూర వీటిఁ జౌరు
గొట్టుచు ద్విజుండు వెన్నెల బట్టు గాయ

ఇది వైష్ణవుల యింటి యాతిథ్యము. రాజ పురోహితుడు వైష్ణవు డని చెప్పకయే చెప్పు చున్నది. విష్ణువు మహాభోగి. శృంగార పురుషుడు. సిరిగలవాడు. వాని భక్తులా దేవుని సకల సుగంధములతో నర్చింతురు. ఫల భక్ష్య పరమాన్నముల నారగింప నిడుదురు. వాని ప్రసాదము తా మారగింతురు. పూజిత కుసుమ మాల్యములను తలఁ దాల్తురు. కర్పూర వీటి సేవింతురు. తమతో పాటు నింటికి వచ్చిన యతిథులకు సమర్పింతురు. ఇది వైష్ణవ మర్యాద. రాయల కాలము నందలి జనుల వైభవము వారి యతిథి మర్యాదయు నీ పద్యము చాటు చున్నది. మనుచరిత్ర విష్ణుచిత్తీయములను జోడించి పరిశీలించినచో పదునారవ శతాబ్దమునందు పేదరికము వలన తిండికి లేక బాధ పడిన మానవు డున్నటుల తోచదు. దేశము ధనవంతమయి సకల సుఖము లనుభవించి యుండె నని తోచును. విష్ణుచిత్తుని యింటి యాతిథ్యము రాజ పురోహితు నింటి యాదరము రాయల కాలమునందలి భోజన విధానములను తెల్పు చున్నవి. అప్పటి ప్రజల భోజ నానుభవములు అనన్య సామాన్యములు. విదేశ యాత్రికులు విజయ నగర రాజ్య వైభవమును వేనోళ్ళ వర్ణించిరి. వారి వర్ణనయు కావ్య గతము లయిన యీ పద్యములను చదివినవారు ఆ నాటి దేశ సౌభాగ్యమును గుర్తించక లేక పోరు.

కెలకుల నున్న తంగేటి జున్ను గృహమేధి
యజమాను డంక స్థితార్థ పేటి

అను పద్యమును బట్టి తీర్థ యాత్రా పరులకు సంసారులు వివిధ విధముల నుపకరించు చుండెడివా రని తేలు చున్నది. కావుననే కాలి నడకతో కాశీ గయాదుల దర్శించి సురక్షితముగా తిరిగి ఇంటికి వచ్చు చుండెడివారు. ఆ కాలమునందలి ప్రజల సాంఘిక ప్రవృత్తి యన్యోన్య సహకార సంపత్తియు నంత ప్రశంసింప తగిన దయినది. రాజులు సహితము ప్రజాభిహితములను తెలిసి కొనుటకు మారు వేషములతో సంచరించు చుండెడివారు. ఆ పరదేశి బ్రాహ్మణుడు మాత్ర సంచి తలాడగా నిడుకొని దారి యరుగు పైన శయనించెను. ఆ విప్రు డుబుసు పోకకు

నెల ల్చతుర్ద్వయిని వృష్టి దినాళికి రాత్రికై దివం
బున జరకై వయస్సునను బూని పరంబున కిప్పు డుద్యమం
బనువుగఁ జేయఁగా వలయు

నను నర్థము నిచ్చు

వర్షార్థ మష్టౌ ప్రయతేత మాసా
న్నిశార్థ మర్థం దివసే యతేత
వార్ధక్య హేతోర్వయసా నవేన
పరత్ర హేతో రిహ జన్మనా చ

అను శ్లోకమును చదువు చుండెను. ఇది విష్ణుచిత్తీయ కావ్యమునకు బీజ ప్రాయము.

పన్నీటితోఁ గదంబము సేసి పూసిన
మృగనాభి పస రాచ నగరు దెలుపఁ
బాట లానిలము లార్పఁగఁ దపారపుఁ జుంగు
లలరుఁ దావికి మూఁగు నళులఁ జోపఁ

గణ్డ డోలా మౌక్తిక చ్ఛాయ లెగఁ బ్రాకు
నురు హార రుచులఁ ద్రసరికిఁ దన్న
శశికాంతి చెంగావి దసిలి మించిన కేల
స్వర్ణ త్సరువు వాఁడి వాలు మెఱయ
సొలఁత యడపముఁ దేఁ జర స్మేరు వనఁగఁ
దలవరులు గొంద ఱొలసి ముందఱఁ జనంగ
నర్ధి రథ్యాంత రాంతఃపు రాంతరమున
భోగినీ సంగతికి రాజు వోవు చుండి

యూ శ్లోకము నాలించెను. ఇది మత్స్యధ్వజుని వర్ణనము. అల్లసాని పెద్దన రాయల వారిని

ఇందీవరంబుల నీను క్రాల్గన్నుల
శరదిందు ముఖులు చామరము లిడఁగ

అను పద్యముచేత వర్ణించెను. అందు రాయలవారి రూప ప్రదర్శనముకంటె రాజస వైభవము లెక్కువగా స్ఫురించును. రాయల వారు పై పద్యమునందు మత్స్యధ్వజుని వర్ణించెను. అందు పరిపూర్ణముగా రూప శిల్పము లేకపోయినను శిల్పరచనయందు పెద్దనగారి పద్యముకంటె నయ మని చెప్పక తప్పదు. చేమకూర వేంకటరాజ కవి రఘునాథనాయకుని విజయవిలాసమునందు

కుందనంపుఁ బసిండి కుళ్లాయి జగలపైఁ
జౌకట్లు నిగనిగల్ చౌకళింప
హురుమంజి ముత్యాల యర చట్టపై గొప్ప
పతకంపు హారముల్ పరిఢవిల్ల
వెలఁ జెప్ప రాని కెంపుల వంక జముదాడి
పీతాంబరంబుపైఁ బెరిమె నెరప
గబ్బి మన్నె కుమార గండ పెండారంపు
జిగి పదాగ్రంబుపైఁ జెంగలింప

దోరల మంత్రులఁ గవుల నాదరణ సేయు
కరము కంకణ కాంతి నల్గడలు నిండ
నిండు కొలు వుండెఁ గన్నుల పండువుగను
శీవి నచ్యుత రఘునాథ భూవిభుండు

అని వర్ణించెను. ఈ పద్యములోని శిల్ప వైశద్యము పై పద్యము లందు లేదు. కావ్యమునకు నందము తెచ్చునది శిల్పము. శిల్ప విరహిత మగు వర్ణనము తిలకము లేని ముఖము వలె మనస్సు నాకర్షింపదు. అలంకారము లెన్ని పెట్టినను ముఖమున బొట్టు లేనిచో పాడు ముఖ మగును. పాత్రలను వర్ణించు నపుడు హృదయాకర్షణీయ మగు చక్కని రూప శిల్ప ముండ వలయును. శిల్ప మను శబ్దమునకు స్వరూప ప్రదర్శన మని నా యభిప్రాయము. అర్థ శిల్ప మని భావ శిల్ప మని కథా శిల్ప మని యిప్పటి విమర్శకులు వివిధ విధములుగా వచింతురు. అవి శిల్పము లనిపించు కొనవు. మృదు మనోహరములగు సముచిత పద జాలముతో రూపమును పాఠకుని కనుల యెదుట కనిపించు నటుల చిత్రించుటయే శిల్పము. దానికి అలంకారములు జత పరచి సహజ స్వరూపమును కప్పి పుచ్చుట తగని పని. అది బీబీల మేని ముసుంగు వలె పాఠకుని మనస్సున కేవగింపు కలిగించును. అలంకార మందము కావచ్చును. అది మితి మించినచో దేవతా విగ్రహములకు చేయు నలంకారము వలె అసలు రూపము కనిపించ నీయదు. సహజ శిల్ప కళా ప్రదర్శనము పాఠకుని హృదయము నుప్పొంగించి రస మయము గావించును. వాని నందు విలీన మొనరించును. భాగవతము పేరెత్త గానె

కుప్పించి యెగసిన కుండలంబుల కాంతి
గగన భాగం బెల్లఁ గప్పి కొనఁగ

కన్నుల మిరుమి ట్లొదవించును. మను చరిత్ర యనగానే

ముడిచిన యొంటి కెంజడ మూయ ముప్వన్నె
మెగము తోలు కిరీటముగ ధరించి

సిద్ధుడు కనిపించును. తిక్కనగారిని తలంపగానే

అడుగుల నునుఁ గాంతి నయ్యెడ పద్మరా
గంబుల నెలకట్టు కరణిఁ దోప

ఉత్తర యెదుట నడచి పోవును. ఈ పద్యములు కంఠస్థము చేయనివా రుండరు. దానికి కారణ మందు గోచరించు సహజ సిద్ధ మగు స్వరూప వర్ణనము. అదే శిల్పము. అట్టి శిల్ప వైశద్యము కాన రాని పాత్రల వర్ణన కావ్యమునకు నిరర్థకము. రాయలవారి మత్స్యధ్వజుని రూప వర్ణనలో కొంత శిల్ప మున్నది. కాని అది సంపూర్ణము కాదు. దానియందు విపులత కాన రాదు. కావున పాఠకుడు దానిని చదివి పొందవలసి నంత యానందము నొందడు. రాజు మూర్తి యంతయు పాఠకుని యెదుట కనిపించదు. అది లోపము.

పై పద్యమునకు వ్యాఖ్యాత కర్ణ=శ్రోత్రములందు, డోలా=క దలుచున్న యనియు; తన్నన్=కాలఁ ద్రోయగా ననియు నర్థము వ్రాసెను. అది సరి యగునది కాదు. (కర్ణడోలలు) చెవుల యలం కారములు. (పెద్ద పోగుల వలె నుండును.) అందు మూడు నాల్గు పెను ముత్యములు గుచ్చబడి యుండును. ఆ ముత్యముల కాంతి ఉరు=గొప్పవగు లేక పెద్ద వగు, హార=ముత్యాల, హారములయొక్క కాంతిని త్రస్తరికిన్ = వెనుకకు, తన్నన్ = తన్నుచుండగా నని యర్థము. తన్నన్ అను శబ్దమునకు మరల్చు చుండగా నని లక్షణార్థము చెప్ప వలయును. కర్ణడోలా మౌక్తిక కాంతులు హార కాంతులను మించిన వని ఫలితార్థము.

మత్స్యధ్వజుడు శ్లోకార్థము గ్రహించుకొనెను. తన యవివేకము నకు చింతించెను. లోలోన సంతాపించెను. రాజ్య వైభవములందును భోగములందును విరక్తు డయ్యెను.

ఉన్నట్లు యుండ నద్దరి
కి న్నరులను నావ చేర్చు క్రియ వెసఁ దాఁ బో
కున్నట్ల యుండి కాలం
బు న్నరులకు వయసుఁ బుచ్చి మోసముఁ దెచ్చున్

అని తలంచెను. చక్కని యుపమాన మిందమర్చ బడినది. రాయల వారికి కాలమును గురించిన యనుభవ మిది. రాయలవారిదే కాదు లోకమునందలి మానవుల యనుభవము కూడ నట్టిదే. కాని అది గ్రహింపునకు రాదు. నదిని దాటువా రీవలి యొడ్డున నావ నధిరోహింతురు. అంత వరకే వారికి తెలియును. సరంగు నావను నడుప నారంభించును. నావ కదలు చున్నటుల గాని పయనించు చున్నటుల గాని యుండదు. ఒడలు కదలదు. ఆవలి యొడ్డున చేర్చి సరంగు దిగ మనిన గాని తెలియదు. సుఖానుభవములో కాల పరిమితి కాన రాదు. ప్రయాణీకు లప్పుడే యవలి యొడ్డు చేరితిమా యని అబ్బుర పోవుదురు. అట్లే నరుడు సుఖానుభవములందు కాల మెరుగడు. ఏండ్లు గడచి పోవును. వయస్సు తీరి పోవును. చివరకు విషాదము నొందును. కాలము నడిచి నట్లే యుండదు. కడ కాయువును బుచ్చి మోసమును దెచ్చును. అనగా మృత్యువు పాలొనరించును. అదియే మానవ జీవితమున కవలి యొడ్డు. జననమే యివలి యొడ్డు. వయసు నది. కాలము నావ. ఉపమాలంకారము. మనస్సు నూగులాడించు పద్య మిది. దీనిని చదివి భావమును నవగతము కావించు కొనినవారి మనస్సులో నొక విధమగు సంచలనము కలుగక మానదు. ఒక్కొక్కప్పుడు వైరాగ్యము కూడ కలుగు నేమో. ఆ శక్తి యీ యుపమానమునం దున్నది. హృదయమును మూల మట్టుగా కదిలించి భావికి చూపు మరలించును. కావుననే కవి కావ్యములందు పాఠకుని యూహానుభవముల కందుపాటులో నున్న యుపమానములను వాడ వలయును. అది మనస్సును చక్కగా లోగొని

సార్థకతను పొందును. లేని నాడు నిరర్థక మగును. అలంకారము లలంకారములకొరకు లాక్షణికులు నిర్దేశించ లేదు. తన్మూలమున పాఠకుని మనస్సు నాకట్టి లోకము ననుభవమునకు తెచ్చి విశ్వ శ్రేయములు కూర్చుటకు. విశ్వ శ్రేయః కావ్యం. తదదోషౌ పరికృతౌ చ వాగర్థౌ. సావా గ్యా రసవృత్తిః అని. కావ్యము కాంతా సమ్మితము. ప్రభు సమ్మితముల వలె నాజ్ఞాపించవు. లోకమును గ్రహింపునకు తెచ్చి నీతిని బోధించును. పరమునకు మనస్సు మరల్చును. అదే భారత భాగవత రామాయణాదుల ప్రయోజనము. మను చరిత్ర విష్ణుచిత్తీయముల ప్రయోజనము నదియే. అవి చిరంజీవములు. వానికి నాశనము లేదు. కుక్క గొడుగుల వలె పందల కొలంది కావ్యములు పుట్టి నశించినవి. వానిని తలంచువా రుండరు. అభ్యుదయ రచయితలు కాలమును బట్టి కావ్యములలోని యితి వృత్తము మారు చుండ వలయును. సంఘమును సంస్కరించి పురోగమనమునకు దారి చూపు రచనలు కావలయును. అట్టి రచనలు గావించు కవులను కాలము కోరు చున్న దందురు. ఆ మాట నేను కాదనను. బాహ్య ప్రవృత్తులను బట్టి కాలానుగతముగా సంఘములో మార్పులు వచ్చును. వాని యంతటనవి యంతరించును. అవి ప్రవాహములోని నీటి బుడగల వంటివి. ఎప్పటి కప్పుడు పుట్టు చుండును. గిట్టు చుండును. అవి సంఘ జీవనమున కాధారములు కాజాలవు. వానికొరకు కవి తన కవితా శక్తిని వ్యయ పరచుట నిరర్థకము. అవినీతి ప్రవృత్తులు చెలరేగి ప్రధాన జీవనమును కలుషిత మొనరించి వినాశన మొదవించు నప్పుడు కవి తన ప్రతిభను చూపి సంఘమును సంస్కరించి నిల బెట్ట వలయును. వ్యాస వాల్మీకాదు లొనరించిన కార్య మది. అందుల కుపయోగింపని కవి సంఘమున కుపకారి కాజాలడు. వాని రచనలు చిర కాలము నిలువ జాలవు. పదునారవ శతాబ్దమునందు రాజులు వేశ్యా లోలు రయిరి భోగములను మరగిరి. మోక్ష

ప్రదుండగు సత్యమగు దైవమును మరచిరి. యథా రాజా తథా ప్రజా. ఆ ప్రవృత్తియే ప్రజలలో వ్యాపించినది. రాయ లది గ్రహించినాడు. రాజులందును తన్మూలమున ప్రజ లందును మార్పు తే తలంచినాడు. అవినీతిని రూపు మాప తలంచినాడు. విష్ణుచిత్తీయము వ్రాసినాడు. గురు పరంపరా ప్రభావమునందు తన్ను గురించి ప్రజ లేమనుకొను చున్నారో విన వలయు నని బయలు దేరి నట్టి రాజును వేశ్యా గృహమున కరుగు చున్నటుల కథ మార్చి నాడు. రాజులలోని దురాచారమును బైట పరచినాడు రాయల వారు. కథను రసపోషణ కొరకు కవి యుచిత సరణి మార్చుకొన వచ్చును. పూర్వ కవు లట్లే గావించిరి. అది దోషము కాదు. రాయలవారు ప్రతిభావంతుడు. సంఘ సంస్కారము కొరకు కథను మార్పు గావించెను. వైజయంతీ విలాస కర్త యట్లు గావించ లేక పోయినాడు. (రంగనాయకుల నొక తార్పుడు వానిగా చిత్రించినాడు.) అది యొక లోపముగా పర మతానుయాయుల వెక్కిరింతలకు సందు దొరికినది.

మత్స్యధ్వజుడు తన రాజ నగరునకు మరలి పోయెను. మరునాడు సభ తీర్చెను. బీర పువ్వులం బోని టంకసాల వాటులు నించి యాస్థానిం గట్టించినాడు. బీర పువ్వుల వంటి క్రొత్తగా ముద్ర వేసిన బంగారు నాణెములట యవి. ఎంత లోక సామాన్య మ్మయిన యుపమానము. బీర పువ్వులు పచ్చగా నుండును. మత్స్యధ్వజుడు

కొలువై బహు సమయంబుల
మెలఁగెడు కోవిదులఁ జూచి విద్యా విద్యా శాస్త్రం
బులలో నెవ్వఁడు మోక్షం
బెలయించునొ చూచి నిశ్చయింపుఁ డటంచున్

ఆన తిచ్చినాడు. వాద మారంభ మయినది. హరు డని యొకడు, శిఖి యని యొకడు, కరిముఖు డని యొకడు. పలువురు పలు దేవతలను

నిరూపించిరి. ఇవి యన్నియు రాయల కాలమునందలి మతములు. ఇప్పటికిని వాని శాఖలు ద్రవిడ దేశమునం దున్నవి. విల్లిబుత్తూరు నందు విష్ణుచిత్తుడు తులసీ సుగంధి మాల్యమును నిర్మించెను. దానిని మూల మంత్ర మగు శ్రీ మదష్టాక్షరితో మన్నారు స్వామి వక్షమున చేర్చు చుండెను. మహామతీ! నీవు రయంబున మధురా నగరమున కరుగుము. పాండీని దివాణము ప్రవేశింపుము. అందు ప్రేలెడు దుర్మదాంధుల గర్వ మడంపుము. నా మహిమ నచట ప్రకటింపుము. శుల్కమును హరింపుము. పాండ్యరా జగు మత్స్యధ్వజుని వైష్ణవునిగా నొనరింపు మని స్వామి యాన తిచ్చెను. విష్ణుచిత్తునకు భయము కలిగినది. కర పాదములు వడంకినవి. స్వామికి సాష్టాంగ మెరగినాడు. ఇట్లని విన్నవించు కొనినాడు స్వామికి విష్ణుచిత్తుడు.

స్వామిన్! నన్ను నితః పురాపఠిత శాస్త్ర గ్రంథ జాత్యంధు నా
రామ క్ష్మా ఖనన క్రియా కర ఖనిత్ర గ్రాహి తోద్య త్కిణ
స్తోమా స్నిగ్ధ కరు న్నవ ద్భవన దాసు న్వాదిగాఁ బంపుచో
భూమిస్వాభృత్సభ నోట మైన నయశంబు ల్మీకు రాకుండు నే.

గృహ సమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగార పల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికా కరణమో వాల్లభ్య లభ్య ధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజ నాతపత్ర ధృతియో సాగ్నిప్ర కార్యోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరు ల్నీ లీలకుం బాత్రముల్.

ఒకప్పుడు చెళ్లపిళ్ల వేంకట శాస్త్రిగారు పద్యముల రసవత్తతను గురించి ప్రసంగించుచు నే పద్యము జన సామాన్యములో పెక్కుమంది నోట వినవచ్చు చుండునో ఆ పద్యము రసవంత మని యూహించ వచ్చు నని నుడివిరి. ఆ మాటలో కొంత సత్యమున్నది. హృద యాహ్లాద కరమగు పద్యమును సాహిత్యప్రియుడు కంఠస్థము చేయును. సమయము దొరికి నప్పుడు దానిని పరులకు వినిపించును. 'అల వైకుంఠపురంబులో', సిరికిం జెప్పడు ఇటువంటి పద్యములు జన'

సామాన్యములో చాలమంది నోటికి వచ్చును. అందు మూలమున వాని ఘనతను గ్రహించుకొన వచ్చును. సాహిత్య ప్రియు లందరు కావ్యములోని రసవంతములగు పద్యములను వల్లింతు రనుట నిస్సంశయాంశము. విష్ణుచిత్తీయము చదివిన వారి రెండు పద్యములను కంఠస్థము చేయక మానరు. విష్ణుచిత్తీయములోని రాయలవారి పద్య రచనా విధానమును విప్పి చెప్ప ప్రతివారు నీ పద్యము నుదాహరించు చుందురు. అందు మూలమున వాని ఘనత ప్రసంగింపకయే తెలిసికొన వచ్చును. ఈ పద్యములు విష్ణుచిత్తుని భక్తి వినయములను వెలయించు వజ్ర శకలములు. అంతే కాదు వైష్ణవ మతము ప్రబోధించు దాస భక్తి వీనియందు నిబిడీకృత మయి యున్నది. భక్తుడు విష్ణువునకు సేవకుడు. భక్తి వినయ విశ్వాసములతో నిరంతర మా రమా వల్లభుని సేవించుట భక్తుని ధర్మము. ఆ ధర్మమును గుర్తించి విష్ణుచిత్తుడు ఆలయమును శుభ్ర పరచును. జలమును తీసికొని వచ్చును. స్వామి పల్లకిని మోయును. వనమాలికలను కట్టును. ధ్వజమును మోసికొని వచ్చును. వింజామరములు వీయును. దీపములు వెలిగించును. ఆరామ భూమిని చక్కగా త్రవ్వి చెట్లకు కుదురులు గావించును. అన్య వ్యాసక్తి వానికి లేదు. హరి సేవ మోక్షోపాది యని విష్ణుచిత్తుడు తెలిసికొనెను. శాస్త్రముల జ్ఞానము వానికి లేదు. వైదిక కర్మ కలాపములతో వానికి పని లేదు. తొల్లింటి యనేక జన్మలయందు చేసిన సుకృతమువలన గురువుల కటాక్షమును పొందెను. జీవాత్మ పరమాత్మలకు గల సంబంధ మనాది సిద్ధ మని గ్రహించెను. హరి స్వామి యనియు తాను వాని దాసుడననియు ననుభవమునకు తెచ్చుకొనెను. ఈ విజ్ఞానము కలిగినవాడు నిర్వృతిని పొంది సుఖించును. అది లేని వానికి వేదాది విద్యలు నిష్ప్రయోజనములు. హేతు వాదము ధాతు వాదము కాణాదము ప్రాణములు తీయునవి. సాంఖ్యమును బోధించు కాపిలు మతము బుద్ధిని చలింప చేయును. అగ్నిష్టోమాది కర్మ కాండలను బోధించు పూర్వ మీమాంస శాస్త్రము హింసాకరము.

వ్యాకరణ శాస్త్రము కాలము దాపురించునపుడు రక్షించునది కాదు. వీని నన్నిటిని చదువ బూనినచో మానవుని యాయుర్దాయము చాలదు. విఘ్నము లనేకములు కలుగు చుండును. శాస్త్రాభ్యాసమున కున్న సాధన సంపత్తి చాలదు. కొంచెము చదివినంత మాత్రమున గర్వము పెరిగి పోవును. తుది ముట్ట పరిపూర్ణ శాస్త్ర పరిజ్ఞానము కలవా డయ్యును త్రిగు ణాత్మకము లయిన విషయములను చివరకువిడువ వలయును. శాంతి దాంతులు గల నేను మొదట వాని నధిగమింప నేల? తుది విసర్జింప నేల? జడ భరతుని వలె భగవత్పరిచర్య చేయుచుండుట పరమ పురుషార్థంబు అని చింతించినాడు విష్ణుచిత్తుడు. తన కాల మంతయు విష్ణు సేవయందు గడుపు చుండెను. తాను న్యాయముగా సంపాదించిన ధన మంతయు భాగవతులగు వైష్ణ వావళికి వెచ్చించు చుండెను. విష్ణుచిత్తుని మాట యెట్లున్నను ఇది యంతయు రాయలవారి నిశ్చితాభిప్రాయము. అందు సత్యము లేక పోలేదు. రాయలు మహాతత్త్వ వేత్త. శాస్త్ర పరిజ్ఞాత. లోకానుభవము కలవాడు. వైష్ణవమత తత్త్వమును బాగుగా గ్రహించు కొనినవాడు. స్వబుద్ధి చేత నాలోచించి యొక నిర్ణయమున కు వచ్చెను. విష్ణుచిత్తుని రూపము దాల్చిన భక్తిగా మలచినాడు. వానియందు వైష్ణవ ధర్మములను తీర్చి దిద్దినాడు. శాంతి దాంతి వినయాది గుణములచేత మెరుగులు పెట్టి సత్యమగు విష్ణుతత్త్వ పరిజ్ఞాన మను జీవము పోసినాడు రాయలవారు. పెద్దన మనుచరిత్రమునందు ప్రతిపాదించిన విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమునకు ఒక విధముగా

విష్ణుచిత్తీయము ఖండన గ్రంథము

శఠకోపయతి నాథముని యామునాచా ర్యాదులు వైష్ణవ మతమును మిగుల ప్రచారములోనికి తెచ్చిరి. వారు మహాపండితులు. వేద విదులు. సకల శాస్త్రముల నధిగమించిరి. విష్ణు తత్త్వము

ననుభవమునకు తెచ్చుకొనిరి. విజ్ఞానము సంపాదించిరి. నిరంతర కర్మానుష్ఠానము లొనరించిరి. పవిత్రాత్ము లయిరి. విష్ణువును ధ్యానించి మోక్షమును సాధించిరి. వారు వేదములను వేద కర్మలను అంగీకరించిరి. వారిని దృష్టియం దుంచుకొని పెద్దన ప్రవరుని పాత్రను సృష్టించెను. అట్లు సృష్టించుటలో నొక కారణ మున్నది. ప్రవరుని కథ మార్కండేయ పురాణములోనిది. ప్రవరుడు పురాణపురుషుడు. పురాణములకు వేదము లాధారములు. వేదములు యజ్ఞ యాగాది కర్మలను బోధించు చున్నవి. యజ్ఞ యాగాది నిత్య నైమిత్తిక వైదిక కర్మలు మోక్ష సాధనము లని పూర్వ మీమాంస బోధించు చున్నది. అవి నిష్కామముతో నాచరింప వలయును. పెద్దన యుపనిషత్తులను చదివిన పండితుడు. పూర్వోత్తర మీమాంసలను పఠించెను. విశిష్టాద్వైత సార మెరింగెను. ప్రవరుని యామునాచార్యాదుల వలె నిరంత రాధ్యాపన తత్పరుని గావించెను. పూర్వ మీమాంస ననుసరించి నిర్మల ధర్మ కర్మ దీక్షా పరతంత్రుని చేసెను. యౌవన మందు యజ్వగా నొనరించెను. ప్రవరుడు నిత్యాగ్నిహోత్రి. అభ్యాగతసేవా పరతంత్ర సకల జీవనుడు. శాంతియు దాంతియు శీలము గలవాడు. వేలిమియు సురార్చనయు విప్ర సపర్యయు వాని నిత్య కృత్యములు. అరణులు దర్భలు నగ్నులు వానికి ప్రీతి యయినట్లు మరేవియు కాజాలవు. రేపును మాపును హవ్యముల చేత తృప్తుడగు వహ్ని సౌఖ్యము లొసంగు నని వాని నమ్మకము. మోక్ష లక్ష్మీ సమాగమమునకు త్రయీ ధర్మములు సాధనములని వాని తలంపు. ప్రకృతి నుండి పుట్టిన దేహ మనిత్య మనియు దేహానుభవము లయిన తుచ్ఛ భోగములు మిథ్యాసాలపై తేనెలనియు ఆనందము బ్రహ్మయనుడు త్తర మీమాంసమతము బోధించు విజ్ఞానము పొందెను. ఆ బ్రహ్మ విష్ణు వని విశిష్టాద్వైతమువలన అనుభవమునకు తెచ్చుకొనెను. అతడు సర్వ మయుడు. ఏ వేల్పును సేవించినను నెవరిని పూజించినను

ఆకాశా త్పతితం తోయం
యథా గచ్ఛతి సాగరం
సర్వ దేవ నమస్కారః
కేశవం ప్రతి గచ్ఛతి

యని అభేద బుద్ధితో ఈశ్వ రోపాసి యగు ఔషధ సిద్ధునికి నభ్యాగత పూజ గావించెను. అగ్నిని సేవించెను. వానిని

దివిష ద్వర్గము నీ ముఖంబున తృప్తిం గాంచు ని న్నీశుగా
స్తవముల్ సేయు శ్రుతుల్ సమస్త జగ దంతర్యామివిన్ నీవ

అని వినుతించెను. విష్ణుత త్త్వమును పాటించి ప్రత్యూష పవనాంకు రములు పైకొను వేళ వామన స్తుతి పరత్వమున లేచును. హటా త్సంభవము లయిన పాపముల యెడ (శ్రీ) హరీ యంచు పెడమొగం బగును. ఇది స్మరణమను భక్తి విశేషము. ఇది పెద్దనగారి విశిష్టా ద్వైత మతము. కావుననే తనకు సాక్షాత్కరించిన హరిని స్వారోచిషుడు.

అవ్య యానంద విశ్వాత్మక విశ్వేశ
బ్రహ్మవు నీవ కపర్దివీవ
యింద్రుండ వీవ వహ్నివి యనిలుఁడ వీవ
వరుణుఁడ వీవ భాస్కరుఁడ వీవ
యముఁడ వీవ వసూత్కరము నీవ రుద్రులు
నీవ యాదిత్యులు నీవ విశ్వు
లీవ మరుత్తులు నీవ మంత్రములు నోం
కృతి వషట్కృతి శ్రుతి స్మృతులు నీవ
వేద్య మీవ యీ వచ్చిన విబుధ గణము
సర్వమును నీవ యెట్లన్న సర్వ గతుఁడ
వగుట మఱి నీవు గాని వాఁడనఁగ నెవ్వఁ
డరయఁ గను శేష భూత సమస్త శేషి

అని వినుతించెను.

విద్యయనుశబ్దమునకు బ్రహ్మ విద్య యని యర్థము. అది భారతీయ సంప్రదాయము. తర్క వ్యాకరణ వేదాంత మీమాంసాది శాస్త్రములు సాంఖ్యాది మతములు బ్రహ్మ విద్యా సౌధమును చేరుటకు సోపానములు. శాస్త్రములు మతములు నభ్యసించి అనుభవమునకు తెచ్చుకొని బ్రహ్మ విద్యా తత్త్వమును గ్రహించి సత్య మగు విజ్ఞానమును సంపాదించి సకల శాస్త్రముల సార మగు మోక్ష సాధన మార్గము నుపదేశింప గల గురువు లభించి నపుడు జీవిత కాలము వ్యయించి శరీరమును చిక్కించి బుద్ధిని బాధ పెట్టి శాస్త్రాదికములను చదువుట నిరుపయోగ మని రాయలవారి యభిప్రాయము.

శాస్త్ర జ్ఞానం బహు క్లేశం
బుద్ధే శ్చలన కారణం
ఉపదేశా ద్ధరిం బుద్ధ్వా
విరమే త్సర్వ కర్మసు

ఇదియే జగద్గురు పాదులయిన శంకరులవారి యభిమతముకూడ. శ్శంకర శ్శంకరః సాక్షా ద్వ్యాసో నారాయణః. శంకరాచార్యులవారు స్నానార్థము నది కరుగు చుండిరి. ఒక యింటి యరుగు మీద కూర్చుండి యువకుడు 'డుకృంకరణే' యను వ్యాకరణ సూత్రమును వల్లన వేయుచుండెను. విన్నారు శంకర గురుపాదులు

భజ గోవిందం భజ గోవిందం
గోవిందం భజ మూఢమతే !
సంప్రాప్తే సన్నిహితే కాలే
నహి నహి రక్షతి డుకృంకరణే

అని ప్రబోధించిరి. మరణ కాల మాసన్నమయి నప్పుడు డుకృంకరణే యను వ్యాకరణా సూత్రము రక్షింపదు. ఓమూఢమతీ!గోవిందునిభజింపు మని దాని భావము. ఇట్లే శంకరులవారు భజ గోవింద శ్లోకముల

చేత లోకమును ప్రబోధించి తత్త్వ ముపదేశించిరి. కావున శాస్త్ర
జ్ఞానము ప్రాణ ప్రయాణ సమయమునందు సంరక్షింప నేరదు. గోవింద
మంత్రోపాసన యొక్కటియే కాపాడునది. ఎన్ని శాస్త్రములు చదివి
నను నిష్ప్రయోజనము. ఎన్ని మతము లెరింగినను ఫలము శూన్యము.
ఎంత వారైనను చివరి కన్నియు విడిచి యా హరిని సేవింప వలసిన దే.
ఆ పరమాత్మ యొక్కడే రక్షింప గలవాడు.

సర్వ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య
మా మేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో
మోక్షయిష్యామి మా శుచః

శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ అర్జునకు సకల యోగము లుపదేశించి చివరకు
చెప్పిన మాట యిది. ఈ శ్లోకము వైష్ణవ మతమునకు మూలకందము.
సర్వ ధర్మములను విడిచి పెట్టి నీవు నన్ను సేవింపుము. నేను నిన్ను
సర్వ పాపముల నుండి విడిపింతును. విచారము వలదుఅని దీని భావము.
అంత కంటె పురుషునకు కావలసిన దేమున్నది. ఇందు భక్తి సాధన
చేత మోక్షమును సంపాదించు మార్గ ముపదేశింప బడినది. ఈశ్లోకము
అష్టాక్షరి మహామంత్రము, ద్వయము ప్రతి వైష్ణవునకు గురువు
ఉపదేశించును. అవి భక్తి సాధనములు. అట్టి గురూపదేశమును పొంది
విష్ణుచిత్తుడు హరిని భక్తితో సేవించెను. దాసుడై కొలిచెను. విష్ణు
సాక్షాత్కారమును పొందెను. ఎదురు పడి సంభాషించెను. అదియే
జనన ప్రయోజనము. అదియే జీవన్ముక్తి. విష్ణుచిత్తుడు శాస్త్ర
జ్ఞానము లేనివా డయ్యును భక్తివలన కాయ క్లేశము లేక జీవన్ముక్తి
పొంద గలిగెను. బుద్ధిని కష్టపెట్టి కాయమును క్లేశ పరచి శాస్త్ర
జన్య మయిన విజ్ఞానమువలని కర్మ లాచరించి ప్రవరుడు సంపాదించి
నదియు నదియే. అగ్నివానియందు లీన మయి గృహమునకు చేర్చెను.
ఫలము రెంటికి నొకటే. కాని కైవల్య సౌధమును చేరుటకు సులువగు

రాచ బాట భక్తి యని వైష్ణవుల తలంపు. అదియే విష్ణుచిత్తీయమునందు ప్రదర్శింప బడినది. విష్ణుచిత్తీయ మొక విధముగా

విశిష్టాద్వైతము

ను ప్రతిపాదించు గ్రంథము. అన్య మత ఖండనముతో తృతీయాశ్వాస మారంభ మగు చున్నది. విష్ణుచిత్తుడు మధుర కరిగెను. మత్స్యధ్వజుని కొలువునందు ప్రవేశించెను. శ్రీమన్నారాయణుడు విష్ణుచిత్తునియం దావేశించెను. ఆవు మాధ్యస్థ్యమున నున్న నేముం గొన్ని మాటల నొడివెద మని రాజుతో విష్ణుచిత్తు డనెను. రా జంగీకరించెను. వాద మారంభ మయినది. మొదట

జగ దుద్గతికిని బీజము ప్రధాన మన నీ
శత్వాది వీశున శబ్దవాది

ని ఖండించెను. ఇది సాంఖ్య మత ఖండనము. సాంఖ్య మత మంతయు సమగతము గావించుకొని మూల సూత్రము గుర్తించి యొక్క పాదముతో సాంఖ్య మనువదించి ఖండనము నిమిడ్చిన రాయల ప్రతిభ కొనియాడ తగినది. దీనిని వ్యాఖ్యానింప వలయు ననిన నొక గ్రంథము పట్టును. శబ్ద మనగా వేదము. వేదము ప్రమాణముగా వాదింపని వారు అశబ్ద వాదులు. వారు సాంఖ్యులు. వీశులు. విగతో ఈశ్వ యస్య సః వీశః వీశః విగతేశులు వారు. ఈశుడు జగ త్కారణుడు కాడు అని వాదింతురు. ప్రధాన మనగా ప్రకృతి. దానిని విశిష్టాద్వైతులు అచిత్తు అందురు. అది జడము అనగా చల నాదికములు లేనిది. ప్రాణము లేని దని భావము. ప్రకృతి సత్త్వ రజస్తమో గుణముల సామ్యావస్థ. దీనికే ప్రధాన మని సాంఖ్యులందురు. ప్రకృతివలన బుద్ధి, దానివలన అహంకారము, అహంకారమువలన స్పర్శ రూప రస గంధములు, సూక్ష్మము లయిన పంచ భూతములు, పుట్టు చున్నవి. సూక్ష్మ రూపమున నున్న పంచ భూతము

లను పంచ తన్మాత్ర లందురు. పంచ తన్మాత్రలవలన పంచ భూతములు, పంచ జ్ఞానేంద్రియములు, పంచ కర్మేంద్రియములు, మనస్సు, నుత్పన్నము లగు చున్నవి. ఇవి యిరువది నాలుగు తత్త్వములు. జీవుడు ఇరువది యైదవవాడు. అతడు నిత్యుడు. బుద్ధుడు. శుద్ధ స్వభావుడు. స్ఫటికమునకు రక్త వస్త్రముతోడి సంపర్కమువలన నెఱ్ఱతనము కలిగినట్లు ప్రకృతితోడి సంయోగముచే ఆత్మకు సుఖ దుఃఖాదులు కలుగు చున్నట్లు తోచును. కాని యాత్మకు సుఖ దుఃఖాదులు లేవు. తామరాకు మీఁది నీటి బిందువుల వలె కర్మ లేపము అంటదు. ప్రకృతి జడము. ఆత్మతోడి సంయోగముచేత సృష్ట్యాది వ్యాపారములు ప్రకృతి చేయు చున్నది. కావున ప్రకృతి జగత్కారణ మనియు అదియే యాత్మకు భోగ మోక్షముల నిచ్చున దనియు సాంఖ్యుల వాదము.

ఈ సాంఖ్య మతమును విష్ణుచిత్తుడు 'ఈక్షతి' ఇత్యాది ఛాందోగ్యోపనిష ద్వాక్యముచేత ఖండించెను. 'సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దేక మే వాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయః' ఈ సృష్టి ముందు తచ్ఛబ్ద వాచ్య మయిన వస్తు వొకటియే యున్నది. ఆ వస్తువు నేను బహు రూపముల నొందుదు నని చూచెను. ఈక్షతి అనగా చూచెను అని అర్థము. ప్రకృతి జడము. అది చూడలేదు. కావున 'తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్' అని యుండుటచేత ప్రకృతి నిష్ఠుడైన ఆత్మ జగత్కారణము కాని జడ మగు ప్రకృతి కా దని ఖండనము. తరువాత విష్ణుచిత్తుడు

హరి నీశుఁ జేనన భోగ మాత్రేత్యాదు
 దాహృతి స్ఫూర్తి మాయా వివాది

ని జయించెను. రాయలవారు ప్రకృతిచేత నసమాన పరాక్రమశాలి. స్వభావముచేత సాహిత్య కళా కోవిదుడు. ఆత్మచేత మహా వేదాంతి. మేధా సంపత్తిచేత నుత్తరంగిత మయి బహుముఖముల పొంగి పొరలి వచ్చుచున్న సర్వమత వేదాంత వాహినిని పరిపూర్ణముగా

త్రాగి హృదయ గతము గావించు కొనెను. అనుభవము నకు తెచ్చు కొనెను. విష్ణుమయం జగత్సర్వం అను పరిజ్ఞానమును పొందెను. గురు పరంపరా ప్రసిద్ధమును శాస్త్ర సిద్ధమును నగు విశిష్టాద్వైత శాఖలను రెంటిని నేక ముఖముగా చేర్చెను. విష్ణు చిత్తీయ కావ్య ద్వారమున వినిర్గతము గావించెను. రాయలు జహ్ను మహాముని. సాంఖ్య చార్వాక బౌద్ధ తార్కి కాది మతములను ఖండించి అద్వైత మత స్థాపన గావించినవాడు శంకర గురు పాదులు. ఆ మతము నాసేతు శీతాచల పర్యంతము ప్రచారము చేసెను. దాని నందరు నంగీకరించిరి. జగ జ్జేగీయ మానుడయి విజయమును సాధించి నాడు శంకరుడు. దానిని ఖండించిన మహామేధావి రామానుజుల వారు. ఆ మహామహుని ఖండన వాద గ్రంథము విశిష్టాద్వైత పర మయిన వ్యాఖ్యానము. గీతా భాష్యము ఉపనిష ద్భాష్యము విష్ణు సహస్ర నామ బాష్యము సిద్ధి త్రయము దానికి నంగములు. వాని నన్నిటిని హృదయస్థము గావించుకొని గురు పరంపరా సిద్ధము లయిన సంప్రదాయములను అవగతము గావించుకొని అనుభవమునకు తెచ్చుకొనిన వీర వైష్ణవుడు రాయలవారు. రఘునాథ నాయక విజయ రాఘవ నాయకుల వంటి యాడంబరములు కలవాడు కాడు. అవికత్థను డగు ధీరోదాత్తుడు.

రెండవ పాదము అద్వైత మత ఖండనము. అద్వైత మనగా జీవాత్మ పరమాత్మలకు భేదము లేదు. రెండు ఒకటి అని చెప్పు మతము. అహం బ్రహ్మ అని. అహం అనగా నేను బ్రహ్మ బ్రహ్మను అని యర్థము. ఇచ్చట నేను అర్థ మిచ్చు అహం అను శబ్దము దేహముకంటె భిన్న మయిన ఆత్మను సూచించును. ఈ మతమునందు ఆత్మయు బ్రహ్మయు నొక్కటి గావున ఆత్మ జగ త్సృష్టికి కారణ మని తెలుచున్నది. ఈ యద్వైతమును 'భోగ మాత్ర సామ్య లింగాచ్చ' అను బ్రహ్మ సూత్రార్థముచేత విష్ణుచిత్తుడు ఖండించెను.

ముక్తిని బొందిన జీవుడు బ్రహ్మ యాథాత్మ్యానుభవ రూప మగు భోగానుభవమునందు మాత్రమే బ్రహ్మతోడి సామ్యమును బొందు నని దీని భావము. 'జగద్వ్యాపార వర్జం ప్రకరణా దసన్నిహితత్వాచ్చ' యనియు 'సోశ్నుతే సర్వా న్కామా న్సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా' యనియు వేదములు బోధించుటచేతను ముక్తుడయిన జీవునకు జగత్సృష్ట్యాది వ్యాపారములందు ఎంత మాత్రము జోక్యము లేదు. అందు మూలమున జీవుడు బ్రహ్మ కాడు. జీవుడు వేరు బ్రహ్మ వేరు.

ఫలియించుఁ గ్రియయ నా ఫలమత యిత్యాది
సర్వేశుఁ గొనని యపూర్వ వాది

ని జయించెను. ఇది పూర్వ మీమాంస మత ఖండనము. వేదములు బ్రహ్మ ముఖమునం దుండి పుట్టినవి. అవి అపౌరుషేయములు. పురుషులగు నాది మునులచేత చెప్ప బడినవి కావు. నిష్కామముతో చేసిన వేద విహితములగు యజ్ఞయాగాది కర్మలు సుకృతముల నొసంగును. ఆ సుకృత మాత్మకు ముక్తి నిచ్చును. ఆత్మ నిత్యము. ఆ యాత్మయే జగత్సృష్టికి కారణము. అగ్నియందు వేల్చ బడిన హవిస్సును అగ్ని ముఖమున వేల్పులు పరిగ్రహింతురు. ఇంద్రాయస్వాహా వరుణాయ స్వాహా ఇత్యాదులందు ప్రతిపాదితము లయిన దేవతయే బ్రహ్మము. వేరె యీశ్వరుడు లేడు అని వారి వాదన. క్రియ యనగా యజ్ఞ యాగాది కర్మలు. ఫలియించున్ పుణ్య ఫలము నిచ్చును అని భావము. అపూర్వ మనగా పుణ్య ఫలము. దానిని గురించి వాదించువాడు అపూర్వవాది. పూర్వ మీమాంస మతము ప్రత్యేకముగా నీశ్వరు నంగీకరింపదు. ఆ మతమును 'ఫలమత ఉపపత్తేః' అను సూక్తిచేత విష్ణుచిత్తుడు ఖండించెను. యజ్ఞ యాగ అగ్నిష్టోమాది కర్మ లచేతనములు. వానికి ఫలము నిచ్చు శక్తి లేదు. యజ్ఞ యాగాదులవలనను ఉపాసనచేతను ఆరాధింప బడు పరమ పురుషుడే

బ్రహ్మము. అతడే ఐహి కాముష్మిక సుఖములను సారూప్యమును మోక్షము నిచ్చును. 'అహం హి సర్వ యజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు రేవచ' అని భగవద్గీత. ఈపూర్వమీమాంస మతమే మనుచరిత్రలోని ప్రవరుని పాత్రయందు ప్రతిపాదింప బడినది. కాని విష్ణువు సర్వ వ్యాపకు డని స్వరోచిషుని హరి వినుతియం దంగీకరింప బడినది. ఈ పూర్వమీమాంస మతము నిచ్చట రాయలు పూర్వ పక్షము గావించెను. ఆ కారణముచేత మనుచరిత్ర మతమునకు విష్ణుచిత్తీయము ఖండన గ్రంథ మయినది. తరువాత

శాస్త్ర యోనిత్వాది సరణి నీశ్వరునిఁ దె
ల్పెడు ననుమానమ న్పీలు వాది

ని విష్ణుచిత్తుడు పూర్వ పక్షము గావించెను. ఇది వైశేషిక మత ఖండనము. వైశేషిక మతమును తార్కిక మత మందురు. ఇది పీలు వాదము. పీలువు అనగా పర మాణువు. పీలువు జగత్కారణ మని వాదించువాడు పీలువాది. పరమాణువులు జగత్తున కుపాదాన కారణములు అణువుల సంయోగము వలన జగత్తు సృష్టి యగు చున్నది. ఈశ్వరుడు నిమిత్త మాత్రుడు. ఈశ్వరు డనగా పరబ్రహ్మ బ్రహ్మోపాసనవలన ఆత్మకు సుఖ దుఃఖాదులు జ్ఞానేచ్ఛా దులు నశించును. అదియే యాత్మకు మోక్షము అని తార్కిక వాదులువాదింతురు. వారి మతమునందు ఆత్మజ్ఞానాదులు నశించి రొక శిల వలె పడియుండును. ఈశ్వరుడు ఎవరికి కాన రానివాడు. ప్రత్యక్షముగా కానరాని ఈశ్వరుని పరోక్ష జ్ఞానముచేత అనుమానింప బడుచున్నాడు. ఉండిన నుండ వచ్చును. లేక పోయిన లేక పోచ్చును. ఈశ్వరు డున్నా డనుట అనుమానము. కావున వారిది అనమాన వాద మయినది. 'క్షిత్యంకురాదికం సకర్తృకం కార్యత్వా ద్ఘటవత్' అని వైశేషిక సూత్రము. ఈ మతమును శాస్త్ర యోని త్వాత్ అను సూత్రముచేత పూర్వ పక్ష మొనరించెను. పరబ్రహ్మను

తెలిసి కొనుటకు శాస్త్రము లాధారములు అని దాని యర్థము. శాస్త్ర జ్ఞానము లేనిది బ్రహ్మ జ్ఞానము కలుగదు. అందుకనే శంకరుల వారు బ్రహ్మజిజ్ఞాస చేయవలయును, అని బోధించిరి. బ్రహ్మ జ్ఞానమునకు విజ్ఞానము మూలాధార మనిరి. విజ్ఞాన విరహిత మైన భక్తి నిరర్థకము. విష్ణుచిత్తుడు తలంచినది సరియైన యూహ కాదు. అందు మూలమున రాయలవారి అభిప్రాయము సరి యగునది కాదని తెలుచున్నది. భక్తివలన ఈశ్వర సాక్షాత్కారము కలుగ వచ్చును. కాని ఈశ్వరుని గురించిన పరిపూర్ణ సుస్థిర విజ్ఞాన ముండ వలయును. దానిని ప్రసాదించునవి శాస్త్రములు. ఆ విజ్ఞానము లేక పోవుటవలన విష్ణు వాతనియం దావేశించి వాదింప వలసి వచ్చినది. రామానుజుల వారు కూడ ఈ విజ్ఞాన మంగీకరించిరి. కావున రాయలవారి విష్ణు చిత్తీయములోని భక్తి బోధ పౌరాణికము గురు పరంపరాగత సంప్రదాయము. శఠకోపయతి నాథముని యామునాచార్యాదులు రామానుజులవారు సర్వ శాస్త్రములను పరిపూర్ణముగా చదివి పరతత్త్వ విజ్ఞానమును సంపాదించి సన్యాస స్వీకారముచేత సర్వధర్మములను పరిత్యజించి విష్ణువును విజ్ఞాన సహిత మయిన భక్తితో సేవించిరి. అక్షయ మగు మోక్షము పొందిరి. ఆ విజ్ఞాన సహిత మగు విష్ణు భక్తినే మనుచరిత్ర బోధించు చున్నది. అది పెద్దనగారు ప్రతిపాదించిన విశిష్టాద్వైతము. రామానుజులవారి మతము వేద విహిత మయినది. అందు విజ్ఞాన విరహిత మయిన భక్తికి స్థానము లేదు. పిమ్మట

> నిత్యాలం బెల్ల నిత్యుండ న్నిత్యయుక్తి
> క్షణిక సర్వజ్ఞతేషి సౌగత వివాది

ని జయించెను. ఇది బౌద్ధ మత నిరాసనము. బౌద్ధులు సౌగత వాదులు. 'సౌగత శూన్యవాదిని' అని. వారు శూన్య వాదులు. క్షణిక సర్వజ్ఞతేషి అని బౌద్ధుల వాదన. క్షణికత్వము సర్వజ్ఞత్వము నీశ్వరుని లక్షణము లందురు. ప్రతి క్షణము జ్ఞానము మారు చుండును. పార్థివ తైజ

సాప్య వాయవీయ పరమాణువులు ఒండొంటితో కలసి పంచ భూతము లేర్పడు చున్నవి. వానివలన శరీ రేంద్రి యాదు లుత్పన్నములగు చున్నవి. సర్వ సంసారములు క్షణికములను జ్ఞానమువలన మోక్షము సిద్ధించు నని వారి వాదము. ఆ వాదమును నిత్యులం దెల్ల నిత్యు డీశ్వరు డని యగ్గ మిచ్చు వేద వచనముచేత పూర్వ పక్షము చేసినాడు విష్ణుచిత్తుడు. 'నిత్యో నిత్యానాం చేతన శ్చేతనానాం ఏకో బహూనాం' అని కఠోపనిషత్తు.

అనుపపత్తే ర్న యను సూత్ర మాది యైన
వాని సృపతీశుం బ్రత్యక్ష వాది గెలిచె

ఇది చార్వాక మత ఖండనము. ఇట్లు షణ్మత వాదులను గెలిచెను. చివరకు వైష్ణవ మతమును స్థాపించెను.

ఈ సందర్భమునందు రాయలవారు ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాద మను నుపాఖ్యానము నిందు పొందు పరచెను. ఈ యుపాఖ్యానము విష్ణు పురాణములోనిది. ఈ కథకు ప్రధాన కథతో నెట్టి సంబంధము లేదు. దీని నిక్కడ ముడిపెట్టినాడు రాయలవా రని కొందరు విమర్శకుల యభిప్రాయము. అది అట్లు కాదు. విష్ణు చిత్తుడు 'ఏకో హవై నారాయణ ఆసీత్ న బ్రహ్మ నేశానః' అనియు 'నతత్ర సూర్యో భాతి న చంద్ర తారకః నేమావిద్యుతో భాన్తి కుతోఽయ మగ్నిః అనియు శ్రుతులు తెల్పుచున్నవి. వాని ననుసరించి

ఆది నారాయణుం డాయె నొక్కడ బ్రహ్మ
లేడు మహేశుండు లేడు లేదు
రోదసి లేడు సూర్యుడు లేడు చంద్రుండు
లేవు నక్షత్రముల్ లేవు నీళ్ళు

అను పద్యమున నారాయణుం డగు విష్ణువు ఒక్కడే నిత్యు డనియు ఆ హరియే పరతత్త్వ మనియు నిరూపించెను. 'తుల లేకుండు స్వరూప రూప గుణ భూతుల్ దోఁచె' నను పద్యమునందు విష్ణువు యొక్క స్థితి వర్ణింప బడినది.

యచ్చ కించి జ్జగ త్యస్మిన్
దృశ్యతే శ్రూయతేఽపివా
అంత ర్బహిశ్చ త త్సర్వం
వ్యాప్య నారాయణ స్థితః

అను తైత్తిరీ యోపనిషత్తు నందలి సూక్తికి పై పద్య మనువాదము. విష్ణువును సాక్షా త్కరించుకొని మోక్షమును బొందు విధ మింత వరకు నుపదేశించ లేదు. అది ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదమునందు తెలిపెను. అది యుపన్యాస రూపమున పద్యములలో వ్రాసినచో చదువుటకు విసుగు జనించును. అది కథలో పొందు పరచి సంవాద రూపమున నిరూపించుటవలన అందముగాను రసవంతముగాను నుండును. కావున నీ కథ నిందు పొందు పరచెను. విష్ణుచిత్తీయము గురుపరంపరా ప్రభావములోని సాంఘిక కథ 'దానికి పౌరాణిక దృష్టిని కల్పించి వైష్ణవ మత ప్రమాణ గ్రంథముగా నొనరించుటకు ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదము' మాలదాసరి కథ నిం దిమిడ్చ బడినవి. రాయల వారు ఎంత శాస్త్ర పండితుడో అంత దూరపు ఆలోచన కలవాడు. తన పరిశ్రమ చిర స్థాయిగా నాంధ్ర లోకము సంస్మరింప వలయు నని తలంపు. ఆ తలంపుతో విష్ణుచిత్తీయము రచించెను. మహా కావ్యముగా కవులు వేదాంత శాస్త్రముగా పండితులు మత గ్రంథముగా వైష్ణవులు శిరమున ధరించు నటుల గావించెను. రాయలవారు కవియు లాక్షణికుడు పండితుడు వేదాంతియే కాదు. యోగ విద్యా విదుడు కూడ. వేద వేదాంత విద్యా పరిశ్రమవలన పరతత్త్వ మగు

విష్ణువును గుర్తించిన తరువాత సకల సంగ పరిత్యాగము గావించి యోగ నిరూఢిచేత విష్ణు సాక్షాత్కారము పొంద వలయును. ఈ తత్త్వమునే పెద్దనగారు మనుచరిత్రయందు నిరూపించిరి. పెద్దనగారు పరమతఖండనలతో రేఖా మాత్రముగా చిత్రించిన విశిష్టాద్వైతమును రాయలవారు విపులార్థ గోచరముగా వర్ణితము గావించెను. కావున మనుచరిత్ర కొక విధముగా విష్ణుచిత్తుని వాదము వ్యాఖ్యాన మన తగి యున్నది.

ఖాండిక్య కేశిధ్వజులు నిమి వంశీయులు. అన్నదమ్ముల బిడ్డలు. అందు ఖాండిక్యుడు కర్మఠుడు. యజ్ఞ యాగాది వేద కర్మ లొనరించువాడు. కేశిధ్వజుడు బ్రహ్మ నిష్ఠుడు. అనగా బ్రహ్మ జ్ఞానము కలవాడు. వా రిరువురు రాజ్య సంపదల కొరకు పోరాడిరి. ఖాండిక్యుని కేశిధ్వజుడు యుద్ధమునం దోడించెను. వాని రాజ్య మపహరించెను. ఖాండిక్యుడు మంత్రి పురోహిత పరివారముతో వనమున కరిగెను. పర్ణశాలలు నిర్మించుకొని యందు నివసించెను. పిమ్మట కేశిధ్వజుండు మృత్యువును అవిద్యను గెలిచి చావు పుట్టుకలు లేని మోక్ష పదవిని సంపాదింప తలంచెను. ఆ కారణముచేత జ్ఞానాశ్రయుడై యోగ నిరతిని బూని ఫలాపేక్ష లేక యజ్ఞములు చేయు చుండెను. ఒక యజ్ఞమునందు యాగము కొరకు నియమింప బడిన ధేనువు యజ్ఞశాల సమీపమునందు పూరి మేయు చుండెను. దాని నొక పులి చూచెను.

గబ్బు సముత్కటం బయి మొగం బడువ న్దరు పర్ణము ల్పడన్
బొబ్బచుఁ గార్మొగిళ్ళ రొదతోఁ బురణించెడు బొబ్బరింతగా
దుబ్బి విసంజ్ఞగాఁగఁ జెవు లూఁదిన వల్లవుఁ డుర్విఁ గూలఁగా
జెబ్బలి గొంతు క్రోల్గఱచి పెల్లున మార్మెడఁ ద్రెళ్ల దాఁటుచున్

తనువుఁ గొమ్మ్మ గొరిజఁ గొన కుండ మలపుచుఁ
జప్పు డెసఁగఁ దోఁక నప్పళించి
శోణితంబు గ్రోలుచునె నేర్పుమై ఘర్మ
గవిని గవికి నీడ్చు నవసరమున

పొలమరు లందుఁ గూఁత లిడ భూసురు లన్నది వార్చి వార్చి మ్రా
కుల తుద లెక్కి చప్పటులు గొట్టి యదల్పఁగ సాహిణీలు మా
వులఁ బఱపఁగ వైచి సెలవుల్ వెస నాకుచుఁ బోయె వృక్ష మం
డలికయి తూలుచున్ ఘుట ఘుట ధ్వని సారె మలంగిచూచుచున్

కవికి భావనా శక్తి యెక్కువ. రాజులకు పరిశీలన శక్తి యధికము. మానవులయొక్కయు జంతువులయొక్కయు స్వభావములను పరిశీలించుటలో వారి దృష్టి యతి తీవ్రముగా పని చేయును. వాని చర్యల నతి సులువుగా గనిపెట్ట గలరు. వారు నిర్భీకులు. పులి యన్నను సింహ మన్నను వారికి భయము లేదు. బల పరాక్రమములు ధైర్య స్థైర్యములు వారి సొమ్ములు. అస్త్ర శస్త్ర విద్యలు వారికి బొసటలు. ఎంత భయంకర సత్త్వము నైన నెదిరించి మడియింపఁ గలరు. చావనిన లక్ష్యము లేదు. దానితోడి చెరలాట వారికి దిన చర్య. ఎదుట నిలిచి నిబ్బరముగా క్రూర సత్త్వముల చర్యలు చక్కగా నిశ్చల మగు మనస్సుతో పరిశీలింతురు. కావున స్వభావ పరిశీలనలో వారి చూపు నైశిత్యము వహించును. ఇతరు లట్లు కాదు. పులి యెదురు పడి నంతనే గడ గడ వడఁకుచు ప్రాణ భయమున మ్రాకుల తుద లెక్కి చప్పటులు గొట్టి యదల్పుదురు. ఇంక వారికి దాని చర్యలు పరిశీలించుట యెక్కడిది. రాజు కవి యగుచో తాను చూచిన ప్రతి చిన్న విషయమును తు, చ తప్ప కుండ వర్ణింప

గలఁడు. ఆ వర్ణనలు స్వభావ సిద్ధముగాను హృదయంగమము గాను సామాన్య కవి వర్ణనల కంటె విభిన్నముగాను విపులముగాను ఉండును. పెద్దన మహాకవి

గవిలో బెబ్బులి డాఁగి గ్రుడ్లు మెఱయంగాఁ గాంచి రా జేసె నే
య వడిన్ బాణము వెంటనే నిగిడి పై కర్లేచి రా నేసె రెం
డవ కాండంబుఁ ద దస్త్రమున్ గొనక డాయన్ వచ్చి కౌక్షేయక
ప్రవిభిన్నంబయి నేలఁ గూలెఁ బవి ధారా భిన్న శైలాకృతిన్

అని మనుచరిత్రమునందు స్వారోచి పులి వేటను వర్ణించెను. ఈ పద్యములో స్వభావోక్తి కలదు. దానికి తోడు ఉపమాలంకారము కూడ నున్నది. అందు మూలమున స్వారోచి కత్తి దెబ్బ వజ్రాయుధ ఘాతము వలె తీవ్ర మయిన దనియు, పులి శైల మంత యున్నత మయిన దనియు అది కూలు నప్పుడు కొండ పడి నట్లు శబ్ద మయ్యె ననియు స్ఫురించు ననుటలో సందేహము లేదు. ఆ పులి యాకార రేఖా దులు గాని యేటు తిన్న తీవ్రత గాని కోప స్వరూ పాదులు గాని పద్యమందు గోచరింపవు. ఇది కవి భావ నోక్తి. దీనినే రా జయిన కవి వర్ణించినచో రెండు మూడు పద్యములలో ప్రతి విషయము విపులముగా కనుల కగుపించు నటుల చెప్పును. ఆ వర్ణనలలో పులి చెయిములందలి తీవ్రత కనిపించును. ఇదే కాదు. ప్రతి విషయము నంతే. కావున రాజ కవుల వర్ణనలు విపులములుగా నుండును. అందు వలన పద్యములు పెరుగు చుండును. గ్రంథము పెద్ద దగును. ఇందుకు నిష్కృతి తీయము తార్కాణము. 'పులి నేలఁ గూలెన్' అని యొక్క మాటలో తేల్చినాడు పెద్దన. రాజకవి యట్లూరకుండడు. పులి మరణావస్థను తప్పక వర్ణించును. ఆ పరిశీలన వాని కొక వినోదము. ప్రతి సంగతి బాగుగా విలోకించును. దానిని కావ్యములోని కెక్కించును. కవి చిత్తము అతి మృదులము. రాజుల చిత్తము వలె కఠినము కాదు.

కావున మరణ స్థితిని విశదముగా పరిశీలింప లేదు. కన్నీటితో మొగ మవలకు త్రిప్పు కొనును. అట్టి వానిని వర్ణింప వలసినచో నూహాకు పని కల్పించును. కిరాతుడు బాణమును ప్రయోగించెను. క్రౌంచము నేల గూలెను. దాని మరణావస్థను రఘునాథ రామాయణమునందు రఘునాథ నాయకుడు

పడి రోఁజు కొనుచు నెత్తురు
బుడ బుడఁ గ్రక్కుచును బోర పొడపై మొగ యూ
ర్పడరఁగఁ బొరలం దొడఁగెన్
వెడ తెప్పం గన్నుఁ గప్పి వేదన బలియన్

కుల కుల కూయుచు నిలపై
జల జలఁ జట్టుపలు రాల సారెఁ బొరలుచున్
విల విలఁ దన్ను

కొనుచు క్రౌంచి మరణించినదట. ఈ యవస్థ లన్నియు సునిశితముగా చూచుటకు కవి చిత్త మిచ్ఛగింపదు. వారి కా మనస్సు గట్టితన ముండదు. వాల్మీకి మహాకవి. ఆయనయే చూడ లేక కన్నీరు కార్చెను. రామాయణమున వర్ణింప లేక పోయెను. రాయలవారు యజ్ఞ ధేనువు మరణావస్థను

జుఱు జుఱుకున నెత్తురు వెలి
కుఱుకుచు రొద సేయ నఱితి యొడిపిన యూర్పుల్
పఱవ మిడి గ్రుడ్లు వడఁకఁగఁ
గొఱ ప్రాణముతోడఁ దన్ను కొ

నె నని వర్ణించెను.ఇట్టివి ప్రతి దినమునందు రాయ లెన్నో చూచు చుండును. వాని కది యొక లక్ష్యము కాదు. కావున అంత విపులముగా వర్ణించెను. ఆ పద్యము చదువు చున్నప్పుడు గవి మరణావస్థకు పాఠకుడు జాలిపడకుండ యుండలేదు. అది ఆ వర్ణనలో నున్నది. ఇట్లే

రాయలు పులి చర్య లతి విపులముగా వర్ణించెను. ఆయన మహారాజు. అడవికి వేట కరుగు చుండును. మాటు పెట్టి పులుల నాకర్షించును. వానిని వేటాడును. అప్పటి వాని చర్యలు చక్కగా పరిశీలించును. కావుననే ఆ పద్యము లంత సహజముగా వ్రాయ గలిగెను. ఆ చర్యలలోని సహజ స్వభావ వర్ణనము సామాన్య కవులకు సాధ్యము కాదు. అవి యూహా కందునవి కావు. చూచి గాని చిత్రింప నలవి కావు. రాయల పద్యమందు స్వభావోక్తి కలదు. పెద్దనగారి పద్యమందలి స్వభావోక్తి యూహా కల్పితము. రాయలవారి పద్యము లందలి స్వభావోక్తి అనుభవ కల్పితము. ఆ భేద మా పద్యములలో కనిపించును. పెద్దన గారి పద్యములో శిల్పము లేదు. రాయలవారి మొదటి పద్యములో పులి యావేగము మూడవ పద్యమునందు సెలవుల నాకుచు కోపమున ఘుట ఘుట ధ్వనితో మలంగి చెట్ల గుంపులోనికి మరలి మరలి చూచుచు నరుగుచున్న రూపము కని పించును. సారె మలంగి చూచుచున్ అనుటలో బెబ్బులి ధైర్య రాజసములు స్ఫురించును. వర్ణనాంశములం దిట్టి విభేదము పరిస్ఫు టముగా కనిపించు చుండ విష్ణుచిత్తీయము పెద్దన వ్రాసె ననుట అనాలోచిత మనక తప్పదు.

కేశిధ్వజుడు బ్రహ్మజ్ఞాని. రాజయోగి. నిష్కామ కర్మా చరణ పరతంత్రుడు. యజ్ఞ కర్మకు విఘ్నము వాటిల్లినది. దానికి ప్రాయశ్చిత్త మాత డెరుగడు. ఋత్విజులను మునులను వేర్వేర నడిగెను. వారు నెరుగ మనిరి. ఖాండిక్యు నడుగ మనిరి. కేశిధ్వజు డడుగుటకు వెనుకాడ లేదు.

హరి రాజి నోత్తరీయుడు

నిరాయుధుడు నగుచు నతని నెలవగు నడవిన్

జొర నేగెను. వేగులవాండ్రు వాని రాక నరసిరి. ఖాండిక్యున కెరి గించిరి. ఖాండిక్యుడు

వలస బెదర నృపతి కలఁగక ప్రజ వగ
లార్పఁ బనిచి కనుమలందు నిలువ
వేలు వేలు యేర్చి విలుమందిఁ బనిచి తాఁ
దడుకు పెండె మలుక వోడము వెడలి

నాడట. ఇది రాజుల యాత్మ రక్షణోపాయము. రాయలవారు కథా కథన విధానమునందు ప్రతి యంశము నింత వివరముగా వర్ణించెను. ఆయన మహారాజు విరోధి. రాజులతో పని పట్టి నప్పుడు తన్ను తా నెట్లు రక్షించుకొన వలయునో యా రహస్య మెరుగును. కావు ననే గజపతిరాజు నిర్మించిన కత్తుల బోనులో చిక్కుకొన కుండ బయట పడెను. అది తిమ్మరుసు మంత్రి ప్రజ్ఞా విశేష మయిన కావచ్చును. మంత్రి ప్రతిభ కనువగు రాజుండ వలయును. రాయ లట్టి సుగుణ సంపద కలవాడు. తిమ్మరుసు వంటి మంత్రి చేతిలో మెదిగినవాడు. కావున మహా పరాక్రమ శాలియు రాజనీతి వేత్తయు నయ్యెను. ప్రజానురంజన మాతని తొలి చూపు. ఎట్టి కష్టమునం దైనను మనస్సు కలత వహింప కుండుట వాని స్వభావము. కావుననే క్రూర స్వభావులగు తురకలతోడి యుద్ధమునందు మనస్సు దిటవు గలిగి నిలువ గలిగెను. విజయ పరంపరలు సాధింప గలిగెను. రాయలవారి చిత్త ప్రతిబింబమే పై పద్యములోని మొదటి పాదము. ఆ మహారాజు రాజనీతి వైదుష్యము మిగిలిన పద్యము. ఆ రెండు ఖాండిక్యునం దారోపించెను. తరువాత

వచ్చు రిపుఁ జూపులనె చుఱు
వ్రుచ్చుచు సిరిఁ గొనుట మగుడఁ బోడముట రుష ము
ద్విచ్చు నను వెచ్చమరి వి
ద్య్వచ్చల చాప జ్యాఁ దూపు దొడుగుచుఁ బలికెన్

ఖాండిక్యుడు కర్మ పరతంత్రుడు. అగ్ని కార్యము లాతని నిత్య కృత్యములు. ముచ్చిచ్చుల నర్పించుట వాని దిన చర్య. కావున ముచ్చిచ్చు నను వెచ్చ మరి కేశిధ్వజుని చూపులనె చుఱ వుచ్చుచు బాణము వింట సంధించె నని రాయలవారు వర్ణించిరి. అనగా మూ డగ్నుల వేడిమి కలవా డయ్యె నని భావము. అందు మూలమున ఖాండిక్యుని నిరంత రాగ్నిహోత్రిత్వము స్ఫురింప చేయఁ బడినది. ఈ పద్యమునందు ఖాండిక్య కోప స్వరూప వర్ణనా వైరళ్యము గమనింపఁ దగినది. ఖాండిక్యునకు కేశిధ్వజుడు తన సంగతి నెరిగించెను. ఆ సంగతి ఖాండిక్యుడు మంత్రులకు దెలియ నుడివెను. ఈ సందర్భమున రాజామాత్యుల వాద ప్రతివాదములు పద్యములలో నతి మనోహరముగా నడిపిరి. శృంగార వైరాగ్య రసముల నేక వేదిక మ్మీఁది కెక్కించి నాటక మాడించినా డల్లసాని పెద్దనగారు మనుచరిత్రలో. విష్ణుచిత్తీయములో వీర వైరాగ్యముల నొక్క చోట చేర్చి వాద ప్రతివాదములు చేయించి నాడు రాయలవారు. శత్రువు చేత చిక్కి నప్పుడు వానిని మడియించుట రాజనీతి యని మంత్రుల ప్రబోధము.

పాలు గలవాఁడు మన కొక
జాలి యిడక తాన తారసానకు వచ్చెన్
వేళ యిదె లెమ్ము నృప! కృప
చాలు న్గారాకు మేపి చంపకు ప్రజలన్

అతని పని దీర్ప రాజ్య
ద్వితయము నినుఁ జేరు నెట్టి వెరవున నైనన్
క్షితిపుల కరి జయము ధనో
న్నతియుఁ బ్రజా నీతి రక్షణము ధర్మంబుల్

అన్యాయంబున దుస్సహా
మన్యుం డగు ప్రబల రిపుని మడియించిన ధ

ర్మ న్యక్కృతి కగు నిష్కృతి
నన్యాయంబుగఁ బ్రజాళి సంరక్షింపన్

శిష్టు నిను నింత చేసిన
దుష్టాత్మునిఁ బిలుకు మార్చి దురితము పిదపన్
నష్టంబుగ భూవల్లభ
యిష్టా పూర్తములు సేసి యెసఁగఁగ రాదె

జనవర! తపమునకుం జొ
చ్చినఁ గన్నులు మూసికొంటె సెల వింతియ శా
క నిది ధ్యానకు బ్రహ్మం
బెనయునె పరిభవము శల్య మెదలో మెఱమన్

అని వాదించినారు సచివులు. రాయలవారు రాజనీతి విదుడు. ఋణ శేషం రణ శేషం నశేషయే త్తని రాజనీతి. నీతిని గ్రుడ్డిగా ననుస రించుట వివేకికి తగునది కాదు. కాలము లోకము స్థితి గతులు భావియు దృష్టియం దుంచుకొన వలయును. ఉచితానుచితములను గుర్తించి ప్రవర్తింప వలయును. ద్రుపదుని బంధించి యర్జునుడు గొని తెచ్చెను. ద్రోణునికి గురు దక్షిణగా సమర్పించెను. ద్రోణుడు ద్రుపదుని పరిహాసము లాడి విడిచి పుచ్చెను. అతడు దూరాలోచన కలవాడు. భావి స్థితి గతులు గ్రహించుకొను శక్తి గలవాడు. పాండవులు ద్రోణుని చర్యకు అబ్బుర పోయిరి. దాని ప్రయోజనము తరువాత తెలిసి వచ్చెను. ద్రౌపది వివాహము దృష్టద్యుమ్నుని పాండవ సర్వ సైన్యాధి పత్యము ద్రుపదుడు పాండవ పక్షమున యుద్ధ మొనరించుట దాని ఫలితములు. రాజ నీతికి స్వబుద్ధిని జత పరచి కర్తవ్య మాచ రింప వలయును. రాయలు స్వతంత్ర మగు నాలోచన కలవాడు. శాస్త్రముల నంధముగా ననుసరించుట వానికి గిట్టదు. కాలాను కూలముగా నుచితానుచితముల నాలోచించును. గజపతిరాజు

యుద్ధమునం దోడి పోయెను. రాయలచేత చిక్కెను. వానిని చంప లేదు. కుమార్తెను పరిణయ మాడి చుట్టరికము కలుపు కొనెను. గజపతిరాజు కూతురు చిన్నాదేవి. ఆమె రాయలను చంప ప్రయత్నించినది. ఆ దురాగతమును క్షమించెను. అంతఃపురము వెడల నడిచెను. ఆమెను చంప లేదు. ఇట్టి చర్యలవలన లాభము రాయలు తరువాత జీవిత విశేషమునం దనుభవించెను. ఆ యనుభవము ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదము ప్రారంభమునందు విశద పరచెను. కవి తన యను భవములను కావ్యమునందు సందర్భాను సారముగా పొందు పరచును. మంత్రులు ఖాండిక్యునితో

పులి మల డిగి యూళ్లకు న
త్కుల రుజ రా జనము మాన్పకోఁ బనిచి గవిన్
నెలకొన సురియలు గొని చని
పొలియునో యూరఁ గుయి రేఁగి పొడుచునొ చెపుమా

అని దృష్టాంత పూర్వక మయిన లోక వృత్తమును చూపిరి. ఈపద్యము నందు అప్రస్తుత ప్రశంసాలంకారము కలదు. రాయలకు రాజ నీతితో పాటు లోక జ్ఞాన మధికము. అతడు పులుల సంగతి యెరిగిన వేట కాడు. పులికి ప్రసవించిన తరువాత కన్నులు కానరావు. ఆకలి మెండగును. తన పిల్లలను తాను భక్షించును. ఆకలి తీరక దగ్గర యూరిపై బడును. జంతు జాలములను మడియించి భక్షించును. ఈ చర్య పై పద్యమునం దనుసంధింప బడినది. ఖాండిక్యుడు పారమార్థిక చింత కలవాడు. మంత్రుల మాటలు వానికి నచ్చలేదు.

బద్ధాంజలి పుటు దీనున్
గ్రుద్ధతఁ దన మఱుఁగు సొరఁగఁ గూల్చుట కడుఁ గీ
డుద్ధతి పరలోకార్జన
బుద్ధికి నను కండు వాక్యములు దలఁపరొకో

అని ఖాండిక్యు డమాత్యులకు సమాధానము చెప్పెను. ఇందు రాజనీతియు పారమార్థిక బుద్ధియు పొందుపడి యున్నవి. ఖాండిక్యుడు వెడలి వచ్చినాడు. కేశిధ్వజునివలన ధర్మ నైచికీ వధ క్రమం బంతయు వినినాడు. తగిన నిష్కృతి వచించినాడు. రాయల రసన సంస్కృ తాంధ్ర పదముల సర్వస్వమునకు రంగ భూమి. శాస్త్రములకు నివాస మందిరము. శాస్త్రాంశములు పద జాలము నిరాఘటముగా దొరలు చుండును. దుష్కర ప్రాస లైనను వాడు చుండును. వెను తీయుట వాని స్వభావమునందు లేదు. రణ రంగమునందు వలెనె సారస్వత రంగమునందును స్వైర సంచార మొనరించును. రచనా విధానము నందు నిరంకుశత్వమును ప్రదర్శించును. వ్యాకరణము వాని కడ్డు రాదు. లాక్షణికుల శాసనములు వానికి తృణ ప్రాయములు. తన భావ రచనల కడ్డు వాటిల్లినచో త్రొక్కి వేయును. అవి దోషము లనియు లక్షణ విరుద్ధము లనియు కవి లక్ష్యము లెరుంగనివారు విమర్శింతురు. కవి లోక విమర్శనలకు బద్ధుడు కాడు. అతడు సర్వ స్వతంత్రుడు. లక్షణ నిర్మాత. శాసన కర్త. అట్టి కవి కావ్యములందు దోషము లున్న వనుట విమర్శకుల యవివేకము. వాని రచనలు దిద్దుట తన్ను తాను వంచించు కొనుట. కవుల ప్రయోగములు లాక్షణికులకు శిరో ధార్యము. ఆ సంగతి వ్యాఖాతలు విమర్శకులు గ్రహించు కొనరు. దిద్దుపాట్లకు దిగుదురు. దప్పులని లోకము మెప్పునకయి వెలయింతురు. అది వారి తప్పు కాని కవిది కాదు. 'లు క్సంశ్లేషా నాచి' అని శాసించిన నన్నయభట్టంతటివాడు తన సూత్రము నతిక్రమించి

> త త్కూపమున విలస త్కూల ఘన వల్లి
> యన్నిష్ట సఖ నూంది యున్నదాని

అని యయాతి చరిత్రమునందు ప్రాస యతి కొరకు వాడెను. అను నిష్ట సఖ యనినచో గణము సరిపోయినను ప్రాస యతి పడదు.

'అదేమి' యని వ్యాకరణ వేత్తల నడిగిన క్వాచిత్కముగా వాడవచ్చు నని నన్నయ యభిప్రాయ మనిసమర్థించి చెప్పుదురు. అదే భాగవతము నం దుపయోగించినాడు పోతన. అది మహాదోషముగా పరిగణించి నారు పీఠిక కర్తలు. షష్ఠీ సమాసమునందు . ఉకార ఋకారములకు అచ్చు పరంబగు నపుడు నుగాగమం బగు నని వ్యాకరణము

అన్నన్న మొగము వెన్నుని
యన్నన్న జయించు

అన్నాడు చేమకూర వెంకటకవి. వ్యాఖ్యాతల దురాగతాలు గుర్తిం చెను గాబోలు సరిగా ప్రాస స్థానమున దిద్దటానికి వీలు లేకుండ 'అన్నన్న' అని రెండవ పాదమునందు వాడెను. ఇట్టి వ్యాకరణ విరుద్ధములగు ప్రయోగము లెన్నో కావ్యములందు కలవు. క్త్వార్థక 'ఇకార' సంధులు తత్సమ అకార సంధులు చాల కలవు. కవుల సంగతులు తెలిసినవారు అథర్వణాదులు. వారు మరల నిట్టి వన్నియు పరిశో ధించి కారికలు వ్రాసిరి. భాష మహా ప్రవాహము. కాల పరిస్థితు లను బట్టి వివిధ విధములుగా మారు చుండును. కవి కాలాను యాయి. ఆ యా కాలములందలి భాషా స్వరూపములను గుర్తించి కావ్యములం దుపయోగించును. అవి లక్ష్యములుగా తీసికొని లక్ష ణములను నిర్మించువారు లక్షణ వేత్తలు. వారి శాసనములకు మహా కవులు కట్టుబడి యుండ వలసిన పని లేదు. వ్యాఖ్యాతలకు కవుల రచనలను దిద్దుట కధికారము లేదు. ఉన్న దానిని చేత నయినంత వరకు సమర్థింప వలయును. లేనిచో నమస్కరించి యూర కుండ వలయును. రాయలవారు సాహితీ సార్వభౌముడు. మహా విద్వాం సుడు. లక్షణ విదుడు. వైదిక నైతిక లౌకిక విషయముల నొం డొంటితో పొందు కలిపి యేక ముఖమున కావ్య స్రోతస్సున వెల్లి విరియించిన మహాకవి. వాని రచనలందు

కల వనుట అతి సాహసము. స్వతంత్రించి పూర్వ కవి కావ్యములం నగుపించని యొకటి రెండు ప్రయోగముల నుపయోగించిన మాత్రము చేత నిరసింప తగినవాడు కాడు. తరువాతి లక్షణ వేత్తలు భాషా స్వరూపములను గుర్తించి వానికి సూత్రములను నిర్మించిరి. కావున నవియు తరువాతి కవులకు శిరోధార్యము లయినవి. విష్ణుచి త్తీయము నందలి

పూని ముకుందు నాజ్ఞఁ గను బూన్మనె గాంచి యజాండ భాండముల్
నానను మ్రోఁదఁ బోవ నడువం గొనె

అనుచోట కొనె ననునది గ్రామ్య మని వ్యాఖ్యాతలు నుడివిరి. కొను అనునది ధాతువు. లిఙ్లోట్లుల దుఙ్లున కెను ను వర్ణంబులగును అను సూత్రముచేత భూతార్థంబునందు కొనునకు ఎను పరంబగును. అంద్వవ గాగమంబులం దప్ప నపదాది స్వరంబు పరంబగు నపు డచ్చునకు సంధి యగు నని యుండుటచేత కొను+ఎను = కొనెను అను రూప మేర్పడును. గురు విరహితంబులయి యయాంతంబు లయిన యేక స్వర ద్విస్వరంబుల యించు గ్వక్రంబుల కియుడాగ మంబు విభాష నగును. గావున కొను + ఇయ్ + ఎను = కొనియెను అను నది పాక్షికము. ఇందు మూలమున కొనె, కొనియె అను రూపములు సిద్ధించును. కొనెను అనునది తప్పు కాదు. గ్రామ్య మనుట సాహసము.

'నింగిటు త్రిశంకు కతన మాతంగ వాటి యయ్యె' 'నిట్టతాడు వంటతివ నమించెఁ దా ముసలి యయ్యు' నిత్యాదులందలి నింగి + ఇటు - నింగిటు; నిట్టతాడువంటి + అతివ = నిట్టతాడువం టతివ యనునవి లక్షణాపేతములని మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులవారు విష్ణుచిత్తీయము పీఠికయందు వ్రాసిరి. ఏమ్యాదులం దిత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు నను సూత్రమునందలి ఆది శబ్ద ప్రయోగము చేత పూర్వ కవి ప్రయోగముల మూలమున నాకృతి గణముల నిందు

చేర్చుకొన వలయు నని లక్షణ కర్త యభిప్రాయము. తెలి వాండి, ఒకతీల, ప్రోయ్యెదుదు, అనతిమ్ము, కనుదో రొయిలయన్ అని తిక్కనగారి భారతమునం దికార సంధులు పెక్కు కలవు. వానిని పరికించి తరువాతి కవులు వెండుంగరము, పైడందెలు అని యుపయో గించిరి. రాయలు పూర్వ కవి ప్రయోగములను మనసునం దుంచుకొని ఇకారమునకు సంధి కావించెను. అది లక్షణాపేతము కాదు. లక్షణ సమ్మత మని యంగీకరింప వలయును. నన్నయ నాడక పోవచ్చును. తిక్కన కాలము నాటి కది యాచరణలోనికి వచ్చినది. కావున ఇట్టి సంధికి ఆది కర్త తిక్కన యని చెప్పుకొన వలయును. ఇట్లే గంజి+ఇండ్లన్ = గజిండ్లన్ అగును.

'తమ సేగిఁ జెప్ప లో దయ మ్మీర విని చీరఁ జించిచ్చువారి దీవించువారు సీదు కటకు ట్లందీ నదస్త్రాల కాంతా రాంత ర్వ్రల కపాల' ఇట్టి వాని యందలి చించి + ఇచ్చు, అంది + ఈన్ = అందీన్ అను క్త్వార్థక ఇకార సంధులు దుష్టము లని రమణాచార్యులవారి యభి ప్రాయము. ఈ క్త్వార్థక ఇకార సంధి తిక్కన కాలము నాటికే యాచరణలోనికి వచ్చినది. తిక్కన విరాట పర్వమునందు చాపము నా కందిమ్మనుడు అనుచోట నిలుచుండు వలెనే అందిమ్ము అనునది ధాతు పల్లవం బని సుపార్థ ప్రకాశికయందు సరిపెట్టిరి. అట్లే రాయవారి అందీన్ అనునది ధాతు పల్లవము. కావున నది దోషము కాదు. భారతోద్యోగ పర్వమునందు 'ఇతఁడు మదీయాగ్ర పురోహితుఁ డితనికి నెల్ల పనులు నెఱిగించిపుడే' అనియు 'వెఱచిట్లంబుధినాథ సుందను' లని నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందు గలవు. అడిదము సూరకవి తన కవి సంశయ విచ్ఛేదమునందు వానిని క్త్వార్థక ఇకార సంధులుగా నుదాహరించెను. 'వానికి ఎఱిగించి తగన్, వెఱ నిట్లం బుధి' యని పాఠాంతరములను సుపార్థ ప్రకాశిక కారులు చూపిరి. అడిదము సూరకవి కాలము వరకు దీనిని బట్టి చూడగా పాఠాంత రములు లే వని తేలుచున్నది. తరువాతివారు దిద్ది పాఠాంతరములు

సృష్టించిరి. తిక్కన కాలమునుండి సూరన కాలము వరకు నున్న రచనను తమ యిచ్చ వచ్చి నట్లు ప్రకాశకులు దిద్దుట చాల పొరపాటు. ఇట్లే ప్రకటన కర్తలు పాఠాంతరములు దిద్దుపాటులు కావ్యములందు కల్పించి భాషా స్వరూపమును చెడ కొట్టినారు. భాషాంగన కవుల పలుకుబడిలోనిది. దానిని లోకానుకూలముగా విద్వన్మహాకవులు వ్యవహరింతురు. దానిని మార్చుటకే కాదు ముట్టు కొనుటకైన ప్రకాశకుల కర్తృత లేదు. తిక్కనగారు లోక వ్యవహారమును బట్టి యొకొక్క చోట క్త్వార్థకేకార సంధి సందర్భానుసారముగా నంగీకరించిరి. దానిని చూచి 'చించిచ్చు' అని వాడినారు రాయలవారు. 'అటు తరువాత విజయ విలాస కారుడు 'అటు చూపిటు, అనవలసంటి గాని, మగిడిచ్చునో' ఇటువంటివి నిరాఘాటముగా వాడినాడు. అతడే కాదు. భాగవతమునందు 'ఎత్తింగెత్తింగి నావలు విదియేల కట్టుకొని' అని కలదు. క్త్వార్థక ఇకార సంధి తిక్కన కాలము నుండి యలవాటుగా వచ్చుచునే యున్నది. దానిని వాడుటలో రాయలవారి తప్పేమియు లేదు.

'దంచనపుఁ జేతులు గంగను కాసె, దూరఁగా వడుకుటె కాక చేష్టుడిగె, చూడరయ్యా సభవారీ రంగ భర్తంచు' వీనియందలి గంగ+అను = గంగను, చేష్ట+ఉడిగి=చేష్టుడిగి, రంగభర్త + అంచు = రంగ భర్తంచు నని తత్సమ అకారమునకు సంధి కూర్చుట దోష మని చాలమందివాదము.వీని కాధారము లేక పోలేదు. పూర్వకవుల కావ్యములందు కానరా కున్నను 'కుత్రచి త్సంస్కృతీయోఽపి ప్రాణోఽప్యత్ర చ్యుతో భవేత్తని' అథర్వణుడు చెప్పెను. గంగ, చేష్ట, భర్త శబ్దములు సంస్కృతములు. వానికి తెనుగు శబ్దములగు అను, ఉడిగి, అంచులు పర మైనవి. వాని ఆది అచ్చునకు సంధి చేయ బడినది. అదివర కిట్టి సంధు లితర కావ్యములం దుండనిచో నిట్టి సూత్ర నిర్మాణము నకు తావుండెడిది కాదు. అట్టి సంధి కల రచన లాయన కాలమునం

దుండి తీర వలయును. అవి కాల గర్భమున మణిగి యుండ వచ్చును. లేదా స్వతంత్రించి యీ సూత్రమునకు లక్ష్యముగా రాయలవారీ ప్రయోగములను చేసి యుండవచ్చును. అతడు తగిన సమర్థుడు. కావున పై సంధులు తప్పులు గావు.

ఇంక కొను ధాతువునకు 'క' వాడుట కలదు. 'కొంగవా ల్నరుకు లంగుళులఁ బట్టుక జబ్బ లంట గుట్టెడ వెజ్జు నరయువారు' ఇందు పట్టుకొని యనుటకు పట్టుక అని వాడుట తప్పందురు. పట్టుక వ్యావహారికము. 'ఊదుక పోవు శంఖము నహాో గళ రేఖ' అని విజయ విలాసము. ఆర్య వ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు. రాయల వారి కాలమునం దిట్టివి వాడుకయం దుండి యుండ వచ్చును. అప్పటినుం డిప్పటి వరకు గల కావ్యము లందు నిట్టి వ్యావహారిక క్రియలు పెక్కు గనిపించు చున్నవి. కావున రాయలవారు పట్టుక అని వాడి యుందురు. వెతికి చూచినచో నిట్టి ప్రయోగములు పూర్వ కవుల కావ్యములం దుండక పోవు.

'పుట్టు న్నీగెద దీని నా నొదవి యో పుణ్యాత్మ' పుట్టున్ + ఈగెద = పుట్టున్నీగెద నని విష్ణుచిత్తీయ మూరవ ఆశ్వాసమునందు రాయలవారు వాడిరి. పుట్టు నీగెద నని యుండ వలయు నని యందురు. 'లు క్సంశ్లేషా నాచి' అచి పరే సతి ద్రుతస్య లోపసంశ్లేషా నస్యుః అచ్ పరకత్వేన ద్రుతస్య లోపో న స్యాత్. అచ్చు పర మగు చుండ ద్రుతమునకు లోపము కలుగదు. కావున పుట్టున్ + ఈగెద అని యుండగా 'ద్రుతా ద్ద్రుతః క్వచి చ్చాత్ర దృశ్యతే కవి భాషితే' అను అధర్వణ కారికవలన ద్రుతము మీద ద్రుతము వచ్చి పుట్టున్ + న్ + ఈగెద = పుట్టున్నీగెద నను రూప మేర్పడును. ఇట్టి ప్రయోగములు భారతాదులందు చాల గలవు. ఇది దోష మని యెత్తి చూపిన వారిది దోషము కాని రాయలవారిది కాదు. 'పరుదుసు పార్థు శౌర్యవిభవంబున కాతని ధైర్య శక్తికి న్నరుదుగ' శక్తికిన్ + న్ + అరుదుగ = శక్తికిన్నరు

డుగ ననియు, 'దీని నెట్టులు గ్రమ్మరింతు మదీయ భాషిత మెన్నడు న్నేని మోఘము గాదు' ఎన్నడున్ + న్ + ఏని = ఎన్నడు న్నేని యనియును భారతమునందు నన్నయగారు వాడిరి. రాయలవారు సర్వ లక్షణ లక్ష్యములను పరిశీలించి వ్యాకరణ విరుద్ధములు గాని ప్రయోగములనే వాడెను. విష్ణుచిత్తీయమునందు దోషము లున్న వనుట అతి సాహసము.

రెణ్ణాళ్లు, కళ్లానన్ అనునవి విచిత్ర ప్రయోగము లని వేంకట రమణాచార్యులవారు తలంచిరి. రెండు + నాళ్లు = రెన్నాళ్లు, ఇది ఆర్య వ్యవహార సిద్ధము. మూడు + నాళ్లు మూన్నాళ్లు వంటిది కళ్లము నన్ కళ్లానన్ అని 'వికృతౌ క్వచి చ్చ లోపో మో ద్ధిర శ్చాత ఆది మస్యభవేత్' అను సూత్రముచేత నేర్పడిన రూపము. ఇందు విచిత్ర మేమియు లేదు. తెలుగునకు వ్యాకరణము చిన్న దీప మని వేంకట శాస్త్రిగారు చెప్పిన మాట నిజము. లాక్షణికులు తెలుగు వాఙ్మయమును పరిశీలించిన కొలంది క్రొత్త క్రొత్త ప్రయోగములు దొరకును. వాని కింకను లక్షణములు ప్రతిపాదింప వలసి యున్నవి. క్రొత్త శబ్దములు సంధులు పొడముచుండును తెలుగు సజీవ మగు భాష. అది కాల గతి ననుసరించి మారు చుండును. వానిని మహాకవులు కావ్యములం దుపయోగింతురు. వానికి సూత్రములు నిర్మించుట వాఙ్మయ వేత్తల పని. విద్వాంసు లగు మహాకవుల రచనలందు దోషములు కల వనుట సాహ సము. పురాతన వ్యాకరణ గ్రంథములను దృష్టియం దుంచుకొని వానిని దిద్దుట అంత కంటె సాహసము. అది భాష నగౌరవ పర చుట యగును.

ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదము విష్ణుచిత్తీయమునం దతికించి నటు లున్నది. కావ్యమునందు దాని ప్రయోజన మేమియు లేదు. రాయల రాజనీతి యోగ విద్యా వైదుష్యము వెల్లడించుటకు దానిని చేర్చె నని కొందరి వాదము. అది సరికాదు. విష్ణుచిత్తుడు పర మత ములను ఖండించెను. విష్ణు తత్త్వమును నిరూపించెను. విష్ణువు

పరతత్త్వ మను పరిజ్ఞానముచేత మోక్షము లభింపదు. వైకుంఠము నందు విష్ణు సాన్నిధ్యమును చేర వలయును. అదియే విశిష్టాద్వైతము నందు మోక్షము. దానిని సంపాదించుటకు యోగము సాధనము. దాని విధానము తెలిపిన గాని విష్ణుచిత్తుని కార్యము సంపూర్తి కాజాలదు. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదము మూలమున దాని నెరిగించెను. కేశిధ్వజుడు యజ్ఞ కార్యమును పరిపూర్తి గావించు కొనెను. తిరిగి ఖాండిక్యుని దగ్గరకు వచ్చెను. గురు దక్షిణ కోరు కొమ్మని ఖాండిక్యు నర్థించెను. అతడు మంత్రుల నడిగెను. వారు గురు దక్షిణగాఁ జతు రర్ణవీ వృతోర్వీ వలయం బశేషమును వేడు మని నుడివిరి. ఆ మాట ఖాండిక్యునకు నచ్చ లేదు. అతఁడు కర్మయోగి. ముముక్షువు. కేశిధ్వజుడు జ్ఞానయోగి. మోక్షార్థి. యజ్ఞాదులవలన పుణ్యము సంపాదించు కొన యత్నించు చుండెను. ఆ పుణ్యము స్వర్గమునందు భోగానుభవముచేత క్షయించు నని వానికి తెలియును. కాని యవిద్య వాని నావరించి యున్నది. దానిని కేశిధ్వజుడు జయింప లేకుండెను. అందు మూలమున రాజ్యము మీఁద మమత నెడ బాయ కుండెను. ఈ సందర్భమున రాయలు

> ఆస పడుదురె బుధులు రాజ్యమున మమత
> మానని జడాత్ము లట్ల హంమాన పాన
> మత్తులకె కాక యది యేల మాదృశులకు
> ననిన హర్షించి మెచ్చి యజ్ఞనకుఁ డనియె

> ఏ నవిద్యవలన మృత్యువుఁ దరియింప
> ననఘ రాజ్యమును మఖాదికములుఁ
> జేయు చున్నవాఁడ క్షీణింపఁ జేయుదుఁ
> బుణ్య ఫలము భోగ భుక్తివలన

అని రెండు పద్యములు రచించెను. ఇందు ఖాండిక్య కేశిధ్వజుల ప్రవృత్తి భేదములు చిత్రింప బడినవి. కర్మ పుణ్యము నొసంగును.

అంత మాత్రము చేత మోక్షము లభింపదు. ఆధ్యాత్మిక చింతన యుండ వలయును. అందు మూలమున పరతత్త్వ జ్ఞానము సంపాదింప వలయును. ఉట్టి జ్ఞానము వలన ప్రయోజనము లేదు. నిరంతరము నావృత మయి యుండు నవిద్యను జయింప వలయును అను భావము పై పద్యములం దిమిడి యున్నది. కేశిధ్వజుడు అవిద్యను వివరించెను.

ఆత్మ కాని మేన నాత్మ బుద్ధియును న
స్వంబునందు మిగుల స్వత్వ మతియు
నవనివర ! యవిద్య యను మహాతరువు ను
త్పత్తి కీ ద్వయంబు విత్తు మొదలు

ఈ పద్యము

అనాత్మ న్యాత్మ బుద్ధిర్యా
అస్వే స్వ మితి యా మతిః
అవిద్యా తరు సంభూతి
బీజ మేత ద్ద్విధా స్థితం

అను విష్ణు పురాణ శ్లోకమునకు ననువాదము. భావ మించు కంతైన బీరు పోనీయక తెలిగించుటలో రాయలవారు సిద్ధహస్తుడు.

ప్రాణి కోటి కెల్ల బంధంబు మోక్షంబు
చేరుటకును మనసు కారణంబు
విషయ సంగిమైన విను బంధకారి ని
ర్విషయ మైన ముక్తి విభవ కారి

ఈ పద్యము

మన ఏవ మనుష్యాణాం
కారణం బంధ మోక్షయోః
బంధాయ విషయా సంగి
ముక్త్యై నిర్విషయం మనః

అను శ్లోకమునకు తెనుగు. ఆంధ్రీకరణ మొక నేర్పు. దానికి ప్రజ్ఞయు ప్రతిభయు తోడు కావలయును. అప్పుడు కాని యిట్టి రచన యల వడదు. శ్లోకమునకు తగిన వృత్తము నెన్నుకొన వలయును. అందు నిరర్థక పదములు గాని యధికార్థక పదములు గాని రారాదు. భావము సరిగా తూచి నట్లు వ్రాయవలయును. ఇట్టి విధము లన్నియు రాయల యనువాదములో కనిపించును. వానికయి ప్రయత్నించును. కృతకృత్యు డగును. కావున వాని పద్యము లొకొక్కప్పుడు ప్రయత్న పూర్వక ముగా రచించి నటు లగుపించును. రాయలవారి పద్య రచనా విధాన మొక విచిత్రముగా నుండును. ఆయన మహాపండితుడు. తన భావమున కను వగు

శబ్దములు

నిర్మించుకొనును. దానికి చక్కని రూప కల్పనము గావించును. పద్యమునం దను వగు చోట నుపయోగించు దానిని చదువు నప్పుడు పాఠకుడు మొదట తబ్బిబ్బగును. ఆలోచించి యర్థము చేసికొనిన పిదప రాయల శబ్ద శాస్త్ర జ్ఞానమునకు నబ్బుర పాటు వహించును. లోలోన నుబ్బి పోవును. పైపద్యమునందు 'అస్వంబు, స్వాత్వము' అటువంటివి. స్వ అను దానికి ప్రథమా విభక్తి చేర్పగా స్వము స్వంబు అగును. నఙ్ వచ్చి అస్వంబు అగును. నఙ్ తత్పురుష సమాసము. ఇట్లే అహంస చ్ఛద, పురియోగించి మొదలగునవి అరయునది. వెనుకటి పద్యము నందు అహం మానము కూడ నిట్టిదే. ఇట్టి రాయల పాండిత్య ప్రకర్ష వెలయించు శబ్దములు విష్ణుచిత్తీయమునందు పెక్కు కలవు. సాధ్య మగు నంత వరకు తన భావము బీరు పోనీయ కుండ పద్యములో నిముడ్చు టకు రాయలు అల్పాక్షరములు గల పదములను వెదకి యుపయోగిం చును. శయ్య జాల్వారినను వారకుండినను వానికి పనిలేదు. పదము లందు కాని కూర్పు నందు కాని మృదుత్వ పరిశీలన పాటించుట వాని పని కాదు. భావ మిమిడించుట వాని యుద్దేశము. ఇన + ఊష్మన్ = ఇనో

ష్మన్ అల్ప + అనేహాః = అల్పానేహాః, స్వల్పాపక్షుర సహిత మయి అధిక భావము ప్రదర్శింప గల శబ్దములు తత్సమములు. కావున రాయల వారి రచనయం దధికముగా తత్సమ శబ్దములు కలవు. ఆయన హృదయ మమర కోశమునకు నిఘంటువులకు నిలయము. తలంపు మాత్రముచేత భావానుగుణము లగు శబ్దములు బయలు వెడలును. రాజులు నూతన ప్రియులు. రాయలు మహారాజు. వానియందు క్రొత్త క్రొత్త శబ్దముల నెన్ను కొనును. వానిని పద్యములం దుపయో గించును. అవి పాఠకుల నిత్య పరిచయమునకు దూరముగా నున్నను రాయలవారి కంతగా పట్టదు. అవి మూరు మూల పదము లయినను వానికి లక్ష్యము లేదు. వినూతనత్వ మున్న చాలును. అది వాని హృదయమున కానందము తృప్తి నాపాదించును.

స్యందన స్థిత బిడౌజః క్షుత్తృ జాడ్య కృ
ఝంఝూ మరు ద్గరు ఝాత్కృతములు

'క్షుత్తృ జాడ్య కృత్ సూతః క్షత్తా చ సారథిః' అని క్షత్తా యనగా సారథి యని యర్థము. సారథి సూత శబ్దములు వాడుకలో నున్నవి. అవి ప్రాత బడిన శబ్దములు. వానియందు వినూతనత్వము లేదు. కావున రాయలవారి కవి ప్రీతి కరములు కాలేదు. అందును అవి వర్ణ దార్ఢ్యములు కావు. ఊతము తక్కువ. పలుకు బడిలో నాలుకకు గట్టిగా తగులవు. రాయలకు రణాంగమునందు వలెనె సాహితీ సమ రాంగణమునందును తన పాటవమునకు తగిన పద ముండ వలయును. కావున బిడౌజః క్షుత్తృ జాడ్య ఇత్యాది పదముల సంపుటీ కరణము రాయలకు వినోద మయినది. చర త్కలంబ కదంబకములట. 'కలంబ మార్గణా శరాః' అని కలంబము లనగా బాణము లని యర్థము. ధర్మ నైచికీ వధ క్రమంబు నైచికి యనగా గోవు అని యర్థము. ఉత్తమా గోషు నైచికీ. ఆవులం దుత్తమ మైన ఆ వని భావము. కృత పయః పాన నవ మేఘ పృథుకము

లు, పసిబిడ్డలు. 'పృథుక శ్శాబక శ్శిశుః' స్తనయిత్ను చ్ఛట ' స్తన యిత్ను ర్వలాహకః' అని ఇట్టి వింత వింతలగు మారు మూల శబ్దములు విష్ణుచిత్తీయమునం దపారముగా గలవు. ఇవి యన్నియు రాయల పాండిత్య ప్రకర్షను వెల్లడించును. దానికి తోడు రాయవారు వైష్ణవ మతావలంబి. అందలి యాచార వ్యవహారములను పట్టుదలతో నభ్యసించినవాడు. అభ్యసించుటయే కాదు. ఆచరణలో పెట్టిన వీర వైష్ణవుడు.

లావు గల యట్టి గుట్టపు
జావడముల మీద మాత్ర సంచులు దూలన్
గ్రీవల నేకాంగులు రా
లీవధముల నరిసె లవని విభునకుం గొనుచున్

సాత్తిన సాత్తని కులము బలసి
విధి నిషేధము లెఱింగి తే మధుర కరిగె

మిగిలిన పదముల మాటటుండ నిండు. ఏకాంగులు, సాత్తినవారు, సాత్తనివారు, వైష్ణవులందు తెగలు. ఏకాంగులు విరాగులు. సంసారమును పరిత్యజించి నిరంతరము విష్ణు సేవయందు జీవిత సర్వస్వము గడపువారు. వీరు కాషాయములను ధరింతురు. సాత్తిన కులము వారు ద్రవిడ ప్రబంధములను చదివి విష్ణు సన్నిధియం దుపచరించు నధికారము గల బ్రాహ్మణ వైష్ణవులు. సాత్తని కులమువారు ద్రవిడ ప్రబంధములను చదువు నధికారము గలవారు. కాని విష్ణు కైంకర్యాదులకు పనికిరారు. వారు బ్రాహ్మణేతరులు. సాత్తని శబ్దము నుండి సాతాని శబ్దము వచ్చినదనియు సాతాని మతస్థులగు వైష్ణవులనియు వారిది రామానుజ వైష్ణవ మనియు కొందర భిప్రాయ పడుచున్నారు. ఈ విభిన్న మతములు రాయల కాలమునం దుండియు నున్నవి. నేను విష్ణుచిత్తీయము చదువు చున్న కాల మది. నాకీ

మత విభేదములను తెలిసికొన వలయు నని కుతూహలము కలిగినది. చాల మంది వైష్ణవ స్వాముల నడిగితిని. నాకు సరిగా సమాధానము చెప్పినవారు లేరు. పైగా కోపగించుకొని మొగము మోదు్చ కొనినవారు పెక్కుమంది కలరు. నాకు చిన్నతనము. కొంటె తనమున కడుగు చుంటి నని వారి తలంపు. బందరునందు రామానుజ కూట మున్నది. అది సుప్రసిద్ధ మయిన వైష్ణవ కూటము. అచటి కొక సారి వైష్ణవ స్వాము లరుదెంచిరి. వారు మహా పండితులు. మా తండ్రిగారి వెంట నేనును వారిని దర్శించుట కరిగితిని. మహా పండితులను సందర్శించుట మొదటి నుండియు నా కొక యలవాటు. దానికి మా పితృ పాదులు దోహద మిచ్చు చుండెడివారు. వారి యడుగు జాడలు నాకు రాజ మార్గము లయినవి. వారి తను చ్ఛాయ నా కాశ్రయ మయినది. వారి శాస్త్ర పరిజ్ఞానము నాకు దీప మయినది. మా తండ్రిగారు స్వాములవారితో శాస్త్ర చర్చలు సలుపు చుండెడివారు. ప్రతి దినము స్వాములవారు శిష్యులలో నొకనిని సాయంకాలము మా తండ్రిగారి కొరకు పంపు చుండెడివారు. వానితో నాకు పరిచయ మయినది. నేను వారి నడిగితిని. వారు వైష్ణవ తెగలను గురించి వివరించిరి. చాత్తిన చాత్తని శబ్దాలు ద్రావి డములు. అవి సాత్తిన సాత్తని అని వాడుదురు. అని తెల్పినాడు. ఇట్టి వైష్ణవ పారిభాషిక పదాలు వేదాంత శాస్త్ర సూత్రాలు రాయల వారి పద్య రచనలో కనిపించును. అందు మూలము శయ్యా పెళు సుగా నున్నటుల తోచును. వీనికి తోడు సంస్కృతమునందు స్త్రీలింగ శబ్దముల విశేషణములు స్త్రీలింగములుగా వాడుటలో శబ్దములు ఖండింప బడి నటు లుండును. అందు మూలమున వినిడికి విందుగా తోచవు.

పసిఁడి గచ్చమర సోపానముల్ మూఁటఁ దుం
గిత విశాలితయుఁ జిత్రితయు నైన

సభ మహాకుథముపై

సభా స్త్రీలింగము సంస్కృతము. దీర్ఘానాం హ్రస్వ స్యాత్. సభ తత్స
మము వాని విశేషణములు తుంగిత, విశాలిత, చిత్రిత శబ్దములు. స్త్రీ
లింగములుగా చేయబడినవి. సంస్కృత రచ నానుభవము కలవారి కది
అందముగా నుండును. తెనుగు రచన కలవాటు పడిన వారికి వింతగా
నుండును. శబ్దములందు నిండిక లోపించి నటుల తోచును. తుంగి
తము విశాలితము చిత్రితము అని నంత మృదుత్వము కనుపించదు.
యతి కొరకు గాని ప్రాస కొరకు గాని గణ పూరణ కొరకు గాని వ్యర్థ
పదములు వాడుట రాయలవారి కిష్ట ముండదు. కావున అన్వయ
క్రమమును తారు మారు గావించి యైన పదములు వెనుక ముందులు
మార్చి నిరర్థక పదములు లేకుండ ఒకొక్కప్పుడు అన్వయముకొరకు
సరి పెట్టును. అందు మూలమున పాఠకుడు తారుమా రగును. వెనుక
ముందరలు తడుముకొన వలసి వచ్చును

ఎప్పుడు హరిఁ గని రమరులు
ముప్పదియును మూఁడు కోట్లు మునిఁ గనుఁ గొను వా
రప్పుడు తత్కారములతో
దిప్పిన గొడుగులును మింట వేగము మొగిడెన్

విత్తు మొదలు మొదటి విత్తు ప్రథమ బీజ మని యర్థము. పద క్రమము
తారు మా రగుటవలన అన్వయము పద్యము చదువ గానె భావ మవ
గతముకాదు. కొంత ప్రయత్నము కావలసి వచ్చును. రాయలవారి పద్య
రచనా విధానమున కలవాటు పడినవాని కది వినోదముగా నుండును.
లేనివానికి నారికేళ పాక మని పించును. పాండిత్య సంపాదన కొఱకు
తెనుగు సాహిత్య గ్రంథములలో విష్ణుచిత్తీయము, వసుచరిత్ర,
శృంగార నైషధము, చదివి తీరవలయును. వానియందు మణి దీపము
లున్నవి. వాని నొక్క టయిన విడువ కుండ పరిగ్రహింప వల
యును. అందు మూలమున విజ్ఞాన తేజము పాఠకుల చిత్త కుహరము
నందు పాటిల్లును. వాని నొక ప్రత్యేక వ్యక్తిగా తెనుగు సారస్వ

తమునందు భాసింప చేయును. భాగవతము వేదాంత గ్రంథము. అందు కథలో నంతర్విలీన మయి వేదాంత మంతటను వ్యాపించి యుండును. కావున భాగవతము చదువుటకు వినోదముగా నుండును. విష్ణుచి త్తీయము విశిష్టాద్వైత వేదాంత గ్రంథము. ఇందు వేదాంత ములో కథ యిమిడి యున్నది. వేదాంత శాస్త్రము తార్కిక వాదములతో నిబిడీకృత మయి యుండును. వానిని సమన్వయము చేసి కొని యనుభవమునకు తెచ్చుకొనుట చాల కష్టము. అట్టి విషయ ముల సారాంశమును గ్రహించి హృదయ గతము చేసికొనిన వాడు రాయలు. హృదయ గత మయిన దానిని అనుభవమునకు తెచ్చి కొని సర్వ జన మాన సైక వేద్య మగు నటుల విష్ణు పురాణాము లోని యంశములను ఉత్తర మీమాంసలోని విషయములను రామానుజులవారి వాదములను దృష్టియం దుంచుకొని

పరతత్త్వ పరిజ్ఞానము

నకు చక్కని రాజ బాట కల్పింప గలిగెను. దేహము వేరు. ఆత్మ వేరు. దేహమునందు ఆత్మ యను బుద్ధి కలిగి యుండుట అజ్ఞానము. అది యవిద్యకు మూల బీజము. శరీరము పంచ భూతములతో నిర్మింప బడినది. గృహ క్షేత్రాదులు బొందివి. పుత్ర పౌత్రాదులు బొందివలన పుట్టినవారు. కావున ఆత్మవి కావు. శరీరము మరణించును. అట్టి కాయమువలన జనించిన పుత్త్రాదులందు తనవా రను బుద్ధి తగదు. ఆత్మ వేరని యెరింగి నపుడు భోగము లాత్మ కంటవు.

జని సాహస్ర బహు ప్రయాణ మగు సంసారంపుఁ ద్రోవ న్సదా
చను చుండు స్ఖన మోహ ఖేద మలమ న్సంసారి పాంథుండు వా
సనలం ధూళి ముసుంగుఁ గాఁగ నెపుడేన్ జ్ఞానంపు టుష్ణోదకం
బునఁ దత్క్షాళన సేయు వాని కపు డమ్మోహ శ్రమంబు ల్చనున్

అట్టి మోహ శ్రమం బాఱ నా శరీరి
స్వస్థుఁడై తా ననన్యాతిశయ మబాధ
మనఁగ విలసిల్లు నిర్వాణ మనుభవించు
ననఘు తొల్లియు నిర్వాణ ఖనియ కాన

అని కేశిధ్వజుడు ఖాండిక్యున కుపదేశించెను. మాయావృతు లయిన మానవులకు రాయలవా రుపదేశించిన పరిజ్ఞాన మిది. ఆ పరిజ్ఞానము జ్యోతి వలె రాయల చిత్తమునందు వెలుగొందినది. కావుననే రాజ ఋషియై క్షత్రియ ధర్మము నాచరించుచు పరిజ్ఞాన వేత్తయయి జనకుని వలె మానవులకు జ్ఞాన జ్యోతిని వెలయింప గలిగినాడు. అంబరీషుని వలె నిరంతర విష్ణు సేవా పరాయణుడయి స్వ ధర్మము నాచరించుచు పర మత ద్వేషము లేక వర్తింప గలిగెను. రాయలు రాజులకే కాదు మానవుల కందరకు నాదర్శ పురుషుడు. ఆయన జీవితాదర్శములు మానవులకు సమాచరణీయములు. పై పద్యములందు కొంత ప్రసాద గుణము కలదు. రూపకాలంకారము కవితకు స్వరూప చైతన్యములను కల్పించు చున్నది. ఒక్క వ్యర్థ పదము రానీయ కుండ పద్యములను నడిపించుటలో రాయల ప్రజ్ఞ యిమిడి యున్నది. సంసారి యొక బాటసారి. సంసార మనునది దారి. అనేక జన్మలను ప్రయాణము సాగించును. కావున కర్మ లను ధూళి వానిని కప్పుకొని యుండును. జ్ఞానము వేడి నీరు. దానితో స్నాన మొనరింప వలయును. అందు మూలమున కర్మ పాంసువులు తొలంగి పోవును. అవిద్య వలని పొడమిన శ్రమ నశించును. శరీరి స్వస్థత కలవా డగును. దానివలన నిర్వాణ పదమును పొందును. ఆత్మ మొదటి నుండియు నిర్మాణ ఖని. అనగా మోక్షమునకు నిలయమని భావము. చక్కని అభిప్రాయము. ఇంత యభిప్రాయము నిట్లిమిడించి వ్రాయుటలో రాయల నేర్పు ప్రశంసింప తగినది. ఇంతే కాదు రాయలవారి పద్యము లన్నియు నింతబిగువు కలిగియుండును. ఏ యక్షరము తొలగించిన నే విశే

పార్థము పోవునో యనిపించును. దానికొరకు పదము కుంచించి వాడును. కాన రాయల కవిత జాలు వారక జటిలత కల దయి యుండును. ఈ జటిలత్వము పద్య రచనయందే కాదు వచన రచన యందును గోచరించును. 'జలం బస్పృష్ట దహనం బయ్యుఁ దదీయ యోగంబునఁ గల శోదరంబున నునికిం దా నతి శీతలం బయ్యు నుడికి శబ్దోద్రే కాది ధర్మంబులం బొందున ట్లాత్మయుం బ్రకృతి సంబంధమున నహమ్మా నాది దూషితుండై ప్రాకృతంబు లగు ధర్మంబులం బొందు'. ఇత్యాదికము లరయునది. ఇట్టి రచనకు ప్రధాన కారణములు సంస్కృత భాషా పరిచయము, శాస్త్ర పాండిత్యము, అనువాదను. రాయలవారు సంస్కృత భాషయందు మిగుల పరిశ్రమ గావించెను. సంస్కృతమునందు వాక్య రచనా విధానము అన్వయ క్రమము ననుస రించి యుండదు. పదములు తారు మారుగా వాడబడు చుండును. విశేషణ విశేష్యములు తప్పకుండ లింగ విభక్తులందు సమన్వయింప వలయును. ఇట్టి రచన తెనుగునకు వింతగా నుండును. రాయ వారి విష్ణుచిత్తీయములోని తృతీయాశ్వాస మంతయు వేదాంత శాస్త్ర చర్చ. శాస్త్రములందు నిరర్థక పద ప్రయోగ ముండదు. ప్రకృతి, అవిద్య, నిర్వాణము ప్రత్యాహారము, బీజము, అబీజము, పరము, అపరము, మూర్తము, అమూర్తము మొదలగునవి సాంకేతిక పదములు. వానిని పద్యములం దుపయోగించుటవలన శయ్య మరింత జటిల మయి వేదాంత శాస్త్ర పరిచయము లేని వారికి అగమ్య గోచరముగా నుండును. రాయలవారు వాడిన ఖండన సూత్రము లన్నియు నర్థము చేసి కొనుటకు శాస్త్ర పరిచయ ముండ వలయును. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదము సంపూర్ణముగా విష్ణు పురాణాంతర్గత భాగమునకు విశిష్టాద్వైత పరముగా ననువాదను. అందు మూలమున విష్ణుచిత్తీయములోని తృతీయాశ్వాసము కావ్య రస పిపాసువులకు పూచిన సంపెంగ పొలుపు మధుక రాంగనలకు వలె భోగ బాహ్య మయి తోచును. సహానముతో చదువ నారం

భించు వారికి రాయల విషయ వివరణ మెంత హృదయంగమముగా నుండునో తెలియును. ఆయన సర్వతో ముఖ పాండిత్యమునకు పాఠకు డాశ్చర్య పోవును. రచనా వైదగ్ధ్యమునకు రిచ్చపాటు వహించును. విష్ణుచిత్తీయములోని తృతీయాశ్వాసమునందు డెబ్బది యారవ పద్యము మొదలు ఎనుబది యారవ పద్యము వరకు ముక్తికి కారణ మయిన అష్టాంగ యోగమును కేశిధ్వజుడు ఖాండిక్యునకు విపులముగా నుపదేశించెను. అపార మయిన వేదాంత శాస్త్ర మహా పయః పయోరాశి లోతు పాతులు తుది ముట్ట నెరింగినవాడు రాయలవారు. అందలి రహస్యములను అవగాహనము గావించు కొనెను. సారామృత మును ముముక్షువుల కందిచ్చెను. మానవుల మోక్ష సంపాదనకు దారిని కల్పించెను. అది రాయలవారు స్వానుభవము చేసికొని విశ్వశ్రేయము కొరకు కావ్య రూపమున నిర్మించిన రాజ మార్గము. విశ్వశ్రేయః కావ్యం.

రాయలు సకల శాస్త్ర పరిజ్ఞాత. శాస్త్ర విషయములను పరిపూర్ణముగా నవగాహన చేసి కొనినవాడు. వానికి లోకానుభవము జత పరచి యాచరణయందు పెట్టినవాడు. అందు మూలమున నన్ని విషయములందు విజయము సాధించ గలిగెను. అనన్య సాధారణ మగు కీర్తిని సంపాదింప గలిగెను. విష్ణుచిత్తీయములోని ప్రతి పద్యము రాయలవారి సర్వతో ముఖ పాండిత్యము, స్వానుభవము, నిశిత పరిశీలనా దృష్టి, ప్రతిభ బహు ముఖముల చాటు చుండును. వాని నన్నిటిని చక్కగా నవగాహన చేసికొనినచో పాఠకునకు రాయల వారి యసాధారణ ప్రజ్ఞాసముంచిత మగు నిజ స్వరూపము గోచ రించును. విష్ణుచిత్తీయము రాయలవారి

జీవిత సర్వస్వ ప్రతిబింబము

మిగిలిన కావ్యములకు విష్ణుచిత్తీయమునకు చాల తారతమ్యము కలదు. భారతాది కృతు లాంధ్రీ కరణములు. వానియందు కవి స్వాను

భవములను ప్రదర్శించుటకు తావు లేదు. కవి గంటము మూల మడుగు జాడలలో వర్తింప వలయును. తిక్కన పోత నాదులు కొంత స్వాతంత్రించినను కథానుగతమే గాని లోకానుగతము కాదు. కుమార సంభ వాది కావ్యములు పాక్షికముగా ననువాదములు. ఊహా నిర్మితములు. కవి రస పోషణకు తన భావములు వెలయించును. అవి యనుభవమునకు సత్యమునకు దూరములుగా నుండును. వాని లేఖిని లక్షణంపు కట్టు త్రాళ్లను త్రెంచుకొన లేదు. పాల్కురికి సోమ నాదుల పండితారాధ్యాది చరిత్రలు మతావేశ పూరితములు. వాని యందు కొంత సత్య మున్నది. సాంఘిక ప్రవృత్తి ప్రతిబింబించు చుండును. కాని యవి ప్రత్యేకముగా మత ప్రచారమునకు పుట్టినవి. అందభూత కల్పనలు మెండు. ఆధునిక కావ్య ప్రపంచము విశ్వామిత్ర సృష్టి. వానియం దచ్చ టచ్చట లోకము ప్రతిబింబించినను కవికి యను భవము తక్కువ. ప్రతిభ సర్వ శూన్యము. తిరుపతి కవులవంటి మహా పురుషుల మాట నే నెంచుట లేదు. వారు ఆధునిక కవి గురువులు. లోక వంద్యులు. నేను నుడివినది సామాన్యోక్తి. విష్ణుచిత్తీయము వీని యన్నిటికంటె విభిన్న మయినది. రాయలు తెలుగు సామ్రాజ్యాధినేత.

తెలుఁగ దేల యన్న దేశంబు తెలుఁ గేను
తెలుఁగు వల్లభుండఁ దెలుఁ గొకండ
యెల్ల నృపులు గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి
దేశ భాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స

నిజమునకు రాయలవారు కన్నడ రాయడు. వాని మాతృ భాష కన్నడము. కావుననే యలవాటు చొప్పున కన్నడ పదము లందందు విష్ణుచిత్తీయమునందు దొరలుచు వచ్చెను. సంస్కృత భాషయం దపార మగు పాండిత్యము సంపాదించెను. అందు మొదట మదాలస చరిత్రాదులు పెక్కు రచించెను. అనుభవము మీఁద దేశ భాష లందు తెలుగు లెస్స యని గ్రహించెను. దానిలోని తియ్య తనము

చవి చూచెను. తెనుగును స్వంత భాష కావించుకొనెను. తెనుఁగొకండ యెల్ల నృపులు గొలువ బాసాడెను. తెనుగు కవులను మిగుల గౌరవించెను. తెనుగు కావ్యములను కృతి గొనెను. తెనుగున విష్ణుచిత్తీయము రచించెను. స్వానుభవము మీఁద సంపాదించిన యీ తెనుగు మీఁది యభిరుచి తనువులోని నర నరమునకు పట్టినది. ఆ సత్యము ఆంధ్ర మహావిష్ణువు నోట ననిపించెను. అది రాయలవారి అభిప్రాయము. దానిని దేవుని నోట పలికించుటలో నధిక ప్రమాణ మున్నది. ఆ కారణముననే దేశ భాషలందు తెలుగు లెస్స యను నుడి సుస్థిర మయినది.

రాయలవారు తెనుగు భాషా మాధుర్యమును స్వరూప గతము గావించుకొనిన కన్నడ రాయుడు. కావుననే యీ యనుభవ మట్లు వ్రాయించినది. రాయలు ధర్మార్థ కామ మోక్షములను చతుర్విధ పురుషార్థములను దృష్టియందుంచుకొని రాజ్య పాలనము గావించిన మహారాజు. 'శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మ సాధనం' ధర్మము సాధించుటకు శరీరము ప్రధాన సాధనము. దానిని సంరక్షించుకొనుట మానవ విధి. అందు రాజుల జీవితము పెక్కు అపాయములతో కూడి యుండును. కావున ఆత్మ రక్షణమునం దప్రమత్తులయి యుండవలయును. దానిని గుర్తించినవాడు రాయలు. అతడు మేధావి. జాగ్రత్త కలవాడు. తన యనుభవము 'కనుమలందు నిలువ వేటు వేటు వేర్చి విలుమందిఁ బనిచి' నాడు ఖాండిక్యుఁ డని నుడివెను. ఇతర కవు లయినచో ఆ మాటయే స్మరించెడివారు కారు. అంతే కాదు ఖాండిక్యుడు యుద్ధమునం దోడి పోయెను.

చెడ విఱిఁగి యడవిఁ బడి యొడ
నెడ గట్టుల తుదలఁ గోటి యిడిలోఁ గడకున్
దడుకుఁ బొడిపించి యాకుల
గుడిసెల వసియించె మంత్రి గురు భట యుతుఁడై

కొండల మీద వేగులను కాపుంచుటయు చుట్టు కంప నాటించుటయు నాత్మ రక్షణోపాయములు. సామాన్య కవుల మనోదృష్టికి తగులనివి. రాయలు క్షత్రియ ధర్మములు బాగుగా నెరింగినవాడు. వాని నాచరించినవాడు. కావున నిదర్శనముగా చెప్ప గలిగెను. ప్రజా సంరక్షణము రాజులకు ధర్మము. దానికి బల పరాక్రమము లుండ వలయును. వైరుల నెదిరించి విజయము సాధింప వలయును. పరరాజుల వలని ప్రజలకు బాధ కలుగరాదు. అట్లు రాజ్య రక్షణము కావించు కొన లేని రాజు రాజ్యమును విడిచి యడవులం దుండుట మేలని రాయలవారి తలంపు. కావునఖాండిక్యుని నోట

రణాం

బునఁ బాడిన్ రిపు గెల్చు వాడియుఁ బ్రజా పోషణంబు ధర్మంబు రా
జున కౌ నైన నశక్తుఁ ద్వద్విజిత రాజ్యం న్నన్నఘం బంటునే

నరనాథ ! యీ రాజ్య పరిపాల నారాతి
హన నాది కృత రూప యగు నవిద్య
యనధికారికి విసర్జనముఁ గావింపంగఁ
గలుషంబు రా దధికారి యైన
వాఁడు విసర్జింప వచ్చు వర్ణాచార
లోపంబుచే నగు పాప లేప

మని యనిపించెను. రాయలవారు క్షత్రియుడు. ప్రజాపోషణము రాజ్య రక్షణము క్షత్రియ ధర్మములు. అట్టి ధర్మాచరణకు రణంబునఁ బాడియు రిపుల గెల్చు వాడియు నుండ వలయును. అవి గల వానికే రాజ్య పాల నాధికార మున్నది. ఆ సంగతి లోకానుభవము వలన గ్రహించినాడు రాయలు. ఆయన మహావీరుడు. పరాక్రమశాలి. స్వ మత దేశ భాషాభిమానములు కలవాడు. రాయలు

పట్టాభిషిక్తు డగు నాటికి దేశ మల్లకల్లోలములం దుండెను. ఒక వంక బీజపూరు సుల్తానులు ప్రబల శత్రువులు. మతావేశమున నుత్తరంగిత మయిన తురుష్క సైన్యములు మహా సముద్రము వలె పొరలి హైందవ మతమును సంస్కృతిని విధ్వంసము గావింప నుండెను. ఇంకొక వంక నాశా పిశాచ మావేశింప కర్ణాట రాజ్య సింహాసనము కబళించుకొరకు నోరిస్సా గజపతులు చిందులు త్రొక్కు చుండిరి. రాయల స్థితి పంచాగ్ని మధ్య గతం బయిన సింగంపు గోదము వలె నుండెను. చూచినాడు తన పరిస్థితులను. తలంచినాడు తగు నుపాయమును. స్వదేశోద్ధారణకయి కంకణము కట్టినాడు. చతురంగ బలములను కదలించినాడు. కత్తి కేల బట్టి రణయాత్ర కయి బయలు వెడలినాడు. బీజపూరు సైన్యములపై బడినాడు. వీరావేశ మిరు దరుల నతిక్రమించినది. మిన్నంట పొంగి నురుగులు కట్టినది. కత్తి వేయంచుల వాలయినది. అరాతి వీరుల గుండె లవియ చించి చెండాడినాడు రాములు. తురకల దుర్గముల నేల పాలు గావించినాడు. భయంకర సింహ గర్జనము గావించినాడు. రాయచూరు దద్దరిల్లినది. ఇరు చేతుల నెత్తి తెనుగు రాయలకు స్వాగత మిచ్చినది నగర లక్ష్మి. రాయలు ధన్య జీవి. రాజ ధర్మము తెలిసినవాడు. రాజ్య రక్షణకయి తన పదవి సుస్థిరము గావించు కొనుటకు విజయ యాత్ర విధ్యుక్త కార్యమని యాత డెరుంగును. యామునాచార్యుడు రాజ్యాధికారమునకు వచ్చెను. ఒక్క సారి రాయలకు తన వెనుకటి సంగతి తలంపు నకు పారినది.

ఇట్లు శర త్సమయం బెసంగిన నంగీకృత క్షత్ర ధర్ముండు గావున దిగ్విజయ యాత్ర ధర్మం బని యానీత బల పట్కంబు నాకృష్ట సామంత రాట్కంబుగా వెడలి

> గజ ఘోట స్యంద నాళీ కబళిత ధరణిం గాద్రవే యాధిరాణ్మూ
> ర్ధజ రత్న శ్రేణు లంత ర్మణుల సవతులై మ్రగ్గఁ బాదాంత కుంత
> ధ్వజ వాతాఘాత ఘూర్ణ ధ్వనధుల రవళుల్యాద్యము ల్మ్రోఁగఁగాఁ ద
> ద్ద్విజ రాజన్యుండు విద్విడ్విదళన మని గావించె దిగ్జైత్ర యాత్రన్

ఇది రాయల స్వానుభవము. అనుభవమే కాదు. తా నొనరించిన
కృత్యము. రాయల జీవితముతో దానికి సంబంధ మున్నది.
కావున నింత చక్కఁగా చెప్ప గలిగెను. ఈ పద్యము వ్రాయు నప్పుడు
తన జైత్ర యాత్ర మనో నయనమునకు పొడ గట్టి ప్రతి విషయము
నుద్బోధించినది. ఏదియు బీరు పోనీయ కుండ పై పద్యమునందు
పొందు పరచెను. అది పేరుకొని కరడు కట్టిన ఏకైక దధి పిండము.
దానియందే యణువు నిరర్థకము కాదు. పులియని తియ్య తనంబు
తోడి పొందు కొనిన రాజసంపు కరకు తన మందు కలదు. ఆయన
చిత్త సముద్రము నుండి మహోన్నత భావ తరంగము లుబుకెత్తును.
దానిని వృత్తమునం దిమిడించును. ఆ యిమిడించు నపుడు భావ
మిసుమంతైన దుసికిలి పోరాదు. కావున సముచితము లగు స్వల్పా
క్షర శబ్దములను వాడు చుండును. అధిరాట్, ధ్వనదులు, విద్విట్,
షట్కము, రాట్కము ఇత్యాదు లరయునది. రాజులు స్వల్ప భాష
ణులు. అందు విపుల గంభీ రార్థము లిమిడి యుండును. తూకము
నకు సరిపోవును. నిరర్థకము లుండవు. రాజసంపు కరకు పోకడలు
వారి స్వభావములు. స్వభావ మనతిక్రమణీయము. ఆ లక్షణములే
రాయల కవిత యందు గోచరించును. కావ్యము కవి స్వభావము
ప్రతి బింబించు నిగ్గు టద్దము. విష్ణుచిత్తీయము రాయల పాండిత్య
ప్రకర్ష, స్వభావము, గుణములు, జీవి తాశయములు ప్రదర్శించు మహా
ప్రబంధము. ఇట్టి కావ్యము తెలుగు సారస్వతమునం దింకొకటి
లేదు. విష్ణుభక్తి సత్యాన్వేషణము రాయల గుణములు. తాను
నమ్మిన దానిని పట్టుదలతో నాచరణయందు పెట్టుట వాని

స్వభావము. మోక్ష సాధన మాయన జీవి తాశయము. రాయలు విశిష్టాద్వైత మతావలంబి. పారమార్థిక చింత కలవాడు. సంసారాధ్యాగుం డయిన శరీరికి మోక్షము పరమావధి. మోక్ష ప్రదంబగు పరతత్త్వమును గురించి సత్యాన్వేషణము గావించెను. వాని జిజ్ఞాస 'యపవర్గదుఁ డే వేల్పెఱింగి వాని భజింప' తలంపు గొలిపినది

బహు సమయంబుల
మెలఁగెడు కోవిదులఁ జూచి మీమా మీమా శాస్త్రం
బులలో నెవ్వఁడు మోక్షం
బెలయించునో చూచి నిశ్చయింపుఁ డటంచున్

ప్రశ్నించెను. సాంఖ్యము, తార్కికము, బౌద్ధము, పండితుల సముఖమున నభ్యసించెను. వాని ఖండనములు చదివెను. అవి యేవియు వానికి నచ్చలేదు. పూర్వ మీమాంస శాస్త్రము చదివెను. అవి స్వర్గాపాది. కర్మవలని కలుగు పుణ్య ఫలము స్వర్గ భోగానుభవమువలన క్షయించును. మరల ఆత్మ దేహము తాల్చి భూమిపై జనించును.

మఖాదికములు
చేయు చున్నవాఁడ క్షీణింపఁ జేయుదుఁ
బుణ్య ఫలము భోగ భుక్తివలన

అనినాడు కేశిధ్వజుడు. అది రాయలవారి యభిప్రాయము

త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూత పాపా
యజ్ఞై రిష్ట్వా స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే

తే పుణ్య మాసాద్య సురేంద్ర లోక
మశ్నన్తి దివ్యాన్ దివి దేవ భోగాన్

తే తం భుక్త్వా స్వర్గ లోకం విశాలం
క్షీణే పుణ్యే మర్త్య లోకం విశంతి

అని గీత యుపదేశించు చున్నది. స్వర్గ భోగములు తా ననుభవించు భోగములకంటె మిన్నలు కావు. వానియందు రాయల కాశ లేదు. మరల జన్మింప రాదు. మరణింప రాదు. అట్టి మోక్షము కావల యును. దానికయి మరల నన్వేషించినాడు రాయలవారు. అద్వైతము సాధన చేసినాడు. అందు చెప్ప బడిన జ్ఞానము పరతత్త్వము నెరుం గుటకు మాత్ర ముపయోగించును. అద్వైత పరతత్త్వమునకు రూపము లేదు. 'ఆకాశ మివ అనంతం బ్రహ్మ' అని వారి వాదము. ఆనందో బ్రహ్మ అని నిర్వచనము. రూత విరహిత మయిన యీ పరతత్త్వ ముపాసనకు పనికిరాదు. పరతత్త్వ జ్ఞానమువలన మోక్షమురాదు. మరల పరిశీలించినాడు. పండితుల దండ నభ్యసించినాడు విశిష్టాద్వైతము తన మనోరథమందు సిద్ధించినది. పరతత్త్వ స్వరూప నిరూపణ మందు చేయ బడినది.

శరదించు చక చక స్మయ జిత్త్రప నాస్య
దొడ్డ కెందమ్మి కందోయివాని
అతి కమ్ర గల్ల భాగాభోగ ఫాలాఢ్య
మకరాంక రత్న కర్ణికలవానిఁ
గాంబ వోద్య చ్ఛ్రీ విడంబి వృత్త శిరోధి
సిరి వొల్చు మచ్చ పేరురమువాని
నత నాభి యుత వళి త్రితయ శాతోదరు
జాను లంబి చతుర్భుజములవానిఁ

కరి వర కరోరు రుచిర జంఘా మనోజ్ఞ
సమత పొందిన పద పల్లవములవాని

హైమ వసనుఁ గిరీట హారాంగ దాది
కలితు శంఖ రథాం గాదు లలరువాని

శ్రీ మహావిష్ణువును చింతించిన మోక్ష మొదవు నని బోధించినది. వానిని చింతించుట యెట్లు అని మరల సందేహము. త న్నివృత్తికయి యోగము నభ్యసించెను. సమాధి యందుండి

ద

న్మయుఁడగు యోగి క్రమంబుతోడ
నొక్క యంగమె మున్ను చిక్కలో భావించి
యది దృఢం బగుటయు నవలి యంగ
కము మఱి చింతింపఁగాఁ దగు నట్టియ
భ్యాసంబువలన నయ్యవయవములు
నడచిన నున్న మానక యెద్ది యేనియుఁ
జేయు చున్నను మదిఁ బాయఁ డేని
యతని సామ్యంబు గని ముక్తు డగు

నని తెలిసికొనినాడు రాయలవారు. అంతటితో వాని యన్వేషణము ముగిసినది. అభ్యాస మారంభ మయినది. నిత్యము దాని నాచరించి కృతకృత్యు డయినాడు. తన యనుభవమే కేశిధ్వ జోపన్యాసము. యమ నియమములు గల

మహారాజయోగి రాయలవారు

ఆ సంయమ నియమములు రాయవారి పద్య రచనయం దెల్లెడల గోచరించును. పదములను కుంచించి భావమును పెంచుట వాని స్వభావము. అ కారణముచేతనే వాని కవిత ఓజో గుణమును దాల్చి నారికేళ పాకమున పడినది. వాని యచంచల మగు దీక్ష అనన్య సామాన్యము. కావుననే విష్ణుచిత్తీయము ప్రారంభించినది మొదలు చివరి యక్షరము వరకు నొక్కటే రకముగా నడచినది. శయ్యయందు

మార్పులేదు. నడకయందు దుడుకులేదు. యతి ప్రాసలకయి తడుము లాట లేదు. ఇట్టి నిరంతర మగు నేక వాహిక యగు కవిత ప్రదర్శించిన వారు తెనుగు సారస్వతమున చాల యరుదు. పోతన కది లభ్య మయినది. తిక్కన కలవడ లేదు. పెద్దన తిమ్మనలయం దగుపించదు. ఈ యభిప్రాయము కొందరికి విపరీతముగా తోచ వచ్చును. నిష్పాక్షిక బుద్ధితో పరిశీలించిన వారి కందలి సత్యము గోచరింపక మానదు.

ఆళి వచః కార్పణ్యాం

బా లేముల చెవులు సోఁక దధమాన్వయ జీ
ర్ణాలావణ్యుల పిలుపున
కై లాభముఁ దెలిపె నేని యవి (శ్రీ) లగుటన్

ఇది ప్రథమాశ్వాసమునందు వారకాంతల వర్ణనము. వార వనితల చెవులు (శ్రీ)కారములు. ఆ కారణముచేత నవి చెలి కత్తెలు ధన లోభ మున అధమాన్వయులు, ముదుసలులు, కురూపు లగు పురుషుల వలని గలుగు లాభము నెంత యెఱిగించినను వినవట. ఇందు హేతూ త్ప్రేక్ష కలదు. (శ్రీ) లగుటన్ అనుచోట సంపత్కారములు (శ్రీ)కార మును బోలినవి అని యర్థములు

కృత పయః పాన నవ మేఘ పృథుకములకు
రాలె నొయ్యన వడగండ్లు పాల పండ్లు
మఱి బలాకా ద్విజాళి సంప్రాప్తి కలిగెఁ
బెరుఁగఁ బెరుఁగంగ ధ్వనియు గంభీర మయ్యె

ఇది చతుర్థాశ్వాసములోని మేఘముల వర్ణన. వయస్సు ప్రాపు నట్టి తొలకరి మేఘములనెడు పసి బిడ్డలకు వడగండ్లను పాల పండ్లు రాలి నవి. బలాకము లను పళ్ళ వరుస వచ్చినవి. అవి పెంపొందిన కొలందియు పలుకుబడిలోని ధ్వను లతి గంభీరము లయ్యెను. రాయల

వారి కల్పన, అలంకార ప్రీతి, భావ గంభీరత, లోకజ్ఞానము, పద్య రచనా వైదగ్ధ్యమున కీ పద్య మొక్కటి చాలు. పసిపిల్లలకు మొదట పాలు త్రాగు కాలమున పాల పళ్లు వచ్చును. అవి యూడిపోవును. పిదప దంతములు వచ్చును. అవి పెరిగిన కొలంది మాటలలో స్పష్టత్వ మేర్పడును. రాయలకు పరిశీలనా శక్తి మెండు. వాని చిత్తము చూచిన ప్రతి విషయమును నిగూఢముగా దాచి కొనును. సమయమునకు వినియోగించును. కవికి శాస్త్ర జ్ఞాన మొక్కటి చాలదు. పాండిత్యము గుడ్డెద్దు వంటిది. దానికి లోకజ్ఞానము స్వానుభవము తోడు కావలయును. దానిని పాండిత్యముతో జోడించి స్వబుద్ధి కల్పనా చమత్కారముతో ప్రదర్శించి నపుడే కవిత రాణించును. అక్కడే పండితునకు కవికి భేద మున్నది. కవికి బుద్ధి వికాసము మెండు. అది పండితున కుండదు. రాయలు సకల శాస్త్ర పండితుడు, కవి. కావుననే విష్ణుచిత్తీయము వంటి కావ్యము వ్రాయ గలిగెను. అతడు స్వతంత్ర మగు నాలోచన కలవాడు. వాని యూహా కొండల కెక్కి మింటికి ప్రాకును. ఈ పద్యమునందు పయఃపాన మను చోట పాలు త్రాగు టనియు నీరు త్రాగు టనియు శ్లేష. మేఘములు పృథుకములు గాను, వడగండ్లు పాల పండ్లు గాను, బలాకములు దంతములు గాను ఉపమానోపమేయముల కభేదము కల్పించుటవలన రూపకాలంకారము. ఇందు శ్లేషానుప్రాణిత మయిన రూపకాలంకారము కలదు

అతి పసపూసి చూడమున మానిని ముత్తైవుఁ బ్రాలు వోయుచో
నతియు తదంగుళీ కిసల మేళనఁ జక్రి చెమర్ప రాలె నా
సతి మతి ఘర్మ బిందువులు సమ్మతులు వ్రేళ్ళగులందు నుండి డా
ప్రితగొను జాలు ధారల బలె న్వడగండ్ల బలె న్గనుంగొనన్

ఈ పద్య మాముక్తమాల్యదయందు గోదాదేవి వివాహ ఘట్టములోనిది. ఇందు గోదాదేవి యంగుళీ కిసలయ మేళనమున శ్రీరంగేశుని మేన ఘర్మ

బిందువులు వాలె ననుట సాత్త్విక భావము. శ్రీరంగేశుని మేను నీల మేఘము వలె నల్ల నయినది. ఘర్మ బిందువుల ముత్యములవలె నీటి ధారల వలె వడగండ్ల వలె జారె ననుట యుత్ప్రేక్షాలంకారము. దీనిని ఉపమాలంకార మని చెప్పుదురు. మేఘములం దుండి వడగండ్ల వలె ముత్యములు పడె ననుట శాస్త్ర సమ్మతము. మేఘములు ముత్యములకు జన్మస్థానములు.

> ఇంతి దోయిట సేసఁబ్రాలెత్తు చోట
> గుబ్బ పాలిండ్లఁ క్రేవఁ గ్రక్కున మురారి
> కన్ను వేయుటఁ గని లజ్జ గదుర బాహు
> లెత్తిక కరాగ్రములనపైఁ కెగురఁ జల్లె

ననుట. ఈ చిలిపితనము ప్రాయంపు కన్నెలను పరిణయ మాడు యువకుల కందరికు గల గుణము. అల్లసాని పెద్దనగారు

> ముడి వడు కంకణ ప్రభల ముత్తెపు సేసలు దోయిలించి యె
> త్తెడు తరి బాహుమూలల కుచ దీప్తులపైఁ బతి దృష్టి పర్వినన్
> బొడమిన లజ్జఁ బాణి యుగమున్ వెన వంచియె మౌళి మిన్నఁదికిన్
> బొడవునఁ జల్లె లేనగవు పొల్తుక తెప్పల నప్పళించుచున్

అని మను చరిత్రయందు వర్ణించిరి. రెండింటియందు భావ మొక టైనను పెద్దనగారి పద్యమునందలి వర్ణనా వైరళ్యము రస స్ఫురితి, భావ శబలత రాయల పద్యమునందు లేవు. రెండింటియందు స్వభావోక్తి యలంకారము గలదు. ఇట్లు విష్ణుచిత్తీయ మాది నుండి యంతము వరకు బిగువు నవల నీయని శయ్యా పాకములతో రచన సాగించిన వారు రాయలవారు. అట్టి రచనకు ప్రధాన కారణ మాతని కార్యదీక్ష. యమ నియమములు నితాంత మగు విష్ణుభక్తి, యోగము సహాయములు. ఒక వంక రాజ్య పాలనము, ఇంకొక వంక విజయ

యాత్రలు సాగించుచు దీక్షా నియమములు వహించి, యోగము బూని విష్ణువు నారాధించిన మహా యోగి రాయలు

అతి మహత్త్వంబుచే వెల్గు నట్టి శక్తి
నలరు బ్రహ్మాంబ దేవ తిర్య ఙ్మనుష్య
నామ చేష్టావ దవతరణముల నాత్మ
లీల జగ మపకృతికిఁ గల్పించు చుండు

నని యెరింగినవాడు రాయలు. కావున విష్ణు నవతార మయిన తిరుపతి వేంకట నాయకుని అచంచల మగు భక్తి నియమములతో సేవించెను. ఆ దేవదేవుండు సకల ఫల ప్రదుండని నిశ్చయించు కొనెను. హరి వాస రోపవా సాది వ్రత నియమము వహించెను. యోగ శక్తిచే నా పరతత్త్వమును జూడ గలిగెను. యుద్ధాదికములం దైనను తన యమ నియమములను విస్మరించలేదు. రాయలు కళింగ దేశ విజిగీషా మనీషం బలముల గొని యుద్ధ యాత్రకు బయలు దేరెను. బలములతో విజయవాడ చేరెను. అందు కొన్ని దినము లుండెను. శ్రీకాకుళ నికేతనుండగు నాంధ్ర మధు మథను సేవింప నరిగెను. హరి వాస రోపవాసం బచ్చట గావించెను. అప్పుణ్య రాత్రంబు చతుర్థ యామంబున

నీల మేఘము డాలు డీలు సేయఁగఁ జాలు
మెఱుఁగుఁ జామన చాయ మేనితోడ
నరవిందముల కచ్చు లడగించు జిగి హెచ్చు
నాయతం బగు కన్ను దోయితోడఁ
బులుఁగు రాయని చట్టుపల వన్నె నొరఁబట్టు
హొంబట్టు జిలుగు రెంటెంబుతోడ
నుదయార్క బింబంబు నొఱపు విడంబంబు
దొరలంగనాడు కౌస్తుభముతోడఁ

దమ్మి కేలుండఁ బెఱకేల దండ యిచ్చు
లేము లుడిపెడు లేఁజూపు లేమతోడఁ
దోలఁకు దయఁ దెల్పు చిరు నవ్వుతోడఁ గలఁ ద
దంధ్ర జలజాక్షుఁడు

రాయలకు సాక్షాత్కరించెను. జాగ్ర దవస్థయందు కాని సుషుప్త్య వస్థయందు గాని కలలు రావు. సంధియందు వచ్చుచుండును. సామాన్య ముగా రేయి నాల్గవ యామమునం దట్టి స్థితి మానవులకు వాటిల్లు చుండును. అప్పుడు స్వప్నములు వచ్చుట సహజము. వానియందు సత్య ముండు నని ప్రతీతి. కావుననే తెలుగు కవు లందరికి తెల్లవారు జామున స్వప్నములు వచ్చినవి. అందు మొదటగా కలను కన్నవాడు తిక్కన. వాని యుపాస్య దైవము హరిహర నాథుడు. తండ్రి నాక లోక వాసి యగు కొమ్మ నామాత్యుడు. వాని చేత ముందుగా హరిహర నాథు డిచె విజయంజేయు చున్నవా డని తన కెరింగింప చేయుట లౌకికము. పోతన రెండవవాడు. అతడు కుల పరంప రాగతం బయిన పంచాక్షరీ మంత్రోపాసకుడు, శైవ మతావలంబి. సోమోపరాగంబు రాకం గని గంగయందు క్రుంకు లిడెను. బయలు వెడలెను. మహనీయ మంజుల పులిన తలంబున మహేశ్వర ధ్యానంబు సేయుచుండెను. కించి దున్మీలిత లోచనుండయి యుండెను. రామ విభు డాయన కన్నుగవ యెదుట కానం బడియెను. ఇది మానసికము. రాయలు వేంకటపతి పద భక్తుడు హరివాస రోప వాసంబు గావించెను. రేయి జాగరణం బొనరించెను. హరి ధ్యాన స్మరణాదులతోడ రేయి వెళ్ళబుచ్చు చుండెను. హరి రూపాం తర మయిన ఆంధ్ర విష్ణువు సాక్షాత్కరించెను. ఇది యౌగికము. రాయలు రాజయోగి. విష్ణువు రూపము లయిన ఆంధ్ర విష్ణువు వేంకట నాయకు లేక మూర్తు లని యెరింగినవాడు. తన యభిప్రాయ

మును ఆంధ్ర విష్ణువు ముఖమున 'ఒక్కొక సంకేతము కా కతఁడు రస జ్ఞే గానె' అని పలికించినాడు.

పై సీస పద్యమునందు మొదటి నాల్గు పాదములు అలసాని పెద్దన గారివి. చివరి గీతము రాయల వారిది. ఈ రచనా సంయోగము పెద్దనను రాయల వారికిని మనుచరిత్రకు విష్ణుచిత్తీయమునకుఁ గల

సమైక్యత

ను చాటు చున్నది. సీస గీతములు భిన్న వృత్తములు. అట్లయ్యును వానికి సమైక్యత నాపాదించి సీస లక్షణముగా నంగీకరించినారు లాక్షణికులు. సీస పాదములకు చైతన్య మగు జీవ కళ నుత్పాదించునది తుది గీతము. ఆ విధముగానే పెద్దన రాయవారు విభిన్న రూపులు. ఆత్మ శక్తిచేతను భావముల చేత పాండిత్య ప్రకర్షణచేతను ఏక స్వరూపులు. పెద్దన దేహము. దానికి చైతన్యమును కల్పించిన ప్రాణము రాయలు. వారి యవినా భావ సంబంధము పెద్దన సీస పద్య పాదములకు తన గీతమును పొందు పరచుటచేత లోకమునకు ప్రదర్శించినాడు.

చిగురుఁ బొట్లపు దోయిఁ జెందమ్ములనఁ దార్క్ష్య
హస్తోదరముల దివ్యాంఘ్రు లమర
నునుఁ గప్పు మేనఁ దోచిన తదర్కచ్ఛాయ
లీలఁ దాల్చు పసిండి చేల నెఱియ
ప్రాలిన యోగి వర్గము నిర్మలాంతఃక
రణముల పోలె హారములు దనర
సిరికిఁ బుట్టినింట నెచ్చెలు లౌట మనవికి
డాసెనా మకర కుండలము లమర

శ్రిత సిత మరాళ వాత్యాభిహత పరాగ
వలయ మండిత కల్పశాఖి యనంగ
శంఖ చక్రాంచి తోరు హస్తములు దనరఁ
దోచె గమలేక్షణుండు చతుర్భుజుండు

అని యతి మనోహరముగా విష్ణుచిత్తునకు సాక్షాత్కరించిన హరిని వర్ణించిన రాయలు సీస పాదములు వ్రాయ లేక కాదు; పెద్దన రాయల యాత్మ లొక్క తీరువి. ఒక్క తీరువే కాదు ఒక్కటి. కావున రాయలకు సాక్షాత్కరించిన హరి స్వరూపము పెద్దన స్వారోచిషునకు సాక్షాత్కరించి నటుల వర్ణించిన స్వరూపము బింబ ప్రతిబింబము లయినవి. అందు మూలమున అభేదము లగు నాత్మ భావనలను నిరూపించుటకు నాల్గు సీస పాదములను గ్రహించెను. ఆ యభేద బుద్ధి రాయలకు లేనిచో పుర మేగ పల్లకి తన కేలఁ బట్టి యెత్తుటయు, కవి గండ పెండెరము కాల తొడుగుటయు కలుగదు. రాయలు మహారాజాధి రాజు. సామంత మండల మౌళి మండన రత్న కాంతి నీరాజిత పాద యుగళుండు. పెద్దనను గౌరవించుట తన్ను తాను గౌరవించు కొనుట యని తలంచెను. అంతే కాదు తెనుగు దేశమును తెనుగు వాణిని గౌరవించుట యని భావించెను. పెద్దనకు చైతన్య జీవము రాయలు. అది పెద్దన్నకు తెలియును. అందుకనియే

ఆంధ్ర కవితా పితామహ అల్లసాని
పెద్దన కవీంద్ర యని నన్నుఁ బిలుచు నట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగ లేక
బ్రతికి యున్నాఁడ జీవ చ్ఛవంబ నగుచు

అని వ్రాసికొనెను. జీవచ్ఛవంబ నగుచు ననుటలో పెద్దనగా రంగీకరించిన సత్యమే యది. కాళి దాసునకు భోజరాజునకు గల

యవినా భావ సంబంధము

పెద్దనకు రాయల వారికి గలదు. అది లోక వ్యాప్తమయిన సత్యము. దానినే తిరుపతి కవులు

అల భోజు చెప్పంగ నారంభమును జేసి
కాళిదాసునిఁ జెప్పి గాని మాన
రల విక్రమార్కు యోగ్యత చెప్పఁగాఁ బూని
భట్టిఁ జెప్పక మున్నె గట్టిపెట్ట
రల్ల రాజ నరేంద్రు నారంభమును జేసి
నన్నయఁ జెప్పక మున్నె మాన
రల కృష్ణ దేవరాయలఁ జెప్పఁగాఁ బూని
పెద్దనఁ జెప్పక రద్దు సేయ

రని నుడివిరి. తెలుగు కవులలో నా గౌరవము నన్నయ పెద్దనలకే లభించినది. అందును తెలుగు సారస్వత చరిత్రయందు రాయలకు పెద్దనకు గల సమైక్యత మరే కవికి రాజునకు లేదు. వారు అభిన్నాత్ములే కాదు. అభిన్న భావులు. ఆ విశేషము వారి రచనలందు పరిస్ఫుటముగా గోచరించును. పెద్దన మనుచరిత్రమునందు శాంత రసముతో శృంగారమున కాభాసము కల్పించెను. అందు మూలమున యమ నియమములు భక్తికి ప్రథానాంగములుగా నిరూపించెను. "ఎందే డెందము కందళించు" నను పద్యమునందు ఇంద్రియానందమే బ్రహ్మ మని వాదించిన వరూథిని వాదమును పరిహాసము పాలు గావించెను. అది దేహమే యాత్మ యని యూహించు అవిద్యావృతు లయిన బౌద్ధ చార్వాకాదుల వాదము. దానిని ప్రవరుడు ఖండించెను. రస పుష్టి కొరకు కథాంతర్గతముగా ప్రతిపాదించిన యీ వాదమును ఖండనమును విష్ణుచిత్తీయమునందు వ్యాఖ్యాన రూపమున విపులముగా నుడివినాడు రాయలు.

నిష్కామ కర్మ నిరువు రంగీకరించిరి. కాని యది స్వర్గాది కాని మోక్షదాయిని కాదని ప్రవరుని కథయందు పెద్దనగారును, కేశిధ్వజుని తలంపుచేత రాయలు నిరూపించిరి. మనుచరిత్రయందు దపస్సుచేత స్వారోచిషుడు హరిని దర్శించెను. అది యోగము.

దానిని విపులముగా కేశిధ్వజుడు విష్ణుచిత్తీయమునందు బోధించెను. మనుచరిత్రయం దంతర్వాహిని వలె కథా సరళిలో విశిష్టాద్వైత మంతటను ప్రతిపాదింపబడినది. విష్ణుచిత్తీయమునందు గంగా యమునల వలె కథతో పాటు విశిష్టాద్వైతము వెలయింపఁ బడినది. విష్ణుచిత్తీయమునందు శాంత రస పోషక మయిన విష్ణుచిత్తుని దాస భక్తి గోదాదేవి మధుర భక్తితో పోను పోను పొందు కలిసి కథా వస్తువున కందము నొదవించినది. పాత్రలకు మెరుగు వాటించినది. మనుచరిత్రయందు స్వారోచిషునకు హరి సాక్షాత్కరించెను. హరిని స్వారోచిషుడు దశావతార వర్ణనలచేత వినుతించెను. విష్ణుచిత్తీయమునందు హరి విష్ణుచిత్తునకు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. విష్ణుచిత్తుడు హరిని దశావతార వర్ణనలతో వినుతించెను.

రాయలవారు వేదములను వేదాంతములనే కాదు గీతలను కూడ బాగుగా నభ్యసించినవాడు. అందలి సకల విషయములను ఆత్మానుభవమునకు తెచ్చుకొనినవాడు. వానిని విష్ణు వరాహ పురాణములతోడను రామానుజాదుల బోధలతోడను ఆళ్వారుల చరిత్రలతోడను సమన్వయము గావించుకొనెను. వానిని జీవితమునందాచరణలోనికి పెట్టెను. దానినే విష్ణుచిత్తీయమునందు మాల దాసరి కథయందు నిరూపించెను. మాల దాసరి కథ వరాహ పురాణములోనిది. విష్ణుభక్తుండగు మాలవాడు అజ్ఞాని యయిన బ్రాహ్మణున కయినను మోక్షంపు దారిని చూపఁ గలవాడని రాయల అభిప్రాయము. దానినే మాల దాసరి కథయందు నిరూపించెను. వైష్ణవ మతమందు జాతి మత భేదములు లేక నిరంతరము విష్ణువును సేవించు భక్తుఁడెవ డయినను పూజ సేయుడు. తిరుప్పాణి ఆళ్వారు పంచముడు. అతడు వైష్ణవుల పూజ నందుకొనెను. వాని ప్రబంధములు వారికి శిరోధార్యము లయినవి. మారనేరి నంబి యామునాచార్యుల శిష్యుడు. అతడు పంచముడు.

యామునాచార్య పుత్రుని యనుమానము తీర్చెను. వాని బోధ వైష్ణవులకు చిర స్మరణీయ మయినది. కావున భక్తికి జాతి మత భేదములు లేవు. శ్రీకృష్ణ భగవానుడు.

అపిచే త్సుదురాచారో భజతే మా మనన్య భాక్
సాధు రేవ స మంతవ్య స్సమ్య గ్వ్యవసితో హి సః
మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపి స్యుః పాప యోనయః
స్త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రా స్తేఽపి యాంతి పరాం గతిం

అని గీతలయందు వచించెను. కావున విష్ణు భక్తు డగువా డెవడైనను పూజ్యుడని వైష్ణవుల భావన. విష్ణు భక్తుం డజ్ఞానుండగు విద్వాంసుని కంటె ఘనుండని చూపుటకు ప్రమాణముగా మాలదాసరి కథ విష్ణు చిత్తీయమునందు రాయలు పొందు పరచెను. అది గురుపరంపరాగత మయిన తలంపు. గీతా ప్రబోధము. పురాణ ప్రథితము. రాయలు

రాజనీతి వేత్త

శుక్ర నీతి, చాణిక్య నీతి, కామంద కాదికములను చదివెను. వానిని చిత్తగతము గావించుకొనెను. తన కాలమునందలి రాజ్యాంగ విధానములను బరిశీలించెను. వాని ననుభవమునకు తెచ్చుకొనెను. శాస్త్ర జ్ఞానమున కనుభవము జత చేసెను. రాజ్య పరిపాలనా విధానమునం దుపయోగించెను. ఉత్తీర్ణు డయ్యెను. తన యనుభవ జ్ఞానము నూరు పద్యములలో నాల్గవ యాశ్వాసమునందు నుడివెను. అది యామున ప్రభువు తనయున కుపదేశించిన నీతి. 'దేశ వైశాల్య మర్థ సిద్ధికి మూల' మని గుర్తించినవాడు రాయలు. కావున అర్థ సంపత్తి కొరకు వీరాధి వీరుండయి పరాక్రమించి దండ యాత్రలు సాగించెను. అరాతి వీరులగు నరపతులను, అశ్వపతులను, గజపతులను, రణారంగమునందు నెదిరించెను. విజయములు సాధించెను. రాజ్యమును తూర్పు

సముద్రము వరకును దక్షిణమున కన్యాకుమారి వరకు ను త్తరమున సింహాచలము వరకును వి స్తరింప జేసెను. విరోధులకు హృదయ శల్యమయి మెలంగెను. మూరురాయర గండ పెండెరము కాల దొడిగించు కొనెను.

మూరురాయర గండ పెండార మణి ము
రీచి రింఛోళిఁ గలయ నావృతము లగుచు
నంక పాళి నట ద్దుకూ లాంచలములు
చిత్ర మాంజిష్ఠ విభమ శ్రీ వహింప

విజయ నగర సామ్రాజ్య సింహాసన మధిష్ఠించెను. ప్రజా పాలనము గావించెను. 'ఉరవౌ చాగంబు భోగంబు భయము నొకపా లుగ్ర సేనావనార్థం బిరుపా ల్భిండారు బండారిలు చొర నొకపా లిట్లు' తన ఆదాయమును విభజించెను.

భండారముతో హయ మద
శుండాల ఘటాళి దనదు సొమ్మై పాగా
నుండిన

పండితుడును బిరుదునై యుండెను.

కనొ్నకటి నిద్రవోఁ బెఱ కంట జాగ
రంబు గావించు భూరు హాగ్రంబు మీఁది
యచ్ఛ భల్లంబు గతి భోగ మనుభవించు
నెడను బహి రంతరులపై దృష్టి

వహించి రాయలు వ ర్తించెను. కావుననే యంతః శత్రువులు గాని బహిః శత్రువులుగాని వాని నేమియు చేయ లేక పోయిరి. గజపతిరాజు పరాక్ర మించి రాయల చేతిలో పరాజయ మొందెను. తన కూతును రాయల

చ్చి పరాజయము గావించెను. అయినను గజపతిరాజు కోప మడఁగ లేదు. తన కూఁతుచేత రాయలను చంపింప యత్నించెను. రాయలు ఘోర సంగ్రాంబు [illegible] భల్లంబు వలె నొక కంట కనిపెట్టుచుండెను. నెయ్యము గుర్తించి తనుఁ దాన రక్షించుకొనెను. రాణిని గాని గజపతిని గాని చంపలేదు. రాణిని రాజ్యము నుండి వెడల నడిపించెను. గజపతిరాజును

నీ దెసకుఁ గీ డెన్నిన
వాఁడెని జయమైన హింస వదలి

కొనెను. వాని క్షోణి పుడమి భాగమును గైకొనెను. కోఱలు ల్వాఁడి యైన పాము యేమి చేయఁగల దని రాయల తలంపు. ఆ మాటలో సత్య మున్నది. మఱల గజపతిరాజు రాయల వంక గాని వాని రాజ్యము వంక గాని బ్రతికి యున్నంత కాలము తల యెత్తి చూడలేదు.

[illegible] మాతంగజంబులు మణీ ఖండ ముక్తాదియున్
రా వాణిజ్యము పెంచి దే

శిన రాజన్యుఁడు రాయలవాఁడు. పరదేశీయులగు యాత్రికులు విజయ నగరమునందలి యంగడులలో రత్నములు రాసులుగా బోసి యమ్ము చుండెడివా రనియు లక్షలు మించిన తురగ బలము కల దనియు గజ సైన్యము గల దనియు వ్రాసిరి. విదేశములతో నోడ వర్తకమును ప్రోత్సాహము చేసెను. పోర్చుగీసువారితో వర్తకపు టొడంబడికలు గావించుకొనెను.

నడిపాఁడు చెడుని యోఁ దగుఁ
[illegible] చేయుట చెనఁడ యేని చెల్మియె తగుఁ బై
నడిపాఁ జేసని కగుఁ దన
నడిపాఁ పరి జ్ఞుసఁ దనకె గడి కావఁ బడున్

అను రాజనీతిని చక్కగా నాచరణలో పెట్టినవాడు రాయలు. రాయలు బీజపూరు సుల్తానుల నోడించెను. వారిలో వారికి స్పర్థలు కల్పించి తన రాజ్యపు టెల్లలను గాపాడుకొన గలిగెను. వారితో సంధి కావించుకొని చెలిమి పాటించెను. సమయమును బట్టి వారి కొక్కొక్కప్పుడు సాయము గావించెను. యవన రాజ్య సంస్థాపనాచార్య బిరుదము వహించెను.

సౌఖ శాయనిక భిష క్పూర్వకము కాల్య
వేళఁ గార్తాంతిక ద్విజుల గోష్ఠి
జాము వోవ నమాత్య సామంత పూర్వకం
బర్థార్జనస్థ కాయస్థ గోష్ఠి
దిన మధ్యమమున మర్దన మల్ల పూర్వకం
బగు సూన సూపకృన్మృగయు గోష్ఠి
యపరాహ్ణమున దేవ తార్చన పూర్వకం
బార్య ధర్మాధికృ ద్యతుల గోష్ఠి

భుక్తి మీఁద విదూషక పూర్వకము పు
రాణ కవి గోష్ఠి చార పూర్వకము సంజ
జాము గాయక గోష్ఠి నిశన్ సుషుప్తి
పూర్వకము ప్రేయసీ గోష్ఠి పొసఁగు బతికి

నని బోధించిన యామునాచార్యుని బోధ రాయల దినచర్యయే గాని అన్యంబు కాదు. రాయలీ క్రమమున గోష్ఠులతో కాలము గడుపుచుండెడివా డనుటకు వాని ప్రథమాశ్వాసములోని వంటకములను గురించి వర్ణించిన 80, 81, 82, పద్యములును, ద్వితీయాశ్వాసము 74 వ పద్యము 98 వ పద్యము సాక్ష్యములు. రాయల వారి కవితా గోష్ఠి, యుద్ధ పాండిత్యము, శాస్త్ర పరిచయము, యోగాభ్యాసము, విష్ణుభక్తి, ప్రబల తార్కాణములు. వీనిని గురించి మరల వ్రాయుట చర్విత చర్వణము.

దానము ద్విజ రక్షణకును
జ్ఞానము నిజ రక్షణకుఁగ శరణము చొరు మెం
తే నారాయణు రాజ్యాం
తే నరకం ధ్రువ మటంటఁ దీరునె యొంటన్

ఇతి రాయలవారి లక్ష్యము. నా విష్ణు ర్నృపతిః. విష్ణువు నంశతో రాజు జన్మించును.

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే

అని గీతా వాక్యము. సాధు రక్షణము దుష్ట శిక్షణము ధర్మ సంస్థాపనము విష్ణువు కార్యములు. అట్లే రాజు దుష్టులను శిక్షించును. శిష్టులను రక్షించును. ధర్మమును నాల్గు పాదముల నడిపించును. ఇట్టి పర్యాయం దొకొక్కప్పుడు ప్రమాదములు వాటిల్ల వచ్చును. అందు మూలమున మహా పాపము ఘటిల్లును. దానికి నరకము రాజులకు శిక్ష. తెలిసి తెలియక సంభవించు పాపముల నుండి నిర్వృతి పొందుటకు రాజు మోక్ష ప్రదుండగు నారాయణుని సేవింప వలయును. పాపముల నుండి విముక్తి పొందవలయును. అందులకే పూర్వ కాలమునందలి రాజులు ముదిమి వాటిల్లి నంతనే తనయులకును రాజ్య భారము మోపి వనమున కరిగి తప మాచరించిరి. యోగాభ్యాసముచేత తనువును పరిత్యజించిరి. దానినే కాళిదాసు

వార్థకే ముని వృత్తీనాం
యోగేనాంతే తను త్యజాం

రఘూణా మన్వయం వక్ష్యే యని నుడివెను. రాయలు జనన మరణ విరహితం బయిన మోక్షము కాంక్షించిన రాజయోగి. జ్ఞాతాజ్ఞాతముల

వలన వాటిల్లు నఘముల నుండి విముక్తిని బొంది మోక్షము సంపాదింప నెంచెను. అందులకు శాస్త్ర పరిశోధనము గావించెను. పరతత్వ మగు విష్ణువును గుర్తించెను. యోగ మభ్యసించెను. హరి యనుగ్రహము సంపాదించెను. ద్విజులను పలు విధములగు దానముల చేత తనిపించెను. పెద్దనాది కవి శేఖరులకు కోకటోద్యనేకాగ్రహారముల నొసంగెను. ఇట్లిహ పర సుఖ సాధనకయి తన జీవిత సర్వస్వమును వినియోగించి చిర కీర్తిని సంపాదించెను. తన జీవితానుభవములను పద్యరూపములో యామునప్రభు రాజనీతి యను పేర కావ్యమునందు చొనిపించెను. భావి రాజులకు ధర్మ ప్రభోధము గావించెను. రాయలు కన్నడ రాయలు. తెలుగుతన మలవరచు కొనిన మహావీరుడు. తన రాజ్యమును రామ రాజ్యముగా పరిపాలించెను. సకల మత సమత్వము కలవాడయి ప్రజల రక్షించెను. నాల్గు వర్ణముల వారిని ధర్మమును కాపాడెను. ఆత్మ రక్షణకు వేదాంత జ్ఞానము సంపాదించెను. రాజ నీతిని పాటించెను. మోక్షముకొఱకు విష్ణు రూపుండగు తిరుపతి వేంకటపతిని సేవించెను. దేశ భాషకొఱకు దేశముకొరకు ధర్మ రక్షణకొరకు తన జీవిత సర్వస్వము వ్యయించెను. లోక ముత్తరింప చేయుటకు తాను నమ్మిన దానిని తన యనుభవములను విష్ణుచిత్తీయమున ప్రదర్శించెను. అది విశ్వ శ్రేయ మగు కావ్యము. రాయలు అపూర్వ మగు వ్యక్తి. ఆ యపూర్వ వ్యక్తిత్వము సరిగా చదివి యవగాహనము చేసి కొనినచో పాఠకునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు గోచరించును.

రాజులు సుఖ భోగులు. అట్లే రాయలవారును విష్ణుచిత్తీయము ప్రత్యక్షర పరిశీలన గావించిన వారికి రాయలు అమర నిఘంటువు మొదలు వేదములు నుపనిషత్తులు బ్రహ్మ సూత్రములు వాని భాష్యములు సాంఖ్యాది మత గ్రంథములు విశిష్టాద్వైత మత సర్వస్వము చదివినట్లు తోచును. యోగ మభ్యసించి యాచరణ యందు పెట్టి నట్లగుపించును. వీని నన్నిటిని చదువుటకు సావకాశ

కొక్కడ నున్నది. ఒక వంక యుద్ధములు. ఇంకొక వంక రాజ్య పాలనము. మరొక వంక కవితా గోష్ఠులు సలుపుచు వచ్చెను. ఒక్కొక్క శాస్త్రము చదువుట కొక్కొక్క జీవితకాలము చాలదు. దానికి తోడు కావ్య రచన. ఇది నమ్మ తగినది కాదు. శ్రీహర్షాదులు ధన మిచ్చి పరులచేత వ్రాయించి గ్రంథములు తమ పేరు పెట్టుకొనిరి. అట్లే రాయలు చేసియుండు నని నాతో చాల మంది వాదించిరి.

రాజులు సుఖ భోగులు కారు. సుఖానుభవములకు మరిగిన రాజుల రాజ్యములు నిలువ లేదు. దానికి చరిత్ర లాధారములు. రాజ్యము వీర భోజ్యము. మహావీరు లయిన వారికే రాజ్యములు దక్కినవి. విజయ నగర సామ్రాజ్యము దానికి తార్కాణము. మహావీరుల చిత్తములు పటిష్ఠములు. అచంచలములు. పట్టుదల వారికి మెండు. రాయలు అనన్య సామాన్య మగు పరాక్రమము గల మహావీరుడు. అతడు మిగుల పట్టుదల గలవాడు. కార్య సాధనయం దాతనికి తుల్యులు లేరు. విజ్ఞాన పరిగ్రహణమునం దాతనికి పిపాస మెండు. రాయల జీవితము వేరు. తిమ్మరుసు మంత్రి చేతిలో పెరిగినవాడు. రాయలు తిమ్మరుసు పండితుడు. రాజనీతి వేత్త. బ్రాహ్మణుడు,కవి. వాని శిక్షణ యందు రాయలు బాల్యమున అమరము మొదలు సాహిత్య గ్రంథములు సంస్కృతమునం దభ్యసించెను. పాణినీయాది వ్యాకరణములు పఠించెను. వాని సాహిత్య ప్రీతి సంస్కృతమునందు మదాలస చరిత్రాదులు వానిని వ్రాయింప చేసినది. అందు అలంకారములు బాగుగా నభ్యసించినవాడు. కావున

పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతిఁ బెంపెక్క
రసికు లౌనన మదాలస చరిత్ర
భావ ధ్వని వ్యంగ్య సేవధిగాఁగఁ జె
ప్పితిని సత్యా వధూ ప్రీణనమ్ము

శ్రుతి పురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి
సకల కథా సార సంగ్రహంబు
శ్రోత్ర ఘచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తి
నైపుణీ జ్ఞాన చింతామణి కృతి

మఱియు రస మంజరీ ముఖ్య మధుర కావ్య
రచన మెప్పించు కొంటి గీర్వాణ భాష

యని ఆంధ్ర విష్ణువు నోట చెప్పించెను. మొదట నలంకార భావ వ్యంగ్యములతో నారంభించిన రచన తరువాత శ్రుతి పురాణోపసంహితల వైపు మలుపు తిరిగినది. అప్పటికి రాయలు పట్టభద్రు డయినాడు. వాని యాస్థానమునందు మహాపండితులు పెక్కు మంది గలరు. సంస్కృత కవు లుండిరి. రాయలు తన కాలమును వ్యర్థపుచ్చ లేదు. దినమును సక్రమముగా విభజించుకొని నిత్యము కొంత కాలము పండిత గోష్ఠిలో గడపెను. అతని విజ్ఞాన పిపాస వానికి ప్రోత్సాహ మిచ్చినది. అది మానవ ప్రకృతి. దాని నెవ రాప లేరు. మనస్సును సరి యగు దారియందు పెట్టుటలోనే యున్నది. పైన తిమ్మరుసు మార్గోపదేశ. రాయలు మహామేధావి. దేని నయినను త్వరగా గ్రహించు కొనగలడు. గ్రహించు కొనిన దానిని అనుభవమునకు తెచ్చుకొన గలడు. పండిత గోష్ఠి యెట్టివాని నయిన పండితునిగా జేయ గలదు. అందులకు బాణ కవి జీవిత మొక తార్కాణము. రాయలు పండితులతోడి నిరంతర సాంగత్యమున శ్రుతులను పురాణోపసంహితల నెఱింగెను. వానియందలి కథలను సమన్వయ పరచి సకల కథా సార సంగ్రహము వ్రాసెను. ఇది రాజ్యమునకు వచ్చిన ప్రారంభ దశ. సాహిత్య చింత యూరకుండనిచ్చునది కాదు. విజ్ఞానమును తుది మెట్టు వరకు పాకించును. రాయల కుతూహలము మఱొక్క మెట్టెక్కినది. రుచి మరిగిన ప్రాణి. మహాపండితుల సాంగత్యమునను వైష్ణవ గురువుల గోష్ఠివలనను సాంఖ్యాది మత

ములు, వాని మూల సూత్రములు, సారాంశములు, వాని ఖండనములు, విశిష్టాద్వైత సారము, గురు పరంపరాది ద్రవిడ గ్రంథ గతి విషయములు, సేకరించుకొన గలిగినాడు రాయలు. అది యంతయు శ్రుత పాండిత్యము. పఠితము కాదు. అతడు మేధావి. చక్కని జ్ఞాపక శక్తి కలవాడు. సావకాశము లభించి నపుడు వానిని నెమరు వేసెను. వాని పాండిత్యము కోవిదుల వలె వాగ్వాదముల కుపకరించునది కాదు. కావుననే క్లుప్తముగా నొక్క సీసములో సర్వ మతముల మూల సూత్రములను వాని ఖండనలను సూత్ర ప్రాయముగా విరచించెను. యామునాచార్యుడు పండితులతో వాదించు ఘట్టము నందు లౌకికముగా పోనిచ్చినాడు. శైవ మత ఖండనము సాధారణ మైనది కాదు. ఈ రెంటిని పరిశీలించినచో రాయల పాండిత్యము పండితుల బోధ విని యవగాహన చేసికొనిన దని తెలును. విశిష్టాద్వైతము రాయల యభిమాన మతము. రామానుజాదుల మత గ్రంథ పరిజ్ఞానము నట్టిదియే. ప్రథమాశ్వాసము 78 వ వచనమునందు ప్రకృతి కంటె పరుండగు తన్నును తనకంటె పరుండగు పరమేశ్వరుం బరమేశ్వర ప్రసాద బహు జనన కృత సుకృత ఫల రూప యగు నాచార్య కృప గుప్త దానంబు నిధానంబు దెలిపిన గతిం దెలుపగా నాత్మీయ తదీయ శేష శేషిత్వ సంబంధం బనాద్యంబుగా దెలిసి యని విష్ణుచిత్తుని గురించి రాయలు వచించిన దంతయు తన్ను గురించియే యని చక్కగా నరథము చేసి కొనిన వారికి తెలియును. తరువాత రాయలు ఆ వచనమునందు విష్ణుచిత్తుడు చింతించి నట్లు చెప్పిన దంతయు తన యభిప్రాయము, తన యనుభవమే కాని వేరొండుకాదు. సౌవీర భూరమణునకు గౌరవం బంగీకరించి బోధించి ముక్తి కనిచిన భరత భూమి సుర వతంసంబును బోలె తాను భూసుర వతంసుల బోధచేత ముక్తి మార్గంబు కన గలిగితి నని ద్యోతకము గావించెను. అందుకనే రాయల జీవిత సర్వస్వ ప్రతిబింబము విష్ణుచిత్తీయ మని నుడివితిని. భూసుర సంబోధనా విశేషంబున పరతత్త్వ జ్ఞానమును బొంది విష్ణు

పూజా కైంకర్య ధ్యానాదులందు నిత్యము నపరాహ్ణమును గడిపి
నాడు రాయలు. అదే

అపరాహ్ణమున దేవతార్చన పూర్వకం
బార్య ధర్మాధికృ ద్యుతుల గోష్ఠి

యని రాయలు వచించెను. రాయల యనుభవమే యామున ప్రభు
రాజ నీతి. ఈ సందర్భమున నా కొక సంగతి జ్ఞాపకమునకు వచ్చు
చున్నది. నాకు చిన్న తనము. మా తండ్రిగారి యొద్ద కౌముది
చదువు చుంటిని. ఒక నా డిరువురు రాజకీ యోద్యోగులు మా తండ్రి
గారిని దర్శింప వచ్చిరి. ఒకరు జిల్లా మునుసబు. నీలకంఠంగారు.
రెండవవారు సబ్ జడ్జి. గంగాధర సోమయాజులుగారు. మా తండ్రి
గారు సగౌరవముగా కూర్చుండ నియమించిరి. వారు 'శాస్త్రిగారు!
మాది తూర్పు గోదావరి జిల్లా. ఇక్కడికి బదిలీ యయి వచ్చితిమి.
మాకు చాల కాలము నుండి భాష్య త్రయము శాంతి చేయ వలయు
నని గలదు. మాకు వాని నేక గురు ముఖమున చదువ వలయు నని
యున్నది. మా కట్టి వా రెవరు లభింప లేదు. మిమ్ములను గురించి
పిఠాపురమునందు తాతా రాయుడు శాస్త్రిగారు చెప్పగా విన్నాము.
బందరునకు వచ్చిన తరువాత పురాణం వేంకటప్పయ్యగారు జంధ్యాల
గౌరీనాథ శాస్త్రిగారు న్యాయ వాదులు చెప్పగా వింటిమి. వారు
మీ దగ్గర సూత్ర భాష్యము చదువు చుంటి నని నుడివిరి. మాకు
కూడ మీ దగ్గర చదువ వలయు నని కలదు. మేము బదిలీ యయి పోవు
లోపల భాష్య త్రయము కావలయును. అందులకు తమ్ములను దర్శింప
వచ్చితిమి. మాకు ప్రొద్దున నేడు గంటలు మొదలు లెనిమిది వరకు తీరిక
యుండును. రెండు సంవత్సరముల కంటె ప్రభుత్వము మమ్మిచ్చట
నుంచదు' అన్నారు. మా తండ్రిగా రడిగిన వారి కెల్ల పాఠము
చెప్పెడివారు కారు. కొంచె మాలోచించినారు మా తండ్రిగారు.
గ్రహించారు వచ్చినవారు. 'అయ్యా మీ కాలోచన అక్కరలేదు.

స్నాన సంధ్యాదు లొనరించు కొందుము. ధౌత వస్త్రములతో వస్తుము. యథా శాస్త్రీయముగా విందుము. గౌరీనాథ శాస్త్రి గారు విసయము వివరించిరి. మా మనవి త్రోసి 'వేయను' డని నమస్కార పూర్వకముగా నర్థించిరి. తరువాత మా పితృపాదులు రెండేండ్లలో భాష్య త్రయ మెట్లు ముగియును. పది పది నైదేండ్ల పరిశ్రమ యది అని. అంత వారు 'శాస్త్రిగారు మాకు పాండిత్య ప్రకర్ష కొరకు గాని వాద ప్రతివాదముల కొరకు కాదు. విషయ పరిజ్ఞానము చాలును అన్నారు. సరే నన్నారు మా గురుదేవులు. మరునాడు పాఠము ప్రారంభ మయినది. మూల సూత్రములు వ్యాఖ్యాన సహితముగా నుపన్యాస రూపమున నారు మాసములలో పూర్తి గావించినారు మా తండ్రిగారు. గంగాధర సోమయాజులుగారు నీలకంఠంగారు చాల మేధావులు. చెప్పినది మరచి పోయెడి వారు కారు. తరువాత వారి మేధా సంపత్తి చూచి మిగిలిన సంవత్సరము నారు మాసములలో నుపన్యాస ధోరణిని శంకర రామానుజ మధ్వ భాష్యములు చార్వాకాది మత ఖండ నాదులు ముగించిరి. ఇంక పది రోజులలో బదిలీ చేయ బడుదు రని మా గురుదేవు లాలకించిరి. ఆ నాడు తత్త్వ మసీత్యాది సూత్రముల వివాద వివరణను గురించి ప్రశ్నించినారు మా గురువులు. తు. చ. తప్పక సర్వము నివేదించి నారు వారు. ఇది శ్రుత పాండిత్యము. ఆ భాష్య త్రయము వాగ్గేయ కారక హరి నాగభూషణముగారు, సుప్రసిద్ధ గాయకులు, పదునైదేండ్లు చదివి మహాపండితు లయిరి. అట్టి గురువులు బహు జనన కృత సుకృత ఫల పరిపాకంబున లభింతు రనియు వారి బోధ పరతత్త్వ పరిజ్ఞాన సంపాదనకు సాధన మనియు రాయలు వచించెను. అట్టి గురువులు రాయలకు లభించిరి. జ్ఞాన బోధ గావించిరి. ఆ యనుభవము విష్ణుచిత్తుని ముఖమున వెలయించెను.

రాయలకు తెలుగనిన అభిమానము కలదు. తెనుగు కవుల కావ్యముల నాలకించెను. అందలి తీపి చవి చూచెను. నిరంతర

కవితా గోష్ఠివలన తెనుగున కవిత నభ్యసించెను. విష్ణుచిత్తీయము రచించెను. అందు తన వేదాంత నీతి శాస్త్ర పరిజ్ఞాన సారము చిందించెను. రాయలు సంస్కృత కవితయందు నధిక పరిశ్రమ గావించెను. శబ్ద వాక్యాదిక రచనలందు తెనుగున నా పోకడలే వెలయించెను. అతని రచనయందు ప్రత్యేకత కలదు. దాని నదివరకే నుడివితిని. ముందింకను విపులముగా చర్చింప బడును. అలసాని వారి పోకడలకు రాయల రచన కెట్టి సంబంధము లేదు. రాయల వా రాత్మాభిమానము కలవాడు. పరుల గ్రంథమునకు తన పేరు పెట్టుకొన వలసిన పని వానికి లేదు.

రాయలు యామునాచార్యులకు క్షత్రియ కన్య నిచ్చి పరిణయము గావించెను. అది వాని మత సాంకర్య గుణమును వెల్లడించు చున్నదని కొందరు నాతో వాదించిరి. అది యవివేకము. బ్రహ్మజ్ఞునకు బ్రహ్మమునకు వలెనె మత జాతి భేదములు లేవు. అట్టి వివాహములు పురాణ ప్రసిద్ధములు. అగస్త్యుడు లోపాముద్రను పరిణయ మయ్యెను. ఆమె క్షత్రియ కన్య. చ్యవనుడు సుకన్యను పరిణయ మయ్యెను. ఆమె క్షత్రియ కన్య. ఇట్టి కథ లెన్నో పురాణము లందు కలవు. రాయ లొనరించిన క్రొత్త లేమియు లేవు. ఆయన బ్రహ్మ వేత్త. వానికి జాతి మత భేదములు లేవు, అని నేను వాదించితిని. ఆ సంగతి ఆది యుగముల మాట. ఇది కలియుగము రాయలు వర్ణ సంకరమునకు ప్రయత్నించెను అని వారు పూర్వ పక్షము చేసిరి. సత్య మగు బ్రహ్మవేత్తలకు నే యుగ మయినను ఒకటే. కలియుగము వేరు కాదు అంటిని.

విష్ణుచిత్తు డొక నాటి మధ్యాహ్న కాలమునందు మన్నారు స్వామికి తులసి మాలిక లర్పించెను. తన మందిరమునకు తిరిగి యరుగు చుండెను. స్వామి కడకంట వాని నరసి లక్ష్మీదేవితో

యామునాచార్యుఁ డొక్కఁడు నీ మహాత్ముఁ
డొక్కఁడును గాదె మన్మతం బుద్ధరించి
రస్మదీయ కృపాతిశయమున ననిన
నిందిరా దేవి తన భర్త కిట్టు లనియె

ఇతని కథ యెఱిఁగినదికా
యతఁ డేమి యొనర్చె ననిన నబ్జాక్షుం డా
శతపత్ర నిలయ కిట్లను
నతివ కలం డొకఁడు మత్పదాశ్రితుఁ డాదిన్

అని యామునాచార్యుని కథ చెప్ప నారంభించెను. భూతం, సరస్య, మహ దాహ్వాయ, భట్టనాథ, శ్రీభక్తిసార, కులశేఖర, యోగివాహాన్, భక్తాంఘ్రి రేణు, పరకాల, యతీంద్ర మిశ్రాన్, శ్రీమత్పరాంకుశ మునిం, ప్రణతోస్మి నిత్యం అని శ్రీ వైష్ణవుల గురు పరంప రానుసంధాన శ్లోకము. అందు మొదటి ముగ్గురు పురాణ కాలము వారనియు విష్ణుచిత్తుడు కలియు గాదిని నలుబది యారు సంవత్సరముల తరువాతి వాడనియు వైష్ణ మత గ్రంథములు చెప్పు చున్నవి. మతము నాధారముగా చేసికొని చెప్పిన యీ మాటలు నమ్మ తగినవి గావు. శ్రీకాకుల ఆంధ్ర నాయకు డగు నాంధ్ర విష్ణువు కలియు గాదియం దుండె నని స్థల పురాణము నుడవు చున్నది. నిశుంభునితో నాంధ్ర విష్ణువు కొన్ని శతాబ్దములు పోరాడి నాడట. ఇవి యన్నియు నిజ మని నమ్మువా రుండరు. వారి వాద ములు విమర్శనలకు నిలుచునవి కావు. చరిత్రాంశములను పరిశీలించి నచో వైష్ణవము క్రీ. శ. ఆరవ శతాబ్దమునకు కొంచెము ముందు మొలకెత్తిన దని చెప్ప వలసి యుండును. మొదటి ముగ్గు రాళ్వా రులలో తిరుమిశై ఆళ్వారు లొకరు. ఆయన ఆరవ శతాబ్దములోని వాడు. పల్లవ రాజుల కాలమునం దుండెను. పల్లవరాజులలో కుమార

విష్ణువు, విష్ణు గోపవర్మ, సింహ విష్ణువు మొదలగువారు విష్ణు భక్తులు. దీనిని బట్టి వైష్ణవము రెండు శతాబ్దముల ముందారంభించినను నాలవ శతాబ్దమును మించి యుండదు. కావున పురాణ కాలమునందు కాని కలియుగారంభమునందు కాని వైష్ణవము కల దనుట యసంభవము. ఇట్లనుటచేత పురాణ కాలమునందు విష్ణుభక్తులు లేరని నా యభిప్రాయము కాదు. ప్రహ్లాదాంబరీషాదులు కలరు. వైష్ణవ స్వాములకు వారికి సంబంధము లేదు. వారి తత్త్వము వేరు. వైష్ణవ మత తత్త్వము వేరు. నాలవ యాళ్వారు లగు పెరియాళ్వారు విష్ణుచిత్తుడు వల్లభ దేవుని కాలము వాడు. వల్లభదేవుడు పాండ్యరాజు. తొమ్మిదవ శతాబ్దములోని వాడు. కావున విష్ణుచిత్తుడు తొమ్మిదవ శతాబ్దములోని వాడు. పై పద్యములను బట్టి యామునాచార్యు డంతకు పూర్వమువాడు కావలయును. రామానుజాచార్యులు ఆసూరి కేశవ సోమయాజికిని కాంతిమతికిని శాలివాహన శకము తొమ్మిది వందల నలుబదవ సంవత్సరమున అనగా క్రీస్తుశకము 1018 పింగళినామ సంవత్సర చైత్ర శుద్ధ పంచమి గురువారమున జన్మించెను. యామునాచార్యుని శిష్యు డగు శ్రీశైలపూర్ణుడు రామానుజుని మేనమామ. అతడు పినతల్లి కుమారు డగు గోవింద భట్టుతో గలిసి కాంచీపురమునందు యాదవ ప్రకాశుల యొద్ద అద్వైత వేదాంత శాస్త్రము నభ్యసించు చుండెను. ఆ సమయమున యామునాచార్యులు రామానుజుని చూడ వచ్చిరి. అప్పటికి యామునాచార్యులు చాల ముదుసలివాడు. తొంబదేండ్లుండ వచ్చును. కావున యామునాచార్యులు పది పదునొకండవ శతాబ్దములం దుండెనని చెప్ప వచ్చును. అతడు విష్ణుచిత్తునకు పూర్వుండనుట రాయలవారి పొరపాటు. పొరపాటనుటకు వీలు లేదు. ఈ సంగతి వైష్ణవు లందరికి తెలియును. రాయలవారి కెఱుక లేనిది కాదు. యామునాచార్యుని కథ తన కావ్యమునందు చేర్పనెంచెను. యామునాచార్యుడు వైష్ణవ మత ప్రచారమునకై పాటు పడిన విష్ణు భక్తుడు.

మహాపండితుడు. శైవమును ఖండించి విష్ణు మత స్థాపన చేసినవాడు. కావున పెరియాళ్వారగు విష్ణుచిత్తుని కథతోపాటు వాని కథ కూడ వ్రాయ తలంచెను. దానికి నీ యుపాయము పన్నెను. ఉపాయము బాగున్నది. కాని కాలము తారు మారైనది. తన మాట సత్య మని లోకమును నమ్మించుటకు విష్ణువుచేత సాక్ష్య మిప్పించినాడు రాయలవారు. కవుల చేతిలోని వారు దేవతలు. వా రెట్లాడించిన నట్లాడుదురు. విప్రనారాయణుని కొరకు దేవదేవికి సువర్ణ పాత్ర నర్పించినాడు హరి. మ్రాదు మిక్కిలి వారికి సాక్షాత్కరించి మోక్షము ప్రసాదించినాడు. భక్తునికొరకంత పని చేసిన యా హరి రాయలవారి చేతిలో యామునాచార్యుడు విష్ణుచిత్తుని కంటె ముందు వాడని సాక్ష్య మిచ్చుటలో వింత లేదు. రాయలు సాహితీ సమరాంగణ సార్వ భౌముడు. వాని శాసన మనతిక్రమణీయము. తా నెట్లు నుడువు మనిన విష్ణు వటుల నుడువ వలయును. భక్తులకు దాసుడా హరి.

అతఁడు చిఱుత నాఁడె యాచార్య కులమున
వేడ్క వేద శాస్త్ర విద్య లభ్య
సించు చుండ నపుడు చెలువ! యిప్పటి పాండ్య
నృపతి పూర్వ వంశ్యుఁడే రొకండు.

వెఱ్ఱి శైవంబు ముదిరి మద్వినుతి వినఁడు
నతి యొనర్పఁడు మామక ప్రతిమలకును
హరుఁడె పరతత్త్వ మను

నట. ఇది విష్ణు వనిన మాట. శివస్య హృదయం విష్ణుః, విష్ణోశ్చ హృదయగ్ం శివః అని వేదము. శివుని హృదయము విష్ణువు, విష్ణువు యొక్క హృదయము శివుడు అని దాని యర్థము. శివ కేశవులకు భేదము లేదు. వా రిద్దరు పరతత్త్వ స్వరూపులు. వేద మయుండగు విష్ణువు తన మత ప్రచారము కొరకు తన హృదయ మయిన శివుని

మతమును పెట్టి శైవ మనినాడు. తన హృదయమును తాను నిందించు కొనిన హరి పెట్టి కాక యే మగును. ఆ కారణముచేతనే యామును నాచార్యుని వాదమునకు పిలిపించిన చోళ రాజును 'ఇప్పటి పాండ్య నృపతి పూర్వ వంశ్యుఁడే యొకండు' అని పాండ్యరాజుగా మార్చి వేసినాడు రాయలు. ఇది రాయల వారికి పాండ్య రాజుల మీఁద గల ద్వేషము. యామునాచార్యుడు చోళ మండలములోని వీరనారాయణ పుర నివాసి. తండ్రి ఈశ్వర ముని. తాత నాథముని. యామునాచార్యుని కాలమున చోళ రాజు స్థానమునందు అక్కియాళ్వారను పండితుడు కలడు. అతడు మహా విద్వాంసుడు. పండితుల నందరిని జయించి విద్వజ్జన కోలాహలు డను బిరుదము నొందెను. పండితుల యొద్దనుండి కప్పము గొను చుండెను. యామునాచార్యుడు గురువు నొద్ద పాఠము చదువు చుండ కోలాహలుడు తనకు చెల్లింప వలసిన సుంకము నిమ్మని యామునాచార్యుల గురువునకు నొక లేఖ వ్రాసి పంపెను. యామును డా లేఖ నంది కొనెను. దానిని చింపి పార వేసెను.

న వయం కవయ స్తు కేవలం, నవయం కేవల తంత్ర పారగాః
అపితు ప్రతివాది మస్తక, ప్రకటాటోప విపాటన క్షమాః

అని సమాధానము వ్రాసి పంపెను. కోలాహలునకు కోపము వచ్చినది. రాజున కా సంగతి నెరిగించెను. రాజు యామునాచార్యుని పిలిపించెను. కోలాహల యామునులకు వాగ్వాదము జరిగినది. ఇది అసలు కథ. రాయలవారు కావ్య స్వరూపమును దృష్టియం దుంచుకొని పై కథను చక్కగా మార్చిరి. పాండ్యరాజు శివ భక్తుడు.

శివ లింగముఁ దాల్చిన జన
నివహము లేమైనఁ జేయ నిది పాపము దా
నవుఁ గాదనఁ డా సమయము
నవు నను విప్రులకు యగ్రహారము లిచ్చున్.

అతఁడు రాజ్యంబు పాలించు నవసరమునఁ
దన వశంబైన యట్టి యత్యాముష్మి
గలుగు నల పుట్టరాని ముక్తా మణి వర
కులము మహేశ్వరుల కంథరలకుఁ దీత

ఇది స్వ మతాభిమానము. రాజు చర్యలు మనోహరముగా వర్ణింప బడినవి. పక్షపాతము గల వారియందు రాజుల వర్తనము లిట్లే యుండును. ఒక్క రాజులే కాదు. మానవ సహజ స్వభావ మిది. రాయలవారు లోక స్వభావము బాగుగా నెఱిగిన వ్యక్తి. ఇట్టి వర్తనము తన జీవితముయొక్క తోరణము. రాయలవారు విష్ణు భక్తుడు. అల్లసాని పెద్దన వైష్ణవుడు. మనుచరిత్రం బందుకొను వేళ పల్లకి తన కేలఁ బట్టి యెత్తినాడు. కవి గండపెండేరమున కీవె తగు దంచు పెద్దన పాదములకు తొడిగినాడు. రాజు లిట్లయి నప్పుడు ప్రజల సంగతి చెప్ప వలసిన దేమున్నది. యథా రాజా తథా ప్రజా. కావున

అప్పుడిచ్చకు లగు బ్రాహ్మణౌఘ మెల్ల
నాత్మ జని భూమి విడువలే కలిక భూతి
గర్హ్యముల నాన రుదురాక లిడ్డ సంది
సూత సంహిత లిటికించి చొరఁ దొడఁగిరి.

రాయలవారు పరులను వెక్కిరించుట యందును చాకచక్యము గలవాడు. అందరికి బ్రాహ్మణులులోకువ. ఎవ రన్నను ముందు వారి నందురు. దానికి కారణము వారి నమ్రత. పాండ్యరాజు కొలువున బ్రాహ్మణులు ఇచ్చకులట. మతము మార్చుకొని విభూతి రుద్రాక్షలు తాల్చిరట. అన్నియెకంట సూతసంహితలు చంక నిరికించుకొని రాజు కొలువు చొచ్చిరట. 'సంది నిరికించుకొని, గర్హ్యము నాన రుద్రాక్ష లిడి' ఈ రెండు పదములు రాయలవారికి శైవము నెడ గల యక్కసున్న

బయలు పరచు చున్నవి. 'వెఱ్ఱి శైవము ముదిరి' యనుటలోనే యీ విద్వేషము కనబడు చున్నది. అంత కంటె

శీలముఁ బట్టియు గంజా
హాలలు పాంశున భుజించు నధముల

ట శివ భక్తులు. రాయలవారి శైవ మత ద్వేషమున కీ పద్యము ప్రబల తార్కాణము. ఆయన వైష్ణవాభిమాన మట్టు లనిపించినది. ఈ మత ద్వేషమే యీ కథా కథనమున కిట్టి మార్పు కలిగింప పురి కొల్పినది. ఈ పద్యము లాలించిన ధూర్జటి యెంత కుమిలి యుండునో తెలియదు. కావుననే తన కావ్యమును రాయల కంకిత మీయ లేదు. కాళహస్తీశ్వరున కొసంగెను. రాయలు కన్నడ రాయడు. ఏమనిన నను.

రాయలవారిలో మూడు మూర్తులు

న్నవి. రాజకీయ, సారస్వత, వైష్ణవ మూర్తులు. రాయలు రాజనీతి వేత్త. శుక్ర, చాణక్య, కామందకి మొదలగు నర్థ శాస్త్రములందు పాండిత్యము కలవాడు. తన కాలమునందలి రాజకీయ పరిస్థితుల నను భవమునకు తెచ్చు కొనినవాడు. సునిశిత మగు దృష్టి కలవాడు. స్వానుభవములతో తన నీతి శాస్త్ర వైదుష్యమును జోడించి రాజ్య పరిపాలనా విధానమునం దుపయోగించెను. వైరి రాజులను జయిం చెను. సర్వ జనాదరణీయముగా రాజ్య పాలనము గావించెను. తురుష్కులకు తన కొలువున నుద్యోగము లొసంగెను. బౌద్ధులను జైనులను ఆదరించెను. పోర్చుగీసువారితో స్నేహము పాటించెను. రాజకీయముగా సర్వ మత సహనము కలవాడు. అందరి నేక దృష్టితో మన్నించెను. ప్రజలు సుఖించిరి. ఆ మహారాజు రాజకీ యానుభవము నకు యామునాచార్యుడు కుమారునకు బోధించిన నీతి యొక మచ్చు తునక.

కుడుపున నొక కడి దత్తెఁగినఁ
జెడఁ జూచుటె కాని పతికిఁ జెలియుం గలఁడే
యిడ నని విడువం జెల్లునె
నడప వలయు నేర్చి నట్లు నమ్మికయె కృపన్

ఇది రాయల రాజకీయ మూర్తి. ధర్మరాజును 'మెత్తనిపులి' అన్నాడు తిక్కన. అంతకంటె మించిన విలయాకారము రాయలలో కప్ప బడి యున్నది. కావుననే తిమ్మరుసు కన్నులు తీయించుట కలిగినది. అక్బరు మహారాజ నీతి వేత్త. అంతవాడు తురక రాజులలో నింకొకడు లేడు. సర్వ జన రంజన మాతని యాదర్శము. ప్రతాపసింగు చెల్లెలు బూంది ప్రభువు నిల్లాలగు పద్మినిని మానభంగము చేయ ప్రయత్నించెను. తన్నునెత్తి పెంచిన ఖాన్ ఖానును చంపించి వాని భార్యను నిఖా కట్టుకొనెను. ఇవి రాజకీయ స్వరూపములు. రాయలు సాహితీ సార్వభౌముడు. సంస్కృతాంధ్రములందు మిగుల పాండిత్యము గలవాడు. ఆయనకు నలంకారములందు మిక్కిలి ప్రీతి. ఈ సంగతి రాయలు విష్ణుచిత్తీయమునందు వాడిన యలంకారములు సాక్ష్యములు. దానికి తోడు

పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతిఁ బెంపెక్క-
రసికు లౌనన మదాలస చరిత్ర

యని సగర్వముగా చెప్పుకొనెను

భావ ధ్వని వ్యంగ్య సేవధి గాఁగఁ జె
ప్పితివి సత్యావధూ ప్రీణనమ్ము

అనునది తరువాతి సంగతి. వీనిని బట్టి రాయలు సకల లక్షణ విదు డగుట సత్యము. ఈ సీసములోని కృతు లన్నియు సంస్కృతములు. సంస్కృత సాహిత్యమునం దందె వేసిన చేయి రాయలు. గీర్వాణ

వాణితో నారంభించిన కవిత్వము తెలుగు చవి మరిగి విష్ణుచిత్తీయము రచించెను. ఉభయ భాషా కవి యనిపించు కొనెను. కవులు సౌంద ర్యోపాసకులు. వారి చిత్తములు రస మయములు. అతి మృదులములు సాహిత్య రంగమునందు వారి ప్రవృత్తులు జాతి మత భేదములను లక్ష్యము చేయవు. కవితా సౌందర్యములో పరమాణు వయి పరిభ్ర మించును. ఆనందించును. అభినుతించును. కావుననే రాయలు

స్తుత మతి యైన యాంధ్ర కవి ధూర్జటి పల్కుల కేల గల్గె నీ
యతులిత మాధురీ మహిమ

యని వీర శైవ మతావలంబి యగు ధూర్జటి కవితనుగూర్చి యబ్బుర పోయెను. తిమ్మన అద్వైతి. వాని కగ్రహారము లిచ్చెను. పెద్దన వైష్ణవుడు. వానిని పెద్ద పెట్టున గౌరవించెను. సాహిత్య సింహాస నాధిరూఢు డయి నప్పుడు రాయలకు సాహిత్య దృష్టియే కాని మత విద్వేషము లేదు. ఇది రాయలలో రెండవ మూర్తి. కావుననే రాయలు నిష్కాపట్య మగు చిత్త వృత్తితో పెద్దన పద్యము లను తన విష్ణుచిత్తీయమునందు గ్రహించెను. పెద్దనకంటె తాను రసవంత మగు కవిత వ్రాయ లేనని రాయ లెరుంగును. ఆ రచన లోని జిగి బిగువులు మార్దవము తన కవితయందుండ వని యా మహా రాజునకు తెలియును. పెద్దన చేసిన వర్ణనలను తాను చేయవలసి నప్పుడు వానిని తా నుపయోగించు కొనెను. ఇది రాయల వారి నిరతిశయ సాహితీ మూర్తి. ఇది మొదటి దానికి పన్నె పెట్టునది. మూడవది వైష్ణవము. అది స్వకీయము. పరులకు సంబంధించినది కాదు. పాలిత జనులతో గాని రాజకీయ ప్రవృత్తితో గాని సాహిత్య జగత్తుతో గాని సంబంధము లేనిది. రాయలు వైష్ణవమునందు పట్టుదల కలవాడు. అది ప్రకృతి జనుల మీద నుపయోగించి నపుడు తనకు వినాశము తెచ్చును. రామరాయలు హిందూ మతస్థుడు. మహమ్మదీయులను ద్వేషించెను. వారి మత గ్రంథములను మసీదు

లను నాశనము చేసెను. చివరకు తన వినాశమును తెచ్చుకొనెను. ఔరంగజేబు హిందూ మతమును ద్వేషించెను. దేవాలయములను నాశనము చేసెను. కడకు తాను నాశన మయ్యెను. అక్బరు అన్యమత సహనము వానిని సర్వజన మనోరంజకుని గావించినది. రాయలు తాను నమ్మిన వైష్ణవమును తా నభినుతించెను. అది లోక స్వభావము. ఆ దృష్టితో చూచి నపుడు శైవ మా రాజునకు వెఱ్ఱిగా కావచ్చును. జంగములు గంజా హోలలు సేవించువారు కావచ్చును. అది వాని యభిప్రాయము. దానిని కావ్య గతము గావించినాడు రాయలు. ఈ దృష్టి వహించి రాయలు శైవులను హింసింప లేదు. అది యింటిలోని సంగతి. స్వగతము వంటిది. తనకు మాత్రము సంబంధించినది. పరులకు సంబంధించునది కాదు. కావున రాయల వంటి మహారాజు జగ మొకడు లేడని పొగడ్త గనినాడు. ఈ ముమ్మూర్తుల యేక స్వరూపము రాయలు. దేని స్వభావము దానిదే. ఒక దానిలో నొకటి చొర నొల్లదు. విప్పిచి తీయుము చక్కగా పరిశోధించిన వారికి రాయలు ఆ మూడు మూర్తులతో కనిపించును. పాండ్యరాజు భార్య విష్ణు భక్తురాలు.

వింగడం బైనట్టి ముంగిట నెలకొన్న
బృందావనికి మ్రొక్కు వెట్టఁ దాన
దశమినాఁ డేక భుక్తముఁ జేసి యవలినాఁ
డొల్లు జాగరముతో నుండు నిట్లు
ద్వాదశి పోసిన ప్రొద్దు నిద్రఁ బోలుట
కల్కి పాడు మత్స్యాద్య కథలఁ ద్రోయు
సేనంపు మీనాక్షి గావింప దధినాథు
మఱునాడు కన్నను మనసు దనియ

నారజపు వన్నెఁ బతి నెల్ల కసుగు గూర్మి
నగుచుఁ నాభిఁ దుడిచి కప్పురపు నాభిఁ

బెట్టు నిట్టులు మద్భ క్తి పుట్టియును ని
జేను నెడ భ క్తి చెడదు మదిష్ట మగుట

పాత్ర పోషణము

ఇది రాజు దేవేరి వర్తనము. రాయలయందలి చతురత యీ పద్యము చాటు చున్నది. భారత నారీ మణికి భర్త మనస్సు నొవ్వ కుండ వర్తించుట స్వభావము. అది పతివ్రత లక్షణము. ఆ పాతివ్రత్య గుణము రాజ్ఞి వర్తనమునందు చిత్రింప బడినది. భర్త కడ కరుగు నెడ నుదిటి నాభిఁ దుడిచి కప్పురపు నాభి పెట్టు కొనునట. భర్త మనసు నొవ్వింపని రాణి యనువర్తనము ప్రదర్శిత మయినది. యామునుడు రాణిని దర్శించెను. రాజును విష్ణు భక్తి కలవానినిగాఁ జేతు ననెను. రాణి సంతసించెను.

గ్రీష్మ సమయ నిరుత్సాహ కేకి రమణి
నవ ఘన ధ్వని కలరు చందమున నలరి
యేకతపు నర్మ గోష్ఠిఁ బ్రాణేశుతోడ
నతని విధ మెఱిఁగింప నిట్టట్టు వడుచు

ఇది యుపమాలంకారము. ఇందు నుపమానము చక్కగా బొదగఁ బడినది. అందు విపుల మయిన భావము కలదు. ఇంత కాలము తన భర్తను విష్ణు భక్తునిగా జేయ గలవాడు కనిపింప లేదు. భర్త విష్ణు పరాఙ్ముఖత్వమునకు నామె మనస్సు పరితపించినది. నిరుత్సాహము చెందినది. కావున ఆమె గ్రీష్మ సమయ నిరుత్సాహ కేకి వలె నుండెను. యామునుని మాటలు నవ ఘన ధ్వని యైనది. ఆమె నలరించినది. రాణి పూర్వమునందలి మనస్తాపము ఇప్పటి యానందము కవి యీ యుపమానమునందు గర్భితము గావించెను. అట్లని యామె తొందర పడలేదు. ఏకాంత సమయమునకు నిరీక్షించినది.

ఆది యామిని సహాసమును తెలుపును. అందు నర్మగోష్ఠి వరకు నిరీక్షించినది. అందు మూలమున రాణి సమయజ్ఞత పరిస్ఫుటమగు చున్నది. అప్పుడు భర్తతో యామునాచార్యుని సంగతి నుడివినది. అతడిట్టిట్టయి నాడట. చక్కని వ్యావహారికము. ఆ మాట విని తబ్బిబ్బయినాడని భావము.

భూవల్లభ 'డిట్టిట్టా
తా వాదముఁ జేసి శివ మతంబు జయింపం
గా వచ్చెనో'

అనెను. వెనుక పద్యమును అట్టిట్టు పదుచుతో ముగించి తరువాత పద్యమును ఎట్టిట్టు అని మరల ద్విత్వ టకారముతో నారంభించుట కవి రచనా వైదగ్ధ్యము వెల్లడించు చున్నది. ఆ తబ్బిబ్బునకే యాశ్చర్యాగ్రము ఫలితము. అట్టిట్టు పదుట కారణము. ఎట్టెట్టా అనునది మనిలోని యాశ్చర్యమును నిరూపించు వాగ్రూపక కార్యము. తరువాతి వాక్యము రాజునకు శైవమునందు కల దృఢ విశ్వాసమును సగర్వముగా నిశ్వసించు చున్నది. ఇట్లు రాజ దంపతుల మనోవృత్తులు రాయల వారు రెండు పద్యములలో వెలయించెను. రాజు రాజసము రాణి వినయము బహు నిపుణముగా పదముల పొందికలో నుపమాన పదములో రాయ లిమిడ్చెను. రాణి వాసంపు దేవేరుల సమసదిర తెరింగిన మహారాజ కవి రాయలు. రాణిని రాణినిగా చిత్రింప గలిగెను. రాయలకు స్త్రీల యెడ గల గౌరవ మా పాత్ర పోషణయందు గోచరించు చున్నది. అది భారతీయ సంస్కృతికి ప్రతిబింబము. యామునాచార్యుడు వాదింప వచ్చెను. రాజు

పసిఁడి గచ్చుమర సోపానముల్ మూఁటఁ దుం
గతి విశాలితయుఁ జిత్రితయు నైన
సభ మహా మఘముపై శార్దూల చర్మకం
భావృతుల్ జటిలులు నైన జరత

మాహేశ్వరులు చుట్టిరా హార సంధి రు
ద్రాక్షాయుతముఁ దాల్చి యళిక భూతి
సురఁటి గొడ్డువల రాల నరుణాయ తాక్షుఁడై
కుఱు గద్దె బిల్లఁ బ్రకోష్ఠ మునిచి
సంది ముద్రిత పాణియందుఁ జెక్కాఁడి యా
గమములు వినుచు హేమము పొదివిన

యలఁతి రుదురాక గమి కుట్టులందు మెఱయ
వెలి దపారంబు మించ దువ్వలువఁ గప్పి
యడపమును వాఁడి వాలొక్క యతివ దాల్ప
ధౌర్య విం జామ రిడ నొప్పు పాండ్యుఁ గనియె

నట యాముకుడు. మనోహర మగు శిల్ప మీా పద్యమునం దున్నది. ఈ పద్యము చదువు నప్పుడు మూడు మెట్లు గల యున్నతము విశాలము నగు నరుగు, దాని మీాద శార్దూల చర్మము, దాని మీాద పలు రుద్రాక్షలు మెడయందు తాలిచి నొసట విభూతి ధరించి యెఱ్ఱని విశాల మగు నయనములు గలవాడయి కుఱు గద్దె బిల్ల మీాద మోచేయి నునిచి చేతిలో చెక్క నమర్చుకొని, బంగారు రుద్రాక్ష పోగులు, తెల్లని తలపాగ ధరించి దుప్పటము దాల్చి యున్న పాండ్య రాజు కనులకు చిత్రమునందు వలె నగుపించును. రాయ లీ రూప మును మొదట మనస్సునందు నూహించుకొని సముచిత పద సము దాయముతో నిచట చిత్రించినాడు. పాండ్యరాజు అరుణాయ తాక్షుడట. ఆయతము లనుటచేత మోము నందము, అరుణ మనుట చేత పౌరుష లక్షణము చిత్రింప బడినవి. అళిక భూతి సురఁటి గాడ్పుల రాలు చున్నదట. చక్కని పరిహాసము. బిల్లఁ బ్రకోష్ఠ మిడి పాణి యందు చెక్కాని ఆగమములు వినుచున్న రూప చిత్రములో రాజ సము చక్కగా ముద్రింప బడినది. మిగిలిన మాహేశ్వర చిహ్న

ములు సహజములు. రాయల పదములలో గల సారస్యము ప్రశం
సింప దగినది. నిరర్థక మగు పద మొకటియు నుండదు. రాజు

సంగతియె పోయి యినుమంత తింగనాన్పు
తత్త్వ నిర్ణయ వాదంబు దనకు నీవు
నోటి తీసియుఁ బట్టి పొమ్మురో యనంగ
లింగమును గట్టుకుడుగ పొలిఁగి నోడును

ను అన్నాడు. ఈ పద్య రచనా విధానము పరిశీలింప తగినది. చిన్న
చిన్న వాక్యములు. పదములు వ్యావహారికములు. 'ఇనుమంత
తింగనాన్పు', 'పొమ్మురో యనంగ', 'ఎలిఁగి నోడును'. యామునుడు
చిన్నవాడు. రాజు అనుభవశాలి. వయసు ముదిరిన వాడు. యామునుని
మాటగానే వానికి నవ్వు వచ్చి యుండును. అతడు పై విధముగా
నుడివెను. యామునుడు బ్రహ్మచారి

అతఁడు న్యాగ కృత్తి పెళ పెళ యనఁగ బసుపు
నోటి కట్టిన మాసముగఁ గోల నెగయఁ
బ్రాంజలి వినీతుఁడై విస్మయం బడంచు
నర్థ మూర్తాసనత నిట్టు లనియెఁ బతికి

యామునుని బ్రహ్మచారిత్వము వినయము చక్కగా వర్ణింప బడినది.
అతడు

పంటి మౌనము గాని మ్మా ప్రోర్థివేంద్ర
యుద్ధులను విగ్రహాస్థాన మొదవ నేని
యున్న తెచ్చిన విద్యాంశముఁ దెసఁగ నలవ
కల్ల గావింప వలయు నట్టి చేయు

యనినాడు. రాయలవారి కవితలో ప్రసన్నత లేదని కొందరి భావము. ఈ పద్యములు ప్రసాద గుణము కలిగి యుండ లేదని యెవ రన గలరు. రాయల కవితలో ప్రసాద గుణ మున్నది. ఓడుటకు నిగ్రహ స్థాన మనియు, సగము లేచి యనుటకు అర్థముక్తాసనత యనియు, సంగతియె యని యు క్రమా యనుటకును వింత వింతలుగా నందందు వాడు చుండును. అవి యర్థము చేసికొనుటకు కొంచె మాలోచన కవిత్వానుభవము భాషానుభవ ముండ వలయును. అది లేనివానికి క్లిష్టముగా నుండును. వాని కవిత యందు వింత పదము లుండును. వింగడము, నిగ్గు, భాగసి, పాటు టక్కులు, తుంగితము, విశాలితము, బిల్లు, కుట్టులు, తపారము మొదలగునవి. యామునుడు వాదులను జయించెను. రా జర్థ రాజ్య మిచ్చెను. తాను విష్ణు భక్తు డయ్యెను. తన చెల్లెలిని యామునా చార్యున కిచ్చి పరిణయము గావించెను. ఇది రాయలు చేసిన మార్పు. రాయలు వర్ణ సాంకర్య మొనర్చినా డని వాదము. వివాహ సాంకర్య వృత్తి సాంకర్యమును చూపించి తన సంస్కారగా భిమానము వెలిబుచ్చుటకే కవి అసలు కథ నిట్లు మార్పు చేసె నని వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రిగారు నుడివిరి. క్షత్రియ కన్యలను వివాహ మాడుటయు శస్త్రాస్త్ర విద్యా నిపుణులయి రాజ్య పాలనము గావించుటయు బ్రాహ్మణుల కనాది నుండియు వచ్చుచున్న యాచారము. పరశురాముడు రణ విద్య నభ్యసించి క్షత్రియులను బరిమార్చెను. ద్రోణాశ్వత్థామలు మహావీరులు. చరిత్ర కాలమున శృంగి వంశీయు లయిన పుష్యమిత్రుడు అగ్నిమిత్రుడు సార్వభౌములు. మగధ రాజ్యము పరిపాలించి యవన రాజుల నోడించిరి. ఇంక వివాహము లందుమా పెక్కు దృష్టాంతములు కలవు. అగస్త్యుడు లోపాముద్రను పరిణయ మయ్యెను. ఆమె క్షత్రియ కన్యక. చ్యవనుడు సుకన్యను వివాహ మాడెను. ఆమె క్షత్రియ యువతి. చరిత్రకాలమున అగ్నిమిత్రుడు మాళవ రాజు కూతును పెండిలి యాడెను. యామునుడు పాండ్యరాజు చెల్లెలిని పరిణయం బయి శస్త్ర

విద్య నభ్యసించి వైరుల జయించుటలో రాయ లొనరించిన సాంకర్య మేమియు లేదు. పైగా రాయల సర్వ మత కుల సమత్వము మానవు లందరు నేక రూపులను వేద విహిత సంప్రదాయమును ప్రదర్శించెను. యామునాచార్యుడు దండయాత్రకు పో దలంచెను. వర్ష కాలము వచ్చినది. దానిని రాయలు అరువది పద్యములలో వర్ణించెను. ఇంత విస్తరించి కావ్యములలో ఋతు వర్ణనము గావించినవా రింకొకరు లేరు. పద్యము లన్నియు రాయల లోకానుభవము ప్రకృతి పరిశీలనా స్వభావము వ్యక్త పరచు చున్నవి. రాజ సౌధములం దుండి సుఖ భోగము లనుభవించుచు వర్ష శీతాతపముల నెఱుంగక యుండు రాజ కులాలంకారు డగు రాయలు ఇట్లు వర్ణింప గలుగుట చాల వింతగా తోచును. కాని రాయల జీవితము చక్కగా విమర్శించు కొన గలవారికి అతుల పరాక్రమ శాస్త్ర పాండిత్య లోకానుభవముల మూటిని కలిపి బ్రహ్మ అప్రతిహత ప్రతిభా సంపన్నునిగా సృష్టించిన ప్రత్యేక మూర్తి రాయలు యని స్ఫురించును.

ఇలకు డిగ్గి చుట్టి చుట్టి దుమ్మెత్తి యెగసి
పోయి తమ ముంచు సుడిగాలి పుష్కరముల
గడలి నీ రభ్ర కలభము ల్గ్రోలె ధరణి
నభ్ర కరి శిశు విది గాంచి నట్టి కరణి

ఇందు రూప కోత్ప్రేక్షాలంకారముల సాంకర్యము కలదు. రాయల వారికి గజ స్వభావములను గురించిన యనుభవము వర్షము కురియుటకు ముందు వీచు సుడిగాలిని గురించిన పరిజ్ఞానము ఈ పద్యము నందు ద్యోతక మగు చున్నది. సుడిగాలివలన మిన్నంట దుమ్మెగసి మేఘములు కలయ కూడి వర్షించుట ప్రకృతి స్వభావము. తొండముతో దుమ్మెగయ చల్లుకొనుటయు నీటిని పీల్చి చిమ్ముటయు నేనుగుల కొక వినోదము వాని కది యొక యాట. రాయ లవి చక్కగా.

పరిశీలించి రెండనుభవములను జత కూర్చి యీ పద్యమును వ్రాసెను. ఇంతే కాదు

కృత పయః పాన నవ మేఘ పృథుకములకు
రాలె నొయ్యన వడగండ్ల పాల పండ్లు
మఱి బలాకా ద్విజాళి సంప్రాప్తి కలిగెఁ
బెరుఁగఁ బెరుగంగ ధ్వనియు గంభీర మయ్యె

ఇందు శ్లేషానుప్రాణిత రూపకాలంకారము కలదు. పసి పిల్లలకు పాల పళ్లు ముందు వచ్చును. అవి యూడి పోయి మరల గట్టి పండ్లు వచ్చును. అప్పుడు వారికి పరిస్ఫుట మయిన గంభీర ధ్వని మాటలలో క్రమముగా వృద్ధి పొందును. మేఘములు మొదట తొలకరి వాన సమయమున వడగండ్లు రాల్చును. అవి పోయి మేఘములు క్రమ క్రమముగా వృద్ధి పొంది ఉరుములతో వర్షించును. ఆ కాలమున కొంగలు బారులు కట్టి గగనమున నెగురు చుండును. ఇది మేఘముల స్వభావము. అది పిల్లల విధానము.

మొగిలుపై చీఁకటులు నెక్కు జిగి మెఱుఁగులఁ
బగలు రాతిరి రాతిరి పగలు చేసె
సకలమును నిద్ర పుచ్చు కేశవుని నిద్ర
పుచ్చు ఘనునకు నిట్టి దద్భుతమె తలఁప

యథా సంఖ్య అర్థాపత్తి యలంకారము లిందు గలవు. విష్ణువు వర్షా కాలమున యోగ నిద్రయం దుండుట శాస్త్ర విదితము. ఇట్టి రాయల వారి శాస్త్ర ప్రకృతి స్వభావ పరిజ్ఞానములను దెలుపు పద్యములు వర్ష కాల వర్ణనమునందు చాల గలవు. తరువాత శరదృతు వర్ణనము కలదు, ఇది నలుబది యైదు పద్యములలో ముగించ బడినది.

రాయలు వర్ణన ప్రియుడు. అలంకార సమాసక్తుడు. రాజులు సంపూర్ణముగా నైశ్వర్యాని నయిన ననుభవించిన కాని తృప్తి పడరు. అనుభవించిన యానందము చివరి వరకు వర్ణించి చెప్పుట వారి యుత్సాహము. అది విద్వాంసు డగు కవి యలంకార సహితముగా సొంపులు దిద్ది క్రొత్త తీర్పులు వెలయించి ప్రదర్శించు చుండును. కావున రాయలవారి వర్ణనలు విపులము లయి అలంకార సహితము లయి యుండుటలో వింత లేదు. అందు రాయలవారి యలంకారముల దిద్దుబడి యప్రతిమాన మయినది. అతడు సాహితీ సార్వభౌముడు. రాజ సార్వభౌముడు. వింత వింతలయి చిరంతనము లయిన శబ్ద జాతులను వెదకి వెదకి యలంకారములందు వాడును. కావున పద్యములు చదివిన వెంటనే భావములు స్ఫురణకు రావు. దానికి తోడు రాజునకు సంస్కృత భాషా పరిచయ మెక్కువ. అమరము రసనాగ్రమున నున్నది. నూతన ప్రియులు రాజులు. ప్రాతలు వారికి రోతలు. క్రొత్తల మీద మనసు పారు చుండును. కావున క్రొత్త క్రొత్త పదములు వాడు చుండును. అందు మూలమున పద్య రచన నన్నయ శ్రీనాథాదుల పద్య రచన వలె కాక కొంత అన్వయములో తడబాటు కలిగించును. ఆ కారణమున ప్రసాద గుణము తరిగి నట్లు లుండును. ఇవన్నియు చేరి రాయల కైత నారికేళ పాక మనిపించును. ఆ మహారాజు కవితలో సంస్కృత పాండిత్య ప్రకర్ష యధికముగా గోచరించును. అది సాహితీ సహజ స్వభావ గుణములను కప్పి పుచ్చినది. ఇది రాయల కవితలో నిమిడి యున్న రహస్యము. కవిత కవి స్వభావానుగత మయి యుండును. రాయలకు అనుభవముతో పాటు భావనా శక్తి మెండు. అది పాండిత్య ప్రకర్షణాను తోడు చేసికొని సముచిత పదముల నవలంబనముతో పద్యమునందు ఆవతరించును. గోదా దేవి యౌవనవతి యైనది. ఆమె కనులు వర్ణించినాడు రాయలు.

నవ వయ స్సీధు మదముచే శ్రవణ కూప
ములఁ బడెడు శంక నలువ చాపలము లుడుగ
నిడిన శృంఖల లనఁ గాటు కిడిన దీర్ఘ
పక్ష్మ రేఖలఁ గనుదోయి పడఁతి కలరు

నట. ఈ వర్ణన క్రొత్తది. పూర్వ కవుల గ్రంథములందు కనులను వర్ణించిన పద్యములు పెక్కు కలవు. ఇట్టి వినూతన భావము కని పించదు. ఇది రాయల భావనానుభవముల పరిపక్వ ఫలము. ఏనులు యౌవన ప్రాదుర్భావముచేత మదించి నపుడు కనులనుండి సీధు వను మద మూరు చుండును. ఆ మద జలము కనులయందు చూపుల నరికట్టును. అప్పుడు వానిని విడిచినచో దారి కనబడక తూలి నూతులను గోతులను పడును. ఆ కాలమునందు మావటి వాండ్రు వానిని గొలు సులతో నిటు నటు పోకుండ కట్టి యుంచుదురు. రాయలకు ఏనుల స్వభావము అనుభవమునం దున్నది. ఆ యనుభవము వినూతన భావనా శక్తికి నుద్బోధక మయినది. స్త్రీలకు యౌవ నాతిశ యము మద్యము వంటిది. చెవులను నూతులలో బడు నను సందే హముచేత వాని చాంచల్య మరికట్టుటకు చుట్టు దట్టములగు కనురెప్పల మీఁది వెంట్రుకల బారులను గొలుసులచేత కట్టివేయబడి నవా యన్నటుల గోదాదేవి కాటుక యిడిన కను లున్నవట. మద్యము త్రాగి నపు డటు నిటు తూగు లాడుట స్వభావము. కనులు యౌవన మను మద్యము త్రాగుటచే నతి చంచలము లయినవి. అందు మూల మున దూగి తూగి పోయి చెవు లను నూతులలో పడు నని భయము. ఆ కారణముచేత నవి కనురెప్ప వెండ్రుకల బారు లను గొలుసుల చేత కట్టివేయ బడినవట. గోదాదేవి కనులు యౌవ నోదయముచేత చప లము లయి చెవుల వరకు వ్యాపించి యుండె నని ఫలితార్థము. ఈ పద్యమునందు రూప కానుప్రాణిత మయిన యుత్ప్రేక్షాలంకారము కలదు. సీధు వను శబ్దమునకు మద్య మనియు నేనుగు కంట కారు

మదవననియు శ్లేష. రెండవ యర్థమునం దుపమానముచేత గజ మను
నది వ్యంజిత మగు చున్నది. కావున ఇందు కనులు మద గజములకు
పోల్చ బడినవి. అందువలన నవి చాల నిడివి కలవని భావము.
యౌవనము సింధువునకు పోల్చ బడినది. ఈ పద్యమునందు కనులు
మద గజములను పోల్చి చెప్పుట అసమంజస మని కొందరు పండితుల
యభిప్రాయము. యౌవన సింధువు పక్ష్మల శృంఖలముల మాత్రము
ఇందు ప్రధానముగా గ్రహింప వలయును. కనుల నేస్తులకు పోల్చి
చెప్పినను విరివితనమును మాత్రము గ్రహింప వలయును. ఈ పక్షము
నందు ఉపమాన మగు మదగజము దోషము కాదు. ఉపమానోపమే
యముల సాధర్మ్యము మాత్రము గ్రహింప వలెను. ఇది రాయల
పాండిత్య ప్రకర్ష. అది శ్లేషార్థక మయిన సింధు శబ్ద మవలంబనముగా
గాని పద్యము వినూతన మగు విన్యాసము, గంభీర భావము, గలిగి
గోచరించు చున్నది. దీనికి మూలము అలసాని వారి అంగజు డాన
తిచ్చె యను పద్యములో గలదు. ఇదే రాయలం దున్న ప్రతిభ. ఇట్టి
ప్రతిభను వెలుగించు పద్యములు వాని వర్ణనలందు చాల కలవు.
గోదాదేవి రూపమును తెలిపి తీర నాపాద మస్తకము ముప్పది పద్య
ములలో వర్ణించెను. విష్ణుచిత్తీయ కావ్యమునకు నాయకురాలు
గోదాదేవి. ఆమె రంగనియందు భక్తి కలది. వానిని శ్రీకృష్ణుని
గాను తాను గోపిక గాను సేవించి తరించినది. ఆమె కవయిత్రి.
గాయకురాలు. రంగని భర్తగా వరించిన పతివ్రత. అంతే కాదు
[illegible]. రంగధాముని పయి పాశురములను రచించి
నది. వానిని పాడి తన కంఠ మాధుర్యముచే తన భక్తి వైభవముచేతను
జనుల మెప్పు సంపాదించినది. ఈ సంగతులను మనస్సు నందుంచుకొని

కనుల ద[illegible] సంగీ
తమున నగుమ మంద్ర మధ్య తార త్రిస్థా
నములకుఁ దీర్చిన రేఖల
క్రమ మగు రేఖాత్రయమునఁ గంఠం బమరున్

అని గోదాదేవి కంఠమును వర్ణించెను. ఇందు ఉత్ప్రేక్షాలంకారము కలదు. మంద్ర మధ్యమ తారలు సంగీత శాస్త్రమందు స్థాయి భేదములు మంద్రస్తు గంభీరే తారోఽత్యుచ్చె త్రయ స్త్రిషు, విలంబితం ద్రుతం మధ్యం అని అమరము. ఈ మూడు స్థాయిలకు మూడు స్థానములమర్చి తీర్చిన రేఖలా యను నటుల కంఠమున మూడు రేఖ లున్నవట. ఇందు మూలమున గోదాదేవి గాన కళా వైదుష్యము ద్యోతక మగుచున్నది. మరియు కంఠము శంఖమును బోలి మూడు రేఖ లుండుట పతివ్రత లక్షణము.

యస్యా స్తిస్రో గళే రేఖా
దృశ్యన్తే సా పతివ్రతా

అని సాముద్రికము. పై పద్యము వలన గోదాదేవి మహాగాన కళా కోవిద యనియు పతివ్రత యనియు ధ్వనితము. పతివ్రతగా చెప్పుటచేత ఆమె పూర్వ జన్మయందు భూదేవి యని గోచర మగుచున్నది. ఇది అలంకార కృత వస్తు ధ్వని. ఇట్టి పద్యములతో గోదాదేవి స్వరూప గుణ వర్ణనములు చేయ బడినవి. రాయలవారు చిన్న పద్యములలో నతి గంభీర భావములు గల యలంకార సహితములగు వర్ణనల నిమిడించ గలడు.

వృత రఘూత్తమ శాప మొక్కింత విడిచి
విడిచి కడకేఁగ నప్పు డప్పుడ కవిసెడు
చక్ర యుగ మన జొమ్మెయ్యా నాక్రమించి
కొమిరె చన్నులు పృథు చూచుకముల నమరె.

శ్రీరాముడు సీతా వియోగ మనుభవించు నెడ చక్రవాకములకు రేలు వియోగ మెుదవుగాత మని శపించుట పురాణ ప్రసిద్ధము. పై

పద్యమునందు ఉత్ప్రేక్ష కలదు. రాయలవారికి ఉత్ప్రేక్షాలంకారము లన మిగుల ప్రీతి. దానిని చాల చోటులందు ప్రయోగము చేసియు ప్రత్యేకముగాను వాడెను. గోదాదేవి విష్ణువునందు వలపు గలదైనది. వారిని భక్తితో సేవించినది. చివరి రెండాశ్వాసములందు భక్తి సంయుతం బగు శృంగారము వర్ణింప బడినది. కావున అందలి రసము

మధుర భక్తి.

ఇందు విరి వియోగము.

ఆ నవలా యొలంతి పసుపాడి దుకూలముఁ దాల్చి గుబ్బ చన్
గోనలఁ దాపు లుప్పతిలఁ గుంకుమ తేటల నిగ్గు దేఱఁ గ
ప్రానన నాభిఁ దీర్చి పిత్ప్ర బద్ధ లతాంతము లర్థిఁ గొప్పునం
బూని నిముసింత సే పునిచి పుచ్చి

కాపు వాడ నీవ మిక్కింది ప్రశ్నలు గూడ నునుచు చుండును. ఆమె చెలికత్తెలు వారిని గురించి పాటలు పాడు చుందురు. ఆమె

మున్ను పాడిన వారి చందము
లే పాడిగఁ దలఁప వచ్చు నితఁ డే నతులం
గా పాడినాఁ డనుఁగ
ప్రాపాడినఁ దన్ను నలఁచి కోయ్యలులారా ?

కాను సుర మూని స్నప తనుల్ దాల్చి యుకటు
కాబుసి రతి నుతీంచు కంటు నట్టు
గంటయును వట్టు దాసరిగాఁడు కిరియు
నాగయు నై పోవృుటయు మాది దను యుగంబు.

చెలువము దాల్చి తన్గవయఁ జేరిన రాగిణి రావణ స్వసను

ఒల్లఁ బొమ్మన్నఁ బోదె తా నుల్లసముల
నేఁప నది రక్కసియ యాట నెగ్గ వలచి
స్త్రీలు దలవంపఁ దాన వచ్చె నది చాల
కాఁడు దాని బజీతు సేయంగ నగునె

బజీతు సేయు చక్కని వ్యావహారిక పదము.

తనకు నందఱుఁ గూర్ప బృందావనమున
నొకతె రతిఁ దేల్చి కాఁక నొండొకతెఁ బ్రేల్చి
యంత రాధకు మేలువాఁడై మురారి
యెల్ల సతులకు నుడుకే యిడండె

అని త్రపా భరంబున నర్మగర్భంబుగా నుపాలంభించినది. హరిని దెప్పినది. ఇది బిబ్బోకమను శృంగార చేష్ట

వరుని కథయం దనాదర
మరయఁగ బిబ్బోక మయ్యె

అని నరస భూపాలీయము

స్త్రీలు భర్తల యపరాధములను గుర్తింతురు. వారిని సూటి పోటి మాటలచేత దెప్పు చుందురు. అవి పూలకంటె మెత్తగా నుండును. శూలములకంటె పదునుగా నుండును. వానిలో సరసత పరిహాసము లిమిడి యుండును. అవి రసికుల కనుభవ నీయములు. మనోజ్ఞములు. ఆ స్త్రీ సహజము లగు నుపాలంభ గర్భితము లయిన చతురాలాపములు గోదాదేవి పలుకులలో నన లెత్తి గుమాళించు చున్నవి. రాయలు దక్షిణ నాయకుడు. ముగ్గురు దేవేరులతో కాపురము చేసిన రసికు డగు మహారాజు. ఆయన కీర్తి వెన్నియో యనుభవము

నం దున్నవి. వానిని రాణుల ముఖము నందుండి విని యుండును. అవి గోదాదేవి నోట పలికించెను. చెలికత్తెలు ఆమె వల పెరింగి

ఎవ్వరు నట్లపో నెరసు లెన్నక మానరు ప్రాణ భర్తలన్
దవ్వుల నున్నఁ గాఁక కతన స్మృతి వారలు వశ్యులైనఁ దా
రెవ్వరి నొల్ల కొక్కటయి యిందుఁడు చంద్రుఁ డటంద్రు బోటి దా
నివ్వల దేరకత్తె యగు నిట్టివి నీ తల వేగనే చెలీ!

అని సమాధానము చెప్పిరి. తేరకత్తె, తలవేగు, ఇట్టి వ్యావహారికము లీ పద్యములలో చాల కలవు. అవి యన్నియు స్త్రీలనోట వెడలునవి. గోదాదేవికి వలపు వలని కాక మిక్కుట మయినది. ఆమె యభిమానవతి. తాను పడు పరితాపము లోలోన నడంచు కొనును. చెలులకు చెప్పదు. ఈ సందర్భమున రాయలవారు మిగిలిన కవుల వలె వియోగ తాపమును వర్ణింప లేదు. రాయలు మహారాజకవి, వాని సంబంధము మహారాజ పుత్రికలతో. వా రాగర్భ శ్రీమంతులు. రాణి వాసములందు పుట్టి పెరిగినవారు. సహనము మనోగోపనము వారి సహజ గుణములు. అవి చక్కగా గ్రహించు కొనిన వాడా మహారాజు. ఆ ప్రకృతిని గోదాదేవి యందు చూపించెను. ద్రవిడ భాషయందు ఆమె పాశురములను, కావ్యమును చదివినవారు గోదాదేవి రాజసమును గుర్తించ గలరు. రాయలు వాని నన్నిటిని చదివినవాడు. గోదాదేవి పాత్ర యందు దా రాజసము, మనోగోపనము ఏకాంతానుతాపము చక్కగా పరిణమించెను. దానికి రాయలు రాణివాసంపు పరిచయము సహకారి యైనది. ఆమెను విష్ణుపు రాణివాసంపు దేవేరిగా తీర్చి దిద్దెను. ఈ కథ ఇంకొక కవి రచించినచో నీ రాణివాసంపు బిగువు ఉండెడిది కాదు. లోకముతో పాటుగా నుండెడిది. అదియే ఉత్తము లయిన మహారాజ కవులకు సామాన్య కవులకు గల భేదము. అదియే గోదాదేవి కథలో గోచరించును. ఆమెను భక్తి పూరితురాలుగా

త్రిలోకాధినేతయు పరతత్త్వ స్వరూపుడు నగు హరి దేవేరిగాను ప్రతి ష్ఠించెను. ఆమె వియోగ పరితాపమును చెలికత్తెల సంభాషణ రూప మున నాటకము నందు చూళికాదుల వలె చెప్పించెను. ఇది క్రొత్త పోకడ. ఇతర కావ్యము లందు వలె మన్మథాది దూషణలు చూనిపించ లేదు. అందుండి రెండు పద్యములు

ఎఱుఁగరుగా యొకద్భుతము నీ చెలి దీర్ఘికఁ దీరమాడ నా
యఱుతఁ దగిల్చి పోవుఁ దన హారము వోయిన నేను పోవుదున్
మఱువక వెంటఁ బోవ జల మగ్నతనా నది సున్న మైనఁ దాఁ
గఱకటి పెట్టి సొమ్మడుగుఁ గాని నిజార్తి యెఱుంగ దేమియున్

అది అతిశయోక్తి. ముత్యములు వేడి చేసి నీరు చల్లిన సున్న మగును. అతను తాపముచేతఁ గాలిన ముత్యాల హారము దీర్ఘికా జలముచేత పొడి పొడి యైనది. ఇది యార్తి యను సంచారీ భావము. హృదయమందలి తాపం బినుమడియై వెలిఁ బర్విన ననయముఁ దను పీడ యార్తి యగు నని కావ్యాలంకార సంగ్రహము

అనినన్ స్రగ్విణి వల్కెఁ దన్నుఁ జెలులారా! నే లతాడోలఁ జి
క్కన నూఁపం దెగి వ్రాల దీని చను ప్రేంకం బే క్రియం దాల్తునో
యని పట్టం దిన మధ్య మార్క రుచి ఖద్యన్మంజరు ల్వోని వా
డిన పాలిండ్లను బెండు బొమ్మ గతి నుండెన్ సందిటం జుల్కనై

తాప జ్వరమువలని బిగువు తరిగి పాలిండ్లు వాడి వత్తలయి తేలిక లగుట సహజము. ఇది యరతి లేక తాపము. గోదాదేవి రాత్రులం దొంటి పాటున తనలో

అక్కట రాధ నీకుఁ దగవా మగవారల నత్త మామలం
దక్క ముకుంద వేణు కల నాదపు టీలకు లేటి మొత్తమై

త్రెక్కొనను కాకచే నడికిరే లరుదెంచిన గోపి కావళిన్
బొక్కఁగఁ జేసి త ద్రుచిర భోగము గుత్తగ నీవ కైకొనన్

అని యిట్లు పలు విధముల హరిని గురించి తలంచును. చెలికత్తెలు గోదాదేవి పూర్వ జన్మయందు సత్యభామ యనియు దామ ఉరగ కన్యల మనియుఁ దెలిపిరి. ఆమెకు వలపు మరింత యగ్గల మయినది. ఆమె చెలిమి కత్తెల బోధ లనుసరించి యనుదినము రంగధాముని భజించు చుండెను.

బోటి కట్టిన చెంగల్వ పూవు బెత్తుఁ
దగు పరిణ తోరు కదళి మంజరియుఁ గొనుచుఁ
బోయి గుడి నంబి విజనంబుఁ జేయఁ జొచ్చి
మ్రొక్కి వేదికఁ బలు వన్నె ముగ్గు వెట్టి

విజనంబుచేసి నాడట గుడి నంబి. అది యామెయందు గల గౌరవము. గోదాదేవి ఆత్మాభిమానము వెలయించు పదము. ఈ రాజసము రాయలు గోదాదేవియందు తుది వరకు పోషించెను.

చెలువ గర్భ గృహ ప్రదక్షిణముఁ జేసి
వినతయై మూళి శఠకోపమును ధరించి
చరణ తీర్థము గొని తత్ప్రసాద లబ్ధ
మయిన మాల్యముఁ దాల్చి గేహమున కరుగు

ఇది యామె భక్తి. అంతలో వసంత ఋతువు వచ్చినది. దానిని నలుబది యెనిమిది పద్యములలో నతి దీర్ఘముగా వర్ణించి నాడు రాయలు. ఆ సమయమున

వెలఁది కతి తాపం బయ్యె విరుల పాన్పు
మును తదంఘ్రి హతాది భర్త్సనలు గన్న

తరులఁ బొడమిన పూఁటట దన కొసఁగునె
పొంచి తరి వేచి మిగుల నొప్పించుఁ గాక

ఇది కావ్య లింగాలంకారము. ఇందు రాయల ఆత్మ రక్షణయందలి జాగరూకతను తెల్పు పద్యము. తన వలన శిక్షింప బడిన వారు సమయమునకు వేచి యుండి తన్ను నొప్పింతు రను జ్ఞానము రాయలకు గలదు. కావున తగు జాగరూకత కలవాడయి వర్తించెను. ఈ విజ్ఞానము గోదా దేవి వియోగ తాపమున కంట కట్టెను. స్త్రీల కాలి తాపుల చేత చెట్లు పుష్పించును. అవి వానికి దోహదము. వానివలన పొడమిన పూలు ఆమెకు మిగుల బాధను కలిగించినవి.

శ్రీపతి మీఁది గీతముల ప్రేమ విపంచిక నంటఁ బాణి సం
తాపము సోఁకి మెట్లు మయినంబు గరంగిన డించి పాడు నా
లాపినిఁ దాల్చి పెన్నెమటల న్మతి తంత్రులు జజ్జరిల్లఁ గాలా
లాపిని దాన పాడును గళంబును గద్గద మైన మాన్పడున్

గోదా దేవి నానాటఁ గృశించి పోవు చుండెను. విష్ణుచిత్తున కామె మనో వేదనము తెలియదు. అతడు మిగుల ఛాందసుడు. స్త్రీల యంతరంగము తెలియనివాడు. గోదా దేవి చర్యలు వాని కర్థము కాలేదు. అది యొక వ్రత మని తలంచెను. స్వామికి కూతురు స్థితి నివేదించెను. ఈ సందర్భమున కవి విష్ణుచిత్తుని యమాయికత్వము చక్కగా ప్రదర్శించెను. రాయలవారి కావ్యమునందు శకుంతలా పరిణయము మనుచరిత్రలందు వలె నొక మన్మథ దూషణ గాని చంద్ర దూషణగాని గోదా దేవి నోట వెడల నీయ లేదు. రాయలవా రీ విషయమున తన యూహను వినియోగించి గోదా దేవి పాత్రను చక్కగా పోషించెను. ఆమె పూర్వ జన్మయందు భూదేవి. విశ్వంభర. విష్ణువున కిల్లాలు. ఆయనయందు నిరంతర మగు భక్తి

తాత్పర్యములు గలది. సత్యభామయై జనన మంది నపుడు శ్రీకృష్ణుని తన చేతి కీలు బొమ్మ గావించు కొని వాని యనురాగ మంతయుఁ జూర గొనినది. ఇప్పు డా హరి వియోగము సహించ లేక పోయినది. తీవ్ర మగు పరితాపము పొందినది. ఆ వేడిమికి తబ్బి బ్బయినది గోదా దేవి. ఏ మయిన నామె యభిమానము గల యాడుది. తన చెలికత్తెల కైన తన పరితాపము తెలియ నీయ లేదు. తాను చెప్ప లేదు. దానిని లోలోన భరించినది. రంగనాయకుని దిన దినము సేవించి నది. అతడు భక్త పరాధీను డని యామె యెరుఁగును. చెలులు బోధించిరి. గాన కళా విలాసమున నా వాసు దేవుని మీఁద గీతము లాలపించినది. ఆ రివలన చిక్కి శల్య మయినది. రాయలవారు గోదా దేవియందు నీటిలోని ప్రతిబింబము వలె పతివ్రతలగు యువతుల గుణ స్వభావములను గోచరింప చేసినాడు. ఆ పతి భక్తి నిరంత రతయందు చంద్ర దూష ణాదులకు తావు లేదు. హరి కరుణా రస సిద్ధికొరకు నిరీక్షించుట ఆమె పని యైనది. అతనిని నారాధించి దానిని పొంద వలయును. తద్దేశ నియమములో కాలము గడిపినది గోదా దేవి. విష్ణుచిత్తు డమాయికుడు. వాని కా సంగతి తెలియదు. అది యొక తపం బని తలంచెను. తా ననుదినము పూజించు స్వామికి కూతు నవస్థ నివేదించెను. ఆ స్వామి యాలించి విష్ణుచిత్తునకు మాల దాసరి కథ నుడివెను. అందు గాన మహిమను నిరూపించెను. విష్ణువు గీతి ప్రియుడు. తన్ను గాన కళా విశేషముచేత గోదా దేవి సేవించుట యెరిగించెను. ఆమెను శ్రీరంగమునకు తీసికొని పొమ్మని యాన తిచ్చెను.

మాల దాసరి కథ

వరాహ పురాణములోనిది. వరాహ భూదేవీ సంవాదములో

జాగరేతు విశాలాక్షి! జానతో వా ప్యజానతః
యో మే ప్రగాయతే గీతం మమ భక్త్యా వ్యవస్థితః

76)

> యావంతి త్వత్పురా ణ్యత్ర గీయమానే యశస్విని
> తావ ద్వర్ష సహస్రాణి స్వర్గ లోకే మహీయతే

అని యున్నది. ఇట్టి గాన మహిమను దెలుపుటకు మాల దాసరి కథ వరాహ హరి భూదేవితో చెప్పెను. ఆమె విష్ణుచిత్తుని కూతురయి జన్మించినది. గోపికలు కాత్యాయనీ వ్రతము నాచరించి రని వినినది గోదాదేవి. ఆమె ధనుర్మాసమునందు స్నానము చేసి ద్రావిడ భాషలో దినమున కొక్క పాశురము రచించి వటపత్ర శాయిని ముప్పది దినములు ముప్పది పాటలతో సేవించినది. హరి కరుణను సంపాదించి వానిని పరిణయ మాడినది. రాయలవారు మాలదాసరి కథ యథామూలముగా విరచించిరి. సోమశర్మ యజ్ఞమున శూల దోషముచే మరణించి బ్రహ్మ రాక్షసు డైనట్లు మూలమునం దున్నది. దానిని మార్చినాడు రాయలు. చండాల బ్రహ్మరక్ష స్సంవాదము నందు శఠకోప రామానుజులను పేర్కొని రక్కసుడు 'ఇట్టి యేవ్యం బులు మదీయ దివ్య బోధంబున నెరింగి యుండుదు' నని నుడివెను. ఇందు మూలమున కవి రాక్షసుని భావి కాలజ్ఞత చేత కలియుగ మందలి వైష్ణవ మునుల వృత్తాంతము చెప్ప గలిగె నని సమర్థించెను. తరువాత గోదాదేవి పెండ్లి కథ యథారీతి వర్ణింప బడినది. ఇందు కొంత పార్వతీ పరిణయ కథావిధానము ననుసరించినాడు కవి. రాయల వారి సహజ మగు కవనంపు

పోకడలు

గోదాదేవి కథయందు గోచరించును. అది స్వతంత్ర రచన. కథ తన భావముల కనువుగా మలచి చక్కగా తీర్పులు దిద్దెను. రాజాంతః పురాంగనల సహజ గంభీరంపు స్వభావములతో గోదాదేవిని అతి సహనము గల భారతీయ దైవతంపు టిల్లాలుగా రూపొందించెను. అది యీ కవిలోని రాజసము కారణము. రాయల కవిత అసలు స్వభావము

చేత మాధుర్య గుణము కలది. అందు వ్యావహారికములు దేశీయము లతో గూడి పోలు చుండును. వానికి తత్సమములు సంస్కృతములు తోడను పుష్టి నొసంగు చుండును. పదములను కుంచించియు కుదించియు వాడుటచేత పద్యంపు నడకలో ధారావాహికయందు చిక్కులు వాటిల్లును. దానికి తోడు రాయల అన్వయ క్రమము సంస్కృత సంప్రదాయములను పుణికి పుచ్చుకొనుటచేత క్లిష్టతకలిగి బాలురాను తెలుగు తనంపు పోకడలకంటె భిన్నముగా నుండును. అందందు కన్నడ రచనా విధానములు కూడ పొడిగించె నేమో కూడ యని నా తలంపు. ఇందు మూలమున కవిత నారికేళ పాకమున నడచినది. పదముల కుంచింపు వలన నడకలో సాఫు తనము పోయినది. బిగువు తనము నెలకొనినది. వాని కల్పనలు కవితను మరింత క్లిష్టత చేకూర్చినవి. అలంకారములు బిరుసు తనము కలిగించినవి. అందు మూలమున పద్య భావము లవగాహన చేసికొనుటకు పాఠకునకు శ్రమ కలిగించును. అందు శాస్త్రీయములగు చర్చలు సామాన్యు లను దరికి చేరనీయవు.

౭

ధూర్జటి

ఆంధ్ర సామ్రాజ్యాధినేత యగు శ్రీకృష్ణ దేవరాయలవారి యాస్థానమునం దష్ట దిగ్గజములను విఖ్యాతి నొందిన వివిధ భాషా కవులలో ధూర్జటి యొకడు. అతడు తెలుగు కవి. శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము, శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకము, అను రెండు గ్రంథములు రచించెను. తెనుగు కవుల పరంపరా గతమైన సంప్రదాయము ననుసరించి తన కావ్యమునందు నీ కవి వంశమును గాని తన కుల గోత్రములను గాని చెప్పుకొన లేదు. కాని ఆశ్వాసాంత గద్యమునందు సింగమ రమా నారాయణ జక్కయ నారాయణ తనూభవ యని యుండుట వలన తల్లి సింగమ యనియు తండ్రి జక్కయ యనియు తేలుచున్నది. తరువాత భవ పరాఙ్ముఖ ధూర్జటి ప్రణీతంబైన శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యం బను మహా ప్రబంధం బని యున్నది. కావున శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము భవ బంధములను త్రెంచుకొని వైరాగ్యము కలవాడయి సన్యసించిన తరువాత వార్ధక్యమునందు రచించి యుండును. యత్యాశ్రమమునందు ధూర్జటి యను నామమును పొంది యుండును. ఆ నామమును తన ప్రబంధమునందు పేర్కొనెను. అసలు పేరేదో తెలియదు. ధూర్జటి యను నామము పరిపాటి యైనది. ఈ యతీంద్రుని మనుమడు వేంకటార్యుడు. వానికి కుమార ధూర్జటి యను పేరు కలదు. అతడు కృష్ణరాయ విజయమును రచించెను. అందు ధూర్జటిని పేర్కొనెను. దానిని బట్టి ఈ కవి మాన్యుడు పాకనాటి యార్వేల నియోగి యనియు ఆపస్తంభ సూత్రు డనియు భారద్వాజ గోత్రు డనియు తెలియుచున్నది

స్తుత మతి యైన యాంధ్ర కవి ధూర్జటి పల్కుల కేల గల్గె నీ
యతులిత మాధురీ మహిమ

యని రాయలవారిచేత వినుతి గాంచిన మహాకవి ధూర్జటి. దీనిని

హా! తెలిసెన్ భువనైక మోహనో
ద్ధత సుకుమార వార వనితా జనతా ఘన తాప హార సం
తత మధు రాధ రోదిత సుధా రస ధారలఁ గ్రోలుటం జుమీ!

యని తెనాలి రామకృష్ణుడు పూరించె నని యందురు. అతడు రాయల వారి అష్టదిగ్గజములలో నొక డని కొందరి యభిప్రాయము. ఈ పద్యమును గురించి యొక కథయు ప్రచారమునం దున్నది. రాయలవారు పై పద్య భాగమును కవుల గోష్ఠియం దనిరి. దానికెవరు సమాధానము చెప్ప లేక పోయిరి. రామకృష్ణుడు రెండు రోజులు గడు విచ్చినచో సత్య మెరింగి పద్యము పూరింతు ననెను. రాయలవారు సమ్మతించిరి. రామకృష్ణుడు రహస్యముగా ధూర్జటి వెంట దిరుగ నారంభించెను. వాని జాడ లరయు చుండెను. మరునాడు రేయి ధూర్జటి యొక వేశ్య యింటి కరుగుట చూచెను. అతడు తిరిగి వచ్చునంత వర కా వారాంగన యింటి మెట్ల మీద పొంచుండెను. ధూర్జటి చీకటి మరుగునందు కనబడక వాని మీద నడుగు వేసెను. రామకృష్ణుడు వెంటనే లేచి ధూర్జటి స్వాములకు నమస్కార మనెను. ధూర్జటి నిర్ఘాంత పోయెను. రాయలవారికి చెప్పవల దని కాళ్ళ వేళ్లం బడి బ్రతిమాలెనట. మరునాడు రామకృష్ణుడు రాయల కొలువునందు పైవిధముగా పద్యమును పూరించి ధూర్జటికి తల వంపొదవించెను. ఇది పిల్లలు నమ్మ వలసిన కథ. రామకృష్ణుడు పండితుడు, కవి. ఎంత కొక్కిరాయి యైనను వారాంగన యింటి మెట్ల మీద పొంచి యుండు నీచత్వమునకు పాల్పడడు. ఒక వేళ వైరము కొలంది లోబడె నని యందురుగాక. కవులు ఆత్మవంచకు లనిపించుకొన జాలరు. వైరమును కవితా ప్రదర్శనముచేత తీర్చు కొందురు. సెబా సనిపించుకొందురు. నీచాతి నీచములగు కార్యముల నొనరించుట కంగీకరింపరు. అసలు రామకృష్ణుడు రాయల కొలువులోనివాడు కాదు.

అతడు వికటకవి, అతని కవిత కటుకయినది. ఆ సమాస మంత సరళముగా నడిపింపలేదు. రామకృష్ణుని పేర ననేక కథలు కలవు. వానిలో నిది యొకటి. ఎవరో దాని నట్లు పూరించిరి. వాని పేరు పెట్టిరి. స్తుత మతి యను విశేషణమునం దొక నిగూఢార్థ మున్నది. వినుతింపదగు మనస్సు కలవాడని దాని యర్థము. అది ధూర్జటి ప్రవర్తనములేక శీలమును సూచించు సమాసము. ధూర్జటి యతి విరాగి. యకలంకమగు శివభక్తి కల వాడని వాని గ్రంథముల వలన తెలియ నగును. విరాగుల రచనలకు రసికుల రచనలకు చాల భేద ముండును. జయదేవుడు నారాయణ తీర్థుల రచనలలో నా భేదము చూడ వచ్చును. త్యాగరాజు క్షేత్రయ్యల కవితలో భేద మున్నది. విరాగి యగు ధూర్జటి రసికు లగు కవులకు సాధ్య మగు నింత మధుర మగు కవిత యెట్లు వ్రాయ గలిగె నని యీ సమస్యలోని నిగూఢ భావము. ఆంధ్ర కవి యనుటచేత ముద్దు లొలికించు చక్కని వ్యావహారికం బగు దేశీయ కవిత కలవా డని సూచన. మచ్చునకు

మంచెల మీఁద నెక్కి కటి మండలిఁ జుట్టిన పాటుటాకు లిం
చించుక సంచలించి మరు నిల్లు బయల్పడఁ జేయఁ బిట్టలన్
జెంచెత లార్చి వేయుదురు చిత్రముగా నొడిసెళ్ల బాహుమూ
లాంచిత దీధితుల్ చిటుల నైన చనుంగవ మీఁద పర్వఁగన్

వడి కొల్పి యొక కేల ముడిచిన క్రొమ్ముడి
గొబ్బునఁ గటిఁ జుట్టికొన్న చేల
యొండొంటఁ బెనఁ గొని యున్న హారంబులు
నిద్ర దేఱెడు నేత్ర నీ రజములు
వాడఁ బాఱిన తీఁగ వంటి చక్కని మేను
చిన్ని కెంపులతోడి చిగురు మోవి
పిఱుఁదు భారంబున బెణకెడు పదములు
చనుగవ ప్రేఁగున జడియు కౌను

కలిగి కలఁగని మనముతోఁ కాళహస్తి
విభునిఁ దలఁచుచు దిక్కు నీవే యటంచు
సరగ నేతెంచి యూర్పులు సందడింప
రాజు ముందర నిలిచె నంభోజ వదన

ఇటు వంటి శృంగార పద్యములు వ్రాయుటకు కొంత స్వానుభవ ముండ వలయును. సీస పద్యములోని మొదటి రెండు పాదములు రతి యనంతర సంరంభము. అది రసికుల యనుభవములోనిది. నంది తిమ్మన.

అన విని మానినీ తిలక మప్పుడు మే యఱ దోప నిక్కి పీ
డిన కచ పంక్తిఁ బల్మఱు ముడి న్వడ దోపుచుఁ బైచెఱంగు గ్ర
క్కునఁ జనుదోయిఁ జేర్చుచు మొగంబున లేఁ జెమ రంకురింప జం
కెన నెఱి చూపు చూచి పలికెం జలితాధర పల్లవాగ్రయై

ఇట్టి స్త్రీ సహజము లగు చర్యలు ఊహ కందునవి కావు. కవికి పరిశీలనా శక్తి యనుభవము నుండ వలయును. అది లేని నాడు పద్యము లట్లు వ్రాయ లేడు. కావున ధూర్జటి రసికు డనక తప్పదు. అతని జీవితానుభవముల ప్రతి బింబము.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వర శతకము.

అది వేమ నాటి శతకములవలె లోకమునకు నీతి బోధించుటకు వ్రాయ లేదు. ధూర్జటి తన చిత్తావేదనమును కాళహస్తీశ్వరునకు నివేదించు కొనిన గ్రంథము. శతకముల రచనయం దిది క్రొత్త పద్ధతి. దీనిని చూచి తిరుపతి కవులు కామేశ్వరీ శతకము రచించిరి. ఇందలి భావములు వారి శతకములందు కలవు. శ్రీ కాళహస్తీశ్వర శతక మొక నాటి రచన కాదు. అందాలు బిడ్డలు పొడమిన నాటి నుండి ముదిమి తలకొన్న నాటి వరకు గల యనుభవములు గలవు.

ఆలంచు న్మెడఁ గట్టి దానికి నపత్య శ్రేణిఁ గల్పించి త
ద్బాల వ్రాతము నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధంబు గావించి యా
మాలర్థంబున బాంధవం బనెడు ప్రేమం గొందఱం ద్రిప్పఁగా
సీల స్సీల యమర్చి నట్లొసఁగి

తి వని ధూర్జటి వచించెను. అప్పటికి పుత్ర పుత్రీవంతుడు ధూర్జటి. ఇచ్చి పుచ్చుకొనుచు బహు బాంధవము కలవా డయ్యెను. వారి తోడి నెడ తెగని సంబంధము ననుభవించెను. దానిని తెగ తెంపులు చేసికొన లేక

ఆలుం బిడ్డలుఁ దల్లి దండ్రులు ధనం బంచు న్మహా బంధనం
బేలా నా మెడఁ గట్టినాడ

వని ఈశ్వరునకు నివేదించుకొనెను. అతడు వేశ్యా లోలుడు

కాయ ల్గాచె వధూ నఖాగ్రములచేఁ గాయంబు వక్షోజముల్
రాయ న్రాపడె ఱొమ్ము మన్మథ విహార క్లేశ విభ్రాంతిచేఁ
బ్రాయం బాయెను బట్ట గట్టెఁ దల చెప్పన్ రోత సంసార మేఁ
జేయం జాల విరక్తుఁ జేయ గదవే

యని ఈశ్వరు నర్థించినాడు. రక్తి విరక్తుల నడుమ నూగులాడి నాడు కొన్నాళ్లు. రోసీ రోయదు కామినీ జనుల తారుణ్యోరు సౌఖ్యం బని మరల తడుము లాడినాడు. అమర స్త్రీల రమించినం జెడదు మోహం బింతయు నని తెలిసి కొనినాడు ధూర్జటి. దీనినిబట్టి ధూర్జటి స్త్రీలోలు డని తలంప వలసి యున్నది. రాయల పద్య మట్లు పూరింప బడుటలో నసత్యము లేదు. ఈ సంఘటనము ధూర్జటి సన్యసించి కాళహస్తి మహాత్మ్యము రచించిన తరువాత జరిగి యుండును. అప్పటికి ధూర్జటి సన్యసించెను. విరాగి యగు సన్యాసి కిట్టి కవిత యెట్లబ్బె

నని రాయల యాశ్చర్యము. అందు రాయలవారి వెక్కిరింత కూడ కొంత కలదు. ఆ మహారాజు నిండు కుండ. అతని లోలత్వము వెల్లడి చేయుటకే యీ సమస్య నిచ్చెను. ముఖప్రీతి కొరకు రాయల కొలువు నందలి కవులలో వాని విరోధు లెవరో దానిని పూరించి యుందురు. రామకృష్ణుడు మాత్రము కాదు. రాయల కది యానంద మయినది. కుమార ధూర్జటి యీ రహస్య మెరుగడు. దానిని ఘనతగా చెప్పుకొనెను. ధూర్జటి మహా పండితుడు, కవి, వేదాంతి, సాంఖ్యాది యోగము లెరింగినవాడు. మంత్ర శాస్త్ర మూ మూలము పరిశీలించెను.

పరిశీలించితి మంత్ర తంత్రములు చెప్ప న్వింటి సాంఖ్యాది యో
గ రహస్యంబులు వేద శాస్త్రము వక్కాణించితిన్ శంక వో
దరయం గుమ్మడి కాయలోను యవ గింజంతైన నమ్మించి సు
స్థిర విజ్ఞానము త్రోవఁ జూపఁ గదవే

యని ఈశ్వరుని వేడుకొనినాడు ధూర్జటి. ఇన్ని శాస్త్రములు చదివినను వాని వలన మోక్షోపాది యగు విజ్ఞానమునకు దారి వానికి దొరక లేదు. అవి నిరర్థకములని తోచినవి పరమేశ్వరుడే దానిని ప్రసాదింప వలయు నని వాని నమ్మకము. అది యీశ్వర సేవవలన లభించు నని నిర్ణయము. కావున నే

ఏ వేదంబు బఠించె లూత భుజగం బే శాస్త్రము ల్చూచెఁ దా
నే విద్యాభ్యసనం బొనర్చెఁ గరి చెంచే మంత్ర మూహించె బో
ధావిర్భావ నివాసముల్ చదువులయ్యా! కావు మీ పాద సం
సేవాసక్తియె కాక జంతు తతికిన్

అని విస్పష్టముగా నుడివెను. ఈ విషయమునే రాయలవారు విష్ణు చిత్తీయమునందు విష్ణుచిత్తుని నోటఁ బలికించెను. శైవ వైష్ణవములు

రెండు భక్తి నంగీకరించు మతములు. శాస్త్ర విద్యలతో పని లేదని పరమేశ్వర పద పంకజ సేవయే మోక్ష దాయకము లని తెలుపుచున్నవి. ఆ రెండు మతములకు దైవములు వేరయినను మోక్ష సాధన సంపత్తి యొకటే. ధూర్జటి రాయలవారివలన చతురంతయానాది సన్మానములు పొందెను. సుఖ భోగము లనుభవించెను.

మదమాతంగము లందలంబులు హారుల్ మాణిక్యము ల్పల్లకుల్
ముదితల్ చిత్ర దుకూలము ల్పరిమళంబుల్ మోక్ష మీనే జాలునే
మదిలో వీని నపేక్ష సేసి నృప ధామ ద్వార దేశంబుగా
చి దినంబుల్ వృథ

పుచ్చుట యజ్ఞాన మని తోచినది. భవ దుఃఖంబులు రాజ కీటములను ప్రార్థించినం బాయునే యని యాలోచన పొడమినది. రాజులు కీటకములట. మత్తులట.

రాజు ల్మత్తులు వారి సేవ నరక ప్రాయంబు వా రిచ్చు నం
భోజాక్షీ చతురంతయాన తురగీ భూషాదు లాత్మ వ్యథా
బీజంబుల్ తదపేక్ష చాలుఁ బరితృప్తిం బొందితిన్ జ్ఞాన ల
క్ష్మీ జాగ్ర త్పరిణామ మిమ్ము దయతో

నని దైవమును వేడుకొనినాడు ధూర్జటి. ఇది రాయల యెడ గల విద్వేషము

సంతోషించితిఁ జాలుఁ జాలు రతిరాజ ద్వార సౌఖ్యంబులన్
శాంతిం బొందితిఁ జాలుఁ జాలు బహు రాజ ద్వార సౌఖ్యంబులన్

అని స్త్రీల యందును రాజుల యందును విరాగము కలవాడైనాడు. కాని

[illegible] నా
[illegible] దా
[illegible] నా [illegible]
[illegible] గడపటన్

[illegible] దీనివలన రాయలవారి
[illegible] దనియు [illegible] రాయలనే
[illegible] యున్నది. రాయలు [illegible]
[illegible] తెలుపుచున్నది.
[illegible]. రాయలు [illegible]
[illegible] "[illegible]
[illegible]" [illegible] అను
[illegible]
[illegible] తెలుపుచున్నది. ధూర్జటి
[illegible]. రాయలు
[illegible]
[illegible]
[illegible] యుండును.
[illegible] యుండును.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

శ్రుతు లభ్యాసము చేసి శాస్త్ర గరిమ ల్బోధించి తత్త్వంబులన్
మతి నూహించి శరీర మస్థిరము బ్రహ్మం బెన్న సత్యంబు గాం
చితి మంచున్ సభలన్ వృథా వచనము ల్చెప్పంగనే కాని ని
ర్జిత చిత్త స్థిర సౌఖ్యముల్ తెలియ

రని పరిహాసించెను. మత గురువుల కొండెములు విని రాయలు ధూర్జటిని కోపించి యుండును. ధూర్జటి యాత్మాభిమానము కలవాడు. రాజ సేవయందు విరాగము కలవాడయ్యెను.

నిచ్చల్ నిన్ను భజించి చిన్మయ మహా నిర్వాణ పీఠంబుపై
రచ్చల్ సేయక యార్జవంబు కుజన వ్రాతంబుచేఁ గ్రాఁగి భూ
భృచ్చండాలురఁ గొల్చి వారు తను గోపింపన్ బుధుం డార్తుఁడై
చిచ్చారం జమురెల్లఁ జల్లుకొనునో

యని రగడు చేసికొనక రాజు కొలువు చాలించుకొనెను. కాని వాని కపకార మొనరించిన వారి పయి పగ యడగ లేదు. కోపము కొలంది

నిను నిందించిన దక్షుపైఁ దెగవా వాణీ నాథు శాసింపవో
చనునా నీ పద పద్మ సేవకులఁ దుచ్ఛం బాడు దుర్మార్గులం
బెనుప న్నీకును నీదు భక్త తతికిన్ భేదంబు గానంగ వ
చ్చెనొ లేకుండిన నూర కుండఁ గలవా

యని యీశ్వరునితో వారిని శిక్షింపు మని మొర పెట్టుకొనెను.

జ్ఞాతుల్ ద్రోహులు వాండ్రు సేయు కపటేర్ష్యాది క్రియా దోషముల్
మా తం డ్రానసహింప రాదు ప్రతి కర్మం బించుకేఁ జేయఁగాఁ
జేతో దోషము గాన మాని యతినై పోఁ గోరినన్ సర్వదా
చేతః క్రోధము మాన దెట్లు నడతున్

[illegible] ధూర్జటి [illegible] పడెను. వాని జ్ఞాతులు [illegible] [illegible]సరించిరి.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అన్యాయ [illegible] రాజులతో
[illegible] [illegible] [illegible] యుండెను. అది సహింప రాని దయ్యెను.
[illegible] [illegible] ధూర్జటికి విరాగము కలిగినది. సన్యసింప తలంచెను.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కొనలేక పోయెను. జ్ఞాతులతో
[illegible] [illegible] [illegible] వానిని వ్యతిరేకించిరి. అది మరింత
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]
[illegible] నీ గతుల్
[illegible] నీ దుర్గతుల్
[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దగుట
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] తలంచెను. ఇట్టి కష్ట
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ధూర్జటి. నాటికి

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]య్యెడున్
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]య్యెడున్
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భయం బయ్యెడున్
[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కలిగినది [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. వాని [illegible] వాని
[illegible] [illegible] [illegible]. నాటికి [illegible] [illegible]
[illegible].

[illegible]
[illegible]

> సన నిష్ఠ న్నినుఁ జూడఁ గన్న నదియో సౌఖ్యంబు లక్ష్మీ విలా
> సిని మాయా నటనల్ సుఖంబు లగునే

యని యాలోచించెను. కాళహస్తి కరిగెను. సంసారము మీఁద విరక్తి కొలంది

> లేవో కానలఁ గంద మూల ఫలముల్ లేవో గుహల్ తోయముల్
> లేవో యేఱులఁ బల్లవాస్తరణముల్ లేవో సదా యాత్మలో
> లేవో నీవు విరక్తుల న్మనుప జాలిం బొంది భూపాలురన్
> సేవల్ సేయఁగఁ బోదు రేలకో జనుల్

అని తోచినది. సన్న్యాసము స్వీకరించినాడు ధూర్జటి. కాలము గడిచినది కొంత. అప్పటికి వార్ధక్య మరుగుదెంచినది. ఆరోగ్యము చెడినది. తడుము లాడినాడు చివరకు మందులకు మాకులకు.

> చావం గాలము చేరువౌ టెఱిఁగియుం జాలింపఁగా లేక త
> న్నే వైద్యుండు చికిత్సఁ బ్రోవఁ గలఁడో యే మందు రక్షించునో
> యే వేల్పుల్ కృపఁ జూతురో యనుచు ని న్నింతైనఁ జింతింపఁడో
> జీవ శ్రాద్ధముఁ జేసికొన్న యతియున్

అని కాళహస్తీశ్వరుని సేవించి యారోగ్యవంతుఁడైనాడు. అప్పుడు

> నీకుం గాని కవిత్వ మెవ్వరికి నే నీనంచు మీఁదెత్తితిన్
> జేకొంటిన్ బిరుదంబు కంకణము ముంజేఁ గట్టితిన్ బట్టితిన్
> లోకుల్ మెచ్చ వ్రతంబు

అని కాళహస్తీశ్వరున కంకితముగా

కాళహస్తి మాహాత్మ్యము

అను కావ్యమును రచించెను. కృత్యాదియందు ఇతర కవుల వలె తన కుల గోత్రాదులను వ్రాసికొన లేదు. తల్లి దండ్రుల పేరు చివర రమా

నారాయణ, నారాయణ, శబ్దములను చేర్చి సింగమ రమా నారాయణా, జక్కయ నారాయణ, యని వ్రాసికొనెను. దీనిని బట్టి ధూర్జటి యత్యాశ్రమము స్వీకరించిన తరువాత నీ ప్రబంధమును రచించె నని తోచు చున్నది. ఇంతె కాదు. కృత్యాదియందు పూర్వ కవుల నెవరిని వినుతింప లేదు.కాళహస్తిమాహాత్మ్యము నాలు గాశ్వాసముల గ్రంథము. అందు ఏడు వందల యేబది యారు పద్యములు గలవు. కావ్య కథ కాళహస్తి పుర వర్ణనతో నారంభింప బడినది. పరమేశ్వరు డొక్క నాడు తన్మండ లాధిపతి యగు యాదవరాజు భక్తిని పరీక్షింప గోరి

అడుగు నెత్తమ్ముల నపరంజి పావాలు
కరమునఁ గేదార కంకణంబు
బంగారు వ్రాఁత చెఱంగుల గోణాము
గళమున రుద్రాక్ష కంఠ మాల
యొక కేల భసిత భస్త్రికతోడి బెత్తంబు
సందిఁ గట్టిన తరుణేందు ధరుఁడు
మాణిక్య రుచుల యుడ్డాణంబు భూతిపైఁ
బెట్టిన కస్తూరి బిళ్ళ బొట్టు

సార్వ కాలిక తాంబూల చర్వణార్ద్ర
రాగ సౌభాగ్యమునఁ బద్మరాగ మణులఁ
దృణముగాఁ జూచు దంత పంక్తియును గలిగి
యాంగజారాతి యొక మిండ జంగ మగుచు

రాజధాని యగు నారాయణవన పురమును జేరి యొయ్యారంబున రాజ వీథియందు చరించు చుండెను. అట్టి యెడ నా పట్టణంబున

తన సౌందర్యముఁ జూచి కామ శర సంతాపంబునుం బొంద కుం
డిన కాంతామణిఁ దాల్మి దూలని వధూటిం గౌగిలింపం దలం

పని శంపా లలితాంగిఁ బోటులకుఁ జెప్పం బోని పంకేరుహా
ననఁ గీర్తింపని లేమ మందునకు నైనం గాన

రా కుండెనట. ఒక్క కలకంఠీ రత్నము వానిని చేరం జని

బిజమాడు దేవరు నిజకృపా దృష్టిఁ జె
న్నారు నా యిల్లు బిడారు మీకు
నాకు మీ పాదార్చనము సేయ నడలింగ
మూర్తి చేకుతె వచ్చి మూర్త మాడి
రొడయ చిత్తేశ నాయునికిని మజ్జనం
బాడి శివార్చన మాడ బేకు
విచ్చేయుఁడు విభూతి వీడియం బందుకో
జంగమ స్వామి నా సదనమునకు

నోగిరంబులు మంచి మే లోగిరములు
నావటించెదఁ బదఁడు మీ రారగింపఁ

బ్రతి దినంబును జంగ మార్చనము లేక
తనివు పడ నొల్ల విజిత కందర్ప

యని యర్థించినది. వీర శైవ మతము కన్నడ దేశ ప్రాంతమునం దావిర్భవించినది. పండితారాధ్య బిజ్జలాదులు కన్నడ ప్రాంతీయులు వీరశైవ మత ప్రచారకులు. కావున సంభాషణలందు కన్నడ పారిభాషిక పదములు, అరవ పదములు వైష్ణవమునందు వలెనె, దొరలుచుండును. బిజ మాడు, అడ బేకు, మూర్తమాడి, ఇట్టి పదములు పై పద్యమున ధూర్జటి యుపయోగించెను. ఆమె జంగ మాంగన. మాట నిపుణత కలది. చిత్తేశ, విజిత కందర్ప ఇత్యాది సంబోధనల చేత తన యనురాగము వెలిబుచ్చినది. చిత్తేశు డనగా మనసును

నియమించు వాడని యర్థము. పరమేశ్వరుడు మనోభావములకు కారణ భూతుడు. కావున శివుడు చిత్తేశు డయినాడు. జంగములు శివ స్వరూపులు. ఆ కారణముచేత చిత్తేశ యని సంబోధించిన దా యువతి. చిత్తేశ యనగా ప్రియుడా యని అర్థాంతరము. ఇది యనురాగ సూచకము. శివుడు నిజమునకు విజిత మన్మథుడు. మన్మథుని దహించినవాడు. అందముచేత మన్మథుని జయించినవాడా యని సంబోధన. ఇది మోహమును ప్రదర్శించునది. ఇట్లుభ యార్థ ద్యోతకము లయిన సంబోధనలచేత తన మోహావేశమును భక్తియు వెలిబుచ్చిన దా యువతి. అది పలుకు నేర్పరితనము. దానిని వెలయించుటకే కవి యా సంబోధన లట్లు వాడెను. ఆ మోహావేశము జంగముని దాటి పోనీయ కుండ 'ఓగిరమ్ములు మంచి మేలోగిరములు నావటించెద' ననిపించినది. వచ్చిన కపట జంగముడు ఆమె యంద చందములకు మన సొగ్గినాడు. ఆమె ప్రార్థన మంగీకరించినాడు. కాని

కాంతా! నీ యింటికిఁ
జనుదెంచెద నీదు గుబ్బచనుఁ గొండల సం
దునఁ దెరు వెఱుఁగక తిరిగెడి
మనసను తెరువరికి దప్పి మాన్పం గలవే

యని యామెను ప్రశ్నించినాడు శివజంగముడు. ఈ పద్యమునందు దప్పి అను శబ్దమునకు శ్రమ మని యర్థము. అందుల కా కలకంఠి

నీదు మనసు వచ్చిన రీతిం
బని వినియెద మాటల కీఁకఁ
బనిలే దీ తలఁపు నాదు భాగ్యము గాదే

యని సమ్మతిల బలికినది. జంగముడు యువతి వెంట చంద్రికా శ్రీ
వెను వెంట నేగు నల శీతమయూఖుని రేఖఁ బోలె నింటికి నరిగెను.
ఆమె చేసిన పూజలు గైకొనినాడు జంగముడు. ఏకాంత గృహములోని
యలరు సెజ్జ పయి నిరువురు మే నెరుంగని రతీ వినోదంబుల నానం
దించు చుండిరి. ఆమె యా పుర మేలు యాదవరాజు భోజనమునకు
పళ్లెము లమర్చు పనికర్తె, సమయమునకు రాలేదు. రాజునకు కినుక
పొడమినది. ఆమెను గొని తేర భటుల నంపించినాడు. తల గొరిగించి
పంపినాడు. ఆమె శోకావేశమున

ఓ యను రోదనం బోంకార మనువుగాఁ
గనుఁ గవ నీరు మజ్జనముగాఁగ
నిడు వాలుఁ గన్నులు నీలోత్పలములుగా
నెమ్మోము గ్రొత్త నెత్తమ్మిగాఁగఁ
గమ్మని నిట్టూర్పు గాడ్పు ధూపంబుగా
దంత కాంతులు దీప తతులు గాఁగ
నధరోష్ఠ మమృతోపహారంబుగాఁ బదా
బ్జంబులఁ బడుట దండంబు గాఁగ
నవధరించెనో కాళ లోకైక విభుఁడు
భక్త జనముల ముంగిటి పారిజాత
మేల యేడ్చెదు మానవే చాలు ననుచు
హస్తమస్తక సంయోగ మాచరించె

ను. అంతట నా దాసి వెన్నెరులు యథారీతిగా సాగి వచ్చెను.
వినినాడు యాదవ రాజీ వృత్తాంతము. మాయా జంగముని దర్శింప
వచ్చినాడు. యాదవ రాజునకు జంగమ రూపమున నున్న శివుడు
కాళహస్తీశుని మహిమ వినిపించెను. ఇది యుపోద్ఘాతము. కావ్యా
రంభమునకు చక్కని పునాది. కథావస్తువున కాకర్షణీయ మగు
తొలి సంజ మెఱుంగు కెంజాయ.

దక్షిణ దిశయందు గజవనము కలదు. అది భయంకర జంతు సంతానముల కాకరంబయి యుండును.

వారణ కుంభముల్ శబర వల్లభు లమ్ముల వ్రక్కలించి ర
క్తారుణ మౌక్తికావళిఁ గుచాంతర వీథు లలంకరించి నీ
రేరుహ పత్రనేత్రలకుఁ బ్రీతి యొనర్తురు తీఱె నింక వ
క్షోరుహ సామ్య గర్వ మిభ కుంభ యుగంబుల కంచు నచ్చటన్

విశ్వామిత్రుని కారణంబున వసిష్ఠుడు నూర్గురు కుమారులను కోల్పోయెను. పుత్ర శోకమున కుమిలి పోవుచున్న వసిష్ఠుడు భూదేవి యుపదేశమున నవ్వనము నందు ఘోర మగు తపము గావించెను. వానికి శివుడు లింగ రూపమున ప్రత్యక్ష మయ్యెను. అందుండి దక్షిణా మూర్తి యావిర్భవించెను. వానిని వసిష్ఠుడు

మన్ననతో నా కిచటఁ బ్ర
సన్నుఁడ వైనట్ల ఘోర సంసార గదా
పన్నౌషధ ఘుటికా మహి
మోన్నతిఁ బూజఁ గొనవయ్య యుగముల నెల్లన్

అని యర్థించెను. అమ్మహాదేవు డందుల కంగీక రించెను.

శంబరసూదనాహితుని శాసనముం దల మోచి వచ్చి లో
కాంబ తదీయ సన్నిధిఁ బ్రియంబున నిల్చి సమస్త భక్త భృం
గంబులఁ జిన్మరంద రస గాఢ సుఖాత్ములఁ జేసి జ్ఞాన సూ
నాంబ యనంగఁ గీర్తిఁ గని యవ్యయ భూ భువ నైక వాసనన్

అచట యగస్త్యుడు తపము గావించెను. వానికి బ్రహ్మదేవుడు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. వర మడుగు మని కోరెను. అగస్త్యుడు అభ్ర గంగా నదిని దెచ్చి యిచ్చుట నఖండ గతిం బ్రవహింపఁ జేయవే యని

ప్రార్థించెను. తమ్మిచూలి గగనంబును గనుంగొనెను. సువర్ణ శోభా విభవంబుతో బహుళ భంగ మహో ముఖుంత్వ సంపదతో దేవ నదీ ఝరంబు సనుదెంచినది. సువర్ణముఖి యని బ్రహ్మ దానికి నామకరణము చేసెను. ఇది ప్రథమాశ్వాసములోని కథ. ధూర్జటి కవిత శర వేగము కలది. అతడు పండితుడు. ఆ పాండిత్య ప్రకర్ష పద జాలమునందు కనిపించును. కాళహస్తీశునందలి భక్తి రసావేశము పాండిత్యమును ముందునకు త్రోయును. పదములు శర పరంపరలుగా సెలయేటి నీటి ప్రవాహము వలె పొరలి వచ్చును. వానియందు కరకు తన ముండదు. పై పద్యములు గమనించునది. అతని యావేశము పద్య రచనా విధానమునందు శయ్యలో నొక విధమగు నుద్రేకమును ఔసంగించును. అది పాఠకుని చిత్తము నుప్పొంగించి యుబుకు లాడించును.

శుండా లార్భక షండ గండ తల ఖర్జూ భర్జ నోపార్జ నా
ఖండ గ్రావము చండకుం డలివిశంక వ్యాప్తి కింపైన శ్రీ
ఖండ స్థాణువు శారికా శుక విహంగ వ్రాత పుండ్రేక్షు కో
దండ క్రీడకు నీడయై తప మతి స్థైర్యంబునం జేయఁగాన్

ఇది ఆ కవి పాండిత్యమునకు తార్కాణము. కవితయందు ప్రతిభ కంటె పాండిత్య మధికముగా గోచరించును. ప్రతిభ వినూతన భావాంకూరములకు జనన కారణము. అది అంతగా గోచరించదు. ద్వితీయాశ్వాసమునందు సరస్వతి నూరు రూపములవలని బ్రహ్మకు నూగ్గురు దుర్మార్గు లగు కుమారులు పుట్టుటయు వారిని బ్రహ్మ యుగ్రుడను కుమారునిచేత చంపించుటయు బ్రహ్మకు పుత్ర హత్యాది దోషములు కలుగుటయు తత్పరిహారార్థము దక్షిణ కైలాస గోత్రంబునం దాత్మవిద్యా ధురంధరుండైన కొడుకును బడయుగా గోరి తపము గావించుటయు కలదు. ఈశ్వరుడు ప్రత్యక్షమయి

బ్రహ్మకు వర మిచ్చెను. ఋభువుడు జన్మించెను. తరువాత చెలది పురుగు శివైక్యము పొందుట కలదు. అందుండి యొక పద్యము

ఇది పెక్కుడులు పట్టెన్
సదనంబులు గట్ట నాకు శంభునికొరకున్
దుదిఁ గుమ్మరి కొక యేదును
గుడె కొక పెట్టన్న మాటకున్ సరి వచ్చెన్

చెలది పురుగు

నా కీ భవ దుఃఖంబులు
లేక మహాజ్ఞాన రస విలీనుఁడ నగుచున్
లోకం బెన్నఁడు నెఱుఁగని
యా కైవల్యమె యభీష్ట మని ప్రార్థింపన్

దిక్కులు ముంచు కొన్న తన తేజములోపల నూర్ణనాభమున్ గ్రక్కున గూర్చెఁ దన్మయముగా శివ లింగము భక్తిలోలతన్. అట్లే సర్పమునకు నేనుగునకు తన సర్వ వ్యాపక జ్యోతిలో సాయుజ్యం బొనఁ గూర్చినాడు శివుడు. అప్పటి నుండి యాలింగమునకు శ్రీ కాళ హస్తి పతి యను పేరు వచ్చెను. విజయనగర రాజుల కాలములో పొడసూపిన కావ్యములందు జైమిని భారతము మను చరిత్ర విష్ణుచిత్తీయములు వైష్ణవ మత గ్రంథములు. అందు జైమిని భారతము శ్రీకృష్ణుడు పరతత్త్వముగా బోధించును. అతడు హరి. సర్వ వ్యాపకుడు. వాని భక్త రక్షణ దీక్ష బహు ముఖముల జైమిని భారతమునందు వర్ణింప బడినది. కావున అది భక్తి ప్రధానముగా గలది. అది పురాణము. అందు జీవాత్మ పరమాత్మల కద్వైత స్థితి బోధింప బడినది. మనుచరిత్ర కాలము నాటి వైష్ణవము భిన్న మార్గముల పట్టెనది. ఆళ్వారుల సిద్ధాంతములు రామానుజుల ప్రబోధము వెలుగులోనికి వచ్చినవి. జీవాత్మ విష్ణు లోకమును చేరి విష్ణు

సారూప్యమును పొందును గాని సాయుజ్యమును పొందదను విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతము ప్రచారము చేయ బడినది. ఈ సిద్ధాంతము కర్మ జ్ఞాన సిద్ధాంతములతో జత గూడి యంతర్వాహిని వలె కథా వస్తువునందు పొందు పఱచి పెద్దన మనుచరిత్ర రచించెను. రాయల వారు భక్తికి ప్రాధాన్య మిచ్చి విష్ణుచిత్తీయము రచించిరి. మను చరిత్ర విష్ణుచిత్తీయములు మొదట విభిన్న భావములు కల వయ్యును తుదియం దేకాభిప్రాయము కల వయినవి. ఇది రాయల నాటి విష్ణు మత తత్త్వము. వీర శైవము గంగతోడి యమునా నది వలె వైష్ణవము నొరసి కొని దేశములో ప్రచారమునం దున్నది. దాని తత్త్వమే కాళహస్తి మాహాత్మ్యము. అది వీర శైవ మత గ్రంథము. అది శివ సాయుజ్యమును బోధించును. భక్తి రెండు మతములకు సమానము. కావున భక్తిచేత చెలది పురుగు కాళము హస్తి శివ సాయుజ్యము పొంది నటుల చెప్ప బడినవి. ధూర్జటి వీర శైవాద్వైతి. కృష్ణ రాయల కాలమునం దీ రెండు మతములు బాగుగా ప్రచారమునం దున్నవి. ధూర్జటి లింగధారి కాడు. అయినచో యాదవ రాజు దాసి కొక-లింగకాయ మెడయందున్ తగిలించెడి వాడేమో నని నా తలంపు. భక్తుడు తా నుపాసించు దైవమును సర్వ వస్తువులందు పరిశీలిం చును. పిపీలి కాది బ్రహ్మ పర్యంతము గల సకల జీవ కోటులను పరతత్త్వ ములుగా భావించును. 'శివ మయం జగ త్సర్వం' అని శైవమతము 'విష్ణు మయం జగ త్సర్వం' అని వైష్ణవము. కాని శైవము సాయుజ్యమును బోధిం చును. వైష్ణవము సారూప్యమును బోధించును. ఈ మూల సూత్రము లను బట్టి శైవ వైష్ణవుల భావనలో భేదము కలుగు చున్నది. కావున శైవుడు ప్రతి వస్తువును శివుడుగా విలోకించును. తాను శివుడు. తాను చూచు ప్రతి జీవుడు శివుడే. ఉత్తర మీమాంసలోని 'తత్త్వ మసి, బ్రహ్మాస్మి' అను సూత్రముల నుపాధిగా గైకొని శివోహం అని శైవు లందురు. పరబ్రహ్మకు శివు డను నామకరణము గావించిరి. విష్ణువునకు భక్తులకు గల సంబంధము శేష శేషిత్వము. భక్తుడు ఎప్పటికీ

దాసుడే కాని విష్ణుత్వమును బొందడు. అతడు వైకుంఠమునం దున్నను దాసుడే. కావున 'అహం విష్ణుః' అనలేడు. వారి వారి నమ్మకములను బట్టి రచనలందు వారి వర్ణనలు కథలు నుండును. నన్నెచోడుడు వీర శైవుడు. అతడు కుమారసంభవమును రచించెను. అతడు విషయములను శివ పరముగా వర్ణించెను. తన గురువు పరమ శివునిగా నిరూపించెను. అది వీర శైవ కవుల లక్షణము. అట్లే ధూర్జటియు తన వర్ణన లన్నియు శివ పరముగా నొనరించెను. అది యా కవి వీర శైవ మత తత్త్వమునందలి యచంచల మగు నిష్ఠను ప్రదర్శించును. మచ్చు నకు

అతు లైశ్వర్య పరంపరా విలసితంబై నట్టి తత్ప్రబ్ణ
ప్రతిబింబం బన చంద్రకాంత రచిత ప్రాకార మొప్పారు న
ద్భుత మాయా బహు విభ్రమ భ్రమిత వస్తు వ్రాత లోకోదయ
స్థితి లోఁగొన్న శివుం డనంగ హృద యాచింత్య ప్రభావంబునన్

ఇది కాళహస్తి పుర ప్రాకార వర్ణనము.

ఉదయ గ్రావము పానవట్ట మభిషేకోద ప్రవాహంబు వా
ర్థి ధర ధ్వాంతంబు ధూప ధూమముజ్వల ద్దీప ప్రభా రాజి కౌ
ముది తారా నివహంబు లర్పిత సుమంబుల్గాఁ దమో దూర సౌ
ఖ్యదమై శీత గభస్తి బింబ శివ లింగం బొప్పెఁ బ్రాచీ దిశన్.

ఇది చంద్ర వర్ణనము. ఇట్టి వర్ణనలు శైవ మతాచార దీక్ష, శివ భక్తి ప్రాబల్యము వెలయించు చుండును. ఇట్టివి వైష్ణవ కావ్యములం దరుదు. దానికి కారణము హరి సర్వాంతర్యామిగా వినుతింప బడినను విష్ణుత్వ సిద్ధి భక్తునకు లేక పోవుటయే నని నా యూహ. శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము చక్కని శైవ మత గ్రంథము. కావ్యత్వ ప్రతిపాదన కంటె శివ తత్త్వ ప్రతిపాదన విస్తరించి కనిపించును. అది కథా రచనలో విశదముగా గోచరించును.

తృతీయాశ్వాసము నందు తిన్నని కథ కలదు. ఈ కథా భాగము కావ్యమునకు మకుటాలంకారము. దానిని ధూర్జటి పొత్తపి నాటిలోని యుడుమూరు వర్ణనతో నారంభించెను. అది చెంచులకు నివాసము. వారి వైభవము ధూర్జటి పది పద్యములలో నతి రమణీయముగా వర్ణించెను. అందలి భిల్లాంగనలు

కఱకు జుంజుఱు వెండ్రుకల కొప్పు గాఢ త
రంబుగా నెమలి పింఛంబుఁ జుట్టి
తట్టు పున్గున వన్నె పెట్టి నట్టి లలాట
పట్టిక జేగుఱు బొట్టు వెట్టి
కురువింద పేర్లకుం దెరు వీని పాలిండ్లఁ
బౌఱు టాకులుఁ గూర్చి పైఁటఁ దీర్చి
జమలి యొడ్డాణంబు సందున నిరియంగ
బర్హాంబరముఁ గటిఁ బదిల పఱచి

వీఁక గల కుఱుచ గనుపుల వెదురు వింటఁ
జాఁగ పురిఁ దాల్చి నారిగా సంతరించి
గసిక కోలల గొని భిల్ల బిసరుహాక్షు
లడవిఁ దిరుగుదు రాత్మ నాయకులఁ గూడి

అని వర్ణించెను. ధూర్జటియందు కొంత శిల్ప రచనా చాతుర్య మున్నది. దానికి తగిన పద సామగ్రియు గలదు. పై పద్యమునందా యా విశేషములు గోచరించును. కాని పెద్దన గారి రచనలోని వైశద్యము దీనియం దంతగా కనిపించదు. ఇంగువ కట్టిన వలిపము ధూర్జటి. ఆ వాసన వలిపము శిథిల మయినను వీడునది కాదు. ధూర్జటి కాళహస్తి మాహాత్మ్యము రచించు నప్పటికి వార్ధక్యమున శరీర పాటవము తగ్గిన దయ్యు తొల్లింటి శృంగార రసాను భవములు స్మృతియందు బొత్తిగా తుడుపు పడ లేదు. మరు నిల్లు మరవ లేదు. ఎట్లు మరువ గలడు.

మంచెల మీఁద నెక్కి కటి మండలిఁ జుట్టిన పాఱు టాకు లిం
చించుక సంచలించి మరు నిల్లు బయల్పడ జేయఁ బిట్టలన్
జెంచెత లార్చి ప్రేయుదురు చిత్రముగా నొడిసెల్ల బాహు మూ
లాంచిత దీధితుల్ చిరుత లైన చనుంగవ మీఁద పర్వఁగన్

ధూర్జటి యుద్రేకము కల కవి. ఆ యుద్రేకము శయ్యా ప్రవాహ వేగము నందు విశదముగా కనిపించును. అది రచనా సౌష్టవమును పొందుకొని భావ వీచికల నుబికించి మిన్నంట నెగయించును. అట్టిది పై పద్యము. ఇటు వంటి శృంగార వర్ణనలు మహాకవులకు జన్మ హక్కు. ఈ హక్కును తగు విధాన నుపయోగించుకొని నప్పుడు కావ్యమునకు రమ్యత కలుగును. అదుపు తప్పి అతిగా పోయి ఆభాసము కావించుకొనిన కవులు తెనుగు సారస్వతమునందు కలరు. ధూర్జటి యా కోవలోని వాడు కాడు. సముచిత మగు శృంగార వర్ణనలతో కావ్యమునకు శోభ నొదవించెను. అది శ్రీనాథుని కావ్య పద్ధతి. వానివర్ణనలు రుచిచూపించి పాఠకుని యూరించు చుండును. కాని యా వింత లగు రచనా విధానములు ధూర్జయందు కాని పెద్దనయందు గాని లేవు. రాయలవారి యందస లగుపింపవు. అతడు పుట్టు కవి. యుగ కర్త. వాని దారు లితరులకు రా జాలవు.

ఆ కాననమునకు రాజు నాథనాథుడు. వాని భార్య తందె. ఆమెకు నెల తప్పినది.

భసి తాంగరాగ శోభా విలాసంబుతోఁ
బ్రతి వచ్చు నానన పాండు గరిమ
కంఠ హాలాహాల కాళిమ చ్ఛవితోడ
నెన వచ్చు గుబ్బ చన్మోనల నలుపు
పరమ శివాకృతితోడ సరి వచ్చు నంతరం
బనఁ జాలి ఘన తరంబైన నడుము
స్వ స్వరూప విచార సంప్రాప్త శాంతితో
మార్పడుఁ జిత్తధమ్లాన జడిమ

79)

సరభ సానంగ సంక్రీడ జరుగ నీక
దౌహృదము గర్భమున నున్న తనయు డీశుఁ
డై ప్రకాశింపఁ గలఁ డని యపుడు తెలుపు
కరణిఁ బెంపొందె నమ్మంద గామినికిని

గర్భస్థు డగు బాలుని గుణముల కను వగు భావములు లక్షణములు గర్భవతికి కలుగు చుండును. పుట్టబోవు శిశువు పరమ శివ భక్తుడు. దానికనువగు లక్షణములు కలదయినది తండి. ఈ సందర్భమున వ్రాసిన పద్యములు ధూర్జటి యకలంక మగు శివ భక్తిని చాటు చున్నవి. తిన్నడు జన్మించెను. యౌవను డయ్యెను. విలు విద్య నభ్యసించు చుండెను.

విల్లు పట్టిన నెల పది నాళ్లలోన
వీఁక కలిగిన తడ విల్లు వెదురు విల్లు
నెలసు విల్లును మొదలైన చేఁగ విండ్లు
చులుకగాఁ దీసి శబరేంద్ర సూనుఁ డేయు

ధూర్జటి శబరులు విండ్ల నుపయోగించు విధాన క్రమము బాగుగా నెరుగును. కార్తెని జాతర సాగినది. పూజలు విందు భోజనములు జరిగి నవి. వానిని తొమ్మిది పద్యములలో కవి వర్ణించెను. అందుండి

నాతి యొకర్తు చిత్త మునాథుని పై నిడి సారె సారె మో
హాతిశయానఁ బోలె నధి కాసవ మిచ్చి నిజేశుఁ గూర్చి య
ల్లాతని నాథు పేరనె ప్రియంబునఁ బిల్చుచుఁ గౌగలించి హా
లాతుర తాత్మికా గతి విలాసము చూపుచుఁ గూడె వేడుకన్

తిన్న డొకనాడు పరిజనములతో వేట కరిగెను. అలసట నొంది ప్రసూన వకుళ ప్రకరంబుల నీడ నొంటిఁ బడి నిద్రించెను. వాని స్వప్నమున శివుడు సాక్షాత్కరించి

బాలక ! యిచట శిలావట
మూలంబునఁ గొండ దండ మొగలేటి దరిన్
శైల సుతా పతి భక్తుల
పాలిటి పెన్నిధి వసించు భక్తిఁ గొలువుమీ

అని యదృశ్యు డయ్యెను. తిన్నడు నిద్రనుండి మేలుకొనెను. ఒక యడవి పందిని గాంచెను. దానిని తరుముకొని పోయి శివ లింగమును గనుంగొనెను. అమితానంద భరితుం డయ్యెను. అమ్మహాలింగమునకు సాష్టాంగ నతు లొనరించెను. ముకుళిత కరుండయి వినుతించెను. ఆ పద్యములు కాళహస్తి మాహాత్మ్య కావ్య కాంతా లలామకమూల్య రత్నాలంకారములు. మిగుల రసవంతములు. తిన్నని యమాయికత యపార మగు భక్తి రెండు రసములను రెండు స్రోతస్సులలో నుండి వెల్లి గొలిపి యేక ముఖమున ప్రవాహముగా నున్నత భావ తంగములతోడి పద్య రూపమున వెలువరించిన కథా భాగమిది

ఓ సామీ! యిటువంటి కొండ దరిలో నొంటింబులుల్ సింగముల్
గాసిం బెట్టెడు కట్ట నట్టడవిలోఁ గల్జువ్వి క్రీనీడ నే
యాసం గట్టితి వేటి గడ్డ నిలు నీ వాఁకొన్నచోఁ గూడు నీ
ళ్లే నుట్టంబులు దెచ్చి పెట్టెదరు నీ కిం దేటికే లింగమా

ఇందు శివలింగమును సాక్షాత్తు శివు డని బావించుట తిన్నని యమాయికత్వము. అది సజీవ మని వాని యూహ. కావుననే వాని యూ ప్రార్థన యిడుమూరునకు రమ్మని. అది మహారణ్యము. పులులు సింగములు తిరుగాడు చోటు. అవి గాసిం బెట్టును. ఒంటరిగానున్నది శివలింగము. దాని కాకలి దప్పిక లయినచో కూడు నీళ్లు నే చుట్టములు పెట్టుదురు, అని వాని విచారము. ఇంతకంటె నమాయికత యేముండును. వాని పలుకు పసి పాపని మోహారాముతోడి ముద్దు మాటల వలె విను వారికి నవ్వు పుట్టించును.

కొండలఁ గానలం దిరిగి క్రొవ్విన పందుల లేళ్ల దుప్పులన్
జెండినఁ బెక్కు చందములఁ జిన్నక పెద్దక గారు కమ్మఁగా
వండుదురు అట్లు పిట్టలను వండుదు రిచ్చట నుండ నేల నా
కొండొక టానతీక యుడుమూరికి రాగదవయ్య లింగమా

ఉడుమూరునందు వానికి చిన్నక్కయు పెద్దక్కయు గలరట. వారు వేటాడి తెచ్చిన మాంసమును కమ్మగా వండి పెట్టుదురట. అచ్చట పలు రకములగు పండ్లు, బియ్యములు గలవని వాని ప్రార్థన. ధూర్జటికి అడవి పండ్లు అడవి బియ్యము వానిలోని రకములు బాగుగా తెలియును. అన్నిటికంటె తరువాతి పద్యము మిగుల నవ్వు పుట్టించును.

ఇల్లో ముంగిలియో యనుంగుఁ జెలులో యాడైన చుట్టంబులో
యిల్లాలో కొడుకో తరింప వశమే యే పోడుముల్ లేక మా
పల్లెం గోరిన వెల్లనుంగలవు తెప్పల్లాగ నీ కిచ్చెదన్
జెల్లంబో యిట నొంటి నుండ కటు విచ్చేయంగదే లింగమా

ఇందు ధూర్జటి కొంత పరతత్త్వ పరిజ్ఞానము నిమిడించెను. పరతత్త్వము రూప రస గంధాదులు లేని జ్యోతి స్వరూపము. అది త్రిగుణములను దాల్చి మూర్తిత్రయ మగును. అప్పుడు కైలాసము, వైకుంఠము, సత్యలోకము భార్య బిడ్డలు విభిన్నాకృతులతో వారికి భాసింతురు. శుద్ధ పరబ్రహ్మ మొక్కడే. వానికంటె భిన్న మగు పదార్థ ముండదు. అది సర్వాంతర్యామి యయి జ్యోతి ర్మూర్తియై వెలుగుచుండును. శైవులకు శివుడు పరబ్రహ్మ. ఆ తత్త్వమున కిల్లు వాకిలి భార్య బిడ్డలు నుండరు. సర్వం శివ మయం జగత్. అతడు ఒంటరిగాడు, అని శివునందు పరతత్త్వ నిరూపణచేసి యీ పద్యము చెప్పెను.

చుఱుకుఁ జూపునఁ గాలిన కొఱఁత నుఱుకు
నుఱుకుఁ జూపులఁ బుట్టించు నెఱుకువారి

నిఱుసు వలి గుబ్బ పాలిండ్ల యిగురుఁబోండ్ల
సేవ కిచ్చెద నీకు విచ్చేయు మయ్య

తిన్నడు శివలింగమును నీ కిక్కడె వసించి యున్నారు. ఉడు మ్మూరువకు రమ్ము. నీకు ఇఱుసు గుబ్బ పాలిండ్ల యగురు బోండ్లను సేవ కిచ్చెద నని యాసపెట్టినాడు. మొదట భోజనము మీద ఆసపెట్టెను. తరువాత ఫలహారములమీదఆస కల్పించెను. శివలింగము పలుకలేదు. ఆడవాండ్ర మీద ఆస లేనివారు లేరని తిన్న డెరుగును. చివరి కాయాస కల్పించి నాడు. కవి మిగుల ప్రౌఢుడు. శివునకు కూడ తన యనుభవము చవి చూప తలంచినాడు. స్వభావము మరుప రానిది. తాను విడువ నెంచినను అది విడువదు. స్త్రీల యాసకుగూడ లొంగలేదు శివుడు.

నను మన్నించెదవేని నీ విపుడు రా నా వెంట రాకుండినన్
నిను నేఁ బాసి చనంగ నోప నిచట న్నీతోడిదే లోకమై
మనువాఁడన్ గనువాఁడ నీ కరుణ నీ మానంబు చిత్తంబు వ
చ్చినచో మానుదు గాని ని న్నిపుడు కష్టింబెట్ట నా కేటికిన్

చివరకు నిను బాసి నే చనంగ నోపను. నీ తోడిదే లోక మని యిచటనే మను వాడను అని మొండి పట్టు పట్టినాడు. ఇది ధూర్జటి యద్భుత మగు రచన. ఒక్కొక కవి తన రచనలలో నొకొక్క కథా ఘట్టమునందు సిద్ధహస్తు డగు చుండును. శ్రీనాథుడు నైషధము నందు హంస నల దౌత్యములు కాశీ ఖండములో వ్యాసుని కథ తీర్చి దిద్ది నాడు. మనుచరిత్రలో పెద్దన వరూథినీ ప్రవరుల కథలో పేరు సాధించి నాడు. తిమ్మన పారిజాతాపహరణమునందు సత్యభామా సాంత్వనము నందు కీర్తి నార్జించెను. ధూర్జటి తిన్నని భక్తి వర్ణించి కావ్యము నకు చిరంజీవము పోసినాడు. వీని కొఱకే కావ్యములు సారస్వతము నందు చిరస్థాయిగా నిలువ గలవు. వీనిని చదివి సారస్వత ప్రియు లానందింతురు. ఇట్లనుటచేత మిగిలిన భాగములు రసవంతములు కావని నా భావము కాదు. అవి అన్ని విధముల నిగ్గుదేరిన ఘట్టములు.

తిన్నని బోయలు వెదకి కొనుచు వచ్చిరి. వాని నరసి మిగుల దుఃఖించిరి. ఆ ఘట్టము నందుండి రెండు పద్యములు

అన్నా! నిన్నలయించి తెచ్చిన వరాహం బెందుఁ బోయెన్ మమున్
గన్న న్మన్ననఁ జూడ వేటికి వడిన్ గన్నీరు గారంగ నే
మన్నన్ బల్కవ దేమి కారణమొ వేఁటాడంగ నేతెంచి యి
ట్లున్నం దల్లియుఁ దండ్రియు న్మఱుఁగరే యుల్లంబులో నక్కటా

ఓ తండ్రీ! నిను డించిపో మనసు మా కొక్కింతగా నేర్చునే
మీ తోఁబుట్టులుఁ దల్లిదండ్రులు చెలు ల్మీ రెల్ల నే తేరఁగా
మా తిన్నం డిపు డెందుఁ బోయె ననిన న్మా ప్రాణము ల్పోవె రా
వే తిట్టింపక పల్లెలోన మముఁ దేవే వన్నెయున్ వాసియున్

వర్ణనలకంటె కావ్యమున కందము తెచ్చునది సంభాషణ. అది యెంత సహజముగా నెంత రమణీయముగా కవి నడుప గలిగిన కథ యంత యాకర్షించు చుండును. శ్రవ్య కావ్యముకంటె దృశ్య కావ్యము మానవుల హృదయమును చూరగొనుట కదియే కారణము. శ్రవ్య కావ్యములందు పాత్రల సంభాషణ కొక ప్రత్యేక స్థాన మున్నది. పాత్రల సంభాషణల మూలమున రస పోషణ చక్కగా జరుగును. కథ నూరక చెప్పుకొని పోయినచో అంద ముండదు. కావ్యమునకు శోభ కలుగదు. ఆ కావ్యము పాఠకుని చిత్తము నాకర్షింపదు. కథ కొఱ కొక్కసారి చదివి పాఠకు డవల త్రోసి పుచ్చును. దానికి సారస్వతమునందు విలువ యుండదు. అట్లే వర్ణనలు కథను మింగివేయ కూడదు. అట్టి కావ్యము చదువుటకు విసుగు పుట్టించును. అవి సంభాషణ గతము లయినచో రచన అందముగా సాగును. ముక్కుతిమ్మన కైలాసాది వర్ణన లట్లు గావించెను. కావ్యమునకు పాత్రల సంభాషణ రమణీయత చేకూర్చును. పారిజాతాపహరణములోని ప్రథమాశ్వాసము మనుచరిత్రలోని ద్వితీయాశ్వాసము పాఠకుని

మన స్వారస్యుంట కదియే కారణము. వాని కా యూ కావ్యములం దగ్ర గణ్యత లభించుట కా యూ సంభాషణలు కారణము. కథ,కథకు సముచిత మగు వర్ణనలు, వానికితోడు హృదయ రంజకములగు పాత్రల సంభాష ణాలు కావ్యమునం దెప్పటి కప్పుడుండ వలయును. అట్టి రచన కావ్యము నాకర్షణీయముగా నొనరించును. ఇన్నిటిని మరపించునది శయ్య. అది మృదులము కావలయును. ఇన్ని లక్షణములు కలవి పారిజాతాపహార ణము, మనుచరిత్ర.కాళహస్తి మాహాత్మ్యము మొదటి రెండాశ్వాస ములు వర్ణ నాత్మకములు. కావున వానిని చదువుటకు కొంత సహన ముండ వలయును. వానిని గడచి గట్టెక్కి బైట పడిన తరువాత తిన్నని కథ పాఠకునకు ఆనందము కలిగించును. ఆ రమణీయత యూ సంభాషణాత్మక మయిన కథ మలుపులో నున్నది. కావున తిన్నని కథ బాగున్న దని కవులు మెచ్చు కొందురు. రఘునాథ నాయకుడు వాల్మీకి చరిత్ర రచించెను. అది వర్ణనాత్మక మగు కావ్యము. కథ కంటె వర్ణనలు మిక్కుటముగా నుండును. శయ్యలో నంద మున్నది. అయిన నేమి. దాని నంతగా నాదరించు వా రుండరు. ఆ కోవలోనిదే విష్ణుచిత్తీయము. వసుచరిత్రయు నా జాబితా లోనిదే యన వల యును. సంస్కృత కావ్యము లన్నియు నట్టివే. కాని వాని యందలి శ్లోకములు చిన్న వృత్తములందు రచించుట వలన కొంత పాఠకు నకు శ్రాంతి కలుగదు. తెనుగు కావ్యము లందలి వృత్తములు పెద్దవి. కావున విసుగు పుట్టించు ననుటలో సందేహము లేదు. విజయ నగరాంధ్ర కవుల కావ్యములలో అన్నిట సమ పాళము కలవి మనుచరిత్ర, పారిజాతాపహరణము.

వాల్మీకి మొదట నొక బోయవాడు. సప్తమహర్షుల ప్రబోధమున తప మొనరింప మొదలు పెట్టెను. వాని చుట్టు పక్కములు వానిని వెదకుచు వచ్చిరి. వానిని గాంచిరి. ఆ సందర్భమున రఘునాథ నాయకుడు వారు బోయనితో ననిన మాటలు పది పద్యములలో

రచించెను. అవి ధూర్జటి పద్యముల కంటె నొకింత మనోహరము లేమో యనిపించును. అందుండి

నట్టడవిఁ జుట్టు కొండు కె
కట్టెదుటన్ మనము నిలువఁగాఁ జూడఁడు తా
నట్టట్టు బాపన దయ్యము
పట్టెనో యీ రావి నుండి బాపురె పీనిన్

దీనియందు కొంత కుల సహజ మగు హాస్యము నబ్బురపాటు కలదు. బ్రహ్మ రక్షస్సులు అడవులందు రావిచెట్ల నాశ్రయించి యుండు నని అనాది కాలము నుండియు నమ్మకము. దాని నింపు కవి ప్రకటించెను. తృతీయాశ్వాసమునందు తరువాత నత్కీరుని కథ కలదు. అది మధురాపుర వర్ణనతో ప్రారంభింప బడెను. నత్కీరుడు పాండ్య రాజు నాస్థానకవి. శంఖ ఫలకముపై వసించి యుండు కవులలో నొకడు. వాని కాలమునందు దేశమున దుర్భిక్ష మేడమినది. అది మానసి మానసిని తిను కరవు. ఈశ్వరు డొక పద్యము ద్రవిడ భాషయందు రచించి తన భక్తుడగు హారద్విజున కిచ్చెను. దాని నాతడు పాండ్యుని సభలో వినిపించెను. అందుఁ సింధురరాజ గమనా ధమ్మిల్ల బంధంబు సహజ గంధం బని యుండెను. అది తప్పని నత్కీరు డనెను. హారద్విజు డగౌరవమును పొందెను. ఆ సంగతి శివునకు

నీ మాట నమ్మి పోయిన
నా మోసముఁ జెప్ప నేల నత్కీరునిచే
నే మాట పడ్డ దుఃఖము
తామ వ్యథ కొలఁది గాదు సద్భక్త నిధీ !

అని మనవి చేసికొనెను. శివుడు స్వయముగా నత్కీరునితో వాదింప వచ్చెను. గిరి తనయా ఘన కచ భారమ్ము సహజ గంధం బని సమ ర్థించినాడు శివుడు.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ఇది యీ ఘట్టమునందు మొదటి పద్యము. తరువాత

చెంగట నుండఁ గాంచెఁ గవి సింహము పోయి హిమాచలాత్మజో
త్తుంగ కుచోప గూహన విధూత మనోభవ భూతి లేప స
ర్వాంగము లోచనీ కృత సుధాంశు కృశాను పతంగమున్ వని
ర్లింగము జంబునాథ శివ లింగము భక్త మనోజ్ఞ భృంగమున్

అటు తరువాత పద్యము

చనిచని దాఁటె నంతఁ గవి చంద్రుఁడు ధన్యఁ గవేర కన్య జీ
వన శిత ఖడ్గ ఖండిత భవ ప్రభ వాఘ విరోధి సైన్యఁ బా
వన నిజ నామ సంస్మరణ వారిత మానవ దైన్య నిత్య మ
జ్జన రత కోటి ముక్తి పద సౌఖ్య వదాన్యఁ గృతావగాహుఁడై.

ఆ పిమ్మటి పద్య మిది

అరుణ గిరీంద్ర కూటముఁ గృతాఘ కపోల చపేటమున్ నిరం
తర భవ దావ పావక విదాహ కృపీటము పుణ్య కోశ మం
దిర విలస త్కవాటముఁ బ్రదీపిత ముక్తి వధూ కిరీటమున్
బరిహృత సంతత భ్రమణ భార పద శ్రమ భాను ఘోటమున్

సిద్ధుని తీర్థయాత్రలు మనుచరిత్రయందు పెద్దన

ఓ చతురాస్య వంశ కలశోదధి పూర్ణ శశాంక తీర్థ యా
త్రా చణ శీలినై జనపదంబులు పుణ్య నదీ నదంబులుం
జూచితి నందు నందుఁ గల చోద్యములం గనుఁగొంటి నా పటీ
రాచల పశ్చిమాచల హిమాచల పూర్వ దిశాచలంబులన్

కేదారేశు భజించితిన్ శిరమునం గీలించితిన్ హింగుళా
పాదాం భోరుహముల్ ప్రయాగ నిలయుం బద్మాక్షు సేవించితిన్
యాదోనాథ సుతా కళత్రు బదరీ నారాయణుం గంటి నీ
యా దేశంబన నేల చూచితి సమస్తాశావకాశంబులన్

అని వర్ణించెను. అలసాని పెద్దన యెంత సమాసమును ప్రయోగించినను శబ్దములలో మార్దవమునకు ప్రాధాన్య మొసంగును. అట్టి పదముల నేర్చి కూర్చి పూల మాలికలోని మెత్తందన మమరు నట్లుల సమాసమును తీర్చి దిద్దును. దానిని చదువు నపుడు హృద యాహ్లాద కరముగా నుండును. అతని కవనంపు పోకడలు పదము లొత్తుకొన నీయని నిండార విచ్చిన విరి మల్లెల మ్రోది నడకలు. అతడు వైష్ణవుడు. వైష్ణవులు సాత్విక భక్తి కలవారు. అది దాసత్వములో నిమిడి యున్నది. శేష శేషిత్వ భావములు వైష్ణవులకు విష్ణువుతోడి సంబంధములు. కావున వారి మానసిక ప్రవృత్తి మిగుల మృదులము. ఆ మృదుత్వము పెద్దన కవితలో నెలకొన్నది. ఇది వైష్ణవ కవుల రచనలోని రహస్యము. వారియం దావేశము కంటె రచనా మార్దవము పదమాధుర్యము మిక్కుటముగా గోచరించును. ఎంత దీర్ఘ సమాసము వాడినను దానిలో వారి స్వభావము ప్రతిబింబించు చుండును.

అల్లసాని పెద్దన కాలము వరకు గల కవు లందరు దాదాపు శైవులు. వారిలో వీర శైవులు గలరు. శైవులు రజో గుణము కల వారు. వారి భక్తి రజో గుణ ప్రధాన మయినది. అది వీరావేశముతో నిండి యుండును. అందు వీరశైవ సంప్రదాయములు తీవ్రావేశములకు నిలయములు. వారి ప్రవృత్తి ఆవేశ సహితము. వారి రచనలలో నా యావేశము నెలకొని యుండును. అది శివుని గురించి గాని శివ క్షేత్రములను గురించి గాని శివునికథలను గాని చెప్ప వలసి వచ్చినపుడు గూడు కదిలించుకొని ఝురీ వేగముతో వెల్లువలు గట్టుకొని పొంగు లారును. ఆ తీవ్రతలో పదముల మార్దవము కంటె భావ ప్రదర్శనమునకు ప్రధాన స్థానముండును. అది ఆవేశ పూరితము. ఆ యావేశము సమాస మెంత దీర్ఘ మయినను నయాగరా జల పాతము వలె ననివార్యం బగు ధారా వేగముతో దొరలి నురుగులు గ్రమ్ము కొనుచు వినిర్గమించును. ఇట్టి రచన పాల్కురికి సోమనాథ నన్నెచోడ శ్రీనాథుల కావ్యములందు కలదు. ధూర్జటి

యా కోవలోనివాడు. వానిది యావేశ పూరితమగు రచన. అందు అని వార్యంబగు నావేగము నెలకొని యుండును. అది పోను పోను పెచ్చు పెరుగుచుండును. ఆవేశము పెరిగిన కొలంది పద్యంపు నడకలో వేగ మభివృద్ధి నొందును. దానితో పాటు సమాసములు దీర్ఘము లగు చుండును. ధూర్జటి ప్రవృత్తి తీవ్ర మయినది. ఆవేశ పూరిత మయినది. అదియే పై పద్యములందు క్రమ క్రమాభివృద్ధితో కనిపించును. దానికి తోడు అంత్యప్రాసలు ఆతీవ్రతకు బాసట యైనవి. పద్యములను మరింత యావేశ పూరితములుగా తోపించినవి. ఈ విధానమును ధూర్జటి పోతన యొద్ద పుణికి పుచ్చు కొనెను. ఆ మహాకవికి వర్ణనలలో రసా వేశము కలిగి నప్పుడు కవిత్వమంత్యప్రాసలతో దొరలుకొని వచ్చును. పదములు భావముకంటె ముందుగా పరిగెత్తును. ఇట్లు వారి వారి ప్రవృత్తులను బట్టి కవిత యలవడు చుండును. కాళహస్తి మాహాత్మ్యము నాల్గవ యాశ్వాసమునందు వారాంగనలు శివసాయుజ్యము పొందిన కథ కలదు. ధూర్జటి కథను నడుపుటలో ఘటికుడు. వాని వర్ణనలు పాఠకునకు విసుగు కలిగించవు. అతని శివ భక్తి యపార మయినది. వాని యా భక్తియే యీ కావ్యము వ్రాయించినది.

౮

సింహావలోకనము

విజయనగర ఆంధ్ర కవులు రచించిన కావ్యములలో జైమిని భారతము మనుచరిత్ర పారిజాతాపహరణము విష్ణుచిత్తీయము శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము ప్రధానములయినవి. అందు మొదటి నాలుగు విష్ణు భక్తిని ప్రదర్శించు గ్రంథములు. చివరిది శివభక్తిని చాటు గ్రంథము. విజయనగర రాజులు విష్ణు భక్తులు. వారి యాస్థానమునందలి పిన వీరభద్రుడు తిమ్మన ధూర్జటి శైవులు శివోపాసకులు. ధూర్జటి వీర శైవుడు. పెద్దన రాయలవారు వైష్ణవులు. రాయలవారి కాలమందు శైవ వైష్ణవములు గంగా యమునల వలె నొండొంటి నొరసికొని వెల్లివిరిసినవి. రాజులు వైష్ణవులగుటచేత శైవ ప్రాబల్యము కొంత తగ్గినది. వైష్ణవము ప్రబలమైనది. కావున ధూర్జటి వంటి వీరశైవ కవి రాజాస్థానమునుండి తొలగిపోవలసి వచ్చినది. తిమ్మన పినవీరభద్రులు శైవులయినను రాజాదరణకొరకు పారిజాతాపహరణము జైమిని భారతము వ్రాసిరి. ధూర్జటి అతి స్వతంత్రుడు. ఆత్మాభిమానము శివ భక్తియందు అచంచల మగునమ్మకము గలవాడు. కావున రాజు నదఃకరించికాళహస్తి చేరిసన్యాసియై మాహాత్మ్యము రచియించెను. పినవీరనయంత స్వతంత్రుడు కాడు. వాని శివ దీక్ష శృంగార శాకుంతలమునందు మిక్కుటముగా కనిపించును. సాలువ గుండ నాయకు కొలువు చేరిన తరువాతఅది కొంత సడలినదేమో యనిపించును. అతడు విష్ణు భక్తుడు. శృంగార శాకుంతలములోని యా శైవావేశము జైమినిభారతమునాటికి కనిపించదు. తిమ్మన శివ పూజాసక్తుడయినను విష్ణువును కూడ భజించువాడు. శివ కేశవుల యందు అభేదబుద్ధి కలవాడు. కావున రాయల ప్రీతికొరకు పారిజాతాపహరణము రచించెను. పెద్దన రాయలవారును వైష్ణవులు. వైష్ణవమును

తమ కావ్యములందు ప్రతిపాదించిరి. మనుచరిత్రలో అంతర్యామిని వలె వైష్ణవము గోచరించును. కాని అది విశిష్టాద్వైతము. శాస్త్రీయము. వేదములు ప్రమాణముగా కలది. పౌరాణికము కాదు. పెద్దన కర్మ జ్ఞాన భక్తి యోగములను దృష్టియందుంచుకొని మనుచరిత్ర రచించెను. పూర్వోత్తర మీమాంసలు భగవద్గీతలు వాని యభిమాన శాస్త్రములు. కావున ప్రవరుని కర్మయోగి గాను జ్ఞాని గాను చిత్రించెను. రాయలు పౌరాణిక వైష్ణవమును విష్ణుచిత్తీయము నందు ప్రతిపాదించెను. దానికి భక్తి ప్రధానము. ఆ భక్తిని శాస్త్ర వాదములతో సమర్థించెను. భక్తి వీరశైవ వైష్ణవ మత సిద్ధాంతములకే కాదు శాంకర రామానుజ మధ్వ సిద్ధాంతములకు కూడ వర్తించును. భక్తి వినా యేదియు మోక్ష మొసంగదు. భక్తునకు శాస్త్ర జ్ఞానమక్కర లేదు. అదే ధూర్జటి తిన్నని కథవలన నిరూపించెను. అదే రాయలు విష్ణుచిత్తుని కథ యందు వెలయించెను. దైవ భక్తికి జాతి కుల మతములతో పని లేదు. ఎవరైనను ముక్తి బడయ వచ్చును. దీనిని రాయలు మాల దాసరి కథ యందును ధూర్జటి తిన్నడు వేశ్యల కథ యందు విదితము గావించిరి. భృగ కీట కాదులు గూడ భక్తి వలన మోక్షమును పొంద వచ్చు నని యుభయ మత సమ్మతము. కాని మోక్ష నిర్వచనమున భేద మున్నది. శైవము సాయుజ్యమును బోధించును. వైష్ణము సారూప్యము బోధించును. శైవ పరతత్త్వము రూప విరహిత మగు తేజస్సు. అది ఆకాశము వలె అనంత మయినది. కాని యుపాసనాదులకు శివుని రూపము కల్పింప బడినది. అది లింగాకృతి. విష్ణు పరతత్త్వము రూప సహిత మయినది. ఇంతే భేదము. విజయనగ రాంధ్ర కవులు పండితులు. తత్త్వ విద్యా విదులు. వారి రచనలు రసవత్తరము లగుట చేత మహా కావ్యములు. పరతత్త్వ ప్రతిపాదకము లగుట చేత వేదాంత గ్రంథము. కావున నవి విశ్వ శ్రేయములు. వాని వంటి గ్రంథములు తెనుగు సారస్వతమున లేవు. అందు మనుచరిత్ర సర్వ శ్రేయో

దాయక మయినది. విష్ణుచిత్తీయ శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యములు మత విషయకము లయినవి. పారిజాతాపహరణము కావ్యత్వ సిద్ధి కలది. ఇవి భారతీయ సంస్కృతిని ప్రతిపాదించు కావ్యములు. భారతీయ సంస్కృతి మిక్కిలి యుదార మయినది. చీమ మొదలు బ్రహ్మ పర్యంతము గల సకల జీవ రాసులకు మోక్ష సంపాదనకు స్వాతంత్ర్య మున్నది. అన్ని జీవరాసులు సమాన మని బోధించును. ఈ బోధ ప్రపంచమునందు మరే మతము బోధించదు. ప్రతి ప్రాణికి జీవిత స్వాతంత్ర్యము బోధించునది భారతీయ సంస్కృతి. అందుకని అహింసా పరమోధర్మః అని వేదములు బోధించు చున్నవి.

సమాప్తము

విజయవాడ నిర్మలా ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడియె. ఫోన్. 4674